MINISTERUL EDUCAȚIEI ȘI CERCETĂRII
AL REPUBLICII MOLDOVA
UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA

STATUL, SECURITATEA ŞI DREPTURILE OMULUI ÎN ERA DIGITALĂ

Materialele conferinţei ştiinţifico-practice internaţionale

CHIŞINĂU-2024

CZU 34:004(082)=135.1=111
S 79

Statul, securitatea şi drepturile omului în era digitală. Culegere de studii și articole elaborată în baza rapoartelor și comunicărilor prezentate la Conferința științifico-practică internațională „**Statul, securitatea şi drepturile omului în era digitală**”, eveniment organizat în contextul realizării proiectului de cercetare ***Modernizarea mecanismelor de guvernare axate pe protecția drepturilor omului*** (20.80009.1606.15), 14-15 decembrie 2023, Chișinău. Universitatea de Stat din Moldova.

Coordonator: doctor habilitat în drept, Rodica CIOBANU

Procesare computerizată:

Veronica POZNEAZOVA

Autorii poartă răspundere pentru conţinutul textului

DESCRIEREA CIP A CAMEREI NAŢIONALE A CĂRŢII DIN REPUBLICA MOLDOVA

Statul, securitatea şi drepturile omului în era digitală: Materialele conferinţei ştiinţifico-practice internaţionale: [14-15 decembrie 2023, Chişinău] / coordonator: Rodica Ciobanu. – Chişinău: [S. n.], 2024 (CEP USM). – 553 p.

Cerinţe de sistem: PDF Reader.

Antetit.: Ministerul Educaţiei şi Cercetării al Republicii Moldova, Universitatea de Stat din Moldova. – Texte, rez.: lb. rom., engl. – Referinţe bibliogr. la sfârşitul art.

ISBN 978-9975-62-764-1 (PDF).

34:004(082)=135.1=111

S 79

ISBN 978-9975-62-764-1 (PDF)

https://doi.org/10.59295/ssdoed2024

© USM, 2024

CUPRINS

Elena ARAMA
Universitatea de Stat din Moldova
DIALOGUL DINTRE AUTORITĂȚILE PUBLICE: RELAȚII ÎNTRU CONSOLIDAREA DEMOCRAȚIEI 12
Ion GUCEAC
Universitatea de Stat din Moldova
ACTUALIZAREA REPERELOR NORMATIVE NAȚIONALE INERENTE STATULUI SOCIAL 20
Rodica CIOBANU
Universitatea de Stat din Moldova
CONSTANTE ȘI VARIABILE ÎN MĂSURAREA EFICIENȚEI MECANISMELOR DE PROTECȚIE A DREPTURILOR OMULUI 33
Artur NOWACKI
University of Warsaw
PARTICIPATION IN A SHAREHOLDERS' MEETING VIA MEANS OF ELECTRONIC COMMUNICATION 41
Radu RIZOIU
Bucharest University
'I WANT TO BE A REAL BOY!'•: A.I. BETWEEN *SUBJECT* AND *OBJECT* IN SMART CONTRACTS 46
Iulia BULEA
Universitatea „Lucian Blaga" Sibiu, România
DISCRIMINAREA DIGITALĂ ȘI PROTEJAREA DREPTURILOR OMULUI: PROVOCĂRI ȘI SOLUȚII 61
Andreea Nicoleta DRAGOMIR
Universitatea „Lucian Blaga" din Sibiu
EFECTELE INTELIGENȚEI ARTIFICIALE ASUPRA DREPTULUI LA EDUCAȚIE 71
Lavinia Andreea BEJAN
Institutul de Cercetări Economice și Sociale „Gh. Zane", Academia Română – Filiala Iași
THE ACCESS AND PARTICIPATION OF INDIVIDUALS IN MECHANISMS OF INTERNATIONAL JUSTICE 87
Oleg TELEVCA
Universitatea de Stat din Moldova
FUNDAMENTE JURISPRUDENȚIALE ÎN MATERIA SPORTULUI: PRACTICA CURȚII EUROPENE A DREPTURILOR OMULUI 95
Ianuș ERHAN
Universitatea de Stat din Moldova
MECANISME DE ASIGURARE ALE DREPTURILOR ŞI LIBERTĂŢILOR OMULUI ÎN PROCESUL CONTRAVENŢIONAL 102
Gheorghe COSTACHI, Victor DONOS
Universitatea de Stat din Moldova
STATUTUL JURIDIC AL ALEȘILOR LOCALI 112

Natalia CRECIUN
Moldova State University
JUDGES AGAINST JUDGES 121
Gheorghe RENIȚĂ
Universitatea de Stat din Moldova
VIOLENȚA ÎN FAMILIE COMISĂ ÎN CYBERSPAȚIU 136
Lilia CHIRTOACĂ
Universitatea de Stat din Moldova
JURISPRUDENȚA CtEDO PRIVIND ASIGURAREA RESPECTĂRII DREPTURILOR COPIILOR 151
Mariana ROSCA
Universitatea Transilvania din Brasov
SECURING THE UKRAINIAN CHILDREN'S REFUGEES´ RIGHT TO EDUCATION: MAIN BARRIERS AND CHALLENGES 158
Olga TATAR
Comrat State University
THE MAIN PROBLEMS OF INTERNATIONAL SUCCESSION LAW 165
Oxana CHISARI-LUNGU
Universitatea de Stat din Moldova
NOVELE LEGISLATIVE ÎN DOMENIUL PROTECȚIEI SOCIALE A COPILULUI ȘI FAMILIEI CU COPII 172
Ion GUCEAC, Doina CUCIURCA
Universitatea de Stat din Moldova
ECHITATEA SOCIALĂ – OBIECTIV PRIMORDIAL AL PARLAMENTULUI REPUBLICII MOLDOVA 177
Gheorghe COSTACHI, Iurie CERNEAN
Universitatea de Stat din Moldova
TEORIA DREPTURILOR PERSOANEI VĂTĂMATE DE AUTORITĂȚILE PUBLICE 191
Constantin PISARENCO
Universitatea Liberă Internațională din Moldova
DIGITALIZAREA ÎN DOMENIUL SĂNĂTĂȚII ȘI PROTECȚIA DREPTURILOR PACIENȚILOR: ANALIZA RISCURILOR ȘI MĂSURILE DE CONTRACARARE 203
Liliana ȚURCAN
Universitatea de Stat din Moldova
UNELE CONSIDERAȚII PRIVIND TRĂSĂTURILE DREPTULUI ADMINISTRATIV 217
Oleg PANTEA
Universitatea de Stat din Moldova
MECANISME DE GUVERNARE A PENITENCIARELOR PRIN SISTEMUL DE „PROGRESIE EXECUȚIONALĂ" 225
Irina IACUB
Universitatea de Stat din Moldova
EROAREA JUDICIARĂ: CONCEPT ȘI REGLEMENTARE 233

Andreea-Nicoleta DRAGOMIR, Ana MORARI (BAYRAKTAR),
Ștefana-Magdalena MAGDAN
Universitatea ”Lucian Blaga” din Sibiu
REVOLUȚIA DIGITALĂ ȘI PROTECȚIA DREPTURILOR OMULUI:
ÎNFRUNTAREA ATACURILOR CIBERNETICE 245
Alexandru ZUBCO
Oficiul Avocatului Poporului, Universitatea de Stat din Moldova
CONSTITUȚIONALITATEA RESTRICȚIILOR DIN 2022 ASUPRA LIBERTĂȚII DE
EXPRIMARE LA ÎNTRUNIRILE PUBLICE. ROLUL OMBUDSMANULUI 259
Veronica POZNEACOVA
Consiliul pentru egalitate, Universitatea de Stat din Moldova
ANALIZA HOTĂRÂRII CtEDO DE CONSTATARE A ÎNCĂLCĂRII ART. 2 ȘI 3 DE
CĂTRE REPUBLICA MOLDOVA PRIN APLICAREA TORTURII, CARE A DETERMINAT
MOARTEA DEȚINUTULUI 267
Igor TROFIMOV, Viorel CERNĂUȚEANU
Academia „Ștefan cel mare” a MAI
PERSPECTIVELE ȘI AVANTAJELE APLICĂRII DOCUMENTULUI
ELECTRONIC ÎN PROCESUL CONTRAVENȚIONAL 283
Valeria URSU
Universitatea de Stat din Moldova
PROCESUL DE LUARE A DECIZIILOR JUDICIARE: DINCOLO DE ROBE 290
Svetlana LEONTIEVA, Vlad TODERICA
Universitatea de Stat din Moldova
METODOLOGIA DE APRECIERE A PROBELOR OBȚINUTE ILEGAL ÎN PROCEDURA
PENALĂ: STANDARDELE REGIONALE ȘI PROBLEMELE DE DREPT NAȚIONAL... 298
Victoria SAMOILENCO
Universitatea de Stat din Moldova
TIPURI ȘI FORME DE VICTIMIZARE: REACTUALIZĂRI CONCEPTUAL-TEORETICE,
ANALIZE ȘI INTERPRETĂRI 306
Vlad CIOBANU
Universitatea de Stat din Moldova
APLICAREA AMENZII CONTRAVENȚIONALE. ÎNTRE EFICIENȚĂ ȘI
VULNERABILITATE 320
Olga BACIU
Universitatea de Stat din Moldova
ROLUL PROCEDURII DEPUNERII DECLARAȚIEI DE AVERE ȘI INTERESE
PERSONALE PENTRU CONTROLUL INTEGRITĂȚII 330
Andrei IOSIP
Universitatea de Stat din Moldova
PARTICULARITĂȚILE RĂSPUNDERII SUBSIDIARE PENTRU PLĂȚILE
PREFERENȚIALE EXECUTATE ÎN LUNA ANTERIOARĂ INSOLVABILITĂȚII
DEBITORULUI 339
Ion CHIRTOACA, Laurențiu SCOBICI
Academia „Ștefan cel Mare” a MAI
PRACTICA JUDICIARĂ PRIVIND RECUPERAREA DAUNELOR DE MEDIU ÎN
CADRUL CAUZELOR CONTRAVENȚIONALE 349

Liuba VASILIU
Universitatea de Stat din Moldova
MĂSURILE DE PROTECȚIE ÎN PRIVINȚA VICTIMELOR VIOLENȚEI ÎN FAMILIE PRIN PRISMA DREPTURILOR OMULUI - GARANȚII ȘI RISCURI 360
Radu MOLDOVANU
Universitatea de Stat din Moldova
INSTITUȚIA AUTODIZOLVĂRII PARLAMENTULUI. O SOLUȚIE PENTRU REPUBLICA MOLDOVA? 367
Matei LAZĂR
Universitatea de Stat din Moldova
CREAREA DREPTULUI: ÎNTRE LEGIFERARE ȘI NORMARE 376
Eugen BUTUCEA
Universitatea de Stat din Moldova
JURISPRUDENȚA CA IZVOR DE DREPT: DILEME NORMATIVE ȘI DOCTRINARE .. 382
Grigore CHIȚANU
Universitatea de Stat din Moldova
IMPLICAȚIILE NOILOR MODIFICĂRI LEGISLATIVE DIN DOMENIUL CONCURENȚEI ASUPRA ACORDURILOR ANTICONCURENȚIALE 391
Irina PUNGA
Universitatea de Stat din Moldova
RELEVANȚA MAJORĂ A PRINCIPIULUI PRECAUȚIEI ÎN IMPLEMENTAREA EFICIENTĂ A MECANISMULUI DE EVALUARE A BIODIVERSITĂȚII 399
Dina VRABIE
Universitatea de Stat din Moldova
PREEMINENȚA ”INTERESULUI SUPERIOR AL COPILULUI” ÎN CONTEXTUL PROCEDURII DE ÎNAPOIERE A COPILULUI SAU EXERCITAREA DREPTULUI DE VIZITARE 405
Mihaela CĂPĂȚÎNĂ
Universitatea de Stat din Moldova
URMĂRIREA BUNURILOR DIGITALE 414
Florin RASCU
Universitatea de Stat din Moldova
DREPTURILE OMULUI ÎN CONTEXTUL DIGITALIZĂRII 421
Tatiana GHERGHELEGIU
Universitatea de Stat din Moldova
ATRIBUȚIILE CURȚII CONSTITUȚIONALE DIN REPUBLICA MOLDOVA ȘI ROMÂNIA: ABORDARE COMPARATIVĂ 428
Radu MERCUȘ
Universitatea de Stat din Moldova
PARTICIPAREA STATULUI PRIVIND ASIGURAREA DREPTURILOR OMULUI ÎN ERA DIGITALĂ 437
Daniela GÎNCO-FODOR
Universitatea de Stat din Moldova
ÎNCĂLCAREA DE CĂTRE CONDUCĂTORII DE VEHICULE A REGULILOR DE CIRCULAȚIE RUTIERĂ PRIN COMPORTAMENT AGRESIV 444

Olga MIHAILENCO
Universitatea de Stat din Moldova
PARTICULARITĂȚILE INSTITUȚIEI RĂSPUNDERII CIVILE A MAGISTRAȚILOR ÎN REPUBLICA MOLDOVA ȘI ROMÂNIA 451
Victor SAMOILENCO
Universitatea de Stat din Moldova
ANALIZA CRIMINOLOGICĂ ȘI JURIDICO-PENALĂ A FAPTELOR INCRIMINATE PRIN ART. 317 AL CODULUI PENAL AL REPUBLICII MOLDOVA..... 462
Roxana Mihaela MOISOIU
U.S.P.E.E. "Constantin Stere" Moldova
SECURITATEA STATULUI ȘI RESPECTAREA DREPTURILOR OMULUI ÎN ERA DIGITALĂ 473
Ecaterina ROȘCA
Universitatea de Stat din Moldova
CONTRAVENȚIA DE VIOLENȚĂ ÎN FAMILIE 486
Inesa LUPECA
Universitatea de Stat din Moldova
VULNERABILITĂȚILE ARESTULUI CONTRAVENȚIONAL. ASPECTE DE DREPTURILE OMULUI 492
Aliona RUSNAC
Universitatea de Stat din Moldova
CONTRACTE DIGITALE 500
Mihai BALABAN
Universitatea de Stat din Moldova
RĂSPUNDEREA CONSTITUȚIONALĂ A ȘEFULUI STATULUI 510
Dănuţ-Gheorghiţă CAIA
Universitatea de Stat din Moldova
INCESTUL. ASPECTE LEGALE ŞI ETICE..... 516
Radu DUBOLARI
Universitatea de Stat din Moldova
PERSPECTIVELE IMPLEMENTĂRII LICITAȚIEI ELECTRONICE ÎN PROCEDURA DE EXECUTARE..... 523
Radu MOLDOVANU
Universitatea de Stat din Moldova
REPERE CONCEPTUALE ÎN JURISPRUDENȚA CURȚII CONSTITUȚIONALE A ROMÂNIEI PRIVIND SOLUȚIONAREA CONFLICTELOR ÎNTRE RAMURILE PUTERII ÎN STAT 530
Maria PÎSLARUC
Universitatea de Stat din Moldova
LIBERTATEA CONȘTIINȚEI, RELIGIEI ȘI GÂNDIRII LA LOCUL DE MUNCĂ 537
Victor SAMOILENCO
Universitatea de Stat din Moldova
PROCESELE SUBCULTURALE – FACTOR REPRESIV AL DREPTURILOR OMULUI ÎN PENITENCIARE..... 544

CUVÂNT ÎNAINTE

Drepturile omului preocupă gândirea filosofilor, juriștilor, politologilor de ani de zile și continuă a fi un subiect de actualitate în lumea contemporană, prin conexiunea inseparabilă pe care o asigură între Om și mediu, cu toate realitățile și provocările de moment: procese de democratizare, perfecționare și extindere a impactului instrumentelor juridice în domeniu, reforme sistemice ample, lupta împotriva unor fenomene negative precum corupția, traficul de ființe umane, traficul de arme, de droguri etc. *versus* crize de identitate, crize naturale, pandemice, energetice, ecologice, umanitare. Locul și rolul pe care îl are Omul în configurarea acestui mediu impun conjugarea eforturilor întru echilibrarea intereselor individuale și de grup și cristalizarea unor interese generale, fundamentate pe valori universale, unanim acceptate, promovate și garantate pe scară largă de guverne și alte structuri naționale, regionale și internaționale.

Principiile consacrate în Declaraţia Universală a Drepturilor Omului reprezintă un ideal al societăţilor democratice, un pilon al statului de drept. Din aceste considerente, în fiecare an, în data de 10 decembrie, este reevaluată starea de lucruri la capitolul Drepturile Omului, aceasta fiind o ocazie în plus de a ne angaja efectiv în promovarea drepturilor și libertăților fundamentale ale ființei umane – singura în măsură a da aprecieri de ansamblu calității și eficienței actului de guvernare.

În aceeași măsură, Convenţia Europeană a Drepturilor Omului, adoptată în 1950 de Consiliul Europei, reflectă valorile civilizaţiei şi democraţiei: dreptul la viaţă, interzicerea torturii, sclaviei şi a muncii forţate, dreptul la libertate şi securitate, dreptul la un proces echitabil, respectarea vieţii private şi de familie, libertatea de gândire, de conştiinţa şi de religie, libertatea de exprimare, libertatea de întrunire şi de asociere, dreptul la căsătorie, dreptul la o cale de atac eficientă şi interzicerea discriminării.

Totodată, dinamica societății bazate pe cunoaștere, societatea tehnologiilor de vârf, societatea informațională impun redefinirea, reevaluarea fundamentelor valorice ale organizării social-statale prin instrumente oferite de știința contemporană, precum și înțelegerea și explicarea dimensiunii juridice a societății informaționale și a locului oferit drepturilor omului în aceste realități complexe, absolut noi.

Edificarea societăţii informaţionale, una dintre direcţiile strategice ale dezvoltării mondiale, se bazează pe implementarea largă a tehnologiilor informaţionale şi de comunicaţii (în continuare - T.I.C.). În conformitate cu Declaraţia de intenţii, semnată la Ljubljana în anul 2002 de către ţările-membre ale Pactului de stabilitate pentru Europa de Sud-Est, Moldova şi-a asumat responsabilitatea de a edifica o societate informaţională, orientată spre interesele cetăţenilor întregii societăţi, bazată pe principiile consfinţite în Statutul ONU, în Declaraţia Universală a Drepturilor Omului şi în Carta edificării societăţii informaţionale globale de la Okinawa 2000.

Practica mondială demonstrează impactul pozitiv al utilizării T.I.C. în dezvoltarea societăţii contemporane, extinderea şi diversificarea accesului populaţiei la informaţie

şi la serviciile informaţionale publice de înaltă calitate în domenii precum: guvernarea, învățământul, medicina, raporturile de muncă etc. Tehnologiile informaționale au facilitat, pe alocuri, reziliența individuală și instituțională, au micșorat distanța dintre servicii și utilizatorii serviciilor, au menținut comunicarea în condiții dificile pentru comunicare în sine, din cauza restricțiilor în perioada pandemiei Covid-19. În același context, însă, tehnologia a generat noi forme de infracțiuni și alte riscuri sociale. În atare circumstanțe, suntem în egală măsură expuși unui areal diversificat de pericole și impuși a găsi soluții de prevenire și depășire a acestora, în scopul protejării prioritare a drepturilor omului, prin prisma ordinii și securității sociale generale.

Echipa de cercetători din cadrul L.C.Ș. „Drept Public Comparat și e-Guvernare", în contextul implementării proiectului de cercetare și inovare „***Modernizarea mecanismelor de guvernare axate pe protecția drepturilor omului***", reconfirmă atașamentul pentru drepturile fundamentale ale omului, ca valori inerente ale unui stat de drept și încurajează organizarea de evenimente științifico-practice în cadrul cărora să fie abordate tematici de actualitate, să fie detectate soluții pentru situații dificile și să fie sensibilizată opinia publică în cazuri de interes general.

FOREWORD

The principles set out in the Universal Declaration of Human Rights are an ideal of democratic societies that promote respect for human rights and freedoms and therefore every year on December 10 the state of affairs in the field of Human Rights is re-evaluated, being an opportunity to promote, to engage and reflect on the content of the Declaration and its relevance in everyday life. Human rights have become much more relevant and important in a pandemic, a difficult situation in which decisions have been taken at state level to impose more restrictions that are directly related to human rights and freedoms.

Both the content of the Universal Declaration of Human Rights and of the European Convention on Human Rights, adopted in 1950 by the Council of Europe, reflect the values of civilization and democracy: the right to life, the prohibition of torture, slavery and forced labor, the right to freedom and security , the right to a fair trial, respect for private and family life, freedom of thought, conscience and religion, freedom of expression, freedom of assembly and association, the right to marriage, the right to an effective remedy and the prohibition of discrimination.

At the same time, the dynamics of the knowledge-based society, the state-of-the-art technology society, the information society require the redefinition, reassessment of the value foundations of the social-state organization through tools offered by contemporary science, as well as the understanding and the explanation of the legal dimension of the information society, but also of the place offered by Human Rights in these social realities.

The building of the information society, one of the strategic directions of global development, is based on the wide implementation of information and communication technologies (hereinafter - IT&C). According to the Declaration of intent, signed in Ljubljana in 2002 by the member countries of the Stability Pact for South-East Europe, Moldova has assumed the responsibility of building an information society, oriented to the interests of the citizens of the whole society, based on the principles enshrined in the UN Statute, in the Universal Declaration of Human Rights and in the Charter of Building the Global Information Society in Okinawa 2000.

World practice demonstrates the positive impact of using IT&C in the development of the contemporary society, in the expansion and diversification of the population's access to high quality public information and information services in areas such as: governance, education, medicine, employment, and many other fields. In the same context, however, we attest that technology has become indispensable in the conditions of the COVID-19 pandemic, but also indicates aspects of negative impact, generating new forms of crime, prejudice and social risks. Consumers of electronic information not only enjoy the advantages of technology, but also face its harmful effects. The creation of an area of freedom, security and justice, the preservation of generally recognized values, in which the common will expressed in legal norms can be applied and executed by a central power in the general interest, can only be achieved by guaranteeing fundamental rights in the context of the development of communications and information technology.

Thus, international order and security are strengthened. As a result, we believe that the new society, resulting from the development of technology must be reconsidered from the perspective of Human Rights, and the generally accepted values must be resized. At the same time, we must take into account that the reconsideration of social relations must be reflected not only from a practical perspective, but also from a theoretical-legislative perspective. Thus, the elaboration of the studies and research specific to the field is imposed as a necessity of the contemporaneity.

The team of researchers involved in the implementation of the research and innovation project `***Modernization of governing mechanisms focused on the protection of human rights***` expresses its conviction that only through open platforms for discussion and debate of the most important issues facing the Republic of Moldova and its citizens can be identified solutions to overcome the difficulties, the critical situations and to increase the quality of governance and the degree of respect for human rights. Through the scientific conference and the materials included in this edition we aim to contribute to the development of the legal framework and of doctrines specific to the field, but also to advance topics for discussion and public awareness; or, only through research and discussions can be generated attitudes, knowledge and positive social impact.

SCIENTIFIC BOARD

ARAMA Elena, Habilitated Doctor of Law, University Professor (Moldova State University)

BADESCU Mihai, Professor, President of the Romanian Constitutional Law Association, Romania

CIOBANU Rodica, Habilitated Doctor of Law, Associate Professor (Moldova State University)

DUGGAL Pavan, Honorary Chancellor of Cyberlaw University and internationally renowned expert and authority on Cyberlaw (Delli, India)

GEVORGYAN Kristine, Programme Coordinator, Center for European Studies, Yerevan State University (Armenia)

GUCEAC Ion, Habilitated Doctor of Law, Academician (Moldova State University)

IORDANOV Iordanca-Rodica, Ministry of Environment of the Republic of Moldova

MOCANU Veronica, PhD, Associate Professor (Moldova State University)

REMIDDI Adriano, Head of Capacity Development Unit, Global Campus of Human Rights (Italia)

ROȘCA Mariana, PhD, Project Director, Researcher, Transilvania University of Brasov (Romania)

SANDRU Daniel-Mihail, Institute of Legal Researches „Acad. Andrei Rădulescu" of the Romanian Academy

TURŁUKOWSKI Jarosław, PhD, Associate Professor, Faculty of Law and Administration, Institute of Civil Law (University of Warsaw, Poland)

ORGANIZING COMMITTEE

BZOVÎI Marina, Executive Director of the Moldovan National Association of ICT Companies

CARA-RUSNAC Aliona, State Secretary, Ministry of the Environment

CHISARI LUNGU Oxana, PhD (Moldova State University)

CIOBANU Rodica, Habilitated Doctor of Law, Associate Professor (Moldova State University)

COJOCARU Igor, PhD in computer science, Director of the Information Society Development Institute

COLTENIUC Anatolie, PhD student (Moldova State University)

CRECIUN Natalia, Scientific researcher (Moldova State University)

ECHIM Tatiana, A.O. EcoContact (Republic of Moldova)

ERHAN Ianuș, PhD, Associate Professor (Moldova State University)

JASTRZĘBSKI Robert, Professor, Faculty of Law and Administration, Institute of Civil Law (University of Warsaw, Poland)

MOCANU Veronica, PhD, Associate Professor, (Moldova State University)

NEGRU Andrei, Habilitated Doctor of Law, Professor (Moldova State University)

NICHITA Rodica, PhD (Moldova State University)

PANTEA Oleg, PhD, associate professor (Moldova State University)

POZNEACOVA Veronica, Senior Consultant, Anti-Discrimination Directorate, Equality Council

PUNGA Irina, PhD student (Moldova State University)

SLUSARENCO Svetlana, PhD, Associate Professor (Moldova State University)

TURCANU Traian, Child Protection Specialist, UNICEF

DIALOGUL DINTRE AUTORITĂȚILE PUBLICE: RELAȚII ÎNTRU CONSOLIDAREA DEMOCRAȚIEI

DIALOGUE BETWEEN PUBLIC AUTHORITIES: RELTIONSHIPS IN STENGTHENING DEMOCRACY

CZU: 342.56:342.7 **DOI:**https://doi.org/10.59295/ssdoed2024.01

Elena ARAMA[1]

ABSTRACT: *Communication between public authorities can be defined as one that has every chance of evolving in the direction of strengthening democracy and protecting human rights, an important role belonging to the Constitutional Court, which step by step outlines the constitutional identity of the Republic of Moldova. The analysis of the factual material leads us to the definition of communication between public authorities both at the level of the Parliament, the Constitutional Court, the Supreme Court of Justice, first instance judicial bodies as one that constantly evolves in the direction of strengthening protecting human rights. That communication results in the triumph constitutional fundamental values, including freedom, equality, democracy, the rule of law.*

Gradualy Constitutional Court acquires institutional stature and moral authority to defend people from legislative abuses, that is, in fact, to protect the legislator from himself when there is a clear or masked tendency to violate the Constitution. In this way the Court combats the deterioration of the legislation, with the aim that it not to become a source of uncertainty for litigants. In these efforts, public institutions that cooperate loyally contribute not only to the protection of human rights, but also influence the level democracy in the state, reflecting at the individual level in the awareness of the rights to have rights and that documents about rights are not formal, but the even pave the way for the claim and, moreover, there are effective remedies in case of their violation.

REZUMAT: *Comunicarea dintre autoritățile publice poate fi considerată ca una ce are toate șansele de a evolua în direcția consolidării democrației și a protecției drepturilor omului, un rol important aparținând Curții Constituționale, care, pas cu pas, conturează identitatea constituțională a Republicii Moldova. Analiza materialului factologic ne conduce spre definirea comunicării dintre autoritățile publice atât la nivel de Curte Constituțională, cât și Parlament, Curte Supremă de Justiție, organe judecătorești de primă instanță ca una ce evoluează permanent în direcția protecției drepturilor omului. Comunicarea respectivă are ca rezultat triumful valorilor constituționale fundamentale, printre care se plasează libertatea, egalitatea, democrația, statul de drept .*

Treptat Curtea Constituțională a Republicii Moldova capătă statură instituțională și autoritate morală de a apăra persoanele de abuzurile Parlamentului, adică de fapt, de a proteja legiuitorul de el însuși, când are tendința clară sau mascată de a încălca Constituția. În acest mod Curtea combate deteriorarea legislației, cu scopul ca aceasta să nu devină sursă de incertitudine pentru justițiabili. În aceste demersuri ale sale autoritățile publice care cooperează loial contribuie nu numai la o protecție eficientă a drepturilor omului, ci și influențează nivelul de democrație în stat, reflectându-se la nivel individual în conștientizarea dreptului de a avea drepturi și că documentele despre drepturi nu sunt formale, ci chiar deschid calea pentru revendicarea lor și, mai mult decât atât, există remedii eficiente în caz de încălcare a lor.

[1] Elena ARAMA, doctor habilitat în drept, profesor universitar, aramaelena@gmail.com, https://orcid.org/0000-0002-6406-3743

PRELIMINARII

În lumea globalizată de astăzi, cu mijloacele informaționale apte să pună rapid în legătură oameni, asociații, autorități, state într-un mod deosebit de facil dialogul este la ordinea zilei, iar comunicarea eficientă, poate mări șansele de aprofundare a democratizării societăților și statelor. Comunicarea publică poate fi definită ca un ansamblu de activități menite să transmită și să primească informații cu privire la deciziile ce privesc viața societății, activitatea de a le explica și justifica acele decizii pentru a le prezenta ca fiind legale, oportune, legitime.

Democrația nu poate exista fără un proces autentic de comunicare nu numai între autorități și cetățeni, autorități și mass-media, dar și între autorități care au diferite funcții, dar care vizează scopul comun – de a face viața cetățenilor mai bună, mai ușoară, esențială fiind cooperarea loială dintre autoritățile publice.

Democrația, acest vis de aur al omenirii, cu toate criticile care i s-au adus continuă să fie un subiect actual, în special pentru statele în tranziție spre statul de drept, așa cum este și cazul Republicii Moldova.

Norberto Bobbio, autor italian consacrat, definea democrația ca forma de guvernământ ce posedă un ansamblu de reguli care permit rezolvarea conflictelor sociale fără a recurge la violență [1]. Fiind convins că statul de drept în sens tare are mecanisme de a descuraja abuzul de putere, Bobbio numea patru dintre acestea: controlul parlamentului asupra guvernului, judecarea constituționalității legilor; o autonomie relativă a tuturor formelor și nivelurilor de guvernare locală; o magistratură independentă.

Un autor american Thomas Paine (1737-1804) într-un eseu despre drepturile omului arăta că societatea e o binecuvântare, iar guvernarea este un rău, prima este produsă de necesitățile oamenilor, iar a doua – de ticăloșia lor. Societatea contribuie la fericirea oamenilor, punând împreună sentimentele lor, a doua – ținând în frâu viciile oamenilor. Cea mai bună guvernare este un rău necesar, iar cea mai rea - un rău intolerabil [2].

Între autoritățile publice se stabilesc relații complexe care au o dinamică în timp. Pentru a evita conflicte și abuzuri, trebuie ca subiecții să fie dispuși să primească sfaturi, contribuții, dar și să ofere sfaturi, să depună eforturi la soluționarea unor probleme potrivit statutului său, deci, se pune problema comunicării în termeni de cooperare loială. Cooperarea loială în dreptul public este de fapt analogul bunei credințe din dreptul privat, definită încă de Cicero ca sinceritate în cuvinte și fidelitatea în angajamente. Noțiunea de cooperare loială a pătruns și în dreptul public, fiind actualmente nominalizată și în calitate de principiu al relațiilor dintre statele-membre ale Uniunii Europene (art. 4 alin. (3) TUE) [3] .

Un instrument util în această direcție este controlul de constituționalitate. În cadrul acestui proces pot fi evidențiate mecanisme de cooperare – sesizări, expunerea propriului concept, solicitarea de informații, documente de la orice autoritate publică, obligația de a aduce la cunoștința autorităților a deciziilor adoptate. Așa cum a constatat un autor francez cooperarea nu înseamnă doar supunerea la o decizie, dar și participarea la formularea acestei decizii [4] .

COMUNICAREA PUBLICĂ – UN PARCURS ISTORIC

Politicienii din Republica Moldova (în temei, deputații ca subiecte cu drept de sesizare a Curții) în primii ani după crearea Curții Constituționale apelau la Curte pentru a clarifica diferite aspecte ca spre exemplu, durata primului mandat al Președintelui Republicii Moldova, durata mandatului Parlamentului, contrasemnarea decretelor Președintelui Republicii Moldova, dreptul Președintelui de a convoca Parlamentul în sesiune extraordinară, atribuțiile Președintelui și relațiile lui cu Parlamentul, în special în ceea ce privește promulgarea legilor, procedura de reexaminare a legilor după restituirea lor Parlamentului de către Președinte Republicii etc. O parte din sesizări au fost depuse în legătură cu tranziția de la vechiul sistem legislativ (de până la declararea independenței) la cel nou [5]. Între anii 2001-2010 s-a observat o anumită stare de stagnare în jurisprudența constituțională, care nu s-a putut delimita în totalitate de aspectul politic al sesizărilor care i se adresau. În acest interval Curtea a adoptat un șir hotărâri ce provocau reacții puternice de contestare din partea mediului academic și nu numai. Unul din aceste acte a fost Avizul nr.1 din 03.04.2008 în care s-a respins inițiativa unor deputați cu privire la completarea alin.1 art. 81 al Constituției cu prevederea: Pe perioada exercitării mandatului Președintele Republicii Moldova este obligat să-și suspende activitatea în partidele politice și organizațiile politice, motivând că această prevedere i-ar încălca drepturile cetățeanului devenit Președinte al țării. Mult mai convingătoare a fost opinia separată a dlui judecător Victor Pușcaș care a infirmat această concluzie, arătând că încă Declarația cu privire la suveranitate și Decretul despre puterea de stat au interzis cumularea funcțiilor de conducere în organele puterii de stat și a administrației de stat cu orice alt post în organizațiile de stat și cooperatiste, în partidele politice, în organizațiile și în mișcările social-politice. Mai mult, unei serii de funcționari publici (membri ai Curții de Conturi, ai Comisiei Electorale Centrale, organelor de securitate, judecători, ofițeri de urmărire penală etc) prin legi li s-a restrâns dreptul de a fi membri ai partidelor politice, și este de neînțeles de ce Președintelui țării nu i se poate restrânge acest drept? Concluzia judecătorului a fost că ar fi trebuit Curtea să prezinte un Aviz pozitiv [6]. Avizul respectiv al Curții evident a trebuit să fie calificat nu numai ca unul eronat, dar și angajat politic, ceea ce este inadmisibil și dăunător procesului de democratizare.

Curtea Constituțională și-a interpretat și propriile atribuții, nu numai cele ale altor autorități ale statului, ceea ce este arătat în continuare.

Până la intrarea în vigoare a Legii contenciosului administrativ rămâneau în afara controlului judecătoresc un șir de acte ale autorităților publice ce puteau încălca drepturi și deci, ilegale. Astfel pentru a lichida această lacuna Curtea Constituțională a examinat cauzele cu privire la eliberarea din funcție a ministrului apărării, vicepreședintele Parlamentului, președintele unei comisii parlamentare, care sunt funcții politice, explicând prin hotărârea nr. 16 din 30 mai 1998 că sunt de competența sa. După intrarea în vigoare a legii contenciosului administrativ

Curtea Constituțională a revizuit hotărârea sa din 1998, adoptând hotărârea din 9 iulie 2001, arătând că actele administrative cu caracter individual ale Parlamentului, Președintelui, Guvernului ce țin de alegerea, numirea, destituirea din funcțiile publice ale persoanelor oficiale exponente ale unui interes politic și public deosebit nu sunt de competența Curții Constituționale. Parlamentul în același an (2001) a modificat Legea contenciosului administrativ în sensul că actele respective nu sunt nici de competența instanțelor de contencios administrativ, astfel încât acele acte rămâneau în afara oricărui control judiciar, ceea ce nu poate fi admis într-un stat democratic.

Curtea, fiind sesizată în legătură cu acele modificări, le-a recunoscut constituționale, bazându-se pe decizia CtEDO Pellegrin vs Franța, deși a trimis o adresă Parlamentului în care solicita acestuia să indice expres categoriile de funcționari publici, exponenți ai unui interes politic sau public deosebit. Dar în acest caz nu s-a produs o comunicare eficientă, căci Parlamentul nu a realizat acțiunile necesare ce reieșeau din această adresă. Fiindcă în 2007 CtEDO a adoptat hotărârea Eskelinen et all. vs Finlanda, Curtea Constituțională în 2010 a realizat un reviriment al jurisprudenței sale și a revizuit propria hotărâre din 2002. Curtea a examinat actul Parlamentului privind eliberarea din funcție a Președintelui Curții Supreme de Justiție și l-a declarat neconstituțional pentru că a întrerupt mandatul înainte de termen și pentru că a ignorat rolul Consiliului Superior al Magistraturii. Desigur orice om are dreptul la greșeală, se maturizează prin luarea lor în considerare. Dar instituțiilor nu prea li se recunoaște acest drept sau cel puțin, cazurile trebuie să fie cât mai rare. Jurisprudența constituțională interpretează principiile dorind să le concilieze, dar revirimentul pare incompatibil cu autoritatea și continuitatea deciziilor pe care le livrează. Judecătorul constituțional este și el om și e supus greșelilor. Deci, revirimentul este posibilitatea de corectare a greșelilor și adaptare la noile realități sociale. Faptul ce generează revirimentul este schimbarea socială, judecătorul constituțional arată că Constituția nu conține doar formule lexicale, că ele se bazează pe schimbări sociale. Revirimentul poate avea efecte dezastruoase pentru securitatea juridică, de aceea sunt tehnici, care vor face ca drepturile să fie garantate și dreptul constituțional să se dezvolte. În cazul citat mai sus revirimentul jurisprudenței constituționale a fost generat de jurisprudența CtEDO.

O hotărâre importantă a Curții a fost cea cu privire la blocul constituționalității [7], prin care Declarației de Independență a Republicii Moldova i s-a recunoscut valoarea constituțională excepțională, ca act fondator al statului Republica Moldova, ce nu poate fi supus nici unor modificări sau completări. Declarația constituie temelia politico-juridică a Republicii Moldova ca stat independent, democratic, în baza ei Republica Moldova a obținut recunoașterea din partea altor state ale lumii, organizații internaționale și a fost acceptată la 2 martie 1992 și în cadrul Organizației Națiunilor Unite.

Declarația a fost considerată a face corp comun cu Constituția, constituind blocul de constituționalitate. Declarația de independență a fost recunoscută ca

text primar reprezentând un element originar, intangibil și imuabil al blocului de constituționalitate, iar în cazul existenței unor divergențe între textul Declarației de independență și textul Constituției, prevalează textul constituțional primar al Declarației de independență. În legătură cu această hotărâre limba oficială în Republica Moldova a fost numită așa cum este adevărat din punct de vedere științific – limba română, cum stabilește textul Declarației de independență și s-a pus punct în mod oficial unor exprimări agramate cu privire la denumirea limbii oficiale a Republicii Moldova.

Curtea a contribuit **la deblocarea procesului politic** intrat în impas, când toate încercările Parlamentului de a alege un Președinte al Republicii au eșuat și cu foarte multe eforturi Parlamentul a ales în 2012 un Președinte al Republicii. De fapt, deblocarea susnumită s-a întâmplat în legătură cu declararea revizuirii constituționale din 2000 ca fiind neconstituțională. Acea revizuire a Constituției a avut ca rezultat schimbarea modului de alegere a Președintelui, anume - în loc de alegerea de către populație s-a impus alegerea Președintelui de către Parlament. Curtea a stabilit că această revizuire s-a operat cu încălcarea Constituției, Parlamentul a modificat Constituția fără a solicita un aviz repetat din partea Curții Constituționale atunci când după prima lectură a modificat esențial proiectul de lege constituțională pe care Curtea Constituțională îl avizase înainte de prima lectură.

În legătură cu această constatare și dorind să evite vidul legislativ și ținând cont de urgența soluționării impasului constituțional în contextul expirării apropiate a mandatului Președintelui de atunci, Curtea a revigorat normele constituționale anterioare acelei revizuiri, care prevedeau mecanismul de alegere a Președintelui de către cetățenii Republicii Moldova cu drept de vot [8] .

Curtea a reținut cu titlu de principiu că prevederile constituționale abrogate prin legea declarată neconstituțională reintră în fondul activ al dreptului, adică se produce revigorarea normelor care erau în vigoare până la modificarea declarată neconstituțională. Aceiași situație de revigorare a fost și în cazul hotărârii nr. 22 din 05.09.2013, prin care se declarau neconstituționale prevederile unei legi noi de modificare a garanțiilor independenței judecătorilor, revigorându-se prevederile legii vechi, care astfel reintrau în fondul activ al dreptului. Parlamentului i-a fost trimisă o adresă despre necesitatea punerii în acord cu principiile constituționale a Legii cu privire la statutul judecătorului. Deci, Curtea Constituțională a introdus termenul de **revigorare**, care în teoria dreptului era puțin cunoscut, operându-se doar cu intrarea în vigoare și încetarea acțiunii normei juridice.

Curtea a fost suficient de curajoasă când a adoptat hotărâri ce aparent nu se conțineau în Constituție și îi lărgeau domeniul de activitate. Unul din aceste exemple este cel cu privire la art. 135 al Constituției (alin.1) litera a/ ce prevedea exercitarea de către Curte a controlului de constituționalitate a legilor, hotărârilor Parlamentului, a decretelor Președintelui Republicii, a hotărârilor și ordonanțelor Guvernului, a tratatelor internaționale la care Republica Moldova este parte. Mult timp acest alineat a

fost interpretat în sensul controlului posterior, adică după intrarea în vigoare a actului normativ-juridic, unicul subiect ce putea sesiza Curtea pentru controlul prealabil era Președintele Republicii, care înainte de promulgare atunci când avea obiecții asupra proiectului de lege adoptat de Parlament, putea solicita controlul constituționalității. În 2014, la 14 februarie prin Hotărârea nr. 9 Curtea a stabilit că poate fi sesizată cu controlul de constituționalitate a legilor și înainte de promulgarea legii, căci acest control se integrează unui mecanism juridic de natură să contribuie la protecția preventivă a drepturilor și libertăților fundamentale, neașteptând ca acestea să fie încălcate ca numai după aceea să declare eventual neconstituționalitatea [9].

Această interpretare evolutivă a propriilor competențe de către Curtea Constituțională are ca scop de a permite sporirea și extinderea mecanismelor instanței de contencios constituțional, ceea ce a fost apreciat de Curte ca fiind în acord cu perfecționarea democrației.

Altă decizie curajoasă a Curții a fost cu privire la **excepția de neconstituționalitate**, care în mod clar intensificau legăturile dintre Curte și instanțele judiciare. În acest sens relevantă apare hotărârea privitor la subiectul ce avea dreptul să sesizeze Curtea Constituțională. Până în 2016 această atribuție revenea Curții Supreme de Justiție care nu era un simplu curier, ci se pronunța în prealabil asupra constituționalității, aceasta a devenit evident din analiza sesizărilor ce au fost respinse de Plenul Curții Supreme de Justiție. Prin hotărârea nr. 2 din 09.02.2016 Curtea a concluzionat că instanța judiciară ordinară care examinează un caz poate să se adreseze Curții Constituționale direct fără a adresa cererea Curții Supreme de Justiție [10].

Luând această decizie, Curtea Constituțională a calificat judecătorul ordinar ce solicita controlul de constituționalitate – primul judecător constituțional, care în procesul de aplicare a legii în cazuri concrete sesizează aspectele de neconstituționalitate. Astfel procedura a devenit mai rapidă și instanțele s-au activizat într-un mod magistral. Este adevărat că pentru a nu fi învinuite că încalcă drepturile împricinaților instanțele verificau doar dacă obiectul excepției intră în categoria actelor arătate în art.135 al Constituției; că este ridicată de una din părți sau reprezentantul acesteia sau de instanță din oficiu; că prevederile contestate urmau să fie aplicate la soluționarea cauzei; și că nu există o hotărâre anterioară a Curții, având ca obiect prevederile contestate.

Din analiza numărului de sesizări a Curții Constituționale cu excepția de neconstituționalitate și rezultatele examinării acestora pot fi făcute două concluzii: 1. tendința Curții Constituționale este de a nu prolifera excepția de neconstituționalitate, foarte multe sesizări respinse, declarate inadmisibile; 2. tendința instanțelor care pentru a nu fi suspectate că stabilesc ele însăși constituționalitatea de a trimite orice sesizare Curții Constituționale și astfel Curtea pe multe le respinge. Considerăm că acesta este un efect inevitabil al noutății procedurii de sesizare a Curții și cu timpul el se va diminua.

Un Președinte al Consiliului Constituțional francez, Pierre Mazeaud, arăta că judecătorul constituțional are constrângerile sale de ordin extrajuridic și a adus

exemplul creării de către Consiliul Constituțional a noțiunii de obiective cu valoare constituțională care sunt identificate ca scopuri asumate de legiuitor pentru a face efective drepturile și principiile cu valoare constituțională, în acest caz este vorba despre constrângeri economice, politice. În cazul Consiliului Constituțional, el poate interpreta în sensul devierii de la anumite reguli în numele unei realități politice sau în rezultatul afirmării unui principiu superior – cel al democrației reprezentative [11].

Comunicarea prin intermediul adreselor trimise de Curte Parlamentului este una în desfășurare, dar trebuie constatat, că ele nu sunt integral executate de către Parlament, deși acesta se străduie să țină pasul. În argumentarea acestei concluzii pot fi aduse datele relevante din Raportul Curții Constituționale pe anul 2022 – la data prezentării Raportului - ianuarie 2023 - nu erau executate: în 2012 – 1 adresă, în 2014 – 1 adresă, în 2017- 1 hotărâre și 3 adrese, în 2018 – 1 hotărâre și 2 adrese, în 2019 – 3 hotărâri și 2 adrese, în 2020- 4 hotărâri și 3 adrese, în 2021- 7 hotărâri și 3 adrese, în 2022 – 4 hotărâri și 4 adrese [12]. Este de înțeles că adresele și hotărârile din 2022 încă nu fusese executate, căci Raportul era făcut la începutul anului 2023, dar pentru celelalte hotărâri și adrese neexecutate nu există justificare. Din 2020 până la 1 ianuarie 2022 nu au fost executate de Parlament 11 hotărâri și 6 adrese, deci, în total la 17 solicitări ale Curții Constituționale Parlamentul nu a reacționat.

CONCLUZII

În rezultatul analizei materialului factologic de mai sus cu deplină încredere putem defini comunicarea dintre autoritățile publice atât la nivel de Curte Constituțională, cât și Parlament, Curtea Supremă de Justiție, organele judecătorești de primă instanță ca una ce are toate șansele de a evolua în direcția consolidării democrației și a protecției drepturilor omului, un rol important aparținând Curții Constituționale, care, pas cu pas, conturează identitatea constituțională a Republicii Moldova, făcând să triumfe valorile constituționale fundamentale, printre care se plasează libertatea, egalitatea, democrația, statul de drept .

Treptat Curtea Constituțională a Republicii Moldova capătă statură instituțională și autoritate morală de a apăra persoanele de abuzurile Parlamentului, adică de fapt, de a proteja legiuitorul de el însuși, când are tendința (clară sau mascată) de a încălca Constituția, astfel încât Curtea combate deteriorarea legislației, cu scopul ca aceasta să nu devină sursă de incertitudine pentru justițiabili. În aceste demersuri ale sale autoritățile publice care comunică în mod eficient nu numai contribuie la o protecție eficientă a drepturilor omului, ci și influențează nivelul de democrație într-un stat anume, reflectându-se la nivel individual în conștientizarea dreptului de a avea drepturi și că documentele despre drepturi nu sunt formale, ci chiar deschid calea pentru revendicarea lor și, mai mult decât atât, există remedii eficiente în caz de încălcare a lor.

Referințe bibliografice:

1. Disponibil: https://www.academia.edu/7226178/Bobbio_Democratie_Si_Liberalism
2. 160 de citate de Thomas Paine despre drepturi și revoluție. Disponibil: https://andreigheorghe.ro/160-thomas-paine-quotes-on-rights-and-revolution-fnpv/
3. Detaliat în: Gina-Pompilia Orga-Dumitriu, Corina Petică-Roman, Contribuție la studiul raționalizării moderne a funcțiilor bunei-credințe – loialitatea în ordinea juridică europeană. În: Jus est ars boni et aequi (In honorem Corneliu Bîrsan). București: ed.Hamangiu, 2023. Tom.III, p. 340-365
4. Dominique Rousseau, Les transformations du droit constitutionnel sous la V-eme Republique. În: Revue du droit publique, 1998, p.1793.
5. Elena Aramă, Controlul constituționalității legilor: istorie și actualitate. Chișinău: Museum, 2000, p.44-54.
6. Disponibil:https://constcourt.md/public/ccdoc/avize/ro_2008_a_1.pdf
7. Disponibil: https://constcourt.md/ccdocs.php?l=ro*ccdocs.php?l=en*ccdocs.php?l=ru http://?l=ro&idc=104&t=/Activitatea-jurisdictionala/CCDOC Hotărârea Curții Constituționale (în continuare HCC) nr.36 din 5 decembrie 2013
8. Disponibil: https://constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotariri&docid=558&l=ro HCC nr 7 din 04.03.2016.
9. Disponibil: https://constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotariri&docid=486&l=ro HCC nr.9 din 14 .02.2014
10. Disponibil: https://constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotariri&docid=556&l=ro hotărârea nr. 2 din 09.02.2016
11. Pierre Mazeaud, La place des considérations extra-juridiques dans l'exercice du contrôle de constitutionnalité. Accesat 12.03.2022. Disponibil: https://www.conseil-constitutionnel.fr/sites/default/files/as/root/bank_mm/pdf/Conseil/20051001erevan.pdf
12. Disponibil: https://constcourt.md/ccdocs.php?l=ro*ccdocs.php?l=en*ccdocs.php?l=ru*http://?l=ro&idc=104&t=/Activitatea-jurisdictionala/CCDOC- HCC nr.1 din 05.01.2023

ACTUALIZAREA REPERELOR NORMATIVE NAȚIONALE INERENTE STATULUI SOCIAL

UPDATING NATIONAL REGULATORY MILESTONES INHERENT IN THE WELFARE STATE

CZU: 340.12:364-146.2 **DOI:**https://doi.org/10.59295/ssdoed2024.02

Ion GUCEAC[1]

ABSTRACT. *The article describes some important aspects of the scientific and normative benchmarks of the welfare state. The opportunity of approaching this topic is determined not only by the absence of the concept of the social state as a legal category in the legal literature of the Republic of Moldova, but also by the need for normative enshrinement of favorable conditions for the full development of citizens' personality, rights, and equal opportunities. In this context, it is noted that the imperative of the social state consists of goals and objectives that ensure, in fact, the welfare of people, peace and social equity, as well as guarantee the protection of human rights and freedoms and citizens. The social state can only be considered to be a state which ensures a robust social policy geared to securing the rights, freedoms, and interests of individuals. In recognition of the fact that in the Republic of Moldova, the formation of the social state is at an initial stage, it is proposed to develop a Concept of the Social State.*

Keywords: *social state; justice; equity; welfare; rights; freedoms; social function; social policies; social rights.*

REZUMAT. *Articolul prezintă descrierea unor aspecte importante privind reperele doctrinaire și normative ale statului social. Oportunitatea abordării acestui subiect este determinată nu doar de de absența conceptului statului social ca o categorie juridică în literatura juridică din Republica Moldova, dar și de necesitatea consacrării normative a unor condiții favorabile pentru dezvoltarea deplină a personalității cetățenilor, drepturilor și, șanselor lor egale. În acest context, se constată că imperativul statului social consistă în scopuri și obiective care asigură, de fapt, bunăstarea oamenilor, pacea și echitatea socială, garantează protecția drepturilor și libertăților omului și cetățeanului. Social poate fi considerat numai statul care asigură o politică socială robustă, orientată spre asigurarea drepturilor, libertăților și intereselor indivizilor. Pornind de la recunoașterea faptului că în Republica Moldova, formarea statului social se află la etapa inițială, se propune elaborării unei Concepții a statului social.*

Cuvinte-cheie: *stat social; justiție; echitate; bunăstare; drepturi; libertăți; funcție socială; politici sociale; drepturi sociale*

Importanța dezbaterii. Dificultăți conceptuale și aspecte normative

După cum se menționează în literatura juridică, statul trebuie să imprime tuturor acțiunilor sale un conținut social fundamentat pe valori etice creatoare de condiții

[1] **Ion GUCEAC, academician, profesor universitar, Universitatea de Stat din Moldova, guceacion@gmail.com, ORCID. 0000-0002-9497-4628**

favorabile pentru exprimarea deplină a „personalității cetățenilor, drepturilor și libertăților lor, șanselor lor egale”[1, p. 11].

În doctrina juridică din spațiul socialist a lipsit conceptul statului social, tratat ca o categorie juridică. Totuși în unele surse regăsim abordări privind noțiunea „statul bunăstării generale”, care se trage, cronologic, din perioada postbelică. Drept premise ale acestui tip de stat au fost identificate următoarele: dezvoltarea „accentuată” a funcției economice a statului „burghez”; așa-numita întărire a capitalismului monopolist de stat; obținerea unor îmbunătățiri ale condițiilor de muncă, asigurărilor sociale, ocrotirii sănătății și condițiilor de locuit pentru unele categorii ale „celor ce muncesc” [2, p. 79]. De menționat că noțiunea respectivă era recunoscută ca fiind inconsistentă, drept argumente fiind invocate contradicțiile din societatea burgheză, fenomenele economico-politice și ideologice, aprofundarea diferențierii sociale[2, p. 79]. Etapa de tranziție politică și economică a unor state socialiste, la începutul anilor ’90, nu s-a soldat cu renunțarea la unele sarcini referitoare la anumite prestații de natură socială, în pofida faptului că această tranziție era însoțită uneori de „o redistribuire a sarcinilor fiscale și a obligațiilor de solidaritate între cetățeni” [1, p. 12].

Conceptul statului social este sugerat de o serie de documente internaționale din perioada de după perioada postbelică. Astfel, Carta Organizației Națiunilor Unite se referă în preambul la hotărârea statelor de a promova „progresul social şi condiţii mai bune de trai într-o mai mare libertate” [3]. Declarația Universală a Drepturilor Omului, consacrând în cea mai mare parte a sa drepturi care țin de sfera civilă și politică, prevede totuși (art. 22): „Orice persoană, în calitate de membru al societăţii, are dreptul la securitate socială; ea este îndreptăţită să obţină satisfacerea drepturilor economice, sociale şi culturale indispensabile pentru demnitatea şi libera dezvoltare a personalităţii sale, prin efort naţional şi cooperare internaţională, ţinându-se seama de organizarea şi de resursele fiecărei ţări” [4]. Ulterior, spiritul acestor documente a fost transpus în conținutul altor izvoare de drept internațional, reglementând domenii importante drepturilor omului.

Unii doctrinari folosesc expresia „stat de drept social”, care este chemată să asigure nu doar dreptatea ca un echilibru formal, dar și justiția socială, care presupune „o redistribuire a beneficiilor sociale și o concepție materială asupra egalității” [5, p. 106].

Constatând că menirea statului social este de a asigura bunăstarea economică şi socială a cetăţenilor, dar şi coeziunea socială, Curtea Constituțională a României definește statul social ca un „complex de măsuri ce vizează atât politica economică, cât şi cea socială şi care pune în prim-plan prevederile sociale de natură economică ce au consecinţe pozitive asupra statutului social al cetăţenilor” [6].

În opinia noastră, un imperativ al statului social consistă în astfel de scopuri și obiective care nu sunt, pur și simplu, un gen de declarații cuprinse în conținutul unor mesaje, doctrine și programe politice, cu caracter ideologic și bazate pe valori, dar care asigură, de fapt, bunăstarea oamenilor, pacea și echitatea socială, garantează

protecția drepturilor și libertăților omului și cetățeanului. În această ordine de idei, statul social nu poate fi apreciat ca un „simplu partener de afaceri, un simplu observator" [1, p. 11], ci mai degrabă ca un actor gata să intervină și să întreprindă măsuri care să asigure realizarea binelui comun.

În perspectiva realizării unor astfel de scopuri, statul social își determină prioritățile și dezvoltă direcțiile adecvate ale politicii interne și externe, selectează cele mai eficiente forme, mijloace și metode de implementare a acesteia, pune în aplicare standarde sociale și indicatori de rezultat, determină, în consecință, competențele ministerelor și agențiilor, instituie diferite forme de cooperare cu societatea civilă etc. Acesta este statul care se angajează să aibă în vizor echitatea socială, bunăstarea cetățenilor săi, protecția lor socială, dar nu în detrimentul egalizării și al renunțării la libertate, ci, dimpotrivă, legând libertatea și protecția socială, eliminând contradicția dialectică dintre libertate și egalitate.

Social poate fi considerat numai statul care garantează:

1. Minimul de subzistență, dar nu din contul filantropiei, ci pe baza protecției împotriva șomajului, asigurării ocupării maxime posibile a forței de muncă și stabilirii unui salariu minim rezonabil pentru muncă combinat cu salariile orare, precum și pe baza furnizării de oportunități reale de odihnă;

2. Asigurare socială pentru limită de vârstă și dizabilitate;

3. Crearea condițiilor pentru accesul la locuințe sociale pe baza unor standarde naționale și regionale aprobate ale normei privind suprafața locativă, nivelul chiriei, plafonul costului locuințelor, serviciile comunale pentru 1 m.p. de spațiu de locuit, precum și privind plafonul admis al ponderii cheltuielilor suportate de cetățeni din mijloacele proprii pentru facturile de utilități, servicii, condiții acceptabile de creditare ipotecară etc.;

4. Accesul gratuit sau pentru o plată accesibilă la asistența medicală de înaltă calitate pentru populație, inclusiv la asistență medicală gratuită pe întreaga gamă de standarde de servicii medicale aprobate oficial;

5. Accesul gratuit sau pentru o plată accesibilă la educația de calitate în conformitate cu oportunitățile reale ale individului, nevoile pieței muncii și cu nivelul de dezvoltare spirituală și morală a societății.

În acest context este apreciabilă experiența României, Constituția căreia, consacrând gratuitatea învăţământului de stat, obligă statul să acorde burse sociale de studii copiilor şi tinerilor proveniţi din familii defavorizate şi celor instituţionalizaţi [7]. Potrivit doctrinarilor, această dispoziție, care face parte din „dimensiunea de stat social a statului român" [1, p. 270], urmărește scopul înlesnirii accesului la educație a unor categorii defavorizate de copii și tineri.

Statul elen, potrivit Constituției Republicii Elene (art. 16), este chemat să acorde „asistență financiară pentru cei care se remarcă, precum și pentru cei care au nevoie de asistență sau protecție specială, în funcție de abilitățile acestora" [8]. Potrivit Constituției Irlandei (art. 42), statul irlandez, în calitate de gardian al interesului co-

mun, în cazul în care părinţii, din motive fizice sau morale, nu îşi îndeplinesc îndatoririle faţă de copii, intervine „prin mijloace adecvate în vederea înlocuirii părinţilor, dar întotdeauna luând în considerare drepturile naturale şi imprescriptibile ale copilului” [9]. În Italia (art. 34 din Constituție), elevii eminenți și merituoși, inclusiv cei care nu dispun de mijloace materiale, au dreptul de a urma cele mai ridicate niveluri de educație. Pentru aceasta statul oferă burse de studiu, alocații acordate familiilor și alte beneficii atribuite în baza unor concursuri[10]. Constituția Poloniei (art. 70) dispune că autoritățile publice „înființează și sprijină sisteme de asistență financiară și de organizare pentru elevi și studenți” [11].

Constituția Republicii Moldova (art. 35) stabilește că învăţământul de stat este gratuit, fără a stabili anumite facilități pentru unele categorii de persoane[12]. La fel, în Constituție (art. 49) este statuat că toate preocupările privind, instruirea şi educaţia copiilor orfani şi a celor lipsiţi de ocrotirea părinţilor revin statului şi societăţii. Cu toate acestea, rămân în afara preocupărilor statului copiii şi tinerii care provin din familii defavorizate.

Funcțiile statului social

Un stat social este un stat eficient din punct de vedere social, esența căruia este relevată, mai întâi de toate, în funcțiile sale, adică în acele domenii principale de activitate care exprimă și concretizează esența și destinația socială, obiectivele, sarcinile și prioritățile acestuia. Statul nu are și nu poate avea scopuri și obiective și, odată cu ele, funcții care nu ar fi condiționate de esența statului, structura de stat, forma de guvernământ, viziunile elitei politice și natura constituționalismului național.

Într-o abordare teoretică, funcțiile statului pot fi descrise ca un set de orientări îndreptate spre asigurarea și protejarea libertății, securității și proprietății, asigurarea supremației legii și ordinii, spre soluționarea conflictelor de interese sociale prin procedură legală.

În unele cazuri, doctrinarii preferă să utilizeze noțiunea de sarcini sau atribuții ale statului pentru: soluționarea unor probleme referitoare la organizarea circulației transportului public; lupta împotriva consecințelor calamităților naturale, epidemiilor, poluării mediului. Sub acest aspect se consideră că statul se manifestă ca un „reprezentant oficial al întregii societăți” [2, p. 59].

Analiza funcțiilor permite identificarea naturii și vectorului social ale activităților statului cu o precizie destul de mare.

Funcțiile se caracterizează printr-un caracter complex, sintetizator, în spatele acestora fiind plasată activitatea conștientă și direcționată a întregului mecanism de stat și a fiecărui organism statal, în special. Ele reflectă legătură directă cu scopurile și obiectivele statului, nu sunt niciodată neutre din punct de vedere social, dimpotrivă, acestea oglindesc esența socială a statului, orientarea socială a sarcinilor politice, economice, culturale și educaționale.

Astfel, se disting, după sfera lor de acțiune, funcții interne și externe; în ceea ce privește semnificația lor – principale și secundare (cele din urmă, de regulă, sunt ele-

mente structurale ale celor principale); din punctul de vedere al administrării de stat – funcții de coordonare, organizare, luare a deciziilor și de control asupra implementării acestora; potrivit timpului de implementare – permanente și temporare; după dimensiunea spațială – globale și regionale, naționale (desfășurate în întreaga țară) și locale (desfășurate în unitățile administrativ-teritoriale); după conținut – economice, politice, de apărare, de protecție socială, protecția ordinii publice și combaterea infracțiunilor, culturale și educaționale etc.; după formele juridice de realizare – de legiferare, de aplicare și de protecție a legii. Și toate acestea: în scopul conservării și dezvoltării societății, eficientizării relațiilor sociale, asigurării siguranței cetățenilor și îmbunătățirii condițiilor de viață.

Firește, funcțiile nu sunt separate una de cealaltă, ci sunt într-o relație dialectică strânsă, care în final oferă procesului de realizare a funcției proprietăți de unitate organizatorică. În afara acestor proprietăți, implementarea funcțiilor, inclusiv în sfera socială, aproape că este imposibilă. Integritatea și caracterul sistemic conferă procesului de implementare a funcțiilor scopul, coerența, subordonarea și consecvența necesare, fac posibilă coordonarea competentă a eforturilor unui număr mare de instituții de administrare, funcționari, angajați ai autorităților de stat și ai serviciilor municipale.

Pentru implementarea funcțiilor statului, pot fi utilizate metodele tradiționale: imperative, dispozitive și de recomandare. În cazul statului social un rol deosebit revine metodei de încurajare, materializată prin împrumuturile extraordinare și preferențiale, acordarea de stimulente fiscale antreprenorilor care practică acțiuni de caritate, crearea condițiilor juridice și administrative favorabile pentru dezvoltarea întreprinderilor mici și mijlocii, încurajarea nașterilor și sprijin financiar pentru familiile numeroase etc. Principalul aspect în înfăptuirea acțiunilor enunțate constă în realizarea echilibrului prin combinarea nevoilor și intereselor societății (și a fiecărui individ) și a capacităților statului și a instituțiilor societății civile.

Prin implementarea funcțiilor sale, statul rezolvă simultan probleme de protecție a societății împotriva amenințărilor externe, asigurând suveranitatea și independența țării, interacțiunea cu alte state și cu organizațiile internaționale în domeniul cooperării economice, socioculturale, științifice și tehnice, integrarea în economia mondială și atragerea investițiilor străine.

Funcția socială a statului în sine poate fi prezentată ca un melanj al mai multor subfuncții, cum ar fi:

1) funcția de protecție (asigurarea securității sociale a omului, vieții, sănătății și demnității lui, susținerea familiei și maternității, sprijin pentru șomeri, persoanele în vârstă, tineri). În acest sens, statul social trebuie să-l protejeze pe „cel slab, dezavantajat de destin și de șansă” [1, p. 11];

2) funcția de reglementare (realizarea reformelor structurale în economie în scopul orientării sociale mai pronunțate a acesteia, consolidarea fundamentelor juridice ale proprietății private, dezvoltarea politicii și normelor de formare a prețurilor,

redistribuirea veniturilor populației prin intermediul bugetului de stat, finanțarea bugetară a programelor sociale, reglementarea juridică a activităților filantropice);

3) funcția de consolidare (asigurarea armoniei și parteneriatului social, echitatea socială etc.);

4) funcția de control (controlul respectării legislației, dar și a standardelor generale în procesul de realizare a drepturilor de către proprietar). Un rol deosebit în acest sens revine aplicării principiilor constituționale privind răspunderea socială și juridică a proprietarilor pentru consecințele exploatării proprietății private și publice ca urmare a nerespectării cerințelor legale corespunzătoare.

În procesul de implementare a sarcinilor și funcțiilor sale sociale, statul se bazează pe un sistem de standarde consacrate din punct de vedere normativ., care reprezintă unul dintre cele mai importante componente ale activităților de administrare a statului social. Scopul principal al acestor funcții constă în acordarea sprijinului în eliminarea sau, cel puțin, minimizarea diferențelor sociale imoderate din societate.

Susținem părerea că nu ar fi corect să să abordăm subiectul funcțiilor statului social în mod îngust și unilateral. Din această perspectivă nu împărtășim opinia exprimată în literatura de specialitate precum că scopul statului social constă în „asigurarea doar a necesităților de bază ale omului în domeniul sănătății, învățământului, asigurării cu pensii, minimului de consum, infrastructurii" [13, p. 62].

Statul social trebuie să se preocupe de crearea unei structuri legislative și administrative eficiente pentru o activitate socială productivă în ansamblu. În opinia juriștilor, statul social are menirea de a asigura funcționarea unor servicii publice de protecție și intervenție socială[1, p.11]. Numai în această condiție statul își va păstra caracterul social, indiferent de președinții, parlamentele și guvernele car se vor succeda.

Astfel, statul social poate fi văzut ca fiind o replică constructivă la imperfecțiunea modelului clasic liberal al statului „veghetor-de-noapte", precum și încercarea istorică eșuată de a construi un stat al muncitorilor și țăranilor sub forma socialismului administrativ, în cadrul căruia prin metode coercitive, administrativ-violente și prin distrugerea bogaților ca clasă socială, comuniștii au încercat să asigure egalitatea și echitatea socială. Rezultatul a fost un stat totalitar și o societate a egalității în sărăcie, cu o economie stagnantă și plină de pesimism social.

Semnificația și cadrul normativ ale politicilor sociale

Susținem ideea că niciun stat social modern, cu legislație ajustată, metode de convingere și coerciție nu este capabil să rezolve pe deplin și definitiv contradicțiile sociale, ale căror origini rezidă în confruntarea dintre săraci și bogați, în consecințele industrializării și progresului științific și tehnologic, globalizare, terorism internațional, război hibrid, urbanizare, individualizare și răspândirea mercantilismului etc.

Este imposibil să evităm complet costurile inegalității reale a posibilităților oamenilor. Egalitatea juridică formală a cetățenilor, ordinea strictă și chiar un sistem

dezvoltat de protecție socială nu sunt capabile să-i „salveze” de venituri diferențiate. Dar este posibil ca această diferențiere să fie redusă semnificativ și să fie menținută într-un „cadru rezonabil”. Statul social formează sistemul juridic, economic, politic și mediul psihologic în care oamenii se simt nu numai ca subiecți independenți și activi ai vieții sociale, ci și protejați, într-o anumită măsură, de contradicțiile sociale periculoase și acute. Un stat care pretinde să devină social, după cum se menționează în literatura de specialitate, este „obligat” să asigure un cadru normativ necesar pentru o „dezvoltare economică sănătoasă”, care să permită crearea unui capital național redistribuit „în mod echitabil” [1, p. 12].

În același timp, potrivit Curții Constituționale a României, statul social presupune un anumit grad de intervenţie a autorităților în abordarea diferitelor domenii cu caracter social existente la nivelul politicii sociale a acestuia[6]. Gradul de intervenţie a statului în sfera drepturilor sociale, inclusiv formele unei astfel de intervenţii constituie prerogativa exclusivă a Parlamentului, care conform Constituției Republicii Moldova (art. 66, lit. d)), aprobă direcţiile principale ale politicii interne a statului, aprobă bugetul statului şi exercită controlul asupra lui (art. 66, lit. h)).

De regulă, intervenţia legislatorului în domeniul social poate fi: masivă și necondiţionată (model social-democrat); subsidiară, care admite intervenția în mod primordial în acest domeniu a familiei, comunităţii, bisericii sau sindicatelor (model conservator-corporatist); minimă, caracterizată prin încurajarea dezvoltării economice, ca precondiție pentru soluționarea problemelor sociale (model liberal). După cum constată Curtea Constituțională a României, „statul, în cursul existenţei sale, poate opta pentru diverse modele de securitate socială, de la o intervenţie minimală la una maximală; important este ca statul să nu renunţe la funcţia sa socială.” [6]

Fără a acorda prioritate unui anumit model, susținem ideea că social poate fi considerat numai un stat care urmărește cu adevărat o politică socială robustă, orientată spre realizarea intereselor publice pe baza asigurării drepturilor, libertăților și intereselor indivizilor. O astfel de politică presupune:

- armonizarea intereselor statului, muncii și capitalului prin intermediul unor instituții de consens social (referendum, tratative, acorduri generale, memorandumuri). Scopul unor astfel de instrumente constă în consolidarea fundamentelor economice, politice, social-psihologice, spirituale și morale ale societății;

- atragerea resurselor statului și a sectorului privat pentru cofinanțării componentei sociale a costurilor de sănătate și securitate în muncă a salariaților, al formării și dezvoltării profesionale, al sprijinului pentru cei săraci, familii monoparentale și numeroase, al creării fondurilor de pensii, asigurări sociale și de sănătate etc.;

- reglementarea participării salariaților la repartizarea veniturilor;

- restrângeri legislative privind transferul salariilor către veniturile din afaceri, ceea ce înseamnă controlul statului asupra nivelului salariilor;

- impozitarea progresivă a veniturilor și, în același timp, încurajarea angajatorilor;

- asigurări sociale obligatorii;

- reglementarea prețurilor pentru bunurile de importanță socială etc.

Politica socială, ca totalitate de principii fundamentale și măsuri întreprinse de autoritățile publice centrale și de organele de autoadministrare locală, care vizează punerea în aplicare a drepturilor sociale fundamentale ale cetățenilor, cuprinde următoarele sfere principale ale relațiilor sociale: 1) munca și relațiile de muncă; 2) asigurarea cu pensii; 3) asigurarea cu spațiu locativ, servicii comunale accesibile; 4) educație și formare profesională; 5) ocrotirea sănătății și dezvoltarea fizică; 6) cultură; 7) știință; 8) asigurări sociale, asistență socială și servicii sociale; 9) promovarea dezvoltării antreprenoriatului și formarea unei economii de piață orientate social; 10) demografia, protecția familiei, maternitatea, paternitatea, copilăria și tineretul; 11) siguranța mediului; 12) protecția juridică a drepturilor sociale ale cetățenilor.

O atenție deosebită urmează a fi acordată reglementării juridice a relațiilor bugetare; parteneriatului social; locuințelor și serviciilor comunale; științei și culturii; recreării, sportului și educației fizice; mediului favorabil pentru tineret; fondului de pensionare; asigurărilor sociale și ajutorului social direcționat. O sarcină importantă a statului social este considerată și susținerea sectoarelor economice „aflate în criză, dar care sunt indispensabile promovării unui trai civilizat” [1, p. 11].

În ce ține de principiile fundamentale ale politicii sociale, sunt menționate: democrația, legalitatea, umanismul și moralitatea. Acestea derivă din însăși esența statului social, având un cadru strategic general și fiind traduse în viață printr-o serie de dispoziții normative care asigură:

- libertatea economică, dreptul omului la libera alegere a tipului, locului și duratei de muncă; sau al antreprenoriatului, în sectorul privat sau public;

- încrederea în rolul regulator al pieței, care nu exclude, în caz de necesitate, influența administrativă asupra relațiilor de piață cu ajutorul metodelor economice (consolidarea cererii sau ofertei, investiții, prețuri, norme antitrust) și planificarea;

- coerența intereselor tuturor straturilor sociale, inclusiv a intereselor diferitelor generații: cei care trăiesc astăzi nu ar trebui să creeze datorii care să fie plătite de generațiile viitoare;

- coerența obiectivelor, principiilor, priorităților, formelor și metodelor de punere în aplicare a politicii sociale la toate verigile și nivelurile de guvernare centrală și locală. Incoerența în acțiuni creează o serie de probleme;

- accesul egal al cetățenilor la educație, asistență medicală, știință, cultură și artă, precum și alte beneficii ale societății moderne;

- echitatea și solidaritatea socială, acordarea de asistență socială celor care nu dețin proprietăți și nu sunt capabili să se întrețină pe ei înșiși și familiile lor din motive obiective;

- egalitatea în drepturi a femeii și bărbatului;

- participarea tuturor cetățenilor la gestionarea afacerilor publice;

- parteneriatul social, conceput ca principalul mecanism de realizare a unui

echilibru al intereselor angajatului, angajatorului, sindicatelor și statului în reglementarea relațiilor social-economice și de muncă.

Potrivit experienței mondiale, o politică bazată pe astfel de principii este în stare să asigure punerea în aplicare a valorilor și idealurilor statului social, pentru a păstra liniștea și pacea socială în țară. Prin urmare, în vederea realizării obiectivului trasat în Constituție privind construirea unui stat social, toți partenerii sociali ar trebui să efectueze o „inventariere" a reglementărilor normative, prin prisma respectării esenței, principiilor și obiectivelor statului social, și să opereze ajustările necesare, corespunzător normelor constituționale.

Echitatea socială și stratificarea societății. Motivarea în drept

Ranforsarea stratificării sociale pe baza venitului real a fost recunoscută nu doar ca un factor admisibil și justificat, dar și ca unul necesar pentru stimularea factorului uman și consolidarea principiului echității sociale (depășirea deformărilor egalitare din trecut).

Respectiv, poate fi observată dualitatea interpretării echității sociale: pe de o parte, ca o categorie egalizatoare, pe de altă parte, ca una diferențiatoare. Acest concept pune întrebarea dacă există criterii obiective pentru ceea ce este considerat echitabil din punct de vedere social sau o percepție subiectivă? Se schimbă conceptul în funcție de specificul societății și etapele istorice ale dezvoltării sale? Aceste întrebări apar deoarece echitatea este adesea interpretată ca o cerință de conformitate între ceea ce oamenii, grupurile și straturile sociale consideră că li se cuvine (ceea ce cred ei că ar trebui să fie) și realitatea. Cerințele unei astfel de conformități sunt impuse asupra diferitelor aspecte ale vieții, drepturi și îndatoriri, muncă și remunerare, acțiuni utile din punct de vedere social și recunoașterea lor, crime și pedepse etc. Incoerența dintre aceste relații este catalogată drept nedreptate.

Dar este clar că raportul echitate – inechitate variază de la o persoană la alta. Aceleași relații pot fi considerate echitabile sau inechitabile de către anumite grupuri, straturi sociale. Înseamnă oare aceasta că este imposibil să evaluăm cu exactitate realitatea socială din punctul de vedere al echității? Un răspuns pozitiv la această întrebare ar deplasa problema spre percepții subiective și nu ne-ar permite să vorbim despre un anumit grad al echității sociale ca obiect al politicii sociale a statului. Răspunsul negativ la această întrebare necesită evidențierea anumitor criterii care ar face posibilă evaluarea stării societății ca fiind mai mult/mai puțin echitabilă.

Conceptul de „echitate socială", în sine, este atemporal, prin urmare, abstract. Deseori echitatea socială este identificată, de exemplu, cu egalitatea straturilor și a grupurilor sociale, dar o astfel de înțelegere nu este în concordanță cu realitatea de azi. Pentru societatea noastră, problema constă nu în egalarea nivelului de consum pentru toate categoriile de cetățeni, ci, mai întâi de toate, în crearea oportunităților de autodezvoltare și apoi în egalarea nivelului de remunerare pentru o muncă identică.

Merită de subliniat că, uneori, noțiunea de „echitate socială” este substituită cu cea de „justiție socială” [6]. În opinia noastră, această substituție nu este una reușită, deoarece justiția implică „conformarea la o lege”, „elementul constitutiv al binelui comun” [14, p. 63].

În Republica Moldova, formarea statului social se află la etapa inițială. Această stare de lucruri este sesizată atât la nivel științific, cât și la nivel normativ. Principiile statului social sunt implementate prin intermediul unor proiecte naționale prioritare.

Astfel, în perspectiva elaborării unei Concepții a statului social, raportată drept o prioritate a Republicii Moldova, ar putea fi invocate următoarele direcții:

1. În domeniul demografic. Scăderea amenințătoare a populației țării, din cauza reducerii speranței de viață și natalității, pune problemele legate de reproducere, migrație și protecție împotriva expansiunii demografice externe în categoria celor mai relevante și importante. Prin urmare, se configurează o serie de priorități: revizuirea legislației în domeniu și aplicarea unei politici care să vizeze reducerea și stoparea ulterioară a depopulării țării, reducerea mortalității (în special, în rândul copiilor și al celor apți de muncă) și prelungirea duratei de viață, cu precădere, a bărbaților.

2. În sfera economică. Punerea în aplicare a unei politici naționale și regionale, interbugetare și investiționale orientate social și a altor forme de politică economică.

3. În domeniul relațiilor de muncă, ocupării forței de muncă, asistenței șomerilor și al parteneriatului social. Aceasta este garanția legislativă a oportunității de a munci în condițiile unei angajări liber alese și productive.

4. În sfera creării unui sistem social echitabil și eficient pentru distribuirea valorii nou-create. Prioritățile legislației pe acest segment ar trebui considerate: asigurarea de raporturi sociale justificate între veniturile diferitelor straturi sociale; crearea condițiilor economice pentru a asigura o alimentație adecvată cetățenilor cu venituri mici; elaborarea și aprobarea pachetului minim de consum.

5. În sfera asigurării calității vieții populației: sporirea accesului la locuințe, monitorizarea calității și confortului acestora; excluderea monopolului asupra furnizării serviciilor sociale, în special în sectorul locativ-comunal; dezvoltarea utilităților publice, transporturilor și comunicațiilor din contul finanțării bugetare și al fondurilor populației pe fundalul creșterii veniturilor; crearea condițiilor avansate de viață în toate localitățile. Principalele aspecte de îmbunătățire a legislației în sectorul locativ-comunal se referă la stabilirea standardelor minime pentru asigurarea cu spațiu locativ a categoriilor defavorizate, asigurarea disponibilității serviciilor de utilitate publică pentru persoanele cu venituri mici; crearea infrastructurii necesare în localități.

6. Pe segmentul serviciilor sociale, priorități ar trebui considerate: furnizarea de servicii de deservire socială, medicale, psihologice, pedagogice, juridice și de asistență materială de înaltă calitate; crearea condițiilor de adaptare și reabilitare a cetățenilor aflați în dificultate; dezvoltarea subsistemelor stimulative și auxiliare antrenate în acordarea de împrumuturi persoanelor care doresc să-și rezolve proble-

mele locative ce țin fie de construcții individuale, fie de achiziționare de locuințe, educație, recreere etc.

7. În domeniul protecției sociale a populației – consolidarea legislativă și implementarea programelor pentru depășirea sărăciei, crearea unui sistem eficient de protecție a populației împotriva riscurilor sociale, asigurarea cetățenilor și a familiilor acestora în cazul riscurilor clasice și a cazurilor forțate (boală, vârstă, șomaj, accident etc.); reformarea sistemului de asigurări sociale, de asistență socială și caritate, asistență pentru familiile sărace, numeroase și monoparentale, victime ale dezastrelor naturale; implementarea protecției sociale a familiilor cu venituri reduse, precum și a persoanelor cu dizabilități, vârstnici și a altor categorii vulnerabile de cetățeni. O atenție sporită trebuie acordată obligației statului de a institui instrumente juridice mai eficiente și mai consistente pentru protecția socială a copiilor. Nu întâmplător Curtea Constituțională a României recunoaște că indemnizaţia pentru creşterea copilului este o prestaţie de asistenţă socială care derivă din principiul solidarităţii sociale, fiind „o expresie a statului social", care exprimă obligaţia statului de a interveni prin măsuri adecvate pentru susţinerea cetăţenilor care, din motive obiective, se află în situaţii defavorabile, de natură să afecteze dreptul acestora la un nivel de trai decent[15].

8. În domeniul asistenței medicale, formele de protecție juridică socială prioritare ar trebui considerate: acordarea gratuită a asistenței medicale de urgență, precum și a tratamentului bolilor infecțioase și cronice; servicii medicale gratuite pentru copii, elevi și studenți din familii cu venituri mici; consolidarea sistemului obligatoriu de asigurare în sănătate; disponibilitatea medicamentelor pentru cetățenii cu venituri mici; furnizarea preferențială sau gratuită de medicamente copiilor sub 5 ani din familii cu venituri mici; furnizarea preferențială sau gratuită de medicamente pentru pacienții cu boli infecțioase și cronice.

9. Pe segmentul perfecționării mediului sociocultural, principalele priorități sunt: creșterea calității învățământului general, profesional și universitar, susținerea de către stat a sistemului educațional și a instituțiilor culturale.

10. În domeniul culturii fizice, sportului și turismului, priorități și direcții de îmbunătățire a legislației sociale și, pe baza acesteia, a politicilor publice sunt: finanțarea, bazată pe criteriile stabilite de Guvernul Republicii Moldova, organizațiilor de stat și municipale de cultură fizică, sport și turism care oferă servicii cetățenilor cu venituri mici, precum și copiilor și tinerilor; sprijin de stat pentru organizațiile comerciale care oferă servicii în domeniul culturii fizice, sportului și turismului la prețuri accesibile pentru cetățenii cu venituri mici; formarea specialiștilor în domeniul culturii fizice, sportului și turismului din contul bugetului național și al autorităților adminsitrației publice locale.

11. În domeniul asigurărilor sociale obligatorii, priorități ar putea fi considerate: întocmirea unei liste exhaustive a tipurilor de asigurări sociale obligatorii; stabilirea tarifelor asigurării sociale obligatorii; stabilirea cuantumului plăților de asigurare

pentru asigurările sociale obligatorii. Principalele forme de asistență socială pot fi: sprijinul social pentru veterani, sub formă de pensii majorate, beneficii, subvenții, compensații și servicii sociale; asistență socială pentru persoanele în vârstă, sub formă de servicii sociale, prestații, subvenții și compensații; asistența socială acordată persoanelor cu dizabilități sub forma unui sistem de măsuri economice și sociale garantate de stat, care ar oferi acestor persoane condiții pentru depășirea (compensarea) dizabilităților și crearea de șanse egale pentru participarea lor la viața socială de rând cu alți cetățeni.

12. În domeniul protecției mediului – asigurarea calității vieții și sănătății populației, cu condiția păstrării sistemelor naturale, menținerea integrității lor și a funcțiilor de susținere a vieții pentru dezvoltarea durabilă a societății, asigurarea siguranței mediului.

13. În domeniul științei, prioritățile vizează: stabilirea procedurii și standardelor de finanțare a instituțiilor de cercetare, perfecționarea procedurii de acordare a granturilor instituțiilor de cercetare, echipelor și cercetătorilor.

14. În domeniul culturii – îmbunătățirea procedurii de finanțare a instituțiilor culturale din bugetele central și local în vederea conservării și multiplicării valorilor culturale naționale, determinarea categoriilor de populație care utilizează serviciile gratuite (preferențiale) acordate de instituțiile de cultură.

15. În domeniul protecției drepturilor sociale ale cetățenilor – determinarea procedurii de acordare cetățenilor a asistenței juridice accesibile și calificate, protecție de către stat a drepturilor consumatorilor de bunuri și servicii.

În concluzie, Republica Moldova ca stat social va dispune de trăsături specifice, mai ales că, ținând cont de experiența construirii acestui tip de stat în țările dezvoltate din Occident, tradițiile istorice și mentalitatea poporului nostru, poziția geopolitică, condițiile naturale și climatice specifice țării noastre, trebuie să prezentăm principiile și prioritățile statului social într-o interpretare „locală”. Nu în zadar se recomandă aplicarea conceptului în discuție nu în sens restrâns, ci în sens larg. Din această perspectivă, statul va avea sarcina nu doar de a rezolva probleme pur sociale, ci și de a predetermina orientarea socială, scopul, obiectivele și funcțiile activităților sale în toate sferele societății, inclusiv natura relațiilor sale cu cetățenii. Ca stat social, Republica Moldova trebuie să devină un stat al majorității și pentru majoritate, garantând și respectând drepturile, libertățile și interesele legitime ale fiecărui om și cetățean.

Referințe bibliografice:

1. Constituția României. Comentariu pe articole. Ediția a 2-a, rev. București, Editura C.H.Beck, 2019, ISBN 978-606-18-0847-2, p. 11.
2. Ceterchi, I., Luburici M. Teoria generală a statului și dreptului. București, 1983, p. 79.

3. Carta Naţiunilor Unite din 26 iunie 1945. [citat 20.12.2023]. Disponibil https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/19362
4. Declarația universală **a drepturilor omului** nr. 12 din 10-12-1948. Tratate Internaționale nr. 1 art. 12 din 30-12-1998.
5. Dănișor D.C., Dogaru I., Dănișor Gh. Teoria generală a dreptului. Ediția a 2-a. Editura C.H. Beck București, 2008,ISBN 978-973-115-303-2, p. 106.
6. Decizia nr. 1594/2011 referitoare la obiecţia de neconstituţionalitate a dispoziţiilor Legii asistenţei sociale, în ansamblul său, precum şi, în special, ale art. 14, art. 31 alin. (1), art. 56 alin. (1), art. 60 alin. (1) şi art. 81 alin. (1)-(3) din lege**.** Monitorul Oficial a României, Partea I, nr. 909 din 21 decembrie 2011.
7. Constituţia României. [citat 20.11.2023]. Disponibil https://www.cdep.ro/pls/dic/site.page?id=339
8. Constituția Republicii Elene. În: Codex constituțional. Constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene (în colaborare cu I. Muraru, S. Tănăsescu, S. G. Barbu), Editura RA„Monitorul Oficial'', București, 2015.
9. Constituția Irlandei. În: Codex constituţional: constituţiile statelor membre ale Uniunii Europene. prof. univ. dr. Ștefan Deaconu (coord.), Bucureşti, Monitorul Oficial R.A., 2015, 2 vol., Vol. I, p. 792.
10. Constituţia Republicii Italiene. În: Codex constituțional. Constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene (în colaborare cu I. Muraru, S. Tănăsescu, S. G. Barbu), Editura RA „Monitorul Oficial'', București, 2015.
11. Constituția Republicii Polone. În: Codex constituțional. Constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene (în colaborare cu I. Muraru, S. Tănăsescu, S. G. Barbu), Editura RA „Monitorul Oficial'', București, 2015.
12. Constituţia Republicii Moldova. Monitorul Oficial Nr. 78 din 29-03-2016.
13. Щукина Н. Социальные права человека и гражданина в Республике Молдова. Chișinău, FEP „Tipografia Centrală'', 2018, ISBN 978-9975-53-947-0, p. 62.
14. Dogaru, I., Dănișor D. C., Dănișor Gh. Teoria generală a dreptului. Editura Științifică, București, 1999, ISBN 973-44-0259-5, p. 63.
15. Decizie nr. 788 din 27 septembrie 2012 referitoare la excepţia de neconstituţionalitate a dispoziţiilor Legii nr. 239/2009 pentru modificarea art. 2 din Ordonanţa de urgenţă a Guvernului nr. 148/2005 privind susţinerea familiei în vederea creşterii copilului. Monitorul Oficial al României nr. 786 din 22 noiembrie 2012.

CONSTANTE ȘI VARIABILE ÎN MĂSURAREA EFICIENȚEI MECANISMELOR DE PROTECȚIE A DREPTURILOR OMULUI

CONSTANTS AND VARIABLES IN MEASURING EFFICIENCY OF HUMAN RIGHTS PROTECTION MECHANISMS

CZU: 340.115:342.7 **DOI:**https://doi.org/10.59295/ssdoed2024.03

Rodica CIOBANU[1]

ABSTRACT. *This article introduces in a generalizing and argumentative form of the need for methodological consistency in the implementation of state legal policies in the field of human rights. The content of this article is based on research carried out in recent years, which has been oriented towards defining the means of ensuring the effectiveness of human rights protection mechanisms. The human rights are seen as a fundamental need and a benchmark for the degree to which people perceive their own human worth.*

Keywords: *human rights, legal mechanisms, methodology, methodological instruments, human needs*

REZUMAT. *În conținutul acestui articol se prezintă în formulă generalizantă și argumentativă necesitata consecvenței metodologice în implementarea politicilor juridice a statului în domeniul drepturilor omului. Generalizările, au fost elaborate în baza cercetărilor efectuate în ultimii ani, care au fost orientatea spre definirea pârghiilor de asigurare a eficienței mecanismelor de protecție a drepturilor omului. Drepturile omului, sunt considerate o necesitate fundamentală și un reper al gradului în care persoane își percepe propria sa valoare umană.*

Cuvinte-cheie: *drepturile omului, mecanisme juridice, metodologie, instrumente metodologice, necesități umane*

Context

În contextul celor 75 de ani de la adoptarea Declarației Universale a Drepturilor Omului, societățile au avansat pe dimensiunea fortificării instrumentelor de protecție a drepturilor fundamentale. Totuși, necătând la faptul că avem o perioadă temporală extinsă și fructuoasă din punct de vedere a contribuțiilor comunității internaționale aduse pe margine acestui subiect, problematica drepturilor omului se menține și rămâne ca o constantă și o provocare continuă care necesită atenție sporită.

Pe parcursul anilor, problematica drepturilor omului a rămas în vizorul autorităților, cercetătorilor și al reprezentanților societății civile, dar și a fiecărei persoane care la un moment dat a trăit sentimentul încălcării drepturilor sale fundamentale. Perspectivele din care sunt tratate și revendicate drepturile omului par a fi, uneori, atât de diferite, incerte, complexe încât se crează impresia că suntem abia la

[1] Rodica CIOBANU, doctor habilitat în drept, confertențiar universitar, rod.ciobanu@gmail.com, https://orcid.org/0000-0001-6071-8178

începuturi și facem primii pași. În același timp, cu cât mai mult avansăm pe dimensiunea garanțiilor juridice tot mai mult înțelegem că prevederile normative pot arăta extrem de bine la nivelul politicilor, în conținutul prevederilor legale și a strategiilor etc., doar că asigurarea drepturilor omului depinde în mare măsură de conștientizarea valorii întrinseci a necesității de a depune eforturi conjugate și consolidate ale tuturor actorilor, de a acționa în unison pentru a nu permite, ca nici sub o formă, să fie încălcate drepturile fundamentale ale persoanei.

Perspectiva efortului consolidat și solidar de asigurare a drepturilor omului poate fi abordată în cheia eficienței mecanismelor existente prin utilizarea diverselor instrumente de masurare a gradului de protecție a drepturilor omului în diferite zone geografice, în diferite state. Se atestă multiple instrumente și mecanisme utilizate la nivel global, regional și național de evaluare a gradului de protecție a drepturilor omului.

Cu geneză diferită (dezvoltate de organizații internaționale, autorități naționale, ONG-uri, centre analitice), instrumentele existente ne ofera date care pot oferi informații cu privire la gradul de protecție a drepturilor omului. Instrumentele prin intermediul cărora sunt realizate evaluări cantitative și calitative și la care se face cel mai frecvent referință sunt: Declarațiile și Convențiile internaționale; Rapoarte ale organizațiilor internaționale (ONU, CoE ș.a.); Indicatorii și Bazele de Date (Freedom Freedom House Index, Human Rights Watch, Amnesty International și Human Freedom Index; Mecanisme de monitorizare a Drepturilor Omului; Rapoarte periodice ale statelor cu privire la progresele înregistrate; Indicii de Dezvoltare Umană (cum ar fi cel elaborat de PNUD).

Diversitatea instrumentelor, se prezintă ca sursă de bază pentru monitorizarea progreselor implementării politicilor publice pe subiectul drepturilor omului, cât și pentru a defini o perspectivă generalizantă cu privire la distincte și multiple modalități de evaluare și monitorizare practicilor și a realizărilor altor state. Fiind o platformă ce avantajează posibilitatea consultării și valorificării acestora în vederea realizării unor studii comprexensive ce atestă starea de fapt în contexte locale/naționale specifice și care inițiază dezbateri orietate spre formularea de soluții.

În general, traiectoria drepturilor omului în ultimii ani a fost una incertă mai degrabă, marcată de regrese, decât de progrese. Acest fapt a fost generat de mai multe provocări ale timpului, pentru care umanitatea nu a fost pregătită.

Din perspectiva observatorului, preocuparea pentru drepturile omului, nu este doar una înserată local, ori național, ci una care per ansamblu se pune în centrul atenției într-o lume bulversată de crize și conflice, într-o lume tot mai globalizată și tehnologizată. În unele situații problemele sunt comune, în altele sunt specifice statelor și capacității acestora de a decide cu privire la acțiunile și preferințele pentru a progresa la capitolul democrație, stat de drept, drepturi și libertăți. Spre exemplu, în context European situația cu privire la respectarea drepturilor omului este distinctă de la o țară la alta, subiectul fiind la ordinea zilei, prezent și deschis dezbaterilor pe

agenda Uniunii Europene, cu accent pe necesitatea eforturilor continui ale Consiliului Europei. Și aceasta nu pentru că nu există instrumente juridice suficiente pentru a asigura protecția drepturilor fundamentale, dar mai degrabă din considerentul unor fenomene și procese ce se atestă în întreaga lume, ce schimbă viziunile obișnuite și modalitatea în care se apreciază necesitatea fortificării eforturilor comunității internaționale de a asigura protecția drepturilor omului.

Statele UE sunt marcate de probleme cu privire la fluxurile de migranți și drepturile acestora, în unele zone ale UE se înregistrează creșterea discriminării și extremismului; odată cu implementarea restricțiilor în situații de urgență au fost sesizate probleme cu privire la respectarea drepturilor civile și a principiilor statului de drept; în contextul dezvoltării masive a tehnologiilor informaționale, a politicilor centrate pe digitizare, se pune nu doar problematica protecției datelor, dar și cea a dreptului la viață privată etc.

Ce avem și cu ce putem contribui la îmbunătățirea mecanismelor de protecție a drepturilor omului?

„Nu întreba niciodată medicul ce ar trebui să faci.
Întreabă-l ce ar face dacă ar fi în locul tău.
Ai fi surprins de diferență ...”.
N. Taleb

Pentru Republica Moldova practic se mențin aceleași probleme pe care le are și cu care se confruntă întreaga umanitate, dar și cele care s-au perindat în timp și au devenit constante pentru spațiul local. Printre problemele importante nesoluționate încă și cu imact direct asupra situației generale cu privire la protecția drepturilor omului, este: - corupția, care afectează care afectează în mod constant eficiența sistemului judecătoresc și a instituțiilor publice, fapt ce are impact direct asupra drepturilor persoanelor (cetățenilor țării), eforturile de asigurare a eficienței și independenței sistemului judecătoresc, care încă nu au dat roade și împiedică progresele așteptate la capitolul proces echitabil, acces la justiție, etc.; - lipsa de eficiență a mecanismelor de protecție a copiilor, fapt confirmat de multiplele abuzuri asupra minorilor înregistrate în ultima perioadă, chiar dacă autorități, organizații internaționale și societatea civilă depun eforturi substanțiale în acest sens; - problematica migrației, care a marcat țara în perioada de după independență, dar și problema refugiaților, ca rezultat al războiului din Ucraina etc. Toate aceste momente indică cu necesitate caracterul imperios al atenției continui și permanente care trebuie alocată evoluțiilor cu privire la drepturile omului și să se ia în considerare multiplele perspective de evaluare, pentru a obține o imagine comprehensivă a situației de moment, dar și pentru a putea înainta propuneri de intervenție pentru îmbunătățirea stării de lucruri, ori cel puțin pentru a nu permite degradarea.

În această perspectivă, cel de-al treilea document de politici publice (PNADO), aprobat prin Hotărârea Parlamentului nr.89/2018 [1], care urmărea realizarea și promovarea drepturilor omului în Republica Moldova, conține 16 domenii de intervenție, unul fiind cel care se referă la armonizarea cadrului normativ la standarde internaționale. Potrivit *Raportul de evaluare a Planului național de acțiuni în domeniul drepturilor omului pentru 2018-2022* [2] „PNADO este un document mai complex și mai amplu în comparație cu Planurile anterioare, și este primul plan bazat, prioritar pe recomandările internaționale adresate Republicii Moldova în cadrul mecanismului Evaluării Universale Periodice și al comitetelor în baza tratatelor ONU în domeniul drepturilor omului. Totodată, PNADO a fost primul document de politici axat pe Abordarea Bazată pe Drepturile Omului (ABDO)". Același raport menționează progrese semnificative la anumite compartimente, precum *Egalitatea de gen și violența în familie*; *Drepturile copilului,* dar și stagnare, ori progrese modeste la altele, precum: *sistemul național de justiție, dreptul la sănătate, transparențnața și accesul la informație* ș.a. De asemeni, se menționează gradul diferit de angajament instituțional (ministere, autorități publice) pentru implementare PNADO, dat fiind faptul că unele dintre acestea au depus eforturi semnificative, pe când altele nu prea. Astfel, dacă în acest caz vorbim despre impactul final al acestui document gradul în care acest document a reușită să aducă după sine schimbări semnificative al percepției cetățenilor cu referire la drepturi și libertăți. Din conținutul raportului desprindem că un aspect problematic a fost ***nivelul slab de coordonare***, ceea ce determina într-un final că acest document de politici să fie unul mai degrabă sectorial și nu de bază pentru activitatea instituțiilor și autorităților publice.

Suplimentar, în același context, facem referință la cercetările realizate în cadrul proiectului *Modernizarea mecanismelor de guvernare axate pe protecția drepturilor omului*, prin care în cadrul mai multor publicații științifice, studii, au fost scoase în evidență probleme similare celor care se regăsesc în *Raportul* menționat supra. Conținutul cercetărilor relevă aspecte distincte care contribuie la fortificarea eforturilor pentru a defini probleme sectoriale ce nu permit realizarea obiectivelor strategice și a progreselor constante pe care și le-a propus Republica Moldova.

Evaluările realizate pe parcursul ultimilor ani, analiza procesele care în mod direct au influențat discuțiile publice, dar și cele din culise cu privire la aspirațiile Republicii Moldova și standardele actuale necesare a fi întrunite, au evidențiat conjuncturi favorabile pentru a realiza o democratizare veritabilă a societății moldovenești, dar și impedimente ce au fost in-imaginabile că ar putea să marcheze atât de mult intențiile de reformare, dezvoltare și ajustare la cele mai bune practici existente în spațiul european. În conținutul lucrării *Criza dreptului între aspirații democratice și repere axiologice [in] existente* [3] se pun în discuție probleme ale tranziției și rolul definitoriu al eficienței mecanismelor de asigurare a drepturilor omului. Accentuându-se că tot mai mult aprofundată, criza dreptului, manifestată în diferse formule,

necesită a fi privită ca un impediment în calea asigurării drepturilor omului, dar și ca un instrument de revizuire și intervenție.

În ultimii ani (perioada pandemiei, a conflictelor și a războaielor) tot mai mult ne-am obișnuit să folosim termenul criză asociat cu cel de reziliență, prin care ne referim la capacități ale oamenilor și a societăților să facă față, să reziste la șocuri și stres etc. Dar iată că dacă ne gândim bine, este oare suficient să fim reziliențI ori este necesar mult mai mult? Se justifică mult mai mult susținerea opiniei expuse de N. Taleb [4] care acentuiază diferențe semnificative de înțelegere și indică că rezilientul rezistă șocurilor încercând să ramănă la fel, pe cât antifragilitatea depășește aceast înțeles, antifragilitatea depășește resistența, fiind un exercițiu de autodepășire pentru a deveni mai buni. Dacă ne raportăm opiniilor susținute de către Nassim Nicholas Taleb [4], care argumentează că crizele pot acționa ca un mijloc de dezvoltare pentru societate, dar și aduce stagnare ori regres, atunci în condițiile în care se realizează analiza crizei dreptului este cazul să se ia în considerare anumite idei cu privire la antajele cu care pot veni crizele. În această ordine de idei facem referință și la reflecțiile unor autori pe marginea „teoriei antifragile". F. Roșoga menționează că Taleb critică sistemele care „se îndreaptă spre fragilitate prin suprareglementare, centralizare excesivă și dependență de predicții de neîncredere **...** (dar)... într-o lume plină de incertitudine și schimbări rapide, abilitatea de a fi antifragil este mai valoroasă decât pura predictibilitate sau stabilitate" [5].

Conform teoriei „antifragilității" societățile capabile de a beneficia de șocuri, dezordine și crize devin mai puternice, mai eficiente și mai rezistente în condiții de presiune ori incertitudine. Prin consecință, criza este identificată cu procesul de selecție naturală, contribuind la eliminarea fragilității, ineficienței și generând adaptabilitate mai înaltă. În această perspectivă benefică, crizele sunt privite ca oportunități de învățare, de îmbunătățire și de efort de identificare a soluțiilor inovative pentru problemele existente. Pe lângă explicații și argumente care pot fi identificate, formulate de către autorul menționat, cea mai importantă ideie adaptabilă contextului subiectului abordat în acest articol, pe care o desprindem este cea care se referă la capacitatea societăților de a răspunde crizelor, astfel încât acestea să stimuleze dezvoltarea și să contribuie la îmbunătățirea situației existente.

Revenind la monografia *Criza dreptului între aspirații democratice și repere axiologice [in] existente* prin incursiunile făcute atât în plan istoric-evolutiv, cât și încadrat în actualitate, prin identificarea unor probleme specifice contextului național, orientează cititorul spre adoptarea atitudinii pozitive cu privire la consecințele crizei dreptului, privite în calitate de act de cunoaștere și autodepășire, de capacitate de definire a pașilor importanți, necesari a fi urmați pentru devansarea crizei. Ideia fundamentală fiind cea care sugerează că depășirea crizei trebuie să fie realizată în cheia „teoriei antifragile" pentru ca să fim angajați într-un proces constant de creare a unor instituții mai puternice cu angajați mai responsabili, a unui cadru normativ mai eficient etc. adică să avem o îmbunătățire a situației pe toate palierele activității

socio-juridice. Or, așa cum sugerează și altă lucrare [6] doar prin consensul dintre prioritățile instituționale, necesitățile și obiectivele individuale poate fi îmbunătățită starea lucrurilor în diverse domenii, inclusiv în cel al drepturilor omului.

Avantajarea instrumentariului metodologic de evaluare.

Pe de o parte, marcate de un înalt grad de complexitate, pe de altă parte de unul de înaltă sensibilitate, drepturile omului circumscriu interese științifice orientate spre identificarea variabilelor și constantelor necesare a fi în vizorul autorităților și a instituțiilor pentru a nu periclita încrederea cetățenilor statelor în valoarea și importanța dreptului și a capacității acestuia de a fi garant al respectării drepturilor și libertăților fundamentale.

În această conjunctură de analiză a evenimentelor, faptelor, factorilor etc, cercetările au impulsionat și avantajat dezvoltarea unor metodologii specifice arealului problematic definit de programul de realizare a proiectului *Modernizarea mecanismelor de guvernare axate pe protecția drepturilor omului*. Există instrumente metodologice consacrate, există metodologii tradiționale recunoscute, fiind setate pe probleme specifice, având prevăzuți cu exactitate pașii necesari a fi urmați pentru a parcurge traseul de la problemă la soluții. Recunoscut este și faptul că este adesea necesară adaptarea instrumentariului metodologic unor contexte specifice, fapt ce înaintează cerința flexibilității acesteia. Făcând abstracție de modalitatea în care este valorificată o metodologie, vom insista doar pe importanța instrumentelor metodologice și a avantajelor pe care acestea ar putea să le aducă după sine, fiind implementate consecvent și urmărind obiectivitatea. Pentru început, identificarea unei metodologii adecvate devine vitală pentru realizarea analizei pertinente a problemei și a exactității rezultatului obținut. Ca urmare, instrumentele metodologice în această privință, vor aduce și rezultate și avantaje.

Existența și valorificarea instrementelor metodologice pe dimensiunea drepturile omului, vin cu mai multe avantaje, dintre care cel mai important este cel care se manifestă odată cu implementarea, contribuind și insistând asupra promovării și apărării drepturilor indivizilor. În această privință dacă ne orientăm spre contribuții de bază ale instrumentelor metodologice, atunci acestea ar putea fi setate pe:

- o mai bună și mai eficientă ***monitorizare a respectării drepturilor omului,*** oferind un grad sporit de obiectivitate în determinarea progreselor ori regreselor;
- o mai bună ***identificare a dificiențelor și problemelor*** specifice, care necesită atenție și intervenție imediată;
- o ***definire exactă a necesităților de modificare/ajustare a legislației***, servind în calitate de argument justificativ pentru necesitatea îmbunătățirilor legislative, sau pentru conformarea prevederilor naționale la standardele internaționale privind drepturile omului;
- piste de ***reformare a instituțiilor și de creștere a responsabilității*** cu privire la respectarea drepturilor omului, cu accent pe încurajarea procesului de transparentizare a acțiunilor /inacțiunilor privind asigurarea drepturilor omului;

- repere pentru ***conștientizarea și educarea drepturilor omului***. Or, procesul de evaluare și comunicare a rezultatelor va contribui atât la creștrea conștientizării sitauției de fapt, cât și la creșterea importanței activităților centrate pe educarea culturii drepturilor omului, contribuind la consolidatrea societății prin promovarea respectului pentru drepturile omului. Astfel, existența instrumentelor metodologice de evaluare și implementare a acestora se prezintă ca esențiale pentru o societate responsabilă și echitabilă în care drepturile omului sunt promovate și respectate.

Ce generează necesitatea unei metodologii?

La moment, autorităţile moldoveneşti sunt angajate într-un efort major de realizare a unor transformări semnificative la nivel de guvernare, orientate spre modernizarea instituțiilor sale, ajustarea la standarde de eficiență și performanță instituțională și individuală, prin care se urmărește nu doar facilitarea procesului de aderare la UE, dar și consolidarea eforturilor în vederea soluționării problemelor cetățenilor. Cu toate acestea, se constată un proces anevoios, cu prezența unor factori de rezistență și cu grad de încredere al cetățenilor în realizarea cu succes a obiectivelor trasate în descreștere, ceea ce face ca procesul să fie și mai lent.

Argumentele relevate ridică probleme de conceptualizare ştiinţifică a impedimentelor reale cu care se confruntă cetățeanul și statul în vederea estimării acțiunilor necesare pentru dezvoltarea Republicii Moldova și alinierea la standarde europene de propecție eficientă a drepturilor persoanei. Voința politică și reformele inițiate de guvernare nu pot garanta implementarea rapidă în practică a modelelor eficiente existente în alte state și un rezultat imediat.

În acest sens, sunt necesare atât instituții cu capacități și potențial uman competent și responsabil, cît și mecanisme funcționale capabile de a asigura continuitatea reformelor și tranziția spre o societate bine guvernată, în care drepturile și libertățile sunt protejate. Astfel, se constată, caracterul imperios al metodologiilor de cercetare și evaluare, ce oferă nu doar perspective de analiză argumentate și justificate asupra priorităților naționale, dar și instrumente adecvate și eficiente de evaluare, aplicabile în vederea identificării, definirii, formulării de soluții integrate pentru creșterea eficienței instituționale și profesionale în cheia protecției drepturilor omului.

În consonanță cu acest reper științific, s-a determinat și o configurație ce avantajează progresele pe dimensiunea eficienței mecanismelor de protecție a drepturilor omului. Lucrarea *Conjuncția instituțional-individual în asigurarea eficienței guvernării și protecției drepturilor omului* [6] accentuiază constante și fluctuații de context ce plasează în raporturi de dependență subiecte sensibile cu care se confruntă persoane și societăți. Compartimentele acestei lucrări prezintă o perspectivă conjugată dintre individual și instituționalul, în definirea procesului de realizare a transformărilor pozitive în contextul tendinței de aderare la standarde europene de protecție a drepturilor omului și de realizare a guvernării în conformitate cu principiile de bună guvernare, atât de necesare pentru Republica Moldova, marcată de provocări, conflicte, crize. „Calitatea factorului uman, nu numai în ceea ce privește

personalul unor instituții publice, dar și al societății în general și al fiecărui individ în parte, rămâne să fie un catalizator relevant în ceea ce se referă la depistarea cauzelor crizei, ca punct de plecare pentru găsirea soluțiilor viabile în depășirea dificultăților." [6, p.238]

În acest context, ***concluzionăm*** că sunt necesare a fi elaborate instrumente teoretico-metodologice ce răspund provocărilor majore la care sunt expuse societățile, statele, dreptul și persoana și reflectă perspective reale de a oferi soluții de tip integrat problemelor menționate *supra*.

Raportate acestei realități, argumentul justificativ de bază, se referă la capacitatea de intervenție mult mai eficientă și rapidă prin eforturile consoludate și ***integrate orientate spre depășirea entropiei sociale***, a rezistenței de sistem și a realizării voinței colective de implementare în practica instituțională a soluțiilor, orientate spre consolidarea societății și asigurarea tranziției spre o bună guvernare și protecție eficientă a drepturilor omului în Republica Moldova.

Referințe bibliografice:

1. Hotărîrea nr.89 din 24.05.2018 cu privire la aprobarea Planului național de acțiuni în domeniul drepturilor omului pentru anii 2018-2022. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=110031&lang=ro
2. Raport de evaluare a Planului național de acțiuni în domeniul drepturilor omului pentru 2018-2022. Disponibil. https://cancelaria.gov.md/sites/default/files/raport_de_evaluare_pnado_2018-2022.pdf
3. Arama E., Guceac I., Ciobanu R., Criza dreptului între aspirații democratice și repere axiologice în existente. Chișinău, 2023
4. Taleb N.N. Antifragil, Cev avem de castigat de pe urma dezordinii. București: Editura Curtea Veche Publishing. 2019.
5. Roșoga F. Rezumat la cartea Antifragil de Nassim N. Taleb. Disponibil: https://florinrosoga.ro/book/antifragil-de-nassim-nicholas-taleb/
6. Ciobanu R. et all. Conjuncția instituțional-individual în asigurarea eficienței guvernării și protecției drepturilor omului. Chișinău: Cartea Juridică, 2023.

PARTICIPATION IN A SHAREHOLDERS' MEETING VIA MEANS OF ELECTRONIC COMMUNICATION

CZU: 347.72.031:[005.57:004] **DOI:**https://doi.org/10.59295/ssdoed2024.04

Artur NOWACKI[1]

1. Participation in a shareholders' meeting via means of electronic communication is otherwise called participation in a shareholders' meeting at a distance, and means participation without physical presence of a participant in a place of a shareholders' meeting of a company.

2. The first Polish regulation pertaining to this issue comes from 2009, when Art. 406(5) § 1 was added to the Polish Code of Commercial Companies. It foresaw that a statute of a joint stock company may allow participation in a shareholders' meeting via means of electronic communication. Before that amendment a physical presence at a place of a meeting was required in order to participate in a shareholders' meeting, whether in person or via a proxy. Additionally some other aspects were regulated in the subsequent paragraphs of Art. 406(5). Analogous provisions were introduced in a regulation of a limited liability company.

The new provisions were very rarely used. When we look for example at companies whose shares are listed on the main market of the Warsaw Stock Exchange, out of more than 500 companies probably only a handful (less than five) actually amended their statutes to allow participation in a shareholders' meeting via means of electronic communication. There was also not much interest among shareholders of those companies. The biggest worries, whether by companies or shareholders, circulated around potential technical issues, including the internet lag, and the resulting legal complications.

3. An important change came with the outburst of the covid pandemic. Covid became a great opportunity to familiarize companies and shareholders with participation in a shareholders' meeting via means of electronic communication. In view of sanitary regulations restricting all types of gatherings during the pandemic, including shareholders' meetings, the existing legislation pertaining to participation in a shareholders' meeting via means of electronic communication was subject to a fast track liberalization. It was almost a U-turn. Since 2020, under the new wording of Art. 406(5) § 1 of the Polish Code of Commercial Companies, participation in a shareholders' meeting via means of electronic communication became permissible by virtue of law, while a statute of a joint stock company might state otherwise, prohibiting or limiting that possibility.

[1] Artur NOWACKI, dr hab. prof. of the University of Warsaw, University of Warsaw, Poland, email a.nowacki@wpia.uw.edu.pl

Still, it was not a full U-turn. The new second sentence of Art. 406(5) § 1 of the Polish Code of Commercial Companies foresaw that an ultimate decision, allowing participation via means of electronic communication in a specific shareholders' meeting or excluding it, is to be made, when a specific meeting is being convened, by an entity or person convening that meeting. Obviously, this serves to adjust the general rule to the real needs in a specific case, to ensure that it is not a costly overkill, overburdening companies, as well as to take into account potential technical obstacles existing in specific situations.

The opportunity afforded by the covid pandemic was not fully utilized. Simultaneously with the said amendment, a legislator prolonged the six months period after the end of a financial year to hold an annual shareholders' meeting. Consequently, before the period to hold such a meeting expired in 2020, the sanitary restrictions were already relaxed to the point it became fully possible for companies to hold annual shareholders' meetings in 2020 with physical presence of their shareholders, ie. without recourse to participation via means of electronic communications. An opportunity was somehow lost.

Today, if we gauge the popularity of participation in a shareholders' meeting via means of electronic communication on the example of companies whose shares are listed on the main market of the Warsaw Stock Exchange, among 18 companies that are Polish law governed and that are part of the main index of the Warsaw Stock Exchange WIG20, participation in the the most recent shareholders' meeting via means of electronic communication was possible in case of 7 companies. That makes around 40% of companies.

Contrary to initial expectations, the main group of those participating via means of electronic communication are not small shareholders. These continue to show the so-called rational apathy, being deterred from participation in a shareholders' meeting by numerous factors, including cost of such participation. Thus those participating in a shareholders' meeting via means of electronic communication are mainly institutional investors. They want to be active at the shareholders' meetings, but at the same time look for options to cut costs and the nuisance of traveling, in particular traveling intercity.

Analogous regulation applies to all types of companies existing under Polish law, which are now a joint stock company, a limited liability company (Art. 234(1) of the Polish Code of Commercial Companies) and a simple joint stock company (Art. 300(92) of the Polish Code of Commercial Companies).

4. What may be done in the near future to make participation in a shareholders' meeting via means of electronic communication more popular?

A number of actions may be considered here. Some of them need to take the form of amendments to the provisions of law. In other cases, a better way is making amendments to the respective codes of good corporate practices (typically binding on companies like stock exchange listed companies on a comply or explain basis).

a) introduction of a sufficient, minimal time for giving a vote, to make sure that even a vote that is, due to internet lag or other technical issues, slightly delayed, is obtained before voting is formally ended;

b) introduction of an obligation to organize a moot meeting to enable willing shareholders to test the system and its technical requirements before the actual meeting;

c) obligation to stream, as part of the transmission from a shareholders' meeting, also the exact time at a place of a meeting, thus allowing a shareholder participating via means of electronic communication to verify the existence of the internet lag, if any, by comparing it with his own time measurement;

d) grant of the right to appeal the shareholders' resolution to the court, to a shareholder that participated in at least part of a shareholders' meeting via means of electronic communication, but for whatever reason (including but not limited to technical obstacles as this reason may be difficult to prove) did not vote;

Please note that at present, under Polish law, in order to have the right to appeal the shareholders' resolution to the court, in principle a shareholder needs to vote against the resolution as well as demand that his opposition is minuted.

e) express confirmation in the provisions of law that the statute or other company document may in a binding manner specify which circumstances pertaining to the use of means of electronic communication are the responsibility and risk of a company and which are the responsibility and risk of a shareholder participating in a shareholders' meeting via such means;

f) express confirmation in the provisions of law that a shareholders' meeting may proceed even if further participation in a shareholders' meeting by shareholder or shareholders participating via means of electronic communication becomes impossible due to reasons that are the responsibility of neither a company nor such shareholder or shareholders;

g) introduction of appropriate measures to ensure legitimacy of participants and prevent internet scams like stolen identity;

It may take the form of registration of email addresses of shareholders as part of a shareholders' register, combined with introduction in the provisions of law of an irrefutable presumption that a person using a link sent by a company to such email address, in order to participate in a shareholders' meeting, is a given shareholder of a company or at least a person authorized to represent a given shareholder.

h) making it easier to register for participation in a shareholders' meeting via means of electronic communication, for example by registration in a shareholders' register of email addresses of shareholders or enlisting for such participation already at a time of issuance by an entity running a securities account of certificates confirming the right to participate in a shareholders' meeting.

5. Putting companies under an obligation to allow participation in a shareholders' meeting via means of electronic communication, irrespective of a position in this respect of an entity or person convening a meeting?

Simultaneously with the steps discussed before, the legislator may consider putting companies under an obligation to allow participation in a shareholders' meeting via means of electronic communication, irrespective of a position in this respect of an entity or person convening a meeting. As discussed, at present, under Polish law, it is an entity or person convening a specific shareholders' meeting that makes an ultimate decision whether participation in that meeting via means of electronic communication will be allowed, unless the statute excludes or limits such possibility.

Imposition of an obligation may bring a much needed breakthrough in popularity of participation in a shareholders' meeting via means of electronic communication. Still, it should only go side by side with the steps discussed before, so that the companies and their shareholders are not pushed towards such participation despite existing risks and inconveniences pertaining now to such participation. The idea is to ensure the institution runs smoothly before we force everybody to use it.

It does not also mean that the obligation in question should immediately apply to all companies. For example, in the first step it may apply only to companies listed on the stock exchange, or only to those being part of a major index of such stock exchange. A good criterion would also be whether a company listed on a stock exchange holds a given shareholders' meeting outside of the seat of the stock exchange, which should trigger the obligation to allow participation via means of electronic communication to offset the additional difficulties. In turn what would not make a good criterion is the subject matter of a shareholders' meeting, with certain items on the agenda triggering the obligation to allow participation via means of electronic communication.

Imposition of an obligation would also need to be structured in a way to ensure continuing technological neutrality as it is a precondition for further technological improvements. Also, some other questions remain to be answered here, like for example to what extent an obligation should apply if a shareholders' meeting is convened not by a company but by some other entity or person like a shareholder acting upon authorization from the court. On one hand it shouldn't be possible to circumvent an obligation in this way, but also it should not work as an impediment for exercise of minority rights.

Certainly, small steps are better here than one bald move, and they are also much better than doing nothing.

6. In a more distant future, a shareholders' meeting held only via means of electronic communication?

This is certainly the ultimate direction. Still, for now it should not be legally possible, because of concerns over digital exclusion, in particular of an older part of society.

In a shareholders' meeting held only via means of electronic communication there will be no physical place of a meeting and thus no possibility to take part in

that meeting physically, not even for a person opening a meeting or presiding over that meeting.

This will bring new questions to the table and revolutionize regulation over issues like minuting the meeting, position of a notary public at the meeting etc.

References:

1. Bilewska K., Chłopecki A., Prawo handlowe, Warsaw: C.H. Beck, 2022.
2. Szymański K.M., Nowy model udziału w zgromadzeniach właścicielskich spółek kapitałowych przy wykorzystaniu środków komunikacji elektronicznej, MOP 2020/10.
3. Burgiel M., Pacak M., Partycypacja akcjonariuszy "in absentia" w walnych zgromadzeniach spółek publicznych -- regulacja prawna a praktyka korporacyjna, MPH 2013/5.
4. Leśniak M., Udział w zgromadzeniu spółki kapitałowej za pomocą środków komunikacji elektronicznej po zmianach Kodeksu spółek handlowych dokonanych w ramach tzw. tarczy antykryzysowej, PME 2020/2.
5. Szumański A., Szumański Andrzej, Nowa regulacja udziału w zgromadzeniu spółki kapitałowej przy wykorzystaniu środków komunikacji elektronicznej, PPH 2020/5.
6. Wrzecionek G., Wrzecionek Rafał, Uczestnictwo akcjonariusza w walnym zgromadzeniu przy wykorzystaniu środków komunikacji elektronicznej a czynność notarialna spisania protokołu, PPH 2014/3.
7. Kappes A., Elektroniczne głosowania na walnych zgromadzeniach akcjonariuszy, PPH 2009/6.
8. Żaba M., Uczestnictwo i głosowanie na zgromadzeniu wspólników przy wykorzystaniu środków komunikacji na odległość, PUG 2020/3.

‘I WANT TO BE A REAL BOY!’[1]•: A.I. BETWEEN *SUBJECT* AND *OBJECT* IN SMART CONTRACTS

CZU: 347.44:004.451.84:061.1 UE DOI:https://doi.org/10.59295/ssdoed2024.05

Radu RIZOIU[2]

“There are countless ingredients that make up the human body and mind, like all the components that make up me as an individual with my own personality. Sure, I have a face and voice to distinguish myself from others, but my thoughts and memories are unique only to me, and I carry a sense of my own destiny. Each of those things are just a small part of it. I collect information to use in my own way. All of that blends to create a mixture that forms me, and gives rise to my conscience. (…) It could also be argued that DNA is nothing more than a program designed to preserve itself. Life has become more complex in the overwhelming sea of information. And life, when organized into species, relies upon genes to be its memory system. So man is an individual only because of his intangible memory. And memory cannot be defined, but it defines mankind. The advent of computers and the subsequent accumulation of incalculable data has given rise to a new system of memory and thought parallel to your own. Humanity has underestimated the consequences of computerization.

(…)

– What is it? Artificial Intelligence?

– Incorrect. I am not an Al. My codename is Project 2501. I’m a living, thinking entity who was created in the sea of information.”[3]

„I’m human. I’m flawed. But I embrace change and enhancement. Now there’s nothing I can’t do. Nothing I can’t know. Nothing I can’t be.

(…)

We cling to memories as if they define us, but they really don’t. What we do is what defines us.”[4]

Introduction

In his praised[5] novella about *The Lifecycle of Software Objects*, Ted Chiang[6] ex-

[1] • *Pinocchio*, Disney (1940)

[2] Radu RIZOIU,prof., Law School, Bucharest University, Law School, Bucharest University, email rizoiu.radu@drept.unibuc.ro

[3] *Ghost in the Shell*, Manga Entertainment (1995)

[4] *Ghost in the Shell*, Dreamworks (2017)

[5] The novella received critical praise, winning the 2011 Locus Award for Best Novella and the 2011 Hugo Award for Best Novella.

[6] Ted Chiang was nominated by *Time* as one of the 100 personalities in the A.I. sector in 2023. See https://time.com/collection/time100-ai/6308990/ted-chiang/. For a non-fiction piece, see Ted Chiang’s famous essay in *The New Yorker* of 4 March 2023, *Will A.I. Become the New McKinsey?*, available at https://www.newyorker.com/science/annals-of-artificial-intelligence/will-ai-become-the-new-mckinsey.

plores the ethical problems raised by the creation of 'digients', i.e. software avatars having a A.I. core based on basic speech routines. Initially developed as 'software pets' (a sort of Yamaguchi toy in digital environment), these 'digients' develop their own personality and their programmers and trainers start to question whether they reached consciousness. They begin to be treated as friends rather than pets. In an oxymoronic way, the title of the novella refers to 'objects' while the main characters seem to treat the 'digients' as true subjects. A secondary plot shows the difficulties posed by the quest of the human 'supervisors' to make the legal system treat the 'digients' as (legal) persons. The solution is to incorporate a company and give the 'digient' some agency in managing it…

This paper tries to look at the current state of A.I. within European Union from legal point of view. From the myriad legal issues raised by the technological leap revealed once OpenAI was released in December 2022, the paper shall focus on the legal capacity of A.I. systems and their role in the development of smart contracts practice.

1. Parties vs Originators

The traditional legal wisdom conceives a contract as an agreement between two or more parties. As a species of 'juridical act', the contract requires an expression of wills from its parties. For example, under article 1166 of the Romanian Civil Code ('RCC'), the contract is defined as "an agreement of wills *between two or more persons* with the intention of constituting, amending or terminating a legal relationship" (emphasis added). As one can notice, the wills involved in making a contract should emanate from persons. And this follows from the fact that only persons could be considered subjects under the (civil) law. In the words of article 25 para (1) NCC, "Subjects of civil law are natural persons and legal persons".

At European level, this idea is still very present and it was tested in the new millennium when animal protection associations required a new legal regime for 'sentient beings'. Traditionally, animals are 'goods' (i.e., objects) under most legal systems. Elevating them to 'persons' (i.e., subjects) would require a drastic rethinking of the Western legal systems. As a matter of fact, the exclusion of the animals from the realm of subjects could be traced back in the old Church's tradition that animals have no soul. This tradition is currently under scrutiny, at lest at the level of the Western Catholic Church, where Pope Francis accepted that we should look more closely to our fellow creatures. In his October 4, 2023 apostolic exhortation *Laudate Deum*, the Pope stated that "The Judaeo-Christian vision of the cosmos defends the unique and central value of the human being amid the marvellous concert of all God's creatures, but today we see ourselves forced to realize that it is only possible to sustain a "situated anthropocentrism". To recognize, in other words, that human life is incomprehensible and unsustainable without other creatures"[1]. This is not qui-

[1] *Laudade Deum*, §67, available at https://www.vatican.va/content/francesco/en/apost_exhortations/

te a recognition of animals having souls, but it is indeed a cautionary statement for 'human supremacy'.

The law is still far from this move forward. For example, the Civil Code of the Republic of Moldova ('CCRM') states in article 458 para (1) first sentence that "Animals are not things". However, this is rather a 'political' choice than a legal change since the second paragraph adds that "In what the animals are concerned, the laws regarding things shall apply correspondingly, except when the law states to the contrary". This leaves the legal reals exclusively in the hands of the people. Law is intrinsically an anthropocentric system created "by the people, for the people"[1].

Apparently, there is a reformatory current in European law on this subject since the Draft Common Frame of Reference ('DCFR') avoids to directly imply the persons in its definition of the contract contained in section II-I:101 para (1) first sentence which reads "A contract is an agreement which is intended to give rise to a binding legal relationship or to have some other legal effect". Nonetheless, the illusion rapidly dissipates when section II-I:102(1) adds that "*Parties* are free to make a contract or other juridical act and to determine its contents, subject to any applicable mandatory rules" (emphasis added). While DCFR avoids to enter into the sensitive issue of legal capacity[2] (and, as such, does not define what 'party' means), it is clear that it refers to the fact that only persons[3] can have a legally effective will.

However, since legal subjects include not only people (i.e., article 25 para (2) RCC says that "A natural person is the individual viewed as a holder of civil rights and obligations"), but also legal entities, the question begs to be asked: could we include animals and/or 'software object' in this open-ended category[4]? The answer is a little complicated since the definition of the legal entity is not so broadly conceived as it looks. As a matter of fact, article 25 para (3) RCC says that "A legal person is any form of organization which, *meeting the conditions required by law*, it is a holder of civil rights and obligations" (emphasis added). Well, these conditions are stated under article 187 RCC: "Any legal person must have an independent organization and its own patrimony, assigned to the achievement of a certain lawful and *moral purpose*, in accordance with the general interest" (emphasis added). As one can see, apart from the classical thinking that the 'organization' requires people to build it[5], such organization should have moral grounds. Is an artificial

documents/20231004-laudate-deum.html.

[1] Abraham Lincoln, *Gettysburg Address*

[2] See section I-I:101(2) DCFR: "They are not intended to be used (…) in relation to:

(a) the status or *legal capacity* of natural persons;

(…)

(g) the creation, *capacity*, internal organisation, regulation or dissolution of companies and other bodies corporate or unincorporated" (emphasis added).

[3] Indeed, §32 of the Introduction to DCFR explains that "The individual stands at the focus of the legal system".

[4] For such an interrogation vis-à-vis A.I., see V. Dobozi, T. Colțan, *Drepturi civile pentru roboții umanoizi?*, available at https://www.juridice.ro/575717/drepturi-civile-pentru-robotii-umanoizi.html.

[5] See Gh. Beleiu, *Drept civil. Persoanele*. T.U.B., Bucharest, 1982, p. 338-340 and p. 398-400

being capable of morality? This very question split the researchers when was asked of animals[1].

Even before computers were truly invented, Isaac Asimov saw the need to create a minimal 'robotic ethics' by launching his now famous 'Three Laws of Robotics'[2]. These rules state that:

"*The First Law*: A robot may not injure a human being or, through inaction, allow a human being to come to harm.

The Second Law: A robot must obey the orders given it by human beings except where such orders would conflict with the First Law.

The Third Law: A robot must protect its own existence as long as such protection does not conflict with the First or Second Law."

However, these basic rules raise several questions[3], the hardest of which is the conundrum that they are 'built-in' limitations of every robot and cannot be circumvented. As such, they implicitly deny the free will of the robot and make any concept of normativity useless. Nonetheless, they inspired governmental agencies to adopt 'serious' rules starting from these basic principles[4]. The European Union also began to show an interest in the theme, but it preferred a more cautious approach. By closing in the political debates on the EU AI Act[5], the Europeans chose to consider the A.I. as a mere object. In this respect, article 3 para (1) of the 2021 draft states that an "'artificial intelligence system' (AI system) means software that is developed with one or more of the techniques and approaches listed in Annex I and can, for a given set of human-defined objectives, generate outputs such as content, predictions, recommendations, or decisions influencing the environments they interact with". While this definition could seem unclear[6] as to the legal status of A.I., the definition of 'provider' in paragraph (2) – "a natural or legal person, public authority, agency or other body that *develops* an AI system or that has an AI system developed with a view to *placing it on the market* or putting it into service under its own name or

[1] See F. de Waal, *The Bonobo and the Atheist: In Search of Humanism Among the Primates*, W.W. Norton, New York, 2014.

[2] The rules were introduced in his 1942 short story *Runaround* (included in the 1950 collection *I, Robot*).

[3] For some of these questions, see R. Rizoiu, *Despre roboți, numai de bine*, in R. Bercea (ed.), *De-a dreptul și literatura*, Ed. Universității de Vest, Timișoara, 2019, p. 183-198.

[4] See, for example, the South Korea's Robot Ethics Charter of 2008 (R.J. Sawyer, *Robot Ethics*, in "Science" 16 November 2007, vol. 318, no. 5853, p. 1037). Also, the United Kingdom approved in 2016 a standard dedicated to *Robots and robotic devices. Guide to the ethical design and application of robots and robotic systems*, which is now under review (P.-A. Rizk, *Le statut juridique des robots selon les Etats*, 21 novembre 2017, available at https://pierre-antoine-rizk.com/2017/11/21/le-statut-juridique-des-robots-selon-les-etats/).

[5] See the details available at https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20231206IPR15699/artificial-intelligence-act-deal-on-comprehensive-rules-for-trustworthy-ai.

[6] It sems that the draft shall undergo some changes, by incorporating the OECD definition instead of the current one, but the new text ("a machine-based system that, for explicit or implicit objectives, infers, from the input it receives, how to generate outputs such as predictions, content, recommendations, or decisions that can influence physical or virtual environments") is still ambiguous. Moreover, it seems to suggest that the A.I. act like a subject, since it could make decisions…

trademark, whether for payment or free of charge" (emphasis added) – and 'user' in paragraph (4) – "any natural or legal person, public authority, agency or other body *using* an AI system *under its authority*, except where the AI system is used in the course of a personal non-professional activity" (emphasis added) – are unambiguous. The A.I. is just an 'asset' that could be transacted on a market while being subjected to the control of certain 'persons'[1].

At this point[2] (at least within the European Union[3]) it is increasingly difficult to conceive that an A.I. generated contract shall be binding on that A.I. system. Rather, the contract shall impose obligations on the provider (or user) of the said A.I. system. However, this does not preclude an A.I. to generate a contract on its own. This would be increasingly true in the area of smart contracts which are nothing more than software coding[4]. As such, the A.I. would be, in fat, the originator of the (smart) contract, but from legal perspective such contract shall be binding on (and create obligations and liabilities against) the person 'supervising' such A.I.

[1] It is therefore not exact to speak of the 'obligation' of an A.I. system to disclose to any counterparty that it is not a human interaction (M. Duțu, *O nouă etapă în construirea Dreptului inteligenței artificiale (DIA)*, available at https://www.juridice.ro/essentials/7391/o-noua-etapa-in-construirea-dreptului-inteligentei-artificiale-dia). However, the provider and the users of these systems have a disclosure obligation towards the persons that interact with the said A.I. system [art. 52 A.I. Act].

[2] Back in 2017, an official document of the European Union (i.e., the European Parliament resolution of 16 February 2017 with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics (2015/2103(INL)) available at https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2017-0051_EN.html) suggested „creating a specific legal status for robots in the long run, so that at least the most sophisticated autonomous robots could be established as having the status of electronic persons responsible for making good any damage they may cause, and possibly applying electronic personality to cases where robots make autonomous decisions or otherwise interact with third parties independently" (§59). The proposal raised a fierce opposition from the legal professionals structured around an open letter (available at https://www.politico.eu/wp-content/uploads/2018/04/RoboticsOpenLetter.pdf) stating that „From an ethical and legal perspective, creating a legal personality for a robot is inappropriate whatever the legal status model" (p. 1, §2). Also, as a reaction, a study requested by the JURI committee in 2020 (available at https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/621926/IPOL_STU(2020)621926_EN.pdf) mentioned that „There are no technical, philosophical, or legal considerations that justify considering machines as moral or legal agents due to their intrinsic characteristics – autonomy, the ability to learn and modify itself over time, the ability to pursue a given end independent of human supervision or control" (§2.1). For a detailed analysis, see A. Negri, *Robot as Legal Person: Electronic Personhood*, in „Robotics and Artificial Intelligence. Front. Robot. AI SMC" vol. 8/2021.

[3] However, there seem to be a shared concern throughout the Western World on the need to keep the A.I. under close human supervision. See the US President's Executive Order of October 30, 2023 on *Safe, Secure, and Trustworthy Artificial Intelligence*, available at https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2023/10/30/fact-sheet-president-biden-issues-executive-order-on-safe-secure-and-trustworthy-artificial-intelligence/; the *UK AI Policy White Paper* presented to Parliament by the Secretary of State for Science, Innovation and Technology by Command of His Majesty on 29 March 2023, available at https://www.gov.uk/government/publications/ai-regulation-a-pro-innovation-approach/white-paper; the UN Secretary-General's Statement at the UK AI Safety Summit on 2 November 2023, available at https://www.un.org/sg/en/content/sg/statement/2023-11-02/secretary-generals-statement-the-uk-ai-safety-summit#:~:text=That%20it%20will%20undermine%20security,can%20have%20confidence%20in%20AI.; and *The Bletchley Declaration* by Countries Attending the AI Safety Summit, 1-2 November 2023, available at https://www.gov.uk/government/publications/ai-safety-summit-2023-the-bletchley-declaration/the-bletchley-declaration-by-countries-attending-the-ai-safety-summit-1-2-november-2023.

[4] See N. Szabo, *The Idea of Smart Contracts*, available at https://www.fon.hum.uva.nl/rob/Courses/InformationInSpeech/CDROM/Literature/LOTwinterschool2006/szabo.best.vwh.net/idea.html.

2. Being human: Thinking fast AND slow[1]

On March 18, 2018, Elaine Herzberg became the first victim of a traffic deathly accident 'committed' by an autonomous vehicle[2]. That evening, an Uber self-driving car crashed into Herzberg who was engaged in an illegal crossing of the road with a bicycle. The Uber car was on self-driving mode, but a human 'assistant' driver was behind the wheel monitoring the sensors. It looks like the automated braking system was disabled earlier that day. Despite the horrifying images recorded by the impressive set of cameras inside and outside the vehicle, the fatal crash raised some interesting legal questions. Like the events 121 years ago in the United Kingdom when Bridget Driscoll was the first victim of an automobile crash, the rules on liability were put under scrutiny. This time, Uber (the provider of the software) settled the liability issue outside the court, while the 'supervising' driver pleaded guilty for endangerment after being initially charged for negligent homicide[3].

It is not the place to debate around these liability-related rules here. However, one question begs to be asked: what if the driver was (exclusively) a human with no hi-tech camera devices and software to assist them? Given the shady circumstances of the time, place and victim's behavior, it might be very possible to find that the driver found themselves in a *force majeure*-like situation which will defend them from any liability. Most of the debate was focused on the fact that the state-of-the-art technology indeed identified in due time the danger, but failed to react properly[4]. It looks like the general perception is that the machine should be (always) perfect and not fail[5], while the humans are allowed to fail (at least sometimes). One can see here the human fear of the emergence of a 'singularity' event, where A.I. shall outsmart humans and replace them as the next evolutionary step. Like in the famous novel by Philip K. Dick, *Do Androids Dream of Electric Sheep?* (1968). In there, the androids were banned from coming to Earth and also, they were expressly designed with a very limited lifespan in order to avoid them competing with humans[6]. The assumption here is that the machines are better than humans and our Luddite resentment fears that they are designed to replace us as apex predators on Earth.

Maybe the reality is more properly imagined by movies like Spielberg's *A.I. Artificial Intelligence* (2001) or Ewan McGregor's *Robots* (2005) where there are plenty of robots' graveyards. Or by the infamous General Grievous character from the

[1] D. Kahneman, *Thinking, Fast and Slow*, Farrar, Straus and Giroux, New York, 2013.

[2] See details at https://web.archive.org/web/20200421221918/https://www.nytimes.com/2018/03/19/technology/uber-driverless-fatality.html.

[3] See https://www.bbc.com/news/technology-54175359.

[4] In addition, the human 'driver' was not entirely focused on the driving at the time, basing themselves on the computer skills…

[5] However, as human artifacts, they are (inherently) imperfect. See M. Herbosch, *op. cit.*, p. 677.

[6] We can see similar approaches nowadays in consumer goods that are breaking soon after the guarantee period expires. This business tactic is tackled by the European Union in its March 2023 release of a Proposal for a Directive on common rules promoting the repair of goods (https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52023PC0155).

Star Wars franchise who was a robot showing signs of illness. Similarly, the cyborg's doctor Dyson Ido from the Robert Rodriguez's *Alita: Battle Angel* (2019) seems to have no problems in patching robots like a real doctor would do. The question therefore emerges: how could we discern humans from robots in the (not so distant) future? Would we employ the search for 'empathy' like in *Blade Runner* (1982)?

In fact, this brushes the dust from the age-old question – what is the essence of a human being? The Christian medieval short answer to this question was: 'the soul'. While the post-Aristotelian[1] Thomistic[2] approach in the West was to see the soul (*anima*) as an intrinsic part of the reason (the humans having a 'rational soul'[3]), in the Eastern Christianity[4] the Platonic tradition[5] maintained that the soul (*πνεῦμα*) is distinct from reason (*λόγος*)[6] even when it appears to us as being interlinked[7]. As such, not anyone who speaks is a (human) person. The existence of a bodily soul remained a puzzle until recent times[8], when a physician tried to weight the soul[9] and reached the strange conclusion that it weights 21 grams.

In the Augustinian tradition, mistake is the essential trait of the human being. Each of us is born carrying inside the mark of the Original Sin[10]. *Errare humanum est* becomes the basic definition of the human being. In the words of Terence, "*Homo sum, humani nihil a me alienum puto*"; or in the more recent disguise by Rag'n'Bone, "But I'm only human after all/…/Don't put your blame on me". Since the Protestant view marks the spark of capitalism[11], it seems that this Augustinian view on the human nature made its way into the legal concept of 'person' as well[12].

---

[1] Aristotle, *De Anima*, II.2.

[2] St. Thomas Aquinas, *Summa Theologiae*, 1a, q. 75-77.

[3] See Ch. Van Dyke, *Not Properly a Person: The Rational Soul and 'Thomistic Substance Dualism'*, in "Faith and Philosophy" vol. 26, no. 2/2009, p. 186-204.

[4] The relation was analyzed in detail when debating the Trinitary problem distinguishing between the various aspects (*ὑπόστᾰσις*) of the divinity: Father (*νοῦς*), Son (*λόγος*) and Holy Ghost (*πνεῦμα*).

[5] Platon, *Phaidros*, 253c-254e

[6] St. Paul, *First Letter to the Thessalonians*, 5.23.

[7] This explanation was developed in the XIVth century by St. Gregory Palama, by reinterpreting the Augustinian parallel between the Holy Trinity (Father, Son, Holy Spirit) and the human psychology (mind, word, spirit) and showing that the analogy tricks us because we cannot think to the speech unless it comes from the spirit. However, this is not true for the Trinity, where the uncreated energies functions in a different manner. See Bishop Ignatie (Trif), *Sfântul Grigorie Palama şi teologia energiilor necreate,* Ed. Spandugino, Bucharest, 2022, p. 267-272. *Adde* J.D. Wilkins, *"The Image of This Highest Love": The Trinitarian Analogy in Gregory Palamas's Capita 150*, in St Vladimir's Theological Quarterly, vol. 47, no. 3-4/2003, p. 383-412.

[8] See M. O'Gieblyn, *God, human, animal, machine : technology, metaphor, and the search for meaning*, Doubleday, New York, 2021, ch. 4: „it's very possible that our new, digital selves will entirely lack subjective experience, the phenomenon we most often associate with words like "*spirit*" and "*soul*."".

[9] See D. MacDougall, *Hypothesis Concerning Soul Substance Together with Experimental Evidence of The Existence of Such Substance*, in "American Medicine" vol. 2 (1907), p. 240–243.

[10] See St. Augustine, *Against Julian*, The Catholic University of America Press, New York, 1981.

[11] See M. Weber, *The Protestant Ethic and the 'Spirit' of Capitalism*, Penguin, New York, 2002.

[12] In the East, the writings of John Chrysostom went on a different path – the man is born free of any sin and the baptism is meant only to show the right path which is to be then choose freely on the basis of each persons' free will. See St. John Chrysostom, *Homily X on Romans V*.

If the (human) soul is damned to err, then the software (which does not[1]) lack any soul. The recent Cruise accident[2] and fallout scandal[3] showed that the State authorities consider that an A.I. should be 100% accident-free because it is not allowed to err. The major drawback in this rationale is that the State allowed other entities (i.e. corporations) to become legal persons more than a century ago. And a corporation is hard to be considered as having a soul[4]. It is true that the fiction built around the legal personality considers that a corporate is always ultimately represented by humans. Whether human soul survives the intricacies of large corporations is a question still to be answered…

For the time being, the EU AI Act impose a supervision power for the persons responsible for an A.I. system [art. 14] and puts a series of obligations onto these persons [art. 24-29]. This need of human oversight existed for corporations as well and some traits thereof remains in the regulation. For example, article 153[13] para (2) of the Romanian Companies Law provides that even when a member of the Board of Directors of a company is a(nother) company, the latter should specify a certain individual that will participate in the board meetings. Maybe, in the future, a similar requirement shall be asked for an A.I.

Why an A.I. should have 'soul' or at least a 'rational soul'? Because the laws are made for humans[5] and can poorly accommodate non-human entities into their grasp[6]. For example, how could an A.I. emulate 'reasonability' in contracting required under the standard of good faith by article 1480 RCC [section III-1:103 DCFR]? Since

[1] Of course, there are errors, but they are *human* programming errors. The software runs strictly by following a set of logical steps.

[2] See https://www.reuters.com/business/autos-transportation/gms-cruise-recall-950-driverless-cars-after-accident-involving-pedestrian-2023-11-08/.

[3] See https://www.theguardian.com/business/2023/dec/04/california-cruise-robotaxi-san-francisco-accident-severity.

[4] See G. Elfstrom, *Moral Issues and Multinational Corporations*, Palgrave Macmillan, New York, 1991; G. Sapelli, *Morality and Corporate Governance: Firm Integrity and Spheres of Justice*, Springer, Milan, 2013; E. Avon, *Organizational Change, Human Condition and the Moral Contract*, in A.M. Dávila Gómez, D. Crowther (eds.), *Ethics, Psyche and Social Responsibility*, Ashgate, Aldershot, 2007; A.J.G. Sison, *Corporate Governance and Ethics. An Aristotelian Perspective*, Edward Elgar, Cheltenham, 2008.

[5] See J.-É. Portalis, *Le « discours » introductif sur l'avant-projet du Code civil*, translated in Romanian in "Revista Română de Drept Privat" no. 3-4/2021, p. 860-893: "Les lois ne sont pas de purs actes de puissance ; ce sont des actes de sagesse, de justice et de raison. Le législateur exerce moins une autorité qu'un sacerdoce. Il ne doit point perdre de vue que les lois sont faites pour les hommes, et non les hommes pour les lois ; qu'elles doivent être adaptées au caractère, aux habitudes, à la situation du peuple pour lequel elles sont faites ; qu'il faut être sobre de nouveautés en matière de législation, parce que s'il est possible, dans une institution nouvelle, de calculer les avantages que la théorie nous offre, il ne l'est pas de connaître tous les inconvénients que la pratique seule peut découvrir ; qu'il faut laisser le bien, si on est en doute du mieux ; qu'en corrigeant un abus, il faut encore voir les dangers de la correction même, qu'il serait absurde de se livrer à des idées absolues de perfection, dans des choses qui ne sont susceptibles que d'une bonté relative ; qu'au lieu de changer les lois, il est presque toujours plus utile de présenter aux citoyens de nouveaux motifs de les aimer ; que l'histoire nous offre à peine la promulgation de deux ou droit bonnes lois dans l'espace de plusieurs siècles ; qu'enfin, il n'appartient de proposer des changements, qu'à ceux qui sont assez heureusement nés pour pénétrer, d'un coup de génie, et par une sorte d'illumination soudaine, toute la constitution d'un État."

[6] See D. Kansra, *Law and The Rights of the Non-Humans*, in IILS Law Review, vol. 8, no. 2/2022, p. 58-71.

reasonability refers to what a reasonable *human*[1] would do in the case concerned (including by making a mistake), it would be difficult to implement this by software. The same difficulty is posed by the automatic inclusion of the 'fair terms' which are implied in every contract under article 1272 RCC [section II-9:101(2) DCFR], since these terms are implied because the judge considers that any *human* being would have considered them self-evident. Also, in case of contractual (mis)performance, the 'mitigation' duty provided under articles 1534(2) and 1531(2)II RCC [section III-3:705 DCFR] is hard to be programmed to an A.I. because it requires the party to consider the situation of the other party from a *humane* perspective.

However, since the law was not (initially) conceived for the corporations either, it might be room to negotiate some buffer provisions allowing the A.I. to become subject and having its liability shifted to some controlling entity in cases when it acted unreasonably.

3. Contract as Dialogue (Communication)

In the Academy Award winning movie, *The Imitation Game* (2014), Benedict Cumberbatch plays the role of Alan Turing, a mathematical genius that was not well integrated into his days' society due to his different (sexual) nature. The title of the movie borrows from a subtitle of a famous essay by Turing – *Computing Machinery and Intelligence* (1950)[2]. In that paper, the author described what was to become known as the 'Turing test' meant to decide whether or not an artifact is human or not. The main 'algorithm' consists in a human asking (written) questions behind a screen and then decide whether or not the answers received are coming from a fellow human or from a machine. Should the subject cannot distinguish between the two, it means that the machine passes the test as being 'human-like'. So, differently from Dick's high-tech (but religious-inspired) approach in the *Blade Runner*, Turing does not look for emotions but rather to the general feeling that you are conversing to a fellow.

The man is a social animal (*ζῷον πολιτικόν*) and as such he needs to have social relations with his peers. This is done through language as the preferred means of communications. Some of these social relations[3] are meant to build a mesh of links within the group that are prone to consolidate the action thereof and be able to direct it towards common goals. These relations are, therefore, formalized and became in time the object of legal thought. Legal relationships are formalized structures em-

[1] It sems that 'AI systems do not "reason" like a human'. See M. Herbosch, *Contracting with Artificial Intelligence. A Comparative Analysis of the Intent to Contract*, in RabelZ vol. 87 (2023), p. 676.

[2] See A.M. Turing, *Computing Machinery and Intelligence*, in "Mind" vol. 49(1950), p. 433-460.

[3] Therefore, conceiving A.I. as a subject would require recognizing it as a relevant party to such relations. See M. O'Gieblyn, *op. cit.*, ch. 5: „Perhaps it's true that we see objects as persons when we are made to socially engage with them, that the appearance of intelligence depends largely on our willingness to treat an object as though it were like us. (…) Consciousness was not some substance in the brain but rather emerged from the complex relationships between the subject and the world. It was part alchemy, part illusion, a collaborative effort that obliterated our standard delineations between self and other".

bedded over (some of) the social relations within the group. Namely it is that set of relations that are meant to trigger human cooperation[1].

The initial legal structure conceived for this purpose was the bargain – i.e., the contract. Later on, some very close contracts (i.e., the relational contracts[2]) merged to form the firm[3]. The link between contract and legal entity is still very recent and it continues to raise a lot of questions the answers[4] to which could result in a Nobel prize for… economy today[5]. The contract, as the main source of legal relations, is in the center of this analysis.

The German philosopher Jürgen Habermas developed a theory[6] stating that the law enacting process could be viewed[7] as a 'communication act'[8]. Since the contract has a similar nature to the law (in what its binding effects[9] are concerned[10]), on could extend Habermas' theory into the realm of contract as well. Indeed, the contract is the result of (some sort of) a 'communicative action': it emerges after a precontractual phase of negotiations[11] is 'concluded' and it reflects reaching an 'agreement of the wills'[12] (at least) on the essential points[13]. And the negotiation is easily conceived as a dialogue between the offeror and the accepter[14], even when it is not apparent that such a dialogue existed[15].

In addition, the contract is viewed as an exchange of *wills* [1166 NCC] between the parties. The entities entering into this dialogue should be capable of having (their own) will. Is the A.I. capable of its own will? Does it have free will to begin with? One should remember that the entire contractual theory is build on the basis of the assumption of free will[16]. In this respect, the communicative action theory

[1] Of course, this is one way to look at it. The majority opinion (at least in continental Europe) is that the State decides which social relations are relevant enough to be formalized as legal relations…

[2] See I.R. Macneil, *Whither Contracts?*, in "Journal of Legal Education" vol. 21 (1969), p. 403; I.R. Macneil, *Contracting Worlds and Essential Contract Theory*, in "Social & Legal Studies" vol. 9 (2000), p. 431.

[3] See R.H Coase, *The Nature of the Firm*, in "Economica" vol. 4, no. 16/1937, p. 386-405.

[4] See Oliver Hart, *Firms, Contracts, and Financial Structure*, Clarendon Press, Oxford, 1995.

[5] See https://www.nobelprize.org/uploads/2018/06/popular-economicsciences2016.pdf.

[6] See J. Habermas, *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*, MIT Press, Cambridge, 1996.

[7] See A. Marga, *Filosofia lui Habermas*, Ed. RAO, Bucharest, 2017, p. 502-527.

[8] In fact, Habermas is applying his original theory of the communicative act (developed in J. Habermas, *Theory of Communicative Action, Volume One: Reason and the Rationalization of Society*, Beacon Press, Boston, 1984; J. Habermas, *Theory of Communicative Action, Volume Two: Lifeworld and System: A Critique of Functionalist Reason*, Beacon Press, Boston, 1987) into the realm of legal philosophy.

[9] See section II-1:103 DCFR.

[10] Article 1270 para (1) RCC states that the a "validly concluded contract has the *power of law* between its parties" (emphasis added). This metaphor is more suggestive than the blunt reference to 'binding effect' in DCFR.

[11] Article 1182 *sqq.* RCC. Cp. Section II-4.201 *sqq.* DCFR.

[12] Article 1166 RCC. Cp. Section II-1:101(1) DCFR.

[13] Article 1182(2) RCC. Cp. Section II-4.103 DCFR.

[14] Even in case of adhesion contracts, this dialogue exists since the accepter evaluates the offer and then agrees with its terms willingly. See art. 1175 RCC and article 1182(1)II RCC. Cp. Section II-1:110 DCFR.

[15] See Section II-4:211 DCFR.

[16] Article 1169 RCC. Cp. Section II-1:102 DCFR.

could bring some light. Since the contract requires a dialogue between the parties, this means that each of them shall inquire into the other's will. If the human party is able to communicate with a machine party without making a difference from a human counterpart, then the contractual exchange stays. Of course, this means that the machine is passing the Turing test in the meantime…

One question is to be asked though: is this kind of practice in accordance with the good faith standard imposed in the negotiations phase[1]? Since the good faith refers to keeping the promises and acting in a predictable manner, an A.I. could be event better suited to comply with it than a human. However, is there a room for mistake (*error in personam*) to the extent the identity of the counterparty is relevant[2]. It could be argued that the simple fact that the counterparty is not human is sufficient ground to avoid the contract for mistake[3]? It is difficult to put this argument. For example, in case of agency, the undisclosed agency is not in itself ground for avoiding the contract concluded with the agent[4]. Therefore, there should be more than the simple identity of the counterparty to justify avoidance for mistake[5]. At the end of the day, the human party was confident they are dialoguing with another human…

A more complicated question is whether two artificial intelligences engage in a dialogue which result in a contract being concluded. Then, the dialogue could not even be human in nature at all. It's like the gibberish sounds of initial models of dial-in routers. And yet, the dialogue is there because the two computers make 'requests' and receive 'access' by exchanging 'packets' of data. Could this be emulated in an offer/acceptance play? Remember that a smart contract should not necessarily look like a 'legal' contract at all[6]. As such, it is very possible nowadays to see a 'smart contract' (which is not quite a contract, but a software program) created by two (other) software programs (i.e., the A.I.s). Would we consider this a binding agreement between parties?

The answer to this question comes back again to the issue of whether the will is associated with the soul or to the reason (i.e., intelligence). We might be inclined to choose the former since, for example, a human being who is not in his (rational) senses is still credited with (legally binding) will. It is the case for the persons having mental disabilities. For example, the first principle laid down in article 2.1 of the United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities ('CRPD') states that there should be shown "[r]espect for inherent dignity, individual autonomy

[1] Article 1183(2) RCC. Cp. Section I-1:103 DCFR.

[2] Article 1207(2)3 RCC. Cp. Section II-7:201 DCFR.

[3] See M. Herbosch, *op. cit.*, p. 701-704 for other examples of mistake.s

[4] Article 1297 RCC. Cp. Section II-6:106 DCFR.

[5] Of course, *de lege lata*, it is also a problem of legal capacity (since A.I. is denied of it) but there is an increasing current of viewing the A.I. acting as an agent. See J. Macgregor Wise, *Intelligent Agency*, in "Cultural Studies", vol. 12, no. 3/1998, p. 410-428; S.R. Cross, Agency, *Contract and Intelligent Software Agents*, in "International Review of Law, Computers & Technology", vol. 17, no. 2/2003, p. 175-189.

[6] As a matter of fact, the entire concept of 'smart contract' emerged from the belief that 'legalease' contracts are too complicated and that lawyers impose to much unnecessary transaction costs.

including *the freedom to make one's own choices*, and independence of persons" (emphasis added). Based on this principle, the Romanian Constitutional Court decided in august 2020 that the State should "take into consideration *the will* and the preferences of the persons with disabilities"[1] (emphasis added). This means that the will is not necessarily linked with reason. These principles were incorporated in the Romanian Civil Code by Law no. 140/2022, the reference to the will of the person with mental disabilities being expressly mentioned in article 104 para (3) hereof.

In Roman Polanski's adaptation of the Tony Award-winning 2006 play *Le Dieu du carnage*, *Carnage* (2011), the shortcomings of the dialogue are apparent when two normal couples end up in literally fighting each other over a banal incident. The movie shows that the dialogue is not always a 'meeting of the minds' like in Plato's Dialogues. Is could often degenerate into outright war over points in *dis*agreement. OECD definition for A.I. Systems refers to the machine making decisions. While the explanatory notes[2] try to minimize the impact of this statement by suggesting that "[w]ith these [predictive analytics and decision support] algorithms, humans still make the final decisions about what to do with the AI system's predictions" (note 6) it admits that there can be "[a]utonomous systems (…) that are able to accomplish a task, reach a goal, interact with their surroundings, and achieve an objective with varying degrees of human involvement" (note 7). This autonomy in making decisions raises the problem of A.I. contracting itself. For example, if a broker instructs a stock exchange bot to deal with a portfolio in such a way that shall maximize the returns and then gives the bot access to the trading platform (with broker's credentials), then the A.I. shall contract on its own while theoretically under the 'supervision' of a person. And if we add that the broker is not an individual but (as it happens in practice all the time) a corporate entity, then the 'supervision by a human' becomes more remote then intended. And all this because we accepted a century ago to delegate the decisions to transhuman entities[3] such as corporations…

So, it sems that there is no real barrier stopping the A.I. making decisions on its own and putting those decision into practice (in a 'real' environment) where it can interact with humans or other A.I.s to 'agree' on concluding (smart) contracts.

4. The big dilemma: exchange of consent in the virtual world

In the *Dis-moi oui* episode of *The Crown* TV series (2023), Dodi al-Fayed mistakenly construe that the ring Princess Diana noticed in a jewelry shop where they ended-up running away from the fans mob meant that she was ready to accept his proposal to marry her. This is a vivid illustration on how humans see any event in their life as having a special meaning in accord with their desires. A.I. has no desire

[1] Romanian Constitutional Court, decision no. 601/2020, §46. Also, in §34, the Court stated that any protective measure should "take into account the will of the person".

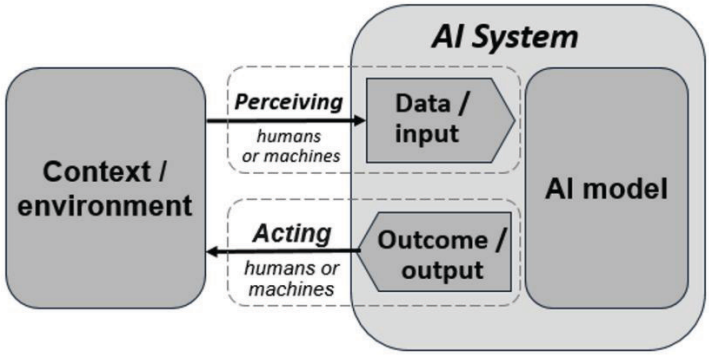
[2] See https://mneguidelines.oecd.org/RBC-and-artificial-intelligence.pdf.

[3] See R. Rizoiu, *Omul – ultima frontieră? Despre (trans)umanism și personalitate*, available at https://www.juridice.ro/essentials/5333/omul-ultima-frontiera-despre-transumanism-si-personalitate.

(at least from what we know so far). Is the decision made by an A.I. system sufficient to represent a (legally binding) will?

Whether we like it or not, A.I. is here to stay (and evolve) and its role in developing the smart contracts domain shall increase exponentially in the near future. Let's not forget that the best results that one can obtain nowadays by employing A.I. systems are to ask them generate computer code. And smart contracts are nothing more than a computer code. Therefore, the development of A.I. shall first and foremost influence the expansion of smart contracts. However, certain legal intricacies will continue to haunt this expansion since the smart contracts are also (legal) contracts. As such, in case of 'malfunction' they will reach some sort of (legal) arbitration where lawyers rather than software engineers shall be involved.

Of course, the main issue will be whether an A.I. cand be a party into a (smart) contract. For the time being (at least in Europe) this seems far from being accepted. Therefore, A.I. shall be considered a simple tool employed by a provider/user of the relevant A.I. system. This will move the search for the will outside the A.I. itself into the personality of such provider/user. Depending on the degree of autonomy of the A.I. system, it is possible that the provider/user gives very general or minimum input. As a matter of fact, the OECD definition[1] schematics[2] (see below) imply that both inputs and outputs could involve only machines and no human intervention at all.

In the extreme situation where human (or, for that matter, corporate) intervention does not exist in anyway, then the lack of consent will disqualify any AI 'decision' from the legal realm. Whether lack of consent shall be viewed as not even creating a (legal) contract or only as a cause rendering such contract null and void is to be debated in accordance with the prevailing legal doctrine[3]. In those cases when the human either issued a general instruction (such as "trade this stock portfolio to maximize return over 60 days") or only confirms at the end in general terms all the actions

[1] For the November 2023 updated definition, see https://oecd.ai/en/wonk/ai-system-definition-update.

[2] The schematic is copied from the OECD Principles on A.I. (https://oecd.ai/en/ai-principles).

[3] For a brief presentation of options under Romanian law, see R. Rizoiu, *Curs de teoria actului juridic civil*, Ed. Hamangiu, Bucharest, 2021, p. 140-141 and p. 231-236.

undertaken by A.I. (like "by clicking this box I accept all transactions run in the past 60 days"[1]), the analysis of consent could prove more challenging.

For example, the (irrevocable) instruction could be viewed as a unilateral act[2] that creates legal obligations on the issuer[3]. As such, the provider/user that transferred the responsibility to act towards an A.I. system shall continue to be liable for the action of the latter. In a human world, however, if a principal gives only general instructions to the agent, the latter needs to limit their action to a simple administration of principal's assets[4]. This is possible since the agent that overstep the limits of their powers shall be personally liable against the principal (and the third party). In the case of the A.I. (despite the tendency to associate it with the position of agent), this shift of liability is not possible (due to the lack of legal capacity[5]) and therefore it is questionable whether the general instruction will be considered valid at all. On a contrary, in case of ratification *ex post* of the actions already undertaken by the A.I. system, any reason for avoidance thereof is cured[6]. It is irrelevant whether the ratifying party really analyzed all details of the A.I. actions as long as it was able to do it but choose not to.

Another key to understand this complicated relation between the provider/user and A.I. systems is to refer to the risks undertook by the one who chooses to employ an A.I.[7] For example, since the provider/user is aware that the algorithm is going to make the decision (to contract), then this could be equated with the conclusion of an aleatory contract[8]. For this qualification to hold, it needs that the other party (i.e., the counterparty) should be aware that the real intent of the initiator was to assume the risks derived from rogue transactions incurred by the A.I. system. However, it looks like a certain line of interpretation of the European Court of Justice ('ECJ') could be developed in a doctrine of assumed aleatory element for any algorithm-driven decision. For example, in the case C-243/01 *Gambelli*, ECJ stated that the gambling-related activities are not prohibited *per se* in the Single Market and, as such, they could be provided everywhere under the freedom of services rule. Moreover, while the ECJ earlier admitted in its decision in the case C-275/92 *Schindler* that gambling could be prohibited due to their "moral, religious or cultural aspects", these restrictions should be proportional. Namely, *Gambelli* stated that the state should not prohibit to the private companies some activities that it itself choose to pursue and develop.

In the recent decision issued by ECJ in the case C-634/21 *SCHUFA Holding AG*, the automated processing of data is associated with a decision that calculate

[1] For more details on this hypothesis, see the restrictions on automated pre-checked consent boxes imposed by the European Court of Justice in the case C-673/17 *Planet49 GmbH*.

[2] Article 1324 RCC. Cp. Section II-1:101(2) DCFR. Also, it could be seen as an offer to the extent it is specific enough. Article 1188 RCC vs articles 1189-1190 RCC.

[3] Article 1326 RCC. Cp. Section II-1:103(2) DCFR.

[4] Article 2016 RCC. Cp. Section IV.D-4:102 DCFR.

[5] See M. Herbosch, *op. cit.*, p. 696-699 for a more detailed analysis.

[6] Article 1312 RCC. Cp. Section IV.D-3:202 DCFR.

[7] This seems to be also the approach the European Union took in drafting the AI Act.

[8] Article 1173 para (2) RCC.

a probability. In other words, the algorithms used by A.I. systems are considered a type of 'gamble' which is prohibited under article 22 GDPR. This means that any automated process undertaken by an A.I. system could be viewed as a 'probability game'. As far as it does not involve personal data, it would be allowed under EU regulations. However, the *alea* element remains in there and it will transform the nature of the contracts concluded by A.I. as far as there is a true A.I. system making decisions on its own.

In this context, the rules laid down by Directive 2000/31 on certain legal aspects of information society services, in particular electronic commerce, in the Internal Market (the 'eCommerce Directive')[1] need to be revised sooner rather than later. Indeed, the provisions of article 11 of the Commerce Directive merely replicate the standard mechanism of offer and acceptance that might not be sufficient in the near future with the advent of A.I. and expansion of smart contracts domain. Already the Romanian High Court decided[2] that in the simpler area of loan agreements concluded online the signature of the borrower is no longer required for the agreement to be a writ of execution.

Conclusion

Since (at least[3]) the European Union is not ready to accept the legal personality for A.I. systems in the foreseeable future, the question remains on how to treat the decision made by these systems in the legal environment. For the time being, the EU strongly committed not to allow the use of what it considers 'unacceptable risk' A.I. systems in the Single Market. Nonetheless (and here comes the interesting part), the recent compromise[4] reached in December 2023 with the Member States was that the AI Act (including these restrictions) shall not apply in the law enforcement and military areas.

The good news is that history showed us that many useful applications derived from military programs to mention just the Internet which debuted as a military network developed by the US defense agency DARPA in the '70 to become the current World Wide Web we cannot live without[5]. The bad news is only in our imagination since the *Terminator*'s SkyNet was initially developed as a military application before taking out the world literally.

[1] The Directive was transposed in Romania by Law no. 365/2002.

[2] ICCJ, decision (RIL) no. 23/2018.

[3] In the UK it seems that the Government considers the battle is already lost since the Courts and Tribunals Judiciary issued on 12 December 2023 an *Artificial Intelligence (AI) Guidance for Judicial Office Holders*…

[4] See https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/12/09/artificial-intelligence-act-council-and-parliament-strike-a-deal-on-the-first-worldwide-rules-for-ai/.

[5] If one asks a GenZ about its basic needs there is a fair chance it will place (high speed) Internet access on the bottom of the Maslow's hierarchy of needs pyramid.

DISCRIMINAREA DIGITALĂ ȘI PROTEJAREA DREPTURILOR OMULUI: PROVOCĂRI ȘI SOLUȚII

DIGITAL DISCRIMINATION AND THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS: CHALLENGES AND SOLUTIONS

CZU: 342.727:004 **DOI:**https://doi.org/10.59295/ssdoed2024.06

Iulia BULEA[1]

ABSTRACT. *Discrimination manifests through unfair treatment or exclusion based on characteristics such as race, nationality, ethnicity, gender, religion, sexual orientation, or disabilities. This practice profoundly impacts individuals' lives, limiting access to opportunities and fundamental rights. Combating discrimination involves education, awareness, and the implementation of inclusive policies. It is crucial to promote diversity and build societies where everyone is respected and valued for their uniqueness. The fight against discrimination represents a collective commitment to a future where equality and human rights become the norm.*

In the expanding digital age, where technology plays a central role in all aspects of our lives, there is a growing concern about digital discrimination and its implications for human rights. This work explores the impact of digital technology on discrimination and human rights, highlighting how states and security actors can manage these challenges to strike a balance between security and the respect for fundamental rights in the digital environment. The subject covers aspects such as excessive monitoring, discriminatory profiling, algorithmic discrimination, and technological and legal solutions to protect human rights in the digital era.

Digital discrimination takes various forms, including the use of algorithms that can perpetuate and even amplify existing inequalities. Discriminatory profiling, excessive monitoring, and unfair access to technology are just a few challenges individuals face in this digital era. Thus, fundamental questions arise regarding the respect for fundamental rights in a digitally evolving environment.

A solution lies in educating the public about the risks of digital discrimination. Promoting ethical and responsible technology use is very important to counteracting potential negative effects.

Keywords: *digital discrimination, technology, human rights, algorithms, bias*

REZUMAT. *Discriminarea se manifestă prin tratamentul nedrept sau excluderea indivizilor pe baza unor caracteristici precum rasă, naţionalitate, etnie, gen, religie, orientare sexuală sau dizabilități. Această practică afectează profund viețile persoanelor, limitând accesul la oportunități și drepturi fundamentale. Combaterea discriminării implică educație, conștientizare și implementarea unor politici incluzive. Este important să se promoveze diversitatea și să se construiască societăți în care fiecare individ să fie respectat și valorizat pentru unicitatea sa. Lupta împotriva discriminării reprezintă un angajament colectiv pentru un viitor în care egalitatea și drepturile omului să devină norma.*

În epoca digitală, aflată în continuă expansiune, în care tehnologia joacă un rol central în toate aspectele vieții noastre, apare o preocupare tot mai mare pentru fenomenul de discriminare

[1] Iulia BULEA, Facultatea de Drept, Universitatea „Lucian Blaga" Sibiu, România, ORCID ID: 0009-0006-7723-9169, iulia.bulea@ulbsibiu.ro

digitală și implicațiile sale asupra drepturilor omului. Această lucrare explorează impactul tehnologiei digitale asupra discriminării și drepturilor omului, evidențiind modul în care statele și actorii din domeniul securității pot gestiona aceste provocări pentru a asigura un echilibru între securitate și respectarea drepturilor fundamentale în mediul digital. Subiectul acoperă aspecte precum monitorizarea excesivă, profilarea discriminatorie, discriminarea algoritmilor și soluțiile tehnologice și juridice pentru protejarea drepturilor omului în era digitală.

Discriminarea digitală se manifestă în diverse forme, inclusiv prin utilizarea algoritmilor care pot perpetua și chiar amplifica inegalitățile existente. Profilarea discriminatorie, monitorizarea excesivă și accesul neechitabil la tehnologie reprezintă doar câteva dintre provocările cu care se confruntă indivizii în această eră digitală. Astfel, apar întrebări fundamentale cu privire la respectarea drepturilor fundamentale într-un mediu digital în continuă evoluție.

O soluție constă în educația și conștientizarea publicului cu privire la riscurile discriminării digitale. Promovarea unei utilizări etice și responsabile a tehnologiei este deosebit de importantă pentru a contracara posibilele efecte negative.

Cuvinte-cheie: *discriminare digitală, tehnologie, drepturile omului, algoritmi, bias*

Aspecte introductive

Manifestarea oricărei deosebiri, excluderi, restricții sau preferințe pe baza criteriilor prevăzute de normele legale în vigoare e considerată discriminare. Este vorba practic de orice comportament negativ (discurs de ură, trolling, evitare, excludere, hărţuire, violenţă fizică) faţă de o persoană sau faţă de membrii unui out-grup. Indicatorii stabiliţi în legislația românească sunt: rasă, naționalitate, etnie, limbă, religie, categorie socială, convingeri, sex, orientare sexuală, vârstă, handicap, boală cronică necontagioasă, infectare HIV, apartenență la o categorie defavorizată, precum și orice alt criteriu care are ca scop sau efect restrângerea, înlăturarea recunoașterii, folosinței sau exercitării, în condiții de egalitate, a drepturilor omului și a libertăților fundamentale sau a drepturilor recunoscute de lege, în domeniul politic, economic, social și cultural sau în orice alte domenii ale vieții publice[1]. Xenofobia, rasismul, homofobia sunt doar o mică parte din motivele care determină săvârşirea de fapte antisociale comise din ură, atât în mediul virtual, cât şi în cel offline. Problemele economice, sociale şi culturale asupra cărora nu se intervine la timp în vederea conştientizării, prevenirii şi combaterii prin eforturi colective, alimentează un cerc vicios al discriminării, violenţei şi intoleranţei. Organizații internaționale, guverne și organizații neguvernamentale lucrează pentru a combate ura și discriminarea și pentru a promova toleranța și diversitatea.

Faptele antisociale determinate de ură şi prejudecăţi nu sunt limitate la o regiune sau ţară, ele apar în mai multe părţi ale lumii, şi cu atât mai mult discriminările, ideile preconcepute, exclusivismul şi aversiunea manifestate în comunicare şi în comportament. O infracţiune care pare a fi fost comisă fără un mobil anume, este foarte posibil să fie motivată de sentimente de dispreţ, în special dacă victima face parte dintr-o comunitate religioasă, de etnie, cetăţenie, orientare sexuală, rasă ş.a. diferită faţă de cel care se face vinovat de săvârşirea ei. În situaţia în care nu se cercetează amănunţit şi cât mai complet toate circumstanţele care stau la baza acestor genuri de fapte,

consecinţele sunt extrem de însemnate, putând exista posibilitatea ca urmările să se extindă, cu numeroase efecte negative[2, p. 36].

Discriminarea se manifestă în diverse tipare și contexte. Astfel, xenofobia este o formă de discriminare (uneori patologică) ce constă în teama şi ostilitatea faţă de persoane care sunt străine de grupul etnic al celui care o manifestă. Discriminarea rasială (cu mai noile sale forme, modernă, simbolică sau aversivă) se referă la tratarea unei persoane în mod diferit pe baza rasei sau etniei sale (etnocentrism, sociocentrism). Aceasta poate include excluderea socială, accesul restricționat la resurse și oportunități sau tratarea inegală în diverse domenii, cum ar fi locul de muncă sau educația. Discriminarea de gen se manifestă printr-o atitudine negativă faţă de persoane aparţinând unui anumit sex. Aceasta poate să apară în forme variate, cum ar fi salarizarea inegală între sexe, promovarea inegală în carieră sau tratarea incorectă în funcție de stereotipurile de gen. În ceea ce priveşte intoleranţa determinată de orientarea sexuală/homofobia, aceasta se poate manifesta prin hărțuire, excludere socială, sau refuzul unor drepturi și privilegii acordate persoanelor cu orientare sexuală diferită de cea a subiectului (LGBTQ+). Discriminarea religioasă se referă la tratarea unei persoane în mod diferit pe baza credințelor sale religioase sau absenței acestora (hărțuire religioasă, refuzul accesului la anumite servicii sau oportunități ori constrângeri în practicarea liberă a religiei). Excluderea pe bază de vârstă se poate manifesta fie faţă de tineri, fie în raport cu persoane în vârstă. Aceasta poate implica tratament inegal la locul de muncă, în învățământ sau în alte domenii. Persoanele cu dizabilități pot fi subiecți ai unor prejudecăți, fiind tratate inegal sau lipsite de acces la facilități și oportunități care sunt disponibile altor persoane. Unele forme de discriminare pot avea la bază statutul socio-economic. Persoanele sărace sau marginalizate din punct de vedere economic sunt discriminate prin accesul restricționat la servicii și oportunități, iar în ceea ce priveşte discriminarea lingvistică, indivizii sunt discriminaţi pe baza limbii pe care o vorbesc sau a accentului lor lingvistic. Aceasta poate afecta accesul la locuri de muncă, educație și alte aspecte ale vieții sociale.

Stigmatizarea (descalificarea individului şi respingerea totală a acestuia) poate decurge din deficienţele sau malformaţiile fizice ale persoanei, din trăsăturile de caracter respingătoare ori din apartenenţa sa la o anumită rasă, cultură, naţiune sau altă categorie protejată (stigmate colective)[3, p. 35]. Modurile de manifestare a discriminărilor sunt complexe și interconectate, combaterea acestora implicând adesea eforturi cojugate pentru a promova toleranța, diversitatea și egalitatea de tratament în toate aspectele vieţii în societate.

Cauzele discriminării. Dincolo de suprafaţa aparentă a inegalităţii

Discriminarea este dimensiunea comportamentală determinată de prejudecată şi stereotip, în fapt consecinţa comportamentală a unei atitudini emoţionale (am-

prenta afectivă) şi a uneia cognitivă (o concepţie, o convingere). Allport[1] a identificat cinci moduri de discriminare şi le-a enumerat în funcţie de gradul de pericol pe care acestea îl exercită asupra indivizilor sau grupurilor vizate: atacul verbal sau aversiunea simplă, evitarea, deumanizarea, discriminarea propriu-zisă şi pariciparea activă sau exterminarea)[3, p. 37]. Antipatia simplă este un nivel iniţial de conşientizare a diferenţelor. Atacul verbal implică utilizarea limbajului sau a comunicării pentru a răni, umili sau marginaliza o persoană sau un grup. Deși poate părea la prima vedere mai puțin periculos decât alte forme de discriminare, atacul verbal poate avea consecințe grave asupra stimei de sine și integrării sociale a indivizilor vizaţi. De asemenea, poate contribui la crearea unui mediu ostil și tensionat. Discriminarea prin evitare constă în izolarea sau excluderea socială. Aceasta poate lua forma înlăturării de la anumite activități, locuri sau oportunități, limitând astfel participarea la viața socială și economică. Evitarea poate genera sentimente de alienare și poate crea bariere semnificative în calea integrării sociale și profesionale. Discriminarea propriu-zisă constă în tratarea nedreaptă a indivizilor sau grupurilor pe baza unor caracteristici precum rasă, gen, religie sau orientare sexuală şi poate fi evidențiată prin practici discriminatorii în domeniul angajării, educației sau accesului la resurse. Este adesea percepută ca forma cea mai directă și explicită de discriminare și poate avea consecințe durabile asupra vieții celor afectați. În cadrul deumanizării, membrii out-grupului sunt subestimaţi, fiind consideraţi inferiori, subumani, lipsiţi de demnitate. Ultimul stadiu, participarea activă sau chiar exterminarea, este, evident, cel mai grav grad de discriminare, şi presupune acțiuni care au ca scop încălcarea gravă a drepturilor persoanelor, până la eliminarea fizică sau exterminarea unui grup. Deși poate părea de neimaginat şi nerealizabil, istoria ne oferă exemple tragice ale acestui tip de discriminare, cum ar fi genocidurile. Exterminarea reprezintă un grad de pericol maxim și este în general considerată cea mai gravă violare a drepturilor omului. Menţionăm faptul că nu toţi cei care discriminează parcurg întregul set de stadii, individualizarea fiecărui caz în parte depinzând de mai mulţi factori şi de context.

În ceea ce priveşte rădăcinile discriminării, acestea sunt, bineînţeles, foarte complexe, o radiografiere a acestui fenomen implicând cercetarea rețelei intricată a factorilor sociali, psihologici și culturali. Abordarea științifică a acestui fenomen necesită o analiză a diverselor domenii, ca psihologia socială, criminologia, sociologia și neuroștiințele. Unele teorii sugerează că tendința de a stigmatiza ar putea avea rădăcini biologice și evolutive. În dezvoltarea speciei umane, grupurile mici și omogene au favorizat supraviețuirea, predispoziția de a fi precaut față de grupurile diferite având o bază biologică, deși este important să subliniem că aceasta nu justifică discriminarea în societatea modernă.

Prejudecăţile pot fi dobândite în etapele de integrare socială. Oamenii preiau tipare de comportament și atitudini din mediul înconjurător, inclusiv din familie, modele, școală și media. Atunci când ei sunt expuși la stereotipuri și convingeri limita-

[1] Gordon Willard Allport, psiholog American, 1897-1967.

tive, pot internaliza aceste percepții și le pot manifesta în comportamentul lor. Unele persoane au o predispoziție sau o tendință de a gândi sau acționa într-un mod specific, bazat pe influențe subiective, prejudecăți sau preferințe (bias). Propensiunea de a forma și menține identități de grup poate contribui, de asemenea, la discriminare. Unii dintre indivizii care dezvoltă sentimente de apartenență puternică la propriul grup au tendinţa de a percepe alte entităţi sociale ca periculoase ori inferioare.

Legi sau politici discriminatorii, care pot avea rădăcini istorice, perenizează și legitimează inegalitățile. Aceste practici, care au fost inițial adoptate pe baza unor percepții discriminatorii, au capacitatea de a influența în mod semnificativ structurile sociale și de a consolida statutul inegal al diferitelor comunităţi. Prin impunerea unor norme și reglementări care diferențiază în mod explicit sau implicit membrii societății, aceste legi și politici contribuie la menținerea unui cadru discriminatoriu care afectează adesea accesul la resurse, șansele de progres și tratamentul echitabil al indivizilor în diverse sfere ale vieții sociale. Forme de discriminare sunt încorporate inclusiv în structuri sociale și instituționale, cu consecințe negative pe termen lung, perpetuând inechitățile și contribuind la segregarea socială. În situaţii ca acestea, eliminarea discriminării necesită adesea schimbări profunde la nivel legislativ şi de management, după caz.

Psihologic vorbind, majoritatea oamenilor manifestă teamă sau rezistență față de ceea ce nu cunosc sau nu înțeleg. Această reacție poate fi alimentată de lipsa de familiaritate sau de înțelegere cu privire la subiectul respectiv, iar incertitudinea poate genera sentimente precum anxietatea sau respingerea. Atunci când se confruntă cu necunoscutul, indivizii sunt predispuși să se retragă în zona lor de confort sau să adopte o atitudine defensivă pentru a-și proteja starea de bine emoțională. Acest comportament poate fi observat în diferite contexte, de la interacțiuni sociale până la adaptarea la schimbările tehnologice sau culturale. Această reticență la necunoscut poate contribui la apariția prejudecăților și la discriminare. Educația și experiențele pozitive cu diversitatea pot juca un rol important în contracararea acestei vulnerabilităţi și în promovarea acceptării.

Nu în ultimul rând, trebuie menţionate trăirile personale ale indivizilor ca o potenţială motivaţie a unui comportament ostil faţă de o persoană sau un out-grup. Un eveniment cu repercusiuni negative sau teama că acesta se va repeta poate determina un om să generalizeze în mod incorect atitudinea respectivă la întreaga categorie, bazându-se pe o experienţă singulară. Reacţii emoţionale, capacitatea de rezistenţă la stres, expunerea la perspective radicale şi asimilarea ideilor subversive sunt o serie de elemente care declanşează, pe un teren vulnerabil, stigmatizarea.

De la profilare la politici de combatere: discriminarea digitală și soluțiile pentru gestionarea acestei provocări contemporane

Specificul modelului european constă în încercarea de consolidare a drepturilor fundamentale și prevenirea erodării acestora în cadrul capitalismului datelor. Acest

demers își propune să redefinească posibilele vătămări în noul peisaj al societății informaționale. Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene și Regulamentul General privind Protecția Datelor propun o restabilire radicală a limitelor individului, mai exact a capacităţii de a afecta sau de a aduce prejudicii unei persoane. În anii anteriori, vătămările erau în principal de natură corporală sau materială, prin atacuri fizice asupra corpului sau a proprietăților tangibile. În prezent, suntem în posesia unui corp informațional, prin intermediul căruia putem fi manipulați sau răniți. Dreptul la protecția datelor personale și dreptul la viață privată, stipulate în Cartă, recunosc riscurile tot mai mari aduse de supraveghere, în special prin intermediul mediului digital. GDPR introduce limite în ceea ce privește controlul exercitat de către boți sau sisteme automate asupra individului[4, p. 192].

Discriminarea digitală se manifestă în diverse moduri, acest fenomen având impact asupra indivizilor sau grupurilor în contextul utilizării tehnologiilor digitale. Bunăoară, sistemele logice pot crea profiluri care perpetuează sau amplifică bias-uri existente, ducând la excludere în funcție de caracteristici precum rasă, gen sau origine etnică. Algoritmii de învățare automată sunt adesea antrenați pe seturi de date care pot conține inegalități. Dacă aceste seturi de instruire reflectă discriminări existente în societate, algoritmii vor învăța să le recreeze. Ei asociază anumite caracteristici (cum ar fi rasa ori genul) cu anumite rezultate sau comportamente. Dacă datele reflectă variaţii injuste, algoritmii pot asocia anumite caracteristici cu rezultatele, chiar dacă această corelaţie este nedreaptă sau discriminatoare. Pe baza acestor procese decizionale ale algoritmilor, pot fi făcute alegeri în domenii precum angajare, creditare sau sistemul de justiție penală care să favorizeze sau să dezavantajeze anumite grupuri pe baza caracteristicilor lor.

În Raportul Comisiei pentru libertăţi civile, justiţie şi afaceri interne a Parlamentului European referitor la inteligenţa artificială în dreptul penal şi utilizarea sa de către autorităţile poliţieneşti şi judiciare în procedurile penale[5] este expusă o serie de dezavantaje ale Inteligenţei Artificiale, precum manifestarea de riscuri potențiale, cuprinzând opacitatea procesului decizional, discriminarea, intervenția în sfera privată, amenințări la adresa securității datelor și a drepturilor fundamentale, cu implicații semnificative în domeniul aplicării legii și al justiției penale; lipsa de neutralitate, influențată de calitatea datelor, care tinde să amplifice treptat discriminarea existentă, având un impact semnificativ, în special pentru persoanele din anumite grupuri etnice sau comunități supuse unei perspective rasiale; tehnologiile de identificare pe bază de algoritmi care cauzează daune semnificative persoanelor supuse unei perspective rasiale, celor din anumite comunități etnice, persoanelor LGBTQ+, copiilor, persoanelor în vârstă și femeilor, din cauza erorilor semnificative de identificare și clasificare; seturile de informații și sistemele algoritmice folosite pentru categorizări, evaluări și prognoze în diverse etape ale manipulării datelor în dezvoltarea Inteligenței Artificiale și a tehnologiilor înrudite care pot conduce la discriminare directă și indirectă a anumitor grupuri de indivizi, în special din cauza

faptului că datele utilizate pentru antrenarea algoritmilor în activitățile polițienești bazate pe analiza predictivă reflectă prioritățile actuale de supraveghere și, astfel, ar putea contribui la perpetuarea și amplificarea lipsei de neutralitate deja preexistente. [6] Pentru a contracara aceste probleme, este important să se implementeze practici de dezvoltare etică a algoritmilor, inclusiv auditarea și corectarea bias-urilor, utilizarea seturilor de date diverse și echilibrate, furnizarea de transparență și explicații cu privire la modul în care algoritmii iau decizii. Este, de asemenea, important să existe reglementări și norme care să orienteze utilizarea responsabilă a tehnologiilor bazate pe algoritmi în diverse domenii.

Colectarea și monitorizarea excesivă a datelor personale duc la încălcări ale vieții private, cu consecințe asupra libertății individuale, utilizarea de către sistemele de securitate a profilării etnice sau rasiale în procesele de verificare sau monitorizare, targetarea discriminatorie de către platformele digitale a anunțurilor către anumite grupuri, bazată pe caracteristici sensibile, influenţarea în mod discriminatoriu a interacțiunilor cu utilizatorii de către asistenţii virtuali care pot reflecta bias-uri culturale şi sociale. Pentru a combate discriminarea digitală, este esențial să se dezvolte și să se implementeze politici, reglementări și tehnologii care să promoveze echitatea și să prevină abuzurile în utilizarea tehnologiei digitale. Transparența, responsabilitatea și implicarea diverselor părți interesate sunt foarte importante în această abordare.

Mai multe feluri de nedreptate generată de programe IT sunt uneori numite „discriminare algoritmică”. Aceasta are două forme: nedreptatea bazată pe date şi nedreptatea bazată pe reguli. Nu întotdeauna o discriminare este nedreaptă şi nu orice inechitate este ilicită[7, p. 318]. Un mod de discriminare digitală se manifestă şi prin faptul că unele grupuri sociale au acces mai redus la tehnologii digitale şi resurse educaţionale, fie din cauza bugetelor limitate, fie din cauza infrastructurii precare din anumite regiuni.

Impactul dual al tehnologiei digitale: promovarea drepturilor omului și riscurile discriminării în era digitală

Impactul tehnologiei digitale asupra discriminării și drepturilor omului are atât aspecte pozitive, cât și negative. Ea poate facilita aducerea la lumină a problemelor de discriminare și abuzuri asupra drepturilor omului, contribuind astfel la creșterea conștientizării și mobilizării. În ultimele decenii, progresul comunităților către o diversitate culturală (ca urmare a intensificării comunicării, a extinderii interacțiunilor sociale și a migrației), manifestările discriminatorii față de out-grupuri și minorități, judecățile stereotipe sau exprimarea prejudecăților cu privire la acestea au devenit inacceptabile în contextul valorilor personale care vizează promovarea unei coexistenţe armonioase (dreptatea, corectitudinea, egalitatea de șanse, toleranța etc.)[8, p.119].

Dispozitive digitale sunt utilizate pentru documentarea abuzurilor și discriminării, furnizând dovezi și informații care pot susține cazurile legale și activismul. Tehnologia digitală oferă oportunități de a accesa informații și resurse într-un mod rapid și eficient, contribuind la educație și conștientizare și facilitează comunicarea și conectivitatea la nivel global, oferind o platformă pentru schimbul de idei și colaborare în scopul promovării drepturilor omului. Pe de altă parte, algoritmii de inteligență artificială pot perpetua și amplifica bias-urile existente în datele pe baza cărora sunt antrenați, lucru care poate duce la discriminare în mai multe situaţii. Tehnologiile digitale, cum ar fi monitorizarea constantă, colectarea masivă de date și supravegherea electronică, afectează dreptul la intimitate al indivizilor. Utilizarea tehnologiei pentru manipularea și distribuirea în masă a informațiilor influențează opinia publică și poate crea sau intensifica discriminarea și conflictele sociale. În timp ce tehnologia digitală poate aduce beneficii semnificative, există riscul ca anumite grupuri să fie excluse din utilizarea sau accesul la aceasta, ceea ce duce la mai multă inegalitate.

Pentru a minimiza impactul negativ al tehnologiei digitale asupra discriminării și drepturilor omului, trebuie implementate politici și reglementări clare, care să protejeze drepturile individuale, să asigure o dezvoltare etică și echitabilă a tehnologiei, să stabilească limitele și procedurile pentru colectarea, stocarea și utilizarea datelor în scopuri de securitate. Bineînţeles, trebuie găsite căile prin care să se vegheze la respectarea principiilor fundamentale ale drepturilor omului în elaborarea acestor politici. Prin implementarea unor mecanisme eficiente de supraveghere și control al activităților de securitate digitală şi prin furnizarea de transparență în privința acțiunilor de securitate desfășurate și a utilizării tehnologiilor specifice se pot preveni preveni abuzurile. De asemenea, prin formarea adecvată a personalului din domeniul securității pentru a oferi o înțelegere clară a drepturilor fundamentale și a implicațiilor utilizării tehnologiilor digitale în acest context, prin realizarea de evaluări periodice independente cu privire la impactul acțiunilor de securitate asupra drepturilor omului, prin ajustarea politicilor și practicilor în funcție de aceste evaluări se îmbunătăţeşte echilibrul între securitate și respectarea drepturilor fundamentale. O metodă a autorităţilor competente de a realiza prevenirea este aceea prin care ele diseminează informaţii indivizilor din diverse colectivități și grupuri de interes cu privire la săvârșirea, implicațiile și rezultatele comiterii faptelor antisociale, în vederea preîntâmpinării acestora. Este abordare pe termen lung, menită să asigure securitatea lor prin implementarea unei strategii antiinfracționale coerente, unitare și eficiente[9, p. 100].

Mai mult decât atât, dezvoltarea de standarde internaționale pentru gestionarea securității în mediul digital și pentru protejarea drepturilor omului în contextul securității cibernetice şi colaborarea între state și organizații sunt metode de prevenire şi combatere care asigură coerență și eficacitate eforturilor comune. Nu în ultimul rând, este deosebit de important să existe mecanisme eficiente de recurs la justiție

pentru indivizii afectați de acțiuni ale autorităților în domeniul securității digitale și remedii adecvate și corective în caz de încălcare a drepturilor omului. Prin abordarea integrată a acestor aspecte, statele și actorii din domeniul securității contribuie la menținerea unui echilibru între necesitățile de securitate și respectarea drepturilor fundamentale în era digitală.

Aspecte finale. Abordarea holistică a discriminării digitale

„Tehnologiile care ne păzesc pot să fie, simultan, tehnologiile care ne rănesc, atât la nivel personal, cât şi social.”[4, p. 202] În lumina analizei fenomenului discriminării digitale, se conturează o realitate complexă, unde tehnologia servește atât drept instrument de progres, cât și de perpetuare a inegalităților sociale. Cauzele discriminării digitale sunt adânc înrădăcinate în dezvoltarea și implementarea tehnologiilor, algoritmilor și practicilor de securitate, reflectând, în unele cazuri, prejudecăți sociale și structuri de putere existente. Impactul acestei categorii moderne de excludere și manifestare a ostilității se resimte în multiple sfere, de la accesul inegal la tehnologie la consecințe grave asupra drepturilor individuale, inclusiv dreptul la intimitate și nediscriminare.

Astfel cum am menţionat anterior, profilaxia și lupta împotriva discriminării digitale necesită o abordare cuprinzătoare și colaborare între actorii implicați. Implementarea politicilor și reglementărilor clare este esențială pentru a garanta faptul că tehnologia este dezvoltată și utilizată într-un mod etic și echitabil. Trebuie să se pună accent pe transparența proceselor algoritmice și să se introducă mecanisme de supraveghere pentru a identifica și a corecta practicile discriminatorii.

Educația și conștientizarea publică joacă un rol-cheie în prevenirea discriminării digitale, contribuind la înțelegerea impactului tehnologiei asupra societății și a drepturilor individuale. În același timp, colaborarea între guverne, organizații non-guvernamentale și sectorul privat este importantă pentru a dezvolta standarde internaționale și soluții eficiente. Pentru a menține un echilibru între progresul tehnologic și respectarea drepturilor fundamentale, trebuie să se continue eforturile de a adapta și îmbunătăți legislația și practicile existente într-un mod care să răspundă evoluției rapide a tehnologiei digitale. Numai prin abordarea cuprinzătoare a acestor aspecte putem aspira la o societate digitală echitabilă, incluzivă și cu respect faţă de diversitatea umană.

Referinţe bibliografice:

1. *https://www.cncd.ro/ce-este-discriminarea/*
2. Cantuniari, Raluca-Elena, *Infracţiunile care pot diviza o societate – Hate Crimes & Hate Speech*, în Revista *Poliţia Română*, Editura IGPR, Trimestrul IV, 2022

3. Glăveanu, Vlad-Petre, *Dimensiuni psiho-sociale ale integrării europene,* Editura Lumen, Iaşi, 2008
4. Rughiniş, Răzvan, *Societatea digitală: Stăpâni, cetăţeni sau sclavi?*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2022
5. Raport - A9-0232/2021. Disponibil: *https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-9-2021-0232_RO.html*
6. *https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-9-2021-0232_RO.html* Accesat la data de 9 decembrie 2023.
7. Susskind, Jamie, *Politica viitorului: Tehnologia digitală şi societatea*, Editura Corint Books, Bucureşti, 2019
8. Todor, Ioana, *Uitarea intenţionată a informaţiei stereotipice*, Institutul European, Iaşi, 2013
9. Bulea, Iulia, *Poliţia locală – Forţă complementară a sistemului de ordine şi siguranţă publică*, Editura Techno Media, Sibiu, 2022

EFECTELE INTELIGENȚEI ARTIFICIALE ASUPRA DREPTULUI LA EDUCAȚIE

THE EFFECTS OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE ON THE RIGHT TO EDUCATION

CZU: 342.733:004.8 **DOI:**https://doi.org/10.59295/ssdoed2024.07

Andreea Nicoleta DRAGOMIR[1]

ABSTRACT. *The paper aims to underscore the necessity for a responsible, ethical, and interdisciplinary approach to Artificial Intelligence (AI) in education, aiming to maximize its benefits while safeguarding fundamental rights and values. It also emphasizes the crucial need for adopting appropriate public policies to plan and govern the integration of AI into the education system.*

Various aspects related to the impact of AI in education are explored, including the substantial investments made by the European Commission in research and innovation within the realm of digital education. The paper delves into the utilization of data and its analysis to support educational management and the implementation of personalized learning processes. Additionally, it highlights the rights and working conditions of teachers in the era of AI, emphasizing that, despite AI's supportive role in education, human interaction remains foundational, and the rights and working conditions of teachers must be safeguarded. The rights of children concerning the use of AI in education, along with the necessity for the "right to be forgotten" in the context of data protection in the age of AI, are other noteworthy sections presented in the paper.

Lastly, the paper underscores the significance of digital literacy, encompassing not only the ability to use technology but also an understanding of the concepts, skills and ethical dimensions associated with the development and utilization of artificial intelligence.

Keywords: *Artificial Intelligence (AI), education, human rights, public policies, AI literacy.*

REZUMAT. *Lucrarea își propune să evidențieze necesitatea unei abordări responsabile, etice și interdisciplinare a Inteligenței Artificiale (IA) în Educație, pentru a maximiza beneficiile acesteia în timp ce protejează drepturile și valorile fundamentale, dar și importanța adoptării unei politici publice adecvate pentru planificarea și guvernarea integrării IA în sistemul de învățământ.*

În lucrare sunt abordate mai multe aspecte legate de impactul IA în educație, cum ar fi investițiile semnificative ale Comisiei Europene pentru cercetare și inovare în domeniul educației digitale. De asemenea, este abordat subiectul utilizării datelor și analiza acestora pentru sprijinirea gestionării educației și implementarea proceselor de învățare personalizate. Un alt punct important este stabilirea drepturilor și condițiilor de muncă ale cadrelor didactice în era IA. Subliniem că, deși IA poate susține învățământul, interacțiunea umană rămâne fundamentală, iar drepturile și condițiile de muncă ale profesorilor trebuie protejate. Drepturile copiilor în contextul utilizării IA în educație, precum și necesitatea "dreptului de a fi uitat" în contextul protecției datelor în era IA, sunt alte secțiuni de interes prezentate în lucrare.

[1] Andreea Nicoleta DRAGOMIR, lector univ. dr., Universitatea „Lucian Blaga" din Sibiu, Facultatea de Drept, andreea.dragomir@ulbsibiu.ro, https://orcid.org/0000-0002-9358-8098

Nu în cele din urmă este subliniată importanța alfabetizării digitale, care nu se referă doar la capacitatea de a utiliza tehnologia, ci și la înțelegerea conceptelor, abilităților și dimensiunilor etice asociate cu dezvoltarea și utilizarea inteligenței artificiale.

Cuvinte-cheie: *Inteligența Artificială (IA), educație, drepturile omului, politici publice, alfabetizare digitală.*

Lucrarea de față subliniază complexitatea relației dintre Inteligența Artificială (IA) și drepturile omului, evidențiind faptul că o singură aplicație de IA poate avea impact atât pozitiv, cât și negativ asupra unui spectru larg de drepturi politice, economice, sociale și culturale, afectând diferiți oameni, în moduri variate. Pe măsură ce IA devine tot mai omniprezentă, impactul asupra societății devine din ce în ce mai evident.

Istoria relațiilor inter- și intra-societale ne-a demonstrat faptul că tehnologia trebuie privită cu responsabilitate datorită implicațiilor ei morale, etice și legale. Fără a fi lipsiți de modestie, putem sublinia că societatea a reușit să facă față schimbărilor tehnologice revoluționare, inclusiv celor aduse de inteligența artificială. Capacitatea umanității de a se adapta la schimbările tehnologice și de a le integra în societate a permis progrese și inovații semnificative, care au îmbunătățit calitatea vieții și au contribuit la dezvoltarea economică. S-a demonstrat că societățile care abordează cu succes noile tehnologii, inclusiv IA, au șansa de a deveni competitive la nivel global, pentru că aceste tehnologii pot stimula inovația și pot oferi avantaje economice. De asemenea, IA poate fi folosită pentru a aborda probleme complexe, cum ar fi asistența medicală, protecția mediului, gestionarea resurselor și multe altele. IA poate îmbunătăți eficiența și productivitatea într-o varietate de sectoare, de la producție și logistică până la servicii financiare și administrarea guvernamentală. Acest lucru poate duce la economii de costuri, la o utilizare mai eficientă a resurselor, la noi oportunități de afaceri și la mai multe locuri de muncă [1].

Reglementările, standardele, criteriile și indicatorii adecvați sunt necesari pentru a proteja drepturile omului, pentru a preveni abuzurile și pentru a asigura că avantajele IA sunt distribuite echitabil în societate. În materia drepturilor omului avem avantajul de a fi mai bine pregătiți pentru schimbare, datorită Declarației Universale a Drepturilor Omului, adoptată acum 70 de ani în decembrie. Această Declarație furnizează un cadru universal acceptat pentru corectarea greșelilor trecute și prezente, dar și pentru construirea unui viitor în care drepturile fiecărei persoane să fie respectate și onorate. Însă, trebuie să fim vigilenți cu privire la impactul acțiunilor noastre asupra drepturilor. Dintre reglementările dezvoltate pentru prevenirea abuzurilor și pentru asigurarea avantajelor IA, menționăm următoarele:

- Regulamentul General privind Protecția Datelor (GDPR) [2] din Uniunea Europeană care stabilește norme stricte privind colectarea, stocarea și prelucrarea datelor personale, protejând astfel dreptul la viața privată și protecția datelor personale.
- Standarde etice pentru IA, care includ principii precum transparența, responsabilitatea, echitatea și confidențialitatea. Organizații precum Alliance for Automotive

Innovation [3] și-au dezvoltat propriile standarde etice pentru dezvoltarea și utilizarea IA.

- Standarde de etică în cercetare și dezvoltare, ce pot include revizuiri etice independente și procese de autorizare.
- Indicatori de impact asupra drepturilor omului, care pot include evaluări ale confidențialității datelor, discriminării, accesului la educație și multe altele. Organizațiile pot dezvolta indicatori specifici pentru evaluarea impactului implementării tehnologiei IA asupra drepturilor omului.
- Teste de etică și drepturile omului pentru dezvoltarea IA, ce includ etape de revizuire etică, evaluări ale impactului asupra drepturilor omului și îmbunătățiri continue bazate pe feedback.
- Reglementări privind discriminarea și bias-ul, ce pot impune evaluări sistematice pentru a identifica și corecta probleme în algoritmi.

Bias-ul, în contextul inteligenței artificiale, se referă la prejudecățile sau distorsiunile sistemului care pot apărea în rezultatele generate de IA datorită influențelor nedorite din seturile de date de antrenament sau a altor factori. Aceste distorsiuni pot afecta în mod negativ obiectivitatea și corectitudinea algoritmilor, introducând sau perpetuând discriminarea sau inechitatea în rezultatele produse de IA.

Există mai multe tipuri de bias, care pot apărea în sistemele de inteligență artificială: *Bias în seturile de date* - dacă datele utilizate pentru antrenarea unui model de IA sunt deja biasate sau dacă reflectă inegalități existente (de exemplu, în funcție de gen, rasă sau alt atribut), modelul rezultat poate perpetua aceste inegalități sau prejudecăți; *Bias în selecția atributelor* -procesul de selecție a atributelor (caracteristicilor) pe care modelul le folosește pentru a lua decizii poate introduce, de asemenea, bias. Alegerea inadecvată a acestor caracteristici poate duce la interpretări distorsionate sau la luarea unor decizii incorecte; *Bias contextual* -unele modele de IA pot produce rezultate biased în anumite contexte, fără a lua în considerare variabilele specifice ale situațiilor; *Bias în procesul de învățare automată* -algoritmul învățării automate poate dezvolta sau amplifica bias-uri, pe măsură ce este antrenat pe date, fără a fi conștient de aceasta.

Bias-ul în IA poate avea consecințe semnificative și poate duce la discriminare nedreaptă sau incorectă. Combaterea acestui fenomen implică adoptarea unor practici de dezvoltare și antrenament care vizează identificarea și corectarea bias-urilor, precum și asigurarea transparenței și responsabilității în implementarea tehnologiilor bazate pe IA. Făcând predicții, firmele demonstrează că inteligența artificială nu poate concura cu inteligența umană sau emoțională în economia online. Întrucât cercetarea privind prejudecățile IA este în fază incipientă în tot domeniul de management și întrucât vor exista o mulțime de noi oportunități pentru inovare pentru firme, sunt recomandate cercetări serioase în domeniu, în urma cărora se fie adoptate politici pentru minimizarea părtinirii [4].

Guvernele au un rol vital în dezvoltarea și implementarea tehnologiei IA precum și în garantarea drepturilor omului pe plan internațional. Totodată responsabilitatea

de a evalua și a aborda consecințele distributive ale IA. Instituțiile guvernamentale și procesele democratice sunt cele care au legitimitatea necesară pentru a decide cum se distribuie beneficiile și sarcinile în societate. Prin urmare, este esențial ca guvernele să-și asume acest rol în gestionarea schimbărilor aduse de tehnologia IA în societate și să inițieze o colaborare cu sectorul privat pentru a se asigura că dezvoltarea și utilizarea IA respectă drepturile omului și că beneficiile acestei tehnologii sunt distribuite în mod echitabil în societate.

Impactul IA asupra drepturilor omului nu este resimțit în mod egal în societate. Unele persoane și grupuri sunt mai puternic afectate, fie pozitiv, fie negativ. În unele cazuri, implementările IA pot avea impact pozitiv asupra exercitării drepturilor unor persoane, în timp ce pot influența negativ drepturile altora. Inteligența artificială este o ecuație complicată, concepută pentru a lua o decizie prin aplicarea unor criterii la informații [5]. Deși termenul „inteligență artificială" este des folosit pentru a descrie sistemele software care iau decizii, însă acest lucru se face fără utilizarea rețelelor neuronale, în ciuda denumirii incorecte. Termenul „luare automată a deciziilor" (Automated Decision Making-ADM) a fost introdus ca o descriere mai precisă.

În contextul în care deciziile pot avea un impact semnificativ asupra vieții oamenilor, este crucial să se înțeleagă cum funcționează sistemele software și cum iau aceste decizii. De obicei, sistemele bazate pe rețele neuronale, numite în mod obișnuit „inteligență artificială", sunt rareori implicate în aceste aplicații software. Aspectul alarmant constă în necunoașterea mecanismelor de motivare a mașinilor, o preocupare deja identificată de experți în domeniu încă din anii '80. Această preocupare este cunoscută sub denumirea de "efectul cutie neagră," care se referă la dificultatea de a înțelege procesul prin care datele sunt introduse în sistem, acesta le procesează și generează date noi, fără a oferi o transparență adecvată asupra modului exact în care are loc procesarea.

Natura interdisciplinară a IA

Inteligența artificială este caracterizată prin natura sa profund interdisciplinară, combinând cunoștințe și tehnici din diverse domenii pentru a realiza obiective specifice. Baza IA constă în dezvoltarea algoritmilor și a codului informatic care permite sistemelor să învețe și să ia decizii. Experții în programare și știința calculatoarelor sunt esențiali pentru crearea și implementarea acestor algoritmi (*Informatică și Programare*). Teoria probabilităților, algebra, analiza matematică și statistica sunt fundamentale pentru dezvoltarea modelelor și algoritmilor de învățare automată. (*Matematică și Statistică*). Procesarea și analiza datelor (Big Data) sunt aspecte cheie ale IA. Specialiștii în știința datelor lucrează la colectarea, curățarea și interpretarea datelor necesare pentru instruirea modelelor (*Știința Datelor*). Unele ramuri ale IA, precum rețelele neurale, se inspiră din funcționarea creierului uman. Cunoștințele din *neuroștiințe* pot contribui la îmbunătățirea înțelegerii modului în care funcționează

procesele cognitive și cum pot fi simulate în sistemele IA. În domeniul dezvoltării hardware-ului, inginerii electricieni și electroniști sunt implicați în proiectarea sistemelor fizice care susțin funcționarea aplicațiilor de inteligență artificială. (*Inginerie Electrică și Electronică*). Deoarece IA are implicații semnificative asupra societății, eticienii și specialiștii în drept se ocupă de aspectele etice și legale ale utilizării acestei tehnologii. Aceștia contribuie la stabilirea unor standarde etice și reglementări corespunzătoare. (*Etică și Drept*). Experții în economie și afaceri explorează impactul economic și posibilitățile de afaceri legate de implementarea tehnologiilor IA. Ei analizează costurile, beneficiile și strategiile pentru adoptarea cu succes a acestor tehnologii (*Economie și Business*).

Prin îmbinarea acestor discipline, IA devine o zonă complexă și fascinantă de cercetare și dezvoltare, având potențialul de a revoluționa modul în care interacționăm cu tehnologia și de a influența diverse aspecte ale vieții noastre.

Natura interdisciplinară a drepturilor omului

Drepturile Omului sunt drepturi absolut fundamentale la care o persoană are în mod inerent dreptul pentru este pur și simplu o ființă umană [6].

Domeniul *Drepturilor Omului* este, de asemenea, profund interdisciplinar, implică o varietate alte domenii, însă evident că *Dreptul* este domeniul central de studiu și de aplicare al acestuia. Drepturile omului sunt consacrate în documente juridice precum: Declarația Universală a Drepturilor Omului (DUDH) - adoptată de Adunarea Generală a Națiunilor Unite în 1948; Pactul Internațional cu privire la Drepturile Civile și Politice - adoptat de Adunarea Generală a Națiunilor Unite în 1966; Pactul Internațional cu privire la Drepturile Economice, Sociale și Culturale - adoptat de Adunarea Generală a Națiunilor Unite în 1966; Convenția împotriva torturii și a altor tratamente sau pedepse crude, inumane sau degradante - adoptată de Adunarea Generală a Națiunilor Unite în 1984; Convenția asupra Drepturilor Copilului - adoptată de Adunarea Generală a Națiunilor Unite în 1989; Convenția asupra eliminării tuturor formelor de discriminare împotriva femeilor - adoptată de Adunarea Generală a Națiunilor Unite în 1979; Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene- adoptată în 2000. Avocații și juriștii sunt implicați în interpretarea, protejarea și promovarea acestor drepturi prin intermediul sistemelor legale naționale și internaționale.

Fundamentul filosofic al drepturilor omului explorează idei precum egalitatea, justiția și demnitatea umană. Filosofii dezbat concepte etice și morale care stau la baza recunoașterii și respectării drepturilor fundamentale ale omului (*Filosofie*). Cercetările în domeniul *științelor politice* se concentrează asupra modului în care drepturile omului interacționează cu structurile politice, guvernanța și relațiile internaționale. Studiile politice analizează, de asemenea, modul în care statele și organizațiile internaționale răspund la încălcările drepturilor omului. *Sociologii*

explorează *aspectele sociale* ale drepturilor omului, inclusiv modul în care factori precum rasismul, sexismul și inegalitățile economice pot afecta respectarea drepturilor fundamentale. Studiile sociologice ajută la înțelegerea modului în care indivizii și comunitățile trăiesc și experimentează aceste drepturi. *Psihologii* contribuie la înțelegerea impactului încălcărilor drepturilor omului asupra sănătății mentale și bunăstării individuale. Ei pot explora, de asemenea, modul în care trauma și stresul afectează capacitatea indivizilor de a-și exercita și apăra drepturile. *Educația* joacă un rol esențial în conștientizarea și respectarea drepturilor omului. Programele educaționale abordează aceste aspecte pentru a dezvolta înțelegerea și angajamentul față de drepturile fundamentale ale omului. *Jurnaliștii și profesioniștii în comunicare* contribuie la evidențierea încălcărilor drepturilor omului, oferind informații și aducând în atenția publicului aspecte relevante. Ei joacă un rol important în semnalarea acestor problemelor și în promovarea responsabilității și justiției.

Această interdisciplinaritate reflectă complexitatea și diversitatea drepturilor omului, precum și implicarea întregii societăți în promovarea și protejarea acestora. Studiul și aplicarea drepturilor omului necesită o abordare holistică, integrând contribuțiile multiple ale diferitelor discipline pentru a asigura respectarea și consolidarea acestor drepturi la nivel global.

Cele mai afectate domenii prin încălcarea drepturilor omului prin intermediul Inteligenței Artificiale sunt:

-Confidențialitatea datelor personale. IA colectează, stochează și analizează date personale care pot pune în pericol **dreptul la confidențialitate**. Datele personale pot fi astfel expuse la riscuri de acces neautorizat sau utilizare abuzivă.

-Discriminare algoritmică. Algoritmii IA pot perpetua sau amplifica inechitățile existente în societate, ducând la **discriminarea unor grupuri**, cum ar fi minoritățile sau femeile, în domenii precum angajarea, creditarea sau justiția penală.

-Supravegherea masivă. Tehnologiile IA, precum recunoașterea facială și monitorizarea online, pot duce la supraveghere masivă, care afectează **dreptul la intimitate și libertatea de mișcare.**

-Siguranța cibernetică. Atacurile cibernetice și infracțiunile cibernetice pot fi facilitate de IA, afectând securitatea datelor personale și a infrastructurii critice, ceea ce poate amenința dreptul la securitate.

-Drepturile la egalitate si nediscriminare. IA poate duce la crearea sau amplificarea deciziilor discriminatorii în domenii precum: accesul la servicii, ocuparea forței de muncă sau alte contexte sociale.

-Libertatea de exprimare. Utilizarea IA în filtrarea și moderarea conținutului online poate avea impact asupra libertății de exprimare, ducând la cenzura sau restrângerea discuțiilor deschise.

-Drepturile muncitorilor. Automatizarea prin intermediul IA poate afecta drepturile muncitorilor, cum ar fi drepturile la un loc de muncă și la condiții de muncă adecvate.

- Drepturile copiilor. Copiii pot fi afectați de IA, inclusiv de hărțuirea online și de deciziile algoritmice care le pot influența accesul la resurse și oportunități educaționale.

Inteligența Artificială și Dreptul la Educație

Documentul "Beijing Consensus" [7] reprezintă un consens global asupra utilizării inteligenței artificiale în educație. Acest acord a fost elaborat în cadrul Conferinței Internaționale privind Inteligența Artificială și Educația, care a avut loc în mai 2019, la Beijing, China. Documentul recunoaște importanța implementării IA în sectorul educației pentru a inova procesele educaționale și a contribui la atingerea Obiectivelor de Dezvoltare Durabilă ale ONU [8], cu accent pe Obiectivul 4 [9] referitor la educație de calitate și învățare pe tot parcursul vieții. În document se subliniază necesitatea unui abordări interdisciplinare a IA în educație și se propune adoptarea politicii publice adecvate pentru a planifica și guverna integrarea IA în educație. "Beijing Consensus" reprezintă un cadru important pentru utilizarea responsabilă a inteligenței artificiale în domeniul educației, cu scopul de a maximiza beneficiile acesteia și de a proteja drepturile omului și valorile etice.

Adoptarea unei politici publice adecvate pentru a planifica și guverna integrarea inteligenței artificiale în educație la nivelul Uniunii Europene este asigurată prin Cadrul strategic al Spațiului European al Educației [10], cadru care promovează colaborarea între statele membre ale Uniunii Europene și părțile interesate și permite monitorizarea progresului către realizarea viziunii lor colective.

Planul de Acțiune pentru Educația Digitală [11] (2021-2027) reprezintă o inițiativă politică a Uniunii Europene care vizează promovarea educației digitale de calitate, accesibile și incluzive în Europa. Acest plan are ca obiectiv principal sprijinirea adaptării sistemelor de educație și formare la noile cerințe ale erei digitale. Planul se bazează pe două priorități strategice și cuprinde un set de acțiuni specifice pentru a atinge aceste obiective:

Prioritatea 1: Dezvoltarea unui ecosistem de educație digitală de înaltă performanță

Prioritatea 2: Îmbunătățirea abilităților și competențelor digitale pentru transformarea digitală

Această inițiativă vine în contextul creșterii semnificative a utilizării tehnologiilor digitale în educație, accelerată de pandemia COVID-19. Scopul principal al planului este acela de a asigura că educația europeană se adaptează la noile cerințe digitale și de a combate inegalitățile din accesul la tehnologie și competențele digitale. Acesta reprezintă un efort comun la nivelul UE pentru a construi un spațiu european al educației digitale până în 2025 și se încadrează în obiectivele mai largi ale Uniunii Europene de a deveni mai ecologică, mai digitală și mai rezilientă.

În continuare o să abordăm câteva aspecte, argumente ce întăresc convingerea că transformarea digitală a schimbat și schimbă, în continuare, societatea și econo-

mia, cu un impact din ce în ce mai puternic asupra vieții de zi cu zi, dar în același timp vom demonstra necesitatea unor niveluri mai ridicate de capacitate digitală a sistemelor și instituțiilor de educație și formare.

Investițiile în domeniu

Primul aspect abordat este legat de investițiile pentru implementarea politicilor și programelor IA în educație, precum și de identificarea surselor de finanțare, inclusiv surse naționale și internaționale.

Comisia Europeană [12], în cadrul eforturilor sale de promovare a inovării și digitalizării în educație, desfășoară investiții semnificative în numeroase activități de cercetare și inovare. Aceste investiții sunt facilitate prin intermediul diferitelor programe europene, inclusiv Orizont Europa [13] și Programul Europa digitală [14], precum și programele anterioare, Orizont 2020, al șaptelea program-cadru (PC7) și Programul-cadru pentru competitivitate și inovare (PCI).

În cadrul programelor Orizont Europa și Europa digitală, sunt planificate cereri de propuneri care vizează îmbunătățirea învățării digitale. De exemplu, în domeniul "învățării extinse a realității – angajament și interacțiune," există o cerere de propuneri care a fost deschisă în decembrie 2021. Programul de lucru "Europa digitală" pentru perioada 2021-2022 include, de asemenea, acțiuni pregătitoare pentru dezvoltarea unui spațiu de date pentru competențe. Programele anterioare, cum a fost Orizont 2020, au abordat, de asemenea, teme legate de inovarea în educație digitală. Acestea au inclus inițiative precum "Programul de mentorat pentru școli," care promova utilizarea practicilor avansate de predare bazate pe tehnologiile informației și comunicațiilor (TIC) în școlile din întreaga Europă. Alte domenii acoperite au inclus dezvoltarea internetului de generație următoare pentru integrare și incluziune, consolidarea parteneriatelor internaționale în țările cu venituri mici și medii, tehnologii pentru învățare și competențe, precum și tehnologii pentru o mai bună învățare și predare.

În urma inițiativei Parlamentului European, Comisia Europeană cofinanțează proiecte-pilot și acțiuni pregătitoare. Un exemplu concret este proiectul-pilot este "Creșterea accesului la instrumentele educaționale în zonele și comunitățile cu conectivitate redusă sau acces la tehnologii" [15], care are drept scop să sporească accesul la resurse educaționale în zonele defavorizate.

Investiția în Educație cu Inteligență Artificială (EIA) este o oportunitate pentru instituțiile de învățământ de a-și îmbunătăți produsul și de a se diferenția de instituțiile concurente [16]. Elevii și studenții își doresc ca o instituție de învățământ să investească în educația lor, să folosească tehnologia pentru a le îmbunătăți învățarea și să le ofere oportunități pentru a dobândi abilități actuale relevante pentru cariera lor. Este clar că instituțiile de învățământ se confruntă cu o decizie de investiții din ce în ce mai importantă atunci când aleg să folosească anumite tehnologii EIA, din cauza costurilor implicate, a posibilului lor impact asupra recrutării, satisfacției și învățării elevilor și studenților și pentru că EIA poate oferi un avantaj competitiv prin

eficientizarea operațiunilor și îmbunătățirea diferențierii pe piața muncii [17]. Astfel, atitudinile pozitive și negative față de IA au prezis această diferență de satisfacție, chiar dacă aplicațiile au oferit un anumit confort în folosire.

Recomandăm instituțiilor de învățământ să fie prudente înainte de a face investiții majore în aplicații educaționale IA.

Utilizarea datelor și a analizei acestora în educație

Al doilea aspect abordează importanța utilizării datelor și a analizei acestora pentru a sprijini gestionarea educației și pentru a oferi suport pentru procesele de învățare personalizate.

O revizuire sistematică a datelor în educație a fost efectuată [18] de către Maria Ijaz Baig, Liyana Shuib și Elaheh Yadegaridehkordi, în 2020, în scopul de a explora tendințele, a evidenția limitările și a oferi posibile direcții viitoare în domeniu. Astfel au fost utilizate 40 de studii primare publicate din intervalul 2014 - 2019 și au fost extrase informații aferente. Concluziile au arătat că studiile actuale au acoperit patru teme principale de cercetare în domeniul datelor în educație, în principal: *comportamentul și performanța cursanților, modelarea și depozitul de date educaționale, îmbunătățirea sistemului educațional și integrarea datelor în curriculum*. Majoritatea cercetărilor educaționale de date s-au concentrat pe comportamentul și performanța cursanților.

Un alt studiu [19] a demonstrat faptul că procedurile de învățare automată oferă administratorilor oportunitatea de a identifica în mod fiabil studenții care riscă să abandoneze școala, datele folosite în scopul de a oferi programe intense, direcționate, la cel mai mic cost posibil. Cu alte cuvinte, s-au folosit, în metodele lor de cercetare, date longitudinale ale înregistrărilor studenților de la Departamentul de Instruire Publică din Carolina de Nord, și au fost evaluate tehnicile moderne de predicție, cu accent pe metodele de clasificare bazate pe arbore și pe mașinile vectoriale de sprijin. Aceste metode încorporează 74 de măsurători predictibile la clasele III-VIII, inclusiv performanța academică, indicatori comportamentali și caracteristicile socio-economice și demografice.

Un alt studiu ne arată că tehnica de analiză a datelor se utilizează pentru a extrage valori dintr-un volum imens de date ale cursanților mobili. Analiza datelor ajută la investigarea pregătirii cursanților și factorii determinanți ai adoptării învățării mobile în instituțiile de învățământ superior. Pe baza acestor analize se poate implementa un model ipotetic pentru adoptarea învățării mobile, construit pe un model de acceptare a tehnologiei extins la nivel local [20].

Drepturile și condițiile de muncă ale cadrelor didactice

Un al treilea aspect se referă la faptul că, deși IA poate susține învățământul și procesele educaționale, interacțiunea umană rămâne la baza educației. Drepturile și condițiile de muncă ale cadrelor didactice trebuie protejate.

Apariția inteligenței artificiale ca subiect care trebuie încorporat în nivelurile educaționale creează o nouă cerere asupra părților interesate relevante, în special a profesorilor care conduc procesul de predare și învățare. Prin urmare, este important să înțelegem cât de pregătiți sunt profesorii pentru a preda materia emergentă, deoarece succesul educației IA ar depinde probabil în mare măsură de pregătirea profesorilor [21]. În acest sens amintim un studiu [22] care promovează pregătirea profesorilor pentru învățarea IA cu scopul final de a asigura implementarea eficientă a acesteia în școli, mai ales că IA a fost considerată un concept important care trebuie învățat de toți elevii, indiferent de nivelurile de clasă. Acest rezultat al studiului poate fi, de asemenea, un ghid pentru un program de dezvoltare profesională pentru profesori, care este în mod evident un factor-cheie de luat în considerare în educația IA. De exemplu, încrederea în predarea IA și relevanța IA apar ca un predictor puternic în acest studiu. Pe baza acestor factori, cercetătorii și părțile interesate relevante ar putea canaliza eforturile pentru a găsi modalități de a insufla încredere profesorilor. În mod concludent, profesorii joacă un rol semnificativ în pregătirea următoarei generații și a elevilor pentru a învăța IA.

În raport cu IA, starea de confort a profesorilor ține seama de posibilele efecte ale acesteia asupra volumului de muncă al profesorilor, preocupărilor legate de pierderea relațiilor pedagogice semnificative și șomajului tehnologic. Bunăstarea profesorului cuprinde diverse dimensiuni, extinzându-se dincolo de sănătatea fizică și mentală, pentru a include echilibrul dintre resursele profesorilor și provocările din mediul școlar [23].

Politicile adoptate de organizațiile internaționale în domeniu subliniază mai multe preocupări legate de impactul IA asupra bunăstării profesorilor în mediile educaționale. Aceste preocupări includ volumul de muncă crescut, necesitatea dezvoltării profesionale continue, timp suplimentar de pregătire, potențiala întrerupere a relațiilor semnificative profesor-elev și riscul șomajului tehnologic din cauza IA. Integrarea IA în sălile de clasă poate modifica practicile profesorilor, uneori cu consecințe nedorite, subliniind nevoia ca profesorii să se echipeze cu cunoștințele și abilitățile necesare pentru implementarea eficientă a IA [24].

Și, UNESCO (2021) [25] subliniază rolul central al bunăstării profesorilor în adoptarea cu succes a IA în educație. Documentul atrage atenția asupra importanței menținerii relației de bază dintre profesori și elevi, avertizând asupra aplicațiilor IA, cum ar fi evaluarea automată a scrisului (Automatic Writing Evaluation - AWE), care pot interfera cu această relație. Recomandările includ revizuiri dinamice ale rolurilor, competențelor și politicilor profesorilor, împreună cu programe consolidate de formare a profesorilor și de consolidare a capacității, adaptate pentru o colaborare eficientă în medii educaționale bogate în IA. Sentimentul general regăsit în aceste documente este o afirmație puternică potrivit căreia profesorii nu pot și nu ar trebui să fie înlocuiți cu de mașini. Protejarea drepturilor profesorilor și a condițiilor de muncă este privită ca o prioritate fundamentală.

Drepturile copiilor

Încorporarea etică a drepturilor copiilor în discuțiile despre inteligența artificială este imperativă, recunoscând drepturile globale distincte aplicabile copiilor și tinerilor. Convenția Națiunilor Unite cu privire la Drepturile Copilului [27] delimitează aceste drepturi, recunoscând persoanele sub vârsta de optsprezece ani drept copii, subliniind dreptul lor la îngrijire și asistență specială. Diferite de drepturile omului, drepturile copiilor urmăresc să abordeze nevoile și vulnerabilitățile lor unice de dezvoltare, asigurându-se că primesc sprijinul necesar pentru maturizarea sănătoasă în membri contributivi ai societății. Convenția articulează 54 de articole care elucidează dreptul unui copil la o copilărie sănătoasă și nediscriminatorie, cuprinzând diverse aspecte precum sănătatea, fericirea și siguranța, indiferent de factorii socio-demografici. În ciuda faptului că a fost elaborată în urmă cu 30 de ani în urmă, Convenția furnizează principii etice relevante pentru aplicarea IA în educație. În mod specific, articolele 28-30 subliniază dreptul la o educație gratuită și încurajatoare, acordând prioritate nevoilor holistice ale copilului. Articolul 16 afirmă dreptul copilului la confidențialitate, o preocupare din ce în ce mai importantă în discuțiile contemporane despre etica IA, în special în ceea ce privește confidențialitatea datelor pentru persoanele sub 18 ani.

Fondul Națiunilor Unite pentru Copii (UNICEF) [28] și Forumul Economic Mondial [29] sunt susținători fermi ai integrării drepturilor copiilor în politicile IA. UNICEF subliniază nouă principii fundamentale bazate pe drepturile copiilor, subliniind vulnerabilitățile unice ale acestora, în contrast cu drepturile generale ale omului. UNICEF scoate în evidență considerentele adecvate vârstei, maleabilitatea valorilor copiilor și importanța IA explicabilă în menținerea consimțământului informat, a confidențialității și a protecției datelor. Mai mult, accentuează necesitatea unei sensibilități politice adaptate la diversele circumstanțe ale copiilor, în special ale celor cu dizabilități.

În mod similar, Forumul Economic Mondial subliniază drepturile copiilor în contextul mai larg al considerațiilor etice legate de IA. Astfel, identificarea cuprinzătoare a beneficiilor și riscurilor se aliniază cu cererea de acord în diferite etape de dezvoltare și subliniază importanța reglementării confidențialității, inclusiv accesul părinților la datele copiilor. Documentul pledează și pentru implicarea activă a copiilor în discuțiile și procesele de luare a deciziilor privind dezvoltarea și utilizarea IA.

Un decalaj notabil în aceste documente este discuția limitată [30] despre „dreptul de a fi uitat” (”right to be forgotten”), un aspect crucial al protecției datelor în contextul IA. Acest drept a fost consacrat în Uniunea Europeană prin Regulamentul General privind Protecția Datelor (GDPR) [31], adoptat în 2018, și permite persoanelor să solicite ștergerea unor date specifice despre ele. Principala problemă privind „dreptul de a fi uitat” constă în confruntarea dintre bunele intenții ale autorităților de reglementare și complexitatea reală a mediilor tehnice din viața reală. Formularea vagă a dreptului de a fi uitat, totuși, împiedică aplicărea acestuia. Dreptul de a fi uitat

ar trebui să ofere indivizilor un control mai mare asupra informațiilor lor personale și să promoveze transparența și responsabilitatea în ceea ce privește prelucrarea datelor. Este un aspect semnificativ al legislației privind protecția datelor și reflectă eforturile de a echilibra avantajele tehnologiei cu respectul pentru drepturile individuale.

Alfabetizarea digitală

Alfabetizarea digitală cuprinde o înțelegere cuprinzătoare a conceptelor, abilităților și dimensiunilor etice asociate cu dezvoltarea și utilizarea inteligenței artificiale [32]. Aceasta implică nu numai capacitatea de a interacționa abil cu IA ca utilizator, ci se extinde și la cunoștințele despre dezvoltarea IA, recunoașterea prejudecăților privind datele, înțelegerea eticii IA, conștientizarea drepturilor utilizatorilor și înțelegerea propriilor date și gestionarea acestora [33].

UNESCO subliniază necesitatea unei pedagogii care să acorde prioritate abilităților umane (cum ar fi gândirea critică, comunicarea, colaborarea și creativitatea) recunoscând impactul IA asupra lumii [34]. Alfabetizarea digitală este considerată esențială pentru copiii de toate vârstele, necesitând dezvoltarea de materiale curriculare adecvate vârstei, receptive din punct de vedere cultural [35].

Eficacitatea alfabetizării digitale pentru copii și tineri depinde de alfabetizarea digitală a profesorilor lor [36]. De asemenea, părinții au nevoie de sprijin pentru a înțelege mai bine implicarea copilului lor într-o lume digitală. UNESCO (2021) subliniază promovarea competențelor pentru viață în era IA, inclusiv predarea modului în care funcționează IA și a implicațiilor acesteia pentru umanitate [37].

UNESCO introduce conceptul de o nouă alfabetizare în IA necesară pentru o colaborare eficientă om-mașină, exprimând îngrijorarea cu privire la potențialul său de a înlocui abilitățile fundamentale, cum ar fi alfabetizarea și calculul [38].

Forumul Economic Mondial (2019) [39]

susține că, copiii să nu fie priviți ca și consumatori, ci și creatori de conținut într-o lume digitalizată, elaborând politici care încurajează angajamentul sănătos, mai degrabă decât adoptarea unei poziții protecționiste.

Concluzii

În concluzie, integrarea inteligenței artificiale în domeniul educației reprezintă o evoluție semnificativă, având potențialul de a îmbunătăți procesele de învățare și accesul la educație. Cu toate acestea, acest progres aduce cu sine provocări etice care necesită atenție și reglementare corespunzătoare. Dreptul la educație trebuie să fie protejat în contextul implementării tehnologiilor IA în școli și instituții de învățământ. Asigurarea transparenței în utilizarea algoritmilor și a deciziilor bazate pe IA este esențială pentru menținerea drepturilor elevilor și a integrității procesului de învățare. De asemenea, este crucial să se abordeze inegalitățile în accesul la tehnologie și să se ofere sprijin pentru comunitățile defavorizate.

Reglementarea adecvată a utilizării IA în educație trebuie să țină cont de aspecte precum protecția datelor, drepturile elevilor și a profesorilor, transparența algoritmilor și impactul social. Consultarea și implicarea părților interesate, inclusiv elevii, părinții și cadrele didactice, sunt esențiale în elaborarea unor politici și practici echitabile și eficiente. De asemenea, este important să se promoveze alfabetizarea digitală și a IA în rândul elevilor și profesorilor, astfel încât aceștia să fie pregătiți să utilizeze și să înțeleagă aceste tehnologii într-un mod responsabil. Dezvoltarea unor standarde etice și pedagogice clare pentru implementarea IA în educație poate contribui la asigurarea unei transformări pozitive și sustenabile în acest domeniu.

De aceea, colaborarea între comunitatea academică, industrie, autorități de reglementare și societatea civilă este esențială pentru a echilibra inovația tehnologică cu respectarea drepturilor fundamentale și a valorilor educaționale. Implementarea responsabilă a inteligenței artificiale în educație poate contribui semnificativ la modelarea unui viitor în care accesul la învățământ să fie îmbunătățit, iar drepturile individuale protejate în mod corespunzător.

Referințe bibliografice:

1. Strategia Națională de Cercetare, *Inovare și Specializare Inteligentă 2022-2027*. Disponibil: https://www.poc.research.gov.ro/uploads/2021-2027/conditie-favorizanta/sncisi_19-iulie.pdf. (citat 21.10.2023).
2. Regulamentul (UE) 2016/679 al Parlamentului European și al Consiliului din 27 aprilie 2016 privind protecția persoanelor fizice în ceea ce privește prelucrarea datelor cu caracter personal și privind libera circulație a acestor date și de abrogare a Directivei 95/46/CE (Regulamentul general privind protecția datelor). Disponibil: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=celex%3A32016R0679. (citat 21.10.2023).
3. Alliance for Automotive Innovation, *Privacy* Policy. Disponibil: https://www.autosinnovate.org/privacy-policy. (citat 21.10.2023).
4. Varsha P.S,*How can we manage biases in artificial intelligence systems - A systematic literature review*, International Journal of Information Management Data Insights, Volume 3, Issue 1,100165, April 2023, Disponibil: https://doi.org/10.1016/j.jjimei.2023.100165. (citat 11.11.2023).
5. Tech & Rights, *Artificial Intelligence For Dummies – A Guide For Beginners*,. Disponibil: https://www.liberties.eu/en/stories/artificial-intelligence-for-dummies/43527utm_medium=adgrants&utm_source=google&utm_campaign=artificialintelligence&utm_content=ag-mxcl-exp-eu-en-id43527-v4&kwd=what%20is%20artificial%20intelligence&gclid=Cj0KCQjwqP2pBhDMARIsAJQ0CzqnUq9B4lsm4Zr-DFHOAX-qI07r_F8BhPdZh_Fc-Bk-m3ZFwMsofbAQaAoCiEALw_wcB. (citat 30.10.2023).

6. Enciclopedia liberă, Wikipedia, *Drepturile omului*. Disponibil: https://ro.wikipedia.org/wiki/Drepturile_omului. (citat 30.10.2023).
7. UNESCO, Beijing Consensus on Artificial Intelligence and Education, 2019. Disponibil: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000368303. (citat 30.10.2023).
8. ONU, *The Sustainable Development Goals*. Disponibil: https://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals. (citat 06.11.2023).
9. ONU, *The Sustainable Development Goals*. Disponibil: https://www.un.org/sustainabledevelopment/education (citat 06.11.2023).
10. Comisia Europeană, *Spațiul european al educației*. Disponibil: https://education.ec.europa.eu/about-eea/strategic-framework (citat 06.11.2023).
11. Comisia Europeană, *Spațiul european al educației*. Disponibil: https://education.ec.europa.eu/focus-topics/digital-education/action-plan (citat 06.11.2023).
12. Comisia Europeană, *Învățarea digitală și TIC în educație.* Disponibil: https://digital-strategy.ec.europa.eu/ro/policies/digital-learning (citat 06.11.2023).
13. Comisia Europeană, *Funding & tender opportunities, Single Electronic Data Interchange Area.* Disponibil: https://ec.europa.eu/info/funding-tenders/opportunities/portal/screen/opportunities/topic-details/horizon-cl4-2022-human-01-19. (citat 06.11.2023).
14. Comisia Europeană, *How to get funding under the Digital Europe programme*. Disponibil: https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/activities/get-funding-digital. (citat 06.11.2023).
15. Comisia Europeană, *How to get funding under the Digital Europe programme*. Disponibil: https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/activities/get-funding-digital. (citat 06.11.2023).
16. Hannan Erin, Shuguang Liu, *AI: New source of competitiveness in higher education,* Competitiveness Review, Competitiveness Review, Vol. 33 No. 2, pp. 265-279, 2023, Disponibil: https://doi.org/10.1108/CR-03-2021-0045. (citat 06.11.2023).
17. Rodway Paul, Astrid Schepman, *The impact of adopting AI educational technologies on projected course satisfaction in university students*, Computers and Education: Artificial Intelligence 5/2023/100150, Disponibil: https://doi.org/10.1016/j.caeai.2023.100150. (citat 06.11.2023).
18. Baig, M.I., Shuib, L. & Yadegaridehkordi, E., *Big data in education: a state of the art, limitations, and future research directions*. Int J Educ Technol High Educ 17, p.44, 2020, https://doi.org/10.1186/s41239-020-00223-0. (citat 06.11.2023).
19. Sorensen, L. C., *"Big Data" in Educational Administration: An Application for Predicting School Dropout Risk,* Educational Administration Quarterly,

55(3), pp. 404-446, 2019, https://doi.org/10.1177/0013161X18799439. (citat 06.11.2023).
20. Shorfuzzaman Mohammad, Hossain Shamim M., Amril Nazir, Ghulam Muhammad, Atif Alamri, *Harnessing the power of big data analytics in the cloud to support learning analytics in mobile learning environment*, Computers in Human Behavior, Volume 92, March 2019, pp. 578-588, https://doi.org/10.1016/j.chb.2018.07.002. (citat 06.11.2023).
21. Trotsko, A. V., Rybalko, L. S., Kirilenko, O. G., & Trush, H. O., *Teachers' professional self-improvement in the conditions of distance learning implementation in higher education institutions*, Information Technologies and Learning Tools, 72(4), pp.258-272, 2019, https://doi.org/10.33407/itlt.v72i4.3088. (citat 11.11.2023).
22. Ayanwalea Musa Adekunle, Sanusib Ismaila Temitayo, Adelanac Owolabi Paul, Kehinde D. Arulebad, Oyelere Solomon Sunday, *Teachers' readiness and intention to teach artificial intelligence in schools,* Computers and Education: Artificial Intelligence 3(2022)100099, 2022, https://www.sciencedirect.com/science/article. (citat 11.11.2023).
23. Benevene P., De Stasio S., Fiorilli C., *Editorial: Well-Being of school teachers in their work environment,* Frontiers in Psychology, 11 (1239), 2020, pp. 1-4, https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2020.01239/full. (citat 11.11.2023).
24. Southgate E., Blackmore K., Pieschl S., Grimes S., McGuire J., Smithers K., *Artificial intelligence and emerging technologies (virtual, augmented and mixed reality) in schools: A research report*, University of Newcastle, Australia, 2019, https://apo.org.au/node/254301. (citat 06.11.2023).
25. United Nations Educational, *Scientific and Cultural Organization, AI and education: Guidance for policy makers,* 2021, https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000376709. (citat 11.11.2023).
26. Adams Catherine, Pente Patti, *Lemermeyer Gillian, Rockwell Geoffrey, Ethical principles for artificial intelligence in K-12 education, Computers and Education: Artificial Intelligence*, Volume 4, 100131, 2023, https://doi.org/10.1016/j.caeai.2023.100131. (citat 11.11.2023).
27. Convention on the rights of children, 1990, https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/crc.aspx (citat 11.11.2023).
28. United Nations Children's Fund, *AI policy guidance: How the world responded*, 2021, https://www.unicef.org/globalinsight/stories/ai-policy-guidance-how-world-responded. (citat 11.11.2023).
29. World Economic Forum, *Generation AI: Establishing global Standards for children and AI*, 2019, https://www.weforum.org/reports/generation-ai-establishing-global-standards-for-children-and-ai. (citat 11.11.2023).
30. Fosch Villaronga E., Kieseberg P., Li T., *Humans forget, machines remem-*

ber: Artificial intelligence and the right to be forgotten, Computer Law & Security Report, 34 (2), 2018, pp. 304-313, https://doi.org/10.1016/j.clsr.2017.08.007. (citat 11.11.2023).
31. Regulamentul (UE) 2016/679 privind protecția persoanelor fizice în ceea ce privește prelucrarea datelor cu caracter personal și libera circulație a acestor date, https://eur-lex.europa.eu/RO/legal-content/summary/general-data-protection-regulation-gdpr.html. (citat 11.11.2023).
32. United Nations Children's Fund, *Policy guidance on AI for children*, UNICEF, 2021, https://www.unicef.org/globalinsight/media/2356/file/UNICEF-Global-Insight-policy-guidance-AI-children-2.0-2021.pdf.pdf. (citat 11.11.2023).
33. Southgate E., Blackmore K., Pieschl S., Grimes S., McGuire J., SmitherK. s, *Artificial intelligence and emerging technologies (virtual, augmented and mixed reality) in schools: A research report*, University of Newcastle, Australia, 2019, https://apo.org.au/node/254301 (citat 11.11.2023).
34. United Nations Children's Fund, *AI policy guidance: How the world responded*, 2021, https://www.unicef.org/globalinsight/stories/ai-policy-guidance-how-world-responded. (citat 11.11.2023).
35. Yang Weipeng, *Artificial intelligence education for young children: Why, what, and how in curriculum design and implementation,* Computers and Education: Artificial Intelligence, 3/2022, pp. 1-7, https://doi.org/10.1016/j.caeai.2022.100061. (citat 11.11.2023).
36. Akgun S., Greenhow C., *Artificial intelligence in education: Addressing ethical challenges in K-12 settings. AI and Ethics*, 2021, https://doi.org/10.1007/s43681-021-00096-7. (citat 11.11.2023).
37. United Nations Children's Fund, *AI policy guidance: How the world responded*, 2021, https://www.unicef.org/globalinsight/stories/ai-policy-guidance-how-world-responded. (citat 11.11.2023).
38. World Economic Forum, *Generation AI: Establishing global Standards for children and AI*, 2019, p.23, https://www.weforum.org/publications/generation-ai-establishing-global-standards-for-children-and-ai. (citat 11.11.2023).
39. World Economic Forum, *Generation AI: Establishing global Standards for children and AI*, 2019, p.31, https://www.weforum.org/publications/generation-ai-establishing-global-standards-for-children-and-ai. (citat 11.11.2023).

THE ACCESS AND PARTICIPATION OF INDIVIDUALS IN MECHANISMS OF INTERNATIONAL JUSTICE

CZU: 341.215.4 **DOI:**https://doi.org/10.59295/ssdoed2024.08

Lavinia Andreea BEJAN[1]

ABSTRACT. *Together with states and other entities, individuals are currently part of a system of institutions and norms operating at a global level, which, ultimately, must target and ensure their protection. In order to respect democratic principles, including at the supranational, international, global level, the supranational legal order must allow individuals to participate in the mechanisms by which their rights, freedoms, and fundamental interests may be affected, including in the mechanisms of accomplishing international justice. Currently, individuals are widely recognized as subjects of international law, and there are a variety of forms through which they have access to, or participate in, or intervene before international courts, but in manners that are insufficient in order to adequately manage their participation needs. Ensuring a wider access of individuals to international courts, on the one hand, guarantees and strengthens their rights, and, on the other hand, legitimizes the exercise of authority by these courts. In this context, the paper aims to look at the main forms in which the access and participation of individuals in the mechanisms of justice at the international level are allowed, as well as to discuss manners of expanding such access and ensuring the solid observance of the principle of procedural fairness and the procedural rights of individuals when involved in international legal proceedings.*

Keywords*: access to justice, individuals, international justice, international courts, procedural fairness.*

The emergence of supranational political regimes has modified both the models and forms of governance, as well as the role and power of international courts [1, p.493]. Such courts have been conceived and established for the dispute of international settlements in a peaceful manner, as a form of achieving the desideratum of international peace and security and maintaining an international lawful order. More than solving international disputes, they create law from a position of authority; they exercise public authority in a manner which cannot be reduced to a classical, state-centered representation model [1, p.493]; they create and modify the normative expectations of various actors, hence developing legal normativity; their decisions produce effects beyond individual disputes, affecting general legal structures; and many actors use such decisions similarly to how they use formal sources of international law [2, p.3-5] – all of these representing evidence for the development of a significant role of international courts in global government. Currently, these courts are also part of certain institutional projects and strategies designed to facilitate the solving of stringent global issues, to achieve common goals and to enhance coopera-

[1] Lavinia Andreea BEJAN, Institutul de Cercetări Economice și Sociale „Gh. Zane”, Academia Română – Filiala Iași, ORCID ID: 0000-0003-4845-0214, lavinia.andreea.bejan@gmail.com

tion on the global level, to mention just a few such new functions, which puts them in the service of the promise of international law to contribute to global justice [3, p.8]. In this sense, beyond deciding on particular disputes, they shape and promote certain normative regimes [4, p.62], one of the most important ones being the human rights regime. It is worth mentioning that, even when the decisions of international courts are not formally binding and compulsory, the specialists, the politicians and the legal opinions formulated on various matters invoke them frequently as they would represent binding precedents, and previous judgments do influence the shaping of following ones [4, p.63], and the interested parties, such as non-governmental organizations, other states, national and transnational legislative structures can mobilize around such judgments [5, chapter 1, section II].

The development of international law in the direction of this diversification of the roles and functions of international courts indicates a transition from an international system based on politics and power to one governed by a true „global rule of law" [1, p.491]. Individuals, governments and non-governmental organizations are now placed in a new system of rules that have reformed the legal meaning of state borders, reshaping the powers, limits, rights and obligations of states. While a legitimate state must be understood, more and more, through the language of democracy and human rights, the idea of legitimate authority has also become tied, in moral and legal terms, to maintaining human rights values and democratic standards. States are to subject themselves to new and intensified forms of surveillance and monitoring by an ever-increasing number of international regimes, authorities and courts, and how a state treats its citizens is no longer a matter for that state alone [6, p.9; 7, pp.107-113]. In the international community, norms regulating war, weapon systems, war crimes, human rights, the environment, etc. have transformed the order of states, incorporating national policies into new forms and layers of responsibility and governance. Therefore, the boundaries between states, nations, and societies can no longer claim the deep legal and moral significance they used to hold, but, instead, they can be judged, along with the communities they include, by standards that are at least general, if not universal. In other words, they can be analyzed and evaluated according to the standards that, in principle, apply to any person, any individual, and individuals are considered to be equally worthy of representing an object of concern and respect [6, p.9]. These contemporary regional and global political forces disrupt any simple correspondence between national territory, sovereignty, political space and the democratic political community. It is equally true, however, that, at the global level, a series of problems related to transparency, accountability and democracy are highly obvious, and there is a high need for certain chains of accountability and democratic processes that include all of those significantly affected by such issues. What is necessary, in fact, as expressed by David Held, is a movement for justice and legitimacy at the global level, which would put pressure on governments and international institutions in the direction of certain critical points. Their precedent and

foundation is identified in the transition from an international law based on effective power to one based on the principles of self-determination, law, democracy and human rights. In this sense, particularly important is that there is a commitment to the rule of law and that the individuals of all faiths and nationalities are protected, no matter where they live [6, p.11-14]. These requirements should apply to international courts, too.

In an attempt to identify the manner in which the power of international courts interacts with the principle of democracy, how this power may be justified according to the fundamental premises of democratic theory, Armin von Bogdandy și Ingo Venzke developed an understanding of international justice as an exercise of public authority, by which they mean the legal capacity to determine others and to influence their freedom, namely to shape their legal or factual situation [3, p.7, pp.17-18]. Understanding international judicial practice as an exercise of public authority shows that such a practice cannot be sufficiently justified on the traditional basis of state consent, nor on a functionalist narrative, that exclusively focuses on the goals or values that courts are to serve. Moreover, international courts cannot draw sufficient legitimacy from the legitimation of public authority exercised by other institutions, be they states or other international institutions. As autonomous actors exercising public authority, their actions require an authentic mode of justification, one that respects the basic principles of democratic theory [3, pp.8-10, section 2]. Partially building on this theory, Nienke Grossman showed that state consent and procedural fairness towards the parties of a dispute are insufficient to substantiate the legitimacy of justice institutions at the international level. Given how the international justice system has developed, these institutions can rule on international rights and obligations of entities that are not parties to the process, can deeply affect the interests of entities that are not part of the a particular dispute, and can shape the law prospectively, a new approach to the legitimacy of international courts is required. Among others, it is deemed necessary that courts adhere to certain universal standards of justice (they cannot facilitate the violation of a set of fundamental norms such as the prohibition of torture, slavery, racial discrimination or genocide) and that procedural fairness is reimagined in order to include the entities the rights and obligations of which are being adjudicated. Democratic theory is used in order to justify the authority of international courts by the fact that the interested entities are given the opportunity to participate in formulating the policies that affect them [4] and the adoption of decisions that concern them.

Considering democracy as an inevitable normative foundation for the justification of public authority, and analyzing the ways in which the democratic legitimation of international judgments can be improved, Bogdandy and Venzke show that the starting point of these democratic justifications is represented by the individuals whose freedom shapes judicial decisions, however indirectly and mediated this happens [3, p.25, p.41]. Democratic legitimacy must be generated without raising doubts

about the judge's monopoly over the decision, as well as without diluting a nuanced concept of democracy that requires the effective participation in decision-making processes. Accordingly, one of the essential manners in which judicial procedures can strengthen the democratic legitimation of court decisions is represented by the justification of decisions regarding the participants in the trial, since the parties are involved in the way the case is conducted, and the court must manage the arguments they formulate. Therefore, a possible answer to the problem of justifying the exercise of public authority by international courts can be identified in increasing the possibility of intervention and participation [3, pp.26-27].

Consequently, there are multiple arguments in favour of a more extensive participation of individuals before international courts: respect for democratic principles and the justification of the exercise of public authority; respecting the fundamental human right and the fundamental principle of access to justice; ensuring procedural justice or procedural fairness – all of these being in a continuous interaction and contributing to the legitimacy of international courts. The issue of participation in the act of justice is both an indicator of respecting democratic principles, as well as a component of the fundamental right and principle of access to justice, and is the basis for assessing procedural fairness, too.

The individuals are already granted participation in the international legal and judiciary order and certain manners of ensuring respect for their equal human worth through the international judiciary are already implemented. They have a passive procedural capacity before the International Criminal Court and other courts and tribunals acting in the field of international criminal law. They also have the active procedural capacity to file complaints against states for violating treaties in the field of human rights. Such rights are internationally recognized through various legal documents, such as, for instance, the *Statute of the Inter-American Commission on Human Rights* [8], the *European Convention on Human Rights* [9, art.34], the *Protocol to the African Charter on Human and Peoples' Rights on the Establishment of an African Court of Human and People's Rights* [10, art.30]. What is easily noted in this sense is that the mechanisms that allow the direct access of individuals as parties, on the one hand, presuppose the consent of the state (it is, in fact, a form of participation that is mediated by the state's participation in that mechanism), and, on the other hand, have more of a regional nature. At the global level, there are certain mechanisms within the United Nations that act for the same purpose, ensuring respect for fundamental rights and allowing individuals to file complaints for violations of such rights, but these are not judiciary in the classical meaning of the term. What would be necessary for ensuring better and broader respect for such fundamental rights would be, ideally, to allow any individual to file any complaint against any state that violates such a right, and not having such a system already implemented is one major deficiency of the international legal order and international judiciary.

When individuals are parties to the existing trials and procedures to which they can participate directly, it is also necessary that the requirements of procedural fairness are well respected. In what concerns the fundamental principle of procedural fairness, it is shown that, for a court to be legitimate, it should also be procedurally fair. For instance, individuals have a strong basis, according to international human rights law, for the right to a fair and impartial hearing when their rights are subjected to international adjudication. Even if the legal instruments regarding human rights refer, in general, to the respect of their right to a fair trial before national courts, there is no difference in the judicial function that justifies the limitation of this right only with regard to the judgment carried out at the national level [4, pp.81-84], and the same requirements should also apply to international adjudication.

Moreover, beyond broadening the possibility for individuals to be actual parties before international courts, the legitimacy of such courts would also benefit from allowing non-parties to participate in the judicial procedures. This is desirable in at least two situations: when, given the dispute to be adjudicated, a court will rule on the international rights and obligations of the non-party, in which case the non-party would also have to be fairly and impartially heard, as well as when interests of third parties are to be involved in the dispute, in which case the non-party should have the possibility to influence the results [4, p.81]. These possibilities are already being considered in international regulations and judicial practice. In the *Pulau Ligitan* case, for instance, the International Court of Justice admitted that it is possible for a party to intervene even if it cannot show a jurisdictional connection with any of the other parties to the trial [11, par.35]. Also, in the World Trade Organization system of proceedings, the members that are not parties to the disputes have always been able to participate in all stages of the dispute [12, art. 4(11), 10, 17(4), 21]. The practice in investment arbitration, however, leaves very little possibility for the participation of third parties, which is motivated, among other things, by the effective resolution of the dispute in the specific individual case; however, a tendency to expand these procedures has also been identified [3, pp.27-28]. Another significant issue in this field is represented by the situation of those actors which, although do not have a legally protected interest in a particular case, still want to intervene, called *amici curiae*, very often represented by non-governmental organizations. Their participation can broaden the potential for legitimation, as they can reduce the distance between judicial proceedings and the national or global public [3, p.29]. While international regulations either didn't mention, or didn't allow for this possibility, the international judicial practice has developed in the sense that *amici curiae* may introduce opinions as part of the arguments of the litigating parties in certain courts. This possibility exists in the regional human rights courts, for instance, and even the WTO dispute settlement organs and investment arbitration tribunals, to some extent, allow it. Even more of this distance between international judicial proceedings and the public could be

reduced, however, if the intervention of *amici curiae* that are represented directly by individuals would be broadly allowed and encouraged.

Beyond participation and intervention, at the international judicial level procedural fairness should also be reimagined as to include, in a fair and equitable manner, these other interested entities that are not party to a particular dispute [4, p.81]. Their access is an important component, but the way in which they are dealt with procedurally matters, as well. Thus, it is mandatory that interested and non-litigating entities are heard fairly and impartially and that they have an effective and equal opportunity to present their arguments. This, of course, also applies to individuals, when they meet the conditions to be heard before an international court, i.e. when courts rule on their rights and obligations that derive from international law. When individuals do meets the conditions to be heard in an international dispute, they must be able to present their position regarding the implications of the case on their rights, on the manner in which the international law relevant to their rights and obligations may constrain the action of the parties to the dispute [4, p.86]. Just as legitimacy at the domestic level presupposes the participation of those whose rights and obligations are subject to judgment, legitimacy at the international level presupposes the same. Allowing courts to rule on the rights and obligations of rights holders without granting them a procedural voice is a serious threat to legitimacy and disregards the broad recognition of individuals as subjects of international law [4, p.84].

To conclude, it is true that the current international courts and quasi-judicial bodies allow wider access to potential litigants, and are more autonomous than their predecessors [1, p.491], often acting at a lever that is rather transnational rather than inter-state. This means, among others, that individuals and other entities, such as non-governmental organizations, have a significant influence on the selection and access to such courts, as well as on the implementation of the judgments rendered [13]. Ensuring a wider participation of other international actors than the traditional ones, and of other entities that are interested in the ongoing trials and judicial procedures, is also supported as an argument for the democratic legitimation of the authority of such courts, as well as for respecting individual rights and fundamental requirements of achieving justice, such as access and procedural justice. What is desirable for achieving such goals is a participation of individuals in the international legal and judicial order that is as direct as possible, or as little mediated as possible, and various forms of expanding such access and participation to international justice are currently encouraged and argued for. Moreover, a larger uniformity at the international judicial level is desirable in order to ensure a proper representation of various interests and the widest possible participation in the resolution of cases. For the purpose of the democratic legitimacy of international courts, it is imperative for them to show that the entities the rights and obligations of which are affected by court rulings have had the opportunity to express their opinion before the courts.

References:

1. Torbisco-Casals N. The legitimacy of international courts: The challenge of diversity. In: *Journal of Social Philosophy*, nr.4(52), 2021, pp.491–515. ISSN: 1467-9833. [citat 9.12.2023]. Disponibil: https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/josp.12452.
2. Bogdandy A., Venzke I. Beyond Dispute: International Judicial Institutions as Lawmakers. In: Bogdandy A., Venzke, I., eds. *International Judicial Lawmaking. On Public Authority and Democratic Legitimation in Global Governance*. Max-Planck-Institut für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht, vol. 236, Heidelberg: Springer, 2012, pp.3-33. ISSN 0172-4770, ISBN 978-3-642-29586-7. [citat 9.12.2023]. Disponibil: DOI: 10.1007/978-3-642-29587-4, https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-642-29587-4.
3. Bogdandy A., Venzke I. In Whose Name? An Investigation of International Courts' Public Authority and Its Democratic Justification. In: *The European Journal of International Law*, nr.1(23), 2012, pp.7-41. ISSN 0938-5428, EISSN 1464-3596. [citat 9.12.2023]. Disponibil: https://doi.org/10.1093/ejil/chr106.
4. Grossman N. The Normative Legitimacy of International Courts. In: *Temple Law Review*, vol. 86, 2013, University of Baltimore School of Law Legal Studies Research Paper No. 2014-03, pp.61-106. ISSN 0899-8086. [citat 9.12.2023]. Disponibil: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2185304.
5. Alter K. *The New Terrain of International Law: Courts, Politics, Rights*. Princeton, Oxford: Princeton University Press, 2014, 480p. ISBN 978-0-691-15475-6. [citat 9.12.2023]. Disponibil: https://doi.org/10.2307/j.ctt5hhs2t.
6. Held D. Globalization, International Law and Human Rights. In: *University of Connecticut Research Papers*, nr. 2, 2005, pp.2-18. [citat 9.12.2023]. Disponibil: https://opencommons.uconn.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.com/&httpsredir=1&article=1001&context=hri_papers.
7. Held D. *Democracy and the Global Order: From the Modern State to Cosmopolitan Governance*. Cambridge: Polity Press, 1995, 325p. ISBN 0-8047-2686-8, 0-8047-2687-6.
8. *Statute of the Inter-American Commission on Human Rights*, *Approved by Resolution Nº 447 taken by the General Assembly of the OAS at its ninth regular session, held in La Paz, Bolivia, October 1979*, O.A.S. Res. 447 (IX-0/79). [citat 10.12.2023]. Disponibil: https://www.oas.org/36ag/english/doc_referencia/Estatuto_CIDH.pdf.

9. *Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*, Rome, 4.XI.1950. [citat 10.12.2023]. Disponibil: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ENG.
10. *Protocol to the African Charter on Human and Peoples' Rights on the Establishment of an African Court of Human and Peoples' Rights*, 1998, Doc. OAU/LEG/EXP/AFCHPR/PROT(III). [citat 10.12.2023]. Disponibil: https://www.african-court.org/wpafc/wp-content/uploads/2020/10/2-PROTOCOL-TO-THE-AFRICAN-CHARTER-ON-HUMAN-AND-PEOPLES-RIGHTS-ON-THE-ESTABLISHMENT-OF-AN-AFRICAN-COURT-ON-HUMAN-AND-PEOPLES-RIGHTS.pdf.
11. *Sovereignty over Pulau Ligitan und Pulau Sipadan (Indonesien v. Malaysia), Application by the Philippines for Permission to Intervene, 23 October 2001 Judgment* (ICJ Reports 2001, p. 575). [citat 10.12.2023]. Disponibil: https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/102/102-20011023-JUD-01-00-EN.pdf.
12. *Understanding on Rules and Procedures Governing the Settlement of Disputes (Dispute Settlement Understanding), Annex 2 to the WTO Agreement*, 1994. [citat 10.12.2023]. Disponibil: https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/28-dsu.pdf.
13. Keohane R., Moravcsik A., Slaughter A.-M. Legalized Dispute Resolution: Interstate and Transnational. In: *International Organizations*, nr.3(54), 2000, pp.457-488. [citat 10.12.2023]. Disponibil: https://slaughter.scholar.princeton.edu/sites/g/files/toruqf4716/files/slaughter/files/iodispute.pdf.

FUNDAMENTE JURISPRUDENȚIALE ÎN MATERIA SPORTULUI: PRACTICA CURȚII EUROPENE A DREPTURILOR OMULUI

JURISPRUDENT BASIS IN THE MATTER OF SPORT: THE PRACTICE OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

CZU: 341.645.5:796 **DOI:**https://doi.org/10.59295/ssdoed2024.09

Oleg TELEVCA[1]

ABSTRACT. *In this article we will refer to the practice of the European Court of Human Rights in the field of sports. In this context, we can talk about the existence of a fairly consistent and complex relevant jurisprudence. Although the Republic of Moldova does not have disputes in the field of sports that are the subject of examination at the Court, it is still interesting what kind of cases are examined by it.*

Keywords: *sports, legislation, human rights, jurisprudence, European Court of Human Rights.*

REZUMAT. *În articolul dat ne vom referi la practica Curții Europene pentru Drepturile Omului în materia sportului. În acest context, putem vorbi despre existența unei jurisprudențe relevante destul de consistente și complexe. Deși Republica Moldova nu are litigii din domeniul sportului care fac obiectul examinării la Curte, totuși este interesant ce fel de cauze sunt examinate de aceasta.*

Cuvinte-cheie*: sport, legislație, drepturile omului, jurisprudență, Curtea Europeană Pentru Drepturile Omului.*

Întrebarea despre interpretarea și realizarea drepturilor, libertăților și intereselor omului în toate sferele vieții sociale, indubitabil, este actuală și necesită o atenție deosebită. Nu este excepție nici sfera culturii fizice și sportului, sarcina principală a căreia constă în asigurarea dezvoltării multilaterale a omului, dezvoltării fizice armonioase, dezvoltării unui mod de viață sănătos, atingerea perfecțiunii fizice și spirituale, formarea calităților patriotice (de ce nu) și imaginii pozitive a țării în care trăiește.

Potrivit prevederilor art. 1 din Legea Republicii Moldova cu privire la cultura fizică și sport[1]: *(1) Cultura fizică este un domeniu al culturii societăţii, orientat spre menţinerea şi fortificarea sănătăţii, dezvoltarea calităţilor fizice, morale şi intelectuale ale omului.*

(2) Sportul este o parte componentă a culturii fizice, o sferă specifică de activitate, orientată spre dezvoltarea posibilităţilor extreme ale omului în condiţii competiţionale şi în procesul sportiv-pedagogic.

[1] Oleg TELEVCA, doctor în drept, conferențiar universitar, Departamentul Drept public, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova, ORCID: 0000-0001-8410-7806, E-mail: olegtelevca75@gmail.com

Temei legal pentru realizarea obiectivelor oricărui stat în domeniul culturii fizice și sportului îl formează baza normativă care permite crearea unor sisteme, asigurarea de drepturi, realizarea de obiective și interese.

În acest context, menționăm că Ministerul Educației și Cercetării al Republicii Moldova a elaborat un proiect de Strategie Națională de Dezvoltare a Sportului **„SPORT 2030."** Printre cele stipulate în proiectul Strategiei găsim și următoarea prevedere: "*Legislația privind domeniul educației fizice și al sportului trebuie să fie clară, cuprinzătoare și actualizată pentru a reglementa toate aspectele relevante domeniului, inclusiv, organizarea competițiilor, stagiilor de pregătire, finanțarea,* ***drepturile sportivilor*** *și responsabilitățile organizațiilor sportive".*

Alte prevederi relevante domeniului asigurării respectării drepturilor omului nu prea găsim.

Demersul nostru științific se raportează la asigurarea drepturilor omului, (fie el sportiv sau nu), în domeniul sportului. Astfel, ne întrebăm: ar putea o strategie care nu prevede practic nimic la compartimentul **"asigurarea realizării drepturilor omului în sport"** să corespundă exigențelor zilei de azi? Ar trebui legislația unui stat care își dorește asocierea cu Uniunea Europeană să asigure drepturile omului în sport? Răspunsul ar fi cu certitudine, da.

Este evident că trebuie pornit de la crearea unei baze normative suficiente pentru a evita sau cel puțin minimaliza numărul litigiilor ce pot apărea și forma obiectul unor procese examinate în instanțele naționale, europene sau internaționale.

Actualitatea problematicii examinate de noi într-o măsură considerabilă este susținută și de condițiile actuale de dezvoltare a statelor și a sistemelor lor juridice legate de schimbarea accentelor în sistemele de drept în direcția consolidării specializării normelor juridice în funcție de nevoile și interesele omului și în dependență de sfera de activitate socială, spre reglementarea cărora sunt îndreptate normele juridice cu scopul asigurării multiaspectuale a drepturilor, libertăților și intereselor omului, care totodată și determină conținutul și direcția activității oricărui stat.

Republica Moldova, ca membră a Consiliului Europei, printre un șir de alte acte a ratificat și Convenţia Europeană a Drepturilor Omului, respectiv, este ţinută de jurispudenţa Curţii Europene a Drepturilor Omului de la Strasbourg.

Pornind de la cazurile particulare care îi sunt supuse, Curtea (CEDO) își sprijină deciziile pe un anumit număr de norme: securitate juridică, încredere legitimă, caracter efectiv, responsabilitate, nediscriminare şi proporţionalitate.

Ea examinează regulile de drept şi substanţa acestora. În vederea interpretării, "ea adoptă un caracter finalist… căci înţelege să facă o aplicare progresistă, evolutivă, neîncremenită la starea drepturilor şi obiceiurilor din 1950, ţinând cont de marile orientări juridice contemporane".

Curtea de la Strasbourg, prima jurisdicţie internaţională de acest fel, este, într-adevăr, interpreta supremă a Convenţiei, care se aplică direct în statele-membre ale Consiliului Europei, inclusiv în Republica Moldova.

După 64 de ani de existenţă, ea joacă un rol important în viaţa juridică a statelor europene, "hotărârile sale generând, deseori, schimbări ale legislaţiei, ale jurisprudenţei sau ale practicii…" [2].

Potrivit art.46 din Convenţia Europeană pentru Drepturile Omului, părţile contractante se obligă să se conformeze hotărârilor Curţii EDO în litigiile în care au fost parte.

Demersul nostru științific, *in concreto*, se referă la practica Curții Europene pentru Drepturile Omului în materia sportului. De la bun început menționăm, că putem vorbi despre existența unei jurisprudențe relevante destul de consistente și complexe.

Unul din ultimele cazuri examinate la CEDO, este cazul atletei Caster Semenya (32 de ani), triplă campioană mondială în proba de 800 de metri și dublă campioană olimpică, care a obținut o victorie importantă la CEDO [3].

Atleta sud-africană a fost împiedicată să participe la anumite competiții pentru că a refuzat un tratament de reducere a testosteronului. Ea a considerat că este discriminată, iar CEDO i-a dat dreptate. "S-a constatat o încălcare a interzicerii discriminării, împreună cu dreptul la respectarea vieții private, precum și o încălcare a dreptului la o cale de atac efectivă. (...) Reclamantei nu i s-au oferit suficiente garanții instituționale și procedurale în Elveția pentru a-i permite să-i fie examinate plângerile în mod eficient, mai ales că acestea vizau afirmații fundamentate și credibile de discriminare ca urmare a nivelului său crescut de testosteron, cauzat de diferențe de dezvoltare dezvoltare sexuală (DSD)", se arată în decizia CEDO.

Semenya este hiperandrogenă, ceea ce înseamnă că nivelul său de testosteron este mai ridicat, în mod natural, decât de obicei. Iar multă lume a considerat că acest aspect ar putea să o favorizeze în competiții. Din cauza acestor regulamente, ea nu a putut să-și apere titlurile câștigate. Potrivit regulamentului, ea trebuia să ia medicamente care reduc testosteronul. Astfel, i s-ar fi permis să concureze la nivel internațional. Însă ea a refuzat să o facă.

În aprilie 2019, Semenya a pierdut un apel la Curtea de Arbitraj Sportiv. Iar în septembrie 2020, a mai pierdut un apel făcut la Curtea Supremă Elvețiană, care confirmase o decizie a Tribunalului de Arbitraj Sportiv (TAS), care, la rându-i, a validat un regulament emis de Federaţia Internaţională de Atletism.

În cele din urmă, ea a mers la CEDO în februarie 2021, iar în anul 2023 a primit rezultatul.

Parcurgând Convenția Europeană pentru Drepturile Omului putem trece în revistă mai multe cazuri cu referire la drepturile fundamentale ale omului în sport sau care au tangență cu sportul, examinate de Curte: de exemplu, *cauzele Harrison și alții împotriva Regatului Unit* (decizie privind admisibilitatea din 25 martie 2014 (Dreptul la viață (art. 2 din Convenție)), *Hentschel și Stark împotriva Germaniei* din 9 noiembrie 2017 (Interzicerea tratamentelor inumane ori degradante (art. 3 din Convenție)), *Ostendorf împotriva Germaniei* din 7 martie 2013 (Dreptul la libertate

și la siguranță (art. 5 din Convenție)), *V. și A. împotriva Danemarcei* din 22 octombrie 2018 (Marea Cameră) (cererile nr. 35553/12, 36678/12 și 36711/12) (Dreptul la libertate și la siguranță (art. 5 din Convenție)), *FC Mretebi împotriva Georgiei din 31 iulie 2007* (Dreptul la un proces echitabil (art. 6 din Convenție)), *Mutu și Pechstein împotriva Elveției* din 2 octombrie 2018 (Dreptul la un proces echitabil (art. 6 din Convenție)) , *Friend și alții împotriva Regatului Unit* din 24 noiembrie 2009 (Dreptul la respectarea vieții private și de familie și a domiciliului (art. 8 din Convenție)), *Fédération Nationale des Syndicats Sportifs (FNASS) și alții împotriva Franței* din 18 ianuarie 2018 (Dreptul la respectarea vieții private și de familie, și a domiciliului (art. 8 din Convenție)), *Hachette Filipacchi Presse Automobile și Dupuy împotriva Franței și Société de conception de presse et d'édition et Ponson împotriva Franței* din 5 martie 2009 (Libertatea de exprimare (art. 10 din Convenție) și Interzicerea discriminării (art. 14 din Convenție)), *Ressiot și alții împotriva Franței* din 28 iunie 2012(Libertatea de exprimare (art. 10 din Convenție)), *Association Nouvelle Des Boulogne Boys împotriva Franței* din 7 martie 2011(Libertatea de întrunire și de asociere (art. 11 din Convenție))[4] ș.a.

Pentru a ilustra conținutul spețelor care pot fi examinate de CEDO, câteva le vom descrie.

Cauza Les Authentiks împotriva Franței și Supras Auteuil 91 împotriva Franței din 27 octombrie 2016[5]. Cauza a avut ca obiect desființarea a două asociații de suporteri ai echipei de fotbal Paris-Saint-Germain, în urma încăierărilor din 28 februarie 2010 în care fost implicați membri ai acestora și care s-au soldat cu moartea unui suporter. Asociațiile reclamante au susținut, în special, că desființarea lor a constituit o ingerință disproporționată în drepturile lor la libertatea de întrunire și de asociere.

Curtea a hotărât că nu a fost încălcat art. 11 (libertatea de întrunire și de asociere) din Convenție. În ceea ce privește în special contextul în care au fost dispuse măsurile contestate, Curtea a acceptat faptul că autoritățile naționale au considerat în mod justificat că exista o„nevoie socială stringentă" pentru a impune restricții drastice grupurilor de suporteri, și anume măsurile contestate în speță. Ordinele de desființare au fost așadar măsuri necesare, într-o societate democratică, pentru apărarea ordinii publicii și prevenirea infracțiunilor. Curtea a mai subliniat că asociațiile cu scopul oficial de a promova un club de fotbal sunt mai puțin importante decât partidele politice pentru democrație. În plus, aceasta a admis că întinderea marjei de apreciere în materie de instigare la violență este deosebit de amplă. În această privință, având în vedere contextul, Curtea a constatat că hotărârile de desființare puteau fi considerate proporționale cu scopul urmărit. Curtea a hotărât, de asemenea, că nu a fost încălcat art. 6 (dreptul la un proces echitabil) din Convenție în această cauză.

Cauza Herrmann împotriva Germaniei din 26 iunie 2012 [6] a avut ca obiect plângerea unui proprietar de terenuri, care a fost obligat să accepte vânătoarea pe te-

renurile sale, deși se opunea vânătorii din considerente morale. În opinia sa, această obligație a constituit în special o încălcare a dreptului la respectarea bunurilor sale.

Curtea a hotărât că a fost încălcat art. 1 (protecția proprietății) din Protocolul nr. 1 la Convenție, constatând că obligarea la tolerarea vânătorii pe proprietatea lor a impus o sarcină disproporționată proprietarilor de teren care, din motive etice, se opun vânătorii.

Cauza Seražin împotriva Croației din 9 octombrie 2018 [7] avea ca obiect măsurile adoptate în Croația pentru lupta împotriva huliganismului. Reclamantul a afirmat, mai special, că a fost trimis în judecată și condamnat de 2 ori pentru că a cauzat tulburări în cursul unui meci de fotbal în 2012, mai întâi în cadrul unui proces pentru o infracțiune minoră, apoi în cadrul unui proces pentru interzicerea participării la evenimente sportive.

Curtea a declarat cererea inadmisibilă, considerând că art. 4 din Protocolul nr. 7 (Dreptul de a nu fi judecat sau pedepsit de două ori) nu era aplicabil în cauză deoarece reclamantul nu fusese acuzat că săvârșise o infracțiune în cadrul celei de-a doua proceduri. Măsura adoptată în urma soluționării procedurii respective nu a constat nici într-o amendă și nici într-o pedeapsă privativă de libertate: nu a urmărit ca reclamantul să fie pedepsit a doua oară pentru săvârșirea infracțiunii de huliganism, ci să prevină ca acesta să comită alte violențe.

Cauza Dogru împotriva Franței și Kervanci împotriva Franței din 4 decembrie 2008[8] Reclamantele, musulmane amândouă, au fost înmatriculate în primul an al unei școli gimnaziale publice pentru anul școlar 1998-1999. Acestea au participat de mai multe ori la orele de educație fizică purtând văluri pe cap și au refuzat să le dea jos, în pofida cererilor repetate ale profesorului în acest sens. Comitetul disciplinar al școlii a decis exmatricularea lor pe motivul încălcării obligației de asiduitate prin neparticiparea activă la orele respective, decizie care a fost confirmată de instanțe.

Curtea a hotărât în ambele cauze că nu a fost încălcat art. 9 (libertatea de gândire, de conștiință și de religie) din Convenție, constatând în special că nu este nerezonabilă concluzia autorităților naționale, conform căreia purtarea unui văl, precum vălul islamic, este incompatibilă cu orele de sport din motive de sănătate ori siguranță. Curtea a acceptat faptul că sancțiunea aplicată era consecința refuzului reclamantelor de a se conforma regulamentului aplicabil în școală – despre care fuseseră informate în mod corespunzător – nu a convingerilor lor religioase, cum au susținut acestea.

Cauza Osmanoğlu și Kocabaș împotriva Elveției din 10 ianuarie 2017 [9]. Cauza a avut ca obiect refuzul unor părinți musulmani de a-și lăsa fiicele, care nu se aflau la vârsta pubertății, să participe la orele de înot obligatorii și mixte incluse în programa școlară și refuzul autorităților de a le acorda o scutire.

Curtea a hotărât că nu a fost încălcat art. 9 (libertatea de gândire, de conștiință și de religie) din Convenție, constatând că prin faptul că au acordat prioritate obligației copiilor de a respecta programa școlară în totalitate și integrării lor cu succes față

de interesul personal al reclamanților pentru a obține scutire de la orele de înot mixte pentru fiicele lor pe motive religioase, autoritățile elvețiene nu au depășit marja considerabila de apreciere conferită în prezenta cauză, care avea ca obiect învățământul obligatoriu. Curtea a *observat în special că interesul copiilor pentru o educație completă, care să le înlesnească integrarea socială cu succes potrivit obiceiurilor și tradițiilor locale, are prioritate față de dorința părinților ca fiicele lor să fie scutite de la orele de înot mixte. Educația fizică, din care înotul făcea parte integrantă în școala unde erau înscriși copiii reclamanților, avea o importanță deosebită pentru dezvoltarea și sănătatea copiilor. Interesul copiilor în participarea la orele de înot nu era doar de a învăța să înoate, ci mai ales de a lua parte la activitate împreună cu ceilalți elevi, fără deosebire bazată pe originea copiilor sau pe convingerile religioase ori filozofice ale părinților. Autoritățile le-au oferit reclamanților opțiuni foarte flexibile: permisiunea ca fiicele acestora să poarte burkini la orele de înot și să se schimbe de haine în absența băieților. Opțiunile erau menite să reducă impactul participării copiilor la orele de înot mixte asupra convingerilor religioase ale părinților.*

Cauza Šimunić împotriva Croației din 22 ianuarie 2019 [10]. Reclamantul, jucător de fotbal, a fost condamnat pentru săvârșirea unei infracțiuni minore care consta în adresarea spectatorilor unui meci de fotbal de mesaje al căror conținut exprima ura bazată pe rasă, naționalitate sau religie sau incita la o astfel de ură. Acesta a susținut, în special, că dreptul său la libertatea de exprimare a fost încălcat.

Curtea a hotărât că este inadmisibil ca vădit nefondat capătul de cerere întemeiat pe art. 10 (libertatea de exprimare) din Convenție, constatând că ingerința în exercitarea de către reclamant a dreptului său la libertatea de exprimare s-a întemeiat pe motive pertinente și suficiente, precum și că, având în vedere caracterul relativ modic al amenzii aplicate părții în cauză si contextul în care afirmase cuvintele respective, autoritățile croate au realizat un echilibru just între, pe de o parte, dreptul reclamantului la libera exprimare și, pe de alta, interesul societății de a promova toleranța și respectul reciproc în cadrul manifestațiilor sportive, precum și lupta contra discriminării prin sport și au acționat astfel în cadrul marjei lor de apreciere. Curtea a observat, în special, că reclamantul, jucător celebru de fotbal și model pentru numeroși fani, ar fi trebuit să fie conștient de impactul negativ al unui slogan provocator asupra comportamentului spectatorilor și ar fi trebuit să se abțină de la un asemenea comportament.

Cu titlu de concluzie

După cum am văzut, tot mai multe tematici din sfera sportului provoacă întrebări din punctul de vedere al Convenției Europene pentru Drepturile Omului și ajung să fie examinate în fața Curții Europene pentru Drepturile Omului.

În viziunea noastră, pentru a evita aceasta sau a reduce numărul unor astfel de cazuri, statele în primul rând, trebuie să-și modifice legislația națională astfel încât,

să asigure respectarea drepturilor fundamentale ale omului, în general, și în domeniul sportului, în particular. În al doilea rând, în cazul apariției unor astfel de litigii, examinarea lor în instanțele de judecată naționale trebuie să se facă, potrivit normelor legale cu respectarea tuturor prezumțiilor și garanțiilor materiale și procesuale.

Referințe bibliografice:

1. Legea Nr. LP330/1999 din 25.03.1999 cu privire la cultura fizică şi sport. Publicată: 05.08.1999 în MONITORUL OFICIAL Nr. 83-86 art. 399
2. Cojocaru V. *Integrarea Europeană și efectul direct al jurisprudenței CEDO.* Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/12.Integrarea%20Europeana%20si%20efectul%20direct%20al%20jurisprudentei%20CEDO.pdf
3. *Atleta Caster Semenya a câştigat apelul la CEDO cu privire la încălcarea drepturilor omului*. Disponibil: https://www.euronews.ro/articole/atleta-caster-semenya-a-castigat-apelul-la-cedo-cu-privire-la-incalcarea-drepturi
4. *Sportul și Convenția Europeană a Drepturilor Omului*. Disponibil: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/FS_Sport_RON
5. Cauza *Les Authentiks împotriva Franței și Supras Auteuil 91 împotriva Franței* din 27 octombrie 2016. În: *Ghid privind art. 11 din Convenția europeană a drepturilor omului*. Disponibil: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_11_rum
6. Cauza *Herrmann împotriva Germaniei* din 26 iunie 2012. În: *Sportul și Convenția Europeană a Drepturilor Omului*. Disponibil: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/FS_Sport_RON
7. Cauza *Seražin împotriva Croației* din 9 octombrie 2018. Disponibil: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22002-12187%22]}
8. Cauza *Dogru împotriva Franței și Kervanci împotriva Franței* din 4 decembrie 2008. Disponibil: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/FS_Religious_Symbols_RON
9. Cauza *Osmanoğlu și Kocabaş împotriva Elveției* din 10 ianuarie 2017. Disponibil: http://hudoc.echr.coe.int/eng-press?i=003-5592122-7062572
10. Cauza *Šimunić împotriva Croației* din 22 ianuarie 2019. Disponibil: https://www.constcourt.md/libview.php?l=ro&idc=179&id=1439&t=/Rezumate-CEDO/2019/strongSimunic-v-Croatia-decstrong-Condamnarea-unui-jucator-de-fotbal-pentru-comiterea-unei-infractiuni-minore-care-a-constat-in-rostirea-provocatoare-a-unui-salut-oficial-al-unei-micari-fasciste-i-al-unui-regim-totalitar-Inadmisibila

MECANISME DE ASIGURARE ALE DREPTURILOR ŞI LIBERTĂŢILOR OMULUI ÎN PROCESUL CONTRAVENŢIONAL

ASSURANCE MECHANISMS OF HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS IN THE CONTRAVENTIONAL PROCESS

CZU:342.7:342.924 **DOI:**https://doi.org/10.59295/ssdoed2024.10

Ianuș ERHAN[1]

ABSTRACT. *The contravention process represents the activity carried out by the competent authority, with the participation of the parties and other persons holding rights and obligations, with the aim of establishing the contravention, examining and solving the contravention cause, ascertaining the causes and conditions that contributed to the commission of the contravention.*

Even if the Code of Contravention in art. 374 establishes that the contravention process is carried out on general principles of contravention law, it also mentions the Constitution, the Code of Criminal Procedure in the cases expressly provided for by this code, as well as the norms of international law and international treaties regarding the fundamental rights and freedoms of to the human to which the Republic of Moldova is a dedicated party, the European Convention on Human Rights.

The regulations provided by the European Convention, as well as the judgments issued by the European Court have a legal force superior to the internal norms that make up the national legal systems. The judgments of the European court do not only have the authority of a res judicata, but also the authority of an interpreted matter, at the same time, the Court examines referrals regarding contraventions through the lens of the rules regarding criminal acts.

During the contravention process, the perpetrator, as well as other participants, have certain rights and freedoms that are guaranteed by the legislation and ensured by the authorities with powers to ascertain and examine the contravention cases, respectively, the finding agent, the prosecutor, the court.

On the other hand, the participants in the contravention process, in particular, the perpetrator, must be aware that their rights may be limited, as well as the fact that they also have certain obligations. For their part, the competent authorities should ensure that their employees with the status of finding agents understand and know the mechanism for ensuring human rights and freedoms in the contravention process.

Keywords: *human rights and freedoms, contravention, contraventional process, contraventional case, competent authority to ascertain and examine contraventions, finding agent*

REZUMAT. *Procesul contravenţional reprezintă activitatea desfăşurată de autoritatea competentă, cu participarea părţilor şi a altor persoane titulare de drepturi şi de obligaţii, având ca scop constatarea contravenţiei, examinarea şi soluţionarea cauzei contravenţionale, constatarea cauzelor şi condiţiilor care au contribuit la săvârşirea contravenţiei.*

[1] Ianuș ERHAN, doctor în drept, conferențiar universitar, cercetător științific superior în cadrul LCȘ „Drept public comparat și e-guvernare" al Institutului de Cercetare și Inovare al Universității de Stat din Moldova, https://orcid.org/0000-0003-4110-8133 email: ianuserhan@yahoo.com

Chiar dacă Codul contravenţional în art. 374 stabileşte că procesul contravenţional se desfăşoară pe principii generale de drept contravenţional, acesta mai menţionează şi Constituţia, Codul de procedură penală în cazurile expres prevăzute de prezentul cod, precum şi al normelor dreptului internaţional şi ale tratatelor internaţionale cu privire la drepturile şi libertăţile fundamentale ale omului la care Republica Moldova este parte, în mod dedicat, Convenţia Europeană a Drepturilor Omului.

Reglementările prevăzute de Convenţia europeană, precum şi hotărârile pronunţate de către Curtea europeană au o forţă juridică superioară normelor interne ce alcătuiesc sistemele naţionale de drept. Hotărârile instanţei europene nu au doar autoritatea de lucru judecat, ci şi autoritatea de lucru interpretat, totodată, Curtea examinează sesizările cu privire la contravenţii prin prisma normelor cu privire la faptele penale.

Pe parcursul procesului contravenţional, făptuitorul, dar şi alţi participanţi dispun de anumite drepturi şi libertăţi care sunt garantate de legislaţie şi asigurate de autorităţile cu competenţe de a constata şi examina cauzele contravenţionale, respectiv, agentul constatator, procurorul, instanţa de judecată.

Pe de altă parte, participanții la procesul contravenţional, în special, făptuitorul trebuie să fie conştienți că drepturile de care dispun pot fi limitate, cât şi de faptul că au şi anumite obligații. La rândul lor, autoritățile competente ar trebuie să se asigure că angajații acestora cu statut de agenţi constatatori înțeleg şi cunosc mecanismul de asigurare al drepturilor şi libertăților omului în procesul contravenţional.

Cuvinte-cheie: *drepturile şi libertățile omului, contravenție, procesul contravenţional, cauză contravenţională, autoritate competentă de a constata şi examina contravenții, agentul constatator*

Procesul contravenţional conform prevederilor legale reprezintă activitatea desfășurată de autoritatea competentă, cu participarea părților şi a altor persoane titulare de drepturi şi de obligații, având ca scop constatarea contravenției, examinarea şi soluționarea cauzei contravenționale, determinarea cauzelor şi condițiilor care au contribuit la săvârșirea contravenției.

Totodată, procesul contravenţional reprezintă o activitate deosebit de complexă şi are la bază acțiunile întreprinse de o multitudine de autorități, cărora legea contravențională le consacră competență în acest domeniu [1, p. 192].

Autorii Pantea Oleg şi Antoci Albert sunt de părerea că „procesul contravenţional reprezintă o totalitate de norme juridice procesuale, ce conţin reguli de aplicare a normelor materiale ale dreptului contravenţional" [2, p. 97], iar constatarea contravenţiei „ar trebui privită ca fiind acele acţiuni care au menirea să identifice fapta contravenţională şi persoana făptuitorului" [2, p. 192].

Analizând conținutul Codului contravenţional, cercetătorii Trofimov Igor şi Creţu Andrian propun o distincție a fazelor procedurii contravenţionale ca fiind:

a) constatarea contravenţiei;

b) examinarea cazului de comitere a contravenţiei şi emiterea deciziei asupra cazului;

c) căile de atac ale hotărârilor asupra cazului de comitere a contravenţiei;

d) executarea sancţiunii contravenţionale.

Alături de aceste faze, pot fi identificate şi etape intermediare, precum şi etape în cadrul fiecărei faze [3, p. 75].

Totodată, la fiecare dintre fazele şi etapele procesului contravenţional participanții au anumite drepturi şi obligații, fie că vorbim despre făptuitor, victimă, martori sau alţii.

Procesul contravențional începe de drept din momentul sesizării sau al autosesizării agentului constatator privind săvârșirea contravenției. Astfel, ce ţine de procedura de înregistrare este stabilit că, prima etapă în procesul de înregistrare al faptelor contravenționale o constituie sesizarea, iar subdiviziunile Poliției pot fi sesizate în modul următor:

1) sesizări primite la Serviciul de gardă al unităților de Poliție;

2) sesizări primite la telefon;

3) autosesizări;

4) petiții depuse la secretariat/cancelarie sau petiții parvenite prin poștă;

5) petiții transmise în formă electronică (prin portal web sau e-mail);

6) sesizări recepționate prin intermediul sistemului de monitorizare video al traficului rutier.

În cazul, în care, în procesul examinării categoriilor date de sesizări/autosesizări au fost acumulate informații suficiente pentru a considera cu un grad înalt de probabilitate că a fost comisă o contravenție, angajatul Poliției care examinează cauza completează și prezintă Raportul privind înregistrarea contravenției conducătorului subdiviziunii.

Ulterior, contravenția se consideră luată la evidență, doar după ce datele raportului privind înregistrarea contravenției, iar în cazul contravenției flagrante, deciziei privind examinarea contravenției în temeiul constatării personale a agentului constatator sunt înregistrate în Registrul dedicat și introduse în Sistemul informațional de evidență a contravențiilor.

După cum am menționat *supra* pe parcursul procesului contravențional, făptuitorul, adică persoana în cărei privința este pornit procesul contravențional, dar şi alţi participanţi dispun de anumite drepturi şi libertăți care sunt garantate de legislaţie şi asigurate de autorităţile cu competenţe de a constata şi examina cauzele contravenţionale, respectiv, agentul constatator, procurorul, instanţa de judecată.

Astfel, chiar dacă Codul contravențional în art. 374 stabilește că procesul contravenţional se desfășoară pe principii generale de drept contravenţional, acesta mai menţionează şi Constituția, Codul de procedură penală în cazurile expres prevăzute de prezentul cod, precum şi al normelor dreptului internaţional şi ale tratatelor internaţionale cu privire la drepturile şi libertăţile fundamentale ale omului la care Republica Moldova este parte [2, p. 101].

În acest context suntem de acord cu părerea cercetătorilor menţionaţi mai sus care consideră că „majoritatea principiilor procedurii contravenţionale îşi au începuturile în textul Convenţiei pentru Apărarea Drepturilor Omului şi a Libertăţilor Fun-

damentale [4]. În mare parte, aceste reglementări cu caracter de principiu se regăsesc în art. 5-8; 13; 14; 17; 18 şi altele. Din Convenţie desprindem dreptul la libertate şi la siguranţă, prevăzut de art. 5 al Convenţiei, dreptul la un proces echitabil, prevăzut de art. 6 al Convenţiei, principiul potrivit căruia nicio pedeapsă nu poate fi aplicată fără a fi prevăzută de lege, stabilit la art. 7 al Convenţiei, dreptul la respectarea vieţii private şi de familie, prevăzut de art. 8 al Convenţiei, dreptul la un recurs efectiv, prevăzut de art. 13 al Convenţiei, principiul interzicerii discriminării, prevăzut de art. 14 al Convenţiei şi altele [2, p. 102].

Convenția Europeană a Drepturilor Omului constituie unul din instrumentele internaționale cele mai importante şi eficace de protecție a drepturilor omului în lume, şi aceasta pentru două rațiuni principale [5, p. 189]: a) profunda influență, pe care aceasta o exercită asupra legislației şi jurisprudenței statelor care au ratificat Convenţia; şi b) faptul că, spre deosebire de alte instrumente internaționale de acest gen, Convenția cuprinde şi un mecanism jurisdicțional supranațional ale cărei soluții se impun statelor contractante, în felul acesta fiind garantată efectiv respectarea drepturilor omului proclamate în textul ei.

În multiple ţări, inclusiv în Republica Moldova, Convenţia a fost integrată în dreptul naţional, în sensul că orice individ poate depune o plângere sau formula un apel la o instanţă naţională sau la o altă autoritate întemeindu-se direct pe dispozițiile sale. Convenţia nu este definită să înlocuiască sistemele naţionale de protecţie a drepturilor omului, ci să reprezinte o garanție internațională ce se alătură dreptului de recurs în cadrul fiecărui stat [6, p. 18].

Astfel, reglementările prevăzute de Convenţia europeană, precum şi hotărârile pronunțate de către Curtea europeană au o forţă juridică superioară normelor interne ce alcătuiesc sistemele naţionale de drept. Hotărârile instanţei europene nu au doar autoritatea de lucru judecat, ci şi autoritatea de lucru interpretat, autoritate ce depăşeşte limitele cazurilor concrete soluționate de către Curte.

Totodată, în contextul exercitării competenței sale contencioase, Curtea europeană, întru garantarea drepturilor şi libertăților fundamentale, a formulat în adresa statelor semnatare mai multe obligaţii. După conținutul şi caracterul reglementărilor, obligațiile pot fi atât materiale (substanţiale), cât şi formale (procesuale). La categoria celor materiale se referă obligațiile ce rezultă din interpretarea drepturilor substanțiale, iar la categoria celor formale se referă obligațiile ce rezultă din interpretarea drepturilor procedurale [7, p. 39].

Totodată, trebuie de reţinut că, CEDO examinează sesizările cu privire la contravenţii prin prisma normelor cu privire la faptele penale [3, p. 14].

Astfel, cu referinţă la drepturile procedurale ale persoanelor garantate de către stat în cadrul procesului contravenţional, putem menţiona că un prim articol, este cel ce prevede prezumţia de nevinovăţie, care determină că, persoana „acuzată de săvârşirea unei contravenții se consideră nevinovată atâta timp cît vinovăția sa nu este dovedită în modul prevăzut de Codul contravenţional.” Chiar dacă corespunde

caracteristicilor generale, prevederile date sunt criticabile, or, folosirea sintagmei „acuzată" credem că nu este corectă, persoana primind acest statut doar după ce este o decizie definitivă de sancţionare contravenţională.

La fel, reieşind din faptul că în procesul contravenţional, de multe ori se aplică şi normele corespondente din procedura penală, ar fi corect să se facă referinţă şi la Codul de procedura penală, în acest context.

Regula că nimeni nu este obligat să dovedească nevinovăţia sa, constituie o condiţie sine-qua-non a procesului contravențional, or, obligativitatea de a demonstra vinovăţia persoanei în comiterea contravenţiei aparţine agentului constatator sau procurorului care examinează cauza. Pe de altă parte, posibilitatea de acumulare a probatoriului în procesul contravenţional este una modestă, iar, de cele mai multe ori decizia agentului constatator sau hotărârea judecătorului de a aplica sancţiunea contravenţională sau de a înceta procesul contravențional se bazează pe intima convingere a acestora, fapt permis de Codul contravenţional.

La rândul său, art. 442 prevede că „procesul-verbal cu privire la contravenţie este un act prin care se individualizează fapta ilicită şi se identifică făptuitorul" care se „încheie de agentul constatator pe baza constatărilor personale şi a probelor acumulate, în prezenţa făptuitorului sau în absenţa lui" [8].

Pe de altă parte, concluziile despre vinovăţia persoanei în săvârșirea contravenţiei nu pot fi întemeiate pe presupuneri. Toate dubiile în probarea învinuirii care nu pot fi înlăturate în condițiile Codului contravențional se interpretează în favoarea persoanei în a cărei privință a fost pornit procesul contravenţional.

Iată de ce, atunci, când actul procesual de examinare al contravenției şi aplicare a sancțiunii (Procesul-verbal cu privire la contravenție; Decizia privind examinarea contravenției în temeiul constatării personale a agentului constatator; Decizia asupra cauzei contravenționale) sunt contestate în instanţa de judecată, dacă nu este susținut de careva probe poate fi anulat.

În acest sens, art. 462, alin. 4), lit. b) care stabileşte conținutul părții discriptive a hotărârii judecătorești prevede că aceasta cuprinde „probele pe care se întemeiază concluzia şi motivele de respingere a acestora".

Articolul 376 din Codul Contravenţional (inviolabilitatea persoanei) determină că libertatea individuală şi siguranţa persoanei sunt inviolabile. Respectiv, persoana pasibilă de răspundere contravenţională poate fi reţinută sau supusă constrângerii numai în cazuri excepţionale şi în condiţiile stabilite de cod, urmând să fie tratată cu respectul demnității umane.

Ce ţine de reţinerea persoanei în cauza contravenţională nu poate depăși 3 ore, iar cu autorizarea judecătorului de instrucţie până la 24 de ore.

În sensul dat, art. 433, determină situaţiile foarte exacte când poate fi aplicată reţinerea, şi anume în cazul:

a) contravenţiilor flagrante pentru care Codul contravenţional prevede sancţiunea arestului contravenţional;

b) imposibilităţii identificării persoanei în a cărei privinţă este pornit proces contravenţional dacă au fost epuizate toate măsurile de identificare;

c) executării hotărârii instanței de judecată privind expulzarea persoanei;

d) încălcării regimului frontierei de stat, a regimului zonei de frontieră sau a regimului punctelor de trecere a frontierei de stat.

De cele mai multe ori, persoana este reținută, anume în baza temeiului indicat la lit. a) a art. 433, iar dacă facem o analiză a contravențiilor pentru care este stabilită sancțiunea arestului contravențional, determinăm următoarele:

- articolul 67 (încălcarea legislației privind întrunirile, doar aliniatul 4^1 care sancționează participarea la întrunire cu deținerea asupra sa a substanțelor explozive, a oricăror substanțe interzise sau a altor obiecte ce pot pune în pericol viața ori sănătatea oamenilor);
- articolul 78 (vătămarea integrității corporale);
- articolul 78^1 (violența în familie);
- articolul 231 (conducerea vehiculului cu încălcarea regulilor privind dreptul de a conduce vehicule, şi anume alineatul 6 – conducerea vehiculului de către o persoană al cărei drept de a conduce vehicule este anulat, care este privată de dreptul de a conduce vehicule sau căreia îi este suspendată exercitarea dreptului special de a conduce vehicule);
- articolul 233 (conducerea vehiculului sub influența alcoolului ori în stare de ebrietate produsă de alcool, predarea conducerii lui către o persoană care se află sub influența alcoolului ori în stare de ebrietate produsă de alcool sau de alte substanţe);
- articolul 243 (părăsirea locului în care s-a produs accidentul rutier);
- articolul 318^1 (neexecutarea ordinului de restricţie de urgenţă);
- articolul 334^1 (încălcarea regulilor de aflare în custodie publică);
- articolul 353 (ultragierea colaboratorului organelor de ocrotire a normelor de drept, opunerea de rezistenţă, doar aliniatul 2 – opunerea de rezistenţă procurorului, ofiţerului de urmărire penală, ofiţerului de informaţii şi securitate, angajatului cu statut special al Ministerului Afacerilor Interne, unei alte persoane, aflată în exerciţiul funcţiunii sau al datoriei obștești de asigurare a securităţii statului, de menţinere a ordinii publice şi de combatere a criminalităţii).

După cum vedem, doar în privința a nouă contravenţii poate fi aplicată măsura procesuală de constrângere a reţinerii şi doar atunci când acestea sunt depistate în flagrant.

În cazul dat se întocmește procesul-verbal cu privire la reținere, iar persoanei reţinute i se aduc imediat la cunoștință, în limba pe care o înțelege, drepturile sale şi motivele reţinerii, circumstanțele faptei, încadrarea juridică a acţiunii a cărei săvârșire îi este imputată.

La fel, persoanei reținute i se comunică neîntârziat, contra semnătură, drepturile prevăzute la art. 384 Cod contravenţional, care stabilește drepturile pe care le are persoana în a cărui privința a fost pornit procesul contravențional, faptul comunicării consemnându-se în procesul-verbal cu privire la reținere.

Astfel, persoana reținută beneficiază de totalitatea drepturilor pe care le are persoana în a cărui privința a fost pornit procesul contravențional. Totodată, din totalitatea acestor drepturi, în special, cele dedicate persoanei reținute sunt indicate următoarele: să fie asigurată, în cel mult 3 ore de la reţinere, cu un avocat care acordă asistență juridică garantată de stat dacă fapta este pasibilă de sancţiunea arestului contravenţional şi să anunțe, în cazul reținerii, în termen de o oră din momentul reținerii, prin autoritatea competentă, două persoane, la alegerea sa, despre faptul şi locul reţinerii.

În timpul procesului contravențional nimeni nu poate fi maltratat fizic sau psihic şi sunt interzise orice acţiuni şi metode care creează pericol pentru viaţa ori sănătatea omului, chiar cu acordul acestuia. La fel, persoana reţinută nu poate fi supusă violenţei, amenințărilor sau unor metode ori procedee care ar afecta capacitatea ei de a lua decizii şi de a-şi exprima opiniile.

Astfel, agentul constatator, procurorul ori instanța de judecată nu este în drept în procesul examinării cauzei contravenţionale să intervină în viaţa privată, intimă şi de familie a persoanelor participante la proces, decât în cazurile în care aceasta se face necesar în virtutea faptului că acest amestec este prevăzut de lege în conformitate cu Convenţia pentru apărarea drepturilor omului şi libertăților fundamentale [3, p. 47].

Percheziția, examinarea corporală, alte acţiuni procesuale care aduc atingere inviolabilității persoanei pot fi efectuate fără consimțământul acesteia sau al reprezentantului ei legal numai în condițiile stabilite de legislație.

Pe de altă parte, conform art. 384, alin. (4) Cod contravenţional, persoana în a cărei privință a fost pornit procesul contravențional este obligată să accepte, la cererea autorității competente să constate contravenția sau să soluționeze cauza contravențională, examinarea şi percheziția sa corporală.

Ce ţine de percheziţie aceasta se efectuează în baza unei hotărâri motivate a organului de constatare a contravenţiilor şi numai cu autorizația judecătorului de instrucție. Totodată, legiuitorul nu oferă tuturor organelor aceste competențe, dar, din totalul de 36 de autorități cu competenţe de a constata şi examina contravenții, doar Ministerului Afacerilor Interne, Administrației Naționale a Penitenciarelor, Serviciului de Informaţii şi Securitate, Centrului Naţional Anticorupţie şi procurorului, fiind o garanție procesuală, în plus, că nu vor fi încălcate drepturile omului la realizarea acestei acțiuni procesuale.

În caz de contravenție flagrantă, percheziția se poate efectua în baza unei ordonanțe motivate fără autorizația judecătorului de instrucție, urmând ca acestuia să i se prezinte imediat sau nu mai târziu de 24 de ore de la terminarea percheziției, materialele obținute în urma percheziției efectuate, indicând-se motivele efectuării ei. Judecătorul de instrucție verifică legalitatea acestei acțiuni, iar în cazul constatării faptului că a fost efectuată legal, confirmă rezultatul acesteia printr-o încheiere motivată. În caz contrar, tot prin încheiere motivată, recunoaște percheziția ca fiind ilegală.

În acest sens intervenția judecătorului este o garanție că acțiunea dată care limitează drepturile şi libertățile omului va fi realizată fără încălcări şi cu o maximă corectitudine.

Referitor la procedura de examinare corporală nu are prevederi dedicate în Codul contravențional, respectiv, în cazul dat se aplică prevederile art. 119 din Codul de procedură penală care determină că autoritatea competentă are dreptul să efectueze examinarea corporală a bănuitului, învinuitului, inculpatului (în cazul dat, a persoanei în a cărei privință este pornit procesul contravenţional), martorului, victimei, cu consimțământul acestora sau în baza ordonanței motivate, cu autorizarea judecătorului de instrucție, pentru a constata dacă pe corpul acestora există urme ale infracţiunii (contravenţiei) sau semne particulare, în cazul în care pentru aceasta nu este necesară expertiza medico-legală.

În caz de infracțiune (contravenție) flagrantă, examinarea corporală poate fi efectuată fără autorizarea judecătorului de instrucție, însă, în termen de 24 de ore, el trebuie să fie informat despre acţiunea efectuată, cu prezentarea materialelor respective ale cauzei pentru controlul legalității acestei acţiuni.

Totodată, în cursul examinării corporale sunt interzise acţiuni care înjosesc demnitatea persoanei examinate sau îi pun în pericol sănătatea [9].

Ce ţine de libertatea de mărturisire împotriva sa, art. 377 Cod contravențional prevede că nimeni nu poate fi silit să mărturisească împotriva sa ori împotriva rudelor sale apropiate, a soţului/soţiei, logodnicului/logodnicei sau să-şi recunoască vinovăția. Persoana căreia autoritatea competentă să soluționeze cauza contravenţională îi propune să facă declarații demascatoare împotriva sa ori a rudelor sale apropiate, a soţului/soţiei, logodnicului/logodnicei este în drept să refuze de a face asemenea declarații şi nu poate fi trasă la răspundere pentru aceasta [8].

Analizând prevederile ce fixează drepturile şi obligațiile făptuitorului determinăm că recunoașterea totală sau parţială a vinovăției în comiterea faptei ce i se impută este un drept al acestuia, nu şi o obligație. Totodată, dedicat acestei condiții în legislație au fost introduse anumite proceduri simplificate menite să motiveze făptuitorul de a-şi recunoaște vina în comiterea contravenției.

Respectiv, procedurile simplificate nu au rolul de a diminua din drepturile şi garanțiile procesuale pe care le au participanții la proces, acestea fiind garantate pe deplin şi fiind, în acest sens, similare cu procedura clasică, mai mult ca atât, acestea stabilesc anumite facilităţi, cum ar fi: reducerea timpului de examinare, micșorarea mărimii amenzii, etc.

Respectiv, prin instituirea mecanismelor de examinare simplificată a cauzei contravenționale și de încheiere a acordului de colaborare se urmărește soluţionarea procesului contravențional într-un termen optim şi previzibil [2, p.204].

Astfel, în calitate de avantaje care motivează aplicarea acestor proceduri putem menționa următoarele:

- diminuarea timpului de documentare şi realizare a altor activități procesuale (expedierea citaţiei, fixarea zilei şi orei şedinţei de examinare, audierea participanților la proces, etc.);

- reducerea volumului de lucru în vederea soluționării cauzei, agentul constatator având posibilitatea să realizeze alte atribuții de serviciu;
- posibilitatea contravenientului de a achita doar o parte din amendă;
- evitarea cheltuielilor pentru asigurarea unei proceduri contravenționale ordinare (asigurarea unui interpret, apărător, specialist, expert etc.).

Ce ţine de alţi participanți la procesul contravenţional, cum ar fi victima, aceasta este obligată să dea explicații la solicitarea autorității competente, fiind prevenită în scris că răspunde pentru declarații calomnioase sau martorul care este obligat să facă declarații veridice, să comunice tot ceea ce ştie în legătură cu cauza respectivă şi să răspundă la întrebări, să confirme prin semnătură exactitatea declarațiilor sale consemnate în procesul-verbal al acţiunii procesuale sau anexate la el. Mai mult ca atât, martorul pentru refuzul sau eschivarea de a face declarații răspunde conform art. 313 din Codul penal, iar pentru prezentarea intenţionată de declaraţii mincinoase – în conformitate cu art. 312 din același cod.

Referitor la garantarea dreptului la apărare, art. 378 Cod contravenţional statuează că „în procesul contravenţional, autoritatea competentă să soluționeze cauza contravenţională este obligată să asigure părţilor şi altor participanţi la proces deplina exercitare a drepturilor procesuale în condiţiile prezentului cod” [8].

Pe parcursul procesului contravenţional, părțile au dreptul să fie asistate de un apărător (avocat), iar în momentul pornirii procesului contravenţional, autoritatea competentă să soluționeze cauza contravențională este obligată să aducă la cunoștința persoanei pasibile de răspundere contravențională dreptul ei de a fi asistată de un apărător.

Totodată, prevederile legale contravenționale determină doar o singură situație în care este obligatorie punerea la dispoziţie a unui avocat prin intermediul mecanismului de asistență juridică garantată de stat, şi anume, din momentul reţinerii în cel mult 3 ore, persoanei care este pasibilă de sancţiunea arestului contravenţional şi care nu are apărător ales (contravențiile pentru care se aplică această procedură fiind indicate mai sus).

Ce ţine de dreptul de a nu fi urmărit sau sancționat de mai multe ori, art. 380 Cod contravenţional prevede că nimeni nu poate fi urmărit sau sancţionat de mai multe ori pentru aceeași faptă. Reluarea procesului contravenţional care a încetat poate avea loc doar în cazul descoperirii unor noi circumstanțe sau în cazul depistării unui viciu fundamental, care a afectat hotărârea de încetare a procesului contravențional.

Suplimentar la cele indicate mai sus una din garanțiile de bază privind asigurarea drepturilor omului în procesul contravenţional îl constituie faptul că, realizarea de către persoana în a cărei privință a fost pornit proces contravenţional a drepturilor sale ori renunțarea la realizarea acestor drepturi nu poate fi interpretată în detrimentul persoanei şi nu poate avea consecințe nefavorabile pentru ea [8].

Totodată, persoana a cărei libertate şi demnitate au fost lezate prin aplicarea ilegală a unei măsuri procesuale are dreptul la repararea, în condițiile legii, a prejudiciului cauzat astfel. La fel, făptuitorul are dreptul să ceară şi să primească des-

păgubiri pentru prejudiciul cauzat prin acțiunile sau inacțiunile ilicite ale autorității competente să constate contravenția sau să soluționeze cauza contravențională. Însă dreptul dat se oferă doar în cazul în care prin hotărâre judecătorească definitivă s-a constatat caracterul ilicit al acțiunilor sau al inacțiunilor autorității competente.

În concluzie putem menţiona că participanții la procesul contravenţional dispun de o multitudine de drepturi şi libertăți, or, autoritățile competente trebuie să plaseze, în prim plan, garantarea şi respectarea acestora. Pe de altă parte participanții la procesul contravenţional, în special, făptuitorul trebuie să fie conștienți că drepturile de care dispun pot fi limitate, cât şi de faptul că au şi anumite obligații. La rândul lor, autoritățile competente ar trebuie să se asigure că angajații acestora cu statut de agenți constatatori înțeleg şi cunosc mecanismul de asigurare al drepturilor şi libertăților omului în procesul contravențional.

În sensul dat, aplicarea corectă a mecanismelor de asigurare ale drepturilor şi libertăților omului în procesul contravențional contribuie la ridicarea calității actelor procesuale întocmite, diminuarea erorilor şi greșelilor procesuale, cât şi de asigurarea unui climat înalt de legalitate în societate.

Referinţe bibliografice:

1. Furdui S. Dreptul contravenţional. Chişinău: Cartier, 2005
2. Pantea O., Antoci A. Drept contravențional: suport de curs. Chișinău: CEP USM, 2020
3. Trofimov I., Creţu A. Drept procesual contravențional. Chișinău: Cartea militară, 2017
4. Convenţia Europeană pentru apărarea drepturilor omului şi a libertăților fundamentale din 4 noiembrie 1950 (Roma), ratificată de Republica Moldova prin Hotărârea Parlamentului privind ratificarea Convenției pentru apărarea drepturilor omului şi a libertăților fundamentale, precum şi a unor protocoale adiționale la această convenție, nr. 1298-XIII din 24.07.1997. În: Monitorul Oficial nr. 54-55/502 din 21.08.1997
5. Pătulea V. Proces echitabil. Jurisprudența comentată a Curţii Europene a Drepturilor Omului. Bucureşti: I.R.D.O., 2007
6. Balan O., Sârcu D. Aplicarea directă a reglementărilor internaţionale în materia drepturilor omului, mecanisme naţionale şi internaţionale de protecţie a drepturilor omului, Chişinău, Academia de administrare publică, 2014
7. Erhan I. Drepturile şi libertățile omului în contextul ordinii şi securității publice. Chişinău: Lexon-Prim, 2023
8. Codul contravențional al Republicii Moldova, Legea nr. 218 din 24.10.2008. În: Monitorul Oficial nr. 78-84 din 17.03.2017, art. 100
9. Codul de procedură penală al Republicii Moldova, Legea nr. 122 din 14.03.2003. În: Monitorul Oficial nr. 248-251 din 05.11.2013, art. 699

STATUTUL JURIDIC AL ALEȘILOR LOCALI

LEGAL STATUS OF LOCAL ELECTED REPRESENTATIVES

CZU: 342.98:352.08 **DOI:**https://doi.org/10.59295/ssdoed2024.12

Gheorghe COSTACHI[1],
Victor DONOS[2]

ABSTRACT. *The article contains a brief analysis of the legislation in force governing the legal status of local elected representatives. After identifying the circle of officials who make up the category of local elected representatives, it is argued which of them are elected by local authorities and which by local authorities, thus making a clear distinction between these two subcategories.*

At the same time, the public official status of local elected representatives is analysed, and it is noted that most of them, according to the legislation in force, exercise functions of public dignity, with the exception of councillors (who form local councils). Given that councillors cannot be recognised as public officials, it is argued that the legislation should be amended to expressly recognise their status as elected dignitaries (persons holding positions of public dignity).

***Keywords**: local elected official, mayor, deputy mayor, councillor, rational president, district vice-president, local council, district council, civil servant, function of public dignity, public dignitary, elected public dignitary.*

REZUMAT. *Articolul cuprinde o analiză succintă a legislației în vigoare ce reglementează statutul juridic al aleșilor locali. După identificarea cercului de funcționari ce formează categoria aleșilor locali, se argumentează care dintre ei sunt aleși de colectivitățile locale și care de către autoritățile locale, realizându-se astfel o delimitare clară dintre aceste două subcategorii.*

Totodată se analizează și calitatea de funcționari publici ai aleșilor locali, constatându-se că majoritatea, potrivit legislației în vigoare, exercită funcții de demnitate publică, cu excepția consilierilor (care formează consiliile locale). Pornind de la faptul că consilierii nu pot fi recunoscuți ca funcționari publici, se argumentează necesitatea modificării legislației în vederea recunoașterii exprese a statutului acestora de demnitari aleși (persoane ce dețin funcții de demnitate publică).

***Cuvinte-cheie**: ales local, primar, viceprimar, consilier, președinte rational, vicepreședinte raional, consiliu local, consiliu raional, funcționar public, funcție de demnitate publică, demnitar public, demnitar public ales.*

Argument. Problema statutului juridic al *aleșilor poporului*, în prezent, a devenit una extrem de actuală, mai ales pornind de la faptul că conținutul acestuia cuprinde un element juridic și unul politic, ceea ce se repercutează într-un mod specific asupra

1 Gheorghe COSTACHI, doctor habilitat în drept, profesor universitar, cercetător științific principal în cadrul Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al USM, ORCID: https://orcid.org/0000-0003-1396-7598; costahi70@mail.ru

2 Victor DONOS, doctorand, Școala Doctorală Științie Juridice și Științe Administrative, Universitatea de Stat din Moldova, ORCID: https://orcid.org/0000-0002-6941-2586; e-mail: salubrisgrup@yahoo.com

instituției răspunderii acestor subiecți de drept. Pe de altă parte, contează foarte mult în ce măsură legislația în vigoare asigură reglementarea statutului juridic al *aleșilor poporului*, ca o garanție importantă a exercitării *funcției de demnitate publică* în cauză. În fine, actualitatea și importanța subiectului este determinată în mare parte și de faptul că în doctrina autohtonă nu poate fi atestată o preocupare distinctă axată doar pe problema *aleșilor poporului* și a statutului lor juridic [1, p. 34].

Identificarea statutului juridic al aleșilor poporului. Propunându-ne în continuare să consemnăm câteva reflecții importante pe marginea problemei statutului juridic al *aleșilor poporului*, în vederea precizării specificului acestuia și a cadrului juridic ce îl reglementează, menționăm pentru început că, în general, *statutul juridic al persoanei* este o instituţie juridică cu o structură complexă. Nucleul *statutului* dat este format din drepturi, libertăţi, interese legale şi îndatoriri, care devin funcţionale doar în cazul în care sunt îndeplinite anumite cerinţe (de ex., cetăţenia, capacitatea juridică etc.) şi sunt asigurate prin garanţii corespunzătoare (cum ar fi: principiile drepturilor omului, inevitabilitatea răspunderii pentru încălcarea drepturilor omului etc.). Toate aceste momente în ansamblu formează conţinutul *statutului juridic al persoanei* şi îi determină realizarea şi eficienţa practică [2, p. 371-386; 3, p. 8].

În cadrul tipologiei *statutului juridic al persoanei*, atestate în doctrină [4, p. 475] (care cuprinde următoarele tipuri: statutul juridico-internațional; statutul constituțional; statutul ramural, statutul special și statutul individual), regăsim un tip distinct – *statutul juridic special*. Acesta este constituit din drepturile, libertăţile şi obligaţiile proprii anumitor pături sau grupuri sociale, în funcţie de situaţia lor socială, economică, politică etc. De exemplu, studenţii au dreptul la bursă, persoanele care au atins vârsta pensionării au dreptul la pensie lunară. Cu ajutorul drepturilor acordate diferitor pături, grupuri sociale, statul şi societatea încearcă să compenseze inegalitatea în drepturi a acestora, care survine din cauze obiective şi nu depinde de voinţa omului (vârsta, lipsa sursei de venit, condiţii speciale de muncă etc.) [4, p. 477].

Tot din categoria aceasta face parte şi *statutul profesional* al persoanei (al deputatului, ministrului, judecătorului, procurorului etc.), după cum l-a identificat cercetătorul rus Н.И. Матузов [5, p. 28]. De aici, putem deduce că statutul juridic al *aleșilor poporului* este în esența sa un *statut special profesional*, care dispune de particularități distincte, mai ales că se deosebește de *statutul juridic al funcționarului public* „de rând”. Așadar, conținutul acestuia este determinat de specificul *funcției de demnitate publică* [1, p. 34], la care ne vom referi în cele ce urmează.

Particularitățile statutului juridic al aleșilor poporului. După cum am stabilit în compartimentul precedent, *aleșii poporului* sunt persoanele care ocupă *funcții de demnitate publică alese*, altfel spus, *demnitarii publici aleși de cetățeni* (șeful statului, deputații, primarii, consilierii locali și raionali). Acești demnitari (spre deosebire de demnitarii *numiți*) ocupă în exclusivitate *funcții de demnitate publică de factură politică*, ceea ce și determină esența statutului lor juridic [6, p. 6].

În vederea conturării acestui statut distinct, reamintim că, în prezent, locul ocupat de *aleșii poporului* în societatea noastră este unul însemnat, de primă importanță. Acest lucru se datorează faptului că ei se bucură de cea mai mare legitimitate dintre toți cei care dețin o *funcție de demnitate publică* la nivel local sau central, desemnarea lor făcându-se prin vot universal, egal, direct și liber exprimat de către cetățenii ce compun colectivitatea locală, respectiv, cea națională, iar în al doilea rând, prin responsabilitatea ridicată pe care o au, aceștia gestionând bugetul și patrimoniul statului și al unității administrativ-teritoriale, dispunând de un anumit grad de autonomie, libertate de decizie și de un drept de apreciere în alegerea celor mai bune soluții în scopul satisfacerii interesului național și local sau având, după caz, dreptul de a reglementa relații sociale primare ce urmăresc realizarea interesului general [7, p. 14]. Nu în ultimul rând, importanța deținerii calității de *ales* al comunității se poate remarca și prin faptul că, prin intermediul lor, prin *mandatul* primit, cetățenii controlează principalele instituții prin care se realizează democrația la nivel local și central.

Toate aceste momente justifică pe deplin necesitatea clarificării *statutului juridic* al acestei categorii de subiecți de drept, în vederea conturării clare a tuturor elementelor acestuia. Dat fiind faptul că acest deziderat este unul destul de complex, în cele ce urmează ne vom axa doar pe reliefarea unor particularități ce caracterizează statutul distinct al *aleșilor poporului*.

Dat fiind rolul însemnat pe care îl au *aleșii* în cadrul unităților administrativ-teritoriale și la vârful ierarhiei conducerii de stat se impune cu necesitate împiedicarea exercitării mandatului în mod abuziv, în dezinteresul cetățenilor, cu urmărirea obținerii unor avantaje personale, prin reglementarea riguroasă a formelor de răspundere juridică și a mecanismului de aplicare a acestuia [6, p. 7].

În primul rând, *aleșii locali* și cei *naționali nu pot avea calitatea de salariat.* Salariații sunt supuși unui regim juridic specific stabilit de dispozițiile *Codului muncii*. Ceea ce îl caracterizează pe *salariat* este faptul că el se găsește într-un raport juridic de muncă cu angajatorul, raport ce are drept unic izvor *contractul individual de muncă*. În temeiul acestuia din urmă, persoana fizică, denumită *salariat*, se obligă să presteze o activitate pentru și sub autoritatea unui angajator, persoană fizică sau juridică, în schimbul unei remunerații, numită salariu.

În al doilea rând, *aleșii nu pot fi nici funcționari publici* în înțelesul pe care îl dă noțiunii statutul funcționarilor publici reglementat de *Legea cu privire la funcția publică și statutul funcționarului public* nr. 158/2008 [8]. Funcționarul public se află într-un raport de funcție sau de serviciu cu autoritatea sau instituția publică unde își desfășoară activitatea, raport ce are drept unic izvor actul administrativ de numire emis de conducătorul autorității sau instituției publice.

Funcționarilor publici le este caracteristică *prerogativa de putere publică,* învestire necesară pentru realizarea unor sarcini executive, care nu se regăsește în cazul personalului contractual, al salariaților, dar nici în cazul *aleșilor*, dacă avem în vedere definiția conceptului de *putere publică* [7, p. 16-17].

Aşadar, din ansamblul reglementărilor în vigoare rezultă că persoanele care ocupă *funcţii alese* nu au calitatea de *funcţionar public* şi, prin urmare, acestora nu li se aplică prevederile Legii-cadru în domeniu [8], dar nici pe cea de *salariat*, în cazul lor nefiind incidente dispoziţiile *Codului muncii*.

Definitoriu pentru *demnitarii aleşi* (*aleşii poporului*) este faptul că aceştia stabilesc cu colectivitatea naţională sau, după caz, locală un raport, convenţional numit *de învestire,* un raport aflat în sfera dreptului public şi care are drept unic izvor *mandatul.* Numai în cazul acestor demnitari putem vorbi despre *mandat,* conţinutul acestuia fiind stabilit de Constituţie, legi şi regulamente de organizare şi funcţionare [6, p. 7].

Totodată, *mandatul* nu trebuie confundat cu noţiunea similară din dreptul civil, neavând valoarea unui contract. Potrivit cercetătorilor, „în dreptul public, *mandatul* reprezintă o învestire, o împuternicire, o funcţie de autoritate dată *aleşilor* de colectivitatea naţională (popor) sau de cea locală pentru a o reprezenta în sfera administrativă, în vederea îndeplinirii activităţilor curente, în interes public, la nivelul comunei/satului, oraşului, raionului sau statului. *Mandatul alesului* este expres, alegătorii urmând să voteze o listă sau, după caz, un candidat, şi general, deoarece nu implică ratificarea de către electorat a actelor îndeplinite în realizarea atribuţiilor. El trebuie să fie privit numai ca rezultat al alegerilor generale sau locale” [9, p. 42-46].

Vom sublinia în context că *mandatul* de *ales local* constituie o *funcţie de demnitate publică* ce rezultă din alegerile locale, reprezentând colectivitatea pentru realizarea autonomiei locale, în timp ce *mandatul de ales naţional* (propriu şefului de stat şi deputaţilor) reprezintă o demnitate publică rezultată tot din alegeri, dar în vederea exercitării prin reprezentare a suveranităţii naţionale.

Prin urmare, pentru a avea calitatea de *ales*, este necesar ca demnitarul să primească „girul” unei colectivităţi, fie naţională (a poporului), pentru *aleşii naţionali*, fie locală, pentru *aleşii locali*. Mai mult, împuternicirea primită trebuie dată prin vot în cadrul unui scrutin organizat conform dispoziţiilor legale (în cazul nostru a *Codului electoral al RM*). Votul trebuie să fie universal, egal, direct, secret şi liber exprimat.

Pe de altă parte, este important faptul că *aleşii poporului* sunt obligaţi, pentru a intra efectiv în exerciţiul mandatului lor, să depună un *jurământ de credinţă*. Astfel, ei dobândesc calitatea de *ales* de la data validării alegerilor, dar îşi pot îndeplini atribuţiile numai de la data depunerii şi consemnării jurământului de credinţă.

În concluzie, subliniem că *aleşii poporului* reprezintă o categorie distinctă de funcţionari publici (cu statut special), denumiţi legal *demnitari publici,* care exercită o *funcţie de demnitate publică* cu caracter politic în baza unui mandat public, obţinut în urma desfăşurării scrutinelor electorale, fapt ce conturează statutul juridic distinct a acestora în calitatea lor de *demnitari publici aleşi de cetăţeni.*

Reglementarea statutului juridic al aleşilor poporului. Având în vedere faptul că din categoria *aleşilor poporului* fac parte: şeful statului şi deputaţii – ca *aleşi*

naționali și primarii, consilierii locali/raionali – ca *aleşi locali,* este de la sine înțeles că statutul juridic al acestora este reglementat în diferite acte normative, după cum urmează [1, p. 35]:

Constituția Republicii Moldova [10] (inexistând o lege organică specială) în cazul statutului juridic al *șefului de stat*;

Constituția Republicii Moldova, *Legea despre statutul deputatului* nr. 39/1994 [11] și *Regulamentul Parlamentului* [12] în cazul statutului juridic al *deputaților*;

Constituția Republicii Moldova, Legea privind statutul alesului local nr. 768/2000 [13] și *Legea cu privire la administrația publică locală* nr. 436/2006 [14] în cazul statutului juridic al *aleșilor locali.*

Observăm că *Constituția Republicii Moldova,* ca Lege Supremă, conține referințe la toate categoriile de *aleşi ai poporului,* ceea ce în opinia noastră denotă semnificația distinctă a acestora. Totodată, întrucât vorbim despre o categorie distinctă de *demnitari publici*, este clar că incidentă în cazul dat este și *Legea cu privire la statutul persoanelor cu funcții de demnitate publică* nr. 199/2010 [15] ca Lege-cadru în materie ce reglementează statutul juridic al tuturor categoriilor de *demnitari publici*.

Relevant în context este însăși art. 1 alin. (1) din Legea nr. 199/2010, potrivit căruia: „Prezenta lege reglementează regimul general al funcţiei de demnitate publică, statutul juridic al persoanei care ocupă această funcţie, precum şi alte raporturi ce decurg din exercitarea funcţiei de demnitate publică".

Suplimentar, merită atenție și prevederile art. 3 alin. (2) din legea citată, conform căruia: „Prevederile prezentei legi se aplică demnitarului în partea în care statutul acestuia nu este reglementat prin legi speciale. În cazul în care soluţiile juridice prevăzute de prezenta lege şi de legea specială care reglementează activitatea demnitarului respectiv diferă, se aplică prevederile legii speciale corespunzătoare". Așadar, norma citată clarifică coraportul dintre Legea nr. 199/2010 și legile speciale enunțate mai sus, care reglementează mai detaliat statutul juridic al diferitor categorii de *aleşi ai poporului* (naționali și locali), accentuând prioritatea ultimelor în caz de coliziune.

La acest capitol, considerăm necesar a preciza că în condițiile în care statutul juridic al șefului de stat nu este reglementat prin lege specială, aplicabilă față de acest *ales al poporului* va fi în exclusivitate Legea nr. 199/2010.

Pornind de la semnificația juridică deosebită a Legii nr. 199/2010 pentru conturarea statutului distinct al *aleșilor poporului*, în cele ce urmează vom puncta cele mai principale aspecte/elemente ale statutului dat stabilite de aceasta, fiind vorba despre:

a) Drepturile aleșilor poporului **–** sunt reglementate în art. 5 după cum urmează: „În exercitarea mandatului, persoana cu funcţie de demnitate publică are următoarele drepturi de bază: a) să adopte decizii în limita competenţelor legale şi să ceară executarea acestora; b) să obţină în modul stabilit informaţia şi materialele necesare

pentru exercitarea funcţiei şi, după caz, să aibă acces la documentele şi la informaţiile ce conţin secret de stat; c) să viziteze, din oficiu sau la solicitare, întru exercitarea funcţiei şi în modul stabilit, alte autorităţi publice, alte persoane fizice şi juridice, de drept public sau privat; d) să beneficieze de dreptul la integritate personală, la o atitudine adecvată şi respectuoasă din partea subordonaţilor, altor factori de decizie şi a cetăţenilor; e) să beneficieze de dreptul la remunerarea şi stimularea muncii în condiţiile legii; f) să beneficieze de dreptul la dezvoltare profesională continuă din contul bugetului din care este remunerată; g) să beneficieze de dreptul la protecţia securităţii, la ocrotirea sănătăţii şi la condiţii favorabile pentru exercitarea eficientă a funcţiei deţinute; h) să delege dreptul de a efectua în numele său acte, de a semna documente pe perioada absenţei sale, dacă legile speciale ce reglementează activitatea demnitarului sau domeniul de activitate al acestuia nu prevăd altfel."

b) Obligațiile aleșilor poporului **–** sunt reglementate în art. 5 alin. (6): „Demnitarul depune jurământ în cazul în care această obligaţie este prevăzută de legea specială ce reglementează activitatea acestui demnitar". Suplimentar, potrivit art. 11: „(1) Demnitarul este obligat să prezinte, în condiţiile legii, declaraţie cu privire la venituri şi proprietate. (2) Demnitarul este obligat să respecte întocmai regimul juridic al conflictului de interese."

c) Regimul incompatibilităților este conturat de prevederile cuprinse în:

- art. 10: „(1) Demnitarul poate avea calitatea de membru al partidelor politice sau al organizaţiilor social-politice legal constituite, cu excepţiile prevăzute de legea specială. (2) Demnitarul poate fi exponent al partidelor politice sau al organizaţiilor social-politice în cadrul autorităţii publice pe care o conduce sau în al cărei cadru îşi exercită funcţia de demnitate publică, cu excepţiile prevăzute de legea specială. (3) Demnitarul, în exercitarea atribuţiilor funcţionale, trebuie să se abţină de la propagarea doctrinei şi ideologiei partidului sau organizaţiei social-politice al cărei membru sau al cărei exponent este, inclusiv să se abţină de la participarea la colectarea de fonduri, la folosirea resurselor administrative, la afişarea însemnelor sau a obiectelor inscripţionate cu sigla sau cu denumirea partidelor politice ori a candidaţilor acestora, de la crearea sau contribuirea la crearea unor subdiviziuni ale partidelor politice în cadrul autorităţii publice pe care o conduce sau în al cărei cadru îşi exercită funcţia de demnitate publică."
- art. 12: „(1) Demnitarul nu este în drept să desfăşoare orice altă activitate remunerată, cu excepţia activităţilor didactice şi ştiinţifice. (2) Prevederile alin. (1) nu se aplică în cazul în care Constituţia sau legea specială ce reglementează activitatea demnitarului conţine prevederi referitoare la situaţia de incompatibilitate specifică a demnitarului respectiv ori prevederi referitoare la o situaţie similară. (3) Situaţia de incompatibilitate urmează să înceteze în decursul unei luni din momentul apariţiei acesteia, dacă legea specială ce reglementează activitatea acestui demnitar nu stabileşte alt termen. Dacă demnitarul nu va întreprinde acţiuni în vederea eliminării incompatibilităţii, mandatul acestuia va înceta înainte de termen, în condiţiile art. 22.

(4) În cazul în care încetarea situaţiei de incompatibilitate în termenul specificat la alin. (3) nu depinde de voinţa demnitarului, acesta urmează să prezinte probe privind întreprinderea cu bună-credinţă a acţiunilor de eliminare a acestei situaţii."

d) Răspunderea aleșilor poporului. La fel ca și în cazul precedent, regimul răspunderii categoriei date de demnitari este conturat de normele cuprinse în câteva articole, după cum urmează:

- art. 21: „(1) Suspendarea mandatului presupune încetarea îndeplinirii pentru o anumită perioadă a atribuţiilor de către persoana cu funcţie de demnitate publică şi încetarea plăţii drepturilor salariale de către autoritatea publică în care activează această persoană, dacă legea specială ce reglementează activitatea demnitarului nu prevede altfel. (2) Exercitarea mandatului se suspendă în temeiul prevederilor legislaţiei muncii, reglementărilor de drept comun civile, administrative sau penale, al legilor speciale ce reglementează activitatea demnitarului, precum şi în temeiul participării demnitarului în campania electorală sau al desfăşurării anchetei de serviciu în legătură cu săvîrşirea de către demnitar a faptelor imputabile acestuia."

- art. 22: „(1) Exercitarea mandatului încetează la expirarea termenului, dacă mandatul nu este prelungit în modul stabilit de lege, sau înainte de termen. (2) În cazul demnitarului ales, încetarea înainte de termen a mandatului are loc în condiţiile prevăzute de legislaţia specială ce reglementează activitatea demnitarului respectiv. (3) În cazul demnitarului numit, încetarea înainte de termen a mandatului are loc prin revocarea sau, după caz, eliberarea din funcţie a demnitarului în temeiul actului administrativ al autorităţii care l-a numit în funcţie. (4) Dispoziţiile alin. (3) nu se aplică demnitarilor pentru care legea specială ce reglementează activitatea acestora prevede o altă procedură de încetare a mandatului înainte de termen."

- art. 23: „(1) Demnitarul îşi exercită mandatul cu bună-credinţă. În cazul încălcării acestei prevederi, demnitarul poartă răspundere personală. (2) Încălcările comise în exerciţiul mandatului atrag răspunderea disciplinară, civilă, contravenţională sau penală în condiţiile legii. (3) Neexecutarea sau executarea necorespunzătoare de către persoana cu funcţie de demnitate publică a obligaţiilor, prerogativelor şi competenţelor sale, indiferent de prezenţa culpei, poate atrage după sine revocarea sau eliberarea din funcţie. Temeiul şi cauzele revocării sau eliberării din funcţie din motive imputabile demnitarului se vor indica în actul administrativ corespunzător. (4) Demnitarul are dreptul să atace în instanţa judecătorească actul administrativ de eliberare din funcţie doar în cazul cînd legea statuează acest drept."

Din cele enunțate se poate observa că statutul juridic distinct al *aleșilor poporului* pornește în principal de la faptul că aceștia exercită funcția de demnitate publică în baza mandatului primit de la popor sau colectivitatea locală, fiind astfel reprezentanții acestora și exponenți direcți ai democrației reprezentative. În concret, bazele juridice ale statutului acestor demnitari sunt conturate în general de Legea Supremă și în particular de Legea-cadru nr. 199/2010 (care stabilește regimul general al funcției de demnitate publică, statutul juridic al persoanei care ocupă această

funcţie, precum şi alte raporturi ce decurg din exercitarea funcţiei de demnitate publică). Conform Legii-cadru, elementele comune pentru toate categoriile de *aleși ai poporului* servesc: drepturile, obligațiile, regimul incompatibilităților și răspunderii. Totodată, Legea-cadru admite ca prin legi speciale să fie reglementate și elemente distincte pentru fiecare categorie aparte, în funcție de specificul acesteia.

Plecând de la această constatare, considerăm binevenit a analiza cumulativ elementele comune și și elementele distincte, pentru a vedea în ce măsură se deosebește statutul juridic al fiecărei categorii de *aleşi ai poporului*. Dat fiind faptul că obiectul cercetării noastre privește nemijlocit problema răspunderii subiecților enunțați, ne vom reduce analiza comparativă doar la acest segment, urmărind a constata eventualele asemănări și deosebiri în limitele acestuia.

Referințe bibliografice:

1. Donos V. *Reflecții asupra statutului juridic al aleșilor poporului.* În: Legea și Viața, 2019, nr. 12, p. 34-48.
2. Marian O. *Statutul juridic al persoanei: concept, structură şi categorii.* În: Mecanisme naţionale şi internaţionale de protecţie a drepturilor omului, Materiale ale mesei rotunde cu participare internaţională consacrată aniversării a 65-a de la adoptarea DUDO, din 11 decembrie 2013. Chişinău: Academia de Administrare Publică, 2014, pp. 371-386.
3. Marian O. *Statutul juridic al persoanei: concept, structură și categorii.* În: Statutul juridic al persoanei: conținut și garanții. Culegere de studii științifice. Chișinău: S.n., 2017. 168 p.
4. Сырых В.М. *Теория государства и права*. Учебник. 3-е изд. Москва: Юстицинформ, 2004. 703 p.
5. Матузов Н.И. *Право и личность.* В: Теория государства и права: курс лекций. Москва, 1997. 776 p.
6. Donos V., Costachi Gh. *Aleşii poporului în sistemul funcţionarilor publici ai statului.* În: Legea și Viața, 2018, nr. 11, p. 4-8.
7. Pupăzan C.G. *Răspunderea penală a aleşilor.* București: Hamangiu, 2016. 338 p.
8. *Legea cu privire la funcţia publică şi statutul funcţionarului public* nr. 158 din 04.07.2008. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 230-232 din 23.12.2008 (actualizată – 26.07.2018).
9. Micu V. *Răspunderea parlamentară: teorie și practică.* Chișinău: S.n., 2017. 304 p
10. *Constituţia Republicii Moldova* din 29.07.1994. Republicată: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.78/140 din 29.03.2016 (cu modificări și completări ulterioare aduse prin Legea nr. 256 din 25.11.2016 și Legea nr. 70 din 13.04.2017).

11. *Legea despre statutul deputatului în Parlament*, nr. 39 din 07.04.1994. Republicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova Nr. 59-61 din 15.04.2005.
12. *Legea pentru adoptarea Regulamentului Parlamentului*, nr. 797 din 02.04.1996. Republicată în Monitorul Oficial nr. 50 din 07.04.2007.
13. *Legea privind statutul alesului local* nr. 768 din 02.02.2000. În: Monitorul Oficial nr. 34 din 24.03.2000 (versiune în vigoare din data 01.08.16 în baza modificărilor prin LP134 din 17.06.16, MO245-246/30.07.16).
14. *Legea cu privire la administrația publică locală* nr. 436 din 28.12.2006. În: Monitorul Oficial nr. 32-35 din 09.03.2007 (actualizată prin Legea nr. 111 din 15.08.2019, MO273/02.09.19).
15. *Legea cu privire la statutul persoanelor cu funcții de demnitate publică* nr. 199 din 16.07.2010. În: Monitorul Oficial nr. 194-196 din 05.10.2010 (actualizat – 27.07.2018).

JUDGES AGAINST JUDGES

JUDECĂTORI ÎMPOTRIVA JUDECĂTORILOR

CZU: 347.962.3 **DOI:**https://doi.org/10.59295/ssdoed2024.13

Natalia CRECIUN[1]

ABSTRACT. *The discipline of judges is an essential pillar of the judicial career. The proper management of this field is imperative, from the perspective of the need to ensure the balance between judicial independence and judicial responsibility, but also from the perspective of the impact of a disciplinary procedure on the image of the concerned judges and on the judiciary. In this context, the activity of the specialized bodies subordinated to the Superior Council of Magistracy with competencies regarding judicial discipline (the Disciplinary Board and the Judicial Inspection) is of increased doctrinal and professional interest. An overview of the current situation on this dimension is reflected in the Decisions of the Disciplinary Board and in the Annual Activity Reports of the concerned entities.*

The paper includes an analysis focused on a new trend found by the Judicial Inspection in 2022, namely on the fact of the submission of notifications regarding possible disciplinary violations committed by judges - also by fellow judges. What would be the causes that generated such a trend, how does this trend reflect the state of affairs in the judiciary, what would be the role of judicial self-government in ensuring the responsibility of individual judges and what would be the value of professional communication within the judicial system - these are some aspects researched in the paper, from the perspective of governance modernization mechanisms, focused on the protection of human rights.

The article is developed within the Project 'Modernization of governing mechanisms focused on the protection of human rights', cipher 20.80009.1606.15, in the Scientific Research Laboratory 'Compared Public Law and e-Government', Law Faculty, Moldova State University.

***Keywords**: judicial discipline, self-governance of justice, fellow judges, judicial communication*

REZUMAT. *Disciplina judecătorilor reprezintă un pilon esențial al carierei judiciare. Gestionarea corespunzătoare a acestui domeniu este un imperativ, din perspectiva necesității asigurării echilibrului dintre independența judiciară și responsabilitatea judiciară, dar și din perspectiva impactului unei proceduri disciplinare asupra imaginii judecătorilor vizați și a magistraturii în ansamblu. În context, activitatea organelor specializate din subordinea Consiliului Superior al Magistraturii cu competențe privind disciplina judiciară (Colegiul Disciplinar și Inspecția Judiciară) prezintă interes doctrinar și profesional sporit. O privire de ansamblu asupra situației pe această dimensiune este reflectată în Hotărârile Colegiului Disciplinar și în Rapoartele de activitate anuale ale entităților vizate.*

Lucrarea cuprinde o analiză direcționată pe o tendință nouă constatată de Inspecția Judiciară în anul 2022 și anume pe faptul depunerii sesizărilor cu privire la posibile abateri disciplinare comise de judecători – tot de către colegii judecători. Care ar fi cauzele ce au generat o asemenea tendință, cum reflectă această tendință starea de lucruri din justiție, care ar fi rolul

[1] Natalia CRECIUN, dr, lect. Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova, https://orcid.org/0000-0002-1936-9137 , natalia.creciun@gmail.com

autoguvernării judecătorești în responsabilizarea judecătorilor individuali și care ar fi valoarea comunicării profesionale în cadrul sistemului judiciar – sunt câteva aspecte cercetate în lucrare, din perspectiva mecanismelor de modernizare a guvernanței, axate pe protecția drepturilor omului.

Articolul este elaborat în cadrul Proiectului „Modernizarea mecanismelor de guvernare axate pe protecția drepturilor omului", cifrul 20.80009.1606.15, în L.C.Ș. „Dreptul Public Comparat și e-Guvernare", Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

***Cuvinte-cheie**: disciplina judiciară, autoguvernarea justiției, judecători, colegi, comunicarea judiciară*

Introduction

Disciplinary liability of judges is a mechanism for accountability of the justice system. The national normative-legal framework establishes rules, procedures and guarantees to ensure the efficiency of this legal institution. In the legal system of the Republic of Moldova, the role of judicial self-governance bodies in managing the career of magistrates is substantial. The Superior Council of Magistracy, a constitutional entity, is the guarantor of the independence of the judicial authority and ensures the appointment, transfer, secondment, promotion, and application of disciplinary measures against judges.[1, art.121^1, art.123 para (1)] The discipline of judges (including the adoption of the decision on the dismissal of judges and the dismissal of court presidents and vice-presidents) is a field of competence of the Superior Council of Magistracy [2, art. 4 para (3) letter c), c^1)]. The Disciplinary Board and the Judicial Inspection, specialized bodies subordinated to the Superior Council of the Magistracy, have specific powers in carrying out the disciplinary procedure of judges: the Disciplinary Board examines disciplinary cases regarding judges in office and judges who have resigned, for acts committed while exercising the function of a judge, and apply disciplinary sanctions [3, art.8 para (1)], and the Judicial Inspection verifies the reports or, as the case may be, self-reports on the facts that may constitute disciplinary violations [4, art.7^1 para (6) letter b^1)] and, in fact, performs the primary checks regarding the existence or non-existence of elements of judicial disciplinary misconduct.

Disciplinary liability of judges in the legal system of the Republic of Moldova

In general, the submission of notifications regarding judicial discipline is a natural procedure for a justice system operating on the basis of the principles of responsibility, transparency, integrity. This is a mechanism to hold the system accountable and, most often, such complaints are submitted by participants in judicial processes, who invoke disciplinary violations in the conduct of certain judges.

It is the same situation in the legal system of the Republic of Moldova. For the most part, litigants are the ones who notify the judicial self-administration bodies, this possibility being enshrined in the law: the notification can be submitted by the person whose rights were violated as a result of the act committed by the judge or another person who can invokes a legitimate interest [5, art.19 para (1) letter a)].

However, many referrals, although they claim to refer to the commission of disciplinary violations, in fact, refer to issues that do not belong to the competence of the Judicial Inspection or the Superior Council of Magistracy. For example, in 2022, a large part of the notifications concerned the disagreement with the court decisions, the incompetence of judges, violation of the deadlines for the release of copies of judicial acts, according to requests, including the issuance of judicial acts in Russian, non-issue of the copy of the minutes of the court session and of the audio recording of the court session, non-referral of the case to the court of appeal or recourse, return of the summons request, postponement of the court hearing, language criteria, etc. [6, p.6] This state of affairs is maintained from year to year (2021 [7, p.8], 2020 [8, p.27-28] , 2019 [9, p.30]).

There are also multiple referrals filed by representatives of the legal professions, particularly by prosecutors and lawyers.

However, 2023 was distinguished by a new specificity of notifications [10, p.7]: the authors of the referrals were magistrates, who invoked the commission of disciplinary offenses by other magistrates, colleagues from the same court or from other courts. This phenomenon is of interest for research, from the perspective of understanding the causes that generated such trends, the impact of these referrals on the judicial career, the state of affairs in the judiciary, but also the management of communication within the system.

The brief analysis of the decisions of the Disciplinary Board, issued in 2022 in the disciplinary proceedings initiated on the complaints filed by judges against judges, reveals that they are quite different in terms of object and legal basis. In such a situation, it is quite difficult to draw definite conclusions regarding the merits of this specific complaint and the impact they will have on judicial ethics and discipline, the working climate in the collectives of magistrates and on the image of justice. The difficulty is also generated by the uncertainty of the final solutions in the respective disciplinary cases; or, the decisions of the Disciplinary Board are not final and can be challenged administratively (at the Superior Council of Magistracy) or judicially (in the court, in the administrative litigation procedure), as the case may be.

Synthesis of disciplinary cases filed at judges' complaints

In one case, a judge from a higher court filed a complaint against a judge from a lower court, on the grounds that the latter had examined the case extremely superficially and violated of the law. The disciplinary procedure was terminated due to the existence of procedural defects. [11]

In another case, the interim president of the court filed a complaint against a judge of the same court, for unmotivated absence from work, by fraudulently acquiring the status of grandmother who benefited from partially paid leave for care of the minor child up to the age of 3 and additional unpaid leave for the care of the child

from 3 to 4 years old. The Judicial Inspection and the Disciplinary Board rejected the complaint as unfounded. [12]

Several disciplinary proceedings have as subjects the same judges within a court, including judges with managerial functions, who have filed complaints against each other under different circumstances. The same instance manager is targeted. In the actions of all the judges, the elements of disciplinary violations were found, the sanctions applied being the warning and, accordingly, the reprimand (Decision of the Disciplinary Board no.4/3 of March 18, 2022 [13]; Decision of the Disciplinary Board no.7/3 of March 18, 2022 [14]; Decision of the Disciplinary Board no.9/3 of March 18, 2022 [15]).

A judge filed several referrals against fellow judges in the same court, including against the president of the court, alleging the exercise of illegitimate influence against him and interference with the administration of justice. The Disciplinary Board did not find the existence of disciplinary violations in any of the cases (Decision of the Disciplinary Board no.240/11 of November 18, 2022[16]; Decision of the Disciplinary Board no.7/6 of June 30, 2023 [17]).

Mutual complaints regarding judicial conduct were submitted by judges with managerial functions (the vice-president and the interim president of the Supreme Court of Justice). One plaintiff alleged discriminatory and disrespectful behavior of the president of the court in relation to the judge (the case was returned to the Judicial Inspection for additional verifications [18]) and, correspondingly – the judge's non-compliance with the administration's indications (no disciplinary violations were found [19]).

Some circumstances revealed in notifications filed by court managers regarding the actions of certain judges working in the same court, had a rather serious impact on the careers of the judges concerned. In one case, the adoption, in the same criminal case, of two sentences with different contents, was the basis for finding disciplinary misconduct and sending the materials to the General Prosecutor's Office, for the verification of these circumstances (Decision of the Disciplinary Board no.12/4 of April 22, 2022 [20]). In another case, the president of the court filed a referral for multiple complaints and addresses received from the litigants regarding the violation of the legislation, non-compliance with the deadlines for the examination of the cases and the execution of the of disposition acts, in the cases under examination of a rank-and-file judge of that court (Decision of the Disciplinary Board no.11/4 of April 22, 2022 [21]). In both cases, it was decided to dismiss the notified judges.

In 2022, a specific situation was also registered - a collective referral, submitted by a number of 14 judges of a court against the actions of the interim vice-president of the court. The violation by the vice-president of the court of the legal provisions regarding the random redistribution of several cases was invoked, in connection with a judge being on unused annual leave for more than 4 months, as well as, on the one hand, discriminatory and abusive behavior in relation to the judges who filed the

referral, and on the other hand – preferential treatment in relation to the judge on leave. The Judicial Inspection and the Disciplinary Board rejected the collective appeal, in the conduct of the vice-president of the court wasn't retained the constituent elements of a disciplinary offense (Decision of the Disciplinary Board no.88/6 of April 29, 2022 [22]).

Findings and discussions

Given the variety of notifications submitted, according to the object and legal basis, we will try to make certain findings, to give certain assessments regarding some solutions to streamline the institution of disciplinary liability of judges, through mechanisms of judicial self-governance, including through the efforts of the judiciary.

Is the new phenomenon, regarding the filing of referrals by judges against judges, a positive or negative fact?

Should judges, including court presidents, continue this practice or refrain from it?

Does this phenomenon reflect an act of courage and responsibility? Or rather an act of undermining the credibility of justice, by displaying to the public judicial conduct allegedly contrary to judicial discipline?

These, for now, remain questions without univocal answers.

Basically, judges have the right to invoke the violation of disciplinary offenses by their colleagues, because they invoke a legitimate interest, in the sense of the Law on the disciplinary liability of judges [23, art.19 para 1 letter a)]. Judicial integrity and accountability are indispensable values of good judicial governance and the mechanisms for strengthening these values are pillars of a public service focused on the protection of human rights. Perhaps, at first glance, such a state of affairs could affect the image of the system. However, for the society this would rather be a signal that justice is not a closed caste and within the system there is diversity of voices and diversity of positions, and the self-improvement and self-purification of the system are levers effectively put into operation.

Beyond the concrete cases examined in the present study, on which we will not judge separately, the final decision to be taken at the level of judicial self-administration (Superior Council of Magistracy) and judicial control, as appropriate, we will stop at a few basic ideas, which come to validate research hypotheses analyzed over four years, from a regulatory, doctrinal and practical point of view, within the *Modernization of governance mechanisms focused on the protection of human rights* State Project.

Judges must be vocal and active. Currently, judicial independence is accepted as an indispensable standard of the system of guarantees of the right to a fair trial. Studies on judicial independence argue the imperative of guaranteeing judicial independence at the highest level in a complex approach: referring to external inde-

pendence (regarding economic, political actors) and internal independence (within the judiciary). And sometimes the increased emphasis on this standard of judicial independence, supplemented by the recommendation of moderation and restraint in the expression of judges, creates erroneous perceptions of judicial conduct in the overall context of the governing act. Independence, impartiality and reserved public expression have the role of strengthening the capacities of the judiciary in exercising the act of justice in the spirit of the priority protection and guarantee of human rights. These guarantees and characteristics do not mean isolating the judiciary from the other branches of the power and from the society, nor turning it into a corporation of the elites. Therefore, the judiciary and individual judges should take a stand and act, within statutory limits, in situations where institutional silence is not a solution. Judges must be vocal and active when there is a risk of deliberate undermining of judicial independence and image through the lens of external factors (especially through speeches by political actors provided to the public in order to intimidate judges or exert pressure on the judiciary for populist, electoral purposes).

But judges must be vocal and active also when internal factors proliferate likely to affect the integrity and image of the judiciary (when the judges themselves show blatant and unforgivable disregard for legal and ethical norms). And, if in conflict with external factors the reaction of the Councils for the Judiciary should be prompt and consistent, then in conflicts of an internal nature the response should come precisely from the judges, with or without managerial functions. In such situations, the submission by judges of referrals regarding judicial discipline against fellow judges would not only be justified, but also necessary. This would be an internal system self-discipline mechanism.

The management of judicial communication must be treated as a subject of utmost importance to ensure the image of justice. Although recent research puts increased emphasis on the importance of communication and emotional intelligence in the context of work performance, the reality appears to be more complicated. Basically, judicial communication is reflected in reasoned judicial decisions, as materialized forms of access to justice and a fair trial. But judicial communication is not limited to court decisions; judges should be prepared to communicate with the public, not just in borderline situations.

'In the past, many judges and prosecutors have fallen into the trap of a poorly mastered communication, with negative consequences for the effective administration of justice and the image of the justice system in general' [24, para 3.8]. Polish magistrates became aware of their insufficient preparedness to communicate with the public in crucial circumstances for justice and society, related to the modification of justice laws and the proliferation of the risk of undermining, in this way, judicial independence; through efforts and solidarity with professional associations of judges and representatives of other legal professions, they managed to build communication strategies and be vocal, at national (Poland) and European levels [25].

A judiciary in the service of society is built on a qualitative management of judicial communication, which includes: professional and interprofessional training and education; thematic discussions at the collective level of the court or several courts; adequate working conditions; effective social and legal guarantees; balanced workload; communication strategies aimed at establishing a friendly psychological climate, which would allow judges and court staff to exercise their duties without pressures of an emotionally destructive nature. The use by the manager or by the judge(s) of reactive, aggressive verbal or non-verbal language can have a destructive impact on the quality and efficiency of the judicial act itself. 'How well or poorly a particular judge lives up to the temperamental expectations of judicial office depends to no small degree on his or her tendencies toward particular patterns of emotional experience and regulation. These tendencies are deep. […] They drive behavior, particularly in the stressful situations that typify most forms of judging.' [26, p.2152]

The human component of the judge actor requires a human approach, and the process of building a user-friendly justice service can be supported by open judicial communication. On the assumption that, by their nature, internal conflicts can be resolved through proactive communication, the filing of disciplinary complaints by judges against judges should be avoided.

The role of court presidents in holding judges accountable and exercising judicial communication management should be effectively realized. In essence, an institution leader has a major role in obtaining performance indicators, in promoting the institution's image, in ensuring the lucrative web of climate and collective work discipline. The managerial function in justice is quite demanding, starting from the specifics of the sphere of activity [27, para 6]. Therefore, a court president who tends to obtain by the institution and by the judges working in that court high indicators of judicial quality and efficiency, also has the duty to react to the allegedly illegal conduct of the judges, regardless of the legal nature of the violation. When a judge of the lead court is targeted in multiple complaints from litigants, the president of the court is the first one who has the obligation to verify the basis of the complaints and to take the necessary measures to protect the image and integrity of the judge targeted in the referral and the lead court. In such circumstances, the court manager could be forced by the situation to submit a complaint to the judicial self-administration bodies, against the fellow judge, in order to safeguard the integrity of justice and the responsibility of judges. 'Without strong mechanisms for signaling intolerance for judicial misconduct, the judiciary makes itself vulnerable to a whole host of potential risks' [28, p.980].

In the context of judicial communication management, managerial communication is an essential pillar of the climate of judicial integrity. The institutional communication strategy is a guiding factor of the work process in that court. Similarly, the president of the court has a substantial role - as a legal institution, but also as a personality. Or, 'individuals holding this office may significantly affect the authority

and legitimacy of this institution, which in turn determines real influence of court presidents in a given jurisdiction' [29, p.2069].

Applying the findings to the disciplinary procedures mentioned above, the fact that the same judges, working in the same court, including with administrative functions, file complaints against each other, is a not-so-subtle form of reflection of an inappropriate work climate in the respective collective, which should capture the attention of the manager of the concerned instance.

The management of risk situations and of psychological stress by judges should be treated seriously. In this sense, taking over good practices from other jurisdictions could be an option: offering thematic training on the management of aggression or emotionally demanding work (Netherlands); provision of training courses on the psychological burden of judges, stress and violence at work, including specialized courses for court administrators (France); providing judges with social and individual support from psychologists (Belgium); guidance and assistance in finding solutions for reconciling family and professional life, including the provision of psychological support, by a private group, funded by magistrates' associations (Canada), etc. [30, para 108, 109, 115, 117]

It is an indispensable aspect of communication management in judicial institutions, which could contribute to the resolution of potential conflicts between magistrates through less radical methods than reporting to the Judicial Inspection.

Collective referrals filed by judges against a fellow judge, including against the president of the court, are a signal of tension within the judiciary. Beyond the disciplinary case of this kind mentioned previously, such types of tensions would be opportune to resolve by making the communication act more efficient, inside the system. An effective communication act would mean finding consensus in law and good practices. A collective referral would be necessary in the event of the existence of clear and consistent signs of serious violations of legal norms by the judge, with or without a managerial function. Otherwise, such actions can generate a rather complicated perspective in the work of the collective of judges, in terms of psychological comfort, trust, collegial support. In its recommendations, CEPEJ demonstrated the connection between the quality of the judicial act and the well-being of judges, including from an emotional point of view. [31, guideline 6]

Disciplinary complaints should not be used by judges as retaliatory remedies. The fact of filing mutual notifications, one against the other, by judges against judges, outlines the existence of hostile relations between certain judges. Exposing these realities to the public does not benefit the justice system. Transparency of justice involves also the publication of the decisions of the Disciplinary Board in specific disciplinary cases. The simple reading of these judgments, which refer to or quote specific wordings from the examined referrals, gives the reader - the public - the opportunity to create their own impressions, to assess the type of relationships existing between the judges in conflict. Regardless of the final solutions adopted in such

cases, the data provided reveal aspects less beneficial to the image of justice and indicators of a faulty communication management and managerial communication.

'It is important that the judiciary provides an atmosphere that allows judges to make critical comments […]. However, judges should avail themselves first of any existing remedial measures, before going public' [32, para 5.3].

The role of judicial self-administration bodies in the management of disciplinary referrals filed by judges against judges. Regarding the role of judicial self-administration bodies in the management of the judicial career, through the disciplinary liability institution, each body has the prerogative to act within the limits of legal competencies. The Judicial Inspection and the Disciplinary Board have the obligation to examine the referrals/contestations received regarding judicial discipline. Therefore, the act of communication will be exclusively the formal legal act, adopted according to the procedures and respecting the content requirements. In any case, motivation is the substance that will give answers to issues regarding judicial ethics, discipline, responsibility, independence, impartiality.

However, an important role in facilitating a judicial communication, based on the win-win model, should fall to the management, on scientific principles, of judicial ethics, 'as a system of professional values, [...] based on the principle of self-regulation, by *judges of judges'* [33, p.55].

Such a role could be assumed by the Commission on Ethics and Professional Conduct of Judges. At the moment, this entity does not seem to be very visible and vocal in the self-governance of justice. From the moment of its creation, in 2018, the members of the commission met at only 3 meetings and adopted 4 Opinions (on the participation of judges in political activities; on the impartiality of the judge; the use of social media by judges; judges' communication with court staff, prosecutors, lawyers and other judges) [34]. The Ethics Commission on Ethics would strengthen its mission as a preventive mechanism, without being confused with the disciplinary mechanism, the relevant normative-legal framework being quite clear in this regard: the Commission is not entitled to issue an advisory opinion/recommendation in a dilemma or problem, which is known to be the subject of a dispute, or a past or pending investigation or disciplinary procedure, or there is already an advisory opinion of the Commission, in this regard [35, para 4.3].

We are confident that the strengthening of the role of the Ethics Commission, together with the practical improvement of the judicial communication strategy and the awareness of the negative impact of arrogance and adversity, externalized by certain judges, on the work climate and on the image of justice would be able to prevent the use of the mechanism disciplinary as a method of revenge. The national normative-legal regulations allow the Ethics Commission to follow the CEPEJ recommendations regarding the development of positive ethics and the provision of personalized support to judges, independent of any disciplinary procedure [36, guideline 7].

And yes, the Judicial Inspection could contribute to the improvement of the preventive and disciplinary mechanism, to the promotion of the culture of collegiality and judicial integrity, by analyzing the specifics found, regarding the filing of complaints by judges against judges and the reasoned assessment of the causes of such a phenomenon, of the impact on the integrity, independence and accountability of judges and on the image and credibility of justice as a system and public service. Or, 'in States where they exist, judicial inspectorates, on the basis of their observations of judges' behaviour, could contribute to the development of ethical thinking; their views could be made known through their annual reports' [37, para 46].

Judges need functional mechanisms for overcoming ethical dilemmas, guaranteeing judicial independence. As a good practice, the solution found in the French legal system as of 2016 is quite interesting and could be examined in the context of other jurisdictions. This refers to the creation of an 'Ethics Assistance and Monitoring Service' attached to the High Council of the Judiciary, made up of former members of the High Council of the Judiciary, who 'can be contacted directly by telephone during the week by any judge facing ethical or deontological difficulties". An extremely important aspect is the fact that the discussions are confidential and anonymous and 'the disciplinary authority may under no circumstances ask these authorities for personal data for the purpose of sanction'. [38, para 138, 139]

It is a different approach from the one regulated at the national level (Republic of Moldova), but thanks to the accessibility, confidentiality and anonymization of the data, it could be a functional mechanism to support judges in difficult ethical or deontological circumstances, which deserves stakeholders' attention.

The same questions

Is the new phenomenon, regarding the filing of referrals by judges against judges, a positive or negative fact?

Should judges, including court presidents, continue this practice or refrain from it?

Does this phenomenon reflect an act of courage and responsibility? Or rather an act of undermining the credibility of justice, by displaying to the public judicial conduct allegedly contrary to judicial discipline?

Preliminary answers

It is positive that judges react to acts allegedly contrary to judicial discipline and notify the competent bodies. In this way, they are no longer isolated in the 'ivory tower' [39, para 1.3] and moderation in expression is not equated with silence (individual, collective or institutional). Also, the analyzed phenomenon reveals the existence of some dissensions within the judicial body, which could shake, to a certain extent, the perception that the judiciary is a closed caste, incapable of self-discipline, through internal mechanisms. From another perspective, the submission of referrals

by judges against judges could be interpreted as a signal that divergent opinions within the judiciary want to be heard and that there is a need for more involvement on the part of judges (individual and/or associated) and judicial self-governing bodies in identifying vulnerabilities and solving them.

On the other hand, conflicts between judges could increase the vulnerability of the judiciary, which in turn could serve as an advantage for political groups and pressure groups in capitalizing on their own interests. The risks could gain scope especially in the development of radical processes of reforming the justice sector, in conditions of reduced credibility of all branches of state power. According to some authors, 'it is clear that, as everything in the law, judicial discipline is sensitive to cultural determinants that cannot be readily modified by legislative innovations' [40, p.64]. The basic variable on which answers regarding reform directions would be based would be the cultural determinants themselves, related to the judiciary, to political actors with decision-making power, to civil society, to the community.

Finally, we have one more question. In the legal system of the Republic of Moldova, judges have the right to join national organizations for the representation of their interests, for professional development and the defense of their status [41, art.4 para (1) letter d)]. In the disciplinary procedure, the concerned judge may be assisted by a lawyer or his/her representative [42, art.25 para (1) letter d)]. 'In some member States [of the CoE], associations of judges represent judges in disciplinary proceedings if they request representation. There can be no objection to judges' associations representing their members in disciplinary proceedings and contributing to ensuring a fair procedure [...]' [43, para 36]. In this new specifics of the phenomenon, regarding the filing of complaints by judges against judges, would the associations of judges accept assisting those judges in disciplinary proceedings?

Another kind of conclusion

As far as we are concerned, we would not like the phenomenon of *judges against judges* to be perpetuated. Nor prosecutors against prosecutors, lawyers against lawyers, etc. We would like to promote *judges for judges*; *judges, prosecutors and lawyers – for justice*.

Remark

In the present study, we refrain from the assessment of the phenomenon of filing disciplinary complaints by judges against judges for reasons based on political or economic interests. In this case, the discussions would transcend the sphere of ethics and judicial discipline and would be transferred to the criminal sphere. In such an approach, the reasonings would also be different.

Bibliographical references:

1. Constitution of the Republic of Moldova, no.1, of 29.07.1994. In: *Official Gazette of the Republic of Moldova*, 29.03.2016, no.78
2. Law on the Superior Council of Magistracy, no.947 of 19.07.1996. In: *Official Gazette of the Republic of Moldova*, 22.01.2013, no.15-17
3. Law on disciplinary liability of judges, no.178 of 25.07.2014. In: *Official Gazette of the Republic of Moldova*, 15.08.2014, no.238-246
4. Law on the Superior Council of Magistracy, no.947 of 19.07.1996. In: *Official Gazette of the Republic of Moldova*, 22.01.2013, no.15-17
5. Law on disciplinary liability of judges, no.178 of 25.07.2014. In: *Official Gazette of the Republic of Moldova*, 15.08.2014, no.238-246
6. Report on the activity of the Judicial Inspection for 2022. [cited 10.12.2022]. Available: https://www.csm.md/files/RAPOARTE/2022/Activitate-2022.pdf
7. Report on the activity of the Judicial Inspection for 2021. [cited 10.12.2022]. Available: https://www.csm.md/files/RAPOARTE/2021/RaportIJ2021.pdf
8. Report on the activity of the Judicial Inspection for 2020. [cited 10.12.2022]. Available: https://www.csm.md/files/RAPOARTE/2019/RAPORT_IJ_2020.pdf
9. Report on the activity of the Judicial Inspection for 2019. [cited 10.12.2022]. Available: https://www.csm.md/files/RAPOARTE/2019/RAPORT_IJ_2019.pdf
10. Report on the activity of the Judicial Inspection for 2022. [cited 10.12.2022]. Available: https://www.csm.md/files/RAPOARTE/2022/Activitate-2022.pdf
11. Decision of the Disciplinary Board no. 3/3 of March 18, 2022. [cited 10.12.2022]. Available: https://www.csm.md/files/Hotarirele_CDisciplinar/2022/Sesizari/3-3.pdf
12. Decision of the Disciplinary Board no.215/10 of October 21, 2022. [cited 10.12.2022]. Available: https://www.csm.md/files/Hotarirele_CDisciplinar/2022/CC1/10/215-10.pdf
13. Decision of the Disciplinary Board no.4/3 of March 18, 2022. [cited 10.12.2022]. Available: https://www.csm.md/files/Hotarirele_CDisciplinar/2022/Sesizari/4-3.pdf
14. Decision of the Disciplinary Board no.7/3 of March 18, 2022. [cited 10.12.2022]. Available: https://www.csm.md/files/Hotarirele_CDisciplinar/2022/Sesizari/7-3.pdf
15. Decision of the Disciplinary Board no.9/3 of March 18, 2022. [cited 10.12.2022]. Available: https://www.csm.md/files/Hotarirele_CDisciplinar/2022/Sesizari/9-3.pdf

16. Decision of the Disciplinary Board no.240/11 of November 18, 2022. [cited 10.12.2022]. Available: https://www.csm.md/files/Hotarirele_CDisciplinar/2022/CC2/11/240-11.pdf
17. Decision of the Disciplinary Board no.7/6 of June 30, 2023. [cited 10.12.2022]. Available: https://www.csm.md/files/Hotarirele_CDisciplinar/2023/Sesizari/06/7-6.pdf
18. Decision of the Disciplinary Board no.133/8 of July 01, 2022. [cited 10.12.2022]. Available: https://www.csm.md/files/Hotarirele_CDisciplinar/2022/CC2/08/133-8.pdf
19. Decision of the Disciplinary Board no 262/12 of December 22, 2022. [cited 10.12.2022]. Available: https://www.csm.md/files/Hotarirele_CDisciplinar/2022/CC1/12/262-12.pdf
20. Decision of the Disciplinary Board no.12/4 of April 22, 2022. [cited 10.12.2022]. Available: https://www.csm.md/files/Hotarirele_CDisciplinar/2022/Sesizari/04/12-4.pdf
21. Decision of the Disciplinary Board no.11/4 of April 22, 2022. [cited 10.12.2022]. Available: https://www.csm.md/files/Hotarirele_CDisciplinar/2022/Sesizari/04/11-4.pdf
22. Decision of the Disciplinary Board no.88/6 of April 29, 2022. [cited 10.12.2022]. Available: https://www.csm.md/files/Hotarirele_CDisciplinar/2022/CC1/06/88-6.pdf
23. Law on disciplinary liability of judges, no.178 of 25.07.2014. In: *Official Gazette of the Republic of Moldova*, 15.08.2014, no.238-246
24. Guide on communication with the media and public for courts and prosecution authorities. CEPEJ(2018)15, Strasbourg, 4 December 2018. [cited 10.12.2022]. Available: https://rm.coe.int/cepej-2018-15-en-communication-manual-with-media/16809025fe
25. Matthes Claudia-Y. Judges as activists: how Polish judges mobilise to defend the rule of law. In: *East European Politics*, vol.38, issue 3, 2022, pp.468-487. DOI: 10.1080/21599165.2022.2092843. [cited 10.12.2022]. Available: https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/21599165.2022.2092843 (Google Scholar)
26. Terry A. Maroney. (What we talk about when we talk about) judicial temperament. In: *Boston College Law Review*, vol.61, issue 6, 2020., pp.2083-2153. [cited 10.12.2022]. Available: https://scholarship.law.vanderbilt.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2177&context=faculty-publications (Google Scholar)
27. CCJE Opinion no.19(2016) on the role of court presidents. Strasbourg, 10 November 2016. [cited 10.12.2022]. Available: https://rm.coe.int/1680748232
28. Root Martinez V. Avoiding judicial discipline. Essay. In*: Northwestern Uni-*

versity Law Review, vol.115, no.3, 2020, pp.953-985. [cited 10.12.2022]. Available: https://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=6885&context=faculty_scholarship (Google Scholar)
29. Blisa A., Kosar D. Court Presidents: the missing piece in the puzzle of judicial governance. In: *German Law Journal*, vol.19, no.07, 2018, pp.2031-2076. [cited 10.12.2022]. Available: https://www.researchgate.net/profile/David-Kosar/publication/331258772_Court_Presidents_The_Missing_Piece_in_the_Puzzle_of_Judicial_Governance/links/5c6ed321299bf1268d1b82bf/Court-Presidents-The-Missing-Piece-in-the-Puzzle-of-Judicial-Governance.pdf (Google Scholar)
30. Breaking up judges' isolation. Guidelines to improve judges' skills and competences, strengthen knowledge sharing and collaboration, and move beyond a culture of judicial isolation. CEPEJ 2019(15), Strasbourg, 06 December 2019. [cited 10.12.2022]. Available: https://rm.coe.int/cepej-2019-15-en-knowledge-sharing/16809939e4
31. Breaking up judges' isolation. Guidelines to improve judges' skills and competences, strengthen knowledge sharing and collaboration, and move beyond a culture of judicial isolation. CEPEJ 2019(15), Strasbourg, 06 December 2019. [cited 10.12.2022]. Available: https://rm.coe.int/cepej-2019-15-en-knowledge-sharing/16809939e4
32. CCJE Opinion no.25(2022) on freedom of expression of judges. Strasbourg, 02 December 2022. [cited 10.12.2022]. Available: https://rm.coe.int/opinion-no-25-2022-final/1680a973ef%0A%0A
33. Simonis M. Effective court administration and professionalism of judges as necessary factors safeguarding the mother of justice – the right to a fair trial. In: *International Journal of Court Administration*, vol.10, issue 1, 2019, pp.47-58. ISSN 2156-7964. DOI: 10.18352/ijca.294. [cited 10.12.2022]. Available: https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/ijca10&div=10&id=&page= (Google Scholar)
34. Superior Council of Magistracy. Ethics Commission. [cited 10.12.2022]. Available: https://www.csm.md/ro/organe-subordonate/comisia-de-etica.html
35. Regulation regarding the activity of the commission on Ethics and Professional Conduct of Judges. Approved by the Decision of the Superior Council of Magistracy no.229/12 of 08 May 2018. In: *Official Gazette of the Republic of Moldova*, 29.06.2018, no.235-244
36. Breaking up judges' isolation. Guidelines to improve judges' skills and competences, strengthen knowledge sharing and collaboration, and move beyond a culture of judicial isolation. CEPEJ 2019(15), Strasbourg, 06 December 2019. [cited 10.12.2022]. Available: https://rm.coe.int/cepej-2019-15-en-knowledge-sharing/16809939e4

37. CCJE Opinion no. 3(2002) to the attention of the Committee of Ministers of the Council of Europe on the principles and rules governing judges' professional conduct, in particular ethics, incompatible behaviour and impartiality. Strasbourg. [cited 10.12.2022]. Available: https://rm.coe.int/1680747bac
38. Breaking up judges' isolation. Guidelines to improve judges' skills and competences, strengthen knowledge sharing and collaboration, and move beyond a culture of judicial isolation. CEPEJ 2019(15), Strasbourg, 06 December 2019. [cited 10.12.2022]. Available: https://rm.coe.int/cepej-2019-15-en-knowledge-sharing/16809939e4
39. Guide on communication with the media and public for courts and prosecution authorities. CEPEJ(2018)15, Strasbourg, 4 December 2018. [cited 10.12.2022]. Available: https://rm.coe.int/cepej-2018-15-en-communication-manual-with-media/16809025fe
40. Vincenti S. R. Standartisation and authority in judicial discipline: a comment on Italy and Ireland's experiences. In: *Irish Judicial Studies Journal*, vol.6(1), 2022, pp.55-68. [cited 10.12.2022]. Available: https://iris.unimore.it/bitstream/11380/1280180/1/4.%20Silvio%20Vinceti%20Final%20%281%29.pdf (Google Scholar)
41. Law on the status of the judge, no.544 of 20.07.1995. In: *Official Gazette of the Republic of Moldova,* 22.01.2013, nr=o.15-17
42. Law in disciplinary liability of judges, no.178 of 25.07.2014. In: *Official Gazette of the Republic of Moldova*, 15.08.2014, no.238-246
43. CCJE Opinion no.23(2020). The role of associations of judges in supporting judicial independence. Strasbourg, 06 November 2020. [cited 10.12.2022]. Available: https://rm.coe.int/opinion-23-en-ccje-2020/1680a03d4b

VIOLENȚA ÎN FAMILIE COMISĂ ÎN CYBERSPAȚIU

DOMESTIC VIOLENCE COMMITTED IN CYBERSPACE

CZU: 343.615-027.553:004 **DOI:**https://doi.org/10.59295/ssdoed2024.14

Gheorghe RENIȚĂ[1]

ABSTRACT. *This article starts from the premise that most crimes can be committed not only offline but also online. Thus, domestic violence can also be committed in cyberspace. Moreover, the concept of "cyberviolence" was outlined. This concept is found in several documents adopted under the auspices of the United Nations, the Council of Europe, and the European Union. More recently, the European Court of Human Rights has expressly emphasized that cyberviolence constitutes a form of domestic violence. It is about the cases of Buturugă v. România and Volodina v. Russia (no. 2). This article analyses the reasoning of the European Court of Human Rights. It is shown that cyberviolence against a family member generates a serious interference in the private life of the person, i.e., in the right guaranteed by art. 8 of the European Convention on Human Rights and, respectively, of art. 28 of the Constitution of the Republic of Moldova. And the national authorities have a positive obligation to conduct an effective investigation. Such an investigation must lead to the identification of the perpetrator, his punishment and compensation to the victim.*

Keywords : *offence, cyberviolence, cyberbullying, domestic violence, effective investigation, victim*

REZUMAT. *Acest articol pornește de la premisa că majoritatea infracțiunilor pot fi comise nu doar offline, ci și online. Așadar, violența în familie poate fi comisă și în cyberspațiu. De altfel, s-a conturat conceptul de „violență cibernetică". Acest concept se regăsește în mai multe documente adoptate sub egida Organizației Națiunilor Unite, Consiliului Europei și Uniunii Europene. Mai nou, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a accentuat expres că violența cibernetică constituie o formă a violenței în familie. Este vorba despre cazurile Buturugă v. România și Volodina v. Rusia (nr. 2). În acest articol sunt analizate raționamentele Curții Europene a Drepturilor Omului. Se arată că violența cibernetică împotriva unui membru de familie generează o ingerință gravă în viața privată a persoanei, i.e., în dreptul garantat de art. 8 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului și, respectiv, de art. 28 din Constituția Republicii Moldova. Iar autoritățile naționale au obligația pozitivă de a efectua o anchetă efectivă. O astfel de anchetă trebuie să conducă la identificarea făptuitorului, la pedepsirea acestuia și la despăgubirea victimei.*

Cuvinte-cheie: *infracțiune, violență cibernetică, cyberbullying, violență în familie, anchetă efectivă, victimă*

1. Introducere

Cyberspațiul constă din rețeaua interdependentă de infrastructuri informatice, incluzând internetul, rețelele de comunicații electronice, sistemele informatice, procesoarele și controlerele încorporate [1].

[1] Gheorghe RENIȚĂ, doctor în drept, lector universitar, Universitatea de Stat din Moldova, ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-2722-009X, e-mail: gheorghe.renita@usm.md

În același timp, cyberspațiul – în care existența virtuală devine tot mai mult o a doua natură umană – reprezintă un mediu propice (sau un „vest sălbatic”, după cuvintele lui B. Sandywell [2]) pentru comiterea unor infracțiuni. Majoritatea infracțiunilor pot fi comise nu doar offline, ci și online.

Nu face excepție nici infracțiunea de violență în familie. De altfel, s-a afirmat că o formă a violenței în familie o constituie „violența cibernetică” [3].

2. Conceptul de „violență cibernetică”

Conceptul de „violență cibernetică” („*cyberviolence*” sau „*cyberbullying*”) nu se conține în cadrul normativ intern, însă se regăsește în mai multe documente adoptate sub auspiciul Organizației Națiunilor Unite, Consiliului Europei și UE. Spre exemplu, potrivit unui raport privind violența cibernetică împotriva femeilor și a fetelor, publicat în 2015 de o comisie specializată din cadrul Organizației Națiunilor Unite, violența cibernetică împotriva femeilor și fetelor trebuie abordată din perspectiva definiției pe care Organizația Națiunilor Unite o dă violenței împotriva femeilor și fetelor. Potrivit acestui raport [4], violența cibernetică prezintă astfel următoarele caracteristici:

„Termenul «cibernetic» este utilizat pentru a înțelege diferitele moduri în care Internetul exacerbează, amplifică sau răspândește abuzul. Spectrul complet de comportamente variază de la hărțuirea online la dorința de a provoca vătămări fizice, inclusiv [săvârșirea de] agresiuni sexuale, omor și [incitări la] sinucidere. Violența cibernetică îmbracă forme diferite, iar tipurile de comportament observate în cadrul acesteia de la apariția sa s-au schimbat rapid – și, în absența controlului, vor continua să evolueze – pe măsură ce platformele și instrumentele digitale și virtuale se răspândesc.”

Raportul prezintă un inventar al formelor pe care le poate lua violența cibernetică împotriva femeilor și identifică șase categorii: intruziunea, imitarea, supravegherea, urmărirea/spamming-ul, recrutarea și distribuirea cu rea-voință. Raportul definește intruziunea ca fiind folosirea tehnologiei pentru a obține acces ilegal sau neautorizat la sisteme sau resurse pentru a obține informații cu caracter personal, pentru a le modifica sau pentru a insulta victima, de exemplu sub forma violării parolei și a controlului funcționalității calculatorului. Supravegherea implică folosirea tehnologiei pentru a monitoriza activitățile și comportamentele victimei, în timp real sau cronologic (de exemplu, prin supravegherea GPS sau prin monitorizarea cheilor de acces pentru a recrea activitățile victimei pe calculator) [5].

Grupul de lucru al Consiliului Europei privind hărțuirea online și alte forme de violență online, în special împotriva femeilor și copiilor, a propus, într-un studiu din 2018 [6], următoarea definiție:

„Violența cibernetică reprezintă utilizarea sistemelor informatice pentru a cauza, a facilita sau a amenința persoane, ceea ce provoacă sau este probabil să provoace vătămări sau suferințe fizice, sexuale, psihologice sau economice și poate include exploatarea unor circumstanțe, caracteristici sau vulnerabilități individuale.”

Studiul precizează că anumite forme de infracționalitate cibernetică, cum ar fi accesul ilegal la date cu caracter personal intime sau distrugerea de date, pot fi, de asemenea, considerate acte de violență cibernetică. De asemenea, oferă un inventar al acțiunilor legate de violența cibernetică împotriva femeilor: încălcări informatice ale vieții private, infracțiuni informatice motivate de ură, hărțuire cibernetică, amenințări cibernetice directe cu violențe fizice, infracțiuni informatice și exploatarea sexuală și abuzuri sexuale împotriva copiilor în mediul online. Încălcările informatice ale vieții private includ intruziunile în computer (sau într-un alt dispozitiv) și preluarea, partajarea și manipularea de date și imagini, inclusiv a datelor intime. Supravegherea cibernetică reprezintă o supraveghere online. Aceasta include o serie de comportamente repetate și intruzive, cum ar fi urmărirea, hărțuirea și amenințările, și generează frică victimei. Studiul face trimitere, de asemenea, la cercetări potrivit cărora supravegherea cibernetică de către parteneri intimi are loc adesea în contextul violenței conjugale și reprezintă o formă de control coercitiv [7]

Într-un alt document – raportul din 2017 al Institutului European pentru Egalitatea de Șanse între Femei și Bărbați privind violența cibernetică împotriva femeilor și fetelor –, se notează că, deși încă lipsesc date statistice, studiile existente sugerează că femeile sunt mai vizate decât bărbații de anumite forme de violență cibernetică. Raportul citează experți potrivit cărora ar fi mai adecvat ca violența cibernetică să fie considerată o extindere a violenței offline. Potrivit acestui raport, poliția face adesea o distincție greșită între violența cibernetică împotriva femeilor și fetelor săvârșită online și cea săvârșită offline, considerând că practicile la care sunt supuse victimele sunt mai degrabă „incidente" decât comportamente sistematice continue [8]. Raportul include, de asemenea, următoarele afirmații [9]:

„Violența cibernetică împotriva femeilor și a fetelor se prezintă sub diferite forme, inclusiv: urmărirea pe ascuns în mediul online, pornografia împotriva voinței acestora (sau «pornografie din răzbunare»), insultele de gen și hărțuirea de gen, umilirea femeilor și fetelor (*slut shaming*), pornografia nesolicitată, șantajul sexual («*sextorsion*») [10] amenințările cu violul și cu moartea, divulgarea de informații cu caracter personal (*doxing*) și traficul facilitate prin mijloace electronice.

[...] Urmărirea pe ascuns online reprezintă un tip de urmărire prin intermediul emailurilor, al mesajelor text (sau online) sau al Internetului. Implică incidente repetate, care separat pot fi acte inofensive sau nu, dar care, acumulate, pot genera victimei un sentiment de insecuritate, îi provoacă un anumit nivel de suferință, teamă sau panică.

La fel ca violența între parteneri intimi produsă offline, violența cibernetică împotriva femeilor se poate manifesta sub diferite forme: sexuală, psihologică și, din ce în ce mai des, economică, informațiile difuzate online punând în pericol locul de muncă al victimei sau eficacitatea căutărilor viitoare ale unui loc de muncă. De asemenea, nu trebuie subestimate potențialele efecte psihologice ale acestor violențe săvârșite în cyberspațiu [...]".

Așadar, se pare că s-a conturat un consens (internațional și european) privind conceptul de „violență cibernetică”.

3. Cazul *Buturugă v. România*

Raționamentele de mai sus au fost avute în vedere de către Curtea Europeană a Drepturilor Omului în contextul judecării cazului *Buturugă v. România*. În această cauză, Curtea Europeană a reținut, în fapt, că victima a pretins că, la 17 decembrie 2013, a fost amenințată cu moartea de către M.V.: acesta ar fi amenințat-o că o va arunca de la balcon pentru a face să se creadă că a vrut să se sinucidă. A mai susținut că, la 22 decembrie 2013, M.V. a lovit-o în cap și a amenințat-o că o ucide cu un topor, apoi s-a ascuns într-una din camerele apartamentului lor și a cerut ajutor.

La 23 decembrie 2013, victima a obținut un certificat medical care atesta că a avut nevoie de 3-4 zile de îngrijiri medicale ca urmare a leziunilor pe care le prezenta și că aceste leziuni puteau să dateze din 22 decembrie 2013.

Tot la 23 decembrie 2013, aceasta a depus o plângere împotriva lui M.V. la Parchet (a se citi – Procuratură – *n.a.*). La 6 ianuarie 2014, a formulat o nouă plângere împotriva lui M.V. și a repetat acuzațiile cu privire la violențele și amenințările la care fusese supusă. Victima a susținut că autoritățile au încercat să o convingă să își retragă plângerea pe motiv că leziunile nu erau grave.

La o dată neprecizată, reclamanta s-a constituit parte civilă și a solicitat repararea prejudiciilor materiale și morale pe care a pretins că le-a suferit.

La 18 martie 2014, victima a solicitat, ca element probatoriu în cadrul procesului penal, o percheziție electronică a calculatorului familiei, susținând că M.V. îi consultase în mod abuziv conturile electronice, inclusiv contul său de Facebook, și că făcuse copii ale conversațiilor sale private, ale documentelor și ale fotografiilor sale. Prin ordonanța din 2 iunie 2014, parchetul a respins cererea victimei pe motiv că probele care ar fi putut să fie astfel obținute nu aveau legătură cu infracțiunile de amenințare și violențe pretins săvârșite de făptuitor.

La 2 iulie 2014, victima a depus la dosarul parchetului o copie a hotărârii din 13 martie 2014 a Judecătoriei Tulcea prin care a fost emis un ordin de protecție în favoarea sa.

La 11 septembrie 2014, victima a formulat o nouă plângere penală împotriva lui M.V. pentru violarea secretului corespondenței.

După audierea mai multor persoane, prin ordonanța din 17 februarie 2015, parchetul a dispus clasarea dosarului. Ordonanța se întemeia pe art. 193 alin. (1) și (2), art. 206 alin. (1) și pe art. 302 alin. (2) din noul Cod penal al României, care sancționează lovirea sau alte violențe, amenințarea și violarea secretului corespondenței. În ordonanță, parchetul a indicat faptul că, la 17 decembrie 2013, reclamanta fusese într-adevăr amenințată cu moartea de către fostul său soț, dar a apreciat că comportamentul acestuia nu era suficient de grav pentru a fi calificat drept infracțiune. Prin urmare, parchetul i-a aplicat lui M.V. o amendă administra-

tivă de 1.000 de lei românești (RON) (echivalentul la aproximativ 250 de euro). În plus, parchetul a considerat că nu existau elemente care să probeze actele de violență care ar fi fost comise la 22 decembrie 2013. Astfel, potrivit parchetului, certificatul medical eliberat în ziua următoare proba că reclamanta a fost victima unor violențe, dar nu stabilea cu certitudine că M.V. era autorul acestora. În ceea ce privește plângerea referitoare la violarea secretului corespondenței, parchetul a respins-o ca tardivă (*i.e.*, pentru că a expirat termenul de prescripție de tragere la răspundere).

Victima a contestat ordonanța în discuție. Corelativ, prin hotărârea definitivă din 25 mai 2015, instanța de judecată a respins plângerea reclamantei. Instanța a confirmat concluziile parchetului potrivit cărora amenințările la care fusese supusă reclamanta de către M.V. nu prezentau gradul de pericol social necesar pentru a fi calificate drept infracțiune și că nu exista nicio probă directă că leziunile suferite de victimă au fost cauzate de făptuitor. În ceea ce privește plângerea reclamantei referitoare la pretinsa violare a secretului corespondenței, instanța a decis că plângerea nu avea legătură cu obiectul cauzei și că datele publicate pe rețelele de socializare erau publice [11].

În fața Curții Europene a Drepturilor Omului, victima a denunțat lipsa de eficacitate a anchetei penale privind actele de violență conjugală la care pretinde că a fost supusă. A invocat că siguranța sa personală nu a fost asigurată în mod adecvat. Ea a criticat, de asemenea, refuzul autorităților de a examina plângerea sa privind violarea secretului corespondenței sale de către fostul soț. În susținerea afirmațiilor sale, în drept, reclamanta a invocat art. 5 (dreptul la libertate şi la siguranţă), art. 6 (dreptul la un proces echitabil) și art. 8 (dreptul la respectarea vieţii private şi de familie) din Convenție [12].

Sub acest aspect, Curtea a reamintit că, în baza principiului *jura novit curia*, este responsabilă cu încadrarea juridică a faptelor cauzei; ea nu este obligată de motivele de drept invocate de reclamant în baza Convenției și al protocoalelor la aceasta și poate decide ce încadrare juridică să dea faptelor corespunzătoare unui capăt de cerere examinându-l în contextul articolelor sau dispozițiilor Convenției, altele decât cele invocate de reclamant. În speță, având în vedere împrejurările invocate de reclamantă și formularea capetelor sale de cerere, Curtea a decis că le va examina din perspectiva art. 3 (care prevede că „nimeni nu poate fi supus torturii, nici pedepselor sau tratamentelor inumane ori degradante”) și art. 8 (care garantează dreptul la respectarea vieţii private şi de familie) din Convenția Europeană a Drepturilor Omului [13].

După această clarificare, Curtea a reiterat că, în coroborare cu art. 3, obligația impusă de art. 1 din Convenție Înaltelor Părți Contractante de a garanta oricărei persoane aflate sub jurisdicția lor drepturile și libertățile consacrate de Convenție le impune să ia măsurile corespunzătoare pentru a împiedica ca aceste persoane să fie supuse torturii, tratamentelor sau pedepselor inumane ori degradante, chiar și administrate de persoane particulare.

Potrivit Curții, copiii și, în special, alte persoane vulnerabile, între care și victimele violenței în familie, au dreptul la protecție din partea statului, sub forma unei prevenții eficiente, protejând astfel aceste persoane față de forme atât de grave de atingeri aduse integrității persoanei. Aceste obligații pozitive, care se suprapun adesea, constau în: a) obligația de a lua măsuri rezonabile pentru a preveni relele tratamente de care autoritățile aveau sau ar fi trebuit să aibă cunoștință și b) obligația procedurală de a efectua o anchetă efectivă în cazul în care o persoană pretinde în mod întemeiat că a suferit rele tratamente [14].

Pentru a putea vorbi despre o obligație pozitivă, Curtea a precizat că trebuie să se stabilească faptul că autoritățile aveau sau ar fi trebuit să aibă cunoștință la momentul faptei despre existența unui risc real și imediat ca o persoană identificată să fie supusă unor rele tratamente ca urmare a faptelor penale ale unui terț și că nu au luat, în cadrul puterilor lor, măsuri care ar fi putut fi considerate în mod rezonabil ca fiind de natură să evite acel risc. În plus, Curtea a hotărât că statele au obligația pozitivă de a stabili și de a pune efectiv în aplicare un sistem de sancționare a oricăror forme de violență în familie și de a oferi garanții procedurale suficiente victimelor [15]. Aceste obligații pozitive derivă din asigurarea respectării art. 3 din Convenție.

Din perspectiva art. 8 din Convenție, Curtea a notat că, deși acest articol urmărește în esență să protejeze persoana împotriva ingerințelor arbitrare ale autorităților publice, poate impune statului obligații pozitive inerente respectării efective a drepturilor pe care le garantează. Alegerea măsurilor care pot garanta respectarea art. 8 din Convenție în relațiile dintre indivizi ține, în principiu, de marja de apreciere a statelor contractante. Există diferite modalități de asigurare a respectării vieții private, iar natura obligației statului depinde de aspectul vieții private care este în joc [16].

Aplicând aceste principii generale la circumstanțele cazului, cu privire la ancheta privind relele tratamente, Curtea Europeană a reținut că autoritățile naționale s-au bazat pe articolele din noul Cod penal care sancționează violența între persoane particulare, nu pe dispozițiile codului care sancționau mai sever violența în familie. Nici instanța de judecată nu a dat o altă calificare juridică faptelor de care fostul soț era acuzat [17].

Curtea a subliniat diligența deosebită pe care o impune tratarea plângerilor privind violența în familie și a considerat că particularitățile violenței în familie, astfel cum sunt recunoscute în Convenția de la Istanbul privind prevenirea și combaterea violentei împotriva femeilor și a violenței în familie, trebuiau luate în calcul în cadrul procedurilor interne. În speță, Curtea a constatat că ancheta internă efectuată de autoritățile naționale nu a ținut seama de aceste particularități [18].

Mai mult, Curtea a estimat că concluziile la care a ajuns judecătoria sunt discutabile. Astfel, instanța națională a concluzionat că amenințările la care a fost expusă victima nu erau suficient de grave pentru a fi calificate drept infracțiuni și că nu exista nicio probă directă a faptului că leziunile suferite de partea în cauză au fost cauzate de fostul său soț. Curtea nu a fost convinsă că astfel de concluzii aveau efectul disu-

asiv capabil să prevină un fenomen atât de grav precum violența conjugală. În plus, deși nicio autoritate internă nu a contestat realitatea și gravitatea leziunilor suferite de reclamantă, nu a existat niciun element al anchetei care să permită identificarea persoanei răspunzătoare de cauzarea leziunilor [19].

Curtea a mai observat că incidentele denunțate de victimă au avut loc la 17 și la 22 decembrie 2013, în timp ce prima plângere a fost prezentată de victimă la 23 decembrie 2013. Totuși, potrivit Curții, nu se poate afirma că a existat o întârziere excesivă între fapte și sesizarea autorităților. Prin urmare, în circumstanțele prezentei cauze, comportamentul victimei nu demonstrează o lipsă de diligență din partea sa, cu atât mai mult cu cât impactul psihologic este un aspect important care trebuie luat în considerare în cauzele de violență în familie. În plus, Guvernul nu a probat în fața Curții că termenul de depunere a plângerilor a avut consecințe directe asupra anchetei, făcând imposibilă, de exemplu, examinarea anumitor elemente materiale de probă sau audierea anumitor martori [20]. Curtea a mai observat, în continuare, că nu a fost prezentat niciun element nici în fața autorităților naționale, nici în fața sa pentru a examina prezenta cauză dintr-o altă perspectivă decât cea a violenței în familie [21].

Cu privire la ancheta referitoare la violarea secretului corespondenței, Curtea a notat că, atât în dreptul intern (*i.e.*, al României), cât și în cel internațional, fenomenul violenței în familie nu este perceput ca fiind limitat doar la acte de violență fizică, ci include, printre altele, violența psihologică sau hărțuirea. Curtea a remarcat că violența cibernetică este recunoscută în prezent ca fiind un aspect al violenței împotriva femeilor și fetelor și se poate prezenta sub diferite forme, între care, intruziunea în calculatorul victimei și preluarea, partajarea și manipularea datelor și a imaginilor, inclusiv a datelor intime. În contextul violenței în familie, supravegherea cibernetică este adesea efectuată de parteneri intimi. Prin urmare, Curtea a acceptat argumentul reclamantei potrivit căruia acte precum supravegherea, accesarea sau păstrarea fără drept a corespondenței partenerului pot fi luate în considerare atunci când autoritățile naționale anchetează acte de violență în familie [22].

Revenind la circumstanțele cazului, referitor la decizia definitivă a judecătoriei, potrivit căreia plângerea victimei privind pretinsa violare a secretului corespondenței nu avea nicio legătură cu obiectul cauzei, iar datele publicate pe rețelele sociale erau publice, Curtea a considerat că concluziile acesteia sunt discutabile. Potrivit Curții, acuzațiile de violare a corespondenței necesitau o examinare pe fond din partea autorităților pentru a putea avea o imagine globală a fenomenului violenței în familie sub toate formele sale [23]. În plus, Curtea a observat că victima a susținut că fostul său soț i-a consultat abuziv conturile sale electronice, inclusiv contul de Facebook, și că a făcut copii ale conversațiilor sale private, ale documentelor și fotografiilor sale. Curtea a dedus de aici că victima făcea trimitere la un set de date și documente electronice care nu se limitau la datele pe care le-ar fi publicat pe rețelele sociale. Curtea a considerat că concluzia judecătoriei potrivit căreia datele în cauză erau publice este

problematică, în măsura în care autoritățile naționale nu au efectuat o examinare pe fond a alegațiilor victimei pentru a putea califica natura datelor și a comunicărilor vizate [24]. Așadar, Curtea a constatat că alegațiile victimei potrivit cărora fostul său soț i-ar fi interceptat, consultat și păstrat în mod abuziv comunicațiile sale electronice nu au fost examinate pe fond de autoritățile naționale. Acestea nu au efectuat acte de procedură pentru a culege probe care să permită stabilirea veridicității faptelor sau calificarea lor juridică. Curtea a apreciat că autoritățile au dat dovadă de un formalism excesiv ignorând orice legătură cu actele de violență conjugală pe care reclamanta le adusese deja la cunoștință, omițând astfel să ia în considerare diferitele forme pe care le poate lua violența în familie [25].

Generalizând, Curtea a concluzionat că autoritățile naționale nu au abordat ancheta penală ca ridicând problema specifică a violenței conjugale și că, procedând astfel, nu au dat un răspuns adecvat gravității faptelor denunțate de reclamantă. Ancheta privind actele de violență a fost deficitară și nu a fost efectuată nicio examinare pe fond a plângerii privind violarea secretului corespondenței, care, în opinia Curții, este strâns legată de plângerile privind lovire și alte violențe. Prin urmare, a existat o omisiune în respectarea obligațiilor pozitive prevăzute de art. 3 și 8 din Convenție și o încălcare a acestor dispoziții [26]. Curtea a decis că România trebuie să-i achite reclamantei suma de 10.000 de euro cu titlu de prejudiciu moral [27].

Mesajul Curții Europene din cazul *Buturugă v. România* este că violența în familie poate fi comisă în cyberspațiu. Altfel spus, violența cibernetică constituie o formă a violenței în familie. Iar plângerile referitoare la violarea secretului corespondenței de către un membru de familie (și nu doar) trebuie examinate în fond.

4. Cazul *Volodina v. Rusia (nr. 2)*

În cazul *Volodina v. Rusia (nr. 2)*, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a avut o abordare nuanțată. Cazul se referă la obligația statului de a proteja victima față de actele de violență cibernetică, constând în publicarea fotografiilor sale intime fără consimțământul ei, hărțuirea acesteia prin urmărire, crearea de profiluri false, precum și de a efectua o investigație eficientă a acestor acte.

În fața Curții Europene, victima a susținut că, pentru o perioadă de cel puțin trei ani, autoritățile ruse nu au reușit să o protejeze de actele repetate de violență cibernetică ale lui S., fostului său partener cu care a avut o relație intimă de aproximativ un an. Ea a menționat că făptuitorul ar fi creat conturi false din numele ei, ar fi publicat fără acordul ei fotografii intime și a urmărit-o prin intermediul unui dispozitiv GPS. Ea a mai susținut, de asemenea, că autoritățile nu au reușit să efectueze o anchetă eficientă asupra acestor fapte.

În ceea ce privește modul în care autoritățile ruse au efectuat o anchetă asupra sesizărilor victimei împotriva fostului ei partener, Curtea a reiterat că, pentru a fi eficientă, o anchetă trebuie să fie promptă și aprofundată. Autoritățile trebuie să ia toate măsurile rezonabile pentru a obține dovezi privind incidentul, inclusiv probe crimi-

nalistice. Este necesară o diligență specială în ceea ce privește cazurile de violență în familie, iar natura specifică a violenței în familie trebuie să fie luată în considerare în desfășurarea procedurilor interne [28].

În ceea ce privește investigarea profilurilor false social media și difuzarea fotografiilor intime ale victimei, un caz penal a fost deschis abia la 6 martie 2018, la aproape doi ani după ce victima a sesizat poliția pentru prima dată despre existența profilurilor false – la 22 iunie 2016. Înainte de aceasta, se pare că poliția a încercat să elimine în grabă problema, în mod formal, invocând lipsa jurisdicției teritoriale sau lipsa unei infracțiuni, în loc de a face o încercare serioasă și reală de a stabili circumstanțele creării profilurilor false. Potrivit Curții, deoarece statele sunt responsabile pentru întârzieri, fie că sunt imputabile conduitei autorităților lor judiciare sau de altă natură, fie deficiențelor structurale din sistemul său judiciar care cauzează întârzieri, nu este relevant dacă întârzierea inițială de doi ani a fost cauzată de lipsa unor norme clare privind competența judiciară pentru investigarea infracțiunilor online sau de reticența ofițerilor de poliție de a se ocupa de caz [29].

În orice caz, indiferent dacă S. (fostul parter al victimei) a fost sau nu disponibil pentru a fi interogat (acesta ar fi plecat în țara sa de origine, Azerbaidjan), poliția ar fi trebuit să acționeze prompt și cu bună-credință pentru a obține probe cu privire la presupusele infracțiuni, inclusiv identificarea numerelor de telefon și a adreselor de Internet care au fost utilizate pentru a crea profiluri false și publicarea fotografiilor victimei. Totuși, acest lucru nu s-a realizat până la deschiderea cauzei penale în 2018, ceea ce a dus la pierderea timpului și la subminarea capacității autorităților de a obține probe referitoare la actele de violență cibernetică [30].

Potrivit Curții, ancheta care a avut loc începând cu 2018 nu poate fi considerată a fi fost rapidă sau suficient de amănunțită. A fost nevoie de aproape un an pentru ca autoritățile să obțină informații despre adresele de Internet ale conturilor false de la compania rusă care operează platforma de social media „VKontakte”; autoritățile nu au trimis nicio cerere către Instagram pentru a identifica proprietarul conturilor false. Audierea victimei și inspectarea paginilor false de pe Instagram au avut loc în mai 2020, adică după doi ani de la plângerea sa în 2018. Autoritățile par să fi stabilit atât persoana al cărei număr de telefon și adresa de internet au fost utilizate pentru a crea conturile false în 2016, cât și proprietarul numărului de telefon din Azerbaidjan care a fost utilizat pentru a crea două conturi false în 2018. Cu toate acestea, convorbirile lor și posibilele legături cu S. nu au fost investigate; nu s-a stabilit modul în care persoana din Azerbaidjan ar fi putut intra în contact cu fotografiile intime și datele personale ale victimei [31].

Curtea a constatat că o „anchetă preliminară” privind celelalte infracțiuni pe care victima le-a sesizat poliției nu a condus la deschiderea unui alt dosar penal. În ceea ce privește dispozitivul de urmărire găsit în geanta victimei, decizia procedurală privind plângerea sa a fost emisă la aproape trei ani mai târziu. Autoritățile de anchetă nu au contactat-o cu privire la plângere, nu au adresat lui S. nicio întrebare cu pri-

vire la dispozitiv și nu au implementat mijloace tehnice pentru a determina numărul cartelei SIM instalate în dispozitiv utilizând infrastructura de rețea a furnizorului de servicii. Autoritățile nu au investigat, de asemenea, amenințările cu moartea pe care victima le-a primit online și le-a sesizat poliției. Fără a întreprinde vreo investigație, poliția a concluzionat că nu a fost comisă nicio infracțiune [32].

Ca urmare a investigării lente a profilurilor false de pe rețelele sociale, faptele reclamate în cele din urmă s-au prescris. Cazul penal deschis împotriva S. a fost întrerupt, chiar dacă implicarea sa în crearea profilurilor false pare să fi fost stabilită. În jurisprudența sa, Curtea a constatat încălcări ale obligației de a efectua o investigație eficientă în cazurile în care procedura a continuat în mod necuvenit sau s-a încheiat în urma intervenției prescripției, permițând autorilor să scape de răspundere. Principiul eficacității înseamnă că autoritățile naționale nu trebuie în niciun caz să lase nepedepsite suferințelor fizice sau psihologice provocate. Acest lucru este esențial pentru menținerea încrederii publicului în preeminența dreptului și pentru sprijinirea acestuia, precum și pentru prevenirea apariției toleranței sau a coluziunii autorităților în acte de violență. Prin neefectuarea procedurilor cu diligența necesară, Curtea a decis că autoritățile ruse poartă răspunderea pentru neasigurarea aducerii în fața justiției a făptuitorului actelor de violență cibernetică. Nepedepsirea făptuitorului a fost suficientă pentru a pune la îndoială capacitatea autorităților de stat de a proteja femeile față de violența cibernetică [33].

Pe scurt, Curtea Europeană a constatat că, deși autoritățile erau dotate cu instrumente juridice pentru cercetarea în justiție a actelor de violență cibernetică ale căror victimă a fost reclamanta, modul în care au abordat efectiv problema – în special reticența de a deschide un caz penal și ritmul lent al investigației care a dus la nepedepsirea autorului – a dezvăluit incapacitatea de a-și îndeplini obligațiile pozitive în baza art. 8 din Convenție. În consecință, a existat o încălcare a acestei dispoziții [34]. Curtea a decis că Rusia trebuie să-i achite victimei suma de 7.500 de euro cu titlu de prejudiciu moral.

Ca și în cazul precedent, în *Volodina v. Rusia (nr. 2)*, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a confirmat că violența cibernetică constituie o formă violenței în familie. Totuși, autorităţile ruse s-au bazat pe art. 137 din Codul penal al Federației Ruse (articol care stabilește răspunderea penală pentru „încălcarea inviolabilității vieții personale”).

Spre deosebire de cazul *Buturugă v. România*, în cazul *Volodina v. Rusia (nr. 2)*, Curtea Europeană nu a reținut și art. 3 din Convenție. În primul caz, Curtea a analizat faptele și din perspectiva art. 3 din Convenție, pentru că a existat și o violență fizică, nu doar o violență cibernetică. În schimb, în cel de al doilea caz, a existat o amenințare cu aplicarea violenței (*i.e.*, făptuitorul a amenințat victima, prin intermediul tehnologiilor informaționale, cu omor). Dar și violența psihologică (*i.e.*, amenințarea cu aplicarea violenței) cade, în unele circumstanțe, sub incidența art. 3 din Convenție [35].

În literatura de specialitate se susține că analiza violenței cibernetice în baza art. 8, mai degrabă decât al art. 3 din Convecție, este problematică din mai multe motive: în primul rând, art. 8 din Convenție garantează un drept relativ care poate fi supus ingerințelor din partea statului; în al doilea rând, invocarea art. 8 din Convenție nu surprinde în mod adecvat gravitatea încălcării drepturilor omului și, mai larg, subminează progresele semnificative înregistrate în stabilirea violenței împotriva femeilor ca încălcare a interzicerii torturii, a tratamentelor sau pedepselor umane sau degradante conform dreptului internațional; și în al treilea rând, recunoașterea violenței cibernetice împotriva femeilor ca o încălcare a art. 8 din Convecție nu face nimic pentru a aborda distincția public/privat recalibrată conform dreptului internațional în era digitală, care a contribuit la prevalența violenței cibernetice împotriva femeilor. Autoarea citată pledează ca, în viitor, analiza Curții a plângerilor referitoare la violența cibernetică împotriva femeilor să se facă în baza art. 3 din Convenție [36] (care garantează un drept absolut, adică care nu poate fi restrâns). Vom vedea care va fi, în continuare, poziția Curții Europene.

5. Cazul *Straistă v. Republica Moldova*

Și cazul *Straistă v. Republica Moldova* a vizat crearea unor profiluri false (peste 50 de profiluri) pe Facebook, fiind utilizate numele și fotografiile reale ale victimei, precum și alte fotografii care înfățișau o femeie îmbrăcată sumar în ipostaze provocatoare, cu fața ascunsă. Textul sub fotografii relata despre faptul că aceasta presta servicii sexuale. Era indicat și numărul de telefon real al victimei.

Fără a utiliza noțiunea de „violență cibernetică", Curtea Europeană a condamnat Republica Moldova pentru eșecul autorităților naționale de a-și îndeplini obligațiile pozitive, prin desfășurarea unei anchete efective, pentru asigurarea protecției adecvate împotriva ingerințelor grave în viața privată a persoanei. Poliția a analizat plângerile victimei într-o procedură contravențională (se pare că poliția ar fi apreciat că faptele în discuție constituie o calomnie, care se sancționează în conformitate cu art. 70 din Codul contravențional [37]), însă a încetat procesul din cauza expirării termenului de prescripție, fără a ține cont de încălcările continue ale drepturilor victimei, fără a identifica făptuitorul și fără a întreprinde, în general, vreo măsură. În consecință, Curtea a conchis, în unanimitate, că a existat o încălcare a art. 8 din Convenție [38] și a stabilit că Republica Moldova trebuie să-i achite victimei 5.000 de euro cu titlu de prejudiciu moral. În acest caz, nu s-a pus problema analizei faptelor din perspectiva violenței în familie, deoarece victima nu a pretins că faptele în discuție ar fi fost comise de un „membru de familie" (*lato sensu*). Așa cum derivă din *Buturugă v. România* și din *Volodina v. Rusia (nr. 2)*, calitatea de membru de familie o poate avea și fostul soț sau fostul partener. Aceeași constatarea poate fi făcută și în raport cu dreptul intern, cu precizarea că [39]:

„articolul 201[1] din Codul penal, care stabileşte infracţiunea de violenţă în familie, este inclus în capitolul VII din Cod, intitulat infracţiuni contra familiei şi minorilor. Astfel, din punct de vedere juridico-penal, această infracţiune are ca obiect principal relaţiile sociale cu privire la consolidarea familiei şi buna-convieţuire în cadrul familiei, iar integritatea fizică sau psihică a persoanei constituie un obiect secundar. Prin urmare, atunci când actele de violenţă au fost comise împotriva unui fost soţ sau fost concubin, mai ales după curgerea unei perioade substanţiale de timp, persoanele care posedă competenţa aplicării legii penale trebuie să constate dacă conflictul dintre victimă şi agresor este o consecinţă a relaţiei lor de căsătorie sau de concubinaj anterioare. În caz contrar, aceste acţiuni ar putea fi calificate, după caz, în baza altor norme penale sau contravenţionale, fapt care este conform cu Convenţia Europeană a drepturilor omului şi cu jurisprudenţa Curţii Europene (a se vedea cauza *Mudric v. Republica Moldova*, 16 iulie 2013, § 23, 24 şi 48)."

Așadar, urmează să se facă o analiză de la caz la caz pentru a determina dacă fostul soț/fostul partener are calitate de „membru de familie" [40].

Concluzii

Sintetizând cele menționate mai sus, conchid că nu există vreun dubiu că violența în familie poate fi comisă în cyberspațiu. Autoritățile trebuie să efectueze o anchetă efectivă atunci când sunt sesizate cu privire la fapte ce vizează o pretinsă violență cibernetică. O astfel de anchetă trebuie să conducă la identificarea făptuitorului, la pedepsirea acestuia și la despăgubirea victimei. Deocamdată, această obligație (care, de altfel, este una de mijloace, nu de rezultat) derivă, conform jurisprudenței Curții de la Strasbourg, din art. 8 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului.

Referințe bibliografice:

1. Moise, A.-C. *Infractorii și victimele în cyberspațiu.* În: Curierul Judiciar, 2016, nr.9, pp. 475-481. ISSN 1582-7526.
2. Sandywell B. On the globalisation of crime: the Internet and new criminality. In: Jewkes Y., Yar M. (eds.). *Handbook of Internet Crime*. London and New York: Routlege, 2011, pp. 38-66. ISBN 978- 1-84392-523-1.
3. Tertereanu P., Dragomir M., Țîțu A.M. Cyber Violence Form of Domestic Violence. In: Karabegovic I., Kovačević A., Mandzuka S. (eds). *New Technologies, Development and Application VI. NT 2023. Lecture Notes in Networks and Systems*, vol. 687. Cham: Springer, 2023, pp. 550-556. ISBN 978-3-031-31065-2.
4. Cyber Violence Against Women And Girls. A World-Wide Wake-Up Call. A Report by The Un Broadband Commission For Digital Development Working Group on Broadband and Gender, 2015. [citat 14.11.2023]. Disponibil: https://en.unesco.org/sites/default/files/genderreport2015final.pdf

5. *Apud:* Case of *Buturugă v. Romania*, Application no. 56867/15, Judgment of 11 February 2020, § 36. [citat 14.11.2023]. Disponibil: https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-201342
6. Cybercrime Convention Committee (T-CY). Working Group on cyberbullying and other forms of online violence, especially against women and children. Mapping study on cyberviolence. [citat 14.11.2023]. Disponibil: https://rm.coe.int/t-cy-2017-10-cbg-study-provisional/16808c4914
7. *Apud:* Case of *Buturugă v. Romania*, Application no. 56867/15, Judgment of 11 February 2020, § 40. [citat 14.11.2023]. Disponibil: https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-201342
8. *Ibidem*, § 42.
9. Faptele desemnate prin cuvintele „*sexting*", „*sextortion*" și „*revenge porn*" pot atrage răspunderea în baza art. 173, 175, 177, 189, 206, 208^1 și/sau 259 din Codul penal al Republicii Moldova și/sau în baza art. 70, 78^2 și/sau 90 din Codul contravențional. *Apud:* Brînză S., Stati V. *„Sexting", „sextorsion", „revenge porn": fenomene reflectate în Codul penal al Republicii Moldova?* În: Studia Universitatis Moldaviae, Seria „Științe sociale", 2021, nr. 3, p. 15. ISSN 1814-3199. [citat 14.11.2023]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/123418
10. European Institute for Gender Equality. Cyber violence against women and girls. [citat 14.11.2023]. Disponibil: https://eige.europa.eu/publications-resources/publications/cyber-violence-against-women-and-girls
11. Case of *Buturugă v. Romania*, Application no. 56867/15, Judgment of 11 February 2020, §§ 7-13, § 21. [citat 14.11.2023]. Disponibil: https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-201342
12. *Ibidem*, § 43.
13. *Ibidem*, § 44.
14. *Ibidem*, § 60.
15. *Ibidem*, § 61.
16. *Ibidem*, § 62.
17. *Ibidem*, § 66.
18. *Ibidem*, § 67.
19. *Ibidem*, § 68.
20. *Ibidem*, § 69.
21. *Ibidem*, § 70.
22. *Ibidem*, § 74.
23. *Ibidem*, § 76.
24. *Ibidem*, § 77.
25. *Ibidem*, § 78.
26. *Ibidem*, § 79.
27. *Ibidem*, § 83.

28. Case of *Volodina v. Russia (no. 2)*, Application no. 40419/19, Judgment of 14 September 2021, § 62. [citat 14.11.2023]. Disponibil: https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-211794
29. *Ibidem*, § 63.
30. *Ibidem*, § 64.
31. *Ibidem*, § 65.
32. *Ibidem*, § 66.
33. *Ibidem*, § 67.
34. *Ibidem*, § 68.
35. Spre exemplu, a se vedea: Case of *Gäfgen v. Germany*, [GC], Application no. 22978/05, Judgment of 1 June 2010, § 91. [citat 14.11.2023]. Disponibil: https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-99015. Potrivit Curții Europene, ameninţarea unei persoane cu tortura ar putea constitui cel puţin un tratament inuman.
36. Sinclair-Blakemore A. *Cyberviolence Against Women Under International Human Rights Law: Buturugă v Romania and Volodina v Russia (No 2)*. In: Human Rights Law Review, 2023, vol. 23, iss. 1, pp. 1-27. ISSN 1461-7781.
37. Conform art. 70 din Codul contravențional:
    „(1) Calomnia, adică răspândirea cu bună ştiinţă a unor informaţii mincinoase ce defăimează o altă persoană, se sancţionează cu amendă de la 48 la 72 de unităţi convenţionale aplicată persoanei fizice sau cu muncă neremunerată în folosul comunităţii de la 20 la 60 de ore, cu amendă de la 72 la 150 de unităţi convenţionale aplicată persoanei cu funcţie de răspundere cu privarea de dreptul de a deţine anumite funcţii sau de dreptul de a desfăşura anumite activităţi pe un termen de la 3 luni la un an.
    (2) Aceeaşi acţiune însoţită de învinuirea în săvârşirea unei infracţiuni se sancţionează cu amendă de la 60 la 90 de unităţi convenţionale aplicată persoanei fizice sau cu muncă neremunerată în folosul comunităţii de la 40 la 60 de ore, cu amendă de la 90 la 180 de unităţi convenţionale aplicată persoanei cu funcţie de răspundere cu privarea de dreptul de a deţine anumite funcţii sau de dreptul de a desfăşura anumite activităţi pe un termen de la 6 luni la un an.”
38. Case of *Straistă v. the Republic of Moldova*, Application no. 14191/14, Judgment of 15 March 2022, § 9. [citat 14.11.2023]. Disponibil: https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-216169
39. A se vedea § 36 din Decizia Curții Constituționale nr. 113 din 2 octombrie 2018 de inadmisibilitate a sesizării nr. 135g/2018 privind excepţia de neconstituţionalitate a unor prevederi din articolul 3 alin. (2) lit. b) din Legea cu privire la prevenirea şi combaterea violenţei în familie şi din articolul

133/1 lit. b) din Codul penal. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 59-65/22 din 22 februarie 2019.

40. Pentru detalii, a se vedea: Reniță Gh. *Jurisprudența Curții Constituționale privind violența în familie.* În: Conferința științifică internațională „Prevenirea și combaterea violenței în familie" (1-2 decembrie 2022, Chișinău). Culegere de comunicări. Chișinău: CEP USM, 2023, pp. 169-181. ISBN 978-9975-62-552-4. DOI: 10.5281/zenodo.8218920.

JURISPRUDENȚA CtEDO PRIVIND ASIGURAREA RESPECTĂRII DREPTURILOR COPIILOR

THE ECHR JURISPRUDENCE REGARDING THE PROTECTION OF CHILDREN'S RIGHTS

CZU: 341.645.5:342.7-053.2 **DOI:**https://doi.org/10.59295/ssdoed2024.15

Lilia CHIRTOACĂ[1]

ABSTRACT. *The ECtHR has a vast jurisprudence in the field of children's rights. Numerous cases regarding the rights and freedoms regulated by the European Convention on Human Rights and / or its additional protocols, through dynamic interpretation and under the current conditions, touch upon the respect for the rights of children and the protection of minors, as well as the safeguarding of parental rights.*

The ECtHR has consistently maintained that national authorities bear the responsibility of protecting children's interests by adopting reasonable protective measures, effectively investigating alleged accusations, and applying effective remedies. National authorities, social services have the duty to achieve a fair balance between different parties' interests, as well as to ensure that children are protected against any form of discrimination.

Keywords: *the jurisprudence ECtHR, parental rights, the rights of children, any form of discrimination, the protection of minors, social services.*

REZUMAT. *CtEDO are o vastă jurisprudență în materia drepturilor copilului ca titulari de drepturi. Numeroase cauze privind drepturile și libertățile reglementate de Convenția europeană a drepturilor omului și / sau protocoalele sale adiționale, prin interpretarea dinamică și prin prisma condițiilor actuale, se referă la asigurarea respectării drepturilor copiilor și protecția minorilor, precum și respectarea drepturile părinților.*

CtEDO a susținut constant că autoritățile naționale poartă responsabilitatea protejării intereselor copiilor prin adoptarea unor măsuri rezonabile de protecție, prin anchetarea eficientă a presupuselor acuzații și exercitarea căilor de atac efective. Autoritățile naționale, serviciile sociale au îndatorirea de a veghea la asigurarea unui just echilibru între toate interesele, precum și de a asigura că copilul este protejat împotriva oricăror forme de discriminare.

Cuvinte-cheie: *jurisprudența CtEDO, drepturile parentale, drepturile copiilor, orice formă de discriminare, protecția minorilor, serviciile sociale.*

Convenția europeană a drepturilor omului prevede în articolul 1 obligația statelor de a garanta tuturor persoanelor aflate sub jurisdicția lor drepturile acordate de convenție. Articolul 14 din Convenție garantează exercitarea drepturilor prevăzute în convenție, interzicînd discriminarea din orice motiv, inclusiv din motive legate de vîrstă.

[1] Lilia CHIRTOACĂ, doctor în drept, conferențiar universitar, Universitatea de Stat din Moldova, ORCID ID 0000-0002-5003-647X, e-mail chirtoacal@gmail.com

Copiii sunt titular de drepturi, care sunt garantate pe parcursul creșterii și dezvoltării, cu nevoile de ghidare şi de formare, pînă la atingerea maturității. Ei beneficiază de toate drepturile omului și în acelasi timp fac și obiectul unor reglementări speciale, date fiind caracteristicile lor specifice [1, p.17].

În unele cazuri, principiile privind drepturile copilului exprimate de Convenția ONU cu privire la drepturile copilului (CDC) [2], au avut o influență însemnată asupra raționamentelor CtEDO, existînd și cauze în care CtEDO a invocat CDC în mod explicit. În alte cazuri abordarea Curții a fost diferită sub unele aspecte față de cea a CDC, de exemplu în ceea ce privește audierea copiilor în instanță.

Dreptul la respectarea vieții private şi de familie (articolul 8 CEDO)

Convenția Europeană a Drepturilor Omului garantează în dispozițiile articolului 8 dreptul la viață privată şi de familie [3]. În acest sens, Curtea a reținut că nașterea și, în special, circumstanțele în care s-a născut un copil fac parte din viața privată a unui copil și ulterior a adultului.

De asemenea potrivit jurisprudenței CtEDO dreptul la viață privată şi de familie cuprinde şi dreptul pe care îl are un părinte de a avea şi de a menține relații personale cu copilul său, drept care nu poate fi restrîns, decît pentru motive temeinice şi numai dacă această restrîngere este în interesul superior al copilului. Prin urmare, se consideră că relațiile personale între părinte și copilul său reprezintă un element fundamental al vieții de familie, chiar dacă relațiile personale între părinți au încetat, iar acțiunile interne care nu ar permite o asemenea relație sunt calificate drept ingerință în dreptul la viața familială (cauza Elsholz c/Allemagne, CtEDO, 13 iulie 2000).

Sub alt aspect, instanța europeană a remarcat că doar legătura biologică, fără alte aspecte factuale, care să demonstreze existența unor relații personale strînse între părinte și copil, în cazul copiilor născuți în afara căsătoriei, nu este suficientă pentru a fi aplicabile dispozițiile Convenției europene privind protecția dreptului la viață de familie.

Raporturile între părinți și copii. Ocrotirea intereselor superioare ale copilului

Un rol esențial în cadrul vieții de familie îl are principiul ocrotirii interesului superior al copilului, care face parte din principiile privind garantarea, respectarea şi promovarea drepturilor copilului, consfințite atît în legislația europeană, cât şi internațională.

Interesul superior al copilului se impune a fi respectat indiferent evoluția relațiilor personale ale părinților și deciziile luate în acest sens. Unul dintre aceste aspecte este dreptul prioritar al copilului de a menține legături cu fiecare dintre cei doi părinți, iar în acest scop copilul are dreptul de a fi audiat în orice chestiune privind responsabilitatea parentală față de el, avînd în vedere vîrsta şi gradul de maturitate a copilului. Totodată, potrivit jurisprudenței CtEDO audierea copilului trebuie lăsată la aprecierea instanțelor naționale, ținînd cont de faptele relevante stabilite și circumstanțele cauzei.

Aplicarea principiului ocrotirii interesului superior al copilului în cadrul executării hotărîrilor judecătorești de încredințare a copiilor după divorț

Divorțul de cele mai multe ori afectează nu doar soții, ci în special pe copiii lor, fapt ce justifică importanța identificării soluțiilor cu excluderea impactului negativ asupra acestora.

În caz de divorț intervin mai multe dificultăți printre care şi modul în care părinții divorțați își vor exercita drepturile şi îndeplini obligațiile părinteşti față de copiii lor minori. Prin urmare, în conformitate cu prevederile legale, părinților le revine responsabilitatea să asigure creşterea, educarea şi dezvoltarea copilului.

Potrivit jurisprudenței CtEDO privind încredințarea minorului, interesul superior al copilului are două obiective: garantarea creșterii și dezvoltării sale într-un mediu sănătos și menținerea legăturilor cu familia sa, dacă nu contravine intereselor copilului, deoarece copilul nu poate fi rupt de ”rădăcinile„ sale firești (cauza Gnahore c/France, 19 septembrie 2000) [4, p.651].

Instanța europeană a reținut că natura și întinderea obligației autorităților naționale în cadrul executării hotărîrilor judecătorești de încredințare a copiilor după divorț, depind de circumstanțele fiecărui caz, dar esențial este efortul pentru realizarea cooperării tuturor instituțiilor și persoanelor implicate.

Drepturile părinților şi libertatea de religie a copiilor lor

In temeiul articolului 2 din Protocolul nr. 1 la Convenție, statele trebuie să țină seama de convingerile (religioase) ale părinților în exercitarea tuturor funcțiilor pe care și le asumă în domeniul educației și învățământului. Potrivit jurisprudenței CtEDO, această obligație este cuprinzătoare, deoarece vizează mai multe aspecte precum, conținutului programelor școlare, modul de aplicare a acestora, finanțarea învățămîntului public de către stat, transmiterea obiectivă a informațiilor, inclusiv acceptarea criticii și pluralismului, excluderea îndoctrinării.

Protecţia sănătăţii şi confortului elevilor

Instituțiile şcolare au un rol esenţial în protecţia sănătăţii şi siguranța elevilor, avînd în vedere vulnerabilitatea lor datorată vîrstei lor. În acest scop acestora le revine obligația de a-i proteja pe elevi de orice formă de violenţă la care ar putea fi supuşi în timp ce se află sub supravegherea şcolii.

Aspecte specifice în cazul încredințării copiilor unor instituții publice de ocrotire

Potrivit jurisprudenței CtEDO o componentă fundamentală a vieții familiale este dreptul copilului de a trăi împreună cu părintele sau părinții săi, iar plasarea copilului într-o instituție de ocrotire este o ingerință în viața familială a acestora.

Este de remarcat, că de la un stat la altul este o practică diferită în ceea ce privește necesitatea și oportunitatea intervenției autorităților privind încredințarea copiilor unor instituții sociale de ocrotire, în dependență de dispozițiile legislative și alte aspecte relevante. Curtea europeană a reținut că, deținînd informația necesară și fiind în contact direct cu părțile implicate, autoritățile naționale sunt îndreptățite de a decide încredințarea copiilor instituțiilor de ocrotire sau alte acțiuni ce se impun în interesul superior al copilului.

Interzicerea discriminării

Potrivit articolului 5 din Protocolul nr.7 la Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, soții se bucură de egalitate în drepturi și în responsabilități cu caracter civil, între ei și în relațiile cu copiii lor, în ceea ce privește căsătoria, pe durata căsătoriei și în cazul desfacerii acesteia. Totodată, aceste dispoziții nu împiedică statele să ia măsurile necesare în interesul copiilor.

In cazul în care constată că unele persoane aflate în situații care sunt similare sub aspecte relevante au primit un tratament diferit, CtEDO va investiga dacă există un motiv obiectiv și rezonabil. În caz contrar, Curtea va conchide că tratamentul a fost discriminatoriu, cu încălcarea articolului 14 din Convenție referitor la interzicerea discriminării.

CtEDO a emis mai multe hotărîri privind tratamentul discriminatoriu aplicat copiilor în sistemul de învățămînt, Dintre acestea menționăm unele aspecte din hotărîri de referință într-o serie de cauze privind tratamentul diferențiat aplicat copiilor romi în sistemul de învățămînt. Aceste cauze au fost analizate prin prisma articolului 14 coroborat cu articolul 2 din Protocolul nr. 1 la Convenție. Instanța europeană a susținut că segregarea copiilor romi în școli sau clase speciale ar putea avea o justificare obiectivă numai prin instituirea unor garanții adecvate în ceea ce privește transferarea copiilor în școlile sau clasele respective, de exemplu, luarea unor măsuri pentru depășirea dificultăților de învățare sau elaborarea de teste potrivit necesităților acestora cu evaluare corespunzătoare, astfel încît integrarea în clasele obișnuite să se realizeze după remedierea dificultăților de învățare. În lipsa unor măsuri eficiente de combatere a segregării, prelungirea segregării educaționale a copiilor romi în școlile obișnuite cu program normal nu poate fi justificată.

Discriminarea bazată pe naşterea în afara căsătoriei şi protejarea drepturilor succesorale

Deși nici un text al Convenției un protejează drepturile succesorale ale copiilor născuți în afara căsătoriei, prin extinderea interpretării Convenției prin prisma condiţiilor actuale, instanța europeană a decis la protejarea și recunoașterea acestor drepturi. În această ordine de idei, Curtea europeană a constatat că nu exista nici un

motiv valid de a justifica discriminarea bazată pe naşterea adulterină, deoarece copilului adulterin nu i se pot imputa fapte, evenimente pentru care nu are nicio vină.

Libertatea de gîndire, de conştiinţă şi de religie

În jurisprudenţa CtEDO se desprind trei dimensiuni ale dreptului la libertatea de religie: dimensiunea internă; libertatea de a-şi schimba religia sau convingerea şi libertatea de a-şi exprima religia sau convingerea. Primele două dimensiuni sunt absolute, iar statele nu le pot limita în nicio împrejurare. Libertatea de a-şi manifesta religia sau convingerea poate fi restricţionată dacă aceste ingerinţe sunt prevăzute de lege, urmăresc un scop legitim şi sunt necesare într-o societate democratică (articolul 9 alineatul (2) din Convenţia europeană).

În jurisprudenţa sa CtEDO a tratat libertatea de gîndire, de conştiinţă şi de religie a copiilor în special în relaţie cu dreptul la educaţie şi cu sistemul educaţional de stat.

Echilibrarea drepturilor şi intereselor concurente

Potrivit jurisprudenţei CtEDO autorităţile naţionale în cadrul proceselor decizionale în domeniu au îndatorirea de a veghea la realizarea unui just echilibru şi o proporţie suficientă între între toate interesele concurente. De exemplu accesul permis reclamantei de autorităţile naţionale franceze la informaţii fără date de identificare despre mama şi familia sa naturală care o ajutaseră pe reclamantă să afle anumite date despre originea sa. În acest caz s-a asigurat totodată nevoia de protecţie a mamei, care ceruse în cadrul unei proceduri speciale ce permitea mamelor să rămână anonime, ca identitatea sa să rămână secretă faţă de reclamantă. Prin legislaţia promulgată ulterior se permitea ridicarea confidenţialităţii şi se înfiinţase o un organ special ce facilita căutărea informaţiilor despre originea biologică. Prin urmare, reclamanta avea posibilitatea de a solicita dezvăluirea identităţii mamei sale, sub rezerva obţinerii consimţământului acesteia din urmă pentru a se asigura un echilibru just între nevoia de protecţie a mamei şi cererea legitimă a reclamantei. Astfel, legislaţia franceză a încercat să realizeze un echilibru şi să asigure o proporţie suficientă între interesele concurente.

Confidenţialitatea informaţiilor privind naşterea
cauza Odièvre împotriva Franţei 13 februarie 2003 (Marea Cameră)

Reclamanta fusese abandonată de mama sa naturală la naştere şi lăsată în grija serviciilor de asistenţă socială. Mama acesteia ceruse ca identitatea sa să rămână secretă faţă de reclamantă, care fusese plasată în grija statului şi ulterior adoptată cu efecte depline. Ulterior, reclamanta încercase să afle identitatea părinţilor şi a fraţilor săi naturali. Cererea sa fusese respinsă pe motivul naşterii sale în cadrul unei proceduri speciale ce permitea mamelor să rămână anonime. Reclamanta se plîngea de imposibilitatea de a obţine detalii pentru identificarea familiei sale natu-

rale și declara că această imposibilitate o afectase mult, deoarece o privase de șansa de a-și reconstitui istoria personală. Aceasta mai susținea că normele franceze privind confidențialitatea nașterii constituiau o discriminare bazată pe naștere. Curtea a reținut că nașterea și, în special, circumstanțele în care s-a născut un copil fac parte din viața privată, garantată prin art. 8 din Convenție, a unui copil și ulterior a adultului. În prezenta cauză, Curtea a hotărât că nu a fost încălcat art. 8 (dreptul la respectarea vieții private), remarcînd în special că reclamanta avusese acces la informații fără date de identificare despre mama și familia sa naturală care o ajutaseră totuși să afle anumite date despre originea sa, asigurîndu-se totodată protecția intereselor terților. Ulterior, prin legislația promulgată în 2002 se permitea ridicarea confidențialității și se înființase un organ special pentru facilitarea căutărilor de informații despre originea biologică. Reclamanta putea utiliza acum legislația respectivă pentru a solicita dezvăluirea identității mamei sale, sub rezerva obținerii consimțământului acesteia din urmă pentru a se asigura un echilibru just între nevoia de protecție a mamei și cererea legitimă a reclamantei. Legislația franceză încerca astfel să realizeze un echilibru și să asigure o proporție suficientă între interesele concurente. Curtea a mai hotărât că nu a fost încălcat art. 14 (interzicerea discriminării) coroborat cu art. 8 din Convenție, constatînd că reclamanta nu suferise nicio discriminare bazată pe filiația sa, întrucât aceasta avea legături de filiație cu părinții adoptivi și un interes potențial în proprietatea și averea acestora; în plus, reclamanta nu putea susține că situația sa față de mama naturală se compara cu cea a copiilor care aveau legături de filiație stabilite cu mama naturală.

De asemenea jurisprudența CtEDO cuprinde cazuri de echilibrare a protecției victimelor-copii cu dreptul acuzatului la un proces echitabil, cauze privind protecția dreptului la viață al martorilor, al familiilor acestora, inclusiv al copiilor.

cauza Harroudj împotriva Franței 4 octombrie 2012

Cauza privea imposibilitatea pentru o resortisantă franceză de a reuși adopția unui copil algerian pe care îl avea deja în îngrijire în forma de tutelă din legislația islamică, numită „kafala”[5].

Curtea a hotărît că nu a fost încălcat articolul 8 (dreptul la respectarea vieții private și de familie) din Convenție. S-a constatat că fusese păstrat un just echilibru între interesul public și cel al reclamantei, întrucît autoritățile căutaseră, avînd în vedere în mod corespunzător pluralismul cultural, să încurajeze integrarea copiilor kafala fără a întrerupe imediat legăturile cu legile țării lor de origine.

În încheiere, menționăm atît importanța dispozițiilor legislative chemate să vegheze la respectarea tuturor drepturilor copilului, reglementînd măsuri speciale de asistență și protecție, în primul rînd prin părinți, dar şi prin intermediul unor instituții sociale, ce au la bază principiul ocrotirii interesului superior al copilului, cît și rolul autorităților naționale care au competența de a evalua probele administrate, inclusiv

mijloacele utilizate pentru constatarea faptelor relevante în vederea asigurării respectării drepturilor copiilor și, nu în ultimă instanță, de a veghea la asigurarea unui just echilibru între toate interesele, în mod prioritar în interesul superior al copilului.

Referințe bibliografice:

1. *Manual de drept european privind drepturile copilului*. Agenția pentru Drepturi Fundamentale a Uniunii Europene și Consiliul Europei, 2015, Luxemburg: Oficiul pentru Publicații al Uniunii Europene, 2016
2. Convenția internațională cu privire la drepturile copilului, adoptată la New York la 20 noiembrie 1989. Ratificată prin: H.P. nr.40 din 12.12.1990. În vigoare pentru Republica Moldova din 25.02.2993
3. Art. 8 din Convenție prevede că: „(1) Orice persoană are dreptul la respectarea vieții sale private şi de familie, a domiciliului său şi a corespondenței sale. (2) Nu este admis amestecul unei autorități publice în exercitarea acestui drept decît în măsura în care acesta este prevăzut de lege şi constituie, într-o societate democratică, o măsură necesară pentru securitatea națională, siguranța publică, bunăstarea economică a țării, apărarea ordinii şi prevenirea faptelor penale, protecția sănătății, a moralei, a drepturilor şi a libertăților altora.”
4. Bîrsan C., *Convenția europeană a drepturilor omului. Comentariu pe articole.* Ediția 2. București: Editura C.H. Beck, 2010, ISBN: 978-973-115-676-7.
5. În legislația islamică, adopția, care creează legături de familie comparabile cu cele create de filiația biologică, este interzisă, dar în locul acesteia, legislația islamică prevede o formă de exercitare a autorității părintești numită „kafala”.

SECURING THE UKRAINIAN CHILDREN'S REFUGEES´ RIGHT TO EDUCATION: MAIN BARRIERS AND CHALLENGES

CZU: 342.733-053.2-054.7(477) **DOI:**https://doi.org/10.59295/ssdoed2024.16

Mariana ROSCA[1]

ABSTRACT. *The full-scale invasion of Ukraine forced many children to flee their country and look for a safe harbour abroad. Once a safe shelter was found, the Ukrainian families looked for ways to secure their children's right to education. Although many efforts have been made to facilitate their access to this right, many barriers and challenges persist. On one side, the host countries' barriers, along with the Ukrainian family's decision to enrol in Ukrainian online learning platforms, jeopardise the children´s right to education and the quality of educational provision. Due to this, we argue that online education needs specific premises to be effective, and that is difficult to achieve in the conditions of Ukrainian refugee children and families, therefore, it should be combined with onsite education because the children's inclusion in educational systems offers more benefits, protection and gives them the knowledge and skills to live a productive, fulfilling and independent life in the future. We propose a holistic approach that combines both online and onsite schooling, along with targeted support and interventions, that can be most effective in meeting the diverse needs of refugee children and ensuring their access to quality education.*

Keywords: *refugees' children, online learning, right to education, Ukrainian refugees.*

The Universal Declaration of Human Rights celebrated its seventy-fifth anniversary in 2023. This same year, the thirtieth anniversary of the Vienna Declaration and Programme of Action [1] happened. The last reiterated the principle of "First Call for Children" and it underlined the importance of promoting respect for the child's rights to survival, protection, development, and participation, as well as the duty of states to promote and protect all human rights and fundamental freedoms, among which the right to education. In the same year (2023), the War in Ukraine marked one year since the Russian Federation's full-scale invasion, during which over 5.9 million refugees have crossed into neighbouring countries, in addition to those displaced inside the country [2]. This has presented European countries with particular refugee protection needs, including the inclusion of unprecedented numbers of children and youth into the national education systems of host countries.

Around nine out of ten refugees from Ukraine are women and children [2]. The displacement of children during the war in Ukraine amounted to more than 2 million Ukrainian children fleeing the country and displaced more than 1 million children inside Ukraine [3]. Currently, the largest populations of refugee children

[1] Mariana ROSCA, Project director, PhD, roshcam@yahoo.com, Universitatea Transilvania din Brasov, https://orcid.org/0000-0002-9731-7594, Project „@Work: Resilient societies in the wake of persistent crises. A case study of Ukrainian women refugees` digital work", grant nr. 760132/18.09.2023", PNRR. Finanțat de Uniunea Europeană – UrmătoareaGenerațieUE, https://mfe.gov.ro/pnrr/, https://www.facebook.com/PNRROficial/

from Ukraine are in Poland, Germany and Czech Republic. Still, large numbers are also present in geographically further removed countries such as Italy, Spain and the United Kingdom[4]. The Czech Republic is under particular strain as it hosts one of the largest refugee populations from Ukraine in proportion to its overall population. Republic of Moldova hosts a proportionally similar refugee population but has far fewer resources to address the significant challenges. This major displacement of children in Europe was addressed by many governmental responses aimed to ensure that every refugee and internally displaced child could keep studying, stay healthy and develop to their full potential, and in this way, safeguarding the children's fundamental rights. Nevertheless, securing the educational rights of Ukrainian children refugees faces numerous barriers and challenges.

First, there are barriers to access to formal education in the host countries. Here, many factors, such as limited school capacity and administrative hurdles, impede Ukrainian children's refugee enrollment. Secondly, language barriers are a significant impediment to accessing education, while cultural adjustment issues also affect children's ability to engage effectively in the educational environment.

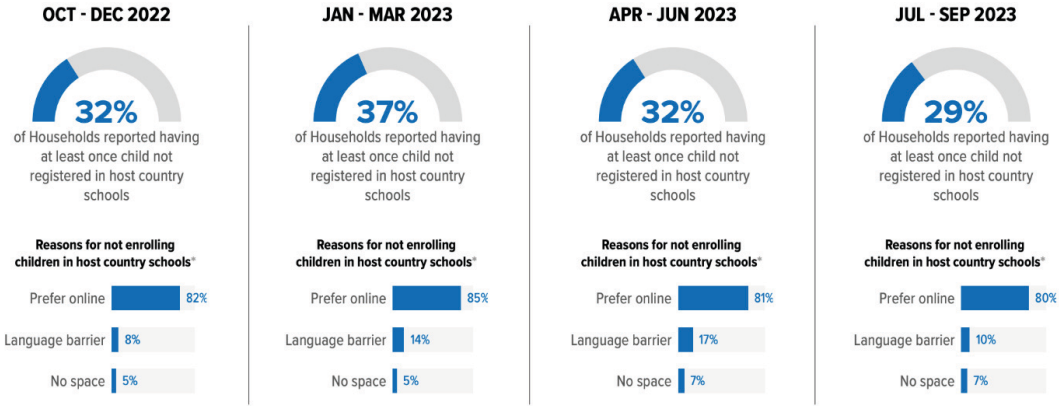
Secondly, both the COVID crisis and the following invasion of Ukraine disrupted the continuity of education of Ukrainian children, leading to gaps in their learning and educational attainment, which made their enrolment and performance in schools challenging.

Thirdly, the lack of documentation or recognition of their educational credentials from Ukraine, together with the traumas experienced due to conflict, displacement, and loss, is another barrier to education in many host countries. As UNHCR reports show, some Ukrainian refugee children have specific educational needs, such as trauma support, language learning assistance, or special education services. However, host countries lack the specialised support services to adequately address these needs, which once again jeopardises their right to education.

Addressing these barriers and challenges requires a comprehensive approach that involves governments, humanitarian organisations, educators, and communities working together to ensure the educational rights and well-being of Ukrainian children's refugees are upheld.

The governmental responses to comply with the Convention on the Rights of the Child and the Refugee Convention and the proper realisation of the right to education for refugees' children encounter many challenges in many countries. Some reports from international organisations support the accuracy of this statement. For example, the last UNHCR report [5], exploring the trends related to refugees' access to rights in four countries (Moldova, Poland, Romania, and Slovakia), showcases many problems and, as a result, a low rate of refugee children´s schooling. The report argues that the share of households reporting at least one child of school age not enrolled in host country schools remained within the 29-37% range (Figure 1).

Figure 1. Access to education

Source: *UNHCR. 2023. Displacement patterns, protection risks and needs of refugees from Ukraine. Regional Protection Analysis #3. Trends analysis: Moldova, Poland, Romania, and Slovakia.p.15.*

At the country level, at the end of 2023, according to the Ministry of Education from Romania, nearly 72 per cent of children holding temporary protection were registered with Romanian schools in early years education and care services. However, only 28 per cent of school-aged children had acquired full pupil status, while the rest remained mainly with the transitioning status of audients, per Romanian legislation. Only 40 per cent of school-aged refugee children report attending Romanian schools[6]. However, Romania witnessed a sharp decline in the percentage of households that reported having children not enrolled in local schools. During the third quarter of 2023, 39 per cent of households in Romania reported having at least one child not registered in local schools, a marked decline from 70 per cent recorded in quarter four of 2022. This decline may be associated with the new government assistance program, which made enrolling children in Romanian schools one of the eligibility criteria for receiving assistance [5].

In Moldova, to facilitate access to education, the school enrollment procedures were simplified by the Ministry of Education and Research (MER). Revised instructions on enrolment procedures clarified that Ukrainian children, as well as other children from war-torn countries, can enrol in Moldovan schools regardless of their legal status. Similar to Romania, and despite ongoing efforts to increase school enrollment, the rate of Ukrainian children enrolled in Moldovan schools still needs to be improved (currently being just 5 per cent in total). Primary reasons for this include parental preference for the Ukrainian online curriculum and language barriers. Although many children are engaged in online learning, there needs to be a system to track their attendance or learning outcomes [6], which raises many questions about the quality of education.

The low rates of enrolment of refugee children characterise Slovakia as well. Here, advocacy and communication efforts were implemented to foster the inclusion

of refugee children in the national education programmes, resulting in over 12,000 children being enrolled in formal education. In comparison, some 20,000 children were supported in participating in non-formal education programmes. At the same time, the insufficient number of schools and kindergartens affects school enrollment, which consequently affects the ability of parents to work because they cannot leave their children unattended. In particular, youth programming is an area that needs to be addressed by stakeholders, which is crucial to social cohesion and shifting attitudes towards refugees [5].

The Multi-Sectorial Needs Assessment in Poland [7] revealed that 82 per cent of households reported unmet needs. Many refugee children still need to attend Polish schools, with low enrollment persisting in 2023, likely due to participation in online classes in Ukraine. A September 2023 report from Save the Children and IMPACT [8] initiatives emphasised children's need for better access to extracurricular activities, especially sports, and increased leisure time. While psychosocial concerns negatively affected both children and caregivers, only a few stakeholders sought mental health and psychosocial services in Poland [6].

Therefore, according to the UNHCR[5] report, in all countries and across all reporting periods, there are low schooling rates for Ukrainian refugee children. The primary reason for not registering children in host country schools is the preference to continue online learning through the Ukrainian curriculum (80 per cent during the third quarter of 2023) most probably considering the possibility of return, and using the All-Ukrainian Online School [9], or other remote learning tools made available by teachers and schools [10].

This considerable number of refugees studying online raises essential questions about the quality of education and the effects of online education on children's development and well-being. Some of them come already from complicated backgrounds, combining internal displacement since 2014, the COVID pandemic lockdown, internal displacement and fleeing Ukraine since February 2022, and that has exposed many of them to severe, complex and multi-layered risks related to their education[2]. These multiple traumas are challenging to address in online environments, due to which both mental health and psychological services and in-person activities are necessary for the hosting countries to address them. In addition, Ukrainian teachers might be displaced or refugees themselves, thus needing assistance, which could affect their teaching performance and education quality.

Apart from the personal psychological well-being of both learner and teacher, for a child to effectively engage in online education and benefit from it, several prerequisites must be put in place to ensure a qualitative learning experience, such as:

Access to Technology: Children need a reliable internet connection and appropriate devices to participate in online education. The devices should meet minimum technical requirements to run the educational software and access digital learning materials.

Skills: Children should possess *basic digital* literacy skills to navigate online platforms, use digital tools, and interact with educational content effectively. Children must develop *time management* skills to organise their schedules, allocate time for different learning activities, and balance online learning with other responsibilities and activities. Children should be *motivated and self-disciplined* to stay focused, engaged, and proactive in their online learning journey. They need to understand the value of education, set their goals, and take responsibility for their learning progress and success. *Effective communication* skills are essential for children to interact with teachers, peers, and other stakeholders in the online learning environment. Children should possess critical *reading and writing* skills to comprehend instructional materials, follow written instructions, complete assignments, and communicate effectively in written form.

Support and Supervision: Parental support and supervision are crucial in facilitating children's online education. Parents should actively guide, monitor, and support their children's learning activities, especially for younger learners or those who require assistance.

Learning Environment: Children should have access to a conducive learning environment to focus, concentrate, and engage in learning activities without distractions.

Tools: Children should have access to and feel comfortable using online learning tools and platforms to access educational content, participate in interactive activities, and communicate with teachers and peers.

Educational Resources: Schools and institutions should provide adequate support, resources, and infrastructure to facilitate children's online education. This may include access to learning management systems, digital libraries, educational software, and technical support services.

By meeting all these prerequisites, children can engage in online education and benefit best from the learning opportunities provided. Nevertheless, more information is needed about children's schooling experiences in online learning through the Ukrainian curriculum and if and how many of the above prerequisites are in place. There are probably shortages and access problems; teaching in wartime and under constant stress might have a substantial mark on the quality of education provided, which, taken altogether, will have a long-term negative impact on the child.

Specifically, because of this, the learning through the Ukrainian curriculum needs to be combined with the host countries´ in-person schooling. Overall, both online and onsite schooling can benefit refugee children, and the effectiveness of each approach depends on various factors such as access to resources, support services, cultural sensitivity, and the quality of education provided. However, considering the current situation of Ukrainian refugee children, we propose a holistic approach that combines both online (in case Ukrainian parents wish their children to continue with their home education system) and onsite schooling, along with targeted support and

interventions, that can be most effective in meeting the diverse needs of refugee children and ensuring their access to quality education.

The host country's schooling can positively address the main pitfalls of online education, such as:

- Barriers related to the digital divide, including limited access to technology, internet connectivity, and digital literacy skills;
- Social isolation and lack of opportunities for social interaction, peer collaboration, and cultural exchange;
- The quality of online education and refugee children's access to high-quality instructional materials, qualified teachers, or adequate support services;
- Heavy parental involvement and support to navigate online schooling places additional burdens on already overstretched refugee families.

In addition to the pitfalls, the onsite education for refugee children is important because it brings many benefits, such as:

Socialisation and Integration: Onsite schooling provides Ukrainian refugee children opportunities for socialisation, peer interaction, and cultural integration, helping them develop friendships, language skills, and a sense of belonging in their new communities.

Structured Learning Environment: Onsite schooling offers a structured learning environment with face-to-face interaction between teachers and students, providing opportunities for real-time feedback, support, and guidance.

Cultural Exchange and Diversity: Onsite schooling fosters cultural exchange, diversity, and mutual understanding among refugee children and their local peers, enriching the learning experience and promoting intercultural dialogue and cooperation.

Access to Support Services: Onsite schools can offer support services such as counselling, language support, special education, and healthcare, which can address the diverse needs and challenges faced by refugee children and their families.

Community Engagement: Onsite schooling can facilitate engagement with the local community, including participation in extracurricular activities, community service projects, and cultural events, which can promote social inclusion and civic participation among refugee children.

Thus, we can conclude that it is paramount to address the access barriers and challenges refugees face and secure the children´s right to education. Face-to-face classes can address this and can help refugee children properly integrate into host societies and build stronger bonds with locals.

Bibliografical referecies:

1. World Conference on Human Rights. A/CONF.157/24 (Part I), chap. III. Vienna, 14-25 June 1993.

2. UNHCR. Education on hold: Education Policy Brief (September 2023). https://data.unhcr.org/en/documents/details/103089?_gl=1*6w0u4n*_rup_ga*MTM3MDc5OTYyNy4xNjk1NzA4Njgw*_rup_ga_EVDQTJ4LMY*MTcxMDkxODI4OS44LjAuMTcxMDkxODI4OS42MC4wLjA.*_ga*MTM3MDc5OTYyNy4xNjk1NzA4Njgw*_ga_X2YZPJ1XWR*MTcxMDkxODI4OS40LjAuMTcxMDkxODI4OS42MC4wLjA.#_ga=2.91550547.81590890.1710918290-1370799627.1695708680
3. UNICEF. Number of displaced children reaches new high of 43.3 million. https://www.unicef.org/press-releases/number-displaced-children-reaches-new-high-433-million
4. UNHCR. Ukraine Refugee Situation. Operational data portal. https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine
5. UNHCR. Regional Bureau for Europe. November 2023. Displacement patterns, protection risks and needs of refugees from Ukraine. Regional Protection Analysis #3. Trends analysis: Moldova, Poland, Romania, and Slovakia.
6. UNHCR. Ukraine Situation - Regional Refugee Response Plan for the Ukraine Situation - Final Report 2023. Published on 23 February 2024. https://data.unhcr.org/en/documents/details/106833
7. UNHCR. Poland: Intentions and Perspectives of Refugees from Ukraine (April - May 2023). https://data.unhcr.org/en/documents/details/101782
8. Save the Children. Experiences, Needs and Aspirations of Children Adolescents and Caregivers displaced from Ukraine, September 2023. https://resourcecentre.savethechildren.net/document/experiences-needs-and-aspirations-of-children-adolescents-and-caregivers-displaced-from-ukraine/?_ga=2.129760588.1113878315.1695721795-1619300919.1691836973&_gl=1*y7ufu5*_ga*MTYxOTMwMDkxOS4xNjkxODM2OTcz
9. All-Ukrainian school online. https://lms.e-school.net.ua
10. UNHCR. Intention Survey #2, https://data.unhcr.org/en/documents/details/95767.

THE MAIN PROBLEMS OF INTERNATIONAL SUCCESSION LAW

CZU: 341.96:347.65/.68 **DOI:**https://doi.org/10.59295/ssdoed2024.17

Olga TATAR[1]

ABSTRACT. *International inheritance law is a set of norms regulating hereditary relations, which are directly related to the legal order of several states. Inheritance relations are a very "conservative" sphere of civil turnover, connected with moral ideas, family customs and established traditions in society. In such countries as: the USA, Canada, Australia, inheritance does not matter, but the liquidation of the property of the testator, which is carried out in the form of a separate procedure and under the direct control of the court. Upon completion of the personal administration procedure, the remaining property will be forwarded to the heirs. The opening of an inheritance is a legal fact, as a result of which inheritance relations are created.*

Keywords: *international law, inheritance, legal order, traditions, property, control, legal fact, civil roll.*

REZUMAT. *Dreptul moștenirii internaționale este un set de norme care reglementează relațiile ereditare, care sunt direct legate de ordinea juridică a mai multor state. Relațiile de moștenire sunt o sferă foarte „conservatoare" a rotației civile, legată de idei morale, obiceiuri familiale și tradiții consacrate în societate. În țări precum: SUA, Canada, Australia, moștenirea nu contează, ci lichidarea proprietății testatorului, care se realizează sub forma unei proceduri separate și sub controlul direct al instanței. La finalizarea procedurii de administrare personală, bunurile rămase vor fi transmise moștenitorilor. Deschiderea unei moșteniri este un fapt juridic, în urma căruia se creează raporturi succesorale.*

Cuvinte-cheie: *drept internațional, moștenire, ordine juridică, tradiții, proprietate, control, fapt juridic, rulaj civil.*

Introduction: There are following types of inheritance: - inheritance by will; - inheritance by law, where inheritance by will is the main type of inheritance, i.e. combines two main principles: freedom of will and protection of family interests. A will is interpreted as a unilateral transaction in which the will of the testator is expressed. It is necessary to disclose the unimportant concept of obligatory destiny, which consists in limiting the principle of freedom of will in favor of members of the testator's family.

Legislation on the Small and Medium Enterprise, namely Art. 1.62 of the Civil Code of Lithuania [8] regulates the following rights: "If the inheritance is left after the death of a citizen of the Republic of Lithuania, the law of the Republic of Lithuania is applied, with the exception of issues of inheritance of immovable property, if the heirs live in the Republic of Lithuania and declare their rights to a mandatory (le-

[1] Olga TATAR, Doctor of law, associate professor, Comrat State University, e-mail: oleatatar@mail.ru, ORCID ID: 0000-0003-2158-006X

gal) share of the inheritance". French legislation interprets the concept of "free destiny" as a destiny available to the owner for testamentary dispositions and lifetime gifts; the remaining property is subject to distribution among close relatives of the testator (children and parents). The size of the free share is determined depending on the number of children, because the more children, the smaller the size of this fate. Until 1938 in England, the testator could leave the entire family the right to inherit; at present, the surviving spouse, the ex-spouse who did not remarry, and the testator's children (including illegitimate children) have such a right.

According to the legislation of Portugal, namely Art. 2223 of the Civil Code of Portugal [7]: "A will executed by a Portuguese citizen in a foreign state in compliance with the competent foreign law has consequences in Portugal only if any solemn form of its execution or approval has been observed". Based on the legislation of France and Spain, the right to sign closed wills is provided, and joint wills are not allowed in Italy and the Netherlands.

Law on Emergencies of Estonia in Art. 29 [12] stipulates that: "a mutual will at the time of its drafting must comply with the law of the state of residence of both testators or the law of the state of residence of one of the spouses jointly chosen by them". Inheritance according to law has a subsidiary meaning: a) the will is revoked, declared invalid; b) according to the will, only a part of the inheritance is inherited; c) there are subjects who have the right to a mandatory share in the inheritance; d) the heir refused the inheritance by will. The definition of the circle of heirs by law is based on the principles of kinship, marriage and state affiliation of the testator [1, p. 54]. In Switzerland, for example, the procedure for calling relatives to inherit is established by the "parentell" system: a) the inheritor and his descendants; b) parents of the testator; c) paternal and maternal grandfather and grandmother of the testator. Here, the circle of heirs is limited by law to three parentelles: the surviving spouse is not included in any of the parentelles, but must be called to inherit in the same way as the relatives who are part of the first three parentelles, unlike in England, where the honorary position is held by law surviving spouse In the event that the inherited property is less than the established monetary amount, then it passes to the surviving spouse. If the surviving spouse is absent, inheritance is carried out in turn: a) descending heirs; b) parents of the testator; c) full-born brothers and sisters; d) half-born brothers and sisters; e) grandfather and grandmother; f) full-born uncles and aunts; g) half-born uncles and aunts.

The inheritance law of a number of states defines the institution of an unworthy heir, who is excluded from inheritance on certain grounds fixed in law. According to the legislation of Iran, non-believers and persons who committed intentional murder of the testator, as well as spouses, if one of them accused the other of adultery in court, are deprived of inheritance rights [10, p. 754]. The Spanish Inheritance Law of 1981 [16] enumerates the circle of persons who do not have the right to inherit either by law or by will: a) parents who abandoned their children or forced their daughters

to engage in prostitution; b) persons convicted of actions aimed at the testator, his spouse, their relatives; c) persons who intentionally accused the testator of committing a crime for which he was subsequently convicted; d) an adult heir, who knew about the violent death of the testator, did not report it to the investigative authorities within a month from the day of the testator's death.

A very important issue of international inheritance law is the definition of movable and immovable property. Historically, property was divided into real property - land, material things connected with land and forming a single whole and personal property.

Conflict Regulation in International Succession Law

In the field of hereditary rights according to Art. 997 of the Civil Code of Chile [4]: "Foreigners are called to inherit, for which there is no will, in the same way and according to the same rules as Chileans". In a number of US states (California, Nevada, Iowa) there are laws where the right to inherit property located in the US is recognized by foreigners living abroad in the case of reciprocity, where the burden of proving reciprocity is inherent in the foreigner called to inherit, namely: he proves that his state residence gives American citizens the right to inherit property located on the territory of this state. The laws of such states as: New Jersey, New York determine the right of courts to refuse permission to pay inheritance amounts to those heirs who are abroad.

The Law on Emergency Situations of Romania, namely Art. 68 [19] regulating inheritance issues establishes: 1) the time of opening the inheritance; 2) a list of persons who may be called to inherit; 3) a list of qualities that the heirs must possess; 4) the process and order of ownership of the property left by the testator; 5) list of conditions and consequences of the heir's disposition in case of death; 6) obligations of the heirs to pay the debts of the testator; 7) the right of the state to inherit forfeited property".

The legislation of a number of countries defines a single statute of inheritance, i.e. the volume of hereditary relations connected with the foreign legal order and regulated by means of a single collision binding: for example, Art. 28 of the Civil Code of Greece [5] reads: "Inheritance relations are determined by the law of the state, the citizen of which was the decedent at the time of his death", and based on Art. 2100 of the Civil Code of Peru [6]: "Inheritance is determined, regardless of the location of the property, by the law of the last place of residence of the testator", while Art. 2400 of the Civil Code of Uruguay [9] defines that: "The law of the place where the inherited property is located at the time of the death of the person, the inheritance after which is discussed, determines everything related to the inheritance by law and by will".

According to Tunisian legislation, namely Art. 54 of the Code of Civil Procedure of Tunisia [20] establishes an alternative application of conflicting principles,

which is as follows: “The succession is subject to the internal law of the state, the citizenship of which the testator had at the time of death, or the law of the state of his last place of residence, or the law of the state in which he left behind his property”. In most states, the division of the hereditary statute is defined, that. when the legislator fixes branched chains of conflict norms that extend to various aspects of hereditary relations. Turkish legislation establishes that the opening, acceptance and division of inheritance are subject to the law determining the location of the inheritance. The moment of entering into the inheritance or disposing of it is subject to the law of the heir at the time of his death according to the legislation of Hungary. As stated in Art. 3529 of the Louisiana Civil Code [13]: “A person is capable of making a will if, at the time of making the will, he possessed this capacity under the law of the state in which he was domiciled either at that time or at the time of death”.

In a number of states, it is determined that the testator has the right to specify the right to be applied to his property. Inheritance of movable property is determined by the law of the state where the testator had a place of residence at the time of his death, as for inheritance of immovable property, it is determined by the law of the state where the property is located. The heir has the right to choose that the inheritance of his property is fully determined by the law of the state of which he was a citizen at the time of the choice [10, p. 761].

Based on Art. 46 of the Law on the State of Emergency of Italy: “Persons participating in the division may agree on the application to their relations of the right of the place of discovery of the inheritance or the place of location of one or more items of hereditary property”. As a result of the resolution of conflicts in the field of hereditary relations, the problem of return is brewing. The theory of references was formulated in the doctrine after the case of Forgo (1878), which affected inheritance by law [14, p. 90]. The legislator of Belgium fixes the problem of references in hereditary relations as follows, in Art. 78.2 of the Code of Civil Procedure of Belgium [18]: “Inheritance of immovable property is governed by the law of the state in whose territory the immovable property is located. However, if the foreign law refers to the law of the state in the territory of which the deceased had a permanent place of residence at the time of his death, then the latter is subject to application. Problems in hereditary relationships are very complicated, because a number of such legal concepts as: usufruct, testamentary trust are not at all known in other countries.

Collision Regulation of Inheritance Movable and Immovable Property

Collision regulation of inheritance of both movable and immovable property of the state is observed by the following systems: a) Universal system, where the totality of hereditary property, regardless of its location, is subject to a single law, for example, in Portugal, in Germany. b) Separate system, when the person is divided between immovable property and movable property, for example, in Ireland. In the

framework of the universal system, inheritance is considered as autonomous property, which must be transferred on the basis of a single law [11].

Currently, inheritance law is the only area where the right to movable property is established by personal law. The difference between a movable object and an immovable object is that the legal regulation of the circulation of an immovable object is determined by its location and provides for the execution of a number of administrative acts. When the fact of the location of a thing in a foreign state determines a special procedure for the transfer of ownership rights to this thing, it is possible to speak of real estate [15, p. 54].

International Legal Regulation of Hereditary Relations

In the field of international inheritance law, a small number of universal interstate agreements have been adopted. Conventions define the legal order based on the principle of closest connection, namely, when a person has been in the territory of one state for at least five years, but at the same time continues to be a citizen of another state, the application of the right of state citizenship is assumed, i.e. the subject has the right to choose the legal system.

An international will is a hybrid form, a type of closed will. The will must be filled out and signed by the testator personally in the presence of two witnesses and an authorized person, and when the testator cannot sign the will in person, he informs the authorized person and the person who will sign the will on his behalf is indicated to him. The heir may express autonomy of will regarding the law applicable to his property, but the choice of the applicable law will apply to the entire inheritance. The choice of law presupposes clarity and without doubt.

The Regime of "Exempt" Property in Private International Law

Probate property is property left after the death of a person who has no heirs either by law or by will. According to Art. 20.3 of the Code of Civil Procedure of Turkey [17]: "Property located in Turkey, and in respect of which there are no heirs, belongs to the state", which presupposes the prevention of the loss of ownership of inherited property and its recognition as ownerless, namely, forfeited property passes to the state free from any encumbrance and debts If it is recognized that the forfeited property becomes the property of the state by right of inheritance, then the state has the right to claim the entire inheritance. The fate of the forfeited property must be regulated by the general statute of inheritance or the law of the place where the thing is located, for example, §29 of the Austrian Civil Code Act [3] reads: "If there are no heirs to the inheritance, or if it passes to any territorial public legal entity as an heir by law, then determined by the law of the state in which the property of the testator is located at the time of his death." In France, the property of a foreign citizen passes to the state under the right of occupation and on the basis of the principle of public

order, the essence of which is to prevent the foreign state from acquiring property on the territory of France [2, p. 43]. It is practically universally recognized that the fate of forfeited property is determined by the law of the state on whose territory the property is located, and depends on what concept of the transfer of forfeited property the given state adheres to: "The decisive word belongs to the law to which inheritance is subject: if this law qualifies the transfer of forfeited property to the state as inheritance, then the property passes to the state to which the inheritance is subject; if the law considers that occupation takes place when the property is exhausted, then it is obvious that the occupying state can only be the one on the territory of which the property is located" [14, p. 98].

The most acceptable solution in relation to forfeited property was determined by the Lithuanian legislator in Art. 1.62 of the Civil Code of Lithuania [8]: "If according to the law applicable to inheritance relations, the property cannot be exported to a foreign state, while there are no other heirs and this property is located in the Republic of Lithuania, the property becomes the property of the Republic of Lithuania".

Bibliographical references:

1. Aleshina A.V. Collision issues of inheritance by law in private international law. St. Petersburg. 2006.
2. Anufrieva L.P. The ratio of international public and Private International Law. Moscow. 2014.
3. Austria's Emergency Situations Act of 1978. Date of visit [02.12.2023] Available: https://pravo.hse.ru/intprilaw/doc/040101.
4. Civil Code of Chile. Date of visit [02.12.2023] Available: https://pravo.hse.ru/data/2019/02/05/1205141548/%D0%93%D0%9A%20%D0%A7%D0%B8%D0%BB%D0%B8%20%D1%81%20%D0%B8%D0%B7%D0%BC%D0%B5%D0%BD.%202015.pdf.
5. Civil Code of Greece. Date of visit [02.12.2023] Available: https://pravo.hse.ru/intprilaw/doc/040501.
6. Civil Code of Peru. Date of visit [02.12.2023] Available: https://pravo.hse.ru/intprilaw/doc/0303.
7. Civil Code of Portugal. Date of visit [02.12.2023]. Available: https://pravo.hse.ru/intprilaw/doc/041201.
8. Civil Code of the Republic of Lithuania No. VIII -1864 dated July 18, 2000. Access date [02.12.2023] Available: https://www.wipo.int/wipolex/ru/legislation/details/8191.
9. Civil Code of Uruguay. Date of visit [02.12.2023] Available: https://pravo.hse.ru/intprilaw/doc/0304.
10. Hetman-Pavlova, I.V. Private International Law: textbook for masters. Moscow: Yurayt Publishing House. 2013.

11. Lagard P. Single European regulation of property relations of spouses and inheritance. Date of visit [02.12.2023] Available : http://www.notiss.ru/usri-mg/Lagarde_ru.htm.
12. Law on Emergencies of Estonia. Date of visit [02.12.2023]. Available: https://pravo.hse.ru/intprilaw/NE.
13. Louisiana Civil Code. Date of visit [02.12.2023] Available: https :// pravo . hse _ ru / intprilaw / doc /020102.
14. Lunts L.A. Course of Private International Law: In 3 volumes. Moscow. 2012.
15. Peretersky I.S., Krylov S.B. Private International Law. Moscow. 1990.
16. Spanish Inheritance Law of 1981. Date of visit [02.12.2023]. Available: https://barcelona.mid.ru/o-nasledstvennyh-voprosah-v-ispanii.
17. The Code of Civil Procedure of Turkey. Date of visit [02.12.2023] Available: https://pravo.hse.ru/intprilaw/doc/070601.
18. The law of Belgium “On the Code of Emergency Situations” dated July 16, 2004. Date of visit [02.12.2023] Available: https://pravo.hse.ru/intprilaw/doc/041801.
19. The Law on the Emergency Situations of Romania. Date of visit [02.12.2023]. Available: https://pravo.hse.ru/intprilaw/doc/041301.
20. Tunisia’s 1998 Code of Emergency Situations. Date of visit [02.12.2023] Available: https://pravo.hse.ru/intprilaw/doc/080401.

NOVELE LEGISLATIVE ÎN DOMENIUL PROTECȚIEI SOCIALE A COPILULUI ȘI FAMILIEI CU COPII[1]

LEGISLATIVE NOVELTIES IN THE FIELD OF SOCIAL PROTECTION OF CHILDREN AND FAMILIES WITH CHILDREN

CZU: 349.3:[364-787.32-053.2 + 316.36]

DOI:https://doi.org/10.59295/ssdoed2024.18

Oxana CHISARI-LUNGU[2]

ABSTRACT. *A democratic and prosperous society can exist thanks to the promotion of effective social protection mechanisms for children and families with children. In the Republic of Moldova, this protection is ensured through the social insurance and social assistance systems. They include both cash benefits and social services intended for children and families with children. A good functioning of these mechanisms depends on the social policy promoted by the state at a certain stage of development.*

Keywords: *social protection, social assistance, social insurance, benefits, allowances, social services*

REZUMAT. *O societate democratică și prosperă poate exista grație promovării mecanismelor eficiente de protecție socială a copilului și a familiei cu copii. În Republica Moldova această protecție este asigurată prin sistemele de asigurare socială și asistență socială. Acestea încadrează atât prestațiile bănești cât și serviciile sociale destinate copilului și familiei cu copii. O bună funcționare a acestor mecanisme depinde de politica socială promovată de către stat, la o anumită etapă de dezvoltare.*

Cuvinte-cheie: *protecție socială, asistență socială, asigurare socială, prestații, indemnizații, servicii sociale.*

La toate etapele de dezvoltare a societății umane, aceasta s-a preocupat, mai mult sau mai puțin, de nivelul de bunăstare a membrilor săi. Încă în 1750 î. Hr., Codul regelui Hammurabi prevedea obligaţia poporului de a-i ajuta pe cei ce sunt în suferinţă, iar în anul 300 î. Hr. în China „Analectele" lui Confucius declară oamenii fiinţe sociale şi se afirmă că pot spera la o formă de simpatie, ca expresie de ajutorare a celor nevoiaşi. [1, p. 30]

Declarația Universală a Drepturilor Omului proclamă în art. 22 dreptul la securitate socială, [2] iar art. 47 din Constituția Republicii Moldova, garantează dreptul la asistență și protecție socială. [3]

[1] Comunicare elaborată în baza Proiectului Instituțional „Modernizarea mecanismelor de guvernare axate pe protecția drepturilor omului" în cadrul Laboratorului de Cercetare Științifică „Drept Public Comparat și e-Guvernare", Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova

[2] Oxana CHISARI-LUNGU, Universitatea de Stat din Moldova, ORCID: 0009-0006-8100-5939, chisarioxana@gmail.com

În doctrină, asistența socială și asigurarea socială se identifică ca două elemente constitutive ale sistemului de protecție socială abordat *stricto senso.* [4, p. 24] Asigurarea socială este destinată, de regulă, beneficiarilor, aflați în situație de risc social, care anterior au achitat contribuții de asigurări sociale de stat. Spre deosebire de aceasta, asistența socială este orientată spre persoanele sau familiile aflate în situații de risc sau cele predispuse de a nimeri într-o astfel de situație, care nu au achitat contribuții.

Riscurile sociale constituie evenimentele previzibile sau imprevizibile, a căror survenire condiţionează incapacitatea temporară sau totală de muncă şi, drept rezultat, diminuarea sau pierderea surselor de venit, precum şi evenimentele care necesită venituri suplimentare sau alte forme de asistenţă sau asigurare socială. [5, p. 29]

Cu referire la copil și la familia cu copii, atât la nivel internațional cât și la nivel național există multiple reglementări menite să favorizeze protejarea acestora. În 1994, Parlamentul Republicii Moldova a adoptat Legea cu privire la drepturile copilului, care a fost înlocuită de o nouă lege abia la sfârșitul anului 2023. [6] În anul 2001 intră în vigoare noul Cod al Familiei, care conține multiple reglementări menite să protejeze copilul și familia. [7] Aceste reglementări generale sunt urmate de multiple acte normative destinate anumitor categorii de copii sau familii cu copii. Cele mai frecvente riscuri sociale care afectează copilului sunt prevăzute în art. 8 al Legii privind protecția specială a copiilor aflați în situație de risc și a copiilor separați de părinți. Printre acestea se evidențiază: violența, neglijența, vagabondajul, cerşitul, prostituţia, lipsa de îngrijire şi supraveghere din partea părinţilor din cauza absenţei acestora de la domiciliu din motive necunoscute, decesul părinților, refuzul părinților de a-și exercita obligaţiile părinteşti privind creşterea şi îngrijirea copilului, abandonul, instituirea în privința unuia dintre părinții copilului a unei măsuri de ocrotire judiciară (ocrotire provizorie, curatelă sau tutelă), riscul de a comite infracțiuni sau aflarea copilului în conflict cu legea, calitatea de victimă a infracțiunii a copilului. Acest act legislativ are menirea de identificare a mecanismelor clare de intervenție a statului și a altor actori responsabili, în cazul aflării copiilor într-o stare de dificultate. [8]

Având în vedere multitudinea categoriilor de copii și familii cu copii aflați în dificultate, organele competente ale Republicii Moldova au reacționat prin adoptarea, la diferite etape, a regulamentelor de activitate și standardelor minime de calitate pentru diverse servicii sociale.

Serviciile sociale sunt parte componentă a sistemului de asistență socială și constituie activități, mecanisme, instrumente utilizate în vederea protecției copilului și familiei cu copii. Printre cele mai importante servicii sociale care s-au dezvoltat în Republica Moldova identificăm: Casa de copii de tip familial, Asistența parentală profesionistă, Casa comunitară pentru copii în situație de risc, Centrul de plasament pentru copiii separați de părinți, etc. Acestea au menirea de a menține copilul în familia naturală, iar în caz de imposibilitate, oferă acestuia oportunitatea de a se afla

în alte familii sau în instituții de plasament mici. Dezvoltatreea acestor servicii a constituit esența reformei sistemului rezidențial vechi, care presupunea plasamentul copiilor rămași fără ocrotire părintească, a copiilor cu dizabilități și a altor categorii de copii în instituții foarte mari. Acestea din urmă nu permiteau dezvoltarea armonioasă a personalității copilului.

Reeșind din cele expuse, considerăm că deși în Republica Moldova s-au realizat multiple reforme în vederea dezinstituționalizării copiilor, la etapa actuală serviciile sociale de tip familial nu sunt suficient finanțate și considerăm oportun ca serviciul Casă de copii de tip familial și serviciul Asistență parentală profesionistă să fie reformate și să cadă sub incidența acelorași reglementări. Argumentul îl constituie similitudinea acestor două servicii din perspectiva acțiunilor desfășurate în favoarea copilului. Și în cazul Casei de copii de tip familial, și în cazul Asistenței parentale profesioniste copiii sunt plasați în familii pregătite pentru oferirea acestor servicii.

O altă lacună se identifică în cazul copiilor cu dizabilități. Deși conform reglementărilor legale în țara noastră s-a realizat și continuă să se realizeze incluziunea educațională la diferite niveluri a acestor categorii de copii, în realitate părinții sau alți reprezentanți legali se confruntă cu diverse bariere de natură administrativă, birocratică sau chiar umană. Considerăm oportun de a identifica mecanisme clare de intervenție în caz de neacceptare a copiilor cu dizabilități, apți pentru școlarizare, în instituțiile de învățământ.

În vederea protecției eficiente a copilului și a familiei cu copii și promovării natalității, legislația Republicii Moldova mai stabilește și un șir de prestații bănești. Printre acestea evidențiem: indemnizația de maternitate, [9] indemnizația unică la nașterea copilului; indemnizația lunară pentru îngrijirea copilului până la vârsta de 2 ani; indemnizația lunară pentru creșterea copilului până la împlinirea vârstei de 3 ani, conform opțiunilor – în cazul persoanelor asigurate; indemnizația lunară de suport pentru creșterea până la vârsta de 3 ani a copiilor gemeni sau a mai multor copii născuți dintr-o singură sarcină. [10] De asemenea, în scopul protecției minorilor aflați în dificultate sunt stabilite: prestațiile sociale pentru asigurarea creșterii și îngrijirii copiilor plasați în serviciile tutelă/curatelă, asistență parentală profesionistă și casă de copii de tip familial; indemnizaţia lunară pentru întreţinerea copilului adoptat; indemnizaţia pentru continuarea studiilor, copiilor rămaşi temporar fără ocrotire părintească și copiilor rămași fără ocrotire părintească, precum şi pentru tinerii care, până la împlinirea vârstei de 18 ani, deţineau statutul de copil rămas fără ocrotire părintească, care îşi continuă studiile în instituţii de învăţământ profesional tehnic şi în instituții de învățământ superior; indemnizația zilnică pentru copiii cu statut de copil rămas temporar fără ocrotire părintească și de copil rămas fără ocrotire părintească, plasați în servicii de plasament de tip familial, în serviciul social Casă comunitară pentru copii în situație de risc și în serviciul social Centru de plasament pentru copiii separați de părinți, care sunt încadrați în instituții de învățământ, începând cu clasa a cincea și până la atingerea vârstei de 18 ani. [11]

Discutând despre novele legislative, evidențiem că în ultima perioda au fost introduse modificări în legislația care reglementează indemnizația de maternitate. Aceasta este o prestație bănească oferită doar persoanelor asigurate. De acest drept beneficiază asiguratele, soțiile aflate la întreținerea soților asigurați și șomerele care s-au aflat la evidență în instituțiile medico-sanitare din Republica Moldova. Dacă anterior, indemnizația de maternitate se calcula din venitul asigurat al asiguratei sau al soțului acesteia, dacă femeia se afla la întreținerea lui, începând cu data de 01.03.2023 indemnizația de maternitate se calculează din venitul asigurat al unuia dintre soți, care va determina un cuantum mai mare al indemnizației de maternitate. O altă modificare, intrată în vigoare tot la această dată, permite femeii care realizează venit asigurat să beneficieze și de indemnizația de maternitate. [9, art. 16]

Sunt importante și modificările ce vizează indemnizația lunară pentru creșterea copilului până la împlinirea vârstei de 3 ani, acordată persoanelor asigurate. Conform modificărilor introduse la 01.01.2021, unul dintre părinții asigurați, care îndeplinește condițiile de realizare a stagiului de cotizare, prevăzut de lege, [9, art. 7] are dreptul la indemnizație lunară pentru creșterea copilului până la împlinirea vârstei de 3 ani conform următoarelor opțiuni: din ziua următoare datei expirării concediului de maternitate și până la data împlinirii vârstei de 3 ani a copilului; din ziua următoare datei expirării concediului de maternitate pentru o perioadă de 24 de luni (pentru perioada după expirarea celor 24 de luni și până la împlinirea vârstei de 3 ani a copilului, indemnizația lunară pentru creșterea copilului nu se acordă); din ziua următoare datei expirării concediului de maternitate pentru o perioadă de 12 luni (pentru perioada după expirarea celor 12 luni și până la împlinirea vârstei de 3 ani a copilului, indemnizația lunară pentru creșterea copilului, de asemenea, nu se acordă). Aceste reglementări oferă părinților posibilitatea de a alege cea mai favorabilă opțiune cu referire la termenul de achitare a acestei indemnizații, dar și cu referire la mărimea acesteia. [9, art. 18]

Un alt drept a fost acordat începând cu 01.10.2022, tuturor copiilor până la vârsta de 2 ani. Aceștea beneficiază de o indemnizație de 1000 lei, indiferent de statutul părintelui în calitate de persoană asigurată sau neasigurată. [10]

Concluzionând în privința celor relatate, reiterăm asupra necesității majorării finanțării serviciilor sociale destinate copilului și familiei cu copii, dar și a majorării prestațiilor bănești destinate acestor categorii de beneficiari. Totodată, evidențiem importanța reformei sistemului de asistență socială RESTART, [12] care derulează în Republica Moldova și cu siguranță, va facilita identificarea noilor mecanisme de protecție socială a copilului și a familiei cu copii.

Referințe bibliografice:

1. BULGARU M., DILION M. Concepte fundamentale ale asistenţei sociale. Chişinău: USM, 2000

2. Declarația Universală a Drepturilor Omului din 10.12.1948, intrat în vigoare pentru Republica Moldova la 30.12.1998.
3. Constituția Republicii Moldova, nr. 1, din 29.07.1994. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2016, nr. 78.
4. МАЧУЛЬСКАЯ Е.Е., ДОБРОМЫСЛОВ К.В. Право социального обеспечения: Учебное пособие + Практикум. – Москва: Книжный Мир, 2006. 400 p.
5. ODINOKAIA Ina. Riscul social – generatorul raporturilor de protecție socială, Revista Națională de Drept, nr. 7, iulie 2009, p. 29-32.
6. Legea privind drepturile copilului nr. 370 din 30 noiembrie 2023. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2023, nr. 488-491.
7. Codul Familiei al Republicii Moldova nr. 1316 din 26 octombrie 2000. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2001, nr. 47-48.
8. Legea privind protecția specială a copiilor aflați în situație de risc și a copiilor separați de părinți nr. 140 din 14 iunie 2013. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2015, nr. 104.
9. Legea privind indemnizaţiile pentru incapacitate temporară de muncă şi alte prestaţii deasigurări sociale nr. 289 din 22 iulie 2004. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2004, nr. 168-170.
10. Hotărârea Guvernului RM, cu privire la indemnizaţiile adresate familiilor cu copii, nr. 1478, din 15.11.2002. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2002, nr. 154-157.
11. Legea privind prestaţiile sociale pentru copii nr. 315 din 23 decembrie 2016. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2017, nr. 19-23.
12. Reforma sistemului de asistență socială RESTART: pentru acces echitabil la servicii sociale de calitate. https://social.gov.md/wp-content/uploads/2023/05/Reforma-sistemului-de-asistenta-sociala_FINAL-1.pdf [Accesat: 10.12.2023].

ECHITATEA SOCIALĂ – OBIECTIV PRIMORDIAL AL PARLAMENTULUI REPUBLICII MOLDOVA

SOCIAL EQUITY – PRIMARY OBJECTIVE OF THE PARLIAMENT OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

CZU: 342.533:364.614.8(478) **DOI:**https://doi.org/10.59295/ssdoed2024.19

Ion GUCEAC[1],
Doina CUCIURCA[2]

ABSTRACT. *This study describes several issues related to the role of parliaments in improving governance, particularly in public service delivery and poverty reduction. Drawing on functions of representation, lawmaking and control, parliaments are uniquely positioned to understand and control the impact of poverty and to serve as a bridge between government, the private sector and civil society. The role of Parliament in planning strategies to combat poverty, promoting active social participation in economic development, is highlighted. Parliamentarians can contribute to national efforts to reduce poverty by studying and highlighting the results of the fight against poverty, participating in the creation of a new initiative to eradicate it, and providing oversight during the implementation of government programs. As circumstances that attribute to parliaments the key role in combating poverty are mentioned: the representation of the electorate and its interests; adoption of current legislation to support development; parliamentary control over the activity of the executive - its effectiveness and responsiveness to the needs of members of society, especially the poor.*

Keywords: *social equity, consolidation, parliament, representation, legislation, scrutiny, social participation, poverty reduction, economic development.*

REZUMAT. *Prezentul studiu descrie o serie de aspecte legate de rolul parlamentelor în îmbunătățirea guvernării, în special în prestarea serviciilor publice și reducerea sărăciei. Pornind de la funcțiile de reprezentare, legiferare și control, parlamentele sunt poziționate în mod unic pentru a înțelege și controla impactul sărăciei și pentru a servi drept punte de legătură între guvern, sectorul privat și societatea civilă. Este evidențiat rolul Parlamentului în planificarea strategiilor de combatere a sărăciei, promovând o participare socială activă la dezvoltarea economică. Parlamentarii pot contribui la eforturile naționale de reducere a sărăciei prin studierea și evidențierea rezultatelor luptei împotriva sărăciei, participând la crearea unei noi inițiative de eradicare a acesteia și asigurând supravegherea în timpul implementării programelor guvernamentale. În calitate de circumstanțe care atribuie parlamentelor rolul cheie în combaterea sărăciei sunt menționate: reprezentarea electoratului și a intereselor acestuia; adoptarea legislației actuale pentru sprijinirea dezvoltării; controlul parlamentar asupra activității executivului - eficacitatea și receptivitatea acesteia la nevoile membrilor societății, în special ale celor săraci.*

Cuvinte-cheie: *echitate socială, consolidare, parlament, reprezentare, legiferare, control parlamentar, participare socială, reducerea sărăciei, dezvoltare economică.*

[1] Ion GUCEAC, academician, profesor universitar, guceacion@gmail.com, ORCID. 0000-0002-9497-4628, Universitatea de Stat din Moldova

[2] Doina CUCIURCA, asist. univ., Universitatea de Stat din Moldova, ORCID ID: 0000-0001-6859-7956, e-mail: doina.cuciurca@usm.md

Fiind ales prin vot universal, egal, direct, secret și liber exprimat Parlamentul reprezintă voința poporului și are dreptul să exercite „cele mai importante prerogative, aparținând în exclusivitate poporului în calitatea acestuia de deținător al suveranității naționale” [1, p. 392]. Nu întâmplător majoritatea constituțiilor statelor lumii conțin prevederi prin care atribuie parlamentului și deputaților săi funcția de reprezentare a poporului, națiunii țării corespunzătoare. Bunăoară, Constituția Republicii Portugheze (art. 147) statuează: „Adunarea Republicii este adunarea parlamentară care îi reprezintă pe cetățenii portughezi” [2, p. 426]. Constituția Regatului Suediei (art. 4) caracterizează Parlamentul (*Riksdag*) drept „organ reprezentativ suprem al poporului” [2, p. 662]. Constituția Regatului Belgiei (art. 42) prevede că membrii celor două camere parlamentare „reprezintă întreaga națiunea și nu doar persoanele care i-au ales” [2, p. 157]. Constituția Republicii Elene (art. 51, pct. 2) prevede, de asemenea, că „membrii Parlamentului reprezintă națiunea” [2, p. 502]. Conform Constituției Croației (art. 71) „Parlamentul croat este organul reprezentativ al poporului şi este învestit cu putere legislativă în Republica Croaţia” [2, p. 413]. Constituția României (art. 61) prevede că „[P]arlamentul este organul reprezentativ suprem al poporului român şi unica autoritate legiuitoare a țării” [3]. În același spirit, Constituția Republicii Moldova (art.60) determină importanța acestui organ prin definirea Parlamentului drept „[o]rganul reprezentativ suprem al poporului Republicii Moldova şi unica autoritate legislativă a statului” [4].

Rolul important al parlamentului în mecanismul de exercitare a puterii de stat se exprimă nu doar prin îndeplinirea funcției sale principale - legislativă, ci și prin multe alte funcții, precum: adoptarea bugetului de stat, controlul execuției acestuia, stabilirea impozitelor; formarea organelor guvernamentale superioare și alegerea altor înalți funcționari (de exemplu, alegerea șefului statului, formarea guvernului, aprobarea primului ministru și a miniștrilor, alegerea judecătorilor etc.) sau participarea la aceste procese; exercitarea într-o măsură sau alta (în funcție de forma de guvernământ) control asupra celor mai înalte organe și funcționari ai puterii executive etc. Rolul special al parlamentului se exprimă în competențe precum: declararea războiului și încheierea păcii sau participarea la aceasta; convocarea referendumului; ratificarea și denunțarea tratatelor internaționale; declararea amnistiei; implementarea procedurilor de destituire a demnitarilor și funcționarilor publici etc. Un astfel de sistem de organizare și funcționare a puterii publice, bazat pe principiile democrației reprezentative și separării puterilor, în cadrul căruia parlamentul are cel mai înalt statut și joacă un rol principal în exercitarea puterii de stat, se numește parlamentarism [5, p. 43].

Parliaments play a crucial role in improving governance, public service delivery and poverty reduction.După cum se menționează în doctrina dreptului constituțional, poziția acestui organ reprezentativ, în raport cu alte autorități, poate fi determinată „[...] pornind de la sfera atribuțiilor conferite de legislația în vigoare” [1, p. 392]. Având puterea de decizie în cele mai importante domenii ale vieții sociale, inclusiv

controlul asupra surselor de completare a vistieriei statului, parlamentele joacă un rol cheie în îmbunătățirea guvernării, prestarea serviciilor publice și reducerea sărăciei.

Din punct de vedere istoric, sărăcia a fost percepută ca inevitabilă, deoarece în țările neindustrializate, producția scăzută cuplată cu creșterea rapidă a populației duce inevitabil la o scădere bruscă a resurselor naturale [6]. Reducerea sărăciei fiind în mare măsură rezultatul creșterii economice generale [7] condiționată de măsurile politice întreprinse de guvernare (un exemplu elocvent fiind *Poor Laws* [8] în Marea Britanie, care instituiau un sistem de ajutorare a oamenilor săraci).

Lupta împotriva sărăciei presupune și îmbunătățirea condițiilor de viață, care sunt deja dificile. Ajutorul, în special în domeniul medical și științific, este de mare importanță în asigurarea unei vieți mai bune. Astăzi, problema (în scopuri de dezvoltare) implică o parte semnificativă a ajutorului condiționat. Totuși, Peter Singer, în cartea sa The life you can save: acting now to end world poverty [9], susține că mici schimbări în viața fiecăruia dintre noi pot rezolva problema sărăciei în întreaga lume.

Având în vedere funcțiile de reprezentare, legiferare și control, parlamentele sunt poziționate în mod unic pentru a înțelege și controla impactul sărăciei și pentru a servi drept punte între guvern, sectorul privat și societatea civilă. Parlamentele pot servi drept bază pentru consensul și sprijinul multipartit în întreaga țară.

Remarcăm că pentru Republica Moldova această activitate nu constituie o experiență nouă, anterior la nivel național fiind întreprinse mai multe măsuri cu scopul îmbunătățirii vieții categoriilor defavorizate de cetățeni. Astfel, în anul 2000 a fost elaborat *„Programul Național de Atenuare a Sărăciei”* [10], scopul programului constituind promovarea măsurilor de stopare a pauperizării masive a populaţiei, iar ulterior - reducerea esenţială a amplorii şi profunzimii sărăciei ca o condiţie obligatorie pentru consolidarea procesului de stabilizare social-economică, precum şi adoptarea măsurilor de protejare a păturilor puţin asigurate ale populației contra sărăciei. Acesta nefiind implementat, din cauza neacceptării de către Banca Mondială a acestui tip de document de politică pentru *Planul Strategic Preliminar de Reducere a Sărăciei*, motivând prin gradul nesatisfăcător de corelare a activităților planificate cu resursele bugetului național, care nu permitea primirea finanțării de la Banca Mondială [11, p. 62]. În noiembrie 2000, a fost lansată *Strategia Naţională pentru Dezvoltare Durabilă Moldova – XXI*, preconizată pentru perioada 2000-2020, elaborată de către Consiliul Economic Suprem de pe lângă Preşedintele Republicii Moldova cu susţinerea PNUD Moldova, dar nu a fost adoptată.

A urmat *Strategia preliminară de reducere a sărăciei (2002)* [12] axată pe trei obiective: 1) creșterea economică durabilă si cuprinzătoare, care va oferi populației posibilitatea de angajare în câmpul muncii; 2) o politică de dezvoltare umană, întemeiată pe accesul sporit la serviciile de bază (în special la serviciile medicale primare și la învățământul general); 3) protecția socială a celor mai nevoiașe categorii sociale.

În decembrie 2004, legislativul Republicii Moldova a adoptat *Legea privind aprobarea Strategiei de Creştere Economică şi Reducere a Sărăciei (SCERS) 2004-2006* [13], reprezentând baza politicii generale pentru asigurarea dezvoltării durabile a Republicii Moldova pe termen mediu. Documentul trebuia să servească drept bază pentru dezvoltarea și implementarea de noi strategii de asistență tehnică din partea organizațiilor financiare internaționale și țărilor donatoare, precum și pentru elaborarea bugetelor anuale ale țării în perioada 2005–2006. Parlamentul RM a recunoscut că, în pofida efectuării reformelor fundamentale ce vizau formarea principalelor instituții ale economiei de piață și implementării valorilor și proceselor democratice în aproape toate sferele vieții, societatea moldovenească a eșuat în atingerea obiectivelor strategice formulate încă în 1990, când sarcinile formării unei economii de piață au fost declarate priorități ale politicii de stat.

Elaborarea SCERS (2004-2006) a fost determinată și de obiectivul global de reducere a sărăciei propus în *Declarația adoptată de Summit-ul Mileniului din 2000* [14], semnată de Republica Moldova la New York, alături de alte 190 de state, astfel angajându-se într-un amplu proces de reforme, menite să diminueze nivelul sărăciei, să asigure pacea și securitatea, precum și respectarea drepturilor omului și a principiilor democratice, în vederea implementării *Obiectivelor de Dezvoltare ale Mileniului (ODM)*[1] prevăzute de actul menționat.

Strategia adoptată de Parlament a identificat scopurile și prioritățile, a căror realizare a fost considerată necesară pentru implementarea unui număr de obiective globale pe termen lung, în baza prevederilor Constituției Republicii Moldova și anume: dezvoltare economică durabilă și orientată social; reintegrarea statului și integrarea europeană.

Nerealizarea unui șir de activități prevăzute în SCERS a condus la prelungirea etapei de implementare a acestei politici până la sfârșitul anului 2007 [15], fiind corectați și ajustați indicatorii de monitorizare a implementării acestei politici publice, precum și costurile acțiunilor din cadrul strategiei. În pofida modificărilor de îmbunătățire a SCERS în versiunea extinsă, nu a fost asigurată acoperirea în totalitate a măsurilor prioritare, rămânând fără acoperire 54,2% din costul acțiunilor prevăzute de politică [16].

Având în vedere necesitatea continuării reformelor începute într-un document de planificare strategică atât de important precum Strategia de creștere economică și de reducere a sărăciei (SCERS), la începutul anului 2008, Parlamentul Republicii Moldova a adoptat *Legea pentru aprobarea Strategiei naționale de dezvoltare pe anii 2008-2011* [17], aceasta reprezentând principalul document intern de planificare strategică pe termen mediu, care determina obiectivele de dezvoltare a Republicii

[1] 1) Reducerea sărăciei extreme şi a foamei; 2) Realizarea accesului universal la învăţământul general obligatoriu; 3) Promovarea egalităţii între sexe şi afirmarea femeilor ; 4) Reducerea mortalităţii copiilor ; 5) Îmbunătăţirea sănătăţii materne; 6) Combaterea HIV/SIDA, a tuberculozei şi a altor boli; 7) Asigurarea durabilităţii mediului; 8) Crearea parteneriatului global pentru dezvoltare.

Moldova până în anul 2011 şi stabilea măsurile şi acțiunile prioritare pentru atingerea acelor obiective.

Strategia națională de dezvoltare pornea de la obiectivul fundamental derivat din Constituţia Republicii Moldova, şi anume crearea condițiilor adecvate pentru creşterea calităţii vieţii populației, care include o serie de dimensiuni strîns legate între ele: a) la nivel personal, aceasta însemnând un individ sănătos şi educat, capabil să-şi exercite drepturile şi libertățile fundamentale, sigur de o bătrânețe decentă; b) la nivel de ţară - o transformare şi modernizare profundă a ţării şi obţinerea calificării efective pentru aderarea la Uniunea Europeană.

Parlamentul a considerat necesar să pună în fața Guvernului sarcini pentru a se asigura că pe termen mediu, până în 2011 acesta va depune eforturi pentru recuperarea a cel puţin 7 p.p. din decalajul de venituri față de media UE şi reducerea ratei sărăciei absolute pînă la 24%.

Deși acest document a renunțat la abordarea sectorială și a identificat doar prioritățile generale de dezvoltare, implementarea acestuia a permis o reducere semnificativă a sărăciei în țară. Conform datelor, în anul 2009 rata sărăciei absolute în țară a constituit 26,3%, având practic același nivel cu anul 2008 de 26,4%, în anul 2010 constituind 21,9%, iar în 2011 – 17,5% [18].

Deși această Strategie a stabilit ca obiectiv fundamental crearea condiţiilor pentru îmbunătăţirea calităţii vieţii prin consolidarea fundamentului pentru o creștere economică robustă, durabilă și incluzivă, declanșarea în lanț a crizelor guvernamentale, în contextul angajamentelor asumate de Republica Moldova prin *Declarația de la Summit-ul Mileniului din 2000* (New York) [14], a impus necesitatea adoptării unor documente de planificare strategică pe termen lung în domeniul reducerii sărăciei.

Astfel, în anul 2012, a fost adoptată *Legea pentru aprobarea Strategiei Naționale de Dezvoltare „Moldova 2020”* [19], în cadrul căreia se pleda pentru analiza constrângerilor și focalizarea acțiunilor pe rezolvarea problemelor critice, care împiedicau creșterea economică a țării. Strategia era axată pe șapte priorități de dezvoltare: 1) studii relevante pentru carieră (cu accent pe educația vocațională și tehnică); 2) drumuri bune oriunde; 3) finanțe accesibile și ieftine; 4) business cu reguli clare de joc; 5) sistem de pensii echitabil și sustenabil; 6) energie furnizată sigur și utilizată eficient; 7) justiție responsabilă și incoruptibilă. [19]. În anul 2014 obiectivele strategiei fiind completate cu cea de-a opta prioritate: creșterea competitivității produselor agroalimentare și dezvoltarea rurală durabilă. Scopul Strategiei „Moldova 2020” era de a produce un impact economico-social pe fiecare dintre dimensiunile nominalizate, astfel, eliminându-se barierele critice care împiedică valorificarea optimă a resurselor, făcând posibilă prioritizarea domeniilor de intervenție ale statului şi supunerea acestora unui obiectiv bine definit: asigurarea dezvoltării economice calitative şi, implicit, reducerea sărăciei.

În pofida relevării unei sinergii satisfăcătoare dintre elementele-cheie ale viziunii strategice incluse la fiecare din prioritățile strategiei naționale cu strategiile

sectoriale, evaluarea indicatorilor de monitorizare au denotat că peste jumătate din țintele intermediare care au putut fi estimate nu au fost atinse, cea mai problematică dintre priorități fiind Justiția (cu un nivel de implementare de numai 20%). Progresul evaluat prin prisma a doi indicatori de bază (PIB și rata sărăciei) este, la fel, modest. Astfel, din 2010 până în 2015 economia a avansat cu 3,9% în medie anuală, adică cu 1,6 puncte procentuale mai puțin decât ținta de creștere stabilită în strategie. Drept urmare, în perioada 2010-2015, PIB-ul a cumulat o creștere de 21,1% (față de 30,4% setată în strategie), rata sărăciei estimată la pragul național s-a redus de la 21,9% la 9,6%, fiind atins obiectivul final pentru 2020 [20, p.8]. Mai mult decât atât, se atesta un nivel slab de corelare dintre SND „Moldova 2020" și Agenda 2030 pentru Dezvoltare Durabilă [21] la care s-a angajat Republica Moldova în 2015 (din cele 106 ODD-uri care necesitau a fi naționalizate, doar 5 erau corelate și alte 18 erau parțial corelate), strategia națională fiind focusată preponderent pe aspecte de dezvoltare economică, și mai puțin pe celelalte domenii de politici [20, pp.14-15].

Rezultatele modeste ale implementării SND „Moldova 2020" și dezechilibrul pronunțat la nivel de priorități de politici evidențiat de analiza comparativă a ambelor documente, accentua necesitatea definirii unui nou document național de planificare strategică, care urma să integreze în mod sinergic Agenda 2030, în mod implicit, și integrarea agendei de asociere, având în vedere că majoritatea ODD-urilor se regăseau în Acordul de Asociere RM-UE [22] semnat în 2014.

Parlamentele sunt de mare importanță pentru procesul de dezvoltare al țărilor, deoarece sunt instituții importante în atingerea Obiectivelor de Dezvoltare Durabilă (ODD) incluse în Agenda 2030 a Organizației Națiunilor Unite [21] adoptată prin *Declarația Summit-ului privind Dezvoltarea Durabilă* desfășurat la New York în septembrie 2015, document inspirator care subliniază angajamentul de a *„nu lăsa pe nimeni în urmă"* și de a se asigura că oamenii sunt în centrul tuturor proceselor de dezvoltare, statele asumându-și angajamentul pentru incluziunea socială, economică și politică a tuturor indiferent de vârstă, sex, dizabilitate, rasă, naționalitate, origine, religie, statutul economic și de orice altă natură reprezintă, iar parlamentarii jucând un rol activ în sprijinirea acestor eforturi. Republica Moldova, alături de alte 192 de state membre ale Organizației Națiunilor Unite, și-a asumat angajamentul de a implementa Agenda 2030 de Dezvoltare Durabilă[1] care urmărește accelerarea realizării Obiectivelor de Dezvoltare ale Mileniului (ODM) [14], având ca obiectiv principal eradicarea sărăciei până în anul 2030 și promovarea dezvoltării durabile în întreaga lume.

Agenda 2030 este incluzivă, precum și clară și universală, bazându-se nu atât pe concentrarea pe așa-numitele „țări în curs de dezvoltare", cât pe înțelegerea faptului că într-o lume globalizată interconectată, toate țările trebuie să ia măsuri active

[1] Agenda de Dezvoltare Durabilă 2030 este complexă și cuprinde 17 obiective generale și 169 de obiective specifice care vin să stimuleze acțiunile la nivel global, până în anul 2030, în 5 domenii de o importanță majoră pentru umanitate cum sunt: (I) populația; (II) planeta; (III) prosperitatea; (IV) pacea și (V) parteneriatele.

pentru a depăși provocările asociate dezvoltării durabile. Fiecare țară are obligația de a implementa ODD-urile și fiecare țară trebuie să își monitorizeze progresul și să raporteze în mod regulat comunității globale cu privire la realizările și provocările sale.

Programele care dezvoltă rolul Parlamentului în planificarea reducerii sărăciei promovează o mai mare participare socială la dezvoltarea economică, acestea pot viza domenii specifice de dezvoltare care necesită reformă legală, guvernul și parlamentul colaborând în vederea dezvoltării voinței politice de a adopta legislația necesară. Parlamentarii pot contribui la eforturile naționale de reducere a sărăciei prin studierea și publicarea rezultatelor luptei împotriva sărăciei, participând la crearea unor noi inițiative de eradicare a acesteia și asigurând supravegherea în timpul implementării programelor bugetare.

Capable and vibrant parliaments are essential to countries' development processes because they are important institutions in achieving the MDGs and economic development aims.Participarea parlamentarilor la implementarea ODD-urilor poate duce la angajamentul național pentru atingerea acestor obiective. Parlamentul național poate, de exemplu, să elaboreze cadrul legislativ în legătură cu implementarea ODD-urilor, adaptându-le la prioritățile și particularitățile statului respectiv.

În acest context, Republica Moldova a întreprins măsuri în vederea adoptării și naționalizării Obiectivelor de Dezvoltare Durabilă (ODD)[1]. Astfel, prin Hotărârea Guvernului nr.912 din 25.07.2016 [23], a fost instituit Consiliul Național de Coordonare pentru Dezvoltare Durabilă (CNCDD), în calitate de organ consultativ în domeniul dezvoltării durabile căruia i-a revenit și sarcina de a asigura coordonarea şi monitorizarea procesului de adaptare la nivel național, integrare şi implementare a Obiectivelor de dezvoltare durabilă ale Agendei de Dezvoltare Durabilă 2030 în politicile naționale și sectoriale de dezvoltare. Consiliul a fost constituit din primministru, membri ai Guvernului, reprezentanți ai Cancelariei de Stat, ai mediului academic și ai sectorului asociativ.

[1] 1) Eradicarea sărăciei în toate formele sale și în orice context; 2) Eradicarea foametei, asigurarea securității alimentare, îmbunătățirea nutriției și promovarea unei agriculturi durabile; 3) Asigurarea unei vieți sănătoase și promovarea bunăstării tuturor la orice vârstă; 4) Garantarea unei educații de calitate și promovarea oportunităților de învățare de-a lungul vieții pentru toți ;5) Realizarea egalității de gen și împuternicirea tuturor femeilor și a fetelor; 6) Asigurarea disponibilității și managementului durabil al apei și sanitație pentru toți; 7) Asigurarea accesului tuturor la energie la prețuri accesibile, într-un mod sigur, durabil și modern; ODD 8: Promovarea unei creșteri economice susținute, deschise tuturor și durabile, a ocupării depline și productive a forței de muncă și a unei munci decente pentru toți; 9) Construirea unor infrastructuri rezistente, promovarea industrializării durabile și încurajarea inovației; 10) Reducerea inegalităților în interiorul țărilor și de la o țară la alta; 11) Dezvoltarea orașelor și a așezărilor umane pentru ca ele să fie deschise tuturor, sigure, reziliente și durabile; 12) Asigurarea unor tipare de consum și producție durabile; 13) Luarea unor măsuri urgente de combatere a schimbărilor climatice și a impactului lor; ODD 14: Conservarea și utilizarea durabilă a oceanelor, mărilor și a resurselor marine pentru o dezvoltare durabilă; 15) Protejarea, restaurarea și promovarea utilizării durabile a ecosistemelor terestre, gestionarea durabilă a pădurilor, combaterea deșertificării, stoparea și repararea degradării solului și stoparea pierderilor de biodiversitate; 16) Promovarea unor societăți pașnice și incluzive pentru o dezvoltare durabilă, a accesului la justiție pentru toți și crearea unor instituții eficiente, responsabile și incluzive la toate nivelurile; 17) Consolidarea mijloacelor de implementare și revitalizarea parteneriatului global pentru dezvoltare durabilă.

Consecutiv s-a realizat adaptarea, printr-un proces consultativ extins, a obiectivelor și indicatorilor globali de dezvoltare durabilă la contextul specific al statului nostru (naționalizarea), astfel încât implementarea ODD să devină mai concludentă, fezabilă și eficientă și să soluționeze atât problemele populației țării, în particular a grupurilor vulnerabile și subreprezentate, ținând cont de abordarea că „*nimeni nu trebuie lăsat în urmă"*, dar și impactul schimbărilor fenomenelor urmărite.

În pofida intervențiilor realizate de către Guvern în principalul document de planificare strategică pe termen lung și tendințele de diminuare a ratei sărăciei în 2014–2019, veniturile în Republica Moldova au rămas printre cele mai scăzute în Europa Centrală și de Est. Media venitului național net ajustat per capita pentru perioada 2010–2019 a constituit doar 30% din media pe regiune, fără tendințe clare de convergență. Salariul mediu constituie doar a cincea parte din media pe Europa Centrală și de Est, la fel ca și productivitatea muncii [24].

În urma obținerii statutului de țară candidată la aderarea la Uniunea Europeană la 23 iunie 2022, acordat în urma depunerii cererii de aderare a Republicii Moldova la Uniunea Europeană, semnată la Chișinău la 3 martie 2022, în temeiul articolului 49 din *Tratatul privind Uniunea Europeană (TUE)* [25], Parlamentul Republicii Moldova a adoptat *Legea pentru aprobarea Strategiei naționale de dezvoltare „Moldova Europeană 2030"* [24]. Acest document național de planificare strategică pe termen lung indică direcțiile de dezvoltare a țării și a societății adaptând prioritățile, obiectivele, indicatorii și țintele angajamentelor internaționale asumate de Republica Moldova cu contextul național, în special *Acordul de Asociere RM-UE* [22] și angajamentele care derivă din statutul de țară-candidat pentru aderarea la Uniunea Europeană, inclusiv *Agenda pentru dezvoltare durabilă 2030* [21].

Această Strategie propune o viziune de dezvoltare centrată pe om, care spre deosebire de Strategia națională de dezvoltare „Moldova 2020" (centrată excesiv pe obiective înguste de dezvoltare economică), adoptă o abordare holistică privind dezvoltarea umană, omul fiind beneficiarul și nu resursa ori instrumentul dezvoltării, dezvoltarea presupunând un conținut tangibil creșterii calității vieții [24].

Obiectivele de dezvoltare generale propuse de Strategia Națională în vigoare reflectă aspirațiile de creștere a bunăstării oamenilor în Republica Moldova, de îmbunătățire a vieții cetățenilor, de europenizare a instituțiilor statului, de consolidare a democrației, a statului de drept, a respectului pentru drepturile omului, precum și de aducere a Republicii Moldova mai aproape de standardele și valorile europene, care să asigure procesul de aderare la Uniunea Europeană, printre acestea numărându-se: creșterea veniturilor din surse durabile și atenuarea inegalităților; îmbunătățirea condițiilor de trai; garantarea educației corespunzătoare și de calitate pentru toți pe tot parcursul vieții; ridicarea nivelului de cultură și de dezvoltare personală; îmbunătățirea stării de sănătate fizică și mintală a populației prin contribuția activă a unui sistem de sănătate modern și eficient, care răspunde nevoilor fiecărui individ; un sistem de protecție socială solid și incluziv; asigurarea unei guvernări

eficiente, incluzive și transparente; edificarea unui sistem de justiție echitabil, incoruptibil și independent; promovarea unei societăți pașnice și sigure; asigurarea unui mediu sănătos și sigur [24].

Fiecare dintre obiectivele generale menționate este format din mai multe obiective specifice și ținte strategice care urmează a fi realizate în termen scurt, mediu și lung. Mai mult decât atât, Strategia națională trasează direcțiile de politici și intervenții principale, Parlamentul jucând un rol principal în adoptarea legilor ce le autorizează.

It has been documented that one of the greatest challenges in addressing poverty is that of unequal distribution of resources.Este demonstrat că una dintre principalele provocări în rezolvarea problemei sărăciei este alocarea greșită a resurselor. Prin urmare, rolul parlamentului în termeni legislativi este de a distribui resursele inegale în mod egal pentru toate persoanele prin adoptarea unor legi care oferă protecție socială categoriilor social-vulnerabile.

Bunăoară, *Legea fondului de susținere a populației* [26] prevede crearea fondului pentru finanțarea compensării parțiale a cheltuielilor de transportare de peste hotare a cadavrelor persoanelor decedate, cetățeni ai Republicii Moldova, și pentru finanțarea cantinelor de ajutor social. Pot beneficia de serviciile cantinelor de ajutor social pe o perioadă de cel mult 30 de zile în trimestru (120 de zile anual) persoane socialmente vulnerabile, ale căror venituri lunare, pe anul precedent, constituie 1-2 pensii minime pentru limită de vîrstă precum: persoanele care au atins vîrsta de pensionare (fără domiciliu, fără susţinători legali, fără venituri sau cu venituri mici); invalizii; copiii pînă la 18 ani (din familiile cu mulţi copii, monoparentale şi din alte familii considerate socialmente vulnerabile în baza anchetei sociale întocmite de secţiile asistenţă socială şi protecţie a familiei (directia generală asistenţă socială) [27, art.5].

Legea cu privire la ajutoarele umanitare acordate Republicii Moldova [28] reglementează raporturile juridice privind introducerea, recepţionarea, păstrarea, distribuirea şi evidenţa ajutoarelor umanitare acordate Republicii Moldova din străinătate, atribuind la categoria beneficiarilor de ajutoare umanitare următoarele pături defavorizate ale populaţiei: pensionarii; copiii orfani şi copiii rămaşi fără ocrotire părintească; copiii invalizi; familiile cu trei şi mai mulţi copii; familiile monoparentale; şomerii; grupurile populaţiei care se află sub pragul sărăciei; persoanele care au suferit în urma calamităţilor naturale; invalizii; persoanele bolnave; alte persoane care din cauza particularităţilor lor fizice sau intelectuale şi diferitelor circumstanţe nu sînt capabile să-şi realizeze de sine stătător drepturile şi interesele legitime. De asemenea legea prevede că ajutoarele umanitare acordate Republicii Moldova pentru prevenirea, lichidarea sau diminuarea consecinţelor calamităţilor naturale, inclusiv a secetei, inundatiilor, cutremurelor de pămînt, alunecărilor de teren, a consecințelor catastrofelor tehnogene, incendiilor şi altor cazuri excepţionale pot fi distribuite şi altor beneficiari decît cei prevăzuți de lege, cu excepţia partidelor şi a altor organizaţii social-politice [28, art. 15].

În Republica Moldova în conformitate cu *Legea privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilităţi* [29] în scopul asigurării unei vieți independente persoanelor cu dizabilități, autoritățile publice centrale și locale, organizațiile nonguvernamentale, agenții economici, indiferent de forma de organizare juridică, în funcție de competențele lor funcționale, sunt obligate să întreprindă măsuri concrete pentru a facilita accesul persoanelor cu dizabilități, în condiții de egalitate cu ceilalți, la mediul fizic, la transport, la informație și la mijloacele de comunicare, inclusiv la tehnologia informației și la comunicațiile electronice, la alte utilități și servicii deschise sau furnizate publicului, atât în localitățile urbane. Legea, de asemenea, prevede condițiile pentru asigurarea asistenței și reabilitării medicale, profesionale și sociale a persoanelor cu dizabilități, asigurarea condițiilor necesare pentru educarea, instruirea şi pregătirea profesională, condițiile de plasare în câmpul muncii, mecanismele și sursele de asistență socială a persoanelor cu dizabilități.

Parlamentul nu a trecut cu vederea nici persoanele eliberate din locurile de detenție. Astfel, *Legea cu privire la adaptarea socială a persoanelor eliberate din locurile de detenție* [30] stabileşte bazele juridice ale acordării asistenţei garantate de stat şi ale susţinerii persoanelor eliberate din locurile de detenţie în adaptarea lor socială, determină politica de stat în domeniul tutelei postpenitenciare, reglementează prevederile juridice privind protecţia socială a persoanelor eliberate din locurile de detenţie, precum şi competenţa autorităţilor publice în domeniul respectiv.

Legea cu privire la promovarea ocupării forţei de muncă și asigurarea de șomaj [31] are drept scop prevenirea și reducerea șomajului și a efectelor sociale ale acestuia, reducerea riscului de șomaj şi asigurarea unui nivel ridicat al ocupării şi adaptării forţei de muncă la cerinţele pieţei muncii. Aceasta reglementează politica de promovare a ocupării forței de muncă și de migrație în scop de muncă, piața muncii, sistemul instituțional de ocupare a forței de muncă, măsurile de ocupare a forței de muncă, raporturile juridice care apar la implementarea măsurilor de ocupare a forței de muncă, precum și condițiile de intermediere a muncii și de angajare în câmpul muncii în străinătate a cetățenilor Republicii Moldova, asigurând protecția cetățenilor Republicii Moldova aflați în căutarea unui loc de muncă în străinătate sau care desfășoară activitate de muncă în străinătate.

O atenție deosebită este acordată politicilor tineretului din Republica Moldova. Astfel, *Legea cu privire la tineret* [32] reglementează principiile şi obiectivele politicilor de tineret, domeniile de intervenţie ale statului în domeniul tineretului, precum şi cerinţele faţă de actorii politicilor de tineret. Scopul legii constând în asigurarea creării oportunităţilor de participare şi dezvoltare multilaterală a tinerilor în vederea participării lor active la toate aspectele vieţii prin integrare şi implicare deplină, prin acces la informare şi la servicii de calitate în educaţie, sănătate şi în domeniul socialeconomic.

Controlul asupra execuției bugetare este unul dintre cele mai importante instrumente pe care le utilizează Parlamentul pentru a crește responsabilitatea și eficaci-

tatea ajutorului social. Această atribuție de bază este prevăzută expres în Constituția Republicii Moldova (art. 66, lit. h)): Parlamentul „[a]probă bugetul statului şi exercită controlul asupra lui". În vederea exercitării controlului Parlamentul formează Curtea de Conturi care prezintă anual Parlamentului un raport asupra administrării şi întrebuințării resurselor financiare publice [4, art. 133].

Parliaments & MDGs : Economic Development and Pro-Poor Policies Practica controlului parlamentar asupra finanțării sferei sociale, bazată pe ideile separării puterii de stat în mai multe ramuri independente, dar interconectate care ar putea coopera și controla reciproc, cunoaște o istorie lungă. Dreptul de a aproba și controla execuția bugetului este considerat „dreptul regal" al parlamentului [33].

Controlul asupra finanțării sferei sociale, pe care parlamentul îl exercită asupra activității puterii executive, se bazează pe principiul: parlamentul exprimă voința poporului și, prin urmare, ar trebui să poată controla implementarea politicii financiare a statului; el trebuie să se asigure că această politică răspunde așteptărilor întregului popor [34].

În calitate de concluzie constatăm că rolul Parlamentului în implementarea politicilor sociale depinde de tipul de sistem politic (parlamentar, prezidențial, mixt), de sistemul electoral (reprezentare proporțională), de sistemul de partide și de modul în care toate au interacționat și au evoluat în condiții locale specifice - istorie, experiență și politică. Totuși, rolul cheie în acest context îl joacă întotdeauna: reprezentarea electoratului și a intereselor acestuia; adoptarea legislației actuale pentru sprijinirea dezvoltării; controlul parlamentar asupra activității executivului - eficacitatea și receptivitatea acesteia la nevoile membrilor societății, în special ale celor săraci.

To fulfil these functions, parliaments need in particular:Pentru a îndeplini aceste funcții, parlamentele au nevoie, în special de:

- informații veridice dintr-o varietate de surse care să le permită evaluare adecvată a propunerilor guvernamentale și să revizuiască acțiunile acestuia, stimulând dezbaterea politică;
- parlamentari calificați care pot utiliza corect aceste informații și își pot îndeplini rolul propus;
- sprijinul mediului academic, de exemplu pentru a efectua cercetări pe probleme specifice;
- sprijin administrativ pentru lansarea mecanismului Parlamentului;
- facilități și echipamente adecvate.
- Parlamentul Republicii Moldova poate contribui la îmbunătățirea actului de guvernare în mai multe moduri:
- prezentând executivului opiniile și doleanțele alegătorilor, inclusiv în cadrul dezbaterilor proiectelor de legi și politicilor publice - de exemplu, în procesul de consultare care duce la dezvoltarea programelor regionale sectoriale;
- prin asigurarea mecanismelor de funcționare eficientă și echitabilă a legilor;
- prin examinarea cheltuielilor și veniturilor guvernamentale, a planurilor de

cheltuieli pentru a asigura fezabilitatea și corectitudinea în conformitate cu obiectivele politice;

- prin tragerea la răspundere a guvernului pentru politicile și acțiunile sale, inclusiv gestionarea fondurilor publice - mai important ca niciodată (pentru cetățeni, precum și pentru donatori), astfel încât asistența pentru dezvoltare să poată fi majorată, canalizând fondurile direct în buget și nu în proiecte separate;
- prin stimularea dezbaterilor asupra problemelor cheie, de exemplu prin intermediul mass-media.In countries where there is potential for conflict between different groups, parliament can provide an arena for peaceful and constructive debate and consensus, reducing the likelihood of the conflict turning to violence.

Rolul Parlamentului în condițiile în care Republica Moldova este afectată direct de războiul declanșat de Federația Rusă în Ucraina, apare și mai semnificativ. În același timp este de remarcat și contribuția organului reprezentativ în eradicarea sărăciei și corelarea acestor conflicte cu eforturile orientate spe asigurarea securității sociale, mai ales că, sărăcia sporește apariția conflictelor în societate, iar conflictul în sine generează sărăcie.

Mai mult decât atât, în abordarea problemelor legate de sărăcie, distribuția echitabilă a resurselor și dezvoltarea economică, Parlamentul Republicii Moldova trebuie să evite crearea unui mediu predispus la escaladarea conflictului social.

Referințe bibliografice:

1. GUCEAC, I. *Tratat elementar de drept constituțional*. Vol. II. Chișinău: ÎS ”Tipografia Centrală”, 2022, 574 p. ISBN 978-5-88554-060-5.
2. DEACONU, Șt., MURARU, I., TĂNĂSESCU, E.S., BARBU, S. G.. *Codex constituţional: constituţiile statelor membre ale Uniunii Europene.* Vol. 2. Bucureşti: Monitorul Oficial R.A., 2015. ISBN 978-973-567-910-1.
3. Constituția României [online]. [citat: 04.01.24]. Disponibil: https://www.cdep.ro/pls/dic/site2015.page?den=act2_1&par1=3#t3c1s1sba61
4. Constituția Republicii Moldova din 29 iulie 1994. In: *Monitorul Oficial* nr.78 din 29.03.2016.
5. GUCEAC, I. Constituţionalismul, democraţia şi libertatea – valori ale societăţii deschise. In: *Akademos*, nr. 2(13), iunie 2009. pp. 41-47. [online]. [citat 26.12.2023]. Disponibil: http://www.akademos.asm.md/files/Constitu%C5%A3ionalismul,%20democra%C5%A3ia%20%C5%9Fi%20libertatea%20%E2%80%93%20valori%20ale.pdf
6. Encyclopedia Britannica, [online]. [citat 17.12.2023]. Disponibil: https://www.britannica.com/topic/poverty
7. KRUGMAN, P., WELLS, R. *Macroeconomics.* Vol 2. New York City: Worth Publishers, 2009. 600 p. ISBN 978-0-7167-7161-6.

8. *Encyclopedia Britannica* [online]. [citat 17.12.2023]. Disponibil: https://www.britannica.com/event/Poor-Law
9. SINGER, P. The Life You Can Save: Acting Now to End World Poverty. New York: Random House, 2009. 206 p. ISBN 978-1-4000-6710-7.
10. Hotărârea Guvernului nr. 564 din 14.06.2000 cu privire la aprobarea Programului Naţional de Atenuare a Sărăciei. In: Monitorul Oficial nr. 70-72 din 26.06.2000.
11. TROFIMOV, V., ŞONŢU, N. Reducerea sărăciei în Republica Moldova: experienţe şi aprecieri. In: *Economica*, 2011, nr. 2(76), pp. 61-70. ISSN 1810-9136.
12. Hotărârea Guvernului nr. 524 din 24.04.2002 cu privire la aprobarea Strategiei preliminare de reducere a sărăciei. In: Monitorul Oficial nr. 65 din 18.05.2002.
13. Legea nr. 398 din 02.12.2004 privind aprobarea Strategiei de Creştere Economică şi Reducere a Sărăciei (SCERS) 2004-2006. In: *Monitorul Oficial* nr. 5-12 din 14.01.2005.
14. Rezoluția A/RES/55/2 a Adunării Generale a ONU *„Declarația Mileniului a Organizației Națiunilor Unite”* din 08.09.2000 [online]. [citat. 19.12.2023]. Disponibil: https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N00/559/51/PDF/N0055951.pdf?OpenElement.
15. Hotărârea Guvernului nr. 1433 din 19.12.2006 cu privire la extinderea Strategiei de Creştere Economică şi Reducere a Sărăciei pentru anul 2007. In: Monitorul Oficial nr. 203-206 din 31.12.2006.
16. Raport final de evaluare a implementării Strategiei de Creștere Economică și Reducere a Sărăciei 2004-2007, Guvernul Republicii Moldova, 2008.
17. Legea nr. 295 din 21.12.2007 pentru aprobarea Strategiei naţionale de dezvoltare pe anii 2008-2011. In: *Monitorul Oficial* nr.18-20 din 29.01.2008.
18. Raportul privind sărăcia în Republica Moldova, elaborat de Ministerul Economiei, Direcţia analiză, monitorizare şi evaluare a politicilor [online]. p.11. [citat 19.12.2023]. Disponibil: https://mded.gov.md/wp-content/uploads/2023/03/raport-privind-saracia-in-republica-moldova-2010-2011.pdf
19. Legea nr.166 din 11.07.2012 pentru aprobarea Strategiei naţionale de dezvoltare „Moldova 2020”. In: *Monitorul Oficial* nr.245-247 din 30.11.2012.
20. Raport de evaluare intermediară a Strategiei naționale de dezvoltare „MOLDOVA 2020”. [online].[citat 21.12.2023]. Disponibil: https://www.undp.org/ro/moldova/publications/raport-de-evaluare-intermediar%C4%83-strategiei-na%C8%9Bionale-de-dezvoltare-moldova-2020
21. Rezoluția A/RES/70/1 a Adunării Generale a ONU *„Transformarea lumii în care trăim: agenda 2030 pentru dezvoltare durabilă”* din 25.09.2015 [online]. [citat 19.12.2023]. Disponibil: https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/291/89/PDF/N1529189.pdf?OpenElement .

22. Legea pentru ratificarea Acordului de Asociere între Republica Moldova, pe de o parte, şi Uniunea Europeană şi Comunitatea Europeană a Energiei Atomice şi statele membre ale acestora, pe de altă parte nr. 112 din 02.07.2014. In: *Monitorul Oficial* nr. 185-199 din 18.07.2014.
23. Hotărârea Guvernului nr. 912 din 25.07.2016 cu privire la instituirea Consiliului Naţional de Coordonare pentru Dezvoltare Durabilă. In: Monitorul Oficial nr. 232-244 din 29.07.2016. Abrogată prin Hotărârea Guvernului nr. 1046 din 21.12.2023. In: Monitorul Oficial nr. 1-4 din 05.01.2024, actualmente fiind plasată pentru dezbateri publice o nouă hotărâre ce va reglementa activitatea CNCDD.
24. Legea nr. 315 din 17.11.2022 pentru aprobarea Strategiei naționale de dezvoltare „Moldova Europeană 2030". In: *Monitorul Oficial* nr. 409-410 din 21.12.2022.
25. Tratatul privind Uniunea Europeană din 07.02.1992 [online]. [citat 20.07.2023]. Disponibil: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2bf140bf-a3f8-4ab2-b506-fd71826e6da6.0001.02/DOC_1&format=PDF
26. Legea nr. 827 din 18.02.2000 fondului de susținere a populației. In: *Monitorul Oficial* nr. 65-67 din 08.06.2000.
27. Hotărârea Guvernului nr. 1246 din 16.10.2003 despre aprobarea Regulamentului-tip cu privire la funcționarea cantinelor de ajutor social. In: Monitorul Oficial nr. 218-220 din 24.10.2003.
28. Legea nr. 1491 din 24.11.2002 cu privire la ajutoarele umanitare acordate Republicii Moldova. In: *Monitorul Oficial* nr. 23-24 din 18.02.2003.
29. Legea nr. 60 din 303.03.2012 privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilităţi. In: *Monitorul Oficial* nr. 155-159 din 27.07.2012.
30. Legea nr. 297 din 24.02.1999 cu privire la adaptarea socială a persoanelor eliberate din locurile de detenție. In: *Monitorul Oficial* nr. 39-41 din 22.04.1999.
31. Legea nr. 105 din 14.06.2018 cu privire la promovarea ocupării forţei de muncă și asigurarea de șomaj In: *Monitorul Oficial* nr. 295-308 din 10.08.2018.
32. Legea nr. 215 din 29.07.2016 cu privire la tineret. In: *Monitorul Oficial* nr. 315-328 din 23.09.2016.
33. AMELLER, M. *Parliaments: A Comparative Study on the Structure and Functioning of Representative Institutions in Fifty-five Countries.* Inter-parliamentary Union, 1966. 346 p.
34. АТАМАНЧУК, Г.В. *Теория государственного управления.* Москва: Омега-Л, 2011. 525 с. ISBN 978-5-370-01733-9.

TEORIA DREPTURILOR PERSOANEI VĂTĂMATE DE AUTORITĂȚILE PUBLICE

THEORY OF HUMAN RIGHTS INJURED BY PUBLIC AUTHORITIES

CZU: 342.721:[343.615:316.35.07] **DOI:**https://doi.org/10.59295/ssdoed2024.20

Gheorghe COSTACHI[1],
Iurie CERNEAN[2]

ABSTRACT. *This article is devoted to the issue of the rights of persons injured by public authorities. The aim pursued by the authors lies in the analysis of the constitutional and legal regulation of the right of the person injured by a public authority in order to specify the content of this right and the way of exercising it as a way of developing the theory of the rights of the person injured by public authorities.*

***Keywords**: Constitution, injured person, public authority, right of the person injured by a public authority, right to compensation for damage.*

REZUMAT. *Articolul este consacrat problemei drepturilor persoanei vătămate de autoritățile publice. Scopul urmărit de autori rezidă în analiza reglementării constituționale și legale a dreptului persoanei vătămate de o autoritate publică în vederea precizării conținutului acestui drept și modalității de exercitare a acestuia ca modalitate de dezvoltare a teoriei drepturilor persoanei vătămate de autoritățile publice.*

***Cuvinte-cheie:** Constituție, persoană vătămată, autoritate publică, dreptul persoanei vătămate de o autoritate publică, dreptul la repararea prejudiciului.*

În prezent, raporturile dintre stat și cetățean (persoană) sunt marcate în cea mai mare parte de drepturile pe care le are cetățeanul și obligațiile corelative ale statului. Mai mult, în condițiile unui stat de drept, contează extrem de mult responsabilitatea statului pentru respectarea drepturilor cetățeanului și răspunderea acestuia în caz de vătămare a acestora, indiferent de domeniu sau autoritate. În lumina acestor realități o importanță deosebită a căpătat dreptul constituțional al persoanei vătămate de o autoritate publică [1, p. 36; 2, p. 35; 3, p. 219-220].

Desigur, în cadrul oricărei activităţi sociale, sunt posibile încălcări și abuzuri. Nu fac excepţie în acest sens nici autorităţile publice și nici persoanele ce activează în cadrul lor care, prin acte sau acţiuni, pot leza/încălca drepturile persoanelor fizice sau juridice [4, p. 58]. Evident, în asemenea situații statul trebuie să intervină pentru a apăra și proteja persoana și drepturile acesteia, mai ales că aceasta este o obligație

[1] Gheorghe COSTACHI, doctor habilitat în drept, profesor universitar, cercetător științific principal al Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova, ORCID: https://orcid.org/0000-0003-1396-7598; costahi70@mail.ru

[2] Iurie CERNEAN, doctorand, Școala doctorală Științe Juridice și Științe Economice, Universitatea de Stat din Moldova, ORCID: https://orcid.org/0000-0003-1231-4034; e-mail: iurie.cernean@parlament.md

constituțională a sa prevăzută expres în art. 16 alin. (1) din Legea Fundamentală a țării, potrivit căruia: „Respectarea şi ocrotirea persoanei constituie o îndatorire primordială a statului” [5].

În general, trebuie subliniat că protecția drepturilor și libertăților omului împotriva activității/acțiunilor ilegale vătămătoare de drepturi ale autorităților publice își are suportul în actele internaționale referitoare la drepturile și libertățile fundamentale ale omului, după cum urmează:

în Declarația Universală a Drepturilor Omului (art. 8) care prevede [6]: „Orice persoană are dreptul să se adreseze în mod efectiv instanţelor judiciare competente împotriva actelor care violează drepturile fundamentale ce îi sunt recunoscute prin constituţie sau prin lege”;

în Convenția Europeană pentru apărarea drepturilor omului şi a libertăţilor fundamentale (art. 13) [7], potrivit căreia: „Orice persoană, ale cărei drepturi şi libertăţi recunoscute de prezenta convenţie au fost încălcate, are dreptul să se adreseze efectiv unei instanţe naţionale, chiar şi atunci când încălcarea s-ar datora unor persoane care au acţionat în exercitarea atribuţiilor lor oficiale”;

în Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice care prevede [8]: în art. 2 alin. (3) lit. a) – „Statele se angajează să garanteze că orice persoană ale cărei drepturi sau libertăți recunoscute de prezentul pact au fost violate va dispune de o cale de recurs efectivă, chiar și atunci când încălcarea a fost comisă de persoane acționând în exercițiul funcțiilor lor oficiale”; în art. 9 – „Orice individ care a fost victima unei arestări sau detenţiuni ilegale are drept la o despăgubire”.

La nivel național, temeiul constituţional principal de contestare a actelor autorităţilor publice și de tragere la răspundere a acestora pentru vătămările aduse prin nesocotirea sau încălcarea drepturilor și libertăţilor persoanei se cuprinde în articolul 53 din Legea Fundamentală, care reglementează dreptul persoanei vătămate de o autoritate publică. Potrivit cercetătorilor, realizarea acestui drept este garantată prin instituirea unui control asupra actelor administrative, dar și a răspunderii patrimoniale a statului pentru vătămările aduse persoanelor prin fapte ilegale sau erori ale funcţionarilor publici [9, p. 209].

Dincolo de aceste reglementări, atragem atenția și la art. 54 din Constituție (Restrângerea exercițiului unor drepturi sau al unor libertăți), prin care constituantul atenționează că în activitatea autorităților statului exercițiul drepturilor și libertăților nu poate fi supus altor restrângeri decât celor prevăzute de lege. Deci, prin esență, constituantul a limitat activitatea autorităților publice (indiferent de ramură: legislativă, executivă, judecătorească), stabilind interdicția restrângerii exercițiului drepturilor și libertăților persoanei cu excepția cazurilor expres prevăzute în art. 54 din Constituție.

Nerespectarea acestor prevederi poate fi calificată drept o vătămare a drepturilor persoanei (prin restrângerea ilegală a acestora). Prin urmare, sub aspect teoretic, considerăm că un prim pas în direcția conturării teoriei drepturilor persoanei vătămate

de autoritățile publice rezidă în clarificarea noțiunii de „vătămare a drepturilor persoanei”, altfel spus clarificarea modalităților concrete prin care aceasta se manifestă. Doar cunoscând în detalii aceste momente, se poate de identificat prerogativele concrete ale dreptului constituțional al persoanei vătămate de o autoritate publică.

Vorbind în special despre dreptul persoanei vătămate de o autoritate publică, subliniem că acesta, în opinia cercetătorilor [9, p. 209; 4, p. 58], este o garanţie constituţională de asigurare a celorlalte drepturi și libertăţi constituţionale, un suport juridic pentru exercitarea diverselor forme de control asupra activităţii autorităţilor publice.

Pornind de la valoarea deosebită a acestui drept în cadrul statului de drept democratic, considerăm că este necesară și pe deplin justificată realizarea unei ample și profunde cercetări interdisciplinare a esenței, conținutului, particularităților și mecanismului de garantare și realizare a acestui drept, altfel spus, este necesară conturarea unei teorii ample a dreptului persoanei vătămate de autoritățile publice.

În vederea realizării acestui deziderat, subliniem că în Republica Moldova, dreptul persoanei vătămate de o autoritate publică a fost ridicat la rangul de valoare constituțională, fiind reglementat (după cum s-a enunțat mai sus) în art. 53 din Constituția Republicii Moldova, după cum urmează:

„(1) Persoana vătămată într-un drept al său de o autoritate publică, printr-un act administrativ sau prin nesoluţionarea în termenul legal a unei cereri, este îndreptăţită să obţină recunoaşterea dreptului pretins, anularea actului şi repararea pagubei.

(2) Statul răspunde patrimonial, potrivit legii, pentru prejudiciile cauzate prin erorile săvîrşite în procesele penale de către organele de anchetă şi instanţele judecătoreşti.”

Dispoziții similare atestăm și în Constituția României [10], care în art. 52 prevede:

„(1) Persoana vătămată într-un drept al său ori într-un interes legitim, de o autoritate publică, printr-un act administrativ sau prin nesoluţionarea în termenul legal a unei cereri, este îndreptăţită să obţină recunoaşterea dreptului pretins sau a interesului legitim, anularea actului şi repararea pagubei.

(2) Condiţiile şi limitele exercitării acestui drept se stabilesc prin lege organică.

(3) Statul răspunde patrimonial pentru prejudiciile cauzate prin erorile judiciare. Răspunderea statului este stabilită în condiţiile legii şi nu înlătură răspunderea magistraţilor care şi-au exercitat funcţia cu rea-credinţă sau gravă neglijenţă.”

Observăm că în cea mai mare parte dispozițiile constituționale ale celor două state sunt asemănătoare. Desigur, o atenție distinctă merită și deosebirile care pot fi atestate, întrucât sunt esențiale pentru conturarea conținutului dreptului persoanei vătămate de o autoritate publică.

Rezervându-ne dreptul de a analiza aceste diferențe cu ocazia unor alte demersuri științifice, în cele ce urmează vom reveni la norma noastră constituțională, care în opinia cercetătorilor sugerează câteva momente importante, precum [11 p. 42]:

în cazul în care persoana este vătămată în drepturile sale de către autorități publice, ea poate formula pretenții privind: recunoașterea dreptului pretins, anularea actului, repararea pagubei;

astfel de pretenții persoana poate formula în cazul în care a fost vătămată de o autoritate publică printr-un act administrativ sau prin nesoluționarea în termenul legal a unei cereri;

suplimentar, despăgubiri persoana poate solicita în cazul în care a fost prejudiciată prin erori săvârşite în procesele penale de către organele de anchetă şi instanţele judecătoreşti.

Generalizând, autorul citat constată că dreptul constituțional analizat ia naștere și poate fi exercitat în două situații: în primul rând, în cazul în care persoana este vătămată în drepturile sale prin activitatea administrativă a autorităților publice și, în al doilea rând, în cazul în care aceasta este prejudiciată prin erori admise în procesele penale [11, p. 43].

Așadar, observăm că norma constituțională citată, consacră expres, inclusiv în denumirea sa marginală, – dreptul persoanei vătămate de o autoritate publică, care astfel cuprinde prerogativele puse la dispoziția persoanei atât în cazul vătămărilor aduse de autoritățile administrației publice în cadrul procesului de administrare, cât și de organele de anchetă și instanțele judecătorești în cadrul procesului de înfăptuire a justiției.

Totodată, atragem atenția că constituantul nu a prevăzut nimic pentru cazurile în care prin însăși activitatea legislativului pot fi cauzate anumite prejudicii particularilor. Altfel spus, este exclusă răspunderea pentru cauzarea vătămărilor prin activitatea legislativă a statului. În opinia noastră [2, p. 35], dreptul persoanei vătămate de autoritățile publice trebuie să acopere vătămările cauzate de toate autoritățile celor trei puteri ale statului. Desigur, în acest caz prezintă o deosebită importanță legislația specială în vigoare, care dezvoltă norma constituțională citată.

Pe de altă parte, din prevederile constituționale putem deduce că în cazul în care persoana a fost vătămată prin acte administrative, ea este îndreptățită să obţină recunoaşterea dreptului pretins, anularea actului şi repararea pagubei. Respectiv, în cazul în care este vătămată prin erori admise în procesele penale ea este îndreptățită la despăgubiri din partea statului. Așadar, dreptul persoanei vătămate de autoritățile publice nu are întotdeauna același conținut, acesta este diferit în funcție de autoritățile care propriu-zis au cauzat vătămarea. Cu toate acestea, un element constant al acestui drept, prezent în toate cazurile, este dreptul la repararea prejudiciului suportat [2, p. 36].

Deci, dacă e să generalizăm, trebuie să precizăm că în realitate prin dreptul persoanei vătămate de o autoritate publică trebuie de înțeles câteva drepturi subiective ce sunt recunoscute persoanei la nivel de Constituție, și anume:

- dreptul la recunoașterea de către autorități a dreptului pretins;
- dreptul la anularea de către autorități a actului vătămător și

- dreptul la repararea pagubei (la despăgubiri).

Aceste drepturi subiective pot fi exercitate prin intermediul a trei proceduri distincte:

- prima – *procedura contenciosului administrativ* (pentru apărarea drepturilor vătămate prin activitate administrativă);
- a doua – *procedura în acțiune civilă* (pentru apărarea dreptului la judecarea în termen rezonabil a cauzei sau a dreptului la executarea în termen rezonabil a hotărârii judecătorești) și
- a treia – *procedura procesual penală* (pentru apărarea drepturilor încălcate prin acțiunile ilicite ale organelor de anchetă, procuraturii şi instanţelor judecătoreşti).

Modul în care pot fi exercitate aceste drepturi este reglementat în următoarele legi organice:

- *Codul civil al Republicii Moldova* [12];
- *Codul de procedură civilă al Republicii Moldova* [13];
- *Codul administrativ al Republicii Moldova* [14];
- *Codul de procedură penală al Republicii Moldova* [15];
- *Legea privind modul de reparare a prejudiciului cauzat prin acţiunile ilicite ale organelor de urmărire penală, ale procuraturii şi ale instanţelor judecătoreşti*, nr. 1545/1998 [16];
- *Legea privind repararea de către stat a prejudiciului cauzat prin încălcarea dreptului la judecarea în termen rezonabil a cauzei sau a dreptului la executarea în termen rezonabil a hotărârii judecătorești* nr. 87/2011 [17].

Prin urmare, constatăm că legile enunțate conturează practic conținutul propriu-zis al drepturilor de care dispune persoana vătămată de către autoritățile statului și, totodată, reglementează procedurile conform cărora aceste drepturi pot fi valorificate/apărate.

Pornind de la aceasta, considerăm că întru dezvoltarea *teoriei drepturilor persoanei vătămate de autoritățile publice,* este absolut necesară analiza detaliată a normelor juridice cuprinse în aceste acte normative. Doar astfel, va fi posibil de constatat în ce măsură mecanismul juridic de exercitare a acestor drepturi este corect și complet reglementat și poate fi eficient realizat în practică.

Cel mai complex și important drept de care dispune persoana vătămată de autorități (din cele trei enunțate mai sus) este *dreptul la despăgubiri (dreptul la repararea prejudiciului).* În esența sa, acesta este un drept subiectiv civil, fiind protejat de către legislația civilă, care și dezvoltă normele constituționale în materie.

Astfel, *Codul civil al Republicii Moldova* prevede în acest sens atât răspunderea pentru prejudiciile cauzate de către o autoritate publică (art. 2006), cât și răspunderea pentru prejudiciul cauzat prin acţiunile organelor de urmărire penală, ale procuraturii sau ale instanţelor de judecată (art. 2007), după cum urmează:

„**Articolul 2006.** Răspunderea pentru prejudiciul cauzat de o autoritate publică sau de o persoană cu funcţie de răspundere

(1) Prejudiciul cauzat printr-un act administrativ ilegal sau nesoluţionarea în termen legal a unei cereri de către o autoritate publică sau de către o persoană cu funcţie de răspundere din cadrul ei se repară integral de autoritatea publică. Persoana cu funcţie de răspundere va răspunde solidar în cazul intenţiei sau culpei grave.

(2) Persoanele fizice au dreptul să ceară repararea prejudiciului moral cauzat prin acţiunile indicate la alin. (1).

(3) Obligaţia de reparare a prejudiciului nu se naşte în măsura în care cel prejudiciat a omis, cu intenţie ori din culpă gravă, să înlăture prejudiciul prin mijloace legale.

(4) În cazul în care o autoritate publică are o obligaţie impusă de un act adoptat în scopul protecţiei contra riscului de producere a unui anumit fel de prejudiciu, ea răspunde pentru prejudiciul de acest fel cauzat sau nepreîntîmpinat prin neexecutarea obligaţiei, cu excepţia cazului cînd autoritatea publică demonstrează că a dat dovadă de diligenţă rezonabilă în executarea obligaţiei.

(5) Autoritatea publică nu răspunde pentru prejudiciul cauzat prin adoptarea unui act normativ sau omisiunea de a-l adopta."

„**Articolul 2007.** Răspunderea statului pentru prejudiciul cauzat prin acţiunile organelor de urmărire penală, ale procuraturii sau ale instanţelor de judecată

(1) Prejudiciul cauzat persoanei prin condamnare ilegală, atragere ilegală la răspundere penală, aplicare ilegală a măsurii preventive sub forma arestului preventiv sau sub forma declaraţiei scrise de a nu părăsi localitatea, prin aplicarea ilegală în calitate de sancţiune administrativă a arestului, muncii neremunerate în folosul comunităţii se repară de către stat integral, indiferent de vinovăţia persoanelor de răspundere ale organelor de urmărire penală, ale procuraturii sau ale instanţelor de judecată.

(2) Statul se exonerează de răspundere în cazul cînd persoana vătămată a contribuit intenţionat şi benevol la producerea prejudiciului prin autodenunţ."

Referitor la *dreptul la repararea prejudiciului cauzat prin acte administrative,* atragem atenția că acesta este reglementat sumar și în *Codul administrativ al Republicii Moldova,* după cum urmează:

art. 167 alin. (4): „[d]acă prin cererea prealabilă se solicită și repararea prejudiciului, atunci cererea privind repararea prejudiciului se examinează de autoritatea publică emitentă în procedură administrativă separată" – respectiv, acordarea de despăgubiri poate fi solicitată autorității publice în cadrul procedurii prealabile:

art. 60 alin. (3): „[î]n cazul depunerii cererii privind acordarea despăgubirilor pentru prejudiciul cauzat prin emiterea unui act administrativ individual sau normativ ilegal, termenul general începe să curgă din data în care hotărîrea instanței de judecată prin care s-a anulat actul administrativ ilegal a rămas definitivă. Dacă autoritatea publică a anulat un act administrativ ilegal, termenul general începe să curgă din data în care decizia cu privire la anularea actului administrativ ilegal a rămas incontestabilă".

Analizând sub aspect comparativ art. 2006 alin. (5) din *Codul Civil* și art. 60 alin. (3) din *Codul administrativ,* atestăm o dilemă contradictorie, întrucât în timp ce prima normă citată prevede că autoritatea publică nu răspunde pentru prejudiciul cauzat **prin adoptarea unui act normativ** sau omisiunea de a-l adopta, cea de-a doua sugerează că persoana poate solicita despăgubiri pentru prejudiciul cauzat prin **emiterea unui act normativ ilegal.** Pornind de la faptul că *Codul administrativ* nu dezvoltă în continuare sub nici o formă răspunderea patrimonială a autorităților publice, constatăm că *dreptul persoanei la repararea prejudiciului cauzat prin acte administrative,* la moment, este grav afectat, reglementarea acestuia fiind incompletă și în cea mai mare parte declarativă [2, p. 38].

În aceeași ordine de idei, susținem și poziția expusă în doctrină, conform căreia „Dincolo de momentele reglementate de legislația administrativă, care permit persoanei să înainteze pretenții de recunoaștere a drepturilor încălcate și de anulare a actelor administrative vătămătoare, *Codul administrativ* destul de reticent și lapidar reglementează problema obținerii de despăgubiri pentru prejudiciile cauzate prin activitatea ilicită a administrației" [18, p. 72-81]. Mai mult, „Codul nu reglementează competența instanțelor de contencios administrativ de a decide asupra unor astfel de despăgubiri, moment ce poate fi interpretat ca o limitare a accesului la justiție, întrucât persoana chiar dacă se află în fața judecătorului, nu poate obține o protecție completă a dreptului său încălcat de către administrație, ceea ce face ca însăși textul constituțional în materie să fie unul declarativ, iar protecția pe care o oferă – să fie una iluzorie" [11, p. 45].

Desigur, aceste momente necesită o atenție distinctă din partea doctrinei, o analiză detaliată interdisciplinară, pentru a reuși identificarea unor soluții de completare/modificare a prevederilor normative în vederea întregirii și eficientizării mecanismului juridic de exercitare a *dreptului la despăguri* de către persoana vătămată prin activitatea administrativă.

În ceea ce privește *dreptul la repararea prejudiciului cauzat prin actele organelor de urmărire penală, ale procuraturii sau ale instanţelor de judecată,* precizăm că pornind de la normele civile, citate mai sus, cercetătorii reliefează câteva momente importante [3, p. 59; 19, p. 95]:

- legislația civilă deja nu mai operează cu noțiunea de „erori" (după cum se reglementează în Constituție), ci cu noțiunea de „acțiuni". În opinia noastră, acest moment necesită o atenție distinctă pentru a aprecia în ce măsură noțiunea constituțională de „erori" corelează cu noțiunea legală „acțiuni" și dacă se impune o unificare terminologică în acest sens;

- de rând cu „organele de anchetă și instanțele judecătorești", legea civilă invocă deja și acțiunile „procuraturii". Considerăm că la acest aspect, legislația civilă este corectă, întrucât este destul de clar că în cadrul proceselor penale abuzuri pot admite atât organele de anchetă, judecătorii, cât și procurorii, adică toți subiecții implicați (autoritățile);

- legea civilă precizează concret acțiunile prejudiciabile ale autorităților de care este responsabil patrimonial statul (condamnare ilegală, atragere ilegală la răspundere penală, aplicare ilegală a măsurii preventive sub forma arestului preventiv sau sub forma declarației scrise de a nu părăsi localitatea, aplicarea ilegală a arestului sau a muncii neremunerate în folosul comunității în calitate de sancțiuni administrative). În acest caz, considerăm că se merită a analiza dacă eventual lista acțiunilor în cauză nu ar trebui extinsă la toate măsurile de constrângere ce pot fi aplicate în cadrul procesului penal.

Evident în contextul dat, prezintă importanță și *Codul de procedură penală al Republicii Moldova*, care la art. 23 (cu denumirea marginală *Asigurarea drepturilor victimei în urma infracţiunilor, abuzurilor de serviciu şi erorilor judiciare*) prevede:

„(1) Legea procesuală penală asigură drepturile victimei în urma infracţiunilor sau abuzurilor de serviciu, precum şi ale persoanei condamnate sau arestate nelegitim ori lezate în drepturi în alt mod.

(2) Victima unei fapte care constituie componentă de infracţiune este în drept să ceară, în condiţiile prezentului cod, pornirea unei cauze penale, să participe la procesul penal în calitate de parte vătămată şi să-i fie reparate prejudiciile morale, fizice şi materiale.

(3) Persoana achitată sau în privinţa căreia s-a dispus scoaterea de sub urmărire penală ori încetarea urmăririi penale pe temei de reabilitare are dreptul să fie repusă în drepturile personale pierdute, precum şi să fie despăgubită pentru prejudiciul care i-a fost cauzat."

Pornind de la aceste prevederi, cercetătorii au subliniat următoarele momente importante [19, p. 95]:

- în primul rând, legislația procesual penală asigură drepturile persoanei condamnate sau arestate nelegitim ori lezate în drepturi în alt mod;
- în al doilea rând, aceste drepturi sunt recunoscute doar persoanei achitate sau în privința căreia s-a dispus scoaterea de sub urmărire penală ori încetarea urmăririi penale pe temei de reabilitare. Deci, nu este suficient ca persoana să fie condamnată sau arestată ilegal sau lezată în drepturi în alt mod, ci este absolut necesar ca persoana să fie și reabilitată (în rezultatul achitării sau încetării/scoaterii de sub urmărire penală).

Desigur, importanța acestor observații este enormă, întrucât ele practic accentuează principalele condiții ce trebuie întrunite pentru ca persoanele prejudiciate prin erori și acțiuni ilegale în procesele penale să poată să-și exercite efectiv dreptul la despăgubire.

Totodată, un moment important, deloc neglijabil, ține de procedura contravențională și dreptul la desgubiri pentru prejudiciile cauzate în cadrul acestora. Spre deosebire de legislația procesual penală, cea contravențională nu conține referințe cu privire la asigurarea drepturilor persoanelor sancționate contravențional

ilegal. La acest capitol, cercetătorii menționează [20, p. 236]: „cu regret, *Codul contravenţional* nu reglementează procedura de despăgubire în cazul depistării unor vicii fundamentale. În aceste condiţii, s-ar crea impresia că din punct de vedere formal, legiuitorul a exclus posibilitatea înaintării acţiunilor în despăgubire pentru viciile de procedură (erorile judiciare) depistate în procedurile contravenţionale. Totuşi, luând în consideraţie prevederile art. 382 alin. (6) şi art.384 alin. (6) din *Codul contravenţional*, care fac trimitere directă la aplicarea normelor legislaţiei procesual-penale cu ocazia examinării cauzelor contravenţionale, se poate conchide că dreptul la despăgubire pentru viciile de procedură în procesele contravenţionale este posibil, prin aplicarea directă a dispoziţiilor *Codului de Procedură Penală*. Concluzia respectivă este consolidată şi de evoluţia jurisprudenţei Curţii Europene a Drepturilor Omului, în care nu se face o distincţie între procedurile contravenţionale şi cele penale, dar se indică asupra faptului că ambele proceduri necesită a fi guvernate de garanţiile unui proces echitabil".

O confirmare a acestei idei poate fi atestată în *Legea privind modul de reparare a prejudiciului cauzat prin acţiunile ilicite ale organelor de cercetare penală și de anchetă preliminară, ale procuraturii și ale instanţelor judecătorești* nr. 1545/1998, care în art. 1 prevede expres: „Prezenta lege constituie actul legislativ de bază care reglementează cazurile, modul şi condiţiile de răspundere patrimonială a statului pentru prejudiciul cauzat prin acţiunile ilicite comise în procesele penale şi contravenţionale de organele de urmărire penală, de procuratură şi de instanţele judecătoreşti".

Astfel, legea citată extinde practic incidența dreptului persoanei la despăgubiri, recunoscând expres acest drept și persoanelor vătămate în cadrul procedurilor contravenționale.

Pe de altă parte, observăm că spre deosebire de legea civilă, Legea-cadru operează nu cu noțiunea de „acțiuni", ci cu cea de „acțiuni ilicite" ale subiecților, pe care o definește în art. 2, după cum urmează: „*acţiuni ilicite* – acţiuni sau inacţiuni ale organului împuternicit să examineze cazurile cu privire la contravenţii, ale organului de urmărire penală sau ale instanţei de judecată, care exclud vinovăţia acestora, al căror caracter ilegal se manifestă prin încălcarea principiului general, potrivit căruia nici o persoană nevinovată nu poate fi trasă la răspundere şi nu poate fi judecată, (erori) ori fapte ale persoanelor cu funcţie de răspundere din organul de urmărire penală sau din instanţa de judecată, manifestate prin încălcarea intenţionată a normelor procedurale şi materiale în timpul procedurii penale sau contravenţionale (infracţiuni)".

În continuare, în art. 3 alin. (1) din Lege se prevede că este reparabil prejudiciul material şi moral cauzat persoanei fizice sau juridice în urma:

a) reţinerii ilegale, aplicării ilegale a măsurilor preventive sub formă de arest, de declaraţie de a nu părăsi localitatea sau ţara, tragerii ilegale la răspundere penală;

b) condamnării ilegale, confiscării ilegale a averii, supunerii ilegale la muncă neremunerată în folosul comunităţii;

c) efectuării ilegale, în cazul urmăririi penale ori judecării cauzei penale, a percheziţiei, ridicării, punerii ilegale sub sechestru a averii, eliberării sau suspendării ilegale din lucru (funcţie), precum şi în urma altor acţiuni de procedură care limitează drepturile persoanelor fizice sau juridice;

d) supunerii ilegale la arest contravenţional, reţinerii contravenţionale ilegale sau aplicării ilegale a amenzii contravenţionale de către instanţa de judecată;

e) efectuării măsurilor speciale de investigaţii cu încălcarea prevederilor legislaţiei;

f) ridicării ilegale a documentelor contabile, a altor documente, a banilor, a ştampilelor, precum şi în urma blocării conturilor bancare.

Mai mult, în alin. (2) al articolului dat se precizează că prejudiciul cauzat se repară integral, indiferent de culpa persoanelor cu funcţie de răspundere din organele de urmărire penală, din procuratură şi din instanţele judecătoreşti. Deci, în raport cu legea civilă, Legea-cadru extinde substanțial spectrul acțiunilor ilegale cauzatoare de prejudicii pentru care persoana are dreptul să pretindă și să obțină despăgubiri [2, p. 39].

În opinia noastră, o astfel de situație este inacceptabilă, fiind necesară o uniformizare a prevederilor legale în materie, pentru a conferi mecanismului juridic dat un caracter concret și previzibil, care să condiționeze și eficiența sa practică.

Totodată, nu putem să nu atragem atenția la faptul că spre deosebire de norma noastră constituțională, care prevede răspunderea patrimonială a statului pentru actele organelor de urmărire penală, ale procuraturii sau ale instanţelor de judecată, în România, statul este responsabil patrimonial în general pentru erori judiciare. Acest moment vorbește despre faptul că dreptul persoanei la repararea prejudiciului cauzat prin erori judiciare este garantat în toate tipurile de procese judiciare, nu doar în cele penale.

În viziunea noastră, desigur, statul trebuie să răspundă patrimonial, iar persoanei să-i fie recunoscut dreptul la despăgubire și pentru cauzarea de prejudicii în procesele civile, în contencios administrativ etc., întrucât destul de frecvent și în aceste materii drepturile și libertățile persoanei sunt foarte grav încălcate.

În fine, considerăm că toate aspectele-cheie menționate mai sus necesită a fi dezvoltate și analizate în detalii, ceea ce va duce la conturarea teoriei drepturilor persoanei vătămate de autorități. Necesitatea unei astfel de teorii este de necontestat la moment, deoarece numai astfel ar fi posibilă o cunoaștere profundă a reglementărilor în materie ca instituție juridică și o fundamentare științifică corespunzătoare a acestora, moment ce va condiționa optimizarea mecanismului juridic de realizare a drepturilor persoanei vătămate de autorități și eficientizarea practică a acestuia.

Referințe bibliografice;

1. Cernean Iu. *Dreptul persoanei vătămate de o autoritate publică: considerații generale și perspective de cercetare.* În: Legea și Viața, 2020, nr. 6-7, p. 36-39.

2. Cernean Iu. *Reglementarea constituțională a dreptului persoanei vătămate de o autoritate publică*. În: Jurnalul Juridic Național, 2020, nr. 6, p. 35-40.
3. Cernean Iu., Costachi Gh. Spre o teorie a drepturilor persoanei vătămate de autorități. În: *Scientific Collection «InterConf»,* (67): with the Proceedings of the 4th International Scientific and Practical Conference «Theory and Practice of Science: Key Aspects» (July 19-20, 2021). Rome, Italy: Dana, 2021, p. 206-220.
4. Marian O. *Dreptul persoanei la repararea prejudiciului cauzat de autoritățile statului.* În: Particularitățile adaptării legislației republicii Moldova și Ucrainei la legislația Uniunii Europene, conferinţă internaţională ştiinţifico-practică, din 23–24 martie, 2019. Chișinău: S. n., 2019. (Tipogr. «Cetatea de Sus»), p. 58-63.
5. *Constituţia Republicii Moldova* din 29.07.1994. Republicată: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.78/140 din 29.03.2016 (cu modificări și completări ulterioare aduse prin Legea nr. 255 din 22.11.2018. MO 467-479/14.12.18).
6. *Declaraţia Universală a Drepturilor Omului,* adoptată de Adunarea Generală a ONU prin Rezoluţia 217 A (III) din 10 decembrie 1948, la New York. Ratificată de Republica Moldova prin Hotărârea Parlamentului nr. 217-XII din 28.07.90 (versiune în vigoare din 31.03.94 în baza modificărilor prin Hotărârea Parlamentului nr. 13-XII din 31.03.94, MO4/30.04.94).
7. *Convenţia Europeană pentru apărarea drepturilor omului şi a libertăţilor fundamentale* din 4 noiembrie 1950 (Roma), ratificată de Republica Moldova prin Hotărârea Parlamentului nr. 1298-XIII din 24.07.1997. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 21.08.1997, nr. 54-55/502.
8. *Pactul Internaţional cu privire la drepturile civile şi politice*, adoptat la 16 decembrie 1966 la New York, ratificat de Republica Moldova prin Hotărârea Parlamentului nr. 217-XII din 28.07.1990 (în vigoare din 26 aprilie 1993).
9. *Constituţia Republicii Moldova: comentariu.* Chișinău*:* Arc, 2012. 512 p.
10. *Constituţia României* din 21 noiembrie 1991. În: Monitorul Oficial al României nr. 233 din 21.11.1991. Revizuită și republicată în Monitorul Oficial nr. 767 din 31 octombrie 2003.
11. Guzun C. *Dreptul constituțional al persoanei vătămate de o autoritate publică: considerații generale.* În: Legea și Viața, 2019, nr. 9, p. 42-46.
12. *Codul civil al Republicii Moldova,* nr. 1107 din 06.06.2002. Republicat în temeiul Legii nr.133 din 15.11.2018 în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2018, nr. 467-479 (modificat prin Legea nr. 205 din 26.11.20, MO360-371/25.12.20).
13. *Codul de procedură civilă al Republicii Moldova* nr. 225 din 30.05.2003. Republicat în Monitorul Oficial Nr. 285-294 din 03.08.2018 (modificat prin Legea nr. 13 din 12.03.21, MO96-99/09.04.21).

14. *Codul administrativ al Republicii Moldova*, nr. 116 din 19.07.2018. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 309-320 din 17.08.2018 (modificat prin Legea nr. 13 din 12.03.21, MO96-99/09.04.21).
15. *Codul de procedură penală al Republicii Moldova* nr. 122 din 14.03.2003. Republicată în temeiul art. IV al Legii nr. 252 din 08.11.2012 în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2012, nr.263-269 (versiune în vigoare din 14.01.19 în baza modificărilor prin Legea nr. 133 din 15.11.18).
16. *Legea privind modul de reparare a prejudiciului cauzat prin acţiunile ilicite ale organelor de urmărire penală, ale procuraturii şi ale instanţelor judecătoreşti*, Nr. 1545 din 25.02.1998. În: Monitorul Oficial Nr. 50-51 din 04.06.19989. (versiune în vigoare din 05.01.18)
17. *Legea privind repararea de către stat a prejudiciului cauzat prin încălcarea dreptului la judecarea în termen rezonabil a cauzei sau a dreptului la executarea în termen rezonabil a hotărârii judecătoreşti* nr. 87 din 21.04.2011. În: Monitorul Oficial nr. 107-109 din 01.07.2011 (moificată prin Legea nr.96 din 03.05.2012 MO nr.135-141/443 din 06.07.2012).
18. Iacub I. *Recursul administrativ potrivit Codului Administrativ al Republicii Moldova. Cererea prealabilă.* În: Conceptul de dezvoltare a statului de drept în Moldova și Ucraina în contextul proceselor de eurointegrare, materiale ale conferinței internaționale științifico-practice din 2-3 noiembrie 2018. Chișinău, 2018, p. 72-81.
19. Iacub I., Marian O. *Răspunderea patrimonială a statului și dreptul persoanei la repararea prejudiciului cauzat de autoritățile acestuia.* În: Rolul instituțiilor democratice în asigurarea protecției drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, materialele mesei rotunde cu participare internațională din 8 decembrie 2020. Chișinău: AAP, 2021, p. 91-97.
20. Muntean V. *Semnificaţia doctrinară şi legală a noţiunii „eroare judiciară”.* În: Relaţii internaţionale Plus. Revistă ştiinţifico-practică 2018, nr.1, p. 231-241.

DIGITALIZAREA ÎN DOMENIUL SĂNĂTĂȚII ȘI PROTECȚIA DREPTURILOR PACIENȚILOR: ANALIZA RISCURILOR ȘI MĂSURILE DE CONTRACARARE

DIGITALIZATION OF HEALTHCARE AND PATIENT RIGHTS PROTECTION: RISK ANALYSIS AND COUNTERMEASURES

CZU: 34:614.253.83:004.77 **DOI:**https://doi.org/10.59295/ssdoed2024.21

Constantin PISARENCO[1]

ABSTRACT. *Research Objective: Comprehensive analysis of the impact of digitalization on patients' rights and safety in the context of legal violations in healthcare.*

Materials and Methods: Analysis of relevant domestic and foreign literature sources, as well as normative legal acts, was conducted. Literature search was carried out in scientific libraries and the informational legal system "State Register of Legal Acts of the Republic of Moldova."

Results and Discussion: Identified two key aspects of the impact of digital technologies on healthcare: positive changes, such as improved accessibility and personalization of medical services, and negative consequences, including the growth of cyber threats and data confidentiality issues. Discussed the need for a comprehensive approach to mitigate these risks, combining technological, organizational, and legal measures. The importance of future research on the impact of the latest technologies on data security and patients' rights is noted.

Conclusion: Digital technologies have improved healthcare but created challenges, including cyber threats, which require an integrated approach that combines technology, law, and education, as well as public-private partnerships and international community.

Keywords: *healthcare, digitalization, patient rights, medical law*

REZUMAT. *Scopul cercetării. Analiza cuprinzătoare a impactului digitalizării asupra drepturilor și securității pacienților în contextul infracțiunilor din domeniul sănătății.*

Materiale și metode. S-a efectuat o analiză a surselor relevante din literatura națională și internațională, precum și a actelor normative. Cercetarea literaturii de specialitate a fost efectuată în biblioteci și în sistemul informațional juridic de referință "Registrul de stat al actelor juridice al Republicii Moldova".

Rezultate și discuție. Au fost identificate două aspecte cheie ale impactului tehnologiilor digitale asupra domeniului sănătății: schimbări pozitive, cum ar fi îmbunătățirea accesului și individualizarea serviciilor medicale, și a consecințelor negative, inclusiv creșterea amenințărilor cibernetice și probleme legate de confidențialitatea datelor. S-a discutat necesitatea unei abordări complexe pentru atenuarea acestor riscuri, care să combine măsuri tehnologice, organizatorice și legale. S-a subliniat importanța cercetărilor viitoare referitoare la impactul celor mai noi tehnologii asupra securității datelor și drepturilor pacienților.

Concluzie. Tehnologiile digitale au îmbunătățit sistemul de sănătate, dar au creat provocări, inclusiv amenințări la adresa securității cibernetice, care necesită o abordare integrată,

[1] Constantin PISARENCO, Universitatea Liberă Internațională din Moldova, ORCID ID: 0000-0001-5548-4653, e-mail: constantin.pisarenco@gmail.com

care să includă tehnologia, legea și educația, precum și parteneriatele public-privat și comunitatea internațională.

Cuvinte-cheie: *sănătate, digitalizare, drepturile pacienților, drept medical.*

Introducere

În contextul evoluției globale către digitalizare, asistența medicală nu face excepție. Digitalizarea în acest domeniu reprezintă un progres semnificativ în ceea ce privește acordarea de asistență medicală calitativă. Acest proces implică adoptarea diferitelor tehnologii, cum ar fi fișele medicale electronice, telemedicina, aplicațiile mobile de sănătate și utilizarea inteligenței artificiale pentru diagnosticare și tratament. Aceste inovații contribuie la îmbunătățirea accesului la serviciile de sănătate, la creșterea eficienței tratamentului și la optimizarea activității personalului medical.

Telemedicina, de exemplu, permite asistența medicală la distanță, ceea ce este deosebit de important în regiunile îndepărtate și cele cu venituri mici. Fișele medicale electronice facilitează stocarea, accesul și gestionarea informațiilor medicale și contribuie la îmbunătățirea calității asistenței medicale prin diagnosticarea mai precisă și mai rapidă.

Pe lângă beneficii, însă, digitalizarea aduce și anumite riscuri. Aspectele privind confidențialitatea și securitatea datelor devin din ce în ce mai importante, deoarece scurgerile de informații și accesul neautorizat la informațiile medicale pot avea consecințe nevaforabile pentru pacienți și furnizorii de servicii medicale. În acest context, elaborarea și punerea în aplicare a unor măsuri de securitate și standarde de confidențialitate fiabile devine o provocare cheie pentru asistența medicală în era digitală.

Perspectivele digitalizării în domeniul sănătății sunt vaste și includ nu numai îmbunătățirea practicilor actuale de gestionare a sănătății, ci și dezvoltarea de noi abordări și tehnologii. Inteligența artificială și machine learning pot schimba radical metodele de diagnosticare și tratament, oferind soluții personalizate pentru fiecare pacient. Este important ca aceste inovații să meargă mână în mână cu asigurarea securității și confidențialității datelor pacienților.

Literatura de specialitate a abordat în ultima vreme în mod special aspecte cheie ale problemei, precum importanța unor măsuri sporite de securitate cibernetică, crearea de standarde pentru protejarea vieții private și rolul principiilor etice în gestionarea datelor pacienților. Subiectul devine deosebit de important în contextul unor incidente recente de mare amploare care au implicat încălcări ale securității datelor și utilizarea ilegală a informațiilor medicale.

Obiectivul cercetării. O analiză cuprinzătoare a impactului digitalizării asupra drepturilor și siguranței pacienților în contextul infracțiunilor din domeniul sănătății.

Studiul își propune să contribuie la o mai bună înțelegere a relației dintre procesul de dezvoltare a digitalizării în domeniul asistenței medicale și necesitatea de a

asigura siguranța pacienților, oferind modalități de abordare a provocărilor actuale și viitoare în acest domeniu.

Materiale și metode

Au fost analizate surse relevante din literatura de specialitate națională și internațională, precum și actelor juridice. Căutarea literaturii a fost efectuată în bibliotecile științifice eLIBRARY, PubMed, Scopus Database prin interogări cheie. Căutarea actelor juridice în vigoare în Republica Moldova a fost efectuată în sistemul informațional juridic de referință "Registrul de stat al actelor juridice din Republica Moldova".

Rezultate și discuție

Tendințele moderne de dezvoltare a societății contemporane de civilizație mondială în ultimul deceniu au făcut un salt calitativ de la modelul post-industrial la o nouă eră a economiei digitale, caracterizată prin integrarea tehnologiilor avansate de informare și comunicare [1].

Procesul de diseminare a noilor tehnologii și de digitalizare a diferitelor sfere ale economiei și vieții sociale afectează în mod direct îmbunătățirea practicilor medicale. Cercetătorii remarcă faptul că toate elementele sistemului de sănătate se confruntă astăzi cu o revoluție digitală [2].

Din punct de vedere al istoriei și al prezentului, tehnologiile digitale în domeniul sănătății se caracterizează prin faptul că tehnologiile digitale au început să pătrundă în medicină încă din a doua jumătate a secolului al XX-lea, dar dezvoltarea semnificativă și utilizarea lor pe scară largă au avut loc în ultimele decenii.

Parcursul istoric al digitalizării în domeniul sănătății poate fi urmărit de la primele sisteme computerizate de gestionare a datelor medicale până la soluțiile digitale integrate moderne, cum ar fi fișele medicale electronice, sistemele de asistență pentru decizii clinice și telemedicina.

Anii 1970 și 1980 s-au caracterizat prin introducerea tehnologiei computerizate pentru gestionarea informațiilor medicale, care a pus bazele dezvoltării ulterioare a fișelor medicale electronice. În anii 1990, odată cu dezvoltarea internetului și creșterea capacității de procesare, tehnologiile digitale au devenit mai accesibile și mai funcționale, ceea ce a dus la o aplicare mai largă a acestora în domeniul sănătății.

La începutul secolului XXI, odată cu dezvoltarea continuă a tehnologiei IT, a început o nouă etapă de digitalizare în domeniul sănătății, inclusiv introducerea telemedicinei, a aplicațiilor mobile în domeniul sănătății și a utilizării inteligenței artificiale. Aceste inovații au extins în mod semnificativ posibilitățile de îngrijire medicală, asigurând o mai mare accesibilitate, precizie și eficiență a tratamentului [3].

Creșterea influenței a două tehnologii - big data (BD) și inteligența artificială (AI) - este deosebit de importantă. Big data acumulează informații utile despre un număr mare de entități unice, modele structurale, deficiențe și procesul de luare a

deciziilor într-o gamă largă de aplicații digitale diverse; inteligența artificială face prognoze, elaborează recomandări și realizează modelarea proceselor.

Combinația dintre big data și inteligența artificială, de exemplu sub forma aplicațiilor de machine learning, deschide noi orizonturi pentru medicina individualizată și analiza predictivă, schimbând radical abordările privind diagnosticarea, tratamentul și prevenirea bolilor. Cu toate acestea, tehnologia integrată BD&AI implică, de asemenea, riscuri pentru utilizatori legate de încălcarea confidențialității și nu numai.

În contextul evoluției rapide a sistemului de sănătate de azi, digitalizarea fișelor medicale a devenit o piatră de temelie a sistemelor moderne de asistență medicală. Înregistrările medicale electronice (EMR) [4] și fișele medicale electronice (EHR) permit stocarea și gestionarea centralizată a informațiilor medicale ale pacienților, îmbunătățind calitatea îngrijirii și reducând probabilitatea de erori [5].

Telemedicina este o componentă importantă a procesului global de digitalizare în domeniul sănătății. Apariția sa se datorează în mare măsură dezvoltării tehnologiilor moderne de telecomunicații. Telemedicina oferă consultanță și tratament medical la distanță, ceea ce este deosebit de important în zonele cu acces limitat la serviciile de sănătate, jucând, de asemenea, un rol important în pandemia COVID-19 [6-8].

Asistența medicală mobilă este un sector nou, orientat mai degrabă către persoanele implicate activ în îngrijirea sănătății în scop preventiv decât către pacienți. Cu ajutorul unor aplicații speciale, o persoană își poate monitoriza în mod independent sănătatea și indicatorii fiziologici. Acest lucru permite ca persoana să fie informată și independentă față de medic, permițându-i să ia decizii independente cu privire la sănătatea sa, la prevenirea bolilor.

Aceste tehnologii și inovații continuă să evolueze, având un impact semnificativ asupra tuturor aspectelor asistenței medicale și oferind instrumente puternice pentru a îmbunătăți calitatea îngrijirii și accesul la serviciile de sănătate. Cu toate acestea, pe măsură ce crește dependența față de tehnologia digitală, crește și necesitatea unor măsuri stricte de protecție a datelor și a confidențialității pacienților.

Drepturile pacienților în era medicinei digitale reprezintă un ansamblu de norme fundamentale menite să protejeze drepturile și să asigure bunăstarea persoanelor în timp ce primesc îngrijiri medicale, reglementate la nivel internațional prin norme de convenții, directive, rezoluții, recomandări, principii [9, 10].

Aceste drepturi acoperă o gamă largă de garanții, de la accesul la asistență medicală de calitate, care include dreptul fiecărui pacient de a consulta medici specialiști profesioniști și de a primi un tratament adecvat, până la respectarea demnității personale și a confidențialității [11-15].

Pacienții au dreptul de a fi pe deplin informați cu privire la starea lor de sănătate, inclusiv diagnosticul, tratamentele propuse și posibilele riscuri, precum și dreptul de a avea acces la informațiile privind sănătatea lor. Deosebit de importantă în era digitalizării este protecția informațiilor medicale personale ale pacienților, asigurând confidențialitatea și protecția acestora împotriva accesului neautorizat.

Printre drepturile esențiale ale pacienților se numără și dreptul la acordul informat, care presupune că pacientul este pe deplin conștient de toate aspectele tratamentului care urmează să fie furnizat, inclusiv obiectivele, riscurile și alternativele posibile. Dreptul de a fi respectat, care include luarea în considerare a convingerilor culturale, religioase și a preferințelor personale ale pacienților, este, de asemenea, un aspect important al relației dintre profesioniștii din domeniul sănătății și pacienți.

În era digitală, se acordă o atenție deosebită informării pacienților cu privire la drepturile și obligațiile care le revin atunci când apelează la serviciile medicale digitale. Pacienții trebuie să fie informați cu privire la modul în care sunt utilizate datele lor, la măsurile de protecție existente și la măsurile pe care le pot lua pentru a-și proteja viața privată. Aceasta pentru a se asigura că beneficiile digitalizării sunt realizate fără a compromite viața privată și drepturile pacienților. Recunoașterea și respectarea acestor drepturi este parte integrantă a unor relații demne și etice între profesioniștii din domeniul sănătății și pacienți și contribuie la menținerea unor standarde înalte de îngrijire a pacienților.

Impactul digitalizării în domeniul sănătății asupra vieții private și a accesului la informațiile medicale are două aspecte. În primul rând, tehnologiile digitale, inclusiv fișele medicale electronice și platformele de telemedicină, oferă un acces mai bun la informațiile privind sănătatea atât pentru profesioniștii din domeniul sănătății, cât și pentru pacienți, simplificând procesul de diagnosticare și tratament și permițând pacienților să fie mai bine informați cu privire la sănătatea lor. Acest lucru încurajează o mai mare participare a pacienților la luarea deciziilor privind propriul tratament. În schimb, digitalizarea sporește riscurile asociate cu confidențialitatea datelor.

Scurgerile de date, atacurile cibernetice și accesul neautorizat la informațiile personale privind starea de sănătate pot avea consecințe nefavorabile asupra confidențialității pacienților, în special în contextul stocării în cloud și al transferului de date între sisteme [16]. Pentru a proteja confidențialitatea pacienților în era digitală, multe țări au elaborat cadrul legislativ și de reglementare strict care stabilește cerințe pentru prelucrarea și protecția datelor cu caracter personal, inclusiv a informațiilor medicale, și subliniază importanța acordului informat al pacienților atunci când datele lor sunt utilizate.

Riscurile și amenințările la adresa securității în domeniul sănătății digitale presupun două aspecte, întrucât procesul de digitalizare aduce îmbunătățiri semnificative în privința gestionării asistenței medicale, dar sporește și riscurile și amenințările la adresa securității datelor, printre care se numără atacurile cibernetice, spargerile de date și accesul neautorizat.

În prezent, experții evaluează nivelul de securitate a datelor cu caracter personal în instituțiile de sănătate publice și private ... ca fiind scăzut. Acest fapt se datorează calificării insuficiente a personalului, lipsei unui sistem unificat de protecție a informațiilor și nivelului insuficient de control. Soluționarea acestor probleme necesită o reglementare clară a statului și introducerea de noi software [17].

Instituțiile medicale și sistemul de sănătate sunt ținte tentante pentru infractorii cibernetici din cauza cantității mari de informații sensibile pe care le procesează. Atacurile cibernetice pot lua mai multe forme, inclusiv viruși, troieni, phishing și atacuri malware, inclusiv ransomware. Aceste atacuri pot perturba sistemele medicale, pot cauza pierderi de date și chiar pot pune în pericol viața pacienților dacă afectează dispozitive medicale vitale.

Breșele de securitate pot apărea nu numai ca urmare a unor atacuri externe, ci și din cauza unor vulnerabilități interne, cum ar fi erori de software, deficiențe în protocoalele de protecție a datelor sau erori umane. Breșele de date pot implica nu numai divulgarea de informații medicale ale pacienților, ci și de date financiare ale acestora, ceea ce sporește riscul de fraudă și de încălcare a confidențialității.

Accesul neautorizat la datele medicale poate fi realizat atât de atacatori externi, cât și de angajați ai unităților sanitare. Acest lucru poate include vizualizarea fișelor medicale electronice fără a avea o autorizație, ceea ce încalcă confidențialitatea pacienților și subminează încrederea în instituțiile medicale. Este important să se asigure existența unor măsuri stricte de control al accesului și de monitorizare pentru a preveni astfel de incidente.

Pentru a minimiza în mod eficient riscurile de securitate și amenințările la adresa asistenței medicale în era digitală, este important să se adopte o abordare integrată a măsurilor de securitate. Aceasta include actualizări și audituri de securitate regulate, instruirea personalului, utilizarea unei criptări puternice și a unei autentificări cu factor multiplu, precum și elaborarea și punerea în aplicare a unor planuri de reacție la incidente de securitate. Conștientizarea și răspunsul adecvat la amenințări necesită nu numai soluții tehnologice, ci și măsuri juridice, organizaționale și educaționale.

Pentru a înțelege mai bine amenințările reale pe care le reprezintă digitalizarea în domeniul sănătății, este util să analizăm exemple specifice de incidente privind securitatea datelor.

În mai 2017, un atac cibernetic care a utilizat virusul WannaCry a afectat grav unitățile sanitare din întreaga lume, inclusiv Serviciul Național de Sănătate (NHS) din Regatul Unit. Atacul a criptat înregistrările medicale electronice, a perturbat echipamentele și a anulat mii de programări medicale. Acest incident a evidențiat importanța actualizărilor regulate ale software-ului și a backup-urilor de date [18].

În 2018, Singapore s-a confruntat cu una dintre cele mai mari breșe de date din domeniul sănătății, care a afectat peste 1,5 milioane de pacienți, inclusiv pe primministrul țării. Atacatorii au obținut acces la date cu caracter personal și la fișele electronice de sănătate. Acest caz a arătat cât de importante sunt măsurile de securitate complete, inclusiv monitorizarea și intervenția în caz de incidente [19].

În 2018, MyFitnessPal, o aplicație mobilă utilizată pentru a urmări activitatea fizică și dieta, a fost spartă, compromițând datele a 150 de milioane de utilizatori. Deși aplicația nu este în mod explicit medicală, ea conține date care pot fi utilizate pentru a crea un profil detaliat al sănătății unei persoane [20].

Aceste exemple arată că amenințările la adresa securității informațiilor pot avea consecințe semnificative, inclusiv încălcări ale confidențialității, daune materiale și chiar riscuri care pun în pericol viața. Ele subliniază necesitatea unei abordări cuprinzătoare a securității cibernetice, care să includă strategii tehnologice, administrative și educaționale.

Unul dintre principalele tipuri de infracțiuni în domeniul sănătății în era digitală este reprezentat de atacurile cibernetice asupra instituțiilor medicale și de încălcarea securității datelor. Atacatorii pot folosi datele sustrase într-o varietate de scopuri, inclusiv vânzări pe piața neagră, fraudă de identitate și escrocherie.

Frauda în domeniul asigurărilor de sănătate devine din ce în ce mai răspândită și mai sofisticată în era digitală. Infractorii folosesc fișele medicale electronice sustrase sau falsificate pentru a face cereri false către companiile de asigurări. Acest lucru nu numai că provoacă pierderi financiare, dar poate duce, de asemenea, la un tratament necorespunzător al pacienților din cauza unor fișe medicale denaturate.

Accesul și utilizarea neautorizată a informațiilor privind sănătatea devin, de asemenea, o problemă. Aceasta poate include accesul la informații sensibile despre pacienți fără consimțământ sau utilizarea acestor informații în scopuri ilegale, cum ar fi angajarea, discriminarea sau acordarea de credite.

Odată cu dezvoltarea dispozitivelor medicale conectate, riscul de compromitere a datelor crește. Piratarea unor astfel de echipamente poate perturba funcționarea acestora, punând în pericol sănătatea și viața pacienților.

În era digitală, distribuirea medicamentelor falsificate sau obținute ilegal prin intermediul farmaciilor online devine o problemă gravă. Aceasta include vânzarea de medicamente contrafăcute care pot fi ineficiente sau chiar periculoase pentru sănătate.

Încălcările în domeniul telemedicinei, inclusiv furnizarea de informații medicale false sau obținerea de servicii medicale cu rea-credință, devin, de asemenea, o provocare. Astfel de acțiuni pot include utilizarea datelor altor persoane pentru a obține consultanță medicală sau pentru a obține medicamente. Atacatorii pot nu numai să intervină și să divulge informații personale sensibile, ci și să dezvolte un soft care să interfereze, de exemplu, cu sistemele de susținere a vieții corpului uman. Consecințele ar fi atunci mai grave [21].

Aceste infracțiuni demonstrează că digitalizarea asistenței medicale necesită nu numai inovații tehnologice, ci și măsuri de securitate sporite și dezvoltarea cadrului juridic și etic pentru a proteja datele și a preveni comiterea de infracțiuni în domeniul sănătății.

Infracțiunile din domeniul sănătății în era digitală sunt caracterizate de o varietate de motive și metode. Aceste infracțiuni pot fi determinate de obținerea de câștiguri financiare, obținerea de informații personale sau sensibile, frauda în domeniul asigurărilor, vânzarea de informații medicale sustrase pe piața neagră sau extorcarea de bani prin amenințarea cu divulgarea de informații confidențiale.

Infractorii pot căuta să acceseze datele medicale pentru a obține informații despre persoane, care pot fi apoi folosite pentru obținerea unui credit. În acest caz, fișele medicale sunt o sursă importantă de informații personale.

Metodele de comitere a infracțiunilor în domeniul sănătății includ atacuri cibernetice precum phishing, piratarea parolelor, utilizarea de software malițios și atacuri asupra dispozitivelor medicale. Astfel de atacuri pot avea ca scop accesarea sistemelor medicale pentru a sustrage datele sau pentru a perturba funcționarea acestora.

În unele cazuri, infracțiunile din domeniul sănătății sunt comise de personalul medical care abuzează de accesul lor la sistemele informatice. Acest lucru poate include vizualizarea nejustificată a informațiilor confidențiale sau permiterea accesului unor terți la aceste informații.

Înțelegerea acestor motive și metode este esențială pentru dezvoltarea unor strategii eficiente de prevenire și combatere a infracțiunilor din domeniul sănătății în era digitală. Aceasta include atât măsuri de securitate tehnică, cât și consolidarea standardelor juridice și etice.

Digitalizarea în domeniul sănătății și amenințările de securitate aferente au un impact semnificativ atât asupra pacienților, cât și asupra furnizorilor de servicii medicale. Aceste efecte pot varia de la daune materiale până la daune morale.

Scurgerile de date și alte încălcări ale securității pot avea consecințe nefavorabile pentru pacienți, inclusiv compromiterea vieții private, pierderi financiare și chiar amenințări asupra sănătății fizice.

În plus, sustragerea de informații personale și financiare poate duce la fraudă și furt de identitate.

Pentru furnizorii de servicii medicale, atacurile cibernetice și scurgerile de date pot duce la pierderi financiare semnificative, la întreruperea activității și la neîncrederea pacienților. De exemplu, atacurile de tip ransomware pot paraliza sistemele medicale, ceea ce, la rândul lor, poate îngreuna furnizarea de asistență medicală în timp util. În plus, furnizorii de servicii medicale se pot confrunta cu acțiuni în instanță și cu prejudicii de reputație în cazul unor spargeri de date ale pacienților.

Recuperarea în urma atacurilor cibernetice sau a încălcărilor de date necesită resurse financiare și de timp semnificative. Instituțiile trebuie să investească în măsuri de securitate sporite, în audituri și în formarea personalului, precum și în gestionarea consecințelor încălcărilor, inclusiv în asistență juridică și asigurarea unei bune gestionări a reputației.

Evaluarea și gestionarea acestor riscuri este esențială pentru a asigura siguranța și securitatea serviciilor de asistență medicală în era digitală.

Protecția juridică a confidențialității și securității datelor medicale în era digitală

Legislația internațională și națională a fost elaborată ca răspuns la provocările privind confidențialitatea și securitatea datelor în era digitală. Aceste acte au ca scop

protejarea drepturilor pacienților și asigurarea utilizării sigure a informațiilor medicale.

General Data Protection Regulation (GDPR) al Uniunii Europene stabilește cerințe pentru prelucrarea datelor cu caracter personal ale cetățenilor UE, inclusiv a informațiilor privind starea de sănătate [22]. Acest regulament oferă dreptul de a accesa, de a rectifica, de a șterge și de a transfera datele și impune organizațiilor să obțină un consimțământ clar și specific pentru a prelucra datele.

Health Insurance Portability and Accountability Act (HIPAA) din SUA reglementează prelucrarea și difuzarea informațiilor medicale, asigurând confidențialitatea și securitatea datelor medicale personale [23]. Această lege impune standarde de protecție a datelor și solicită furnizorilor de servicii medicale și partenerilor acestora să ia măsurile necesare pentru a proteja informațiile de sănătate ale pacienților.

Multe țări și-au elaborat propriile legi privind protecția datelor, ținând cont de particularitățile sistemelor juridice naționale și ale contextelor culturale. De exemplu, în Regatul Unit se aplică *Data Protection Act 2018* [24], în Rusia este *Legea federală privind datele cu caracter personal* [25], iar în Republica Moldova este *Legea privind protecția datelor cu caracter personal* [26].

În plus față de legislația națională, există instrumente internaționale, cum ar fi *Declarația Universală a Drepturilor Omului a ONU* [27] și *Convenția Europeană a Drepturilor Omului* [28], care influențează, de asemenea, protecția datelor cu caracter personal și a drepturilor pacienților la nivel global.

În plus față de legislație, organizațiile internaționale, cum ar fi Organizația Mondială a Sănătății și Organizația Internațională pentru standardizare, elaborează standarde și ghiduri pentru a îmbunătăți securitatea și confidențialitatea datelor medicale. Aceste standarde și recomandări oferă îndrumare organizațiilor din domeniul sănătății și companiilor IT pentru dezvoltarea și implementarea unor soluții digitale sigure.

Analiza contextului juridic al digitalizării sistemului național de sănătate indică faptul că, în conformitate cu legislația Republicii Moldova, persoanele care încalcă cerințele *Legii privind protecția datelor cu caracter personal*, în funcție de circumstanțele individuale și de gravitatea infracțiunii comise.

Astfel, în *Codul penal al Republicii Moldova* [29], un capitol distinct este dedicat infracțiunilor în domeniul informației și telecomunicațiilor, articolele acestuia reglementează aspecte ce țin de securitatea și confidențialitatea datelor

Articolul 259. *Accesul ilegal la informația* computerizată prevede pedeapsa pentru accesul ilegal la informația computerizată, adică la informaţia din calculatoare, de pe suporţii materiali de informaţie, din sistemul sau reţeaua informatică, al unei persoane care nu este autorizată în temeiul legii sau al unui contract, depăşeşte limitele autorizării ori nu are permisiunea persoanei competente să folosească, să administreze sau să controleze un sistem informatic ori să desfăşoare cercetări ştiinţifice sau să efectueze orice altă operaţiune într-un sistem informatic, dacă este însoţit de distrugerea, deteriorarea, modificarea, blocarea sau copierea informaţiei, de

dereglarea funcţionării calculatoarelor, a sistemului sau a reţelei informatice şi dacă a cauzat daune în proporţii mari,

Acest lucru este deosebit de important în contextul datelor medicale, deoarece accesul neautorizat la astfel de informații poate duce la breșe în ceea ce privește confidențialitatea și securitatea pacienților.

Articolele 260, 260.1-260.6 vizează o gamă largă de infracțiuni care țin de securitatea informațiilor, Interceptarea ilegală a unei transmisii de date informatice, Alterarea integrităţii datelor informatice ţinute într-un sistem informatic, perturbarea funcţionării sistemului informatic, Producerea, importul, comercializarea sau punerea ilegală la dispoziţie a parolelor codurilor de acces sau a datelor similar.

În contextul sănătății digitale, aceste articole contribuie la protejarea datelor medicale împotriva utilizării abuzive și oferă protecție din punct de vedere juridic a informațiilor despre pacienți.

Articolul 261. *Încălcarea regulilor de securitate a sistemului informatics* și Articolul 261.1 Accesul neautorizat la reţelele şi serviciile de telecomunicaţii, stabilește răspunderea pentru încălcarea regulilor de securitate și accesul neautorizat la rețele. Aceste articole subliniază importanța respectării standardelor de securitate în domeniul sănătății digitale, asigurând că datele privind sănătatea sunt stocate și transmise în condiții de maximă siguranță.

De asemenea, în capitolul privind infracţiunile contra drepturilor politice, de muncă şi altor drepturi constituţionale ale cetăţenilor, articolul 177. *Încălcarea inviolabilităţii vieţii personale*, adică culegerea ilegală sau răspîndirea cu bună-ştiinţă a informaţiilor, ocrotite de lege, despre viaţa personală ce constituie secret personal sau familial al altei persoane fără consimţământul ei.

Tot aici menționăm si în privința articolul 213. *Încălcarea din neglijenţă a regulilor şi metodelor de acordare a asistenţei medicale* de către medic sau de către un alt lucrător medical a regulilor sau metodelor de acordare a asistenţei medicale, dacă aceasta a cauzat vătămarea gravă a integrităţii corporale sau a sănătăţii sau decesul pacientului.

Astfel, aceste norme oferă un cadru juridic pentru protejarea datelor despre pacienți și pentru prevenirea infracțiunilor privind utilizarea abuzivă sau accesul la datele referitoare la sănătate. Aceasta reprezintă un element important pentru a menține încrederea în sistemul de sănătate și pentru a asigura confidențialitatea și siguranța pacienților.

Măsurile și strategiile de contracarare pentru protejarea drepturilor pacienților cuprind o gamă largă de măsuri, care includ măsuri legale, tehnologice și organizatorice, a căror evaluare a eficienței este esențială.

Printre măsurile tehnologice se numără în mod proeminent criptarea datelor, autentificarea multi-factor, actualizările periodice ale software-ului și utilizarea firewall-urilor și a programelor antivirus, care s-au dovedit eficiente în prevenirea accesului neautorizat la date și a atacurilor cibernetice.

Formarea personalului în domeniul securității cibernetice și al protecției datelor joacă, de asemenea, un rol esențial în prevenirea cazurilor de divulgare a datelor, prin creșterea gradului de conștientizare a personalului cu privire la potențialele amenințări și prin formarea acestuia pentru a răspunde în mod corespunzător la astfel de incidente. Măsurile juridice, inclusiv legile și reglementările, oferă un cadru legal pentru protecția datelor, ajutând instituțiile să reducă la minimum riscurile și să asigure un nivel adecvat de protecție a datelor.

Implementarea unor proceduri stricte de gestionare a accesului la date și elaborarea unor planuri eficiente de răspuns la incidentele de securitate cibernetică sunt elemente importante ale unei strategii de securitate, care permit de a răspunde rapid la amenințările la adresa securității și de a reduce la minim daunele potențiale. Efectuarea periodică de audituri de securitate și evaluări ale riscurilor ajută la identificarea vulnerabilităților de securitate și la abordarea rapidă a acestora, ceea ce este eficient în prevenirea amenințărilor și asigurarea la standardele de securitate în continuă schimbare.

Utilizarea serviciilor cloud cu niveluri ridicate de securitate și aplicarea inteligenței artificiale și a machine learning pentru a detecta amenințările sporesc, de asemenea, protecția datelor. Dezvoltarea și punerea în aplicare a sistemelor bazate pe inteligență artificială pentru monitorizarea și detectarea tiparelor neobișnuite în traficul de rețea și în comportamentul utilizatorilor permite detectarea și prevenirea în timp real a potențialelor atacuri cibernetice.

Aplicarea combinată a acestor măsuri asigură o protecție a datelor și a drepturilor pacienților pe diferite planuri în domeniul asistenței medicale. În ciuda complexității și dinamismului amenințărilor cibernetice, combinația de strategii tehnologice, organizaționale și juridice asigură în mod eficient securitatea și confidențialitatea în domeniul asistenței medicale.

Concluzii

Tehnologiile digitale au contribuit la îmbunătățirea semnificativă a asistenței medicale, oferind servicii medicale mai accesibile, gestionarea eficientă a datelor și dezvoltarea medicinei individualizate. Cu toate acestea, odată cu apariția lor au apărut noi provocări, inclusiv amenințări la adresa securității cibernetice și a securității datelor, care necesită măsuri de securitate sporite și dezvoltarea cadrului juridic și de reglementare.

Adaptarea la aceste schimbări și protejarea drepturilor și siguranței pacienților necesită o abordare integrată care să includă elaborarea de strategii tehnologice, organizaționale și juridice. Securitatea cibernetică, formarea personalului, sensibilizarea pacienților și respectarea standardelor legale sunt aspecte importante.

Pentru a asigura o asistență medicală sigură și eficientă, respectând în același timp drepturile și viața privată a pacienților, trebuie menținut în viitor un echilibru între inovare și protecția datelor. În acest sens, va fi nevoie de un efort de colaborare

între instituțiile publice, sectorul privat, comunitatea internațională și participarea activă a pacienților.

Propunerile pentru cercetări viitoare în acest domeniu includ examinarea impactului noilor tehnologii, cum ar fi inteligența artificială și machine learning, asupra protecției datelor și a drepturilor pacienților, cu accent pe aspectele etice și juridice. De asemenea, sunt importante analiza noilor metode de protecție a datelor, inclusiv blockchain și tehnici avansate de criptare, evaluarea impactului cooperării internaționale asupra îmbunătățirii securității datelor și examinarea rolului inițiativelor educaționale pentru creșterea gradului de conștientizare în materie de securitate cibernetică. Astfel de studii vor contribui la dezvoltarea unor soluții eficiente pentru protejarea drepturilor și siguranței pacienților în era digitalizării medicinei.

Referințe bibliografice:

1. Грибанов Ю.И. Основные модели создания отраслевых цифровых платформ. In: *Вопросы инновационной экономики,* 2018, Том 8, № 2, С. 223-234. [citat 23.11.2023]. Disponibil: https://cyberleninka.ru/article/n/osnovnye-modeli-sozdaniya-otraslevyh-tsifrovyh-platform/pdf
2. Карцхия А.А. Цифровая медицина - реальность сегодняшнего дня. In: *Экономические и социальные проблемы России,* 2021, № 2, С. 132-142. [citat 23.11.2023]. Disponibil: https://cyberleninka.ru/article/n/tsifrovaya-meditsina-realnost-segodnyashnego-dnya
3. Goldsmith J. Digital medicine: implications for healthcare leaders. Chicago: Health administration press, 2003. 223 p. [citat 23.11.2023]. Disponibil: http://book.itep.ru/depository/it_ med/GS_ DIGITAL_ MED_1199.pdf.
4. Kataria S., Ravindran V. Electronic health records: a critical appraisal of strengths and limitations. In: *J R Coll Physicians Edinb*. 2020 Sep;50(3):262-268. doi: 10.4997/JRCPE.2020.309. PMID: 32936099.
5. Evans R.S. Electronic Health Records: Then, Now, and in the Future. In: *Yearb Med Inform.* 2016 May 20;Suppl 1(Suppl 1):S48-61. doi: 10.15265/IYS-2016-s006. PMID: 27199197; PMCID: PMC5171496.
6. Colbert G.B, Venegas-Vera A.V, Lerma E.V. Utility of telemedicine in the COVID-19 era. In: *Rev Cardiovasc Med.* 2020 Dec 30;21(4):583-587. doi: 10.31083/j.rcm.2020.04.188. PMID: 33388003.
7. Omboni S., Padwal R.S., Alessa T., Benczúr B., Green B.B., et al. The worldwide impact of telemedicine during COVID-19: current evidence and recommendations for the future. In: *Connect Health.* 2022 Jan 4;1:7-35. doi: 10.20517/ch.2021.03. PMID: 35233563; PMCID: PMC7612439.
8. Gajarawala S.N., Pelkowski J.N. Telehealth Benefits and Barriers. *J Nurse Pract.* 2021 Feb;17(2):218-221. doi: 10.1016/j.nurpra.2020.09.013. In*: Epub* 2020 Oct 21. PMID: 33106751; PMCID: PMC7577680.

9. Цыганова О.А., Светличная Т.Г., Трофимов В.В. Анализ международного законодательства, регламентирующего защиту прав пациентов. In: *Экология человека,* №1, 2013. С. 20-24. [citat 23.11.2023]. Disponibil: https://doi.org/10.17816/humeco17391
10. Гафурова Н., Юсупова Ф. Анализ международного законодательства, регулирующего защиту прав пациентов. In: *Азиатско-Тихоокеанский журнал окружающей среды и рака* 2022, Том 5, № 1: Спецвыпуск: Инновационные технологии в медицине. [citat 23.11.2023]. Disponibil: http://waocp.com/journal/index.php/apjec/article/view/1043#sec-0
11. Legea Republicii Moldova cu privire la drepturile şi responsabilităţile pacientului, nr. 263 din 27-10-2005. In: Monitorul Oficial, 30.12.2005, nr. 176-181 art. 867. [citat 23.11.2023]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=129085&lang=ro
12. World Health Organization, WHO Regional Office for Europe. *Declaration on the Promotion of Patients' Rights in Europe*, reprinted in 45 International Digest of Health Legislation 411 (1995). [citat 23.11.2023]. Disponibil: http://hrlibrary.umn.edu/instree/patientrights.html
13. WMA Declaration of Lisbon on the Rights of the Patient. Adopted by the 34th World Medical Assembly, Lisbon, Portugal, September/October 1981. [citat 23.11.2023]. Disponibil: https://www.wma.net/policies-post/wma-declaration-of-lisbon-on-the-rights-of-the-patient/
14. *Status and Rights of Patients*. Issued in Helsinki on 17th August 1992. [citat 23.11.2023]. Disponibil: https://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1992/en19920785_20120690.pdf
15. *European Charter of Patients' Rights*. Basis document. Rome, November 2002. Preamble. [citat 23.11.2023]. Disponibil: https://ec.europa.eu/health/ph_overview/co_operation/ mobility/docs/ health_services_co108_en.pdf
16. Утечки данных в медицинских учреждениях. ZDRAV.EXPERT, 2023. [citat 23.11.2023]. Disponibil: https://zdrav.expert/index.php/Статья:Утечки_данных_в_медицинских_ учреждениях
17. *Защита персональных данных в медицине: что нужно знать?* Центр безопасности данных. [citat 23.11.2023]. Disponibil: https://data-sec.ru/public/personal-data/zashchita-pdn-v-meditsine/
18. Ghafur S., Kristensen S., Honeyford K., Martin G., Darzi A., Aylin P. A retrospective impact analysis of the WannaCry cyberattack on the NHS. In: *NPJ Digit Med.* 2019 Oct 2;2:98. doi: 10.1038/s41746-019-0161-6. PMID: 31602404; PMCID: PMC6775064.
19. Unauthorised Possession and Disclosure of Information from HIV Registry. *Ministry of Health Singapore,* 28th Jan 2019. [citat 23.11.2023]. Disponibil: https://www.moh.gov.sg/news-highlights/details/unauthorised-possession-and-disclosure-of-information-from-hiv-registry

20. MyFitnessPal Account Security Issue: Frequently Asked Questions [citat 23.11.2023]. Disponibil: https://content.myfitnesspal.com/security-information/FAQ.html.
21. Черновицкая Ю.В. Цифровые технологии в медицине: специфика ответственности при их использовании. In: *Научный результат. Социальные и гуманитарные исследования*. 2020. Т. 6, № 4. С. 89-101 doi: 10.18413/2408-932X-2020-6-4-0-10.
22. European Parliament and Council of the European Union. (2018). General Data Protection Regulation (GDPR). In: *Official Journal of the European Union*, L 119/1. [citat 23.11.2023]. Disponibil: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016 R0679
23. U.S. Department of Health & Human Services. (2020). Health Insurance Portability and Accountability Act (HIPAA). In: *Public Law* 104-191. [citat 23.11.2023]. Disponibil: https://www.hhs.gov/hipaa/index.html
24. *Data Protection Act* 1998. [citat 23.11.2023]. Disponibil: http://www. legislation. gov. uk/ukpga/1998/29/ contents.
25. Федеральный закон РФ от 27 июля 2006 года № 152-ФЗ «О персональных данных». [citat 23.11.2023]. Disponibil: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_618 01/
26. Legea Republicii Moldova privind protecția datelor cu caracter personal, nr. 133 din 08.07.2011. In: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 14.10.2011, nr. 170-175 art. 492. [citat 23.11.2023]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=10607&lang=ro
27. Universal Declaration of Human Rights (UDHR). Proclaimed by the United Nations General Assembly in Paris on 10 December 1948 (General Assembly resolution 217 A). 20.08.2023. [citat 23.11.2023]. Disponibil: https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights
28. Council of Europe, European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, as amended by Protocols Nos. 11 and 14, 4 November 1950, ETS 5. [citat 23.11.2023]. Disponibil: https://www.refworld.org/docid/3ae6b3b04.html
29. Cod nr. 985 din 18-04-2002 Codul Penal al Republicii Moldova. Publicat: 14-04-2009 în Monitorul Oficial Nr. 72-74 art. 195. [citat 23.11.2023]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults? doc_id=129474&lang=ro

UNELE CONSIDERAȚII PRIVIND TRĂSĂTURILE DREPTULUI ADMINISTRATIV

SOME CONSIDERATIONS ON THE FEATURES OF ADMINISTRATIVE LAW

CZU: 342.9 **DOI:**https://doi.org/10.59295/ssdoed2024.22

Liliana ȚURCAN[1]

ABSTRACT. *In this study, the opinions regarding the features of Administrative Law presented in the specialized literature are examined. It is found that there is no unique view on this subject, the number and content of the features being different from one author to another. Some of the peculiarities of Administrative Law are subject to criticism, having an outdated character (for example: the impossibility of codifying this branch of Law).*

Identifying these features allows us to better understand the place and the importance of Administrative Law in the unitary legal system.

Keywords: *Public Law, Administrative Law, features of Administrative Law*

REZUMAT. *În acest studiu sunt examinate opiniile referitoare la trăsăturile dreptului administrativ prezentate în literatura de specialitate. Se constată că nu există o viziune unică la acest subiect, numărul și conținutul trăsăturilor fiind diferit de la un autor la altul. Unele dintre particularitățile dreptului administrativ sunt supuse criticii, având un caracter neactual (de exemplu: imposibilitatea codificării acestei ramuri de drept).*

Identificarea acestor trăsături ne permite să înțelegem mai bine locul și importanța dreptului administrativ în sistemul unitar de drept.

Cuvinte-cheie: *drept public, drept administrativ, trăsături ale dreptului administrativ*

În manualele și tratatele de drept administrativ din ultimele decenii, trăsăturile deptului administrativ sunt elucidate, de regulă, după ce sunt analizate definiția, obiectul și metoda de reglementare. Este evident, că obiectul și metoda de reglementare constituie principalele criterii de delimitare a dreptului administrativ de alte ramuri de drept. Totodată, considerăm că identificarea trăsăturilor sau particularităților dreptului administrativ ne permite să conturăm o viziune mai clară asupra locului dreptului administrativ în sistemul unitar de drept.

O sută de ani în urmă, autorul Paul Negulescu evidenția doar câteva trăsături caracteristice ale dreptului administrativ: extraordinara diversitate de materii, extrema mobilitate, lipsa de codificare [1, p.17-18].

Astăzi părerile referitoare la numărul și conținutul trăsăturilor dreptului administrativ diferă de la un autor la altul, cum, de altfel, sunt diferite și opiniile acestora

[1] Liliana ȚURCAN, doctor în drept, Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova, codul ORCHID: 0000-0002-4070-2731, e-mail: liliana.turcan@usm.md

în ceia ce privește definirea dreptului administrativ, precum și determinarea obiectului său de reglementare.

• Pentru început, menționăm că *Dreptul administrativ este calificat unanim ca ramură distinctă a dreptului public.*

Divizarea dreptului în drept public și drept privat își are originea în dreptul roman. Distincția a fost subliniată prin cunoscuta expresie a jurisconsultui Ulpian: *Publicum ius est Quod ad statum rei Romanae spectat; privatum quod stingulorum utilitatem,* ceea ce înseamnă: „Dreptul public este cel care se referă la organizarea statului roman, iar dreptul privat – la interesele fiecăruia". Așadar, la baza divizării a fost pus criteriul interesului apărat prin intermediul normei de drept, *interes public* sau *privat.*

Ramurile dreptului ce intră în componența dreptului public au ca obiect de reglementare: relațiile sociale din domeniul organizării puterilor publice, distribuirea competențelor în stat, forma statului etc. (dreptul constituțional); *organizarea puterii executive la nivel central și local (dreptul administrativ);* apărarea socială împotriva faptelor infracționale ce pun în pericol ordinea de drept (dreptul penal); relațiile de muncă și de protecție socială (dreptul muncii și al securității sociale); relațiile financiare (dreptul finaciar); relațiile ce privesc buna desfășurare a procesului judiciar (dreptul procesual) [2, p.89].

•Potrivit părerii majoritare, *dreptul administrativ s-a constituit mai recent, comparativ cu alte ramuri de drept (cum ar fi dreptul penal sau civil)* [3, p.23; 4, p.23].

Într-o opinie de referință, dreptul administrativ este caracterizat ca acea ramură de drept care s-a născut și s-a dezvoltat în veacul al XIX-lea, când, în urma marei revoluțiuni franceze de la 1789, regimul legalității a înlocuit regimul absolutist sau polițienesc, ce exista până atunci [1, p.3]. În aceeași linie de idei, un alt autor susține că *doctrina a fost cea care a contribuit la formarea timpurie a legislației administrative în această țară (Franța),* în corespundere cu aceasta doctrină, organele administrative trebuiau separate de instanțele judecătorești, deoarece acestea nu se bucurau de încredere [5, p.10]**.**

Într-o altă opinie, teza privitoare la autonomia dreptului administrativ a apărut, în prima sa formulare clară, într-o decizie pronunțată în 1873 de către Tribunalul de conflicte, decizie care a rămas cunoscută în literatura de specialitate „*Decizia Blanco"* (după numele unei fetițe de 5 ani, Agnes Blanco, grav rănită de un vagonet condus de 4 angajați ai unei manufacture din Bordeaux), în care se enunța că administrația publică *nu poate fi reglementată de principiile stabilite de Codul civil pentru relațiile dintre particulari,* și, că administrația – putere publică – are regulile sale speciale, care variază după trebuințele serviciului și în funcție de necesitatea de a concilia drepturile statului cu drepturile private ale cetățenilor [6, p.68].

Pentru *dreptul administrativ românesc* s-a exprimat opinia că acesta a apărut odată cu întrarea în vigoare în cele două principate române, a Regulamentelor organice, Muntenia (1831) și Moldova (1832) [4, p.23; 7, p.18].

De altfel, această trăsătură referitoare la „tinerețea” dreptului adminsitrativ a fost criticată de unii autori. Spre exemplu, E. Molcuț și D. Oancea menționează că dreptul adminsitrativ face parte din ramura dreptului public și a apărut înaintea altor ramuri ale acestuia. Căci înaintea oricăror alte preocupări și activități, omul a trebuit să o pună pe cea privind modul în care își organizează comunitatea, cum se apără împotriva dușmanilor, acestea fiind dimensiuni ale activității administrative [8, p.7-8]. Pornind de la aceste idei, un alt autor, A. Iorgovan, în valorosul său „Tratat de drept administrativ” subliniază că *ab originem* dreptul administrativ este anterior dreptului constituțional, cel puțin în spațiul de influență a dreptului roman. ... Dreptul administrativ, ca formă de manifestare a lui *ius publicum*, are o vechime comparabilă cu cea a dreptului civil [9, p.93-94]. Mai subliniază autorul, că desprinderea dreptului administrativ din dreptul public (unde era plasat, alături de dreptul constituțional), în majoritatea țărilor Europei continentale, în sec. al XIX-lea, ne apare, așadar, ca o „negare a negației” și nu ca „actul de naștere” al unei noi ramuri de drept. De fapt, în secolul al XIX-lea, prin această operație de separare a dreptului administrativ de dreptul constituțional, se marchează nu atât momentul apariției normelor de drept administrativ, cât momentul constituirii ramurii științei dreptului care are ca obiect cercetarea acestor norme ale dreptului public [9, p.93-94].

Cât privește *dreptul administrativ al Republicii Moldova*, în literatura de specialitate autohtonă s-a subliniat că acesta este în plină formare, fiind de aceeași vârstă cu însuși statul actual, format după destrămarea URSS. Soarta vitregă a poporului aflat între Nistru și Prut, a făcut ca pe parcursul ultimelor două secole să fie folosit ca monedă de schimb la sfârșitul bătăliilor marilor puteri din Europa, și, respectiv, ba rupt de la țară, ba întors înapoi pentru a fi rupt din nou. Prin urmare, la această perioadă nu putem vorbi despre un sistem de drept propriu. Formarea unui astfel de sistem a devenit posibil abia după căpătarea independenței... [10, p.44].

- *În dreptul administrativ interesul public are prioritate față de interesul particular* [11, p.19; 12, p.19; 13, p.42]. Este o trăsătură ce decurge din prima, apartenența la dreptul public.

Codul administrativ al Republicii Moldova [14] stabilește expres în art.18 că „*interesul public* vizează ordinea de drept, democrația, garantarea drepturilor și a libertăților persoanelor, precum și obligațiile acestora, satisfacerea necesităților sociale, realizarea competențelor autorităților publice, funcționarea lor legală și în bune condiții”.

În statul de drept, interesele statului sunt ale colectivității, deci trebuie să fie prioritare în raport cu cele ale individului [15, p.38].

Prioritatea interesului public impune obligația autorităților adminsitrației publice de a organiza servicii publice în vederea satisfacerii interesului general, cărora trebuie să le asigure funcționarea regulată și continuă.

- *Dreptul administrativ este un drept exorbitant,* ceia ce semnifică că administrația poate acorda particularilor drepturi sau le poate crea obligații fără consimțământul lor, în baza *prerogativelor de putere publică* [16, p.78].

Această trăsătură a dreptului administrativ, de altfel, reiese din cea precedentă. Pornind de la faptul că scopul administrației îl reprezintă satisfacerea inetresului general, a binelui public, acest scop impune ca autoritățile adminsitrative, pe de o parte, să dispună de anumite mijloace, iar, pe de altă parte, să dețină *anumite prerogative și o poziție de superioritate* față de cei administrați [17, p. 21].

Regimul de putere publică este definit de Codul administrativ al Republicii Moldova [14], art.8, drept „ansamblul competențelor prevăzute de lege în vederea realizării sarcinilor autorităților publice, care le conferă posibilitatea de a se impune cu forță juridică obligatorie în raporturile lor cu persoane fizice sau juridice".

Existența acestui regim de putere publică nu trebuie înțeleasă în sensul că particularul nu are nicio cale de a se plânge de măsurile dispuse de administrație, atunci când acestea au caracter abuziv și vatămă drepturi fundamentale și interese legitime ale cetățeanului. Oricare cetățean poate contesta abzururile comise împotriva sa de autoritățile publice prin intermediul contenciosului administrativ.

- *Dreptul administrativ este dominat de principiul legalității*, în sensul că activitatea autorităților publice se desfășoară pe baza legilor și în conformitate cu acestea, urmărindu-se în principal, punerea lor în aplicare. Într-un stat democratic, dreptul administrativ fixează limitele în care administrația publică poate acționa în virtutea prerogativelor de putere publică.

O componentă esențială a activității administrației publice o reprezintă organizarea executării legii și executarea în concret a legii. Actele adminsitrative sunt întotdeauna subsecvente legii și au o ierarhie specifică, astfel că actelor autorităților administrative ierarhic superioare li se recunosc forța juridică obligatorie în raport cu actele autorităților administrative ierarhic subordonate.

La nivelul administrației publice respectarea principiului legalității este garantată prin consacrarea răspunderii juridice și prin aplicarea de sancțiuni disciplinare, contravenționale și patrimoniale, după caz, atunci când sunt încălcate normele legale [11, p.18].

- *Dreptul administrativ reglementează o vastă diversitate de probleme,* din toate sectoarele și domeniile vieții economice și sociale, cum nu o face nici o altă ramură de drept public sau privat, intersectându-se, practic, cu aproape toate celelalte ramuri de drept, public sau privat [7, p.20-21; 4, p.23].

Această trăsătură este determinată de sfera largă a administrației publice, aceasta fiind împuternicită să traducă în viață prevederile legilor și să presteze servicii publice în domenii și sectoare de activitate diverse (educație, sănătate, economie, apărare, politica externă etc.).

- *Dreptul administrativ are un pronunțat caracter de mobilitate,* constând în faptul că normele de drept administrativ se înlocuiesc sau se modifică destul de repede după adoptarea lor [4, p.24; 7, p.20-21].

Acest caracter de mobilitate este determinat de transformările economice și sociale, dar, nu în ultimul rând, și cele poltice, dat fiind faptul că normele adminis-

trative pot fi modificate în funcție de ideologia și concepțiile partidelor ajunse la guvernământ.

Nu mai puțin adevărat este că această permanentă mobilitate a normelor de drept administrativ, de drept public, în general, *dinamica legislativă* caracteristică mai ales, secolului actual a degenerat către o veritabilă *inflație legislativă*, devenită tot mai dăunătoare societății românești, criticată de mediul de afaceri, de societatea civilă, de toți cei cărora legislația li se adresează [13, p.42].

Față de această trăsătură, s-a considerat, dinr-o perspectivă critică, că *„mobilitatea"* dreptului administrativ lasă să se înțeleagă că suntem în prezența teoriei și practicii catastrofelor. Marile principii ale dreptului administrativ se află în Constituție, care, istoria dovedește, că nu are o „foarte mare mobilitate". *Numai anumite norme ale dreptului administrativ*, ca, de pildă, cele care emană de la Guvern și administrația ministerială, *au o mobilitate mai mare*, reclamată de necesitățile realizării, în limitele Constituției și ale legii, a programului de guvernare, acceptat de Parlament [9, p.123].

- O perioadă îndelungată s-a considerat că *dreptul administrativ este imposibil de codificat* (având în vedere cercul larg de domenii reglementate, precum și caracterul pronunțat de mobilitate). Spre exemplu, o sută de ani în urmă, Paul Negulescu se întreba „cum s-ar putea face un cod în care să se vorbească într-un capitol de organizarea județelor, în altul de organizarea comunelor, într-altul de drumuri, în altul de organizarea ministerelor, într-altul de contribuțiuni, în altul de vămi, în unul de poliția vânătoarei, sau a pescuitului, într-altul de cotitul vaselor sau de poliția circulațiunei?" [1, p.18]. Opinia privind imposibilitatea codificării a fost susținută de marea majoritate a doctrinarilor din perioada interbelică, dar se menține și în literatura de specialitate din ultimele decenii [*a se vedea, spre exemplu:* 4, p.23].

Această trăsătură poate fi considerată mai puțin actuală, pornind de la faptul aprobării recente a Codului administrativ al Republicii Moldova din 19.07.2018 [14], precum și a Codului administrativ al României din 03.07.2019 [18]. Așadar, teza privind imposibilitatea codificării dreptului administrativ urmează a fi revizuită. Rămâne însă importantă și actuală întrebarea: ce codificăm? Or, aceste 2 acte normative, deși au un titlu similar, au un conținut diferit, și asupra acestui fapt am atenționat într-un studiu recent [19].

Așa, spre exemplu, Codul administrativ al Romaniei cuprinde *dreptul substanțial (material) administrativ.* În Codul administrativ al României sunt reglementate în detaliu atât aspecte care ţin de organizarea şi funcţionarea autorităţilor şi instituţiilor administraţiei publice la nivel central şi local (Guvern, autorităţi ministeriale şi extraministeriale, autorităţi administrative autonome, autorităţi administrative la nivel local), cât şi aspecte care ţin de statutul funcţionarului public, de regimul proprietăţii publice şi private a statului, a unităţilor administrativ teritoriale, precum și aspecte care ţin de organizarea şi funcţionarea serviciilor publice. Pe de altă parte, conținutul Codului administrativ al Republicii Moldova ne sugerează că suntem în fața unui

cod de procedură administrativă, care are ca obiect de reglementare *procedura necontencioasă și cea contencioasă.* În ambele cazuri, însă, *nu putem vorbi despre o codificare integrală* a dreptului administrativ.

Considerăm că operațiunea de codificare a dreptului administrativ, deși posibilă, rămâne a fi foarte dificilă, pornind de la numărul enorm de norme ce reglementează organizarea și activitatea adminsitrației publice, cercul larg de autorități publice competente să adopte aceste norme, varietatea domeniilor reglementate, dar și caracterul vădit de mobilitate al legislației administrative.

- În dreptul administrativ *unele conflicte juridice* apărute între autoritățile administrației publice și particulari (persoane fizice și juridice) *se soluționează de autoritățile proprii ale administrației publice*, de regulă de cele ierarhic superioare, altele de către structuri adminsitrative cu atribuții jurisdicționale anume înființate. Aceasta, însă, nu exclude și competența autorităților judecătorești care, în condițiile legii, sunt competente să soluționeze asemenea conflicte juridice [3, p.23; 7, p.20-21].
- Dreptul administrativ *are un profund caracter național.* Nu este un drept administrativ la fel pentru toate statele, așa cum nu este o guvernare la fel. Dreptul administrativ al oricărui stat reflectă trecutul istoric, așezarea geografică, organizarea teritoriului, nivelul de deszvoltare social-economic, regimul politic etc.

Republica Moldova, ca, de altfel, România, Franța și majoritatea statelor europene, face parte din *statele sistemului de drept continental*. În aceste state dreptul adminsitrativ reprezintă totalitatea normelor de drept, care reglementează *organizarea sistemului administrației publice, raporturile dintre elementele acestui sistem, strucura internă și statutul lor juridic*. La fel, normele administrative reglementează *relațiile dintre autoritățile administrative și particulari.*

În statele ce fac parte din familia de drept continental obiectul de reglementare al dreptului administrativ este clar determinat. El include toate chestiunile ce țin de administrația publică: înființarea, structura, funcțiile, organizarea activității organelor administrative, actele administrative, procedurile administrative, serviciul public, controlul asupra activității administrative, organizarea instanțelor administrative, contenciosul administrativ.

În *statele sistemului de drept anglosaxon* obiectul dreptului adminsitrativ este conceput diferit. În Marea Britanie știința dreptului adminsitrativ studiază activitatea puterii executive și controlul asupra ei, însă cel mai mult se focusează pe formele, metodele, mijloacele de control judiciar asupra administrației. În general dreptul adminsitrativ în Marea Britanie se află în strânsă legătură cu dreptul constituțional și nu s-a separat categoric de acesta.

Dacă ne referim nemijlocit la Republica Moldova, dreptul administrativ a avut o evoluție specifică, fiind influențat de diverse condiții politice, sociale și economice. Obiectul de reglementare al dreptului administrativ este în plină dezvoltare, fiind influențat în ultima perioadă de perspectiva integrării europene.

În concluzie menționăm că trăsăturile dreptului administrative nu pot fi prezentate printr-o listă exhaustivă. Indiferent de numărul și conținutul trăsăturilor în cauză, considerăm că dezvoltarea acestui subiect este utilă, deoarece ne permite să formăm o imagine mai cuprinzătoare referitor la dreptul administrativ ca ramură de drept, dar și ca știință sau disciplină de studiu.

Referințe bibliografice:

1. Negulescu P. *Tratat de drept administrativ român*. Vol.1. București: Tipografiile României Unite, 1925, 595 p.
2. Popa N. *Teoria generală a dreptului*. Ediția 6. București: C. H. Beck, 2020. 275 p.
3. Cobăneanu S., Bobeico E., Rusu V. *Drept administrativ. Note de curs*. Chișinău: CEP USM, 2012. 308 p.
4. Prisăcaru V. *Tratat de drept administrativ român*. Partea generală. București: Lumina Lex, 1993, 543 p.
5. *Административное право зарубежных стран.* Под ред. Н. Румянцева. Москва: Закон и право, 2015, 455 p.
6. Dvoracek M. *Drept adminsitrativ. Noțiuni întroductive.* Iași: Editura Fundației „Chemarea", 2002, 166 p.
7. Preda M. *Drept administrativ: partea generală*. Ediția a 4-a. București: Lumina Lex. 2006.
8. Molcuț E., Oancea D. *Drept privat roman.* București: Casa de Editură și Presă „Șansa" SRL, București, 1995.
9. Iorgovan A. *Tratat de drept administrativ.* Volumul 1. București: All Beck, 2001, 624 p.
10. Orlov M., Belecciu Ș. *Drept administrativ*. Chișinău: „Elena –V.I.", 2005, 270 p.
11. Mâță D. C. *Drept administrativ.* Volumul I. București: Universul Juridic, 2021, 430 p.
12. Coman Kund F., Coman Kund L. *Drept administrativ: sinteze teoretice şi exerciţii practice*. Bucureşti: Universul juridic, 2013, 338 p.
13. Apostol Tofan D. *Drept administrativ*. Volumul I. Ediția 5. București: C. H. Beck, 2020, 370 p.
14. Codul administrativ al Republicii Moldova, nr.116 din 19.07.2018, întrat în vigoare la 01.04.2019 // Publicat în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 309-320 din 17.08.2018.
15. Petrescu R. N. *Drept administrativ*. București: Hamangiu, 2009, 639 p.
16. Manda C. *Teoria administrației publice*, București: Ed.C.H.Beck, 2013, 248 p.

17. Vedinaș V. *Drept administrativ*. Ediția a XIII-a. București: Universul juridic, 2022. 647 p.
18. Codul administrativ al României, aprobat prin Ordonanța de urgență a Guvernului României, nr.57 din 03.07.2019 // Publicat în Monitorul oficial al României, nr. 555 din 05.07.2019.
19. Țurcan L. *Ce trebuie să conțină un cod administrativ și un cod de procedură administrativă?* Revista națională de drept, nr. 3 (245), 2021, p.10-22.

MECANISME DE GUVERNARE A PENITENCIARELOR PRIN SISTEMUL DE „PROGRESIE EXECUȚIONALĂ”

GOVERNANCE MECHANISMS OF CORRECTIONAL FACILITIES THROUGH THE “EXECUTION PROGRESSION’ SYSTEM”

CZU: 343.82 **DOI:**https://doi.org/10.59295/ssdoed2024.23

Oleg PANTEA[1]

ABSTRACT. *In this work, criminal and correctional legislation were addressed concerning the categories of penitentiaries and the detention regimes for each penitentiary.*

The problems related to establishing the penitentiary category by the court and the possibility of assigning this competence exclusively to the prison administration system, or the creation of a mixed system, were highlighted.

Placing a person in detention presupposes achieving the purpose of punishment - social security and changing inmate behavior. The accomplishment of this goal can only be ensured within the framework of an individualized operational process of sentence execution, based on the prisoner’s personality, behavior, psycho-social and integration needs, and recuperative availability.

Keywords: *prison category, individualization of sentence execution, execution progression, progressive regimes, inmate.*

REZUMAT. *În prezenta lucrare a fost abordată legislația penală și execuțional-penală privind categoriile de penitenciare și regimurile de detenție pentru fiecare penitenciar.*

Au fost scoase în evidență problemele legate de stabilirea categoriei penitenciarului de către instanța de judecată și posibilitatea atribuirii acestei competențe exclusiv sistemului administrației penitenciare, sau crearea unui sistem mixt.

Plasarea în detenție a persoanei presupune realizarea scopului pedepsei - siguranța socială și schimbarea comportamentală a deținutului. Realizarea acestui scop poate fi asigurată numai în cadrul unui proces operațional individualizat de executare a pedepsei, având la bază personalitatea deținutului, comportamentul, nevoile psiho-sociale și de integrare, disponibilitatea recuperativă.

Cuvinte-cheie: *categorie de penitenciar, individualizarea executării pedepsei, progresie execuțională, regimuri progresive, deținut.*

Statul, ca organizație socială trebuie să-și asigure ordinea și disciplina, astfel încât conduita fiecărui membru al societății să fie în limitele legii. Aceste două valențe importante fac parte din perimetrul siguranței umane, unde fiecare membru are dreptul să viețuiască în „armonie și pace”.

Toate acestea pot fi garantate printr-un sistem de norme juridice, stabilite de autorități pentru reglementarea comportamentului social, care au la bază cele mai de preț valori sociale: libertatea, dreptatea, ordinea de drept. Deopotrivă sunt elemente

[1] Oleg PANTEA, dr. conf. univ., Universitatea de Stat din Moldova, E-mail: panteaoleg@gmail.com , ORCID: 0000-0002-8790-5472

esențiale ale democrației, care dau apreciere, atât vieții politice, cât și influențează direct asupra sistemului de drept național și internațional.

Printr-o explozie de rafinament social, în care organizarea comunitară este prinsă în ancora globalizării, valențele descrise mai sus sunt într-o continuă dinamică și se aliniază noilor tipuri de relații sociale care apar/ se dezvoltă, deteminând legiuitorul să țină tonusul actualizat al legiferării.

Într-un orizon perfect, fiecare individ trebuie să respecte preceptele legii și să manifeste o conduită pro-socială acceptată de majoritatea membrilor societății. Însă, natura responsabilităților legale ale persoanelor, obligațiile pe care oamenii ar trebui să le exploareze în baza convingerilor despre ce e bine și ce este rău, nu întotdeauna se regăsesc prin evantaiul motivelor privite de cei care ar trebui să respecte legea. Aici nu vom insista asupra resorturilor de natură psihică ale celor care decid să se conformeze sau, din contră, să nu se supună legilor.

Omul contemporan, fiind mult mai informat decât predecesorii săi din istoria cunoscută și, în același timp, mai puțin atașat de dogmele religioase, este din ce în ce mai puțin obedient față de autoritatea legii. În anumite conjuncturi, încălcările de lege sunt de natură să aducă atingere gravă valorilor ocrotite și atrag după sine cea mai severă formă de raspundere și sancțiune juridică pentru om, privarea de libertate.

Privațiunea de libertate (închisoare, arest) este o pedeapsă/ sancțiune excepțională, aplicată de instanța de judecată față de persoanele care au comis infracțiuni sau contravenții. Prin izolarea persoanei statul își propune ca scop - asigurarea securității umane și schimbarea comportamentală a autorului faptei. Pentru realizarea scopului autoritățile statului au nevoie de instrumente eficiente de guvernare, astfel încât persoana aflată în detenție să revină în comunitate „om resocializat", util societății.

Prin mecanisme eficiente de guvernare la executarea pedepsei închisorii avem în vedere „un ansambu de operațiuni/ intervenții din partea organelor care pun în executare hotărârea instanței de judecată de condamnare a persoanei, de la depunere până la eliberarea persoanei din penitenciar, (organizarea regimurilor de detenție, activitățile recuperative, disciplina penitenciară, ș.a.).

Sistemul penitencar din Republica Moldova a cunoscut în 3 decenii o evoluție sumbră, de la adăpostul inflației galopante până la inutilitatea demersurilor reformatoare și încălcarea drepturlor omului. Odată cu aderarea Republicii Moldova la Consiliului Europei, au apărut primele inspecții regionale, s-au intensificat vizitele Comitetului European pentru prevenirea torturii, dar și crearea mecanismelor naționale de control al respectării drepturilor omului în locurile de detenție.

La fel, nu putem nega aici influența directă a regimului politic, a modului în care se exercită autoritatea pentru a gestiona resursele economice naționale și sociale dedicate anume dezvoltării raporturilor execuțional-penale, dar și capacitatea autorităților statului de a elabora, formula și implementa acțiuni în acest sens.

Adoptarea Codului de executare în anul 2004 a fundamantat cadrul legislativ al sistemului execuțional-penal național, determinând principiile executării pedepsei și regimurile de deținere, derivatele resocializării și disciplina penitenciară. Aparent aceste reglementări erau destul de pregnante din punct de vedere al situsului impus față de asemenea instituții și a recomandărilor structurilor internaționale. Aplicarea practică, însă, a dovedit multe lacune legislative și de procedură operațională, ceea ce face să devină destul de anevoioasă realizarea scopului pedepsei închisorii, de la stabilirea categoriilor de penitenciare, a regimurilor de detenție, până la principiile executării pedepsei și activitățile recuperative.

Una din sarcinile autorității care pune în executare pedeapsa închisorii/arestului este *crearea unui sistem solid de reabilitare oamenilor, bazat pe evaluarea interdisciplinară a nevoilor la toate nivelurile (socială, psihologică, materială), crearea unei culturi a resocializării persoanelor deținute și asigurarea cu personal pregătit profesional*. Doar în aceste condiții vom putea asigura respectarea demnității persoanei, a drepturilor omului în detenție. Or, despre drepturile omului vorbim nu doar prin prisma condițiilor precare de detenție, dar și prin adoptarea unor programe de recuperare. Mai mult ca atât, vizitele organizmelor internaționale, controalele realizate de echipa Mecanismului national pentru prevenirea torturii din cadrul Oficiului Avocatului Poporului scot în evidență probleme sistemice cu care se confruntă astăzi statul în respectarea drepturilor omului în locurile de detenție: sistem de sănătate precar, programe de reabilitare insufcieinte, condiții proaste de detenție, supraaglomerarea instituțiilor penitenciare, lipsa de personal calificat, ș.a. O soluție în acest sens ar fi umanizarea politicii penale a statului, în măsura în care pentru unele categorii de fapte ilicite, mai puțin periculoase să se apeleze la pedepsele alternative detenției (de exemplu, munca neremunerată în folosul comunității).

În această ordine de idei, reliefăm alte trei valențe privind respectarea drepturilor omului în locurile privative de libertate: particularitățile asertivității în relația funcționar-deținut; securitatea dinamică în locurile de detenție și rolul participativ al autorităților publice locale.

a. Persoanelor aflate în conflict cu legea le sunt garantate toate drepturile și libertățile, cu excepția celor care sunt restrânse prin hotărârea instanței de judecată. Abordarea deținuților trebuie să fie una corectă, respectuoasă, cu gradul maxim de inteligență - comunicarea asertivă. Adoptarea acestui model de comunicare în raport cu deținuții a determinat evidențierea următoarelor reguli:

-capacitatea funcționarului de a spune respectuos „nu”, fără a subjuga deținuții, fără limbaj agresiv și impulsiv;

-expunerea în penitenciare a sentimentelor pozitive/ negative într-o manieră în care să nu provoace tulburări;

-formularea corectă din partea funcționarilor a cerințelor de a se respecta regulile de ordine interioară, în măsura în care acestea să întărească relațiile profesionale

între angajat și deținut, care să contribuie la reducerea stresului și tensiunii între persoane.

b. Siguranță dinamică în locurile de detenție reprezintă un concept bazat pe regulile eticii profesionale și gradul de respectare de către deținuți a normelor în penitenciare. Pilonii care asigură dezvoltarea acestui concept rezidă în:

-respectarea drepturilor și intereselor legitime ale personalului penitenciar, ale persoanelor deținute și altor subiecți/ participanți;

-legalitatea și legitimitatea siguranței dinamice;

-complexitatea măsurilor aplicate de autoritățile penitenciare, pentru ca executarea pedepsei să fie realizată în baza *principiului individualizării*;

-valoarea aplicativă a măsurilor de prevenție.

c. Apoi, deținerea unei persoane în penitenciar presupune intervenții din partea statului privind asigurarea condițiilor materiale, recuperarea psiho-socială, activități de resocializare, alte acțiuni. Acest ansamblu de acțiuni operaționale este de neconceput fără participarea autorităților publice locale, mai ales localitățile unde sunt dislocate aceste penitenciare. Percepția generală în comunitate precum că penitenciarele își asumă integral punerea în executare a pedepsei închisorii este una eronată și nu poate fi acceptată, în măsura în care ne dorim să avem un sistem funcțional, care să livreze rezultate așteptate – oameni liberați din penitenciare cu schimbări comportamentale pro-sociale. Mai mult decât atât, după liberarea din detenție persoana se întoarce exact în localitate, iar rolul autorităților locale este integrare lor în societate, în localitate, în familie.

Potrivit art. 167 alin. (1) Cod de executare [1], „Principiile legislaţiei execuţional-penale", Executarea hotărârilor cu caracter penal se efectuează în baza principiilor legalităţii, democratismului, umanismului, respectării drepturilor, libertăţilor şi demnităţii umane, egalităţii condamnaţilor în faţa legii, diferenţierii, *individualizării şi planificării executării pedepselor penale*, aplicării raţionale a mijloacelor de corijare a condamnaţilor şi stimulării comportamentului respectuos faţă de lege. Identificăm, în acest sens, principiul individualizării, prezentat de doctrină ca individualizarea administrativă, care se referă la modalităţile concurente în care se execută pedeapsa aplicată de instanţa de judecată.

În general, noțiunea de individualizare a avut o utilitate și interpretare distinctă în funcție de doctrinele diferitor școli de drept, care s-au succedat de-a lungul timpului. În concepția școlii clasice a dreptului penal, pedeapsa era înțeleasă ca un echivalent al răului produs prin ilicit, iar pedeapsa trebuia să corespundă acestui rău, ci nu persoanei făptuitorului, neexistând un interes pentru individualizarea acesteia [2, p. 349]. O preocupare în acest sens s-a dezvoltat odată cu răspândirea ideilor școlii pozitiviste a dreptului, atunci când s-a lansat concepția conform căreia reacția statului trebuie să vizeze factorii faptei ilicite, astfel încât nu fapta, ci individul prezintă periculozitate, iar pedeapsa nu trebuie individualizată în raport cu pretinsa gravitate a faptei, ci în funcție de natura făptuitorului. Astfel, raportat la subiectul cercetării

noastre, individualizarea executării pedepsei reprezintă operaţiunea de individualizare, realizată de serviciile specializate din cadrul sistemului administrației penitenciare privind executarea pedepselor şi se realizează prin adaptarea regimului de deținere la rezultatele evaluării deținutului (personalitatea, caracterul prejudiciabil al crimei comise, conduita postinfracțională, tendințele schimbării comportamentale) și nevoile identificate. Avem în vedere un proces complex de evaluare și determinare a pașilor ce urmează a fi întreprinși pentru realizarea scopului pedepsei.

În aceeași ordine de idei, Pct. 25 din Regulile penitenciare europene stabilește că, „regimul penitenciar trebuie să răspundă nevoilor sociale ale deținuților" [3, p. 25]. Iar, Regula nr. 89, 92 din Ansamblul de Reguli minime ale ONU pentru tratamentul deținuților [4, R. 89], reliefează despre „individualizarea tratamentului față de deținuți, inclusiv la repartizarea persoanelor în penitenciare". Autoritățile penitenciare trebuie să utilizeze toate mijloacele corespunzătoare, inclusiv influența religioasă în țările în care acest lucru este posibil, studiile, direcționarea și instruirea profesională, activitatea socială, consilierea privind angajarea în câmpul muncii, dezvoltarea fizică și consolidarea caracterului moral, în conformitate cu necesitățile individuale ale fiecărui deținut, ținând cont de antecedentele sale sociale și penale, capacitățile și aptitudinile fizice și mentale, temperamentul personal, durata pedepsei și perspectivele de după eliberare. În continuarea demersului, după intrarea deținutului în penitenciar și după studierea personalității în privința acestuia trebuie să fie elaborat, cât de curând posibil, un program de tratament prin prisma cunoștințelor obținute despre necesitățile sale, capacitățile individuale și caracterul său.

Analizând aceste precepte prin prisma categoriilor de penitenciare care le prevede Codul penal și Codul de executare și a regimurilor de deținere create în penitenciare, constatăm că acestea nu răspund particularităților individualizării executării pedepsei. Legiuitorul național identifică la art. 72 Cod penal [5] și art. 197 Cod de executare, trei categorii de penitenciare: închis, semiînchis și deschis, iar pentru fiecare categorie de penitenciar regimurile: inițial, comun și de resocializare. Durata aflării într-un regim sau altul este determinată de legiuitor: 1 lună, 3 luni și 6 luni în funcție de categoria penitenciarului. Din punctul nostru de vedere această normă vine în contrapunere cu principiul individualizării, care limitează funcționarul din penitenciar să determine regimul în dependență de personalitatea deținutului, disponibilitatea de a participa la activitățile recuperative, stabilirea regimului după riscul de recidivă. Apoi, un alt clivaj juridic al individualizării executării pedepsei este prevederea de la art. 385 alin. (9) Cod de procedură penală [6], conform căreia instanța de judecată este competentă să stabilească tipul de penitenciar. În așa fel, judecătorul este acea persoană care își ia asupra sa responsabilitatea nu doar pentru individualizarea pedepsei penale, ci și pentru individualizarea executării acesteia. Iar, în calitate de criterii de stabilire a categoriei de penitenciar unde va executa pedeapsa sunt: termenul pedepsei, sexul persoanei și vârsta (minori). Constatăm și aici că, legiuitorul a trecut cu vederea un criteriu fundamental de stabilire a executării

pedepsei – individualizarea – după: natura faptei, profilul făptuitorului, atitudinea, conduita post-infracțională, riscurile.

Este important să menționăm că, transferul dintr-un regim de executare în altul în cadrul aceluiași penitenciar poate avea loc doar în consecutivitate, după gradul de severitate. De la regimul închis deținutul poate fi transferat doar la regimul semiînchis (nu și deschis), iar de la regimul semiînchis doar spre regimul deschis. Însă, admitem și transferul „regresiv", atunci când persoana condamnată este transferată dintr-un regim mai favorabil spre un regim mai sever (de la deschis la semiînchis sau de la semiînchis la închis). Regimul de executare a pedepsei închisorii se stabilește de comisia penitenciarului, la prima întrunire a acesteia, după aplicarea regimului provizoriu sau de carantină ca noi sosiți în instituție.

Din punctul nostru de vedere, legiuitorul nu trebuie să prevadă expres un termen exact pentru executarea pedepsei într-un regim sau altul, ar fi bine ca durata să o decidă comisia penitenciarului, la propunerea personalului specializat. Individualizarea executării pedepsei este intrinsec legată de progresivitate socială, având la bază natura faptei comise, personalitatea deținutului, conduita și riscurile de siguranță, iar stabilirea legală a duratei executării pedepsei într-un regim sau altul mai mult ar complica realizarea acestui principiu.

Apoi, „adaptarea" la mediul închisorii are un caracter forțat, deoarece deținutul este practic impus prin hotărârea judecătorească să trăiască în închisoare. Este nevoit să se adapteze la viața grupului de indivizi, la regulile impuse de personalul închisorii, chiar și la regulile neformale ale deținuților. În acest fel, deținutul nu prea poate decide părăsirea grupului și nu are altă alternativă, decât doar părăsirea grupului familial.

Totodată, reiterăm că principiul individualizării executării pedepsei presupune luarea în considerație a caracteristicilor personalității deținuților, nevoile și riscurile specifice și reflectarea acestora în planul individual de executare a pedepsei. Este puțin probabil că aceste particularități vor fi luate în considerație de instanța de judecată la stabilirea executării pedepsei, pur și simplu nu are cum s-o facă, deoarece presupune implicarea multidisciplinară a specialiștilor psihologi, asistenți sociali, educatori, din siguranța deținerii și regimul penitenciar. Corespunzător, aceste competențe de stabilire a tipului de penitenciar trebuie atribuite personalului specializat al penitenciarelor. Instanța de judecată va stabili doar care este pedeapsa, iar categoria penitenciarului va rămâne pe seama personalului penitenciar.

În vederea individualizării executării pedepsei, avem nevoie de o construcție juridică nouă a sistemului executării pedepsei închisorii, de o redefinire a scopului acesteia. Propunerea de proiect a noului clasificator de penitenciare în Republica Moldova a fost descrisă în publicația precedentă. Instituțiile penitenciare vor avea altă structură, una bazată pe regimuri de progresie la executarea pedepsei.

Analizând informația prezentat supra, susținem următoarele *concluzii*:

1. Regimul penitenciar stabilește un complex de măsuri, drepturi și obligațiuni, de la intrarea în penitenciar pentru perioada detenției și până la eliberare, inclusiv

măsuri de menținere a ordinii și disciplinei penitenciare, astfel încât prin acestea să fie asigurată siguranța deținuților și siguranța personalului din penitenciare, reintegrarea socială a persoanelor. Repartizarea/plasarea deținutului într-un regim sau altul va fi precedată de evaluarea complexă a acestuia din partea personalului specializat al penitenciarului, în baza criteriilor prevăzute de lege.

2. Principiul individualizării executării pedepsei presupune că autoritățile penitenciare vor lua în considerație particularitățile personale ale deținuților, nevoile și riscurile specifice.

3. Instanța de judecată trebuie să stabilească durata pedepsei pentru o anumită infracțiune, iar angajații sistemului administrației penitenciare vor stabili regimul de deținere în baza criteriilor oficial aprobate și evaluărilor individuale ale deținuților.

În urma concluziilor stabilite, se înaintează următoarele *recomandări*:

1. Modificarea și completarea prevederilor art. 72 al. (1) Cod penal și art. 197 al. (1) Cod de executare, prin redefinirea categoriilor de penitenciare într-o modalitate simplificată, cu atribuirea prerogativelor de stabilire a tipurilor de penitenciare de către Administrația Națională a Penitenciarelor, Ministerul Justiției. Totodată, modificarea și completarea conținutului art. 72 alin. (7) Cod penal, într-o redacție nouă, după cum urmează: „Stabilirea și schimbarea tipului de penitenciar se realizează de către personalul specializat al penitenciarului, în baza evaluării complexe a deținutului".

2. Abrogarea art. 385 alin. (1) pct. 9 din Codul de procedură penală.

3. În calitate de soluţie pe termen lung Republica Moldova trebuie să-şi restarteze în întregime structura sistemului penitenciar, renunțând la dormitoare comune, de tip „hală" și trecerea la o altă opțiune, de tip „monocelulară", pentru a asigura un sistem de progresie la executarea pedepsei".

Referințe bibliografice:

1. Codul de executare al Republicii Moldova, adoptat la 24.12.2004. Publicat în Monitorul Oficial al Republicii Moldova Nr. 34-35 din 03.03.2005. Republicat în Monitorul Oficial Nr. 214-220 din 05.11.2010.
2. Bulai C. Manual de drept penal. Partea generală. București: All Beck, 1997.
3. Regulile penitenciare europene (REC 2006)2, adoptate de Comitetul de Miniștri ai Consiliului Europei la 11.01.2006, în timpul celei de-a 952-a reuniuni a Miniștrilor Delegați. Online la: https://rm.coe.int/16804c8d9a (accesat la 12.12.2023).
4. Ansamblul de Reguli minime ale ONU pentru tratamentul deținuților, adoptate prin Rezoluția Adunării Generale din 17.12.2015. Online la: https://avp.ro/wp-content/uploads/2020/07/ansamblu_reguli_mnp.pdf (accesat la 11.12.2023).

5. Codul penal al Republicii Moldova, adoptat la 18.04.2022. Publicat în Monitorul Oficial al Republicii Moldova Nr. 128-129 din 13.09.2002. Republicat în Monitorul Oficial Nr. 72-74 din 14.04.2009.
6. Codul de procedură penală al Republicii Moldova, adoptat la 14.03.2003. Publicat: Monitorul Oficial Nr. 104-110 la 07.06.2003. Republicat: Monitorul Oficial Nr. 248-251 din 05.11.2013.
7. Legea nr. 300 din 21.12.2017 cu privire la sistemul administrației penitenciare. Publicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 48-57 din 16.02.2018.
8. Statutul executării pedepsei de către condamnați, aprobat prin Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr. 583 din 26.05.2006. Publicat în Monitorul Oficial al Republicii Moldova Nr. 91-94 din 16.06.2006.

EROAREA JUDICIARĂ: CONCEPT ȘI REGLEMENTARE[1]

JUDICIAL ERROR: CONCEPT AND LEGAL REGULATION

CZU: 343.159 + 347.933 **DOI:**https://doi.org/10.59295/ssdoed2024.24

Irina IACUB[2]

ABSTRACT. *The study is focused on the issue of judicial error as a concept and legal category. Starting from the constitutional text, in which the notion of "error" is attested, and the legislation that develops it, an attempt is made to clarify its meaning, taking into account the lexicographical explanations from explanatory dictionaries and those of legal terms. The main conclusion is focused on the idea that the judicial error, which includes in itself the error of fact and law (even if only one of them), can be admitted as a result of the violation of material or procedural rules, which denotes that it essentially represents an action/ illegal inaction.*

***Keywords**: error, judicial error, factual error, legal error, judge.*

REZUMAT. *Studiul este axat pe problema erorii judiciare ca concept și categorie juridică. Plecând de la textul constituțional, în care este atestată noțiunea de „eroare", și legislația care îl dezvoltă, se încearcă clarificarea sensului acesteia ținându-se cont și de explicațiile lexicografice din dicționarele explicative și cele de termeni juridici. Concluzia principală este axată pe ideea că eroarea judiciară, care cuprinde în sine eroarea de fapt și de drept (fie doar una dintre acestea), poate fi admisă ca urmare a încălcării normelor materiale sau procedurale, ceea ce denotă că reprezintă în esență o acțiune/inacțiune ilegală.*

***Cuvinte-cheie:** eroare, eroare judiciară, eroare de fapt, eroare de drept, eroare juridică, judecător.*

Introducere. Interesul cercetării conceptului de eroare judiciară a pornit de la norma cuprinsă în art. 53 alin. (2) din Constituția Republicii Moldova [5], care prevede următoarele: „Statul răspunde patrimonial, potrivit legii, pentru prejudiciile cauzate prin erorile săvârșite în procesele penale de către organele de anchetă și instanţele judecătorești."

Din conținutul normei citate pot fi desprinse câteva momente importante:

- statul răspunde patrimonial pentru prejudiciile cauzate prin *erori*;
- statul răspunde patrimonial pentru prejudicii cauzate prin *erori* săvârșite în *procesele penale*;
- statul răspunde patrimonial pentru prejudiciile cauzate prin *erori* săvârșite *în procesele penale* de anumiți subiecți: *organele de anchetă și instanţele judecătorești*.

[1] Studiu elaborat în cadrul Proiectului instituțional cod/nr. 20.80009.1606.05 „*Calitatea actului de justiție și respectarea drepturilor persoanei în Republica Moldova: cercetări interdisciplinare în contextul implementării acordului de asociere Republica Moldova-Uniunea Europeană*" (2020-2023).

[2] Irina IACUB, doctor în drept, conferențiar universitar, Institutul de Științe Penale și Criminologie Aplicată, cercetător științific în cadrul Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, irinaiacub@mail.ru; https://orcid.org/0000-0002-8349-2789

Sub aspect comparativ, atragem atenția că norma similară din *Constituţia României* (art 52 alin. (3) [7]) prevede: „Statul răspunde patrimonial pentru prejudiciile cauzate prin **erorile judiciare**. Răspunderea statului este stabilită în condiţiile legii şi nu înlătură răspunderea magistraţilor care şi-au exercitat funcţia cu rea-credinţă sau gravă neglijenţă". Observăm că constituantul român operează expres cu noțiunea de *eroare judiciară,* fapt ce, intuim, a influențat și interpretarea dată normei constituționale autohtone în literatura de specialitate de la noi.

Plecând de la faptul că noțiunea de *eroare*, utilizată de către constituantul moldovean, reprezintă, în esență, *temeiul de fapt* al răspunderii (patrimoniale) a statului, considerăm că aceasta merită o atenție distinctă atât din partea doctrinarilor, cât și a practicienilor, în vederea precizării conținutului exact al acesteia.

Ca urmare a studierii lucrărilor de specialitate în materie, am constatat că în interpretarea doctrinară a normei constituționale citate, de cele mai multe ori, referință se face nu la „eroare", ci la „eroare judiciară". Bunăoară, în însăși *Comentariul Constituției Republicii Moldova* este expres indicat că „[d]ispoziţiile alin. (2) din art. 53 stabilesc răspunderea patrimonială a statului pentru prejudiciile cauzate prin *erori judiciare* în procese penale" [6, p. 215].

O astfel de idee este preluată și de practicieni. Ca exemplu, dna judecător V. Muntean menționează în context: „[r]eieşind din conţinutul acestei norme constituţionale (art. 53 alin. (2) – e.n.), putem concluziona că temeiul apariţiei dreptului la repararea prejudiciului cauzat prin *erori judiciare* este admiterea *erorii* în activitatea organelor de urmărire penală şi a instanţelor judecătoreşti" [17, p. 232]. Credem că nu vom greși dacă vom afirma că o astfel de „interpetare" este acceptată tacit de întreaga doctrină.

Pornind de la cele menționate, considerăm că ar fi totuși necesar de precizat în ce măsură noțiunea de „eroare" din dispoziția art. 53 alin. (2) din *Constituție* este echivalentă/sinonimă cu cea de „eroare judiciară". Altfel spus, trebuie oare să interpretăm *eroarea* menționată în textul constituțional ca fiind doar *eroare judiciară*?!

Conceptul de „eroare". În vederea clarificării acestui moment, precizăm inițial că în doctrină *eroarea* este văzută ca „o falsă ori greșită reprezentare a realității", „antonim al noțiunii de adevăr" [19, p. 101]. În același scop, vom apela și la unele dicționare explicative a limbii române, care explică noțiunea în cauză atât în sensul ei larg, cât și în sens juridic.

Astfel, potrivit *Noului dicționar universal al limbii române* [18, p. 436], în sens larg, noțiunea „eroare" presupune: „opinie, concepție greșită; greșeală, valoare falsă"; iar în **sens juridic** – „viciu de consimțământ ce poate atrage nulitatea unui act".

Dicționarul explicativ al limbii române [11, p. 347] oferă următoarea explicație lexicografică: în sens larg, noțiunea de „eroare" desemnează „cunoștință, idee, părere, opinie greșită; ceea ce e greșit; greșeală", iar în **sens juridic** – „falsă reprezentare asupra unei situații de fapt ori asupra existenței unui act normativ".

Dicționarul explicativ ilustrat al limbii române [12, p. 668], la rândul său, cuprinde următoarea explicație a noțiunii de „eroare”; în sens larg – „lipsă de concordanță între percepțiile noastre și realitatea obiectivă, confirmată de practică; cunoștință greșită, falsă, denaturată despre realitatea obiectivă”; în **sens juridic** – „falsă reprezentare asupra unei situații de fapt ori asupra existenței sau conținutului unui act normativ, care poate constitui cauza anulării unei sentințe, a unui act”.

În *Dex-online* [8], noțiunea de „eroare” semnifică, în sens larg, „greșeală, incorectitudine, inexactitate”, iar în **sens juridic** – „reprezentare falsă a unei situații care poate servi drept cauză a anulării unei decizii sau a unui act”.

Mai mult, ultimele două dicționare enunțate explică și noțiunile de:

- *eroare de drept* – ca fiind „interpretare greșită a codului penal” sau „greșeală de interpretare a codului penal”;

- *eroare de fapt* – ca „ignorarea sau interpretarea greșită a datelor concrete într-un proces” sau „greșeală de interpretare a împrejurărilor materiale ale unui fapt”.

În același timp, și *dicționarele juridice* cuprind câteva explicații. Bunăoară, *Micul dicționar juridic* [13, p. 93], explică noțiunea de „eroare” ca fiind „[r]eprezentarea falsă pe care o persoană și-o face privitor la un act juridic sau o acțiune”. În același context, se precizează că „eroarea de fapt” se referă la situații material-obiective, în timp ce „eroarea de drept” privește existența sau sensul unei norme juridice.

Spre deosebire de acesta, alte dicționare juridice pun accentul și explică noțiunea doar în contextul unei anumite materii de drept. Bunăoară, în *Dicționarul de termeni juridici*, semnat de C.D. Muscalu și E. Vartic [10, p. 164], este explicat sensul noțiunilor de „eroare de drept” și „eroare de fapt” doar în materia dreptului penal:

- *eroare de drept* – necunoașterea sau cunoașterea greșită a unei norme juridice, care are efecte diferite față de normele asupra cărora se raportează (norme penale sau extrapenale);

- *eroare de fapt* – o cauză de înlăturare a caracterului penal al faptei, prin înlăturarea vinovăției, fiind definită ca „reprezentarea greșită din momentul săvârșirii faptului determinată de necunoașterea sau cunoașterea greșită a acestuia, în momentul săvârșirii faptului”.

La rândul său, *Dicționarul de termeni juridici*, elaborat de E. Derdișan [10, p. 151-152], conține explicații asupra sensului:

- noțiunii de *eroare de fapt* în materie penală („necunoașterea sau cunoașterea incompletă, greșită, a unor date ale realității faptice, materiale”) și civilă („falsa reprezentare a unei stări de fapt la încheierea actului juridic civil”);

- noțiunii de *eroare de drept* în materie penală („necunoașterea sau cunoașterea greșită a legii penale”) și civilă („falsa reprezentare a existenței sau conținutului unei norme juridice civile”);

- noțiunii de *eroare materială* în materie de procedură penală (greșeală existentă în actele procedurale întocmite de organul de urmărire penală sau instanța de judecată).

Rezumând cele expuse, considerăm că **noțiunea de „eroare" în materie juridică trebuie înțeleasă ca fiind o falsă reprezentare asupra unei *stări de fapt* (eroare de fapt) sau asupra existenței sau conținutului/sensului unei *norme juridice* (eroare de drept)** [14, p. 23]**.**

Conceptul de „eroare judiciară". Dincolo de cele menționate, atragem atenția că dicționarele citate conțin și unele explicații pe marginea noțiunii propriu-zise de „eroare judiciară", după cum urmează:

- „condamnare de către instanță a unui nevinovat" [18, p. 436];
- „stabilire greșită a faptelor într-un proces penal, ce poate duce la condamnări nedrepte" [8];
- „eroare ce are loc cu prilejul judecării unei cauze penale, constând în greșita stabilire a faptelor, ceea ce a avut ca urmare pronunțarea unei hotărâri nedrepte" [10, p. 152].

Același sens al noțiunii este recunoscut și în celelalte două dicționare, doar că de astă dată *eroarea judiciară* este echivalată cu *eroarea juridică* (acestea două fiind văzute ca noțiuni sinonime). Mai mult, *Dicționarul explicativ al limbii române* nici nu invocă noțiunea de *eroare judiciară,* ci explică doar *eroarea juridică,* în sensul de mai sus („greșită stabilire a faptelor dintr-un proces penal, care duce la pronunțarea unei condamnări nedrepte").

În opinia noastră, reducerea noțiunii de *eroare judiciară* doar la sensul de „condamnare a unei persoane nevinovate" este eronată și generează mai mult o confuzie, întrucât și în domeniul procesului civil, contravențional etc. pot fi admise *erori judiciare* (legislația procesual civilă operând expres cu o astfel de noțiune).

La fel nu este corectă nici identificarea *erorii judiciare* cu *eroarea juridică*, cel puțin din considerentul că, în primul caz, *eroarea* desemnează soluția greșită dată într-un proces judiciar (moment la care vom reveni), în timp ce *eroarea juridică* sugerează o eroare admisă în procesul de identificare, interpretare și aplicare a legii (sinonimă mai curând cu „eroarea de drept" sau, în general, cu „eroarea" în materie juridică).

Aspecte de interpretare doctrinară și reglementare normativă. Revenind la textul constituțional analizat (art. 53 alin. (2) din *Constituția RM*), la o primă vedere, cele expuse ne duc la concluzia că noțiunea de *eroare*, folosită de constituant, trebuie interpretată ca *eroare judiciară* (ceea ce și explică confuzia doctrinară în domeniu), mai ales că acesta expres prevede: „erorile săvârșite în procesele penale". Deci, se poate spune că statul răspunde patrimonial pentru prejudiciile cauzate în procesele penale prin *erori judiciare*.

Totuși, rămâne neclar însă dacă o *eroare judiciară* poate fi admisă de „organele de anchetă", după cum se menționează în Constituție, sau mai corect, la moment, de organele de urmărire penală? Prin prisma acestei întrebări, textul constituțional devine deja confuz. Cu titlu de ipoteză, răspunsul în acest caz poate fi doar negativ.

Pentru argumentarea acestuia, considerăm necesar a aprofunda două aspecte:

- sensul doctrinar și legal al noțiunii de *eroare judiciară* și

- modul în care legiuitorul o folosește în legislația ramurală.

În ce privește conceptul de *eroare judiciară*, în doctrină se menționează că „aceasta este asociată materiei penale, cu referire la o eroare de fapt săvârșită de instanța care, fiind chemată să se pronunțe asupra unei acuzații penale, dispune condamnarea unei persoane nevinovate" [1, p. 458]. Într-o altă opinie, prin *eroare judiciară* se înţelege „pedepsirea sau aplicarea constrângerii procesual penale faţă de o persoană nevinovată de săvârşirea infracţiunii" [17, p. 232]. Observăm că explicațiile doctrinare sunt similare celor conținute în dicționarele menționate mai sus.

În viziunea noastră, astfel de definiții date *erorii judiciare* sunt extrem de înguste, mai ales că nu doar legislația procesual penală, dar și cea procesual civilă folosește noțiunea dată. În concret, *Codul de procedură civilă al Republicii Moldova* [3], invocă această noțiune în contextul reglementării căilor de *recurs* și *revizuire* a hotărârilor judecătorești, după cum urmează:

- art. 445: *„(1) Instanţa, după ce judecă recursul, este în drept: (...) c) să admită recursul, să caseze integral decizia instanţei de apel şi să trimită cauza spre rejudecare în instanţa de apel o singură dată dacă* ***eroarea judiciară*** *nu poate fi corectată de către instanţa de recurs"*;

- art. 453: „(*6[1]) În cazul în care o hotărîre examinată anterior în apel şi în recurs a fost supusă revizuirii, cauza se trimite, după admiterea cererii de revizuire, la rejudecare în apel dacă* ***eroarea judiciară*** *nu poate fi corectată de către instanţa de recurs".*

Din aceste dispoziții legale, derivă destul de clar că *eroarea judiciară* ține nemijlocit de soluția dată de către instanță unei cauze, care este în esența sa greșită. Ne fundamentăm deducția și pe dispozițiile art. 432 alin. (4) din *Codul de procedură civilă*, care prevede: „[s]ăvîrşirea altor încălcări decît cele indicate la alin. (3) constituie temei de declarare a recursului doar în cazul şi în măsura în care acestea au dus sau ar fi putut duce la *soluţionarea greşită a cauzei* sau în cazul în care instanţa de recurs consideră că aprecierea probelor de către instanţa judecătorească a fost arbitrară, sau în cazul în care *erorile* comise au dus la încălcarea drepturilor şi libertăţilor fundamentale ale omului."

În același timp, merită atenție și prevederile legislației procesual penale care se referă la *eroarea judiciară*. Noțiunea este utilizată doar de două ori în textul *Codului de procedură penală al Republicii Moldova* [4], dar fără a i se explica semnificaţia [17, p. 235]. Prima referinţă o găsim în art. 23 din Cod, în denumirea marginală a acestuia, în timp ce nemijlocit conţinutul articolului nu invocă noţiunea respectivă. A doua oară termenul *eroare judiciară* este utilizat în contextul temeiurilor de rejudecare a cauzei, în art. 435 alin. (2) lit. c) din Cod, potrivit căruia „la examinarea recursului, dacă se constată că *eroarea judiciară* nu mai poate fi corectată, instanţa de recurs poate dispune ca pricina să fie rejudecată în instanţa de apel."

Paralel cu termenul de *eroare judiciară,* legislația procesual penală mai folosește alte două sintagme apropiate ca înțeles: „eroare de drept" și „viciu fundamental" [17,

p. 235]. Astfel, în art. 427 alin. (1) *Codul de procedură penală* se prevede: „[h]otărîrile instanţei de apel pot fi supuse recursului pentru a repara *erorile de drept* comise de instanţele de fond şi de apel...". La fel și în art. 453 alin. (1) este prevăzut: „[h] otărîrile irevocabile pot fi atacate cu recurs în anulare în scopul reparării *erorilor de drept* comise la judecarea cauzei, în cazul în care un *viciu fundamental* în cadrul procedurii precedente a afectat hotărîrea atacată, inclusiv cînd Curtea Europeană a Drepturilor Omului informează Guvernul Republicii Moldova despre depunerea cererii".

Mai mult, în art. 6 punct 11[1]) este definită noțiunea de „eroare gravă de fapt" (ca „stabilirea eronată a faptelor, în existenţa sau inexistenţa lor, prin neluarea în considerare a probelor care le confirmau sau prin denaturarea conţinutului acestora"), care este folosită o singură dată în art. 444 alin. (1) pct. 6), după cum urmează: „[h] otărîrile judecătoreşti pot fi supuse recursului pentru a repara *erorile de drept* comise de instanţele de fond în cazurile în care: (…) 6) instanţa de apel nu s-a pronunţat asupra tuturor motivelor invocate în apel sau hotărîrea atacată nu cuprinde motivele pe care se întemeiază soluţia ori motivarea soluţiei contrazice dispozitivul hotărîrii sau acesta este expus neclar, sau instanţa a admis o *eroare gravă de fapt*, care a afectat soluţia instanţei".

O situație similară atestăm și în *Codul contravențional al RM* [2], care în art. 466 alin. (1) prevede: „Hotărîrile judecătoreşti contravenţionale pot fi atacate cu recurs, pentru a se repara *erorile de drept*, ...". Deci, recursul contravențional are ca sarcină repararea *erorilor de drept*.

Totodată, art. 380 alin. (1) din același Cod stipulează: „(…) Reluarea procesului contravenţional care a încetat poate avea loc doar în cazul descoperirii unor noi circumstanţe sau în cazul depistării unui *viciu fundamental*, care a afectat hotărîrea de încetare a procesului contravențional."

Așadar, și legislația contravențională operează cu expresia „viciu fundamental". În lipsa unei explicații legale, este de presupus că aceasta este strâns legată de noțiunea de *eroare judiciară,* putând fi înțeleasă chiar ca un sinonim al ultimei sau un factor determinant al acesteia.

Generalizând asupra terminologiei juridice folosite în legislația procesual penală, procesual contravențională și procesual civilă, subliniem că o astfel de utilizare a termenilor cu sens apropiat este interzisă de normele de tehnică legislativă (art. 54 din *Legea privind actele normative* nr. 100/2017 [15]**), întrucât sunt de natură să creeze diferite confuzii și interpretări eronate și echivoce ale normelor, afectând aplicarea practică a acestora**.

În pofida acestei situații, totuși observăm că spre deosebire de legislația procesual civilă, în care căile de atac au drept scop corectarea *erorilor judiciare*, în cazul procesului contravențional și a celui penal recursul are drept scop repararea *erorilor de drept.* Pornind de la aceasta am putea deduce că pentru legiuitor sintagmele *eroare judiciară* și *eroare de drept* au același sens.

Mai mult, din prevederile precitate ale art. 444 alin. (1) pct. 6) din *Codul de procedură penală* („hotărîrile judecătorești pot fi supuse recursului pentru a repara *erorile de drept* comise de instanţele de fond în cazurile în care (…) s-a admis o *eroare gravă de fapt*, care a afectat soluţia instanţei"), se poate deduce că sintagma *eroare de drept* în abordarea legiuitorului o cuprinde și pe cea de *eroare de fapt*.

Dincolo de aceste confuzii, în opinia noastră, căile de atac în orice proces judiciar au drept scop să remedieze *erorile judiciare* admise de instanțele ce au soluționat cauza (altfel spus, soluționarea greșită a cauzei), care pot cuprinde atât *erori de drept* (ce țin nemijlocit de identificarea, interpretarea și aplicarea greșită a legii), cât și *erori de fapt* (constatarea, aprecierea și subsumarea greșită a faptelor).

La o concluzie diferită a ajuns dna judecător V. Muntean, care susține că „între conceptele *eroare judiciară* și *eroare de drept* există diferențe". „*Eroarea judiciară* este o încălcare gravă, categorică, care afectează fondul cauzei și modifică soluția întregului proces de judecată (de exemplu, nu s-a ținut cont de expirarea prescripției pentru tragerea la răspundere penală și persoana a fost condamnată), în timp ce *eroarea de drept* se manifestă prin acțiuni preliminarii, care pot influența buna desfășurare a procesului de judecată, dar nu afectează soluția finală (spre exemplu, necitarea unei părți în proces, aplicarea eronată a unei măsuri preventive sau nerespectarea dispoziţiilor privind competența). Astfel, *erorile de drept* nu sunt într-atât de grave, ca să modifice soluția finală a procesului. Ele pot fi corectate prin casarea (retractarea) hotărârii de instanța superioară și nu tot timpul au ca consecință acordarea dreptului la repararea prejudiciului. Totodată, cercetătoarea conchide că la temelia apariţiei *erorii judiciare* se află o circumstanţă de fapt, numită *viciu fundamental*, care din cauza gravității sale poate să influențeze decisiv hotărârea instanței de judecată [17, p. 239].

Susținem parțial această poziție, întrucât de asemenea considerăm că *eroarea judiciară* echivalează cu soluționarea greșită a cauzei. Totodată însă, așa cum ne-am expus mai sus, suntem de părerea că delimitarea *erorii judiciare* de *eroarea de drept* nu este justificată (fiind eronată în esență), întrucât *eroarea de drept* și *eroarea de fapt* constituie factori constitutivi și determinanți ai *erorii judiciare* (fiind două elemente interdependente ale acesteia). Așadar, *eroarea judiciară* poate să se exprime fie printr-o *eroare de drept,* fie printr-o *eroare de fapt,* fie prin ambele în același timp. Totodată, pentru ca *eroarea de fapt* sau *eroarea de drept* să reprezinte o *eroare judiciară* ce necesită a fi reparată (prin căi de atac), este necesar ca acestea să întrunească condiția de *viciu fundamental* de procedură (adică să dispună de o anumit gravitate sau pondere în procesul de soluționare a cauzei).

În lumina acestei abordări, considerăm a fi greșită ipoteza conform căreia *eroarea judiciară* este mai gravă decât *eroarea de drept,* argumentele invocate în acest sens nefiind concludente.

O clarificare relevantă în acest sens atestăm în doctrina de specialitate românească și rusă. Înainte de a face referire directă la opiniile concrete ale specialiștilor, vom reitera ideea că *erorile judiciare* nu țin doar de domeniul penal/procesual penal (și contravențional), acestea fiind proprii și proceselor nepenale (extrapenale), altfel spus procesului judiciar în general.

Plecând de la aceasta, constatăm că noțiunea analizată a fost definită și în materie procesual civilă. Astfel, în opinia relevantă a cercetătorilor ruși, *eroarea judiciară* este „rezultatul activității procesuale a instanței de judecată (judecător), asociat cu percepția, analiza și interpretarea incorectă a normelor legii, devierea de la principiile justiției, ceea ce a dus la adoptarea unei hotărâri judecătorești ce încalcă drepturile, libertățile și interesele părților și (sau) a altor persoane implicate în cauză" [20, p. 25].

Evident, și cercetătorii români confirmă că „*erori judiciare* se pot produce nu numai în cauze penale, ci și în alte cauze, ceea ce poate conduce la prejudicierea justițiabililor ale căror drepturi subiective au fost încălcate prin pronunțarea unor hotărâri nelegale și neîntemeiate. În concret, *eroarea judiciară* poate viza fie încălcarea unei norme de procedură care garantează dreptul la un proces echitabil, fie însuși conținutul soluției pronunțate de judecător de natură a produce consecințe asupra drepturilor fundamentale ale justițiabilului" [1, p. 459].

Rezumând, conchidem că în esența lor ***erorile judiciare*** **presupun soluționarea greșită a cauzelor și, ca urmare, adoptarea de hotărâri judecătorești nelegale și neîntemeiate.**

O întrebare interesantă și destul de relevantă în acest context este cum se poate de ajuns la o soluționare greșită a cauzei? Sau care este mecanismul producerii *erorii judiciare*?

Un răspuns relevant la această întrebare poate fi atestat în chiar definiția *erorii judiciare,* formulată de cercetătorii ruși, potrivit căreia aceasta este „**o greşeală admisă de către instanţa judecătorească, manifestată prin încălcarea normelor de drept procedural şi/sau de drept material, care vine în contradicţie cu scopul procesului civil, în urma căreia actul justiţiei devine ilegal**" [21, p. 63]. Susținem această poziție, întrucât considerăm că orice greșeală admisă de către instanță în condițiile respectării normelor de drept material și procedural, nu poate fi considerată *eroare judiciară*. Prin urmare, se impune la moment concluzia că ***eroarea judiciară*** **întotdeauna implică nerespectarea/încălcarea legii materiale și/sau procesuale de către judecător/instanță.**

Superficial, această idee o găsim reflectată în *Legea privind modul de reparare a prejudiciului cauzat prin acţiunile ilicite ale organelor de cercetare penală şi de anchetă preliminară, ale procuraturii şi ale instanţelor judecătoreşti* nr. 1545/1998 [16], textul căreia dezvoltă norma constituțională analizată de noi – cuprinsă în art. 53 alin. (2) din *Legea supremă* (dezvoltând substanțial și instituția răspunderii patrimoniale a statului).

Inițial, merită atenție art. 1 al Legii citate, care prevede: *„Prezenta lege constituie actul legislativ de bază care reglementează cazurile, modul şi condiţiile de* ***răspundere patrimonială a statului*** *pentru prejudiciul cauzat prin* ***acţiunile ilicite*** *comise în* ***procesele penale*** *şi* ***contravenţionale*** *de organele de urmărire penală, de* ***procuratură*** *şi de instanţele judecătoreşti".*

Dincolo de faptul că dezvoltând norma constituțională, legea în cauză extinde cu mult conținutul acesteia (referindu-se deja și la procesele contravenționale, precum și la procuratură), observăm că aceasta substituie noțiunea de *erori*, folosită de constituant, cu cea de „acțiuni ilicite". Să însemne oare aceasta că *eroarea judiciară* în opinia legiuitorului este o „acțiune ilicită" (mai bine zis, o acțiune/inacțiune ilicită)?

Înainte de a da răspuns la această întrebare, considerăm necesar de a face trimitere la prevederile art. 2 alin. (1) din Legea citată, în care „acțiunile ilicite" sunt definite ca fiind:

- *„acţiuni sau inacţiuni ale organului împuternicit să examineze cazurile cu privire la contravenţii, ale organului de urmărire penală sau ale instanţei de judecată,* ***care exclud vinovăţia acestora****, al căror* ***caracter ilegal*** *se manifestă prin* ***încălcarea principiului general,*** *potrivit căruia* ***nici o persoană nevinovată nu poate fi trasă la răspundere şi nu poate fi judecată****, (****erori****)" ori*

- *„fapte ale persoanelor cu funcţie de răspundere din organul de urmărire penală sau din instanţa de judecată, manifestate prin încălcarea* ***intenţionată*** *a normelor procedurale şi materiale în timpul procedurii penale sau contravenţionale (****infracţiuni****)".*

Din definiția dată, devine clar că *erorile* admise în procesele vizate de legea citată sunt totuși **acțiuni ilegale**. Semnificativ este că legiuitorul delimitează în această normă „acțiunile ilegale – erori" de „acțiunile ilegale – infracțiuni" prin două criterii:

- în primul rând, caracterul ilegal al *erorii* se manifestă prin ***încălcarea principiului general,*** *potrivit căruia* ***nici o persoană nevinovată nu poate fi trasă la răspundere şi nu poate fi judecată,*** în timp ce caracterul ilegal al *infracțiunilor* se manifestă prin ***încălcarea intenţionată a normelor procedurale şi materiale*** *în timpul procedurii*;

- în al doilea rând, spre deosebire de *infracțiuni* (cărora le este caracteristică doar **intenția**), în cazul *erorilor* legiuitorul **exclude vinovăția**.

Analizând această distincție, ne întrebăm: încălcarea principiului general de *neatragere la răspundere a unei persoane nevinovate* poate fi admisă în condițiile respectării normelor materiale și de procedură*?* Dacă răspunsul ar fi *pozitiv*, atunci am fi nevoiți să constatăm că însăși legiuitorul contribuie la asemenea nedreptăți prin legile sale materiale și procedurale, care favorizează și generează ilegalități în aplicarea lor.

Ca urmare, logic, răspunsul este *negativ*, ceea ce presupune că încălcarea acestui principiu poate fi admisă doar ca urmare a încălcării normelor procedurale și ma-

teriale în procesul judiciar, în caz contrar, nu s-ar justifica însăși caracterul ilegal al acțiunilor. Astfel, într-o formă indirectă, legiutorul la fel ne indică că *erorile* admise în procesele judiciare implică sau se admit prin încălcarea/neglijarea prevederilor legale, fiind *acțiuni ilegale*.

O atenție distinctă merită în acest context categoria „acțiuni ilegale – infracțiuni", care în opinia noastră nu poate fi acceptată, întrucât legea noastră penală nu califică expres *încălcarea intenţionată a normelor procedurale şi materiale în timpul procedurii* ca fiind *infracțiuni*. Intuim că legiuitorul a utilizat noțiunea de „infracțiuni" nu cu sensul său direct, ci doar pentru a delimita gravitatea *încălcării* ***intenţionate*** *a normelor procedurale şi materiale în timpul procedurii* de încălcarea acestora **fără intenție**, altfel spus, din **imprudență** (culpă sau neglijență). De aici, putem deduce că *erorile,* ca acțiuni ilegale, pot fi comise/admise atât din *imprudență*, cât și cu *intenție* (fapt ce e de la sine înțeles!).

În lumina acestei constatări, semne de întrebare ridică precizarea făcută de legiuitor în legea citată, conform căreia în „acțiunile ilegale – erori" **este exclusă vinovăția** făptuitorilor (adică *organele de urmărire penală, procuratura şi instanţele judecătoreşti*). Aceasta ar însemna că *încălcarea normelor procedurale şi materiale în timpul procedurii* poate fi, în opinia legiuitorului, și fără vinovăție. Nu putem fi de acord cu o astfel de abordare, întrucât în cazul dat vorbim despre subiecți care în desfășurarea unor astfel de proceduri **sunt obligați** să respecte întocmai normele legale (materiale și procedurale), aceștia reprezentând însăși mecanismul statului de aplicare a legii și de apărare a acesteia în cazurile în care a fost încălcată.

În opinia noastră, prin poziția sa, legiuitorul stabilește o excepție inadmisibilă de la principiul legalității care guvernează procedurile în cauză, favorizând astfel ignorarea legii de către cei responsabili de aplicarea ei corectă.

Pe de altă parte însă, plecând de la raționamentele expuse, considerăm important de înțeles: în ce măsură încălcarea normelor procedurale și materiale în procesul judiciar poate fi admisă **fără vinovăție** de către cei mai buni profesioniști ai dreptului (cum ar fi bunăoară, judecătorii)?

Cu titlu de ipoteză, la acest subiect, considerăm că atât timp cât admiterea *erorii judiciare* într-un proces implică în mod necesar încălcarea normelor materiale și de procedură, **vinovăția judecătorilor nu poate fi exclusă. Din contra, ea este prezumată**!

Plecând de la aceasta, ne permitem să conchidem că ori de câte ori se constată în cadrul controlului judiciar admiterea de *erori judiciare* la judecarea cauzelor de către instanțele ierarhic inferioare, se constată implicit și încălcarea normelor de drept material și procedural de către judecătorul sau completul vizat.

În asemenea circumstanțe, **vinovăția** acestor subiecți nu trebuie exclusă, fiind evidentă, la fel cum este evident și prezumat că judecătorii sunt cei mai buni cunoscători ai dreptului.

În lumina acestor momente, considerăm că admiterea de *erori judiciare* de către judecători nu trebuie să rămână fără consecințe negative pentru ei. Cel puțin, în mod obligatoriu trebuie să survină *răspunderea disciplinară* a acestora, în scopul responsabilizării lor.

Neconștientizarea și neglijarea acestui moment, precum și tolerarea tacită a *erorilor judiciare*, destul de frecvent constatate în sistemul nostru judiciar, explică foarte relevant și clar atât numeroasele dosare pierdute de statul nostru la CtEDO, cât și ineficiența practică a mecanismului acțiunii de regres a statului față de judecătorii vizați în aceste dosare.

Ar fi încă foarte multe lucruri de spus la acest subiect, însă ne vom limita la cele expuse, finalizând cu un îndemn adresat tuturor celor cărora prezentul demers științific le-a trezit interesul, să se implice și să contribuie cu studii și analize aprofundate, pentru ca astfel să conturăm împeună fundamentul științific necesar atât pentru asigurarea calității actului de justiție din Republica Moldova, cât și pentru respectarea legalității și a drepturilor omului ca valori supreme în cadrul acestuia.

Să nu uităm că *eroarea judiciară* implică și generează cea mai gravă încălcare a drepturilor omului, întrucât de cele mai multe ori este iremediabilă. Mai mult, aceasta afectează foarte grav *securitatea juridică a persoanei* și încrederea în justiție, ceea ce nu poate fi tolerat într-un stat de drept contemporan

Referințe bibliografice:

1. Boilă L.R. *Răspunderea civilă delictuală obiectivă.* Ediția 2. București: C.H. Beck, 2014.
2. *Codul contravențional al Republicii Moldova* nr. 218 din 24.10.2008. Republicat în: Monitorul Oficial nr. 78-84 din 17.03.2017 (modificat prin Legea nr. 323 din 24.11.22, MO402-408/16.12.22).
3. *Codul de procedură civilă al Republicii Moldova* nr. 225 din 30.05.2003. Republicat în Monitorul Oficial, 2018, nr. 142-148 (versiune în vigoare din 14.01.19 în baza modificărilor prin Legea nr. 133 din 15.11.18, MO467-479 din 14.12.18).
4. *Codul de procedură penală al Republicii Moldova* nr. 122 din 14.03.2003. Republicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2012, nr.263-269 (versiune în vigoare din 14.01.19 în baza modificărilor prin Legea nr. 133 din 15.11.18).
5. *Constituția Republicii Moldova* din 29.07.1994. Republicată: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.78/140 din 29.03.2016 (cu modificări și completări ulterioare aduse prin Legea nr. 256 din 25.11.2016 și Legea nr. 70 din 13.04.2017).
6. *Constituția Republicii Moldova. Comentariu.* Chișinău*:* Arc, 2012, p. 215.

7. *Constituţia României* adoptată în 1990, revizuită în 2003. în: Codex constituţional: Constituţiile statelor membre ale Uniunii Europene. Coord.: Şt. Diaconu. Bucureşti: Monitorul Oficial, 2015, pp. 1687-1724.
8. Dexonline. Definiție *eroare.* [citat la 21.12.22]. Disponibil: https://dexonline.ro/definitie/eroare.
9. *Dicționar de termeni juridici* / C.-D. Muscalu și E. Vartic. București: Editura Universitară, 2005.
10. *Dicționar de termeni juridici* / E. Derșidan. București: Proteus, 2005.
11. *Dicționar explicativ al limbii române.* Ed. a II-a. București, 1998.
12. *Dicționar explicativ ilustrat al limbii române.* Chișinău: Arc, 2007.
13. Hanga Vl. *Mic dicționar juridic.* București: Lumina Lex, 1999.
14. Iacub I., Carp S. *Eroarea ca temei al răspunderii patrimoniale a statului.* În: Particularitățile adaptării legislației Republicii Moldova și Ucrainei la legislația Uniunii Europene, materiale ale conferinței științifice internaț. din 22-23 martie 2019. Chișinău: Iulian, 2019, pp. 21-27.
15. *Legea privind actele normative* nr. 100 din 22.12.2017. În: Monitorul Oficial nr. 7-17 din 12.01.2018 (modificată prin Legea nr. 156 din 09.06.22, MO194-200/01.07.22).
16. *Legea privind modul de reparare a prejudiciului cauzat prin acţiunile ilicite ale organelor de urmărire penală, ale procuraturii şi ale instanţelor judecătoreşti*, nr. 1545 din 25.02.1998. În: Monitorul Oficial Nr. 50-51 din 04.06.1998 (versiune în vigoare din 05.01.18 în baza modificărilor prin Legea nr. 212 din 01.12.17, MO1-6/05.01.18).
17. Muntean V. *Semnificaţia doctrinară şi legală a noţiunii „eroare judiciară”.* În: Relații internaționale Plus. Revistă ştiinţifico-practică Nr.1/2018.
18. *Noul dicționar universal al limbii române.*Ed. a II-a. București-Chișinău: Litera Internațional, 2007.
19. Petre I. *Consideraţii în legătură cu răspunderea patrimonială a statului şi a judecătorilor şi procurorilor pentru erori judiciare, în lumina dispoziţiilor constituţionale şi legale.* În: Dreptul, 2005, nr. 9.
20. Пашин С.А. *Проблема судебной ошибки*. În: Юридическая психология, 2007, № 2.
21. Скрипина С.В. *Понятие, виды и причины судебных ошибок в гражданском процессе*. În: Отечественная юриспруденция, 2017, nr. 5.

REVOLUȚIA DIGITALĂ ȘI PROTECȚIA DREPTURILOR OMULUI: ÎNFRUNTAREA ATACURILOR CIBERNETICE

THE DIGITAL REVOLUTION AND THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS: FACING CYBER ATTACKS

CZU: [343.53:004]:342.7 **DOI:**https://doi.org/10.59295/ssdoed2024.25

Andreea-Nicoleta DRAGOMIR[1],
Ana MORARI (BAYRAKTAR)[2],
Ștefana-Magdalena MAGDAN[3]

ABSTRACT. *In recent decades, the development of information technologies has been a significant force in the evolution of our society. Amongst other advantages and conveniences, the dynamics of digital innovations have influenced the way we interact socially and access information systems globally. However, we need to be aware of the challenges associated with digitisation, such as data security, unequal access to technology and threats to privacy.*

To remedy this problem, law and legal science needs new theoretical and practical solutions to formulate principles and models of digital development that would restore the effectiveness of law enforcement in the context of frequent cyber attacks. The effective development and implementation of cyber security policy is a prerequisite for the development of a knowledge-based society. In this context, the provision of training and guidance in this area is a key element in raising staff awareness of potential threats and preventive measures. Establishing well-defined access policies, limiting privileges and using specialised monitoring software facilitates early detection of suspicious activities or intrusion attempts.

This article aims to analyse the implications of cyber attacks on fundamental human rights. In doing so, we aim to examine the cost-effectiveness of existing legal instruments and the response of the international community to strengthening a system of human rights protection in the context of the digital revolution.

Keywords: *cyber-attack, security, threats, technologies, civil infrastructure, protection system*

REZUMAT. *În ultimele decenii, dezvoltarea tehnologiilor informaționale a reprezentat o forță semnificativă în evoluția societății noastre. Cunoscând printre altele o serie de avantaje și facilități, dinamica inovațiilor digitale a influențat modul de interacționare socială și accesul la sistemele informaționale la nivel global. Cu toate acestea, trebuie să fim conștienți de provocările asociate cu digitalizarea, cum ar fi securitatea datelor, accesul inegal la tehnologie și amenințările la adresa intimității.*

Pentru a remedia această problemă, legislația și știința juridică are nevoie de noi soluții teoretice și practice pentru a formula principii și modele de dezvoltare digitală care ar re-

[1] Andreea-Nicoleta DRAGOMIR, Universitatea ”Lucian Blaga” din Sibiu, Facultatea de Drept ”Simion Bărnuțiu”, andreea.dragomir@ulbsibiu.ro, **https://orcid.org/0000-0002-9358-8098**

[2] Ana MORARI (BAYRAKTAR), Universitatea ”Lucian Blaga” din Sibiu, Facultatea de Drept ”Simion Bărnuțiu”, ana.morari@ulbsibiu.ro, **https://orcid.org/0009-0002-9363-8718**

[3] Ștefana-Magdalena MAGDAN, Universitatea ”Lucian Blaga” din Sibiu, Facultatea de Drept ”Simion Bărnuțiu”, magdalena.magdan@ulbsibiu.ro, **https://orcid.org/0009-0002-0238-3087**

dresa eficacitatea aplicării legii în contextul frecventelor atacuri cibernetice. Elaborarea și implementarea efectivă a politicii de securitate cibernetică reprezintă o condiție prealabilă pentru dezvoltarea unei societăți bazate pe cunoaștere. În acest context, furnizarea de formare și îndrumare în acest domeniu reprezintă un element-cheie pentru sensibilizarea personalului cu privire la amenințările potențiale și la măsurile preventive. Stabilirea de politici de acces bine definite, limitarea privilegiilor și utilizarea de software-uri specializate de monitorizare facilitează detectarea rapidă a activităților suspecte sau a tentativelor de intruziune.

Acest articol își propune să analizeze implicațiile atacurilor cibernetice asupra drepturilor fundamentale ale omului. În acest sens, ne propunem să examinăm rentabilitatea instrumentelor legale existente și răspunsul comunității internaționale cu privire la consolidarea unui sistem de protecție a drepturilor omului în contextul revoluției digitale.

Cuvinte-cheie: *atac cibernetic, securitate, amenințări, tehnologii, infrastructura civilă, sistem de protecție.*

În epoca societății informaționale, caracterizată de o preeminență a mediului digital, s-au manifestat schimbări care, în ciuda elementelor benefice, nu se limitează exclusiv la aspecte favorabile. Principalele inconveniente derivă din riscurile asociate incidentelor cibernetice, fenomen în creștere.

Dispozitivele și structura *Tehnologiilor Informației și Comunicațiilor (TIC)* manifestă un grad înalt de complexitate și inter-conectivitate, unde perturbarea unei componente poate cauza efecte adverse semnificative asupra funcționalității celorlalte componente. În ultimul timp, specialiștii și factorii de decizie au manifestat o crescută îngrijorare cu privire la necesitatea protejării sistemelor TIC împotriva atacurilor cibernetice, acțiuni intenționate ale indivizilor neautorizați care vizează accesul ilicit la sisteme în scopul furtului, distrugerii sau a altor activități ilegale.

Procesul de asigurare a securității sistemelor TIC și a conținutului acestora a fost consacrat sub termenul de **securitate cibernetică**. Cu toate că securitatea cibernetică reprezintă un concept amplu, insuficient de detaliat în unele contexte, termenul este util, deși nu poate fi circumscris unei definiții concrete.

Din punct de vedere etimologic, termenul ”*cyber*” cuprinde *lato sensu* orice activități, dispositive și evenimente legate de calculatoare, informațiile electronice și/sau rețelele digitale [1]:

- Securitatea ciberneică reprezintă termenul definitoriu al protecției calculatoarelor, a informațiilor electronice și/sau rețelele digitale împotriva scurgerilor, transmiterii, interceptării, modificării sau distrugerii neautorizate, accidentale sau intenționate;
- Spațiu cybernetic se referă la reprezentarea spațială în care se desfășoară toate procesele digitale asupra rețelelor electronice și informaționale;
- Un atac cibernetic constituie actul militar de deturnare a calculatoarelor, a informațiilor electronice și/sau a rețelelor digitale, care are ca scop deplasarea, expulzarea, distrugerea sistemelor critice, financiare sau de informații.

Amenințările cibernetice derivă din activitățile desfășurate sau susceptibile de a fi întreprinse de către indivizi specializați în atacuri cibernetice. Acești atacatori se aliniază cu una sau mai multe categorii distincte, precum[2]:

- infractori cu intenții orientate către dobândirea de avantaje financiare prin practici precum furtul sau șantajul cibernetic;
- spioni care își propun să sustragă informații clasificate sau brevetate, utilizate de entități guvernamentale sau din sectorul privat;
- practicanți ai războiului cibernetic la nivel guvernamental, dedicați dezvoltării de capacități și efectuării de atacuri cibernetice în susținerea obiectivelor strategice ale unei țări;
- "Hacktiviști", care desfășoară atacuri cibernetice din motive neasociate cu beneficii financiare;
- Teroriștii care adoptă atacurile cibernetice ca formă de război, fie cu aprobarea oficială a unui stat, fie independent de aceasta.

Atacatorii cibernetici își focalizează eforturile asupra exploatării acestor vulnerabilități umane. Aceștia folosesc tehnici sofisticate de inginerie socială pentru a câștiga încrederea utilizatorilor și pentru a-i determina să dezvăluie informații sensibile, cum ar fi parole sau date personale. Atacurile cibernetice pot utiliza și metode psihologice pentru a manipula comportamentul utilizatorilor și a-i convinge să desfășoare acțiuni care să favorizeze atacatorii.

Rolul atacatorilor cibernetici nu se rezumă doar la exploatarea vulnerabilităților umane, ci și la identificarea și exploatarea erorilor sistemelor tehnologice. Ei profită de vulnerabilitățile de securitate software și hardware pentru a pătrunde în sisteme și rețele, iar odată ajunși acolo, pot să compromită integritatea, confidențialitatea sau disponibilitatea datelor.

Cu toate acestea, fiecare atac cibernetic și influența lui asupra drepturilor omului trebuie analizat în strânsă concordanță cu contextul unei situații concrete, sau cel puțin în legătură cu un domeniu bine definit pentru a putea identifica aplicabilitatea instrumentelor legale și, prin urmare, pentru a putea stabili un șir de măsuri legale și tehnice adecvate.

Categorizarea și clasificarea amenințărilor cibernetice

Când elemente fundamentale ale societății, cum ar fi sistemele de comunicare, infrastructurile critice, instituțiile bancare și guvernamentale, devin ținta atacurilor cibernetice, ne confruntăm cu o nevoie stringentă de a dezvolta competențe avansate în identificarea și înțelegerea amenințărilor cibernetice. Aceasta presupune nu doar o abordare reactivă, ci și una proactivă, orientată spre anticiparea și prevenirea posibilelor atacuri. Prin urmare, este esențial să catalogăm tipurile de amenințări cu care ne confruntăm:[3]

- **Drive-by exploits/download:** se referă la atacurile care descarcă automat programe malware în calculatorul utilizatorului fără știrea sau consimțământul acestuia. Acest tip de atac se realizează prin exploatarea vulnerabilităților browserelor web și a plugin-urilor. Prejudiciile pot include scurgerea de date, ceea ce duce la

pierderi financiare.[4] Aplicațiile mobile elaborate cu scopul de a sustrage informații de plată, date de identificare și fonduri din conturile bancare ale utilizatorilor au înregistrat o creștere de 50%, conform ultimelor statistici, în cursul primei jumătăți a anului 2019.[5]

- **Ransomware:** Atacurile ransomware au continuat să fie una dintre cele mai mari amenințări cibernetice în 2022. În același timp, acestea devin din ce în ce mai complicate. Conform datelor citate de Agenția UE pentru Securitate Cibernetică, cererea cea mai mare de ransomware a crescut de la 13 milioane EUR în 2019 la 62 milioane EUR în 2021. În 2021 ransomware-ul global a produs daune în valoare de 18 miliarde de euro – de 57 de ori mai mult decât în 2015. [6]

Zeus, troianul cel mai des folosit pentru furtul datelor bancare: Pentru a crea link-urile de download și fisierele executabile Zeus, virusul folosește data și ora de pe computerul victimei. Virusul colectează anul, luna, ziua, ora și minutul sistemului, creează doua cuvinte duble, adaugă un nume popular de domeniu web și completează apoi link-ul cu „iforum". Practic, victima plătește o sumă de bani, dar nu primește fișierul promis.[7]

- **Virușii**: virușii informatici sunt aplicații cu efecte adesea distructive, concepute pentru a infecta un sistem informatic. Virușii au două caracteristici principale: se autoexecută și se automulțumesc în sistemul infectat.[8]
- **Rogueware**: aplicație care induce în eroare utilizatorii să plătească bani pentru a elimina infecțiile false detectate în sistemul de operare. De cele mai multe ori, acest tip de aplicație pretinde că elimină programele malware detectate în calculatoare, dar în realitate instalează aplicații cu efect distructiv.[9]
- **DoS / DDoS**: are ca efect compromiterea funcționării anumitor servicii de internet. Unul dintre cele mai frecvente atacuri DDoS este atacul de tip "packet flood", care trimite un număr mare de pachete către sistemul victimă, care are ca efect blocarea pachetelor deschise conexiuni deschise și încărcarea traficului de rețea, ceea ce duce la întreruperea serviciilor furnizate de către sistemul atacat.[10]

Aceste categorii de atacuri au experimentat o diversificare semnificativă recent, iar unele dintre ele pot fi caracterizate ca potențiale epidemii globale, întrucât manifestă o propagare extinsă și rapidă, contribuind astfel la o rata considerabilă de diseminare.

Dreptul internațional în operațiuni cibernetice

Legislația privind operațiunile cibernetice în dreptul internațional se confruntă cu o serie de provocări complexe, generate de natura specifică a cyberspațiului și de absența unor delimitări clare între frontierele statelor. În acest context, stabilirea unor norme coerente pentru calificarea operațiunilor cibernetice, determinarea jurisdicției și definirea răspunsurilor statelor poate fi în mod evident calificată ca fiind una dificilă și necesară.

În era cyberspațiului, unde frontierele fizice devin din ce în ce mai abstracte, necesitatea reglementării operațiunilor cibernetice la nivel internațional devine imperativă. Războiul cibernetic afectează o gamă diversă de domenii, impunând o adaptare continuă a cadrului legal pentru a gestiona provocările emergente și a asigura securitatea în acest spațiu virtual dinamic.

În contextul spațiului extraterestru, se propune actualizarea a trei tratate-cheie: Tratatul privind spațiul extraterestru, Tratatul privind Luna și Convenția privind răspunderea. Obiectivul acestor propuneri este stabilirea unui cadru legal robust pentru a aborda amenințările cibernetice în aceste domenii specifice, reflectând necesitatea ajustării normelor la dinamica cyberspațiului.[11]

În sfera aviației, se explorează reglementări care să integreze atacurile cibernetice în convenții existente, cum ar fi Convenția de la Montreal din 1971 și Convenția de la Chicago din 1944. Aceste propuneri vizează adaptarea legislației curente pentru a proteja aviația civilă împotriva amenințărilor cibernetice în evoluție continuă.

În ceea ce privește legea mării, se examinează potențialul Convenției Națiunilor Unite din 1982 de a servi drept cadru descurajator pentru operațiunile de război cibernetic, evidențiind articolele 19 și 109[12]. Aceste propuneri reflectă efortul de a ajusta dreptul maritim la noile realități ale cyberspațiului. De asemenea, în domeniul telecomunicațiilor, se propun reglementări pentru atacurile cibernetice sub egida Convenției internaționale privind telecomunicațiile.[13]

Aceste inițiative subliniază necesitatea unui cadru legal internațional coeziv și adaptabil pentru a gestiona amenințările cibernetice în diversele sectoare ale cyberspațiului. Adaptarea continuă a normelor legale este esențială pentru a ține pasul cu dinamica rapidă a tehnologiilor cibernetice și pentru a asigura un mediu securizat în cyberspațiu.

Convenția privind criminalitatea informatică[14] reprezintă un avans semnificativ, încercând să ofere o bază pentru combaterea infracțiunilor cibernetice. Totuși, chiar și aceasta are limitări și nu abordează în mod exhaustiv întreaga diversitate a operațiunilor cibernetice, iar problemele privind jurisdicția rămân neclare, mai ales în contextul cyberspațiului global.

În cadrul atacurilor cibernetice, dificultățile apar în evaluarea impactului acestora și în determinarea aplicării dreptului la autoapărare, conform prevederilor Cartei ONU. Absența unei practici clare și a unui consens internațional în privința definirii unui atac cibernetic drept "armat" adaugă un grad suplimentar de complexitate și incertitudine.

În ceea ce privește cyberwarfare, distincția esențială dintre Jus ad bellum și Jus in bello devine evidentă.[15] Regulile de purtare a războiului întâmpină dificultăți în aplicarea lor la atacurile cibernetice, având în vedere evoluția rapidă a tehnologiei și a capacităților cibernetice. Principiile fundamentale ale proporționalității și distincției între obiectivele civile și cele militare devin problematice în contextul atacurilor cibernetice, unde consecințele pot fi dificil de evaluat și de diferențiat.

Cu toate acestea, deși evoluția tehnologiei permite o acuratețe și precizie a țintei, rezultatul raportat la cum sunt afectați civilii este dezastruos de cele mai multe ori. Întreaga infrastructură se află într-o indisolubilă legătură cu populația civilă.

La nivel internațional, unul dintre cele mai recente documente care încearcă să reglementeze problematica în discuție este Manualul Tallinn. Acesta a fost elaborat și construit de un grup de experți care au afirmat că Dreptul internațional umanitar (DIU) are aplicabilitate în cazul războiului cibernetic și, prin intermediul manualului, oferă detalii despre modul în care regulile DIU vor fi implementate în acest domeniu [16].

Evaluarea conformității cu dreptul a armelor noi este de interes pentru toate statele, contribuind la asigurarea faptului că forțele armate acționează în conformitate cu angajamentele lor internaționale. Articolul 36 al Protocolului I adițional la Convențiile de la Geneva din 1977 impune fiecărui stat parte să verifice că orice armament nou pe care îl implementează sau ia în considerare respectă regulile dreptului internațional umanitar (DIU), aspect subliniat și în Manualul Tallinn, cu privire la cyberspațiu și arme cu tehnologie avansată utilizată din ce în ce mai frecvent în prezent.

La cea de-a 28-a Conferință Internațională a Crucii Roșii și Semilună Roșie din 2003, statele parte la Convențiile de la Geneva au solicitat o "revizuire riguroasă și multidisciplinară"[17] a noilor arme, mijloacelor și metodelor de război, pentru a se asigura că normele legale nu sunt depășite de progresul tehnologic. Utilizarea operațiunilor cibernetice în conflictele armate reprezintă un exemplu concret al acestei dezvoltări tehnologice rapide.

În ceea ce privește terorismul cibernetic, lacunele din legislația internațională devin evidente. Acordurile regionale și rezoluțiile ONU existente nu abordează pe deplin provocările actuale ale terorismului cibernetic. Astfel, se impune revizuirea și actualizarea legislației internaționale pentru a reflecta adecvat amenințările cibernetice în evoluție.

Sancțiunile UE împotriva Amenințărilor CiberneticePartea superioară a formularului

Uniunea Europeană desfășoară o serie de inițiative cu scopul de a consolida reziliența cibernetică, a contracara fenomenul criminalității informatice și a promova diplomația și apărarea cibernetică.

Uniunea Europeană desfășoară o serie de inițiative cu scopul de a consolida reziliența cibernetică, a contracara fenomenul criminalității informatice și a promova diplomația și apărarea cibernetică.

Măsurile restrictive specifice adoptate ca răspuns la amenințările cu atacuri cibernetice, atât la adresa Uniunii și a statelor membre, cât și a statelor terțe, constituie o bun răspuns diplomatic la adresa activităților cibernetice rău intenționate.

La data de 16 aprilie 2018, Consiliul a emis concluzii în care a condamnat utilizarea ilegală a tehnologiilor informației și comunicațiilor, inclusiv în cazul atacurilor cibernetice cunoscute sub numele de **"WannaCry"** și **"NotPetya"**, care au cauzat daune economice semnificative în Uniune și în afara acesteia [18].

Prin urmare, Consiliul a ajuns la ideea implementării unor restricții sub forma includerii a a **șase persoane**[19] și **trei entități** [20] răspunzătoare de atacurile cibernetice menționat anterior sau implicate în acestea, pe lista celor cărora li se aplică interdicții de călătorie și o înghețare a activelor [21].

La 16 decembrie 2020, o nouă strategie de securitate cibernetică a UE, **"*The EU's Cybersecurity Strategy for the Digital Decade*"** a fost adoptată. Principalele obiective ale acesteia au fost:

- propunere de actualizare a directivei NIS pentru o mai bună protecție a rețelelor și a sistemelor informatice
- propunere de directivă privind reziliența entităților critice.

În general, strategia își propunea să furnizeze un șir de garanții capabile să susțină securitatea și un mediu "safe" de navigare pe rețelele net, acesta fiind structurată pe 3 piloni [22]:

- rezilienţă, suveranitate tehnologică și poziția de lider a UE;
- consolidarea capacității operaționale de prevenire, descurajare și răspuns;
- promovarea unui spațiu cibernetic global și deschis printr-o cooperare sporită.

Propunerea de Directiva privind măsuri pentru un nivel comun ridicat de securitate cibernetică în Uniune (Directiva NIS revizuită/„NIS 2")[23] – extinde domeniul de aplicare al directivei NIS și propune un șir de măsuri juridice capabile să construiască un sistem al securității cibernetice, asigurând următoarele [24]:

•Pregătirea statelor membre, solicitând ca acestea să fie echipate în mod corespunzător. De exemplu, cu o echipă de răspuns la incidente de securitate informatică **(CSIRT)** și cu o autoritate națională competentă pentru rețele și sisteme informatice **(NIS)**;

- Cooperarea între toate statele membre, prin înființarea unui grup de cooperare care să sprijine și să faciliteze cooperarea strategică și schimbul de informații între statele membre.
- Cultură a securității în toate sectoarele care sunt vitale pentru economia și societatea noastră și care se bazează în mare măsură pe TIC, cum ar fi energia, transporturile, apa, sectorul bancar, infrastructurile pieței financiare, asistența medicală și infrastructura digitală.

Propunerea de Directivă privind reziliența entităților critice în baza acestei directive statele membre vor stabili o strategie națională de consolidare a rezilienței entităților critice, să efectueze o evaluare a riscurilor cel puțin o dată la patru ani și să identifice entitățile critice care furnizează servicii esențiale [25]. Această directivă cuprinde zece sectoare: energia, transporturile, activitatea bancară, infrastructurile pieței financiare, sănătatea, apa potabilă, apa reziduală, infrastructura digitală, administrația publică și spațiul [26].

Riscuri - prejudicii aduse de atacuri cibernetice

În ultimii ani, am asistat la o serie de atacuri cibernetice de amploare, evenimente care au atras atenția întregii lumi. Aceste atacuri au vizat atât infrastructuri fizice critice, exemplificate de atacul asupra Colonial Pipeline [27], care a paralizat distribuția de gaze, cât și infrastructuri digitale critice, precum atacul SolarWinds [28], ce a oferit hackerilor acces la rețelele guvernamentale americane. În plus, spitalele și serviciile de sănătate, alături de industriile comerciale, au fost afectate de atacuri profitabile de tip ransomware. Deși consecințele fizice durabile au fost limitate, aceste atacuri s-au dovedit mult mai severe decât s-ar fi crezut la o primă vedere.

Rezultatul imediat al acestor atacuri a fost o scădere semnificativă a încrederii publicului în capacitatea guvernelor de a-i proteja împotriva daunelor. În același timp, milioane de oameni au experimentat anxietate intensă față de noua percepție a vulnerabilității lor la astfel de atacuri, generând solicitări pentru politici de securitate cibernetică mai stricte și alimentând o dispoziție de a sacrifica libertățile civile digitale în numele securității.

Întrucât atacul cibernetic nu are limite, acesta se regăsește pretutindeni și implică riscuri substanțiale, atunci când este folosit, pentru cei vizați și nu numai. Astfel, s-au identificat cinci puncte cheie sub care impactul generat de un atac cibernetic poate fi clasificat:

1. Fizic/digital;
2. Economic;
3. Psihologic;
4. Reputațional;
5. Social. [29]

Atacurile cibernetice generează niveluri similare de stres psihologic. Acest lucru ridică provocări semnificative pentru normele și practicile de securitate internaționale și naționale. În primul rând, suferința psihologică provocată de atacurile cibernetice ar putea fi suficientă pentru a încadra aceste incidente ca atacuri armate, conform definiției dreptului internațional. Aceasta ar putea declanșa dreptul de autoapărare armată în fața unor atacuri considerate până acum lovituri limitate. În același timp, daunele psihologice vizibile din conflictul cibernetic pot afecta calculele de proporționalitate și pot impune restricții operațiunilor cibernetice.

În ansamblu, aceste elemente evidențiază complexitatea și profunzimea riscurilor asociate atacurilor cibernetice, subliniind necesitatea unei abordări atente și adaptabile pentru a gestiona aceste amenințări în evoluție în cyberspațiu.

În era digitală, amenințările cibernetice reprezintă o provocare majoră pentru companii din diverse domenii, iar evaluarea riscurilor asociate acestor atacuri devine esențială pentru asigurarea securității operaționale. Riscurile unui atac cibernetic în cyberspațiu sunt variate și pot afecta nu doar entitatea în cauză, ci și părțile terțe cu care aceasta interacționează. Astfel, este imperios necesară o înțelegere aprofundată

a consecințelor pe care aceste amenințări le pot avea asupra întregului ecosistem de afaceri.

Unul dintre cele mai evidente riscuri este furtul de informații confidențiale, inclusiv secrete comerciale și patente [30]. Companiile investesc resurse semnificative în dezvoltarea și menținerea unui avantaj competitiv, iar pierderea acestor informații poate compromite serios poziția pe piață și inovația.

Pierderile financiare sunt, de asemenea, o consecință directă a atacurilor cibernetice, în special atunci când datele sunt obținute fraudulos și folosite în mod malefic. Aceste pierderi nu afectează doar situația financiară imediată a companiei, ci pot avea și impacturi pe termen lung, afectând încrederea investitorilor și a acționarilor.

Daunele aduse reputației și prestigiului firmei reprezintă un alt aspect crucial. Neîncrederea partenerilor de afaceri și a clienților poate duce la scăderea vânzărilor și la pierderea poziției de lider în piață. Construirea și menținerea unei reputații solide necesită timp și efort, iar atacurile cibernetice pot anula aceste eforturi într-un timp foarte scurt.

Pierderile de echipamente și programe, irecuperabile în unele cazuri, adaugă la complexitatea riscurilor. De la infrastructură hardware la date critice, aceste pierderi pot afecta funcționarea normală a afacerii și pot implica costuri substanțiale pentru înlocuire și recuperare.

Cheltuielile neprevăzute cu anchetele extinse necesare în urma unui atac cibernetic reprezintă un alt aspect major. Firmele sunt adesea nevoite să investească în expertiză tehnică și legală pentru a identifica și soluționa vulnerabilitățile, ceea ce poate implica resurse financiare semnificative.

În plus, riscul unor războaie cibernetice prelungite poate intensifica pierderile financiare și poate crea un climat de insecuritate în cadrul cyberspațiului. Este esențial ca firmele să adopte atât măsuri active, precum implementarea unor politici de securitate cibernetică robuste, cât și măsuri pasive, precum asigurările împotriva riscurilor cibernetice, pentru a se proteja eficient împotriva consecințelor nefaste ale unui atac cibernetic în cyberspațiu.

Oferind o descompunere detaliată a modurilor diferite în care un atac cibernetic poate afecta o afacere și terțe părți, aceasta oferă membrilor consiliului și altor cadre superioare o înțelegere mai bună a daunelor directe și indirecte ale atacurilor cibernetice atunci când iau în considerare amenințările cu care se confruntă organizația lor. Acest lucru se aplică la fel de bine și altor organizații și chiar guvernelor sau celor care administrează infrastructura națională critică.

Măsuri tehnice și legale în prevenirea atacurilor cibernetice

Progresele tehnologice legate de securitatea cibernetică și criminalitatea cibernetică impun o revizuire a cadrului legislativ. Chiar dacă într-o anumită măsură legile tradiționale pot fi aplicate, este esențial ca legislația să se adapteze la noile concepte

și entități, cum ar fi "datele informatice" intangibile, care nu sunt abordate în mod convențional de actele normative [31].

Criminalitatea și securitatea cibernetică sunt două aspecte care nu pot fi separate într-un mediul digital interconectat. Există mai multe tipuri de crime cibernetice care au provocat sistemul legislative pentru stabilirea unor măsuri legale adecvate. De exemplu, încălcarea confidențialității datelor, fiind și cea mai frecventă "crimă informațională", are un cadrul legislative domestic și internațional bine stabilit.

În Kenya, **Înalta Curte din Nairobi** s-a pronunțat în 2020 în cauza **Nubian Rights Forum** că guvernul nu poate pune în aplicare o nouă sistem cuprinzător de identitate digitală fără să existe o lege adecvată privind protecția datelor în ceea ce privește supravegherea, Înalta Curte din Africa de Sud a constatat, în cauza amaBhungane că o anchetă în masă supravegherea masivă și interceptarea comunicațiilor de către Centrul național de comunicații au fost ilegale. Aceste evoluții urmează dezvoltării rapide a legislației privind protecția datelor în întreaga lume de la intrarea în vigoare a **Regulamentului general privind protecția datelor al Uniunii Europene (GDPR) în 2018**. GDPR a stabilit un nou standard pentru protecția datelor cu caracter personal online, și a servit drept model pentru legislația a numeroase alte țări [32].

În ceea ce privește politica de incriminare a actelor în spațiul cibernetic (cyber), în cadrul unui atelier de lucru privind criminalitatea informatică, organizat în cadrul celui de-al **X-lea Congres al Națiunilor Unite în aprilie 2000**, s-a afirmat că țările membre ar trebui să încerce să armonizeze dispozițiile referitoare la incriminarea, dovada și procedurile (statele ar trebui să încerce să armonizeze dispozițiile relevante privind incriminare, probe și proceduri)[33].

Cinci lucruri trebuie să fie luate în considerare de către legiuitori pentru a incrimina criminalitatea cibernetică, și anume[34]:

- Incriminarea trebuie să fie un efort care să sprijine scopul final al politicii penale, și anume protejarea și prosperarea comunității;
- Comunitatea denunță fapta care va fi incriminată;
- Este necesar să se țină cont de avantajele și dezavantajele incriminării;
- Trebuie să se facă eforturi pentru a preveni supra-criminalizarea care poate avea un efect secundar asupra publicului;
- Este necesar să se realizeze o ajustare a capacității de aplicare a legii

Există o serie de motive pentru care colaborarea între industria, guvernul și autoritățile de aplicare a legii pentru a combate criminalitatea informatică reprezintă un punct cheie în viitoarele proiecte de prevenire a atacurilor cibernetice. Infrastructura internetului este deținută de sectorul privat, iar comunitatea de afaceri operează servicii prin intermediul acesteia [35].

Natura tehnologiei face ca aceasta să se schimbe rapid, pe măsură ce se schimbă adoptarea unei tehnologii sau când apare o nouă tehnologie. tehnologie este introdusă. Noile modele de criminalitate se dezvoltă și trebuie să le urmărim pentru a ne asigura că putem reacționa eficient în vederea reducerii impactului acestora [36].

Concluzii

Evoluția digitală a adus cu sine transformări semnificative în modul în care societatea funcționează și interacționează. Cu toate acestea, o provocare majoră cu care ne confruntăm astăzi este securitatea în cyberspațiu și protecția drepturilor omului în contextul atacurilor cibernetice.

Atacurile cibernetice reprezintă amenințări la adresa vieții private, libertății individuale și a altor drepturi fundamentale ale omului. În acest context, este imperativ să tragem unele concluzii cheie ce vor fi evidențiate în cele ce urmează.

Odată cu extinderea dependenței noastre de tehnologie, drepturile omului devin tot mai vulnerabile la atacurile cibernetice. Accesul neautorizat la informații personale, restricționarea libertății de exprimare online și alte practici similare amenință temelii ale societății bazate pe drepturi și libertăți. În fața acestor amenințări, există o necesitate imperioasă de a dezvolta și implementa reglementări clare și eficiente pentru ciberspațiu. Reglementările ar trebui să protejeze drepturile individuale, să stabilească standarde clare de securitate cibernetică și să impună sancțiuni adecvate pentru cei care încalcă aceste norme.

Dat fiind caracterul transfrontalier al atacurilor cibernetice, cooperarea internațională este esențială. Comunitatea internațională ar trebui să lucreze împreună pentru a dezvolta strategii comune de prevenire a atacurilor, schimb de informații și sprijin reciproc în investigații. De asemenea, îmbunătățirea nivelului de educație și conștientizare în rândul utilizatorilor de tehnologie este crucială. Oamenii trebuie să înțeleagă riscurile asociate utilizării necorespunzătoare a tehnologiei și să adopte practici de securitate cibernetică pentru a-și proteja drepturile.

În paralel cu eforturile de securitate cibernetică, inovația tehnologică trebuie să fie ghidată de principii etice și responsabile. Companiile și dezvoltatorii ar trebui să acorde o atenție deosebită protecției drepturilor omului în proiectarea și implementarea noilor tehnologii. Construirea unei capacități de răspuns rapid la atacurile cibernetice este esențială. Autoritățile guvernamentale, organizațiile internaționale și sectorul privat ar trebui să colaboreze pentru a dezvolta mecanisme eficiente de reacție în fața amenințărilor iminente.

În concluzie, protecția drepturilor omului în era digitală presupune o abordare cuprinzătoare, care să integreze reglementarea eficientă, cooperarea internațională, educația și inovația responsabilă. Numai prin eforturi comune și determinare putem asigura că revoluția digitală servește drepturilor omului și nu le compromite.

Referințe bibliografice:

1. *КІБЕРБЕЗПЕКА ЕРИ ГДОБАЛЬНОІ КОМУНИКАЦІІ,* pag.2. [citat 03.12.2023]. Disponibil: https://elibrary.ivinas.gov.ua/4701/1/Evoliutsiia%20stratehii%20kiberbezpeky%20SShA.pdf.

2. MIHAI Ioan-Cosmin, CIUCHI Costel, PETRICĂ Gabriel, *Current Challenges in the Field of Cybersecurity – The Impact and Romania's Contribution to the Field*, Strategy and Policy Studies Spos 2017, Bucharest 2018, pag.10-11. [citat 03.12.2023], Disponibil: http://ier.gov.ro/wp-content/uploads/2018/10/SPOS_2017_Study_4_FINAL.pdf.
3. DOGARU Olguța, *Noi provocari in securitatea cibernetica*, Studii de Securitate Public, Vol. 3, Nr. 4(12), Octombrie - Decembrie 2014. [citat 03.12.2023]
4. MONTHER Aldwairi, Analysis of Drive-by Downloads and Malicious Websites, College of Technological Innovation Zayed University, Abu Dhabi, UAE 144534. [citat 03.12.2023]
5. ENISA, Raportul ENISA privind situația amenințărilor Malware, Ianuarie 2019 – aprilie 2020, pag. [citat 03.12.2023]. Disponibil: https://www.enisa.europa.eu/publications/report-files/ETL-translations/ro/etl2020-malware-ebook-en-ro.pdf.
6. Parlamentul European, *Securitate cibernetică: principalele amenințări*. [citat 03.12.2023] Disponibil:https://www.europarl.europa.eu/pdfs/news/expert/2022/1/story/20220120STO21428/20220120STO21428_ro.pdf.
7. SECAREANU Marian, *The New Scientific Revolution - Types of Cyber Attacks Police Taken into Consideration on a European and International Level*, 3 PUB. Sec. Stud. 215 (2014), pag.3 [citat 03.12.2023].
8. MITRA Silviu-Elian, The Structure of Cyber Attacks, 9 INT'l J. INFO. Sec. & CYBERCRIME 43 (2020). [citat 03.12.2023].
9. Serviciul Român de informații, Glosar de termeni pentru domeniul securităţii cibernetice, pag. 41. [citat 03.12.2023]. Disponibil: https://www.sri.ro/assets/files/publicatii/GLOSAR-TERMENI-CYBER-12-09-2019.pdf
10. PORTER Evan, Ce Este un Atac DDoS și Cum să Previi Unul în 2023. [citat 03.12.2023]. Disponibil: https://ro.safetydetectives.com/blog/ce-este-un-atac-ddos/.
11. Papanastasiou Afroditi, *Application of International Law in Cyber Warfare Operations,* Disponibil: file:///C:/Users/User/Downloads/SSRN-id1673785.pdf. [citat 03.12.2023].
12. Convenția Națiunilor Unite asupra dreptului mării din 10.12.1982. Disponibil: 6.1.Conventie-1982-Conventia-Natiunilor-Unite-asupra-dreptului-marii-10.12.1982.pdf (gov.ro). [citat 02.12.2023]
13. Ibidem. [citat: 02.12.2023]
14. Convenția privind cirminalitatea informatică din 23.11.2001. Disponibil: file:///C:/Users/User/Downloads/CoE-HUN-RPT-3657-RO-2849.pdf. [citat 05.12.2023].
15. LAZĂR Elena, *Operațiunile cibernetice și reglementarea juridică lacunară a acestora în dreptul international.* Disponibi: https://www.juridice.

ro/701958/operatiunile-cibernetice-si-reglementarea-juridica-lacunara-a-acestora-in-dreptul-international.html. [citat:02.12.2023]
16. ICRC, *Cyberwarfare and international humanitarian law: the ICRC's position*, Disponibil: https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/2013/130621-cyberwarfare-q-and-a-eng.pdf. [citat: 03.12.2023].
17. Ibidem. [citat: 03.12.2023].
18. Official Journal of the European Union, COUNCIL DECISION (CFSP) 2020/1127 of 30 July 2020 amending Decision (CFSP) 2019/797 concerning restrictive measures against cyber-attacks threatening the Union or its Member States, par.(3). [citat 06.12.2023]. Disponibil: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32020D1127&from=EN.
19. Ibidem. GAO Qiang and ZHANG Shilong (China); Alexey Valeryevich MININ, Aleksei Sergeyvich MORENETS, Evgenii Mikhaylovich SEREBRIAKOV, Oleg Mikhaylovich SOTNIKOV (Federația Rusă). [citat 06.12.2023]
20. Ibidem. *Main Centre for Special Technologies (GTsST) of the Main Directorate of the General Staff of the Armed Forces of the Russian Federation (GU/GRU)*. [citat 06.12.2023]
21. Consiliul UE, *UE: primele sancțiuni impuse vreodată împotriva atacurilor cibernetice*. [citat 03.12.2023]. Disponibil: https://www.consilium.europa.eu/ro/press/press-releases/2020/07/30/eu-imposes-the-first-ever-sanctions-against-cyber-attacks/.
22. Ministerul Afacerilor Externe, *Problematica securității cibernetice în cadrul organizațiilor internaționale şi implicarea României ca membru al acestorai*. [citat 06.12.2023]. Disponibil: https://www.mae.ro/node/28369.
23. Ibidem. [citat 06.12.2023]
24. Comisia Europeană, *Directiva privind măsuri pentru un nivel comun ridicat de securitate cibernetică în Uniune (Directiva NIS2)*. [citat 06.12.2023]. Disponibil: https://digital-strategy.ec.europa.eu/ro/policies/nis2-directive.
25. Consiliul UE, *Reziliența UE: Consiliul adoptă o directivă pentru consolidarea rezilienței entităților critice*. [citat 06.12.2023]. Disponibil: https://www.consilium.europa.eu/ro/press/press-releases/2022/12/08/eu-resilience-council-adopts-a-directive-to-strengthen-the-resilience-of-critical-entities/.
26. Ministerul Afacerilor Externe, *Problematica securității cibernetice în cadrul organizațiilor internaționale şi implicarea României ca membru al acestorai*. [citat 06.12.2023]. Disponibil: https://www.mae.ro/node/28369.
27. EASTERLY Jen & FANNING Tom, *The Attack on Colonial Pipeline: What We've Learned & What We've Done Over the Past Two Years*. Disponibil: https://www.cisa.gov/news-events/news/attack-colonial-pipeline-what-weve-learned-what-weve-done-over-past-two-years. [citat: 05.12.2023]

28. ICRC, *The SolarWinds hack: Lessons for international humanitarian organizations*. Disponibil: https://international-review.icrc.org/sites/default/files/reviews-pdf/2022-06/the-solarwinds-hack-lessons-for-international-humanitarian-organizations-919.pdf. [citat: 05.12.2023].
29. Researchers identify negative impacts of cyber attacks. Disponibil: https://www.ox.ac.uk/news/2018-10-29-researchers-identify-negative-impacts-cyber-attacks. [citat: 05.12.2023].
30. RUSU Răzvan, Atacul cibernetic – Riscurile acestui tip de fraudă asupra firmelor și cum poate fi prevenit. Disponibil: https://leaderteam.ro/atacul-cibernetic-riscurile-acestui-tip-de-frauda-asupra-firmelor-si-cum-poate-fi-prevenit/. [citat: 03.12.2023]
31. APPAZOV Artur, *Legal Aspects of Cybersecurity*, pag. 35. [citat 06.12.2023]. Disponibil: https://www.justitsministeriet.dk/sites/default/files/media/Arbejdsomraader/Forskning/Forskningspuljen/Legal_Aspects_of_Cybersecurity.pdf.
32. Media Defence, *CYBERCRIMES - Summary Modules on Litigating Digital Rights and Freedom of Expression Online*, pag.8. [citat 06.12.2023]. Disponibil: https://www.mediadefence.org/ereader/wp-content/uploads/sites/2/2020/12/Module-7-Cybercri [citat 06.12.2023]
33. MUDZALIFAH Milla, THE POLITICS OF CRIMINAL LAW IN CYBERCRIME: AN EFFORTS TO COMBAT INFORMATION TECHNOLOGY CRIMES IN INDONESIA, Jurnal Pembaharuan Hukum Volume 10, Number 1, April 2023, pag.8-9. [citat 06.12.2023].
34. Ibidem. [citat 06.12.2023].
35. Home Office, Cyber Crime Strategy, pag.29-30. [citat 06.12.2023]. Disponibi: https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5a7c716fed915d48c240fc37/7842.pdf
36. Ibidem. [citat 06.12.2023].

CONSTITUȚIONALITATEA RESTRICȚIILOR DIN 2022 ASUPRA LIBERTĂȚII DE EXPRIMARE LA ÎNTRUNIRILE PUBLICE. ROLUL OMBUDSMANULUI

CONSTITUTIONALITY OF THE 2022 RESTRICTIONS ON FREEDOM OF EXPRESSION AT PUBLIC MEETINGS. ROLE OF THE OMBUDSMAN

CZU: 342.727/.729:342.4:351.941 **DOI:** https://doi.org/10.59295/ssdoed2024.26

Alexandru ZUBCO[1]

ABSTRACT. *The scientific work represents a reflection on the level of respect for fundamental human freedoms, such as freedom of assembly and expression following the actions of the national public authorities from October 2022. In September-October 2022, public anti-government meetings took place in the municipality of Chisinau. On October 13, 2022, by Decision of the Commission for Exceptional Situations no. 42, meetings for a period of more than four hours were prohibited and the removal of meeting participants was allowed, without the involvement of the organizer. On October 16, 2022, the police intervened in force and removed the participants of the protest from the center of the capital. In May 2023 there is a government meeting entitled "Moldova European National Assembly" which is allowed and supported by the authorities and the police. Although, the Republic of Moldova recognizes free expression as a fundamental form of voicing the population's dissatisfaction with governing act, it seems that from 2022 this constitutional principle started to be affected. The government has initiated a series of processes camouflaged under the aspect of respecting national interests and public order in order to reduce manifestations inappropriate to it. The article in its extended version was addressed in a thematic report of the People's Advocate, prepared by the author.*

Keywords: *Freedom of assembly, free expression, Ombudsman, ECtHR, UN Human Rights Committee, human rights, national security, restrictions on assembly, CSE decision.*

REZUMAT. *Lucrarea științifică reprezintă o reflecție asupra nivelului de respectare a libertăților fundamentale ale omului, precum libertatea întrunirilor și a exprimării urmare a acțiunilor autorităților publice naționale din octombrie 2022. În septembrie-octombrie 2022 în municipiul Chișinău au avut loc întruniri publice antiguvernamentale. La 13 octombrie 2022, prin Decizia Comisiei Situații Excepționale nr.42 au fost interzise întrunirile pentru o perioadă mai mult de patru ore și permisă îndepărtarea participanților la întruniri, fără implicarea organizatorului. La 16 octombrie 2022 poliția a intervenit în forță și a îndepărtat participanții la protest din centrul capitalei. În mai 2023 are loc o întrunire guvernamentală întitulată „Adunarea Națională Moldova Europeană" care este permisă și susținută de autorități și poliție. Deși, Republica Moldova recunoaște libera exprimare ca o formă fundamentală de vociferare a insatisfacției populației asupra actului de guvernare, se pare că din 2022 acest principiu constituțional a început să fie afectat. Guvernul a inițiat un șir de procese camuflate sub aspectul*

[1] Alexandru ZUBCO, PhD, Școala Doctorală Științe Juridice din cadrul Universității de Stat din Moldova, Șef direcție, Direcția prevenirea torturii, Oficiul Avocatului Poporului, Chișinău, Republica Moldova, e-mail: alexandru.zubco@ombudsman.md, alexandru_zubco@yahoo.com, ORCID: https://orcid.org/0000-0002-9062-2537 Coordonator științific: Svetlana SLUSARENCO, doctor în drept, conferențiar universitar USM

respectării unor interese naționale și a ordinii publice în scopul diminuării manifestațiilor nepotrivite acestuia. Articolul în varianta extinsă a fost abordat într-un raport tematic al Avocatului Poporului, elaborat de autor.

Cuvinte-cheie: *Libertatea întrunirilor, libera exprimare, Avocatul Poporului, CtEDO, Comitetul ONU pentru drepturile omului, drepturile omului, securitatea națională, restricții la întruniri, decizia CSE*.

Libertatea întrunirilor este un drept fundamental, consfințit și protejat prin Constituția Republicii Moldova și actele internaționale la care Republica Moldova este parte, inclusiv Declarația Universală a Drepturilor Omului (art.20), Pactul Internațional cu privire la Drepturile Civile și Politice (art.21) și Convenția Europeană a Drepturilor Omului (art.11). Însă, doar întrunirile pașnice sunt protejate. Normele enunțate susțin, la general, că o întrunire va fi considerată pașnică dacă organizatorii își propun scopuri pașnice, iar desfășurarea întrunirii are un caracter non-violent.

Libertatea constă în a putea face tot ceea ce nu dăunează altuia. Astfel, exercitarea drepturilor naturale ale fiecărui om nu are alte limite decât cele care asigură celorlalţi membri ai societăţii folosirea de aceleaşi drepturi. Aceste limite nu pot fi determinate decât prin lege. Legea nu poate să interzică decât acţiunile vătămătoare societăţii... (art.art. 4, 5 ale Declaraţiei Drepturilor Omului şi ale Cetăţeanului, Franţa. 26 august 1789).

Potrivit Constituției R. Moldova *„oricărui cetățean îi este garantată libertatea gândirii, a opiniei, precum şi libertatea exprimării în public prin cuvânt, imagine sau prin alt mijloc posibil”*, iar *mitingurile, demonstraţiile, manifestările, procesiunile sau orice alte întruniri sânt libere şi se pot organiza şi desfăşura numai în mod paşnic, fără nici un fel de arme* [1]. Deci legiuitorul a acceptat orice formă a întrunirii, însă doar caracterul pașnic constituie unica condiție pentru libera desfășurare a lor.

Comitetul ONU pentru drepturile omului stipulează că „...întrunirile pașnice reprezintă unul dintre fundamentele unui sistem de guvernare participativă în care valorile și principiile democrației, drepturilor omului, guvernării prin lege și pluralismului sunt asigurate pe deplin”.

De aceea, dreptul la libertatea întrunirilor este considerat unul de bază pentru o societate democratică. Or, nu poate exista o democrație acolo unde oamenii nu sunt liberi să se întrunească și să-și împărtășească ideile, să transmită mesaje puterii din stat și întregii societăți. Anume din acest considerent, întrunirile pașnice sunt o formă a democrației directe – un fel de comunicare dintre Guvern și popor sau o parte a acestuia. Altfel spus, atunci când este încălcat acest drept, suferă democrația, dar și Guvernul, care rămâne izolat de propriul popor.

Reamintim, că în Republica Moldova exercitarea dreptului la întruniri este garantat prin Legea nr.26/2008 privind întrunirile [2]. Potrivit Legii acesta nu este un drept absolut și poate fi limitat.

Conform art.8 din Legea nr.26/2008 sânt interzise întrunirile prin care se urmărește: (a) îndemnarea la război de agresiune, la ură națională, rasială, etnică sau religioasă; (b) incitarea la discriminare sau violență publică și (c) subminarea securității naționale sau a integrității teritoriale a țării, săvârșirea infracțiunilor, încălcarea ordinii publice sau organizarea tulburărilor în masă, încălcarea moralității publice, a drepturilor şi a libertăților altor persoane ori punerea în pericol a vieții sau a sănătății acestora.

Totodată, conform normei enunțate supra, la cererea autorității administrației publice locale, instanța de judecată, în baza probelor prezentate și examinate într-o procedură judiciară, adoptă o hotărâre, care poate fi contestată, prin care (1) interzice sau modifică ora, locul sau forma de desfășurare a întrunirii sau (2) menține dreptul de a desfășura întrunirea.

Deci potrivit legislației naționale, dreptul la întruniri poate fi limitat doar în baza unei hotărâri judecătorești, adoptată în urma sesizării de către administrația publică locală, în baza probelor prezentate. Or, administrarea probatoriului în cazul dat, îi revine exclusiv autorităților. Aceeași interpretare o împărtășesc și organismele internaționale, care deși recunosc și garantează dreptul cetățenilor la întrunire pașnică, la fel au instituit unele condiții când acesta ar putea fi limitat.

Astfel, CtEDO susține că dreptul la libertatea de întrunire nu este absolut. Acesta poate face obiectul unor restricții, în conformitate cu paragraful 2 al articolului 11 din Convenție [3]. Exercitarea acestui drept nu poate face obiectul altor restrângeri decât acelea care, prevăzute de lege, constituie măsuri necesare, într-o societate democratică, pentru securitatea național, siguranța publică, apărarea ordinii și prevenirea infracțiunilor, protejarea sănătății sau a moralei ori pentru protecția drepturilor și libertăților altora. Prezentul articol nu interzice ca restrângeri legale să fie impuse exercitării acestor drepturi de către membrii forțelor armate, ai poliției sau ai administrației de stat. Însă, ingerință în exercitarea acestui drept nu trebuie să constituie o interdicție absolută, de jure sau de facto, ci poate consta în diferite alte măsuri luate de autorități, inclusiv cele adoptate înainte sau în timpul întrunirii, cât și măsurile punitive luate ulterior.

Comitetul ONU pentru drepturile omului, la fel susține că dreptul la întrunire pașnică poate fi limitat în anumite cazuri, însă autoritățile trebuie să poată demonstra că restricțiile impuse respectă condiția de legalitate, precum și că sunt necesare și proporționale cu cel puțin unul dintre motivele de restricționare enumerate la articolul 21 din Pactul Internațional cu privire la drepturile civile și politice [4]. Prin urmare, justificarea aplicării anumitor restricții privind dreptul la întruniri le revine autorităților.

Totodată, la impunerea oricăror restricții, Statul ar trebui să ia în considerare obiectivul de a facilita exercitarea dreptului și nu de a încerca impunerea unor limitări ne-necesare și disproporționate, care pot avea efect disuasiv pentru cetățeni. Susținem ideea că, chiar dacă sunt necesare unele restricții, acestea ar trebui să se ba-

zeze pe o evaluare diferențiată sau individualizată a comportamentului participanților și a întrunirii în cauză, nu trebuie să fie discriminatorii, să diminueze esența dreptului sau să aibă ca scop descurajarea participării la întruniri.

De altfel, Comitetul ONU pentru drepturile omului statuează că restricțiile generalizate asupra întrunirilor pașnice sunt considerate disproporționate[1], iar încălcarea responsabilităților statului de a motiva prin probe concludente interzicerea desfășurării anumitor întruniri în baza unor temeiuri generaliste, constituie încălcare a articolului 21 din Pactul Internațional cu privire la drepturile civile și politice.

În pofida acestora, în cazul R. Moldova, autoritățile naționale au creat o practică vicioasă și un precedent periculos atunci când prin Dispoziția nr.42 a Comisiei pentru Situații Excepționale au interzis, practic, desfășurarea anumitor întruniri [5]. În pct.3.1. a Dispoziției se menționează expres că se interzice desfășurarea întrunirilor cu blocarea benzilor de circulație și/sau a arterelor de transport ori a căilor de acces și evacuare către instituțiile publice, cu excepția zilelor nelucrătoare, când aceste întruniri pot fi desfășurate pe perioada a cel mult patru ore din momentul începerii întrunirii. Iar, în pct.3.2 al acesteia, se justifică intervenției poliției în detrimentul garanțiilor prevăzute de Legea privind întrunirile. În opinia noastră, aceste interdicții au fost reiterate în baza unor temeiuri generaliste, fără a fi puse la bază probe concludente sau motive concrete, pentru care s-ar fi întemeiat necesitatea limitării întrunirilor pașnice.

În calitatea sa de garant al drepturilor fundamentale și constituționale, Avocatul Poporului a criticat prevederile Comisiei Situații Excepționale calificându-le ca fiind abuzive și disproporționale și a recomandat autorităților să le revizuii ori, după caz, să le abroge[12]. Autoritățile nu au reacționat la recomandările Ombudsmanului, dar și-au reafirmat poziția privind necesitatea menținerii acestor prevederi în contextul asigurării securității naționale și ordinii publicii. Dispoziția Comisiei Situații Excepționale nr.42 rămâne în vigoare, până la ridicarea stării de urgență.

Revenind la Comentariile generale nr.37 ale Comitetului ONU pentru drepturile omului, acesta a subliniat de mai multe ori că, orice restricții impuse, trebuie să fie „necesare într-o societate democratică". Acestea, trebuie să fie necesare și proporționale în contextul unei societăți bazate pe democrație, stat de drept, pluralism politic și drepturile omului, dar să nu fie doar rezonabile și oportune.

La fel, Comitetul ONU pentru drepturile omului este de părerea că interpretarea și aplicarea legislației naționale nu trebuie să ducă la discriminare în ceea ce privește realizarea dreptului la întrunire pașnică, dar să se facă eforturi speciale pentru a asigura facilitarea, protecția egală și eficientă a dreptului la întrunire pașnică a indivizilor care fac parte din grupuri care se confruntă cu diferite provocări în cazul participării la întruniri. Mai mult, Statul are datoria de a proteja participanții de orice formă de abuzuri sau atacuri discriminatorii, atât din partea actorilor non-statali, cât și de abuzul din partea autorităților care pun în aplicare lege.

[1] Atunci când impactul negativ este mai mare decât beneficiile.

Pe lângă aceasta, în jurisprudența sa, CtEDO susține că dreptul la libertatea întrunirilor pașnice implică obligații negative și obligații pozitive din partea statului, ceea ce presupune că statele trebuie nu doar să se abțină de la aplicarea unor restricții indirecte nerezonabile asupra dreptului la libertatea de întrunire pașnică, ci și să protejeze acest drept. Astfel, obligația pozitivă constă în a asigura, respecta și garanta exercitarea efectivă a dreptului la libertatea de întrunire, îndeosebi pentru persoanele care au opinii nepopulare sau aparțin minorităților, deoarece acestea sunt mai expuse victimizării. Autoritățile au obligația de a lua măsurile adecvate în ceea ce privește demonstrațiile legale, pentru a asigura desfășurarea lor pașnică și în siguranță.

Așadar, standardele de referință accentuează că nu trebuie să fie impuse restricții, altele decât cele prevăzute de Lege, respectându-se astfel principiul legalității, dar și obligațiile Statului enumerate supra. In concreto, aceasta presupune că restricțiile trebuie impuse prin lege sau decizii administrative bazate expres pe lege sau actele internaționale la care Republica Moldova este parte.

Totodată, înțelegem că este imposibil ca legea să fie previzibilă cu o certitudine absolută, capabilă să reglementeze toate situațiile apărute. Însă, eliminarea acestor incertitudini revine instanțelor de judecată naționale, care au rolul de judecare și soluționare a tuturor situațiilor care ar putea exista în ceea ce privește interpretarea legii.

De altfel, legislația națională oferă competență instanțelor de judecată să pună punct oricărei situații apărute în ceea ce privește limitarea dreptului la întrunire, însă Comisia pentru Situații Excepționale prin dispoziția 42 a încălcat această prevedere legislativă prin substituirea atribuțiilor sale cu cele ale unei instanțe judecătorești. De aceea, considerăm că măsurile impuse nu pot fi apreciate altfel decât represive, pentru modul în care oamenii își expun părerea ori datorită apartenenței politice sau a opiniilor nepopulare pe care le exprimă.

În continuare, CtEDO susține că măsurile represive aplicate în privința unor dispoziții legale care nu aveau nici o legătură cu scopul urmărit, pot fi considerate drept arbitrare și neconstituționale. Mai degrabă, restricțiile au fost impuse pentru a interzice sau a pedepsi participarea anumitor persoane, membri ai comunității la o întrunire sau de a transmite un mesaj foarte clar societății cu privire la neadmiterea protestelor antiguvernamentale.

O altă ipoteză susținută de autorități a fost cea de ocrotire a ordinii publice și a interesului securității naționale în decizia 42. Însă, în Concepția securității naționale aprobată prin Legea 112 din 22 mai 2008, întrunirile nu reprezintă risc la securitatea națională. La fel, nici un noul proiect al Strategiei securității naționale (varianta 2023)[13] – întrunirile nu reprezintă risc de securitate. Din contra, interesele naționale de securitate sunt protejarea democrației constituționale, garantarea și protejarea siguranței cetățenilor, etc. Aici, Comitetul ONU pentru drepturile omului susține că interesul securității naționale poate reprezenta un motiv de impunere a unor restricții în cazul în care acestea sunt necesare pentru a menține

capacitatea statului de a proteja existența națiunii, a integrității teritoriale sau a independenței politice în fața unui pericol credibil sau a utilizării forței. Însă, odată ce Statul obiectează temeiul „securității naționale" ca motiv pentru impunerea restricțiilor asupra dreptului la întrunire pașnică, acesta trebuie să justifice dacă există un risc real și semnificativ asupra siguranței persoanelor (asupra vieții sau siguranței unei persoane) sau un risc similar de distrugere gravă a unor bunuri. Sarcina probării revine exclusiv Statului.

Revenind la speța noastră, poliția a invocat drept pretext de atentare la securitatea națională, blocarea benzii de circulație și arterei de transport de manifestanți. Deși, libertatea exprimării/ întrunirii presupune ca acestea să fie realizate cât mai aproape de factorul decisiv (în cazul dat, președenție, parlament sau guvern) și să fie auzite. Protestele antiguvernamentale, se fac pentru a fi auzite de Guvern și de regulă, acestea sunt incomode. Dacă Guvernul nu le „aude", atunci protestatarii pot uza de instrumente pentru a convinge și al determina. Desigur, în limitele unor norme morale, etice și legale. Totuși, de cele mai dese ori, protestele antiguvernamentale trec în faza unor revolte în masă, din cauza inacțiunii factorilor de decizie sau intervenției excesive. Blocarea benzii de circulație în fața Legislativului a fost / este una dintre soluțiile organizatorului întrunirii. Mai ales că, acesta ar fi anunțat autoritățile despre o așa intenție. În 2022-2023 au avut loc unele întruniri guvernamentale, inclusiv prin blocarea artelor de circulație. Aici, poliția nu a intervenit prin evacuarea lor forțată, deși Decizia 42 era în vigoare. Această constatare ne permite să concluzionăm asupra caracterului diferențiat al acțiunilor autorităților/ poliției la anumite întruniri cu comportament similar al participanților. Altfel spus, în situația expusă supra, poliția a blocat întrunirea, cu scop de răfuială față de participanți, deoarece aceștia expuneau păreri defavorabile majorității, dar nu ca măsură de sporire a securității naționale sau din alte motive prin care poate fi limitat dreptul la întrunire.

Astfel este cert că în situațiile favorabile guvernării, întrunirile se permit chiar și prin încălcarea dispozițiilor legale, însă în alte situații incomode, autoritățile aplică toate mijloacele posibile, chiar dacă aduc atingere drepturilor și libertăților omului. În acest sens, Avocatul Poporului reiterează că dreptul la întrunire în toamna anului 2022 a fost grav afectat din motivul exprimării de către opoziție a obiecțiilor față de guvern sau alte autorități, inclusiv pentru îndemnuri la schimbarea democratică a guvernului sau a sistemului politic etc, inclusiv încălcarea acestui drept a fost posibilă prin restricționarea duratei și locului de desfășurare.

Referitor la ora desfășurării întrunirilor și durata acestora, Comitetul ONU pentru drepturile omului susține că participanții trebuie să aibă posibilitatea suficientă de a-și exprima opiniile sau de a realiza efectiv alte scopuri. În general, întrunirile pașnice ar trebui lăsate să se termine de la sine.

La fel, întrunirile pașnice se pot desfășura în orice loc, în toate spațiile în care publicul are sau ar trebui să aibă acces. Aplicarea unor restricții întrunirilor pașnice, în ceea ce privește un anumit loc anume trebuie justificată în temeiul articolului 21

din Pactul Internațional cu privire la drepturile civile și politice, însă nu ar trebui relocate în zone îndepărtate unde nu pot capta efectiv atenția celor cărora li se adresează sau publicului general. Ca regulă generală, nu se poate impune interzicerea generală a oricăror întruniri oriunde în capitală; în orice spațiu public cu excepția unui singur loc specific dintr-un oraș, sau în afara centrului orașului; sau interzicerea întrunirilor „pe toate străzile din oraș".

În general, referitor la locul desfășurării întrunirilor Comitetul ONU pentru Drepturilor Omului susține că articolul 21 din Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice protejează întrunirile pașnice indiferent de locul de desfășurare: în spații deschise, în spații închise, în mediul online, în spații publice și private, sau o combinație între acestea. De aceea, cei care organizează acțiuni de protest în interiorul clădirilor, îndeosebi clădirile publice sau, ocupă o încăpere pe o perioadă de timp, trebuie să le fie garantat dreptul la întruniri [6]. Din acest punct de vedere dreptul la întruniri nu ar trebui să fie interpretat în mod restrictiv.

Deci, dacă să interpretăm prin analogie prevederile Dispoziției Comisiei pentru Situații Excepționale nr.42 în raport cu standardele internaționale ratificate, este evident că acestea sunt neîntemeiate și contravin principiilor democrației și constituționalității.

În concluzie, conchidem că limitarea întrunirilor în 2022 în baza unei Decizii a majorității guvernamentale a fost una neconformă Constituției R. Moldova și tratatelor internaționale și a afectat grav libera exprimare și întrunire. Autoritățile naționale trebuie să aplice standarde conforme cu principiile prevăzute la articolul 21 din Pactul Internațional privind drepturile civile și politice și articolul 11 al CoEDO; să se abțină de la adoptarea deciziilor care limitează nejustificat acest drept și să le bazeze pe o evaluare acceptabilă a faptelor relevante, în caz contrar, poate exista o violare a dreptului fundamental la întrunire.

Referințe bibliografice:

1. Constituția Republicii Moldova nr.1/1994, MO nr.78 art.140, art.32, [Accesat 05.12.2023], Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=136130&lang=ro
2. Legea nr.26 din 22.02.2008 privind întrunirile, MO nr.80, art.261, [Accesat 05.12.2023] Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=110166&lang=ro .
3. CtEDO, Ghid privind art.11 CEDO *Libertatea de întrunire și de asociere*, actualizat la 31.08.2021, pct.47, [Accesat 05.12.2023], Disponibil: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_11_rum
4. Pactul Internațional cu privire la drepturile civile și politice nr.31 din 16/12/1966, [Accesat 05.12.2023], Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=115567&lang=ro

5. Dispoziția Comisiei pentru Situații Excepționale nr.42 din 13.10.2022 [Accesat 05.12.2023], Disponibil: https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/dispozitia_cse_rm_nr.42_din_13.10.2022.pdf
6. CtEDO, CtEDO, Cauza Kudrevičius și alții împotriva Lituaniei, 2015, pct.91, 2015, pct.91, [Accesat 05.12.2023], Disponibil: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_11_rum
7. BĂDESCU-ȘERBĂNOIU Veronica, Modelele de Ombudsman în Literatura juridică de specialitate, Revista Lege și Viață nr.7/2011 [Accesat 14.09.2023] Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Modelele%20de%20ombudsman%20in%20literatura%20juridica%20de%20specialitate.pdf;
8. CÂRNAȚ Teodor, Drept Constuțional, Chișinău, 2004, pag.89 [Accesat 05.12.2023], Disponibil: https://elibrary.ceiti.md/files/12/Televca/Juridica/Drept%20constitutional%20Teodor%20Carnat.pdf;
9. AVORNIC Gheorghe, POSTOVAN Dumitru, Instituția Avocatului Poporului (Ombudsmanul) și „Dreptul discreționar", Revista Națională de Drept nr.4/2015, pag.2, [Accesat 05.12.2023], Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Institutia%20Avocatul%20Poporului%20%28ombudsmanul%29%20si%20%E2%80%9Edreptul%20discretionar%E2%80%9D_0.pdf
10. VÎRTOSU Ina, Academia „Ștefan cel Mare" a MAI, doctorand, Libertatea întrunirilor – piatră de temelie a unei societăți democratice, Analele Științifice ale Academia „Ștefan cel Mare" a MAI, ediția A X-a;
11. Legea 218/2012 privind modul de aplicare a forței fizice, a mijloacelor speciale și a armelor de foc [Accesat 05.12.2023], Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=132062&lang=ro#
12. Avocatul Poporului solicită CSE-ului „asigurarea unui echilibru just între dreptul la libertatea întrunirilor și respectarea ordinii publice", 18 oct. 2022, [Accesat 05.12.2023], Disponibil: https://www.zdg.md/stiri/stiri-sociale/avocatul-poporului-solicita-cse-ului-asigurarea-unui-echilibru-just-intre-dreptul-la-libertatea-intrunirilor-si-respectarea-ordinii-publice/
13. Proiect al Strategiei securității naționale a Republicii Moldova, [Accesat 05.12.2023], Disponibil: Proiect_ Strategie_11.10.23.pdf (presedinte.md)

ANALIZA HOTĂRÂRII CtEDO DE CONSTATARE A ÎNCĂLCĂRII ART. 2 ȘI 3 DE CĂTRE REPUBLICA MOLDOVA PRIN APLICAREA TORTURII, CARE A DETERMINAT MOARTEA DEȚINUTULUI

ANALYSIS OF THE ECtHR DECISION ON VIOLATION OF ART. 3 BY THE REPUBLIC OF MOLDOVA THROUGH THE APPLICATION OF TORTURE, WHICH CAUSED THE DEATH OF THE DETAINEE

CZU: 341.645.5:[343.255:343.821](478)

DOI: https://doi.org/10.59295/ssdoed2024.27

Veronica POZNEACOVA[1]

ABSTRACT. *The application of torture represents a serious violation of human rights. The absolute prohibition of the application of torture, inhuman and degrading treatment is stipulated in universal and regional standards. The prohibition of the application of torture is regulated by art. 3 of the European Convention on Human Rights. However, after the ratification of the European Convention of Human Rights by the Republic of Moldova on 12 September 1997, the application of torture to the persons in state custody remains one of the most frequently found violations of art. 3. So, the application of ill-treatment remains a systemic problem within criminal justice. In the study we analyze the decision on the case Cantanagiu vs. Republic of Moldova application no. 13013/11 of 15 February 2011 decision 24 March 2020, in which the European Court of human rights found violation by the Republic of Moldova of art. 3 by applying torture to the applicant and his brother, which led to the death of his brother and the non-investigation of the application of ill-treatment by the authorities. The importance of this decision is manifested in the finding of violation of art. 2 and 3 of the Convention by the application of torture, which caused death to the detainee. In this study, we analyze the conclusions of the High Court, the negative obligations of the state, determined by the provisions of art. 2 and 3 of the Convention, examine the positive obligations of the authorities, which are manifested in the efficient and effective investigation of the reported violations, as well as the analysis of the importance of this decision in the realization of the rights of victims of torture in the Republic of Moldova.*

Keywords: *torture, victim, malpractice, non-investigation, criminal trial*

REZUMAT. *Aplicarea torturii reprezintă o încălcare gravă a drepturilor omului și a interdicției absolute de aplicare a torturii, tratamentului inuman și degradant stipulată în standarde universale și regionale. Interdicția aplicării torturii este reglementată în art. 3 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului. Cu toate acestea, începând din 12 septembrie 1997, data ratificării Convenției de către Republic Moldova, maltratarea persoanelor în custodia statului rămâne una din cele mai des constatate încălcări ale art. 3, ceea ce subliniază faptul că aplicarea relelor tratamente rămâne a fi o problemă sistemică în cadrul justiției penale. În cadrul studiului ne propunem să analizăm decizia pe cauza Cantaragiu c. Republicii Moldova cerere nr.* ***13013/11*** *din 15 februarie 2011*

[1] Veronica POZNEACOVA, Consultant principal, Direcția combaterea discriminării, Consiliul pentru egalitate, Masterand Universitatea de Stat din Moldova, ORCID ID: 0000-0003-0762-5049, veronicapozneacova@gmail.com

decizie 24 martie 2020, în care Curtea Europeană a Drepturilor Omului a constatat încălcarea de către Republica Moldova a art. 3 prin aplicarea torturii față de reclamant și fratele acestuia, care a determinat decesul fratelui lui și neinvestigarea aplicării relelor tratamente de către autorități. Importanța acestei hotărâri se manifestă prin constatarea încălcării art. 2 și 3 din Convenție prin aplicarea torturii, care a determinat moarte deținutului. În cadrul studiului dat, ne propunem să analizăm constatările efectuate de către Înaltă Curte, obligațiile negative a statului, determinate de prevederile art. 2 și 3 din Convenție, examinarea obligațiilor pozitive ale autorităților, care se manifestă prin investigarea eficientă și efectivă a încălcărilor semnalate, cât și analiza importanței acestei hotărâri în realizarea drepturilor victimelor torturii în Republicii Moldova.

Cuvintele-cheie: *tortura, victima, malpraxis, neinvestigare, proces penal*

Introducere

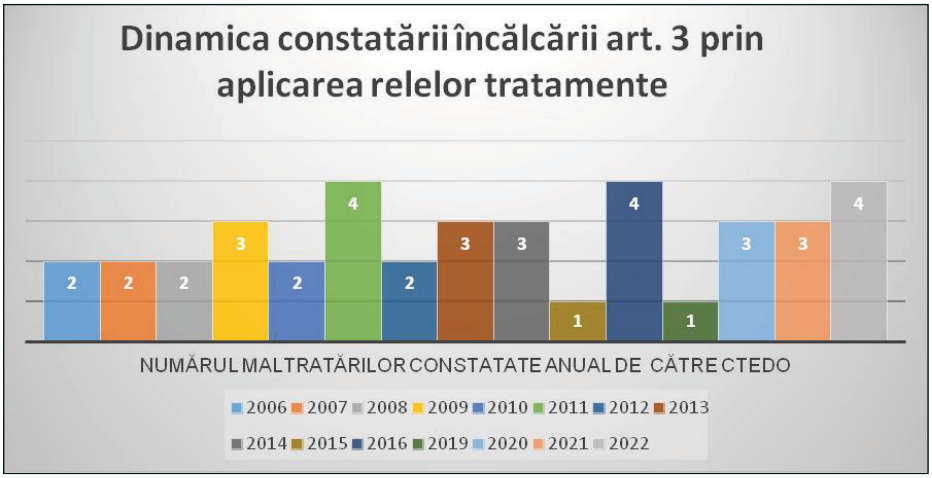
De la ratificarea Convenției Europene a Drepturilor Omului de către Republic Moldova la data de 12 septembrie 1997, maltratarea persoanelor în custodia statului rămâne una din cele mai des constatate încălcări ale art. 3. Din 186 de condamnări ale Republici Moldova pentru încălcarea interdicției de aplicare torturii, tratamentului inuman și degradant, aplicarea relelor tratamente fața de persoane în custodia statului a fost constatată în 42 de cazuri, care constituie 22,58% din numărul total al condamnărilor pentru încălcarea art. 3 din Convecție. Aplicarea maltratărilor, violenței fizice și psihice, a torturii „clasice" sau a celei sub forma de spânzurarea Palestiniană, cu regret, rămâne o problemă sistemică în cadrul justiției penale din Republica Moldova.

Aplicarea relelor tratamente fața de persoanele în custodia statului de către autorități a fost constatată de către Curtea Europeană a Drepturilor Omului în următoarele cauze: Cauza Corsacov c. Moldovei cererea nr. 18944/02, hotărâre din 4 aprilie 2006 definitivă din 04/07/2006[1], Cauza Boicenco c. Moldovei cererea nr. 41088/05, hotărâre din 11 iulie 2006 definitivă din 11/10/2006[2], Cauza Pruneanu c. Moldovei cererea nr. 6888/03, hotărâre din 16 ianuarie 2007 definitivă din 23/05/2007[3], Cauza Colibaba c. Moldovei cererea nr. 29089/06 hotărâre din 23 octombrie 2007 definitivă din 23/01//2008[4], Cauza Victor Saviţchi c. Moldovei cererea nr. 81/04, hotărâre din 17 iunie 2008 definitivă din 17/09/2008[5], Cauza Levinţa c. Moldovei cererea nr. 17332/03 hotărâre din 16 decembrie 2008 definitivă din 16/03/2009[6], Cauza Breabin c. Moldovei cererea nr. 12544/08 hotărâre din 7 aprilie 2009 definitivă din 07/07/2009[7], Cauza Gurgurov c. Moldovei cererea nr. 7045/08 hotărâre din 16 iunie 2009 definitivă din 16/09/2009[8], Cauza Buzilov c. Moldovei cererea nr. 28653/05 hotărâre din 23 iunie 2009 definitivă din 23/09/2009[9], Cauza Parnov c. Moldovei cererea nr. 35208/06 hotărâre din 13 iulie 2010 definitivă din 13 septembrie 2010[10], Cauza I.D. c. Moldovei cererea nr. 47203/06 hotărâre din 30 noiembrie 2010 definitivă din 11/04/2011[11], Cauza Bisir și Tulus c. Moldovei cererea nr. 42973/05 hotărâre din 17 mai 2011[12], Cauza Ipate c. Moldovei cererea nr. 23750/07 hotărâre din 21 iunie 2011[13], Cauza Taraburca c. Moldovei cererea nr. 18919/10 hotărâre din 6 decembrie 2011[14], Cauza Pascari c. Moldovei cererea nr. 53710/09 hotărâre din 20 decembrie 2011[15], Cauza Sochichiu c. Moldovei ce-

rerea nr. 28698/09 hotărâre din 15 mai 2012[16], Cauza Struc c. Republicii Moldova cererea nr. 40131/09 hotărâre din 4 decembrie 2012[17], Cauza Ipati c. Republicii Moldova cererea nr. 55408/07 hotărâre din 5 februarie 2013[18], Cauza Iurcu c. Republicii Moldova cererea nr. 33759/10 hotărâre din 9 aprile 2013 definitivă din 9 iulie 2013[19], Cauza Gorea c. Republicii Moldova cererea nr. 6343/11 hotărâre din 23 iulie 2013[20], Cauza Buhaniuc c. Republicii Moldova cererea nr. 56074/10 hotărâre din 28 ianuarie 2014[21], Cauza Ciorap c. Republicii Moldova (Nr. 4) cererea nr. 14092/06 hotărâre din 8 iulie 2014[22], Cauza Bulgaru c. Republicii Moldova cererea nr. 35840/09 hotărâre din 30 septembrie 2014 definitivă din 30/12/2014[23], Cauza Doroseva c. Republicii Moldova cererea nr. 39553/12 hotărâre definitivă din 28/07/2015[24], Cauza Morgoci c. Republicii Moldova cererea nr. 13421/06 hotărâre din 12 ianuarie 2016, definitivă din 12.04.2016[25], Cauza Cazanbaev c. Republicii Moldova cererea nr. 32510/09 hotărâre din 19 ianuarie 2016[26], Cauza Caracet c. Republicii Moldova cererea nr. 16031/10 hotărâre din 16 februarie 2016[27], Cauza Ciorap c. Republicii Moldova (Nr. 5) cererea nr. 7232/07 hotărâre din 15 martie 2016[28], Cauza Prepeliţa c. Republicii Moldova cerere nr. 50799/14 hotărâre din 3 decembrie 2019[29], Cantaragiu c. Republicii Moldova cerere nr. 13013/11 din 15 februarie 2011 decizie 24 martie 2020[30], Cauza Mîţu c. Republicii Moldova cerere nr. 23524/14 hotărâre din 30 iunie 2020 definitivă din 30/09/2020[31], Cauza D. c. Republicii Moldova cerere nr. 25397/09 hotărâre din 8 decembrie 2020[32], Cauza Trocin c. Republicii Moldova nr. 23847/19 cerere nr. 23847/19 din 12 aprilie 2019, decizie din 16 martie 2021, finală din 16 iunie 2021[33], Cauza Maier c. Republicii Moldova cerere nr. 7816/13 hotărâre din 13 iulie 2021[34], Cauza Armeanu și Vacarciuc c. Republicii Moldova cerere nr. 47861/12 hotărâre din 30 noiembrie 2021[35], Cauza Mătăsaru c. Republicii Moldova cerere nr. 20253/09 hotărâre din 1 februarie 2022[36], Cauza Cretu c. Republicii Moldova cerere nr. 24737/15 hotărârea din 1 februarie 2022[37], Cauza Canuda c. Republicii Moldova cerere nr. 4670/16 hotărârea din 17 mai 2022[38], Cauza Straisteanu și Agachi c. Republicii Moldova cerere nr. 9204/08 hotărârea din 1 februarie 2022[39].

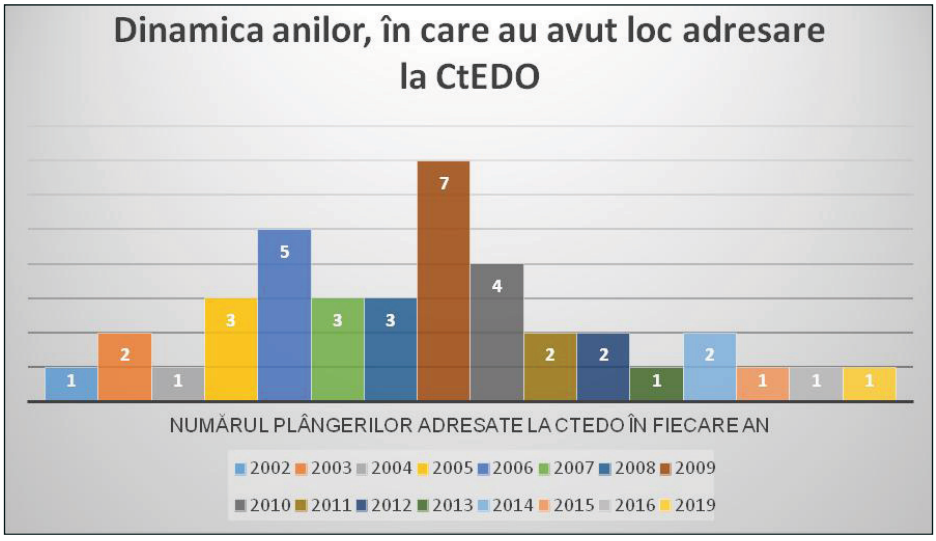
Analizând dinamica constatării încălcării art. 3 prin aplicarea relelor tratamente, trebuie să remarcăm faptul că cele mai multe încălcări au fost constatate în anii 2011, 2016 și 2022. În acești ani au fost constatate câte 4 încălcări ale art. 3 prin aplicarea maltratărilor în custodia statului. Câte 3 încălcării au fost constatate de către Înaltă Curte în anii 2009, 2013, 2014, 2020, 2021. Considerăm oportun să analizăm tendințele în dinamica hotărârilor de constatare a art. 3 de CtEDO. După anul 2009 se atestă o creștere semnificativă a numărului hotărârilor, ceea ce este determinat de examinarea plângerilor de aplicare a relelor tratamente în timpul evenimentelor din 2009. În anii 2017-2018 nu a fost adoptată nici o hotărâre de constatare a încălcării art. 3 prin aplicarea relelor tratamente de către autorități. În prezent, se atestă o creștere a numărului hotărârilor de constatare a maltratării persoanelor în custodia statului, ceea ce arată o tendință negativă.

Diagrama 1. Dinamica constatării încălcării art. 3 prin aplicarea relelor tratamente

Evaluând dinamica anilor, în care a avut loc depunerea plângerilor la CtEDO, observăm că cel mai mare număr de plângeri a fost adresat în anul 2009, fiind recepționate 7 plângeri, ceea ce este determinat de examinarea aplicării relelor tratamente de către colaboratorii organelor de drept în legătura cu evenimentele din 7 aprilie 2009. În prezent, anual este înregistrată câte o plângere de aplicare a relelor tratamente, în perioada 2017-2018 nefiind înregistrată nici o plângere, pe baza căreia până în prezent a fost emisă o hotărâre de constatare a încălcării art. 3 prin aplicarea relelor tratamente. Diminuarea numărului plângerilor atestă implementarea reforme și schimbări pozitive în sistemul de justiție. Cu toate acestea, organele, care activează în domeniul combaterii torturii trebuie să investigheze eficient și efectiv toate plângerile recepționate pentru a preveni constatarea încălcării art. 3 de către CtEDO.

Diagrama 2. Dinamica anilor, în care au avut loc adresare la CtEDO

În cauza Cantaragiu c. Republicii Moldova cerere nr. ***13013/11*** din 15 februarie 2011 decizie 24 martie 2020 [30], Curtea Europeană a Drepturilor Omului a constatat încălcarea de către Republica Moldova a art. 3 prin aplicarea torturii față de reclamant și fratele acestuia, care a determinat decesul fratelui lui și neinvestigarea aplicării relelor tratamente de către autorități.

Circumstanțele de fapt.

Reclamantul și fratele lui au fost arestați și deținuți, fiind învinuiți în comiterea unui omor în anul 2005 în penitenciarul din Cahul. În timpul detenției sale, reclamantul a fost internat în spital cu un diagnostic de sindrom decompensat postcomoție. Ulterior, el a depus o plângere în care a invocat aplicarea relelor tratamente în custodia statului. Procurorul a emis refuzul de pornire a urmăririi penale, stabilind că nu a fost comisă nici o infracțiune, iar materialele dosarului au fost nimicite peste 5 ani. La 30 octombrie 2005, fratele reclamantului (fost campion moldovean de judo junior, care avea 21 de ani în perioada când s-au produs evenimentele) s-a plâns personalului penitenciarului de dureri de cap și dureri în regiunea epigastrică. În noaptea de 30 spre 31 octombrie 2005, fratele reclamantului a primit asistență medicală urgentă de mai multe ori. În jurul orei 5 dimineața, la 1 noiembrie 2005, un echipaj de ambulanță l-a dus pe fratele reclamantului la spital în stare de comă, după ce acesta a decedat la data de 3 noiembrie 2005. Ulterior a fost pornit un dosar penal pentru malpraxis, iar raportul autopsiei a indicat faptul că fratele reclamantului a suferit o traumă abdominală, care a determinat ruptură a duodenului. Nu au fost identificate probele, care confirmau maltratarea fratelui reclamantului, ceea ce a determinat suspendarea dosarului penal[30, § 5-12]. Ulterior, în procesul de judecarea dosarului penal privind comiterea unui omor de către reclamant, fratele și tatăl acestui, Curtea Supremă de Justiție a constatat aplicarea relelor tratamente fața de ei în custodia statului, instituind prezumția aplicării relelor tratamente, neexaminarea maltratărilor și obținerea probelor prin aplicarea torturii. Cu toate acestea, Curtea de Apel l-a condamnat pe reclamant la 12 ani de privațiune de libertate, decizia, care a fost menținută de către Curtea Supremă de Justiție[30, § 16, 18-20].

Principii generale art. 2 dreptul la viață.

Curtea reiterează că art. 2 reprezintă una din prevederile fundamentale din Convenție, care, în timp de pace, nu admite derogări în baza art. 15. Împreună cu Articolul 3, acesta garantează una din valorile de bază în societățile democratice, care formează Consiliul Europei[30, §28]. Printre normele Convenției, pe care CtEDO le consideră fundamentale, articolul 2 ocupă un loc special, deoarece protejează dreptul la viață, fără de care exercitarea oricăror drepturi și libertăți garantate de Convenție ar fi iluzorie[40, p. 42-52]. În mod incontestabil, dreptul la viață apare ca unul esențial în sistemul drepturilor și libertăților fundamentale apărate prin Convenția Europeană în materie pentru că, fără consacrarea și protejarea efectivă a

acestui drept, protecția celorlalte drepturi ar rămâne fără obiect. Este evident că dreptul la viață reprezintă condiția esențială a posibilității exercitării tuturor drepturilor și libertăților fundamentale[41, p. 104-105].

Dreptul la viață reprezintă un drept fundamental al persoanelor. Dacă individul ar putea fi lipsit în mod arbitrar de dreptul său la viață, toate celelalte drepturi ar deveni iluzorii. Acest drept este garantat în toate instrumentele drepturilor omului, la nivel internațional sau regional. Caracterul fundamental al dreptului rezultă și din faptul că acesta nu permite derogări: nu poate fi negat chiar și în „timp de război sau de alt pericol public, care amenință viața națiunii", cu toate că „decesele care rezultă din acte licite de război" nu constituie încălcări ale dreptului la viață (art.15 parag. 2). Acest fapt însă nu presupune că dreptul la viață nu poate fi limitat, așa cum rezultă din conținutul parag. 2 art. 2 din Convenție[42, p. 32].

Făcând referire la importanța fundamentală a dreptului la viață, Curtea trebuie să supună orice eventuale ingerințe în Articolul 2 din Convenție celui mai prudent și minuțios control, luând în considerare nu doar acțiunile agenților statului, dar și toate circumstanțele aferente[42, p. 32]. În jurisprudența sa, Curtea a concluzionat că excepțiile prevăzute în art. 2 alin. (2), pot fi interpretate ca privare intenționată de viață, dar în realitate nu o constituie. Art. 2 alin. 2 nu determină circumstanțele în care este permis omorul intenționat al unei persoane, dar descrie situațiile în care este posibilă utilizarea autorizată a forței, care poate duce la privarea de viață ca un rezultat neintenționat[42, p.191]. Specificul acestei prevederi se rezumă la caracterul excepțional al recurgerii la excepțiile menționate la art. 2 alin. (2). În acest caz, Curtea analizează posibilitatea evitării privării de viață a persoanei prin realizarea unor acțiuni din partea colaboratorilor statului. În cazul în care privarea de viață nu a fost unicul scenariu posibil și autoritățile au putut implementa alte acțiuni, care nu ar determina privarea de viață a persoanei, CtEDO va constata violarea art. 2. Cele mai multe dintre cazurile examinate de Curte, în care se pretinde încălcarea art. 2, implică folosirea forței în lupta împotriva terorismului[42, p. 32].

Pentru înțelegerea cauzelor care justifică provocarea morții unei persoane, este necesară înțelegerea noțiunii esențiale de „recurgere absolut necesară la forță", care a fost explicată de jurisprudența CtEDO. Primul criteriu precizat de Curte, în acest sens, este acela potrivit căruia, pentru existența unei recurgeri justificate la forță, necesitatea utilizării forței trebuie analizată în mod strict și imperativ în raport cu împrejurările care determină în mod normal statul să apeleze la mijloacele coercitive ca „o condiție necesară într-o societate democratică"[43]. Al doilea criteriu [44, p.50] este cel al proporționalității dintre mijloacele utilizate și scopul urmărit prin recurgerea la forță[45].

În acest context, Înaltă Curte a subliniat faptul că persoanele aflate în custodie sunt într-o poziție vulnerabilă, iar autoritățile sunt obligate să le protejeze. În consecință, în cazul în care un individ este luat în custodia poliției într-o stare bună de sănătate, dar se constată prezența leziunile corporale la momentul eliberării, statul este obligat să pre-

zinte o explicație plauzibilă cu privire la modul în care acele leziuni au fost provocate. Obligația autorităților de a justifica tratamentul unei persoane aflate în custodie este iminentă mai ales în cazul în care acea persoană decedează[30, §28].

Prin urmare, se subliniază responsabilitatea autorităților pentru viața și sănătatea persoanelor aflate în custodia statului. Această determina apariția obligațiilor pozitive, care se referă la asigurarea condițiilor materiale de detenție, ce nu lezează demnitatea umană și corespund standardelor minime stabilite în standardele internaționale și legislația națională, acordarea asistenței medicale calitative, la nivelul general pe țară, respectarea drepturilor persoanelor condamnate și prevenirea aplicării violenței de către codeținute sau autorități. Moartea unei persoane în detenție, care a fost sănătoasă în momentul privării ei de libertate, determină necesitatea argumentării de către autoritățile a acțiunilor întreprinse pentru a preveni decesul condamnatului, în special în cazul în care pe corpul persoanei sunt prezente leziuni corporale. Imposibilitatea de a proba proveniența acestora determină instituirea prezumției aplicării relelor tratamente, iar sarcina de a proba neaplicarea acestora aparține autorităților.

Aprecierea Curții

Înaltă Curte a instituit prezumția aplicării relelor tratamente fața de fratele reclamantului, bazându-se pe următoarele: 1. fratele reclamantului, fost campion la judo, care avea doar 21 de ani în acea perioadă, era în stare bună de sănătate atunci când a fost luat în custodia statului; 2. acesta s-a stins din viață ca urmare a ruperii duodenului, ceea ce reprezintă un semn clar al aplicării relelor tratamente; 3. autoritățile nu au oferit o explicație plauzibilă a modului, în care au fost cauzate leziunile corporale a victimei. Prin urmare, prezumția instituită nu a fost răsturnată[30, §29].

Prin urmare, prezența prezumției de aplicare a relelor tratamente, care nu a fost combătută de către autorități, analizată împreuna cu moartea fratelui petiționarului în custodia statului a determinat constatarea faptului că statul este responsabil pentru decesul victimei, respectiv a avut loc violarea art. 2 din Convecție sub aspect material[30, §30].

În altă ordine de idei, menționăm că încălcarea art. 2 sub aspect procesual s-a manifestat prin faptul că nu a avut loc o investigație oficială a aplicării relelor tratamente fața de fratele reclamantului, în afara de dosar penal pe malpraxis, ineficiența căruia a fost constatată de către Curtea Supremă de Justiție; pornirea dosarului penal cu o întârziere de o lună, care nu a fost argumentată de careva circumstanțe; neaudierea persoanelor responsabile pentru conducerea urmăririi penale a victimei, bazându-se pe afirmații autoincriminătoare a reclamantului[30, §31-33]. Prin urmare, autoritățile nu au realizat obligații pozitive de a examinat eficient, complet, obiectiv toate circumstanțele morții persoanei în custodia statului și nu au verificat versiunea decesului acestui a urmare a aplicării relelor tratamente, în pofida originii violente a vătămărilor corporale a acestuia, ceea ce a determinat constatarea încălcării art. 2 sub aspect procesual.

Principii generale art. 3 dreptul de a nu fi supus torturii, tratamentului inuman și degradant

Înaltă Curte a remarcat faptul că art. 3 din Convenție garantează una din valorile fundamentale ale societăților democratice. Interzicerea torturii și a tratamentului sau a pedepselor inumane ori degradante reprezintă o valoare a civilizației, strâns legată de respectarea demnității umane. Spre deosebire de majoritatea prevederilor materiale din Convenție, Articolul 3 nu permite excepții și nicio derogare de la acesta nu este permisă în baza Articolului 15 § 2, nici chiar în situația în care o urgență publică amenință viața națiunii[30, §41-45].

Acest articol are o importanță crucială în cadrul drepturilor omului și al justiției în Europa și în întreaga lume, protejând fiecare individ împotriva tratamentelor inumane, degradante sau torturii, indiferent de circumstanțele în care se află. Există câteva motive cheie pentru care Articolul 3 este considerat deosebit de important:

1. Drepturile fundamentale. Articolul 3 afirmă principiul fundamental că toți oamenii au dreptul la demnitate umană și la un tratament adecvat, subliniind că nicio situație sau justificare nu poate permite încălcarea acestui drept fundamental.

2. Interzicerea torturii și tratamentelor inumane. Articolul 3 stabilește clar interdicția absolută a torturii, tratamentelor inumane și degradante, reglementând că aceste acțiuni nu pot fi tolerate în nicio circumstanță, inclusiv în cazuri de război, terorism sau amenințări la adresa securității naționale.

3. Protecția împotriva abuzurilor guvernamentale. Articolul 3 protejează cetățenii împotriva abuzurilor comise de către autoritățile guvernamentale sau colaboratorii organelor de drept previne și împiedică utilizarea forței excesive, torturii sau tratamentelor degradante de către autoritățile statului.

4. Standardul global în domeniul drepturilor omului. Articolul 3 reprezintă un standard global în domeniul drepturilor omului, influențând dezvoltarea legislației naționale și a tratatelor internaționale de protecție a drepturilor omului. În acest context, art. 3 reprezintă un pilon al jurisprudenței internaționale și este privit ca o bază pentru tratarea demnă și respectarea drepturilor fiecărui individ.

În general, Articolul 3 al CEDO subliniază importanța respectării demnității umane și a tratamentului corect și uman al fiecărui individ, exercitând un rol esențial în promovarea drepturilor omului și în asigurarea că nicio persoană nu este supusă tratamentelor inumane, degradante sau a torturii în societate.

Afirmațiile cu privire la rele tratamente contrare art. 3 trebuie susținute prin probe corespunzătoare evaluate conform standardului probatoriu „dincolo de orice dubiu rezonabil”,. Cu toate acestea, probele respective pot rezulta din coexistența unor inferențe suficient de puternice, clare și concordante sau a unor prezumții de fapt necontestate similare[30, §41-44]. Prin urmare, Înaltă Curte poate constata încălcarea art. 3 sub aspect materiale în următoarele 3 cazuri: 1. Prezența probelor dincolo de orice dubiu rezonabil, situația în care reclamantul are probele incontesta-

bile, care probează aplicarea relelor tratamente, tratamentului inuman și degradant fața de dânsul. Aceste cazuri sunt prezente relativ rar, în special în cazul aplicării torturii "clasice", reclamantul având certificate medicale, din care rezultă survenirea vătămărilor corporale în custodia statului; 2. "coexistența unor inferențe suficient de puternice" descrie situația, în care Înaltă Curte este în imposibilitatea stabilirii exacte a originii vătămărilor corporale ale reclamantului, totuși analizând probele indirecte, precum locul aflării reclamantului, acordarea acestuia asistenței medicale, registrele de ieșire și intrare in instituția penitenciară, alte probe prezentate conchide că a fost încălcat în art. 3 din Convenție; 3. prezența unor prezumții de fapt, care se manifestă prin următoarele aspecte: a) persoana s-a aflat în custodia statului, b) a suferit vătămările corporale sau c) art. 3 a fost încălcat prin altă modalitatea, iar autoritățile nu au prezentat probele, care combat versiunea reclamantului.

Cu privire ultimul aspect, Înaltă Curtea a precizat că, în cazurile în care evenimentele sunt în totalitate sau în mare parte de competența exclusivă a autorităților, precum în cazul persoanelor aflate sub controlul lor, vor apărea prezumții grave de fapt cu privire la vătămările corporale suferite în timpul în care persoana se află în custodia statului. În aceste cazuri, sarcina probei revine Guvernului, care trebuie să ofere o explicație satisfăcătoare și convingătoare prin prezentarea de probelor, care combat versiunea reclamantului despre evenimentele în cauză. În lipsa acestei explicații, Înaltă Curte poate adopta concluzii defavorabile Guvernului. Acest lucru este justificat prin faptul că persoanele aflate în custodia statului se află într-o poziție vulnerabilă, iar autoritățile sunt obligate să le protejeze[30, §45].

Prezumția aplicării relelor tratamente poate fi aplicată în situații variate, cum ar fi condiții de detenție, calitatea asistenței medicale, aplicarea relelor tratamente în custodia statului, etc.. Prin urmare, dacă o persoană poate demonstra că există un risc serios de aplicare a relelor tratamente într-o anumită situație, autoritățile trebuie să întreprindă măsuri rezonabile pentru a evita sau preveni aplicarea relelor tratamente. Prezumția aplicării relelor tratamente nu semnifică faptul că aceste tratamente au avut loc, ci că există un risc pentru drepturile și demnitatea persoanelor în custodia statului. Acest concept determină responsabilitatea autorităților de a asigura că nicio persoană nu este supusă tratamentelor inumane sau degradante în orice circumstanță. Prezumția aplicării relelor tratamente contribuie la protejarea drepturilor omului și la menținerea standardelor de tratament uman în orice circumstanță, subliniind importanța demnității umane și a tratamentului corect pentru toate persoanele. În plus, rolul prezumției de aplicare a relelor tratamente se rezumă la inversarea sarcinii de probă, care îi revine Guvernului, ci nu reclamantului. La prezentarea versiunii proprii a evenimentelor, care au avut loc și a probelor pertinente de către reclamant, apare obligația pozitivă a statului de a prezenta probele, care combat versiunea reclamantului, prezentând contraargumente pentru a dovedi că încălcarea drepturilor omului nu a avut loc.

Analizând aspect procesual al art. 3, Înaltă Curte a remarcat faptul că obligația de a efectua o anchetă eficientă pe baza plângerilor de aplicare a tratamentului con-

trar art. 3, la care reclamanții au fost supuși în custodia statului, este bine stabilită în jurisprudența Curții Europene. În plus, statul trebuie să acorde despăgubirile reclamantului sau, cel puțin, posibilitatea de a solicita și a de a primi despăgubiri pentru prejudiciul suferit ca urmare a aplicării relelor tratamente. Cu toate acestea, în cazurile aplicării intenționate a relelor tratamente, încălcarea art. 3 nu poate fi eliminată numai prin acordarea despăgubirilor victimei. În caz contrar, autoritățile ar putea limita răspunderea lor la cazurile de aplicarea intenționată a relelor tratamente prin acordarea despăgubirilor, fără implementarea măsurilor eficiente pentru urmărirea penală și aplicarea pedepsei penale fața de făptuitori, ceea ce ar determina posibilitatea prezenței abuzului de drepturile persoanelor în custodia statului creând impunitatea virtuală și determinând ineficiența practică a interdicției generale și legale de aplicare a torturii, tratamentului inuman și degradant, împotriva importanței fundamentale ale acesteia[30, §46-48].

Prin urmare, latura procesuală a art. 3 include două aspecte definitorii: 1. investigarea cazului de aplicare a relelor tratamente în cadrul justiției penale; 2. acordarea despăgubirilor victimelor aplicării relelor tratamente. Aceste două aspecte nu trebuie să fie poziționate separat și nu înlocuiesc unul pe altul. Sancționarea colaboratorului organului de drept pentru aplicarea relelor tratamente fără acordarea despăgubirilor victimei contravine standardelor determinate de art. 3 din Convenție, victima fiind în drept să primească o satisfacție echitabilă pentru încălcarea dreptului de către reprezentanții statului. În același timp, simplă acordare a despăgubirilor victimei fără pornirea urmăririi penale a făptuitorului determină formarea impunității și prezența abuzului din partea colaboratorii organului de drept, care devin încrezuți în faptul că aceștia nu vor fi supuși urmăririi penale pentru aplicarea relelor tratamente. Pornind de la cele expuse mai sus, considerăm oportun să subliniem importanța fundamentală atât a laturii penale, cât și a celei civile, care împreună formează remediul efectiv disponibil la nivel național.

Aprecierea Curții

Aplicând pripirile enunțate supra în speța, Înaltă Curte constată că Curtea Supremă de Justiție a constatat în mod direct o încălcare a art. 3 din Convenție în privința reclamantul, prin maltratarea acestuia în timpul detenției și investigarea ineficientă a maltratării lui. Astfel, Curtea Europeană consideră că a stabilit, în lumina documentelor prezentate, care confirmă prezența vătămărilor corporale provocate în timpul detenției și a deciziilor Curții Supreme, că reclamantul a fost supus relelor tratamente în custodia statului[30, §49]. CtEDO a determinat cu exactitate faptul că reclamantul a fost supus maltratărilor în timpul detenției lui, ceea ce reprezintă încălcarea Convenției sub aspect material.

În pofida constatării aplicări relelor tratamente fața de reclamant de către CSJ, nu a avut loc o anchetă penală pornită pentru investigarea infracțiunii de aplicare a torturii, fiindcă procurorul a emis refuz de pornire a urmăririi penale la 17 mai 2007

și nici o investigație nu a fost pornită posterior. În pofida faptului că CSJ în decizia adoptată în anul 2010 a constatat aplicarea maltratărilor fața de reclamant, procurorul a dispus încetarea urmăririi penale la 26 octombrie 2011, nefiind pornit un alt dosar penal pe baza maltratării reclamantului. Din contra, autoritățile au decis să distrugă documentele, care s-au referit la verificarea inițială a plângerii reclamantului. Înaltă Curte consideră că inacțiunea autorităților, care constă în incapacitatea acestor de a încerca efectiv să elucideze evenimentele, care au determinat aplicarea relelor tratamente fața de reclamant este uimitoare. Curtea Europeană nu poate să nu concluzioneze că comportamentul autorităților reprezintă o ignorare directă a obligațiilor lor în temeiul Convenției, ceea ce a pus în pericol capacitatea lor de a investiga acest dosar în mod corespunzător în viitor[30, §49].

Constatăm că încălcările majore ale art. 3 sub aspect procesual s-au manifestat prin faptul că autoritățile naționale, și anume CSJ au constatat aplicarea relelor tratamente fața de reclamant în custodia statului, cu toate acestea, nu a fost pornit un dosar penal pentru elucidarea tuturor circumstanțelor cauzei, iar documentele privind plângerea inițială a reclamantului au fost distruse. Aceste aspecte arată ignorarea de către autorități a obligațiilor pozitive sub aspect procesual, care reies din prevederile art. 3 din Convenție și se rezumă la obligația de desfășurare a unei anchete oficiale, în cadrul căreia sunt examinate complet, obiectiv și imparțial probele, fiind desfășurate acțiuni procesuale, precum audierea victimei, a martorilor, cercetarea la fața locului, efectuarea expertizei medico-legale etc.. În cazul dat, organul de urmărire penală nu a întreprins nici o acțiune pentru a elucida contextul în care fața de reclamant au fost aplicate relele tratamente și pentru a stabili colaboratorul sau colaboratorii organelor de drept, care l-au maltratat.

Pornind de la cele expuse mai sus, Înaltă Curte a constatat că autoritățile naționale nu și-au îndeplinit obligațiile pozitive de a investiga acuzații grave de aplicare a relelor tratamente, ceea ce determină faptul că reclamantul a păstrat statutul de victima a art. 3, fiind constatată încălcarea art. 3 din Convenție sub aspect material și procesual[30, § 52-53].

Executarea hotărârii. Departamentul de Executare a Deciziilor a Curții Europene a Drepturilor Omului a calificat cauza Cantaragiu c. Republicii Moldova ca fiind un caz repetitiv, făcând partea dintr-o serie de alte cauze similare printre care: Levinta v. the Republic of Moldova , Ciorap v. the Republic of Moldova (No. 5) , Bulgaru v. the Republic of Moldova , Eduard popa v. the Republic of Moldova , Pascari v. the Republic of Moldova , Breabin v. the Republic of Moldova , Tcaci v. the Republic of Moldova , Gurgurov v. the Republic of Moldova , D. v. the Republic of Moldova , Trocin v. the Republic of Moldova. În cauza Cantaragiu c. Republicii Moldova reclamantului a fost achitată satisfacție echitabilă, nefiind implementate alte măsuri pentru prevenirea încălcărilor ulterioare. Respectiv, această hotărâre este neexecutată.

Importanța hotărârii Cantaragiu c. Republicii Moldova

Hotărârea Cantaragiu c. Republicii Moldova reprezintă un exemplu de aplicare a torturii "clasice" cu scopul de obținere a declarațiilor autoincriminătoare aplicate fața de prevenit învinuit în comiterea infracțiunii grave, maltratare care a determinat moartea acestea. Statul a încălcat obligațiile pozitive și negative, care reies din prevederile Convenției, și anume obligație negativă de a se abține de la aplicarea relelor tratamente și obligație de a se abține de la privare de dreptul la viață a persoanei și obligații pozitive de a asigura respectarea drepturilor omului în custodia statului, acordarea asistenței medicale calificate persoanelor în detenție, investigarea maltratări în cadrul dosarului penal și tragerea la răspundere penală a colaboratorilor, care aplică tortura, tratament inuman și degradant.

Specificul acestei hotărâri se rezumă la faptul că este una din două hotărâri pronunțate contra Republicii Moldova, în care a fost constatată încălcarea art. 2 și art. 3, situație similară fiind prezentă în cauza Eduard Popa c. Republicii Moldova cerere 17008/07 decizia din 12 februarie 2013[46]. Constatarea încălcării simultane a două articole fundamentale, care formează nucleul dur al Convenției Europene a Drepturilor Omului și reprezintă valorile de bază a societății democratice a fost determinată de aplicarea relelor tratamente, care au condus la moartea victimei, ceea ce a fost calificat de Înaltă Curte ca încălcarea dreptului la viață și aplicarea relelor tratamente fața de reclamant, ceea ce reprezintă încălcarea art. 3. Gravitatea acestor încălcări s-a manifestat prin faptul că în ambele cazuri autoritățile nu a desfășurat o investigație oficială pentru a determina circumstanțele de fapt, a stabili colaboratorul/colaboratori, care au comis aceste infracțiuni și trage la răspunderea penală pe infractori. Moartea reclamantului a fost examinată în cadrul dosarului de malpraxis, în pofida faptului că prezența componențe de infracțiune, care reglementează aplicarea torturii, tratamentului inuman și degradant a fost una evidentă. Calificarea eronată a infracțiunii din start a determinat imposibilitatea stabilirii circumstanțelor de fapt și tragerea la răspunderea penală a vinovaților. Aplicarea torturii fața de reclamant nu a fost investigată din cauza emiterii de către procuror a refuzului de pornire a urmăririi penale, care nu a fost desfășurată nici după constatarea aplicării relelor tratamente de către CSJ. Prin aceste încălcări au fost ignorate standardele internaționale și obligație de respectare a drepturilor fundamentale absolute reglementate de către Convenție Europeană. Hotărârea Cantaragiu c. Republicii Moldova subliniază faptul că fenomenul torturii și a relelor tratamente nu a fost eradicat complet din sistemul de drept, fiind prezente cazuri de abuz de către colaboratorii organelor de drept, care, cu părere de rău, rămân neinvestigate.

Recomandări.

Procuraturii

1. Efectuarea unui control riguros asupra investigării cazurilor de aplicare a relelor tratamente.

2. Lupta cu impunitate a colaboratorilor organelor de drept prin elaborarea metodologiilor de examinare a cazurilor de aplicare a relelor tratamente.

3. Elaborarea ghidului privind evaluarea calității procesului penal desfășurat pe baza comiterii infecțiunii de tortură.

Ministerului Afacerilor Interne

1. Transmiterea mesajului clar "zero toleranță" fața de tortura, tratament inuman, degradant, rele tratamente.

2. Includerea în Fișa de post a medicilor și lucrătorilor medicali angajați în sistemul penitenciar a obligației de raportare a leziunilor corporale a deținuților și cazurilor de aplicare a relelor tratamente direct procurorului din procuratura teritorială responsabil pentru investigarea acestor dosare.

3. Informarea lucrătorilor medical și prezentarea datelor de contract al procurorului responsabil pentru investigarea relelor tratamente.

Administrației Naționale a Penitenciarelor

1. Transmiterea mesajului clar "zero toleranță" fața de aplicarea relelor tratamente de către colaboratorii instituțiilor penitenciare.

2. Sublinierea necesității unei intervenții prompte, în cazul aplicării violenței de către codeținuți.

Referințe bibliografice:

1. Cauza Corsacov c. Moldovei cererea nr. 18944/02, Hotărâre din 4 aprilie 2006 definitivă din 04/07/2006 Online: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-112617 (Accesat la: 03.09.2023)
2. Cauza Boicenco c. Moldovei cererea nr. 41088/05, Hotărâre din 11 iulie 2006 definitivă din 11/10/2006 Online: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-112613 (Accesat la: 03.09.2023)
3. Cauza Pruneanu c. Moldovei cererea nr. 6888/03, Hotărâre din 16 ianuarie 2007 definitivă din 23/05/2007 Online: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-112782 (Accesat la: 03.09.2023)
4. Cauza Colibaba c. Moldovei cererea nr. 29089/06 hotărâre din 23 octombrie 2007 definitivă din 23/01//2008 Online: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-112774 (Accesat la: 03.09.2023)
5. Cauza Victor Savițchi c. Moldovei cererea nr. 81/04, hotărâre din 17 iunie 2008 definitivă din 17/09/2008 Online: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-112915 (Accesat la: 03.09.2023)
6. Cauza Levința c. Moldovei cererea nr. 17332/03 hotărâre din 16 decembrie 2008 definitivă din 16/03/2009 Online: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-112868 (Accesat la: 03.09.2023)
7. Cauza Breabin c. Moldovei cererea nr. 12544/08 hotărâre din 7 aprilie 2009

definitivă din 07/07/2009 Online: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-112690 (Accesat la: 03.09.2023)
8. Cauza Gurgurov c. Moldovei cererea nr. 7045/08 hotărâre din 16 iunie 2009 definitivă din 16/09/2009 Online: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-112702 (Accesat la: 03.09.2023)
9. Cauza Buzilov c. Moldovei cererea nr. 28653/05 hotărâre din 23 iunie 2009 definitivă din 23/09/2009 Online: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-127788 (Accesat la: 03.09.2023)
10. Cauza Parnov c. Moldovei cererea nr. 35208/06 hotărâre din 13 iulie 2010 definitivă din 13 septembrie 2010 Online: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-144501 (Accesat la: 03.09.2023)
11. Cauza I.D. c. Moldovei cererea nr. 47203/06 hotărâre din 30 noiembrie 2010 definitivă din 11/04/2011 Online: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-144479 (Accesat la: 03.09.2023)
12. Cauza Bisir și Tulus c. Moldovei cererea nr. 42973/05 hotărâre din 17 mai 2011 Online: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-124094 (Accesat la: 03.09.2023)
13. Cauza Ipate c. Moldovei cererea nr. 23750/07 hotărâre din 21 iunie 2011 Online: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-124081 (Accesat la: 03.09.2023)
14. Cauza Taraburca c. Moldovei cererea nr. 18919/10 hotărâre din 6 decembrie 2011 Online: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-124038 (Accesat la: 03.09.2023)
15. Cauza Pascari c. Moldovei cererea nr. 53710/09 hotărâre din 20 decembrie 2011 Online: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-124091 (Accesat la: 03.09.2023)
16. Cauza Sochichiu c. Moldovei cererea nr. 28698/09 hotărâre din 15 mai 2012 Online: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-124576 (Accesat la: 03.09.2023)
17. Cauza Struc c. Republicii Moldova cererea nr. 40131/09 hotărâre din 4 decembrie 2012 Online: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-124604 (Accesat la: 03.09.2023)
18. Cauza Ipati c. Republicii Moldova cererea nr. 55408/07 hotărâre din 5 februarie 2013 Online: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-145946 (Accesat la: 03.09.2023)
19. Cauza Iurcu c. Republicii Moldova cererea nr. 33759/10 hotărâre din 9 April 2013 definitivă 9 Iulie 2013 Online: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-127827 (Accesat la: 03.09.2023)
20. Cauza Gorea c. Republicii Moldova cererea nr. 6343/11 hotărâre din 23 iulie 2013 Online: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-145945 (Accesat la: 03.09.2023)
21. Cauza Buhaniuc c. Republicii Moldova cererea nr. 56074/10 hotărâre din 28

ianuarie 2014 Online: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-154883 (Accesat la: 03.09.2023)
22. Cauza Ciorap c. Republicii Moldova (Nr. 4) cererea nr. 14092/06 hotărâre din 8 iulie 2014 Online: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-154894 (Accesat la: 03.09.2023)
23. Cauza Bulgaru c. Republicii Moldova cererea nr. 35840/09 hotărâre din 30 septembrie 2014 definitivă din 30/12/2014 Online: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-146566 (Accesat la: 03.09.2023)
24. Cauza Doroseva c. Republicii Moldova cererea nr. 39553/12 hotărâre definitivă din 28/07/2015 Online: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-157606 (Accesat la: 03.09.2023)
25. Cauza Morgoci c. Republicii Moldova cererea nr. 13421/06 hotărâre din 12 ianuarie 2016, definitivă din 12.04.2016 Online: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-159804 (Accesat la: 03.09.2023)
26. Cauza Cazanbaev c. Republica Moldova cererea nr. 32510/09 hotărâre din 19 ianuarie 2016 Online: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-165508 (Accesat la: 03.09.2023)
27. Cauza Caracet c. Republica Moldova cererea nr. 16031/10 hotărâre din 16 februarie 2016 Online: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-165510 (Accesat la: 03.09.2023)
28. Cauza Ciorap c. Republica Moldova (Nr. 5) cererea nr. 7232/07 hotărâre din 15 martie 2016 Online: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-168547 (Accesat la: 03.09.2023)
29. Cauza Prepelița c. Republicii Moldova cerere nr. 50799/14 din 23 iunie 2014, decizie din 3 decembrie 2019, Online: PREPELIŢA v. THE REPUBLIC OF MOLDOVA (coe.int) (Accesat la: 01.09.2023)
30. Cauza Cantaragiu c. Republicii Moldova Cantaragiu c. Republicii Moldova cerere nr. ***13013/11*** din 15 februarie 2011 decizie 24 martie 2020 § 5-12 Online: https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-201865 (Accesat la: 01.09.2023)
31. Case of Mîţu V. The Republic of Moldova *(Application no.* 23524/14*) 30 June 2020* final 30/09/2020 Online: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-203304 (Accesat la: 29.12.2021)
32. Cauza D. c. Republicii Moldova cerere nr. 25397/09 hotărâre din 8 decembrie 2020 Online: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-206345 (Accesat la: 01.09.2023)
33. Case of Trocin v. The Republic of Moldova Application no. 23847/19 on 12 April 2019 16 March 2021 Final 16/06/2021 Online: https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-208595 (Accesat la: 01.09.2023)
34. Cauza Maier c. Republicii Moldova cerere nr. 7816/13 hotărâre din 13 iulie 2021 Online: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-211024 (Accesat la: 01.09.2023)

35. Cauza Armeanu și Vacarciuc c. Republicii Moldova cerere nr. 47861/12 hotărâre din 30 noiembrie 2021 Online: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-213705 (Accesat la: 01.09.2023)
36. Case of Mătăsaru v. The Republic Of Moldova (Application no. 20253/09) Judgment 1 February 2022 the application (no. 20253/09) on 20 April 2009 Online: https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-215342 (Accesat la: 29.12.2021)
37. Case of Cretu v. The Republic of Moldova (Application no. 24737/15) Judgment 1 February 2022 no. 24737/15 7 May 2015 Online: https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-215337 (Accesat la: 01.09.2023)
38. Cauza Canuda c. Republicii Moldova cerere nr. 4670/16 hotărârea din 17 mai 2022 Online: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-217253 (Accesat la: 03.09.2023)
39. Cauza Straisteanu și Agachi c. Republicii Moldova cerere nr. 9204/08 hotărârea din 1 februarie 2022 Online: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-215341 (Accesat la: 03.09.2023)
40. ХОРЕВ А. В. (2015). Международно-правовые стандарты защиты права на жизнь. Наука. Общество. Государство, 3 (4), 42-52. Online: https://cyberleninka.ru/article/n/mezhdunarodno-pravovye-standarty-zaschity-prava-na-zhizn (Accesat la 15.07.2022)
41. SLUSARENCO, S., POZNEACOVA V. Dreptul la viață: dimensiunea normativă și limitele în timp: Monografie Chișinău: S. n., 2022 (Centrul Editorial-Poligrafic al USM). – 307 p. 104-105 Bibliogr.: p. 274-306 (343 tit.). – 50 ex. ISBN 978-9975-159-93-7. [342.761+343.4]:341.231.14 S 63
42. POALELUNGI M. Teză de doctor habilitat în drept "Obligaţiile pozitive şi negative ale statului prin prisma convenţiei europene pentru apărarea drepturilor omului şi a libertăţilor fundamentale" C.Z.U.: 341.231.14 (043.3) CHIŞINĂU, 2015, p. 191
43. Case of McCANN v. The United Kingdom *(Application no. 19009/04)* Judgment 13 May 2008 Final 13/08/2008 §148 Online: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-86233 (Accesat la: 29.12.2021)
44. DUTERTRE G., Extraits clés de jurisprudence de la Cour européenne des Droit de l'Homme, Editions du Conseil de l'Europe, Strasbourg, 2003, p.50
45. COMAN, V. L. (2011). Principalele drepturi civile şi politice reglementate de Convenţia Europeană A Drepturilor Omului. EIRP Proceedings, 2. Online: https://proceedings.univ-danubius.ro/index.php/eirp/article/viewFile/900/820 (Accesat la: 01.09.2023)
46. Cauza Eduard Popa c. Republicii Moldova cerere 17008/07 decizia din 12 februarie 2013 definitivă din 12/05/2013 Online: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-116408 (Accesat la: 07.09.2023)

PERSPECTIVELE ȘI AVANTAJELE APLICĂRII DOCUMENTULUI ELECTRONIC ÎN PROCESUL CONTRAVENȚIONAL

THE PERSPECTIVES AND ADVANTAGES OF THE APPLICATION OF THE ELECTRONIC DOCUMENT IN THE CONTRAVENTION PROCESS

CZU: 342.924:004 **DOI:** https://doi.org/10.59295/ssdoed2024.28

Igor TROFIMOV[1],
Viorel CERNĂUȚEANU[2]

ABSTRACT. *Adoption of legislation regarding the electronic document has been an important measure in the development of social relations and in speeding up the pace of life in our society.*

Until recently, some thirty years ago, it was quite difficult to imagine signing a document without a handwritten signature, but today it is a matter of course.

More importantly, the legislator no longer gives priority to the written document, but determines its substance according to its content, but not its form. The form remains only an element ensuring the enforceability of the document, but not its nature.

According to our opinion, at the present stage, the practice of electronic document application has been retarded in the contravention process, as well as in the criminal and civil ones, and the criminal and contravention process is "enjoyed" by the presence of the electronic document only occasionally. More often than not it is generated not by the authority examining the case, but by other subjects involved in the process.

In this perspective, the practice initiated by the General Inspectorate of Police in documenting contravention cases by means of the electronic file is, in our opinion, a first step in the process of creating the „e- dosar" system.

For these reasons, the theoretical solution of the problems related to the electronic document is today an urgent necessity, because it is through the implementation of this system that we will be able to ensure the implementation of the principle of celerity.

Keywords: *electronic document, holographic document, copy of electronic document, copy of handwritten document, electronic copy of holographic document, „e-dosar".*

REZUMAT. *Consacrarea legislativă a documentului electronic a constituit un pas important în dezvoltarea raporturilor sociale, dar și pentru accelerarea ritmului de viață a societății noastre.*

Dacă până nu demult, vreo treizeci de ani în urmă, era destul de dificil să ne închipuim semnarea unui document fără a aplica semnătura olografă, astăzi acest exercițiu reprezintă un lucru firesc.

[1] Igor TROFIMOV, Doctor în drept, conferențiar universitar, Academia „Ștefan cel mare" a MAI, ORCID: 0009-0009-1075-5224

[2] Viorel CERNĂUȚEANU, doctorand, Academia „Ștefan cel mare" a MAI, ORCID:0009-0005-6446-5565

Și mai important este faptul că legiuitorul nu mai oferă prioritate documentului scris, ci determină esența lui potrivit conținutului, dar nu și formei sale. Forma rămâne a fi doar un element prin care se asigură opozabilitatea actului, dar nu și natura lui.

Cu regret, știința dreptului merge din urma timpului, iar unele reguli pe care juriștii le respectă cu sfințenie de-a lungul timpului, fac ca unele procese în societate să stagneze.

Considerăm că la etapa în care ne aflăm noi, în procesul contravențional, așa cum și în cel penal și civil, s-a întârziat cu practica aplicării documentului electronic, iar procesul penal și contravențional este „bucurat" de prezența documentului electronic doar ocazional. De cele mai dese ori acesta este generat nu de autoritatea care examinează cazul, ci de alți subiecți implicați în proces.

În acest sens, practica care a inițiat-o Inspectoratul General al Poliției în ce privește documentarea cazurilor contravenționale cu întocmirea dosarului electronic, considerăm că reprezintă un prim pas în pornirea procesului de creare a sistemului „e-dosar".

Din aceste motive, soluționarea din punct de vedere teoretic a problemelor legate cu documentul electronic, reprezintă astăzi o necesitate stringentă, deoarece anume prin implementarea acestui sistem vom reuși să asigurăm realizarea principiului celerității.

Cuvinte-cheie: *document electronic, document olograf, copia documentului electronic, copia documentului olograf, copia electronică a documentului olograf, „e-dosar".*

Prin natura sa, procesul contravențional, de altfel ca și cel penal și civil, este reprezentat prin norme cu caracter rigid. Anume flexibilitatea nu este caracteristică procesului contravențional.

În același timp, noi suntem în perioada de timp, unde dezvoltarea tehnico-științifică impune necesitatea nu doar de a lua în calcul noile metode de dezvoltare a relațiilor economice, sociale, din domeniul tehnic etc., dar și suntem puși în situația în care aceste condiții trebuie să fie adaptate la sarcinile, dar și la rigorile procesului contravențional.

Ar fi deosebit de dificil de explicat din ce considerent un proces, care în mod firesc și legal este admis de a fi realizat în contextul dezvoltării tehnico-științific, iar norma procesuală să nu admită recunoașterea acestor procese drept probă sau drept modalitate de realizare a raporturilor juridice.

Aici, în contextul celor abordate, un rol aparte îl are incorporarea conceptuală a „documentului electronic" în procesul contravențional.

Probabil că pentru fiecare din teoreticieni, dar și pentru practicieni, este bine conștientizat faptul că mai devreme sau mai târziu, progresul în domeniul tehnologiilor informaționale va „acapara" și procedura contravențională, cum de altfel și cea penală și civilă.

Însă, nu este corect de a gândi că aceasta reprezintă o chestiune de viitor.

Și teoretic, dar și faptic, în procesul contravențional deja există elemente de procedură cu utilizarea documentului electronic.

Aceasta este deoarece legea care reglementează regimul juridic aplicabil documentului electronic nu face distincția dintre documentul electronic și cel olograf. Altfel spus, legiuitorul nu spune că un document olograf are mai mare valoare decât cel electronic.

Articolul 2 al Legii privind identificarea electronică şi serviciile de încredere, stabileşte că *document electronic* reprezintă un conținut în formă electronică, în special sub formă de text ori de înregistrare sonoră, vizuală sau audiovizuală, căruia i-a fost aplicată semnătura electronică sau sigiliul electronic[1, art.2].

În acest sens, legiuitorul doar reglementează încă una din formele documentului.

De altfel, nici un act legislativ nu face distincție între documentul olograf și cel electronic.

Anume această chestiune are repercusiuni profunde în ce privește procedura contravențională, cum de altfel și cea penală, administrativă sau civilă.

În acest sens, vom face referință la câteva chestiuni, cu privire la care vom exemplifica în argumentarea noastră.

Astfel, articolul 157 al Codului de procedură penală stabilește că constituie mijloc material de probă documentele în orice formă (scrisă, audio, video, electronică etc.) care provin de la persoane oficiale fizice sau juridice dacă în ele sunt expuse ori adeverite circumstanțe care au importanță pentru cauză.

Deci, după cum vedem, legea procesuală nu diferențiază după criteriul de importanță documentele, pentru a le aprecia drept probă.

Totodată, aceeași normă stabilește că documentele se anexează, prin ordonanța organului de urmărire penală sau prin încheierea instanței, la materialele dosarului şi se păstrează atâta timp cât se păstrează dosarul respectiv[2, art. 157]. De aici, conchidem că Codul de procedură penală, dar în aceeași măsură și Codul contravențional, deși admite și documentul electronic drept probă, totuși la capitolul ridicarea, anexarea și păstrarea documentului, operează cu un termen, care ne trimite doar la documentul olograf. Este evident că o astfel de formulă a textului normei juridice reprezintă nu altceva decât o succesiune conceptuală a procedurii vechi, în care documentul era asociat în mod prezumtiv doar cu un înscris (documentul olograf).

Astfel de situații nu sunt unice, or același articol 427 al Codului contravențional stabilește că este interzisă ridicarea obiectelor şi documentelor în timpul nopții, cu excepția cazurilor de contravenție flagrantă[3]. De fapt, vizând că ridicarea documentului olograf presupune o ingerință în condițiile de domiciliu, atunci dacă vorbim de documentul electronic, atunci apare în mod firesc întrebarea, care ar fi necesitatea realizării unei astfel de limitare, dacă prezența lui în „spațiul virtual", nu presupune ingerință în domiciliul persoanei, iar ridicarea lui reprezintă doar o operațiune de obținere a accesului la acest document. De facto – fizic nimeni nu-l extrage și nimeni nu limitează posibilitatea de a avea acces la acesta, evident dacă o astfel de îngrădire nu ar fi stabilită de către autoritatea care examinează cazul contravențional.

În același sens și prin prisma prevederilor articolului 142 al Codului de procedură penală, care se stabilește că *raportul de expertiză se anexează la materialele cauzei penale [2,]*, putem conchide despre o obligație de anexare fizică a documentului olograf, deși nu vedem nici un impediment ca expertul să emită raportul de expertiză sub forma documentului electronic.

Mult mai mult se relevă „rămășițele” vechiului sistem, în prevederile articolului 132[5] al Codului de procedură penală, care stabilește că *ofiţerul care efectuează măsurile speciale de investigaţii întocmeşte un proces-verbal pentru fiecare măsură efectuată, iar la procesul-verbal se anexează, în plic sigilat, purtătorul material de informaţii care conţine rezultatele măsurilor speciale de investigaţii[2].*

În acest sens, din motivul lipsei unei norme interpretative în Codul contravențional, dar și în Codul de procedură penală, normele legale din alte legi, care ar da expicații sau ar oferi o interpretare a termenului de „document”, ar fi aplicabile situației noaste.

Astfel, articolul 14 al *Legii cu privire la serviciile publice [4]* stabilește că în procesul prestării serviciilor publice, prestatorul nu este în drept să solicite de la beneficiarul de servicii publice: c) prezentarea copiilor de pe documente, inclusiv a copiilor legalizate, dacă originalele documentelor respective sunt prezentate pentru verificare de către beneficiarul de servicii publice, cu excepțiile stabilite de lege. De aici vedem clar că legiuitorul distinge originalul documentului pe care îl și numește „document”, de copia acestuia. În același sens, litera f) de la alineatul (2) al articolului 26 al Legii cu privire la serviciile publice [4], stabilește că prestatorul de servicii publice este obligat în cazul în care îndeplinește funcţiile de ghișeu unic, să presteze serviciile publice fără a solicita documente dacă copiile de pe documentele respective pot fi obţinute de prestatorul de servicii publice de la autoritatea/instituţia publică emitentă.

După cum se vede din textul citat supra, deși legiuitorul probabil s-a referit la documentele olografe, însă trebuie să înțelegem clar că aceste reguli sunt valabile și pentru documentele electronice.

În acest sens, și în doctrină este menționat faptul că semnătura electronică, indiferent de gradul de protecție de care dispune, oricum reprezintă mijloc de probă [5, pag. 120].

În alte domenii, legiuitorul în general indică că subiectul realizează activitate, fără ca să se impună concretizarea cu referire la documentul scris (olograf) sau documentul electronic. Astfel, articolul 11 al Legii privind procedura notarială [6] stabileşte că notarul întocmeşte şi îndeplineşte legalizarea copiilor de pe documente şi a extraselor din ele. În același sens, articolul 17 al aceleiași Legi privind procedura notarială prevede că în vederea exercitării atribuţiilor ce-i revin, notarul, notarul, după caz, va solicita deținătorilor registrelor publice accesul la actele în original şi informaţiile necesare îndeplinirii procedurilor notariale, va ridica personal sau prin angajații săi duplicatele documentelor sau copiile acestora şi în același mod va face cunoștință cu actele în original păstrate la autoritățile competente, inclusiv cu dosarul cadastral.

Este deosebit de interesant conținutul prevederilor articolului 82 al Codului administrativ [7], care stabilește că dosarul administrativ în format electronic conţine, după caz, copii scanate de pe documentele pe suport de hârtie, autenticitatea copiilor

fiind confirmată prin semnătura electronică aplicată de persoana responsabilă din cadrul autorităţii publice, documente electronice, alte înscrisuri şi informaţii relevante expuse în format electronic. Copiile scanate în format electronic de pe documentele oficiale emise pe suport de hârtie şi înscrisurile în format electronic pe care nu s-a aplicat semnătura electronică se utilizează fără restricţii în raporturile cu autoritatea publică şi pot fi incluse în dosarul administrativ, în măsura în care actele normative nu impun expres aplicarea semnăturii pe copiile/înscrisurile în cauză sau respectarea cerinţelor pentru documentul electronic.

În așa fel, prin prisma normelor citate mai sus, din Codul administrativ, trebuie să înțelegem că și legiuitorul distinge foarte clar ce reprezintă documentul electronic și ce reprezintă o copie în format electronic al documentului, așa cum și în alte acte legislative se distinge copia de pe documentul original de însăși documentul original.

Aceasta are importanță din acel punct de vedere că la examinarea în ședință de judecată sau de către agentul constatator a fotocopiei unui proces-verbal de confruntare în lipsa martorului cu care se pretinde că s-a realizat confruntarea sau darea de citire a declarațiilor făcute de către un careva martor pe motiv că se constată contradicții cu declarațiile făcute în instanță, dar care proces-verbal reprezintă o copie, o astfel de examinare ar reprezenta o încălcare gravă a aprecierii naturii probei prezentate și examinate.

Eventuala condamnare a persoanei pe bază de fotocopii, chiar și în format electronic, care nu ar reprezenta document electronic, ar reprezenta o încălcare gravă a dreptului prevăzut de articolelor 3 și 6 ale *Convenției pentru apărarea drepturilor omului și libertăților fundamentale [7]*.

Reieșind din aceste relatate mei sus, dar și având în vedere și alte motive, la care încă nu ne-am referit, socotim de cuviință să facem o succintă referire la aceea ce numim noi document electronic ca act procesual și care este perspectiva utilizării acestuia în continuare în procesul contravențional.

Așadar, deși la nivel organizațional se vorbește despre sistemul „e-dosar” în aspect de perspectivă, trebuie să fim conștienți de faptul că chiar și astăzi legiuitorul admite posibilitatea întocmirii dosarelor contravenționale, dar și celor penale în format de document electronic, indiferent de faptul dacă este creat sau implementat în mod centralizat a sistemul „e-dosar”. Altfel spus, putem să instrumentăm un dosar penal integral cu documente electronice, fără ca să fie adoptat un concept separat sau distinct pentru aceasta. Aceasta deoarece, așa cum am mai spus, legiuitorul admite existența documentului electronic, iar mai mult ca atât, legiuitorul nu oferă preferință documentului olograf în raport cu cel electronic.

Însă, trebuie să fim conștienți de faptul că pentru a asigura implementarea conceptului de „e-dosar”, este indiscutabil necesar elaborarea unui document de politici, care să organizeze sau să sincronizeze actele tuturor instituțiilor care participă în procesul de realizare a actului de justiție. Pentru realizarea cu succes a acestui concept,

este necesar asigurarea a cel puțin doi factori. Primul este legat de necesitatea de a aprecia clar limitele și natura formatului electronic al dosarului. Aici este necesar să nu confundăm documentul electronic și actul procesual electronic, cu copia în format electronic al documentului olograf (în scris). Cel de-al doilea factor este ca toate autoritățile care asigură înfăptuirea actului de justiție, dar și alți participanți în procesul contravențional, penal, civil și de altă natură, să fie asigurați că acționează pe una și aceeași bază tehnologică de operare.

Cel mai important este să înțelegem că cu cât mai mulți „actori" sunt implicați în acest proces, cu atât este mai complicat să realizăm sincronizarea acțiunilor acestor participanți. Din acest considerent, realizarea elementului conceptual și celui tehnic este deosebit de important pentru evitarea „defecțiunilor" în procesul contravențional în sistemul „e-dosar".

Drept concluzie**,** ne vom referi la principalele chestiuni care, considerăm noi, sunt deosebit de importante pentru asigurarea aplicării cu succes a sistemului de document electronic în procesul contravențional. Acestea se referă la următoarele:

1) Este necesar foarte clar să distingem natura juridică a documentului electronic. Aici noi nu trebuie să-l confundăm cu copiile în format electronic ale documentelor scrise (olografe). În așa fel, sistemul „e-dosar" ar trebui să genereze documentul electronic, dar nu să-l preia, chiar și în copie.

2) Este necesar de a determina cadrul de obligații ale agentului constatator, dar și a altor actori în procesul contravențional, în ce privește întocmirea dosarului contravențional sub forma documentului electronic. Aceasta se datorează faptului că în acest proces sunt antrenați diverse autorități, dar și categorii de subiecți care nu fac parte din categoria autorităților publice. Ne referim la avocați, victime, făptuitori, martori etc. Este evident că și pentru aceste categorii de subiecte în procesul contravențional este necesar determinarea cadrului clar de obligații și drepturi.

3) Este necesar de a revigora condițiile impuse de legislație în ce privește realizarea actelor de procedură, astfel cum la moment majoritatea sunt condiționate de formarea (generarea) documentului olograf (scris). În așa fel, s-ar face lipsite de necesitate unele rigori legate de procesul de administrare a probelor sub formă de documente, sa aceste rigori s-ar referi doar la documentele olografe (scrise).

4) Este necesar de realizat că cadrul normativ ce reglementează procesul contravențional, trebuie să fie maximal „sincronizat" cu cel care ține de procesul penal, având în vedere că fapta contravențională și fapta infracțională, ambele reprezintă parte din întreg, unde întregul este fapta penală. Aceasta va permite cu ușurință de transformat la nivel tehnologic documentația din „e-dosar contravențional" în „e-dosar penal" și invers.

5) Una din obiectivele pe care trebuie să le trasăm, este de a aduce maximal posibil la un format unic, însă este necesar să evităm șablonizarea documentului electronic din dosarul contravențional. Aceasta va evita limitarea agentului constatator din dreptul său de a decide pe marginea cauzei contravenționale. În acest sens

nu trebuie să uităm că omul decide în procesul contravențional și nu tehnica, ori programa computațională ori un careva algoritm.

Mai remarcăm că cele menționate pe departe nu reprezintă cercul limită a chestiunilor care vor fi abordate drept problemă în procesul de implementare a documentului electronic în procesul contravențional, însă realizarea acestuia sistem, va permite în mare măsură să fie asigurată realizarea principiului celerității în procesul contravențional.

Referințe bibliografice:

1. Legea privind identificarea electronică și serviciile de încredere, nr. 124 din 19.05.2022; Monitorul Oficial nr. 170-176/317 din 10.06.2022. [citat 20.11.2023]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=131642&lang=ro#
2. Codul de procedură penală al Republicii Moldova, nr. 122/14.03.2003, Monitorul Oficial nr. 104-110/447 din 07.06.2003. [citat 20.11.2023]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=140292&lang=ro#
3. Codul contravenţional al Republicii Moldova nr. 218 din 24.10.2008, Monitorul Oficial nr. 3-6/15 din 16.01.2009. [citat 20.11.2023]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=136060&lang=ro#
4. Legea cu privire la serviciile publice nr. 234 din 23.12.2021, Monitorul Oficial nr. 34-38/34 din 04.02.2022. [citat 20.11.2023]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=129764&lang=ro#
5. Chirtoacă L., Aspecte privind regimul juridic al contractului electronic și a semnăturii electronice (digitale) în Republica Moldova, în Revista „Vector european", nr. 3, Chișinău, 2014, pag. 120.
6. Legea privind procedura notarială nr. 246 din 15.11.2018, Monitorul Oficial nr. 30-37/89 din 01.02.2019. [citat 20.11.2023]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=137680&lang=ro#
7. Convenția pentru apărarea drepturilor omului și libertăților fundamentale. [citat 20.11.2023]. Disponibil: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ron
8. Codul administrativ al Republicii Moldova, nr. 116 din 19.07.2018, Monitorul Oficial nr. 309-320/466 din 17.08.2018. [citat 20.11.2023]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=140850&lang=ro#

PROCESUL DE LUARE A DECIZIILOR JUDICIARE: DINCOLO DE ROBE

JUDICIAL DECISION-MAKING PROCESS: BEYOND THE ROBES

CZU: 347.95 **DOI:** https://doi.org/10.59295/ssdoed2024.29

Valeria URSU[1]

ABSTRACT. *Judicial decision-making forms the bedrock of legal systems, shaping individual lives and societal structures. While traditionally portrayed as an objective application of legal principles, the decision-making process is far more complex, influenced by a multitude of factors beyond legal texts. This article delves into the intricacies of judicial decision-making, examining the interplay between legal norms, judicial philosophies, personal values, and external pressures.*

Keywords: *social background, judges, proffesional career, social influence factors, judicial decisions, external circumstances.*

REZUMAT. *Procesul de luare a deciziilor judiciare reprezintă fundamentul sistemelor legale, fiind în stare să modeleze cursul și dinamica vieții indivizilor și structurilor sociale. În timp ce tradițional este prezentat ca o aplicare obiectivă a principiilor legale, procesul de luare a deciziilor este mult mai complex, influențat de o multitudine de factori dincolo de texte juridice. Acest articol investighează detaliile procesului de luare a deciziilor judiciare, examinând interacțiunea dintre normele legale, filozofiile judiciare, valorile personale și presiunile externe.*

Cuvinte-cheie: *background social, judecători, carieră profesională, factori de influență socială, decizii judiciare, circumstanțe externe.*

Introducere

În esența sa, omul este o ființă socială. Cu alte cuvinte, la nivelul vieții sale sociale se găsesc acele determinații majore care-l fac să fie ceea ce este: o ființă rațională care-și proiectează propriul destin, transformându-se pe sine și mediul în care trăiește în raport cu anumite valori, aspirații și credințe [1, p. 74]. Un exercițiu de imaginație în urma acestei accepțiuni, probabil ne-ar propulsa în reflecții despre propria personalitate, despre mediul social în care trăim și despre modul în care circumstanțele vieții noastre sociale ne pot impacta dezvoltarea. Din perspectiva unei asemenea sinteze teoretice, *realitatea socială* este văzută ca un construct psihosocial și cultural, realizat într-un context acțional și interacțional, prin intermediul unor operatori specifici: de natură psihoindividuală, psihosocială și socioculturală. Cu alte cuvinte, realitatea socială este un ansamblu structurat de scheme congnitive și reprezentări, care racordează existența obiectivă la subiectivitatea persoanelor și grupurilor sociale. Este un proces continuu de reelaborare mentală a unor date perceptive [1, p.75].

[1] Valeria URSU, drd. Școala Doctorală Științe Juridice și Economice, valeria.ursu96@gmail.com ; ORCID - 0000-0003-2995-0221

În dimensiunea realității sociale, definirea locului și rolului personalității ar putea fi o provocare pentru fiecare dintre noi, iar mai mult decât atât – ar putea fi o provocare pentru identificarea profesională și personală. Personalitatea, într-o accepțiune curentă, desemnează persoana maximal valorizată social, recunoscută ca atare prin performanță, ținută morală sau profesională exemplară, rolul deosebit jucat în anumite situații importante pentru comunitate, etc. În acest sens, personalitatea este persoana, respectiv personajul devenit etalon valoric pentru anumite domenii de activitate sau pentru viața socială în general.

Pe cealaltă parte a baricadei, în definiția personalității dată de prof. Cristea, una destul de „solicitantă" la nivel de caracteristici, vom lansa spre discuție afirmația făcută de Richard A. Posner, în cartea sa – Cum gândesc judecătorii [4], care spune că judecătorii sunt ființe umane, cu toate punctele forte, slăbiciunile și prejudecățile care vin cu acest teritoriu. Această citare surprinde esența argumentului lui Posner conform căruia judecătorii nu sunt *mașinării automate* care aplică pur și simplu legea. Ei sunt susceptibili la aceleași prejudecăți și influențe ca orice altă ființă umană. În acest sens, din perspectivă psiho-socială, personalitatea este rezultatul unui proces evolutiv care începe din primele zile de viață ale copilului, dar care se fundamentează pe anumite structuri biosomatice transmise pe cale genetică, deci preexistente în raport cu structurile psihice în curs de formare în ontogeneză [1, p.188].

Să revenim însă la Posner, care a analizat „modul în care gândesc judecătorii" în raport cu diferiți parametri și diverse circumstanțe, care le influențează direct sau indirect, conștient sau inconștient, procesul de luare a deciziiilor judiciare. În timp ce judecătorii, ca și reprezentanți ai acesei profesii, aderă, inevitabil la transpunerea obiectivității în deciziile lor, valorile lor personale le modelează inevitabil activitatea, care se transpune de cele mai multe ori în felul în care aceștia examinează cauze și emit decizii. Înțelegerea individuală asupra corectitudinii, justiției și normelor socieală impactează inevitabil procesul de interpretare a legii și ponderea pe care aceștia o acordă argumentelor specifice. Această influență poate fi deosebit de evidentă în cazurile în care legea este ambiguă sau tăcută cu privire la o anumită problemă, solicitând judecătorilor să se bazeze pe propria „busolă morală" pentru a lua o decizie.

În cea de-a doua jumătate a secolului trecut, pe fondul unor programe care vizau asistența socială și asigurarea sănătății mentale și fizice a populației, a început să se contureze o nouă ramură a psihologiei sociale: psihologia comunității [1, p. 833]. În aceeași ordine de idei, sistemele sociale, la toate nivelurile și în toate formele lor de organizare, implică o rețea complexă de relații între persoane, grupuri, organizații și instituții, relații care reprezintă condiția de fond a funcționării respectivelor structuri. Din aceste considerente, la nivel de înțelegere a unor fenomene sociale, precum și a modului în care aceste fenomene influențează dezvoltarea societăților, a grupurilor și a indivizilor, vom transpune și analiza în prezenta lucrare concepte de terorie psiho-socială, precum și abordări sociologice prin intermediul cărora, influența *backgro-*

und-ului social în exercitarea profesiei de judecător și în special, în procesul de luare a deciziilor judiciare, ar putea contura mai mult sens și înțelegere.

Indiferent din ce perspectivă vom aborda problema condiției umane, un fapt este evident: individul se naște cu anumite predispoziții structurale și funcționale, cu anumite virtualități care capătă consistență și se obiectivizează în conduite specifice numai în urma unui îndelungat proces de învățare și integrare socială. Individul își depășește simpla condiție biologică, devenind cu adevărat personalitate numai în urma socializării sale, a interiorizării unor influențe sistematice și organizate, provenite din mediul extern. Progresiv, în ontogeneză se asimilează și se interiorizează sisteme complexe de valori, modele, norme, idealuri, scheme congnitive și acționale etc.[1, p. 19].

Background-ul social în procesul de luare a deciziilor judiciare

În contextul factorilor care ar putea influența direct sau indirect dezvoltarea personalității umane, iar ulterior – parcursul profesional și procesul de luare a deciziilor, am putea să identificăm următoarele: genul, rasa, orientarea sexuală, apartenența religioasă, locul nașterii, accesul la educație și nivelul de alfabetizare/școlarizare, corupția, sărăcia, statutul socio-economic, etc., iar șirul acestora cu siguranță nu este unul exhaustiv. În această ordine de idei, la nivel de exemplificare am putea să listăm câteva exemple. Judecătorii care au crescut într-o anumită țară sau regiune pot fi mai susceptibili să ia decizii care să fie în concordanță cu valorile culturale ale acelei țări sau regiuni. De exemplu [2], un judecător care a crescut într-o țară cu o cultură puternică a familiei poate fi mai susceptibil să decidă în favoarea unei părți care susține că copiii ar trebui să fie crescuți de ambii părinți. În continaure, judecătorii care au avut experiențe de viață similare cu părțile implicate într-un caz pot fi mai susceptibili să ia decizii care să fie în favoarea acelor părți.

Pe de altă parte, în contextul experiențelor traumatice suferite, un exemplu [6] ar fi cel al unui judecător care a fost abuzat în copilărie: acesta va fi mult mai susceptibil să decidă în favoarea unei părți care este acuzată de abuz asupra copiilor. Judecătorii de sex feminin, în altă ordine de idei, pot fi mai susceptibili să ia decizii care să susțină femeile și copiii. Acest lucru se poate datora faptului că judecătorii de sex feminin pot avea o mai bună înțelegere a problemelor cu care se confruntă femeile și copiii. De asemenea, ele pot fi mai sensibile la preocupările acestori grupuri sociale. Un studiu [5] realizat în Statele Unite a constatat că judecătorii de sex feminin sunt mai susceptibili să decidă în favoarea femeilor în cazurile de divorț și custodie.

În continaure, vom analiza formarea și evoluția personalității ca fiind strâns legate de alte trei categorii de procese psiho-sociale și socio-culturale cu caracter complementar, și anume: socializarea, integrarea și învățarea socială. Fiecare dintre acestea racordează individul la un set specific de exigențe ale vieții sociale și de relație. Socializarea, spre exemplu, este un proces psihosocial cu caracter interactiv, prin intermediul căruia se transmit și se asimilează sisteme de valori, norme, modele

socioculturale, atitudini, credințe și concepții, care sunt caracteristice colectivităților și grupurilor de apartenență. [...] Aceste conținuturi, odată asimilate, consituie premisa esențială a integrării și coparticipării persoanei la viața socială în termeni de normalitate acceptată; după cum nerealizarea acestui deziderat conduce cel mai des la amrginalizare, dezinserție, respingere socială, anomie și manifestarea unor atitudini și comportamente deviante sau antisociale [1, p.189].

Învățarea socială, pe de altă parte, este o activitate complexă, complementară și indisolubil legată de procesul socializării, reprezentând totalitatea proceselor psihoindividuale și activităților psihosociale prin intermediul cărora se asimilează ansamblurile de cunoștințe, norme și modele sociale specifice unei comunități, generând pe această cale moduri specifice de gândire, simțire și acțiune [1, p.189].

Integrarea socială, pe de altă parte, reprezintă modalitatea principală de obiectivare a rezultatelor socializării și învățării sociale. Integrarea desemnează preluarea, asumarea și exercitarea activă a unui sistem de statute sociale și activități corespondente, cu obligațiile și drepturile care derivă din acestea, prin aceasta circuscriindu-se calitatea de *persoană* a individului. În urma identificării cu valorile, normele și modelele care structurează viața comunitară, persoana dezvoltă un sistem complex de relații structurale și funcționale cu alte persoane, cu organizațiile și instituțiile sociale ale căror element activ devine [1, p.189].

În timp ce, de la judecători se așteaptă să păstreze imparțialitatea în activitatea pe care o desfășoară, însuși actul de selectare și aplicare a normelor legale implică o judecată de valoare inerentă. Astfel, judecătorii sunt ghidați de înțelegerea proprie despre corectitudine și dreptate, pe de altă parte străduindu-se să obțină rezultate echitabile în deciziile lor. Aceasta include luarea în considerare a drepturilor și intereselor tuturor părților implicate, aplicarea imparțială a legii și asigurarea faptului că indivizii sunt tratați echitabil și conform legii. Valorile și convingerile personale ale judecătorilor pot influența în mod direct procesul de interpretare a legii și luare a deciziilor judiciare, în special în cazurile care implică probleme morale sau etice. Această influență poate fi observată în deciziile judecătorilor cu privire la probleme precum avortul, justiția penală și libertatea de exprimare, discriminarea, violența sau litigiile de familie. Într-o altă dimensiune, judecătorii sunt influențați de normele și valorile sociale predominante ale comunității lor sau ale comunității din care aceștia provin. Aceste norme le pot modela înțelegerea echității, justiției și a rolului adecvat al sistemului judiciar în societate. Cu toate acestea, realitatea luării deciziilor judiciare este mult mai nuanțată. În umbra raționamentului juridic se află o interacțiune complexă de factori care influențează rezultatul final al unui caz examinat.

Într-o analiză din 2016[3], publicată în revistele Harvard University, autorii concluzionează următoarele: „Când li s-a cerut să spună dacă erau conștienți de studiile care au arătat disparități rasiale în sentințe, aproape toți judecătorii pe care i-am intervievat au recunoscut existența disparităților rasiale și au exprimat îngrijorare cu privire la aceasta. Atunci când au fost intervievați, judecătorii s-au bazat pe tratament

diferențiat (de exemplu, tratament discriminatoriu din partea oficialilor tribunalului sau a polițiștilor) și impact disparat (de exemplu, rate diferențiate de infracțiuni penale ca urmare a sărăciei, disfuncțiilor familiale sau efectele disparate ale legilor formal neutre) pentru a explica disparitățile rasiale. [...] Unii judecători care au oferit explicații privind tratamentul diferențiat, plasează instanța într-o societate discriminatorie mai largă. Judecătorul 35, un bărbat alb, atribuie existența disparităților rasiale așa-numitului rasism instituțional. El ne-a spus că *„rasismul impregnează totul"* în Statele Unite și, prin urmare, și în instanțe. Atunci când a fost sondat mai departe, judecătorul 35 a clarificat faptul că rasismul pe care îl identifică nu este *„discriminare flagrantă, intenționată",* ci prejudecata rasială care *„afectează percepțiile tuturor"*. Judecătorul 133, un bărbat minoritar, a remarcat în mod similar că discriminarea *„pervadează întregul sistem",* afectând tratamentul nu numai al inculpaților penali, ci și al oficialilor minoritari ai instanței de către colegii lor albi".

Acest articol încearcă să dezvăluie stratificarea filozofică a acestui proces complicat, explorând motivațiile și considerentele care ghidează judecătorii în deciziile pronunțate, iar astfel, fundamentul deciziilor judiciare se reliefează *inter alia*, în fundamentele cadrului legal în care își desfășoară activitatea judecătorii. Acest cadru cuprinde legi, jurisprudență și principii juridice care oferă parametrii necesari pentru interpretare și aplicare. Judecătorii sunt obligați să ia în considerare aceste surse juridice și să le aplice la faptele specifice cauzelor care le sunt prezentate. Cu toate acestea, procesul de interpretare în sine nu este lipsit de subiectivitate. Judecătorii, în procesul de luare a deciziilor judiciare însă, trebuie să se confrunte cu ambiguitățile din cadrul legii, să reconcilieze precedentele conflictuale și să aleagă între interpretări concurente. Acest exercițiu de judecată necesită să se bazeze pe filozofiile judiciare, experiențele personale și contextul social, toate acestea influențând interpretarea finală a legii.

Judecătorii urmează în acest sens, să interpreteze legile pentru a determina sensul și aplicarea acestora în cazuri specifice, pe care le examinează. Aceasta implică analiza textelor de legi, luarea în considerare a istoriei și intenției legislative și aplicarea diferitelor reguli de interpretare, cum ar fi textualismul, intenția și originalismul. În alte sisteme juridice, judecătorii sunt legați de precedent, ceea ce înseamnă că trebuie să urmeze deciziile instanțelor superioare din jurisdicția lor. Acest lucru creează un sistem de *stare decisis*, promovând consistența și predictibilitatea în lege. Cu toate acestea, judecătorii pot, de asemenea, să distingă cazurile anterioare pe baza diferențelor de fapt sau să perfecționeze principiile juridice în timp.

Într-o altă accepțiune, judecătorii se bazează, de asemenea, pe principiile legale stabilite, cum ar fi corectitudinea, justiția și egalitatea, pentru a-și ghida deciziile. Aceste principii pot influența interpretarea legilor, în sens larg și a jurisprudenței, precum și pot oferi un cadru pentru rezolvarea problemelor juridice noi. Însă dincolo de cadrul legal, judecătorii se ghidează de propriile „filozofii judiciare". Aceste filozofii reprezintă opiniile lor fundamentale cu privire la rolul sistemului judiciar, interpreta-

rea dreptului și relația dintre lege și societate. Unii judecători aderă la o abordare strict textualistă, subliniind sensul literal al textelor juridice. Alții adoptă o abordare mai intenționată, încercând să interpreteze legea într-un mod care să-și îndeplinească scopul de bază și să promoveze justiția socială. Alții adoptă o abordare mai pragmatică, echilibrând principiile juridice cu realitățile societale și încercând să obțină rezultate practice. Aceste fundamente filozofice influențează semnificativ modul în care judecătorii abordează problemele juridice și ajung la concluzii. În contextul filozofiilor judiciare, am putea distinge spre exemplu, într-o primă accepțiune - textualismul. Această filozofie subliniază sensul simplu al textelor legale și încearcă să evite activismul judiciar. Judecătorii „textuali" consideră că rolul lor este să aplice legea așa cum este scrisă, fără a-și impune propriile valori personale sau preferințe politice. Pe de altă parte purpozitivismul se concentrează pe scopul și intenția din spatele legii, căutând să interpreteze textele legale într-un mod care să le îndeplinească obiectivele subiacente. Judecătorii în acest sens iau în considerare contextul istoric, consecințele sociale și potențialele implicații ale deciziilor lor. Pragmatismul subliniază, în continuare, consecințele practice ale deciziilor judiciare și caută să obțină rezultate corecte. Judecătorii pragmatici echilibrează principiile juridice cu realitățile societale și pot fi mai dispuși să adapteze legea la circumstanțele în schimbare.

Procesul decizional judiciar nu este imun nici la presiunile externe. Opinia publică, controlul din partea presei și considerațiile politice pot juca, împreună și fiecare separat, un rol extrem de important în influențarea pronunțărilor judiciare. Judecătorii sunt adesea atenți la potențialele consecințe ale deciziilor lor, atât pentru indivizii implicați, cât și pentru societatea în general. Această conștientizare poate determina judecătorii să-și tempereze hotărârile pentru a evita reacția publică sau interferența politică. Deși se așteaptă ca judecătorii să fie independenți și imparțiali, realitatea este că aceștia operează într-un mediu social și politic complex care le poate influența luarea deciziilor. Judecătorii sunt adesea conștienți de opinia publică în jurul deciziilor lor și pot fi reticenți în a emite decizii care sunt extrem de nepopulare.

În societățile în care opinia și influența publică exercită o presiune considerabilă, acest lucru îi determina să-și tempereze deciziile pentru a evita reacțiile sau criticile publice. Acoperirea mass-media a cazurilor importante poate influența, de asemenea, luarea deciziilor judiciare. Judecătorii pot fi îngrijorați de modul în care deciziile lor vor fi prezentate în mass-media și ar putea încerca să evite emiterea de hotărâri care ar putea genera publicitate negativă. O viziune foarte interesantă și controversată în aceeași timp. În unele cazuri, judecătorii pot fi influențați de considerente politice, cum ar fi opiniile guvernului sau impactul potențial al deciziilor lor asupra alegerilor viitoare. Acest lucru este o preocupare reală în țările cu sisteme judiciare extrem de politizate.

Examinarea proceselor de luare a deciziilor judiciare în diferite sisteme juridice relevă o gamă fascinantă de abordări și influențe. Sistemele de drept comun,

de exemplu, se bazează în mare măsură pe precedent, judecătorii fiind obligați să respecte deciziile instanțelor superioare. Într-o accepțiune comparativă, în sistemele *common law*, bazate pe precedent judiciar, judecătorii sunt obligați să respecte deciziile instanțelor superioare. Acest lucru creează un sistem mai previzibil și cu, aparent, mai multe reguli, dar poate duce și la rigiditate și la o dependență excesivă față de deciziile anterioare. Pe de altă parte, în sistemele romanice, judecătorilor li se acordă o mai mare discreție în interpretarea legii – ceea ce crează un sistem mult mai flexibil și mai dinamic. Această abordare însă, poate genera și îngrijorări cu privire la independența și responsabilitatea judiciară. În contextul acestor accepțiuni, precum și ținând cont de specificul altor sisteme, cum ar fi cel hibrid sau dualist, procesul de luare a deciziilor judiciare ar putea fi abordat și analziat diferit, iar circumstanțele externe de background în acest sens, deși identice, ar putea avea finalități diferite, transpuse în deciziile care urmează a fi luate de acești judecători.

Considerațiuni finale

Procesul de luare deciziilor judiciare este un fenomen complex și cu mai multe fațete, modelat de o multitudine de factori dincolo de simpla aplicare a normelor juridice. Înțelegerea acestor factori este esențială pentru a aprecia nuanțele hotărârilor judiciare pronunțate și pentru răspunderea pe care o poartă judecătorii pentru deciziile lor. În contextul backgroundului social al judecătorilor și interferențele sale cu procesul decizional, putem delimita o serie de măsuri care pot fi luate pentru a reduce influența factorilor sociali asupra deciziilor judecătorilor. Aceste măsuri includ diversitatea judecătorilor: o instanță mai diversă este mai puțin probabil să fie afectată de prejudecățile rasiale sau de alte forme de discriminare. O altă componentă extrem de importantă este formarea inițială și continuă a judecătorilor în domeniul diversității și al echității – un aspect care poate ajuta la sensibilizarea acestora cu privire la modul în care propriile prejudecăți pot le influența deciziile. În aceeași ordine de idei, asigurarea transparenței deciziilor judecătorilor poate ajuta la identificarea și reducerea influenței factorilor sociali, datorată accesibilității și asigurării unui nivel în plus de vizibilitate.

Referințe bibliografice:

1. Cristea D., Tratat de psihologie socială. București: Editura Trei, 2015. ISBN 978-606-719-296-4.
2. Gibson, J. L., Caldeira, G. A., & Baird, B. N. (1992). On the legitimacy of national high courts: A comparative analysis of the United States, United Kingdom, Canada, and Australia. American Journal of Political Science, 36(2), 454-493.
3. M. Clair, A.S. Winter. How judges think about racial disparities: situational decision-making in the criminal justice system, 2016. Harvard University.

Criminology 1-28: 10.1111/1745-9125.12106. Disponibil online la: https://shorturl.at/lCIT2 [citat 10.12.23].
4. Posner, Richard A. How judges think. Oxford University Press, 20.
5. Schill, M., & Martin, P. S. (2012). Gender and judicial decisions: An empirical analysis of federal district court judges. Law & Society Review, 46(2), 433-464.
6. Schwartz, J. C., & Spohn, C. (2007). Attitudes toward racial and ethnic disparities in criminal justice: A study of judges. Justice Quarterly, 24(2), 281-303.

METODOLOGIA DE APRECIERE A PROBELOR OBȚINUTE ILEGAL ÎN PROCEDURA PENALĂ: STANDARDELE REGIONALE ȘI PROBLEMELE DE DREPT NAȚIONAL

METHODOLOGY FOR ASSESSMENT OF ILLEGALLY OBTAINED EVIDENCE IN CRIMINAL PROCEDURE: REGIONAL STANDARDS AND NATIONAL LAW PROBLEMS

CZU: 343.14 **DOI:** https://doi.org/10.59295/ssdoed2024.30

Svetlana LEONTIEVA[1],
Vlad TODERICA[2]

ABTRACT. *In analyzing evidence obtained illegally it is essential to address both regional standards and specific aspects of national law. The correct assessment of these aspects is crucial for ensuring fair justice and respect for fundamental rights. In order to assist the adoption of decisions by judges and prosecutors in the matter of illegally obtained evidence, at the end of the article we propose some methods developed on the basis of comparative research, which are based on the regional jurisprudence of some member states of the European Union. These methods incorporate different rationales for excluding illegally obtained evidence and allow us to assess the impact of the violation of legal norms on the collection of evidence.*

Keywords: *weight of evidence, reliability, reasonableness, effective remedy, regional standards, judicial discretion.*

REZUMAT. *În analiza probelor obținute ilegal este esențial să fiu abordate atât standardele regionale, cât și aspectele specifice de drept național. Aprecierea corectă a acestor aspecte este crucială pentru asigurarea unei justiții echitabile și respectarea drepturilor fundamentale. Pentru a asista adoptarea deciziilor de către judecători și procurori în materia probelor obținute ilegal, la sfârșitul articolului propunem unele metode elaborate în baza cercetării comparative și se bazează pe jurisprudența regională a unor state membre ale Uniunii Europene. Aceste metode încorporează diferite rațiuni pentru excluderea probelor obținute ilegal și ne permit să evaluăm impactul încălcării normelor legale asupra strângerii probelor.*

Cuvintele-cheie: *aprecierea probelor, fiabilitatea, raționamentul, remediu efectiv, standarde regionale, discreția judiciară.*

Problemele de admisibilitate a probelor în cadrul procedurii penale au devenit deosebit de importante în Republica Moldova în contextul afirmării dorinței ferme de a adera la spațiul de libertate, justiție și securitate al Uniunii Europene. În general, CtEDO lasă formularea normelor exacte în materia admisibilității la discreția legiuitorului național, indicând totuși unele situații care necesită excluderea probelor

[1] Svetlana LEONTIEVA, Universitatea de Stat din Moldova, ORCID: 0009-0005-2481-533X, email: leontievasvetlana58@gmail.com,
[2] Vlad TODERICA, Universitatea de Stat din Moldova, ORCID: 0009-0001-4598-6198, email: mr.toderika@gmail.com

ilegale. Acestea includ cazuri în cazul în care dovezile au fost obținute prin tortură sau rezultă din provocare. Abordarea este mai puțin clară în alte cazuri, inclusiv în cele în care probele au fost obținute cu încălcarea prevederilor CEDO. Chiar dacă CtEDO recunoaște excluderea probelor ca mijloc cheie (deși nu unicul mijloc) pentru a furniza un remediu efectiv, în practică utilizarea probelor ilegale, chiar și acolo unde ele joacă rolul decisiv, este adesea tolerat.

Chiar și atunci când probele ilegale sunt decisive, utilizarea acestora este adesea permisă. Acest lucru este valabil mai ales în cazul probelor adunate cu încălcarea dreptului la viață private, în asemenea situații CtEDO cel mai probabil va accepta bazarea pe astfel de probe. CtEDO de asemenea consideră că interesul public în efectuarea urmăririi penale este relevant, sugerând că încălcările legii și drepturilor fundamentale în colectarea probelor ar putea fi mai acceptabile acolo unde există este un interes public sporit.

Curtea de Justiție a Uniunii Europene nu are un corp extins de jurisprudență care ar explica remediile efective în cazul acumulării probelor cu încălcarea drepturilor și libertăților fundamentale. Cu toate acestea, în jurisprudența recentă, sugerează că regulile de excludere trebuie să fiu aplicate probelor obținute cu încălcarea legislației UE, unde în primul rând, acuzatul nu a putut să-și expună efectiv poziția sa referitor la probele. Însă, CJUE nu a explicat detaliat cum trebuie să fie realizată această evaluare a probelor și nu a explicat de ce această circumstanță impune excluderea obligatorie a probelor [7].

Legislația statelor membre ale UE în materia admisibilității probelor variază enorm. În ultimul deceniu, modificările legale în statele membre au sporit nivelul de discreție pe care îl au judecătorii, sugerând că ultimii pot admite probele obținute cu încălcarea drepturilor fundamentale. Acestea includ fie prevederile legale care împiedică instanțele să trateze probele ca inadmisibile pe motiv că au fost obținute cu încălcare a normelor procedurale sau a prevederilor legale, care stabilesc standarde probatorii mai inferioare în situații în care persoane sunt acuzați de infracțiuni grave. Sistemele juridice oferă judecătorilor o putere de apreciere pentru a decide dacă admite proba obținută cu încălcări.

Divergențele dintre regimurile juridice ale statelor membre UE sunt determinate de tradițiile constituționale, ceea ce face dificilă abordarea problemelor legate de probele, fie prin crearea de noi standarde regionale sau prin inițierea unor reforme de drept și practică la nivel național [12].

O provocare semnificativă pentru a aborda deficiențele în contestarea probelor obținute cu încălcările procedurale, este dorința de a nu împiedica capacitatea instanțelor de judecată de a atrage la răspundere o persoană care a comis infracțiune, ori indiferent de intimă convingere a judecătorului, acesta va fi acuzat că o persoană care a comis infracțiunea este achitată ca urmare a excluderii probelor, în special dacă probele au fost pertinente.

În practică, în mod normal probele sunt admise, excluderea probelor ilegale fiind mai degrabă o excepție decât o regulă. Chiar și acolo unde sunt obligații aparent clare de a exclude probele, în legea procesual penală adesea include condiții precum „încălcări de fond" sau „fundamentale" și încălcările mai puțin semnificative, pentru a permite instanțelor să se bazeze pe probe. Totodată, judecătorii se bazează pe standardele regionale și internaționale privind drepturile omului pentru a justifica excluderea probe ilegale, când încălcările sunt grave.

Evident, nu este ușor să dezvolte și să implementeze sisteme eficiente pentru aprecierea mijloacelor de probă. În parte, acest lucru este cauzat de presiunea enormă asupra tuturor celor care lucrează în sistemul justiției penale, mai ales judecătorilor și procurorilor, de un număr mare de varietăți de încălcare a drepturilor și libertăților: ilegalitățile în colectarea probelor poate varia de la extrem de gravă la relativ ușoară. Încălcarea poate fi scurtă și accidentală, fie autoritățile pot încălca intenționat legea, știind că pot rămâne nepedepsiți. În același timp, proba în cauză poate fi o parte crucială a acuzării sau o parte nesemnificativă a acestuia.

Există situații în care probele trebuie excluse fără îndoială, acestea includ situațiile în care ilegalitatea face probele nesigure, în cazul provocărilor sau atunci când probele au fost obținute prin tortură, tratament inuman sau degradant. În plus, pare inevitabil că este necesar ca legea să acorde un anumit grad de discreție judiciară pentru a permite instanțelor să analizeze fiecare situație particulară aparte: nu există nicio modalitate prin care legislația să poată aborda toate variantele posibile.

Într-adevăr, există riscul ca instanțele să găsească modalități de a concluziona că actele prin care au fost administrate probele nu sunt ilegale și că situația într-o cauză penală specifică nu intră în sfera regulilor stricte prevăzute de codul de procedură penală, dacă nu li se acordă discreție. Cu toate acestea, pentru a asigura rezultate corecte, consistente și în vederea consolidării încrederii în statul de drept, această discreție nu trebuie să fie nelimitată. Discreția judiciară trebuie să fie ghidată de principii convenite și exercitată în mod corect, consistent și transparent.

Având în vedere lipsa de claritate în legislația și practica regională și națională, vom examina principiile de bază pentru a defini când probele ar trebui întotdeauna excluse și cum ar trebui exercitată discreția judiciară. Prin urmare, am examinat perspectiva normativă privind excluderea probelor obținute ilegal și principalele rațiuni pentru excluderea probelor obținute ilegal: fiabilitatea, principiul descurajării sau disciplinar, principiul protecției și principiul integrității.

Aceste raționamente nu oferă reguli clare și niciuna dintre ele luate separat nu oferă o justificare generală convingătoare. Luate împreună, însă, ele constituie punctul de plecare pentru un cadru normativ valoros, care ajută la explicarea de ce, în anumite circumstanțe, probele ar trebui întotdeauna excluse și, în cazurile în care discreția judiciară este adecvată, ele furnizează un cadru principial în cadrul căruia această discreție ar trebui aplicată.

Fiabilitatea probelor. Adevărul poate fi stabilit doar pe baza informațiilor fiabile. Prin urmare, instanțele trebuie să-și întemeieze deciziile doar pe probe care nu ridică nicio îndoială cu privire la autenticitatea sau acuratețea lor. Fiabilitatea probei ține de fondul cauzei penale, aptitudinea fiecărei probe individuale de a servi la aflarea adevărului reprezentând un plan distinct de loialitatea sau legalitatea obținerii mijlocului de probă, care se constituie într-o condiție prealabilă de primire în materialului probatoriu a acestuia [10]. Având în vedere rolul central pe care îl joacă stabilirea adevărului în justiția penală, orice îndoială că circumstanțele în care s-au obținut probele ar fi putut afecta fiabilitatea și acuratețea acestora este suficientă pentru a le considera nesigure.

Fiabilitatea și acuratețea probelor pot fi afectate de mai mulți factori care nu rezultă neapărat din acțiuni ilegale, de exemplu, trecerea timpului, contaminarea materialului criminalistic sau erori tehnice în colectarea sau înregistrarea datelor. Cu toate acestea, fiabilitatea poate fi afectată și de modul ilegal în care s-au obținut probele. Curtea Europeană a Drepturilor Omului confirmă această ideea afirmând că "calitatea probelor trebuie luată în considerare, inclusiv dacă circumstanțele în care au fost obținute pun la îndoială fiabilitatea sau acuratețea lor" [8]. Astfel, deși fiabilitatea pare să se concentreze asupra calității probelor în sine și nu asupra calității (legalității) adunării probelor, modul în care se obține o probă poate fi, de asemenea, relevant.

Unul dintre cele mai clare exemple în care fiabilitatea este afectată de adunarea ilegală a probelor este reprezentat de mărturisiri sau alte declarații incriminatorii obținute prin tortură sau tratamente inumane și degradante. Pe lângă faptul că consideră aceste acte ofensatoare pentru standardele normale de umanitate și decență, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a constatat că probele obținute în aceste moduri sunt prin natura lor nesigure, deoarece persoana supusă torturii va spune orice - adevărat sau nu - ca fiind cel mai scurt mod de a se elibera de chinul torturii". Un alt exemplu în care Curtea Europeană a Drepturilor Omului a constatat că nerespectarea procedurilor și măsurilor adecvate pune la îndoială fiabilitatea probelor este reprezentat de perchezițiile efectuate în încălcarea regulilor legale care prevăd prezența martorilor independenți pentru a elimina orice îndoială cu privire la plantarea probelor [1, pct. 144; 8, pct. 56].

Trebuie să fiu aplicate reguli stricte de excludere, deoarece probele nesigure nu pot fi folosite. În timp ce instanțele pot avea o anumită discreție în determinarea dacă modul în care au fost obținute probele pune la îndoială fiabilitatea lor, odată ce astfel de îndoieli sunt stabilite, instanțele ar trebui să fie obligate să excludă probele nesigure. În contextul probelor obținute prin tortură, de exemplu, există o obligație clară și inalienabilă pentru state de a „asigura că orice declarație care este stabilită că a fost făcută ca rezultat al torturii nu va fi invocată ca probă în orice procedură". [4]

În cazul Lisica împotriva Croației, poliția a găsit probe incriminatorii în timpul unei percheziții neautorizate a unui vehicul privat care aparținea unuia dintre

solicitanții suspectați de jaf. Nici solicitanții, nici avocații lor nu aveau cunoștință despre percheziție. Curtea Europeană a Drepturilor Omului a concluzionat că absența oricărui martor independent la percheziție pune la îndoială fiabilitatea acesteia, care nu putea fi eliminată. Îndoielile cu privire la fiabilitatea probelor au fost întărite de faptul că probele au fost găsite doar în timpul celei de-a doua percheziții, în timp ce prima percheziție, legal autorizată, nu a dus la astfel de constatări. Curtea Europeană a Drepturilor Omului a subliniat că acordă o importanță semnificativă aspectelor în materie de justiție penală, observând că ofițerul de poliție nu poate fi considerat independent, deoarece forțele de poliție fac parte din aparatul de stat și acționează în cadrul procedurilor penale ca aliați ai acuzării. Curtea Europeană a Drepturilor Omului a concluzionat că modul în care aceste probe au fost folosite în procedurile împotriva solicitantului a avut un efect asupra procedurilor în ansamblu și a dus la nerespectarea cerințelor unui proces echitabil [8].

Raționamentul disciplinar. Termenul "probe obținute ilegal" implică faptul că organele de urmărire penală, în îndeplinirea datoriei lor de a aduna probe într-o caaza penală, au încălcat prevederile legale. Excluderea probelor este, de asemenea, justificată printr-un raționament disciplinar conform căruia instanțele trebuie să excludă probele obținute ilegal pentru a descuraja autoritățile statale să comită abuzuri sau acte ilegale în investigarea infracțiunilor. Procuratura și organele de urmărire penală nu trebuie să obțină beneficii de la încălcarea legii și, dacă judecătorii o să excludă în mod obișnuit probele obținute ilegal, acest lucru va transmite un mesaj că nu există beneficii din acțiuni în afara legii.

Raționamentul disciplinar este strâns legat de necesitatea de a preveni abuzurile de putere și de a menține statul de drept. Dacă aceste abuzuri rămân nerezolvate, ele pot afecta în mod semnificativ încrederea publică în echitatea justiției penale. Dacă raționamentul disciplinar ar fi aplicat strict, acesta ar putea duce la excluderea probelor și la achitarea persoanelor care sunt în mod real vinovate. Aceasta este disproporționat în cazurile în care încălcarea regulilor legale este relativ minoră și neintenționată.

Din acest motiv, spre deosebire de raționamentul privind fiabilitatea, care implică aplicarea unei reguli stricte de excludere, aplicarea raționamentului disciplinar oferă în mod obișnuit instanțelor o anumită discreție pentru a permite echilibrarea diferitelor interese. Unul dintre aspectele relevante pentru această evaluare ar fi motivele poliției. În cazurile în care ofițerii au încălcat intenționat legea, necesitatea excluderii probelor pentru a preveni viitoarele abuzuri ar fi mai mare decât în cazurile în care încălcarea a avut loc din greșeală.

Raționamentul disciplinar nu poate fi aplicat ca unicul raționament pentru a determina admiterea sau excluderea probelor obținute ilegal. În mod remarcabil, raționamentul descurajării nu se referă la ilegalitatea „probelor obținute de persoanele private", adică probe care nu au fost obținute de către oficialii statului. Dacă instanțele ar fi ghidate doar de raționamentul descurajării, probele obținute ilegal de

către părți private ar putea fi admise în cazurile penale și folosite pentru condamnare. Această abordare a fost respinsă în mod clar în recenta hotărâre a Curții Europene a Drepturilor Omului în cazul Ćwik împotriva Poloniei, unde admiterea declarațiilor obținute prin tratamente inumane de către părți private a fost considerată incompatibilă cu dreptul la un proces echitabil [5, pct. 88-89].

Remediu efectiv. Scopul principal al remediului efectiv este de a proteja titularul drepturilor de consecințele unor încălcări. Cu alte cuvinte, dacă un sistem legal stabilește anumite standarde pentru anchetele penale, oamenii trebui să aibă drepturi corespunzătoare. Dacă aceste drepturi sunt încălcate, persoana suspectată sau acuzată nu ar trebui să fie dezavantajată din cauza încălcării, iar probele obținute prin încălcare nu ar trebui să fie utilizate împotriva persoanei suspectate sau acuzate. Acest raționament pare să fie susținut de CJUE în cazul Prokuratuur [2, pct. 42]: trebuie menționat că obiectivul normelor naționale privind admisibilitatea și utilizarea informațiilor și probelor este, de a preveni ca informațiile și probele obținute ilegal de a prejudicia în mod nejustificat persoanei care este suspectată în comiterea infracțiunii.

Raționamentul reparatoriu este bazat pe dreptul la un remediu efectiv care garantează că „orice persoană ale cărei drepturi și libertăți garantate de legislația Uniunii Europene sunt încălcate are dreptul la un recurs efectiv în fața unui tribunal” [3, art. 13, 47(1)]. Susținem că pentru ca remediul să fie efictiv, suspectul trebuie pus, pe cât posibil, în poziția în care s-ar fi aflat în cazul încălcării drepturilor de nu avusese loc. Astfel, remediul trebuie pe cât posibil, să aibă efect de plasare a suspecților sau acuzaților în aceeași poziție în care aceștia s-ar fi regăsit dacă încălcarea nu ar fi avut loc. Spre deosebire de raționamentul disciplinar, raționamentul reparatoriu se concentrează pe drepturile persoanei acuzate, așa că nu au importanță motivele sau intenţiile conduitei poliției.

Reieșind din cele expuse, conchidem că procesul de colectare a probelor este în general complex și poate implica diferite încălcări al cadrului legal aplicabil. Acestea pot include încălcări grave al dreptului la apărare, cum ar fi refuzul complet de acces la avocat, precum si abaterile procedurale mai puțin grave și tehnice.

În cazul în care normele de excludere sunt reglementate detaliat în dreptul național, instanțele dispun în general de mai puțină libertate de a aplica diferite remedii dacă probele sunt considerate ilegale. Același lucru este valabil și pentru regulile de excludere consacrate la nivel internațional sau regional în Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europeane, Convenția Europeană pentru Protecția Drepturilor Omului și Libertăților fundamentale, Pactul internațional pentru drepturile civile și politice, etc. Cu toate acestea, acolo unde instanțele au o anumită puterea discreționară în alegerea potrivită remediului probatoriu există o lipsă generală de îndrumare în modul în care aceasta evaluarea trebuie efectuată. Acest lucru duce la lipsa de consistență, uniformitate și securitatea juridică în raționamentul instanțelor. În absența unor standarde naționale clare, există o dependență excesivă

de jurisprudență CtEDO pentru a suplini lacunele existente în legislație și practică. Cu toate acestea, deciziile adoptate de CtEDO pot fi prea complexe și imprevizibile pentru a oferi o îndrumare clară pentru soluționarea problemelor legate de probele ilegale.

Aprecierea problemelor obținute ilegal în procedura penală necesită o abordare echilibrată între standardele regionale și specificitățile dreptului național. O atenție deosebită trebuie acordată respectării drepturilor individuale și asigurării unui proces echitabil, în conformitate cu normele internaționale și constituționale.

Așadar, instanțele urmează să verifice modul în care au fost colectate probele, în special încălcările normelor procedurale care reglementează procesul de acumulare a probelor, dacă apar îndoieli cu privire la fiabilitatea și acuratețea dovezilor, probele urmează a fi excluse.

Dacă nu există nicio îndoială cu privire la fiabilitatea dovezilor, următorul pas de evaluare urmează să abordeze impactul încălcării asupra echității procedurilor. Obiectivul acestei etape a procedurii este evaluarea impactului în care includerea și utilizarea potențială a probelor obținute ilegal afectează echitatea procesului.

Ca următorul pas, urmează a fi aplicat filtrul de integritate. Acest pas se adresează diverse interese publice care sunt relevante pentru păstrarea încrederii publice și integritatea procesului penal.

În final, afirmăm că aplicarea raționamentelor descrise mai sus, în primul rând, are scopul de a sprijini decizia judiciară, dar poate fi folosită de factorii de decizie pentru a modifica legislația națională acolo unde remedii efective nu sunt prevăzute de lege sau nu sunt aplicabile în practică.

Referințe bibliografice:

1. *Ayetullah Ay vs. Turkey*, nr. 29084/07 și 1191/08, ECHR din 27 octombrie 2020. Citat [30.11.2023]. Disponibil:
2. https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-205373%22].
3. Cauza C-746/18 H.K. and Prokuratuur, CJEU din 2 martie 2021. Citat [30.11.2023]. Disponibil: https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf;jsessionid=18B09AA4F6BEBE71EFF1369D6EE67E3B?text=&docid=238381&pageIndex=0&doclang=RO&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=341411.
4. Carta drepturilor fundamentale a uniunii europene nr. 2010/C 83/02. Citat [30.11.2023]. Disponibil: https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0389:0403:ro:PDF.
5. Convenţia împotriva torturii şi altor pedepse ori tratamente cu cruzime, inumane sau degradante, nr. 130 din 10.12.1984. Publicat: 30-12-1998 în Tratate Internationale Nr. 1 art. 130. Citat [30.11.2023]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=115576&lang=ro.

6. *Cwik v. Poland*, nr. 31454/10, ECHR din 5 noiembrie 2020. Citat [30.11.2023]. Disponibil: https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-205536%22]}.
7. Directive (EU) 2016/343 of the European Parliament and of the Council of 9 March 2016 on the strengthening of certain aspects of the presumption of innocence and of the right to be present at the trial in criminal proceedings.
8. European Union Agency for Fundamental Rights, Rights of suspected and accused persons across the EU: translation, interpretation and information, 2016. Citat [30.11.2023]. Disponibil: https://fra.europa.eu/en/publication/2016/rights-suspected-and-accused-persons-across-eu-translation-interpretation-and.
9. Lisica vs. Croatia, nr. 201000/06, ECHR din 25 februarie 2006. Citat [30.11.2023]. Disponibil: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-147196%22]}.
10. Megrelishvili vs. Georgia, nr. 30364/09, ECHR din 7 mai 2020, para.33. Citat [30.11.2023]. Disponibil: https://laweuro.com/?p=12018.
11. Operează excluderea probelor întotdeauna prin sancțiunea nulității? Citat [28.11.2023]. Disponibil: https://www.juridice.ro/566643/opereaza-excluderea-probelor-intotdeauna-prin-sanctiunea-nulitatii.html.
12. Remedies for a Violation of the Right to Counsel During Criminal Proceedings in the European Union: An Empirical Study. În: Utrecht Law Review, Vol. 14, No. 1, p. 18-60, 2018. Citat [30.11.2023]. Disponibil: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3128785.
13. Unlawful evidence in Europe's courts: principles, practice and remedies. Elaborat de organizația neguvernamentală Fair Trials. Citat [30.11.2023]. Disponibil: https://www.fairtrials.org/app/uploads/2021/11/DREP-report.pdf.

TIPURI ȘI FORME DE VICTIMIZARE: REACTUALIZĂRI CONCEPTUAL-TEORETICE, ANALIZE ȘI INTERPRETĂRI

TYPES AND FORMS OF VICTIMIZATION: CONCEPTUAL-THEORETICAL UPDATES, ANALYZES AND INTERPRETATIONS

CZU: 343.988 **DOI:** https://doi.org/10.59295/ssdoed2024.31

Victoria SAMOILENCO[1]

ABSTRACT. *Victimization as a process of transformation of a person into a victim, represents one of the objects of study of victimology. It is a reverse phenomenon of criminalization as the transformation of a person into a criminal. Just as the criminalization of a person occurs through different methods, victimization also involves certain variations. The types and forms of victimization have been elucidated in the field of victimological science since the time of the scholars who carried out pioneering research in this discipline. Their knowledge is essential for victim therapy, for the organization of the victimological service itself, for a fair approach to the victim in the criminal process, etc. And yet, it is important to return to them with some updates, because social relations have evolved significantly, the aggressors diversifying and essentially changing their mode of operation. We live in a digital age where it often happens that people are victimized without direct contact with the aggressor, even without knowing him. Online victimization today takes a variety of forms, some quite brutal, causing some people to commit suicide acts and other self-harm. Online, people often become victims of various types of scammers, but they are also threatened, blackmailed, harassed, defamed etc. Against the background of the new realities, there is a need to reconsider the phenomenon of victimization and to propose new typologies and classifications. This is actually the purpose of this research. We will also note that until now, the forms and types of victimization have been rather rudimentarily scientifically substantiated, many aspects have been omitted, including certain cultural variations that condition the phenomenon of victimization wich have not been taken into consideration.*

Keywords: *criminal victimization, digital victimization, co-victimization, chronic victimization, culturally justified victimization etc.*

REZUMAT. *Victimizarea ca proces de transformare a unei persoane în victimă, reprezintă unul din obiectele de studiu ale victimologiei. Ea este un fenomen invers al criminalizării ca transfomare a unei persoane în infractor. La fel cum criminalizarea unei persoane se produce prin diferite metode, și victimizarea implică anumite variații. Tipurile și formele de victimizare au fost elucidate în cadrul științei victimologice încă pe timpul savanților care au efectut cercetări de pionierat în domeniu. Cunoaşterea lor este esențială pentru victimoterapie, pentru organizarea a însăşi serviciului victmologic, pentru abordarea justă a victimei în procesul penal etc. Şi totuşi, este important să revenim asupra lor cu anumite reactualizări, deoarece relaţiile sociale au evoluat semnificativ între timp, agresorii diversificând şi modificând esențial modul lor de operare. Trăim într-o eră digitală în care se întâmplă fregvent ca persoanele să fie victimizate în lipsa unui contact direct cu agresorul, ba chiar fără să îl cunoască. Victimizarea online se înfăp-*

[1] Victoria SAMOILENCO, ofițer superior al Secției Reintegrare Socială a Penitenciarului nr.3-Leova, inspector de justiție, doctorandă în cadrul Școlii Doctorale Științe Juridice a USM, ORCHID: https://orcid.org/0000-0002-5998-2622, E-mail: victoria.samoilenco.92@gmail.com

tuieşte azi într-o varietate de forme, unele destul de brutale, determinând ca unele persoane să comită acte suicidale şi alte autoagresiuni. În online oamenii ajung deseori victime ale diferitor cateorii de escroci, dar deasemenea ajung amenințați, șantajați, hărțuiți, defăimați etc. Pe fonul noilor realități, apare necesitatea de a reconsidera fenomenul victimizării și să propunem noi tipologii și clasificări. Acesta și este în fapt, scopul prezentei cercetări. Deasemenea vom nota că până acum formele și tipurile victimizării au fost destul de rudimentar fundamentate științific, s-au omis foarte multe aspecte, inclusiv nu s-au luat în considerație anumite variații culturale care condiționează fenomenul victimizării.

Cuvinte-cheie: *victimizare criminală, victimizare digitală, co-victimizare, victimizare cronică, victimizare justificată cultural etc.*

Studiile cu privire la victimizare au devenit extrem de populare în occident. Lumea occidentală sau lumea vestică cum i se mai spune, în mare parte este reprezentată de state cu nivel înalt de dezvoltare spre care migrează populația din Asia, Africa și Estul Europei în speranța unui trai mai decent. Dar ar fi incorect să concepem occidentul ca pe o lume perfectă, plină de bani și fără probleme sociale. Violența este elementul comun care caracterizează în egală măsură societățile estice și vestice. Numai formele pe care le îmbracă aceasta și poate nivelul de conștientizare face diferența. Spre exemplu, în Republica Moldova studiile cu privire la victimizare deloc nu constituie o prioritate în cadrul științei criminologice în contextul în care însăși criminologia este subapreciată ca știință foarte mult, ba chiar în mod intenționat lăsată pe plan secund și nevalorificată, în ciuda faptului că are potențialul de a genera soluții la probleme practice, de natură socială foarte importante.

În lumea occidentală, studiile cu privire la victimizare au scos în evidență o gamă largă de probleme cu care se confruntă societatea, în parte, micro și macrogrupurile, mediile organizaționale (socio-profesionale), mediul academic, mediul familial etc. Aceste studii au relevat o multitudine de forme prin care se produce victimizarea și au reactualizat de nenumărate ori însăși sensul pe care îl atribuim conceptului de victimizare, astfel, existând din ce în ce mai multe noi abordări, noi nivele de problematizare, unele absolut îndrăznețe, care nu mai păstrează careva elemente comune cu ceea ce au punctat victimologi timpurii ca Benjamin Mendelsohn, Menachem Amir, Hans von Hentig ș. a. Este și logic, deoarece lumea se dezvoltă foarte rapid și „răul” ajunge să îmbrace tot mai multe forme.

Dacă am avea norocul să răsfoim studii victimologice efectuate în occident, nu se va întâmpla decât să ajungem să conștientizăm că aceleași probleme caracterizează în egală măsură societățile estice, în cazul nostru, Republica Moldova. Din păcate, puține lucrări sunt traduse în română și deasemenea destul de inaccesibile sunt acestea pentru moldoveni în limba engleză (nu e ca și cum ar fi pline rafturile librăriilor cu literatură victimologică). Și totuși, dacă am putea să surprindem abundența studiilor cu privire la victimizare efectuate în lumea occientală și le-am compara măcar și cantitativ cu cele efectuate în țara noastră, conștientizarea ignoranței de care dăm dovadă în raport cu unele probleme sociale ne-ar reduce la tăcere.

În Republica Moldova, studiile cu privire la victimizare nu au cunoscut până acum o abordare profund criminologică, și de regulă surprind numai problema violenței în familie și a violenței sexuale. Dar și pe acestea le tratează rudimentar. Până și studiile cu privire la violența sexuală implică mai mult aspecte juridico-penale, referindu-se la violul clasic și poate mai este un pic abordat, prioritar în cadrul științelor psihologice, violul marital. În rest, nu avem suficiente studii cu privire la victimizarea copiilor în școli, studii cu privire la victimizarea sexuală în mediul academic, studii cu privire la victimizarea în mediul organizațional, studii cu privire la victimizarea în mediul online etc. În timp ce occidentul acoperă aceste viduri științifice și se focusează tot mai mult pe soluții, în mare parte preventive, noi batem pasul pe loc încercând să soluționăm problema corupției și problemele economice, ignorând în mod cras problemele sociumului, probleme care pe fonul ritmului alert de existență impus de societatea contemporană, nu mai au capacitatea de a se autoregla ca după modelul unui ecosistem natural cum se întmpla odinioară, pentru că trăim și timpuri în care procesele sociale nu decurg natural, au nevoie de sprijin, de un nivel mai înalt de dirijare din partea statului.

Studiile efectuate asupra fenomenului victimizării în occident au reușit să surprindă o multitudine de hibe ale sistemului social. Spre exemplu, Bonnie Fisher în lucrarea „Unsafe in the ivory tower: The sexual victimization of college women" relevă faptul că femeile încă sunt victime ale violenței sexuale în mediul academic într-un occident aparent democratic al sec. XXI. [1] Nimeni nu poate ști cu certitudine care este dimensiunea acestei probleme în Estul European, dar este destul de evident că în mediul academic, peste tot în lume femeile sunt susceptibile de a fi victimizate.

În Republica Moldova nu a fost încă efectuat un studiu complex asupra fenomenului de victimizare repetată sau a rolului pe care îl are victimizarea în anii copilăriei asupra victimizării în viața de adult. În occident fenomenul revictimizării a fost abordat în varii cercetări, cele mai reprezentative aparținând savanților F. Graham, P. Ken, E. Tomisch, A. Iratzoqui, C. Harrison ș. a. [2,3,4,5] Studii asupra fenomenului de victimizare în anii copilăriei a efectuat D. Finkelhor [6] iar E. A. Fattah, V. F. Sacco, P. Yin ș. a. [7,8] au efectuat studii asupra victimizării persoanelor în etate, relevându-ne principalele trăsături care determină vulnerabilitatea lor victimală. Nu mai puțin cercetat a fost fenomenul victimizării juvenile în școli de către astfel de cercetători precum J. E. Zins, M. J. Elias, C. A. Maher, B. Clemens, J. M. Stuart. [9,10] Unele studii de victimizare occidentale au reușit să mai surprindă categorii victimale cu tipar specific de vulnerabilitate așa cum este cel al victimelor politice [12] sau chiar al victimelor cu dizabilități de învățare.[11] Deasemenea foarte multe studii științifice din occident caută să clarifice aspectele gender conexe fenomenului de victimizare. Aspectele gender ale victimizării au prezentat interes pentru T. K. Logan, R. Walker, C. E. Jordan, K. Heimer, C. Krutschnitt, C. G. Leukefeld etc. [13,14]

Studiile cu privire la victimizare ne relevă faptul că acest fenomen este unul care îmbracă diverse forme, existând în acest sens o multitudine de tipologizări. Nu putem organiza un serviciu victimologic eficient, care în egală măsură să își asume sarcina de reabilitare și sarcina preventivă, fără a cunoaște și sistematiza modurile în care persoanele pot fi victimizate. Doctrina victimologică a reușit să își extindă semnificativ arealul de concepte referitoare la tipurile de victimizare: self-victimization, poly-victimization, digital victimization, repeated victimization, chronic victimization, mutual victimization, co-victimization etc. Fiecare concept este ca o emblemă ori ca o foaie de titlu aparținând unei probleme distincte care își caută soluționarea în sânul științelor sociale.

În doctrina victimologică timpurie tipologizarea formelor sau a metodelor de victimizare nu a constituit un scop în sine. Rolul victimei în sistemul cauzal al infracțiunii era obiectivul-cheie. Cu timpul, când victimologia a început să își asume tot mai multe roluri în prevenție și reabilitare, modul în care se produce victimizarea a căpătat o importanță deosebită. În primă fază victimologii distingeau între *criminal victimization* și *non-criminal victimization*, adică între victimizarea care se produce ca urmare a unei intenții răuvoitoare prin metode incriminate, și victimizarea care rezultă din fapte hazardate (întâmplări). Ulterior fenomenul victimizării a fost încadrat în 3 forme majore și anume: victimizarea *primară*, victimizarea *secundară* și victimizarea *terțiară*. Victimizarea primară semnifica transformarea persoanei în victimă ca rezultat al unui act criminal, această întâmplare putea avea loc și de mai multe ori. Victimizarea secundară avea semnificația de retransformare a persoanei în victimă prin abordarea ei într-o manieră neloială de către organele care înfăptuiesc justiția iar victimizarea terțiară era folosită cu sensul de transformare a persoanei în victimă ca rezultat al blamingului comunitar.

Această tipologizare este încă actuală, și a fost argumentată de J. E. Williams, care considera că victimizarea secundară se referă la „atitudinea negativă, de incriminare a victimei, neacordarea sprijinului, chiar condamnarea și alienarea acesteia” [15, pag.67] dar și de R. Campbell și Sh. Raja, care prin victimizare secundară se refereau la „retraumatizarea victimei unui viol, unui abuz sau altei forme de agresiune sexuală, prin blamare, neacceptarea denunțului ca verosimil, minimalizarea traumei suferite și prin atitudinea neadecvată sau comportamentul lipsit de empatie față de victimă a personalului medical, din poliție și justiție.” [16, pag. 261] Ca rezultat al conștientizării blamingului social, ulterior în doctrină a apărut și victimizarea terțiară iar blamingul a fost explicat de M. Lerner și C. H. Simmons prin teoria credinței într-o lume dreaptă prin care se postulează că indivizii resimt necesitatea să creadă că trăiesc într-o lume în care oamenii primesc ceea ce merită [17, pag. 206] dar și prin teoria părtinirii retrospective, din care rezultă că victima ar fi putut să vadă semnele prevestitoare ale victimizării sale și să o prevină, poziție susținută de M. Meuera, S. Nestlerb, A. Oeberst[18, pag. 244] și E. M. Harley [19, pag. 48].

În doctrina victimologică deseori se mai vorbește despre victimizarea *individuală* și *colectivă*. Din punctul meu de vedere ar trebui să atribuim victimizării individuale sensul de transformare a persoanei în victimă, victimizării colective sensul de victimizare a grupurilor cu număr definit de persoane, iar termenul *victimizare de masă* să îl utilizăm atunci când victimizarea se produce asupra unui macrogrup care poate fi din punct de vedere cantitativ mai curând estimat, și nu determinat cu precizie, altfel spus, pentu situații specifice precum acțiuni de genocid, crime de război, epurări, discriminări pe criterii etnice și chiar practici eugenice. Evenimentele care au loc acum în lume impun să studiem chiar și acest nivel de victimizare, a macrogrupurilor sociale – etnii, clase sociale etc. Anumite practici barbare care am crezut că odată cu afirmarea drepturilor omului și a unor principii juridice la nivel internațional vor înceta, s-au adeverit că au avut până acum un nivel înalt de latență. Există focare de conflict interetnic în mai multe zone pe glob și practic în orice moment putem auzi la știri despre un carnagiu similar celui de la hotarul Israelului cu Fâșia Gaza.

Trebuie să menționăm că privitor la victimizarea individuală, coelctivă și deja de masă Th. Sellin și M. Wolfgang, unii din victimologii timpurii, au operat cu termenii de victimizare primară, secundară și terțiară, însă sensul atribuit de aceștia și-a pierdut din actualitate, fiindu-le atribuite după cum deja am indicat mai sus, noi înțelesuri. Prin victimizare primară aceștia se refereau la victimizarea persoanelor fizice, prin victimizare secundară aveau în vedere victimizarea persoanelor juridice (societăți comerciale) iar prin victimizare terțială înțelegeau victimizarea care reflectă delictele împotriva convieţuirii sociale sau administraţiei publice. [20, pag. 155].

Deși nu am identificat în doctrină, fenomenul victimizării ar trebui să fie apreciat deasemenea prin prisma formelor sale *directe* și *indirecte*. Prin metode criminale, mai des sunt victimizate persoanele în mod direct, prin acțiune vătămătoare fizică sau psihică manifestată nemijlocit asupra lor, dar uneori se produce în mod inevitabil și victimizări indirecte. Este vorba despre victimele colaterale, care au avut de suferit fără ca autorul faptei prejudiciabile să fi dorit acest lucru sau despre reprezentanții și succesorii victimelor ca persoane vătămate în procesul penal. Victimele indirecte de obicei nu prezintă trăsături de personalitate care să indice un nivel înalt de vulnerabilitate victimală, ele sunt victime accidentale, cu nivel înalt de adaptare socială, dar, suferința lor în cazul în care este profundă poate degenera în cazuri clinice mai grave, astfel unele persoane pot dezvolta trăsături victimale și pot să parcurgă o etapă de self-victimization, de autoînvinovățire, autoacuzare și chiar autagresiune ori suicid iată de ce este important să acordăm o deosebită atenție victimelor colaterale sau altfel spus indirecte. Abordarea lor, în procesul penal mai ales, trebuie să fie una extrem de umană, de anumite servicii de suport ar trebui și ele să beneficieze.

Fenomenul victimizării poate fi studiat de asemenea prin prisma formelor sale *violente* sau *non-violente*. Victimele infracțiunilor patrimoniale, cu excepția tâlhăriei, sunt de regulă prejudiciate prin acțiuni non-violente, dar în egală măsură și victimele

malpraxisului medical, victimele divulgării secretului adopției precum și victimele multor alte infracțiuni care nu prevede recurgerea la o anumită formă de violență ca și modalitate faptică de săvârșire. Cu excepția recuperării prejudiciului material provocat prin infracțiune, astfel de victime în foarte rare cazuri prezintă și alte necesități decât cele materiale. Victimele infracțiunilor săvârșite împotriva patrimoniului prin înșelăciune sau șantaj, dacă se constată un anumit nivel de latență a comportamentelor victimale, apreciat prin prisma anumitor trăsături victimale de personalitate dar și prin prisma experiențelor anterioare de victimizare în forme similare, pot fi incluse în scop preventiv, pentru a le diminua gradul de recidivă victimală, în anumite programe formativ-informative. Implicarea lor fregventă în situații de victimizare este deseori modelată de background-ul educațional și emoțional, respectiv și demersul victimo-terapeutic în care ar trebui să fie implicate trebuie să fie unul de natură a) educativă (informativă) și b) psihologică – axat pe atenuarea tendințelor de afiliere nesănătoasă și dorința perversă am putea spune, de a căuta atașament patologic, ex.: când persoana caută partener intim în mediul online, îl identifică și nu are nimic împotrivă să îi transmită poze intime în baza cărora acesta, se dovedește a fi un agresor care își construiește o schemă de șantaj.

Formele violente de victimizare din păcate implică cele mai multe consecințe negative, atât la nivel individual, cât și social. Însăși violența îmbracă diferite forme, ea poate fi o *violență fizică*, dar poate fi și o *violență psihică*, în doctrină am identificat și forme precum violența economică, religioasă etc. Deasemenea și violența psihică trebuie înțeleasă corect, deoarece unele infracțiuni se săvârșesc prin manipulare, dar aceasta din urmă tot funcționează pe principii psihologice, fiind bazată pe persuasiunea și carisma făptuitorului, însă nu este vorba despre violență. Nu orice reaintenție este violență, pentru că nu orice reaintenție implică recurgerea la forță. Violența psihică se realizează prin limbaje verbale, non-verbale, paraverbale, este axată pe impunerea voinței, este o recurgere la forță și folosește mai des ca și mecanism psihologic de influiențare șantajul sau amenințarea. Această formă de victimizare generează asupra victimei sechele precum scăderea stimei de sine, periclitarea imaginii de sine, demotivarea și parcurge etape în cazul unei victimizări sistemice sau psihotraumatice spre clinicizare, instalând depresia, anxietatea, obsesii, compulsii și chiar demență, de ce nu.

Aceleași sechele le are violența fizică. Aceasta se poate manifesta apropo, la fel ca și violența psihică, concomitent și ca o violență sexuală, pereclitând funcționarea individului atât la nivel psihologic cât și biologic. Astfel de vătămări reprezintă forme de victimizare grave, brutale am putea spune, se pot solda cu degradarea ireversibilă a stării de sănătate fizică și mintală, cu deces, cu suicid etc. Violența fizică sexuală se produce, reieșind din statuările juridico-penale ale țării noastre, prin infracțiunea de viol, pe când violența psihică sexuală mai curând prin infracțiunile de hărțuire și ademenire a minorului în scopuri sexuale. Violența sexuală mai îmbracă forma violului marital, sau altfel spus al violului conjugal care reieșind din stereotipurile

existente, cunoaște un nivel slab de raportare. Statul trebuie să aibă însă suficiente resurse și să fie capabil să asigure asistență victimologică și victimelor care nu sunt identificate în cadrul sistemului de justiție dar au nevoie de suport emoțional și consiliere informațională.

În literatura de specialitate, privitor la victimizarea prin metode violente, în varii surse am identificat o multitudine de forme: automutilarea, suicidul, violul, bulling-ul, mobbing-ul, stalking-ul, hărțuirea sexuală, hărțuirea non-sexuală, molestarea, tortura, șantajul, amenințarea, abuzul părintesc, cyberbullyng-ul, gaselighting-ul, sextortioning-ul etc. Toate acestea ne vorbește despre complexitatea fenomenului de victimizare, despre faptul că „răul ajunge să îmbrace tot mai multe forme". Tipologia victimizării a fost abordată în studiile occidentale inclusiv prin prisma categoriilor de vârstă: *child victimization* (victimizarea copiilor), *juvenile victimization* (victimizarea adolescenților), *youth victimization* (victimizarea tinerilor), *adult victimization* (victimizarea adulților), *elderly victimization* (victimizarea bătrânilor). Prin prisma tipologiilor victimale efectuate de victimologii timpurii [21, pag.2] am putea să mai distingem între *victimizarea precipitativă* (când victima prin comportamentul ei a favorizat și chiar provocat victimizarea) și respectiv *victimizarea neprecipitativă* (când victima a fost „inocentă" și nu a catalizat infracțiunea).

În doctrina victimologică încă se mai elaborează concepte noi privitoare la tipurile și formele de victimizare. Unor concepte încă se mai încearcă a li se stabili arealul semantic așa cum este cazul celor de mai jos.

Self-victimization – are sensul de autovictimizare și implică actele de automutilare, suicid și chiar self-blame. Suicidul se produce în cazuri de victimizare gravă, când victima infracțiunii a suferit o psihotraumă profundă pe care nu o poate gestiona, auto-mutilarea poate fi o formă de protest sau o formă a victimei de a proiecta atenție asupra sa pe când safe-blame-ul apare mai des atunci când victima dorește să păstreze relația toxică cu agresorul și proiectează vina pentru actul de victimizare asupra sa, de regulă această proiectare nu este justificată, fiind un marcher al devianței victimale de personalitate și una din trăsăturile victimale specifice, mai ales pentu cazuri de victimizare care se produc în contextul violenței domestice. Self-victimization-ul implică o problem legată de self-esteem (autoaprecirea slabă), în literatua de specialitate am identificat chiar o lucrare de disertație sugestivă care se traduce ca „Autoaprecierea scăzută: invitație la victimizare" în care autorul concepe că autoaprecierea de fapt rezonează atât cu victimizarea cât și cu auto-victimizarea. [22] Menționez că autovictimizarea în victimologia criminologică reprezintă „răul pe care o persoana poate să și-l facă sieși" și diferă de sensul comun al autovictimizării, când o persoană manipulatoare se poziționează în mod intenționat ca victimă pentru a obține beneficii, deși însăși acest comportament s-a dovedit că poate atrage ulterior persoana în situații de victimizare prin funcționarea unui mecanism de autosugestie (similar efectului placebo la medicamente).

Poly-victimization – în literatura de specialitate este abordată cu sensul de victimizare prin forme multiple. Gusler și Jackson definesc conceptul ca „numărul de categorii de experiențe de maltratare și expunerea totală la maltratare.” [23, pag. 223] Victimizarea unei persoane concomitent prin mai multe forme și metode este un fapt firesc, deoarece victimizarea în sensul general este un fenomen care are loc pe fonul unor trăsături de personalitate victimale. Victima dacă are instalate mai multe dintre aceste trăsături are un stil victimal de viață, o devianță comportamentală victimală, motiv pentru care, va trece printr-un un număr mai mare de experiențe de victimizare. Nu este așadar, o noutate că victimele bulling-ului școlar deseori sunt și victime ale abuzului părintesc, și victime ale cadrelor didactice etc.

Digital victimization – sau, în traducere victimizarea digitală, este un concept cu formă destul de variabilă în literatura de specialitate, fiind folosit în diferite surse alternative ca cybervictimizare, victimizare online, [24, pag. 316] victimizare electronică. Spre exemplu A. Paladi definește cybervictimizarea sau victimizarea cibernetică ca o victimizare care se referă la „procesul de prejudiciere a altora prin intermediul tehnologiilor informației și a comunicațiilor.” [25, pag. 15] Una din premisele cercetărilor cu privire la victimizarea digitală o constituie însăși recunoașterea în diverse domenii de cercetare a existenței unui *„eu digital”* [26] și a unei *„identități digitale”*. [27] Eu-l digital sau digital-self, așa cum îl consacră literatura de limbă engleză, este un *„multi-self”*, în contextul în care fiecare om poate avea mai multe conturi, pe una și aceiași rețea de socializare sau pe mai multe rețele de socializare din simplul motiv că are nevoie să își mențină activitățile și componentele vieții sale separate (ex. are o viață de familie, una profesională și una absolut privată). Eu-l digital ca și premisă a victimizării digitale a apărut în urma unei *„revoluții digitale”* [28] care a avut foarte multe implicații socio-culturale, schimbând modul de a gândi și acționa al oamenilor, transformând prin urmare și sistemul de modi operandi al agresorilor.

Fenomenul victimizării digitale necesită a fi studiat cu atât mai mult cu cât s-a demonstrat că nu are loc suprapunerea lui cu *„victimizarea ofline”*, fiind un fenomen distinct care se somatizează și dă prin internalizare probleme de sănătate mintală, dar nu intră în tiparele tradiționale ale victimizării. Deasemenea victimizarea digitală sau cibernetică nu implică numai forme violente. Ceea ce în limbaj comun în mod eronat numim *„hacking”*, când de facto este vorba despre *„cracking”*, [29] la fel reprezintă o formă de victimizare. Multe persoane se pomenesc cu conturile de pe rețele de socializare sparte și ajung să fie șantajate, implicate fără voie în escrocherii, sau deposedate de o sursă de venit. Digital victimization așadar, poate îmbrăca una din formele sale specifice – *violentă*, *patrimonială* sau *mixtă*. ***Victimizarea digitală violentă*** se realizează instrumental prin utilizarea diferitor forme de violență care se pot exercita la distanță (violență psihologică, violență verbală, violență vizuală, violență sexuală etc.) ***Victimizarea digitală patrimonială*** se realizează instrumental prin înșelăciune, cracking sau ambele, în scopul de a dobândi venituri și alte bunuri

materiale ilicite. ***Victimizarea digitală mixtă*** se realizează în scop patrimonial prin valorificarea atât a violenței cât și a cracking-ului și înșelăciunii.

Mai există o formă de ***„victimizare digitală psihologică”***, care se înfăptuiește prin alte mecanisme de influiențare decât violența. Devenise viral la un moment dat fenomenul „balena albastră” – un joc în mediul online care funcționa ca o sectă: mulți adolescenți au fost cooptați în acest joc, prin manipulare și sugestie fiind determinați să comită diferite acte necugetate, de regulă de autoagresiune și suicid. Au fost viralizate multe cazuri tragice, trezind îngrijorări din partea părinților. Aceste situații de victimizare sunt deosebit de interesante, deoarece cei care comit actul caută să exploateze pe deplin trăsăturile vulnerabile ale potențialelor victime, cărora prin sugestie li se induce nevoia de apartenență la o comunitate de acest gen, dar această nevoie poate fi cultivată numai persoanelor care nu și-au satisfăcut nevoia de apartenență la un grup sănătos, vorbim deci, despre victime inadaptate social. Nu în zadar ținte ale acestui joc au fost adolescenții, pentru că ei ajung ignorați de părinții care focusați pe muncă fiind, nu asigură un microclimat familial prielnic în cadrul căruia minorul să își satisfacă pe deplin nevoia de apartenență, de unde și predispunerea lui ulterioară de a căuta afiliere în altă parte, dar minorii nu au gândirea critică bine dezvoltată și ajung să socializeze în grupuri toxice, să se dezvolte dezarmonios și să-și compromită în acest mod viitorul.

„Sectanții” din mediul on line din păcate nu sunt priviți de către autorități cu seriozitate, ca potențiali răufăcători, decât în momentul când situațiile escaladează și devin mediatizate. Întrucât influencer-ism-ul a devenit o modă, poliția trebuie să își asigure și o „patrulă on line”, deoarece însăși răspândirea anumitor idei poate duce spre victimizare. Există grupuri vulnerabile, bolnavi, senili, adolescenți care au tendința spre afiliere emoțională, preferând grupuri nesănătoase. Unii influienceri cultivă rasismul, justifică anumite forme de violență, iar legea, poate nu penală, dar contravențională cel puțin, trebuie adaptată la noua realitate socială. Dacă modurile de operare ale agresorilor s-au diversificat, și modurile de operare ale organelor de drept în organizarea activității anticrimă trebuie să fie adaptate acestei diversități. În poliție mai mult ca niciodată avem nevoie de specialiști IT de foarte înaltă calificare, avem nevoie de o poliție care să aibă patrule și în mediul online și mai ales, de rezultate ale activității lor, deoarece țara noastră este destul de deschisă extremismului și nu trebuie să agreem ca anumite idei să devină populare. Cu atât mai mult nu trebuie să tolerăm victimizarea care se operează asupra indivizilor prin metode psihologice de stimulare/modelare a convingerilor și atitudinilor, deoarece aceste metode de victimizare pot atinge dimensiunea unei victimizări de masă, și atunci contracararea efectelor va deveni dificilă.

Chronic victimization – în traducere victimizare cronică, reprezintă un concept care face trimitere la victimizarea repetată. O formă gravă a victimizării repetate este *victimizarea continuă*, care are loc în același mediu, de către aceiași agresori. Literatura de specialitate tratează victimizarea cronică drept o tendință patologică

a individului care are o mentalitate victimală, un stil de viață victimal, trăsături de personalitate victimale. Despre persoana care devine constant victimizată se spune că este o personalitate victimală. Victimizarea cronică este abordată mai fregvent în studii cu privire la bulying-ul școlar, violența în familie și violența sexuală.[30, 31] În cadrul acestor 3 forme de victimizare s-a determinat că comportamentul victimal este mai fregvent repetitiv. Victimizarea cronică are loc în cazul persoanelor patologice, cu tendințe patologice sau plasate în condiții anomice. Personalitățile patologice victimale apar ca rezultat al șocului traumatic, expunerii la stres și situații de victimizare, al consumului de alcool și droguri etc. Pe de altă parte, minorii non-patologici deseori devin victime cronice dacă provin din familii anomice, în care există un patern de socializare bazat pe violență. Ulterior, ca rezultat al expunerii la situații de victimizare, ei dezvoltă și tăsături de personalitate victimale, dar nu neapărat, în egală măsură pot dezvolta și trăsături de agresori. Problema victimizării repetate este probabil cea mai acută în cadrul victimologiei, dar în fapt, și în domeniul practic al prevenției, mai ales când vizează minori.

Co-victimization – este un concept utilizat în doctrina victimologică occidentală pentru victimele colaterale precum părinții care și-au pierdut un copil în urma unui omor. În foarte puține state acest fenomen reprezintă interes științific anume pentru victimologi. Totuși, impactul covictimizării a fost conștientizat în țări precum SUA, dar mai ales Canada, unde victimelor colaterale li se acordă prestații financiare și posibilitatea de a beneficia de concediu plătit pentru a se putea recupera în urma evenimentului psihotraumatizator. Suma acestor prestații în cazul Canadei este de 500 de dolari pe săptămână, pentru 35 de săptămâni, incluse în primii 3 ani de la evenimentul co-victimizator. [32] În SUA structurile neguvernamentale de regulă gestionează cazurile de co-victimizare, existând ONG-uri care sunt formate tot de către victime colaterale care vor să ofere suport emoțional persoanelor ce înfruntă probleme similare, ex. National Organization of Parents Of Murdered Children (OHIO), Mothers of Murdered Columbus Children (OHIO) etc. [33, 34]

Mutual victimization – reprezintă o victimizare reciprocă, fiind un tip de victimizare în care agresorul devine victimă, iar victima sau un apropiat al victimei agresor. Mutual victimization implică 2 scenarii distincte: a) unul de autoapărare, când victima nu a reușit să calculeze eficient coraportul de forțe acționând „cu exces de zel" sau „prea decisiv", dar în mod cert infracțional, depășind limitele legitimei autoapărări, și b) de răzbunare – când „excesul de zel" a fost în mod clar intenționat și orientat spre a identifica dreptatea în afara justiției. Deși problema victimei devenită agresor reprezintă un laitmotiv al multor cercetări criminologice, printre primii victimologi care au abordat acest tip de victimizare au fost aceiași Wolfgang și Sellin, citați în cadrul prezentei lucrări. „Mutual victimization" în cazul Republicii Moldova merită a fi analizat în special în cazurile de violență în familie. Foarte multe femei abuzate ajung să facă această tranzacție de roluri după ani buni de convețuire cu partenerul intim, relevând că autoritățile și societatea sunt mai curând martori tăcuți,

fiind puse la mare îndoială așadar profesionalismul cadrelor polițienești precum și nivelul de participare comunitară al cetățenilor la soluționare problemelor sociale.

Formele și tipurile de victimizare mai depind foarte mult și de unele aspecte geografice, în parte de anumite variații culturale. Există așadar o *victimizare justificată cultural* și o *victimizare nejustificată cultural*. Ne referim în cazul dat la societățile musulmane slab dezvoltate în care sunt agreate practici precum: mutilarea genetică, furatul miresei, linșarea în caz de adulter și alte crime de onoare, căsătoriile forțate etc. Acestea undeva pe globul pământesc tot reprezintă niște probleme sociale grave, și cu siguranță există și aspecte victimologice, nu doar culturologice care merită a fi cercetate. Spre exemplu, s-a demonstrat că multe victime ale mutilării genitale susțin această practică după ce au depășit episodul de victimizare și nu au nimic împotrivă, ba chiar încurajează perpetuarea unei asemenea tradiții către generațiile viitoare. Pe mulți observatori ai fenomenului din lumea occidentală îi intrigaseră dacă faptul este originat într-o preocupare și o îngrijorare autentică a mamelor, bunicilor, mătușilor etc. din lumea arabă că fetele tinere nu-și vor găsi soți în comunitățile lor sau este vorba despre o ură ori mai puțin brutal spus, o divergență între generații. S-a ajuns la concluzia, oricât de paradoxal ar părea, că mutilarea genitală a femeilor pe motive culturale este mai aprig susținută de către femei decât de către bărbați. O fi fetiș sexual, divergență între generații, simplă problemă de mentalitate, conformare la tradiție sau nevoia de împărtășire a durerii, nimeni nu poate ști până fenomenul nu va fi studiat complex.

Conchidem că fenomenul victimizării cunoaște o varietate de forme și în același timp, este capabil să se deschidă spre dobândirea de noi forme, în funcție de schimbările sociale și de oportunitățile pe care diverse categorii de răufăcători le tot identifică pentru a realiza un scop antisocial, pentru a materializa un rău gând ori transpune în acțiunea o rea emoție. Dinamica metodelor prin care poate fi victimizată o persoană impune și o trebuință legată de sistematizarea lor, evident, nu de dragul teoriei, dar pentru a organiza o reacție promptă de stopare a fenomenului victimizării. Este important să cunoaștem mecanismele compotamentale care declanșează victimizarea, atât cele care vizează pe infractor, cât și cele care vizează pe victimă. Este important să înțelegem cum apare fenomenul în diverse medii sociale și cum se manifestă la diferite tipologii victimale. Deasemenea este important să putem observa anumite trend-uri sociale legate de victimizare ca să putem identifica anume acele tipuri și forme de victimizare care prezintă nivelul cel mai înalt de pericol social. Aceste forme ar trebui să fie capul listei în „agenda politicii victimologice a statului", agendă pe care din păcate, Republica Moldova încă nu o are într-o variantă coerentă. Fără a cunoaște tipurile și formele de victimizare nu putem organiza un serviciu victimologic eficient, care să fie capabil să acționeze și în scop preventiv și în scop de reabilitare, iată de ce, trebuie să animăm interesul pentru știința victimologică în mediul academic universitar, pentru a transmite diferitor categorii de profesioniști și cunoștințe teoretice, și bune practici în domeniu.

Referințe bibliografice:

1. Fisher, B., Unsafe in the ivory tower: The sexual victimization of college women. Los-Angeles: Sage Publications, 2010, 230 pag. ISBN 978-1-4129-5477-8;
2. Graham, F., Ken, P., Repeat victimization. Crime prevention studies, vol. XII. Monsey, NY: Criminal Justice Press, 2001, 268 pag. ISBN 978-0-398-05079-5;
3. Tomisch, E., Sexual repeat victimization and trauma: An ecological perspective. Thesis for the Doctor of Philosophy degree, University of Colorado, Public Affairs and Administration, Denver, 2013, 156 pag.;
4. Iratzoqui, A., Strain and Opportunity: A Theory of Repeat Victimization. In: Journal of Interpersonal Violence, nr. 33(8), 2015, pp. 1366–1387. ISSN: 0886-2605;
5. Iratzoqui, A., Harrison,C., Violence against children by peers: Revictimization in adulthood. In: Encyclopedia of Domestic Violence. Rochester: Springer, Cham, 2023, pp.1-5. ISBN 978-3-030-85493-5;
6. Finkelhor, D., Childhood victimization: Violence, crime and abuse in the lives of young people. New York: Oxford University Press, 2008, 226 pag. ISBN 978-0-19-534285-7;
7. Fattah, E., A., Sacco, V., F., Crime and victimisation of the elderly. New York: Springer-Verlag, 1989, 330 pag. ISBN 978-0-387-96973-2;
8. Yin, P., Victimization and the aged. Springfield: Thomas, 1985, 236 pag. ISBN 978-0-398-05079-5;
9. Zins, J., E., Elias, M., J., Maher, C., A., Bullying, victimization, and peer harassment: a handbook of prevention and intervention. New York: Haworth Press, 2007, 428 pag. ISBN 978-0-7890-2219-6;
10. Clemens, B., Stuart, J., M., Dinitz, S., Juvenile victimization: The institutional paradox. Beverly Hills: Sage Publications, New York: Distributed by Halsted Press, 1976, 354 pag. ISBN 978-0-470-05490-1;
11. Christopher, W., Invisible victims: crime andabuse against people with learning desabilities. London, Bristol, Pa.: J. Kingsley, 1995, 350 pag. ISBN 978-1-85302-309-5;
12. Bouris, E., Complex political victims. Bloomfield, CT: Kumarian Press, 2007, 230 pag. ISBN 978-1-56549-232-5;
13. Logan. T., K., Walker, R., Jordan, C., E., Leukefeld, C.,G., Women and victimization: contributing factors, interventions, and implications. Washington, DC: American Psychological Association, 2006, 346 pag. ISBN 978-1-59147-316-9;
14. Heimer,K., Kruttschnitt, C., Gender and crime: patterns of victimization and offending. New York: New York University, 2005, 348 pag. ISBN 978-0-8147-3674-6;

15. Williams, J., E., Secondary victimization: confronting public attitudes about rape. In: Victimology, vol. 9(1), USA: 1984, pp. 66-81;
16. Campbell, R., Raja, Sh. Secondary victimization of rape victims: insights from mental health professionals who treat survivors of violence. In: Violence and Victims, vol. 14(3), 1999, pp. 261-275. ISSN 0886-6708;
17. Lerner, M. J., Simmons, C., H. Observer's reaction to the innocent victim: compassion or rejection? In: Journal of Personality and Social Psychology (reprinted), vol. 4(2), 1966, pp. 203-210. ISSN: 0022-3514;
18. Meuera, M., Nestlerb, S., Oeberst, A. What determines hindsight bias in written work? One field and three experimental studies in the context of Wikipedia. In: Journal of Experimental Psychology Applied, vol. 29 (2), 2022, pp. 239-258. ISSN: 1076-898X;
19. Harley, E. M. Hindsight bias in legal decision making. In: Social Cognition, vol. 25(1), 2007, pp. 48-63. ISSN 0278-016X;
20. Wolfgang, M., F. Sellin Th. The Mesurement of Delinquency. USA: Patterson Smith Publisher, 1978, 423 pag. ISBN 978-0-87585-209-6;
21. Wolfgang, M., F. Victim precipitated criminal homicide. In: Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science, vol.. 48(1), 1957, pp.1-11;
22. DeVore T. Low self-esteem: an invitation for victimization. Masters Theses, 2002. Tthe Institutional Repository (IR) of Eastern Illinois University (EIU). Accessed [11.11.2023] Available on: https://thekeep.eiu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2411&context=theses
23. Gusler, S., Jackson, Y. The role of poly-victimization in predicting differences in foster youths' appraisals. In: Child Abuse & Neglect, Volume 69(2017), pp. 223-231. ISSN 1873-7757;
24. Samoilenco, V., Prevenția victimologică a femeilor și copiilor împotriva infracțiunilor sexuale în era digitală. În: materialele conferinței științifice „Statul securitatea și drepturileomului în era digitală" din 08-09 decembrie 2022, vol. II, Chișinău, Republica Moldova, : CEP USM, pp. 312-319. ISBN 978-9975-62-531-9;
25. Paladi, A., Fenomenele cybervictimizare și cyberbulying percepute de tineri. În: materialele conferinței științifice „Integrare prin cercetare și inovare" din 10-11 noiembrie 2022, Chisinau, Republica Moldova: Centrul Editorial-Poligrafic al USM, 2022,pp. 15-17. ISBN 978-9975-62-471-8;
26. Chan, K., T., Emergence of the „Digitalized Self" in the Age of Digitalization. In: Computers in Human Behavior Reports, nr. 6(2022), pp. 100191. ISSN: 2451-9588;
27. Cover, R., Digital Identities: Creating and Communicating the Online Self. London, UK: Academic Press, 2015, 320 pag. ISBN 978-0124200838;
28. Clarke, M., The digital revolution. In: Academic and Professional Publishing, Cambridge, UK: Chandos Publishing, 2012, pp. 79-98. ISBN 978-1-84334-669-2;

29. East Coast Polytechnic Institute (ECPI University). What is Hacking and Cracking in Cybersecurity? Accesed [11.11.2023] Available on: https://www.ecpi.edu/blog/what-is-hacking-and-cracking-in-cybersecurity
30. Bowes,L., Maughan, B., Ball, H., Shakoor, S., et al.Chronic bullying victimization across school transitions: The role of genetic and environmental influences. In: Development and Psychopathology, vol. 25(2), 2013, pp. 333-346. ISSN: 0954-5794;
31. Weisel, D., L., Analyzing repeat victimization. Tool guide, nr. 4(2005). Accesed [11.11.2023] Available on: https://popcenter.asu.edu/content/analyzing-repeat-victimization
32. Government of Canada. Accesed [11.11.2023] Available on: https://www.canada.ca/en/employment-social-development/services/parents-young-victims-crime.html
33. National Organization of Parents Of Murdered Children (Offcial site) Accesed [11.11.2023] Available on: https://www.pomc.org/
34. Mothers of Murdered Columbus Children (official site) Accesed [11.11.2023] Available on: https://www.mothersofmurderedcolumbuschildren.com/

APLICAREA AMENZII CONTRAVENȚIONALE. ÎNTRE EFICIENȚĂ ȘI VULNERABILITATE

ENFORCEMENT OF CONTRAVENTION FINES. BETWEEN EFFICIENCY AND VULNERABILITY

CZU: 342.924 **DOI:** https://doi.org/10.59295/ssdoed2024.32

Vlad CIOBANU[1]

ABSTRACT. *The dynamics of the current social relations in the present day era, still remain co-dependent on doctrines such as punishment and sanctions – procedures which are embodied by the law in various manners. One of the oldest and well-establish sanction in time, but also in practice is* ***the fine****- a classical, pecuniary and easy to understand penalty. In the realm of Contravention law– the fine has its own distinct features, with specific procedures, with numerous advantages, and at the same time- with subtle, but weighing weaknesses. The present paper breaks down the particularities and the procedures applicable to the contravention fine, some substitutes for the fine, and it delves on the question: Presently, does the contravention fine fulfill the aim pursued by the contravention law through the system of sanctions that it features?*

Keywords: *sanction, penalty, contravention fine, receipt, educational character, alternative method*

REZUMAT. *Dinamica relațiilor sociale prezente în era contemporană, rămâne încă dependentă de noțiuni precum pedeapsă, sancțiune; fenomene pe care dreptul le materializează prin diverse moduri. Una dintre sancțiunile cele mai consacrate atât în timp, cât și aplicare, o reprezintă amenda– o sancțiune clasică, pecuniară, ușor de înțeles. În orizontul dreptului contravențional, amenda contravențională are trăsături specifice, distinct reglementate, cu numeroase avantaje, iar în același timp – subtile, dar profunde vulnerabilități. În prezenta lucrare, am disecat particularitățile aplicării amenzii contravenționale, diverse proceduri specifice ei, simplificate, situații alternative și am încercat să răspund la întrebarea: Actualmente, îndeplinește amenda contravențională scopul pe care și la propus legea contravențională prin sistemul sancțiunilor de care dispune?*

Cuvinte-cheie: *sancțiune; amendă; amendă contravențională; chitanță de încasare; caracter educativ; metodă alternativă*

ASPECTE GENERALE PRIVIND SANCȚIUNEA CONTRAVENȚIONALĂ

Dreptul, în esența sa, este oglindirea celor mai primordiale valori umane, finalitățile sale fiind strâns legate de ordinea socială, morală, binele colectiv și progresul social. Căci dreptul, ca un ansamblul de reguli asigurate și garantate de către stat, caută să asigure bunăstarea unui număr cât mai mare de oameni, evitând de asemenea, cel mai mare grad de suferință.

[1] Vlad CIOBANU, Student anul II, USM, ciobanuvlad19@gmail.com, Coordonator: PANTEA Oleg, dr. în drept, conf. univ.

Ar fi perfect astfel, ca societatea să dispună de un grad absolut de conștiință juridică, într-o permanență dezvoltare, așa încât noțiuni ca pedeapsă sau sancțiune să fie străine de domeniul dreptului. Însă, până la această etapă, dreptul nu numai că cunoaște, dar este chiar prea familiarizat cu aceste noțiuni, iar realitatea ne arată că nu putem privi procesul de aplicare a dreptului ca pe un fenomen autonom, desprins de ideea de sancțiune, de pedeapsă, de răspundere.

Căci răspunderea juridică şi sancţiunea sunt, au fost şi rămân veritabile instrumente pentru realizarea dreptul[1, pag. 136].

Astfel, cred că e potrivit să constatăm că sancțiunea, în domeniul juridic, reprezintă urmările nerespectării normei de drept, precum că subiecții care violează legea printr-un comportament ilicit și neacceptat de societate, sunt trași la răspundere, fiindcă acest comportament nedigerabil de ordinea socială generală, să nu se mai repete, să fie stopat sau desigur, preschimbat dintr-un comportament anti-social, în unul acceptat de societatea contemporană.

Printre diversele tipuri de sancţiune juridică, un loc important îl ocupă sancţiunea juridică contravenţională, care reprezintă o măsură de constrîngere sau de reeducare, aplicată contravenientului, în scopul corectării şi reeducării acestuia, precum şi prevenirii comiterii unor potențiale contravenţii[2, pag. 119].

La fel, legea ne oferă în acest sens următoarea definiție: „Sancţiunea contravenţională este o măsură de constrîngere statală şi un mijloc de corectare şi reeducare ce se aplică, în numele legii, persoanei care a săvîrşit o contravenţie [3, art. 32]. Contextul, ar îndemna astfel destinatarii normelor juridice contravenționale să se conformeze dispozițiilor legii, totuși realitatea ne demonstrează că anumiți subiecți ai dreptului contravențional nu respectă aceste dispoziții, transformând raportul de conformare, în unul de conflict și atrăgând asupra lor sancțiunea contravențională.

Prin urmare, Codul contravenţional al Republicii Moldova prevede următorul sistem de sancţiuni contravenţionale:

Aplicate persoanei fizice fiind:

− avertismentul; amenda; privarea de dreptul de a desfăşura o anumită activitate; privarea de dreptul de a deţine anumite funcţii; aplicarea punctelor de penalizare; privarea de dreptul special (dreptul de a conduce vehiculul, dreptul de a deţine armă şi de portarmă); munca neremunerată în folosul comunităţii; arestul contravenţional.

Aplicate persoanei juridice fiind:

− amenda; privarea de dreptul de a desfăşura o anumită activitate [3].

APLICAREA AMENZII CONTRAVENȚIONALE

Aspectele analizate supra ne-au condus la subiectul cheie al acestei lucrări – amenda contravențională – ca o modalitate de sancționare, care se aplică în cazurile și în limitele prevăzute de Codul Contravențional. E de menționat că această metodă

de sancționare are o istorie amplă, devenind deja larg acceptată de sistemele de drept cunoscute și aducând la pachet atât avantaje, cât și dezavantaje.

Înainte de orice însă, este primordial să apelăm la reglementările juridice în privința amenzii contravenționale, iar în acest scop, invoc în primă instanță prevederile articolul 34 alin. 1 din Codul contravențional al RM – „*Amenda este o sancţiune pecuniară, care se aplică în cazurile şi în limitele prevăzute de prezentul cod. Amenda se stabileşte în unităţi convenţionale. O unitate convenţională este egală cu 50 lei*".

Prin alte cuvinte, amenda contravențională nu este altceva decât o vărsare a unei anumite sume de bani, din partea persoanei care a încălcat legea, în visteria statului. Actualmente, legislația Republicii Moldova aplică o formă ordinară de aplicare a amenzilor, în sensul în care legiuitorul indică minimul și maximul amenzii. Un simplu exemplu – „*Captarea şi folosirea apei cu încălcarea limitelor stabilite, folosirea apei potabile în scopuri tehnice se sancţionează cu amendă de la 12 la 24 de unităţi convenţionale aplicată persoanei fizice... cu amendă de la 120 la 240 de unităţi convenţionale aplicată persoanei juridice*" [3, art. 110 alin. 1]. Mărimea amenzii stabilindu-se astfel după o reflecție a gradului prejudiciabil creat de fapta ilicită a contravenientului și ținându-se cont de toate circumstanțele care ajută să individualizăm pedeapsa contravențională.

De fapt, la o analiză chiar și superficială a conținutului Codului Contravențional, putem constata că amenda este sancțiunea care se aplică cel mai des în legislație. Deci, putem spune că amenda este „ copilul preferat " al legiuitorului, iar la primă vedere e un fapt justificat, căci așa cum am specificat și supra, e o modalitate de sancționare consacrată în timp, prevede o pedeapsă clasică, ușor de înțeles (am încălcat legea, trebuie să plătesc – și în sens propriu și în sens figurativ), manifestând în același timp numeroase avantaje pentru stat. Căci anume prin aplicarea pedepsei în formă de amendă, contravenientul plătește statului, ci nu statul trebuie să consume din bugetul propriu, posibilitate pe care o întâlnim spre exemplu, în cazul privării de libertate. Însă, nu trebuie să trecem cu vederea că această formă de sancționare, nu trebuie și nici nu e cea mai potrivită în toate cazurile, ci ea trebuie aplicată doar în cazuri individuale, unde aplicarea ei va înlesni cu adevărat schimbarea comportamentul persoanei și așa cum ne-a spus-o și legea, să-l conducă spre corectare și reeducare.

Cred că e evident, esența celor argumentate mai sus constă în starea psihologică pe care o are contravenientul în urma executării sancțiunii – cineva se va simți vinovat și grav după ce pierde o anumită sumă de bani, prevăzută de lege, în dependență de contravenția pe care a săvârșit-o, din cauza propriului comportament ilicit, încercând mai apoi să evite așa cum îi stă cel mai bine în putință încălcarea legii și a doua oară. Iar pentru alt subiect, pentru aceeași contravenție și pentru stabilirea unei sume chiar mai mari pentru achitare, puțin ar conta, intenția principală al acestuia fiind, în cel mai bun caz, de a achita amenda benevol și integral și mai apoi să-și continue comportamentul fără niciun regret sau mustrare.

Întorcându-ne la textul legii, de asemenea, deducem că amenda se stabilește în unităţi convenţionale. Pe 16 martie 2017 au intrat în vigoare noile modificări la Codul Contravențional. Conform acestora, unitatea convențională, care până în prezent constituia 20 de lei, a crescut până la 50 de lei. Însă am putea dezbate dacă o unitate convențională și-a găsit actualmente o valoare care are și în realitatea de astăzi o valorificare justificată sau nu.

Articolul 34 alin. (2^4) al Codului Contravențional prevede: „*Amenda se achită de către contravenient în mod benevol în termen de 30 de zile de la data stabilirii acesteia*". Totuși, dacă contravenientul nu se mobilizează în îndeplinirea obligației ce survine fapta sa ilicită, oare executarea sancțiunii se va revărsa în vid? Sigur că nu, ba din contră, executarea amenzei contravenţionale se asigură de către executorul judecătoresc în a cărui competenţă teritorială, stabilită de camera teritorială a executorilor judecătoreşti, se află domiciliul contravenientului [4, pag. 237].

În legătură cu executarea amenzii contravenționale, o atenție specială vom oferi și aliniatului 3 al articolului invocat supra: „*Contravenientul este în drept să achite jumătate din amenda stabilită dacă o plăteşte în cel mult 3 zile lucrătoare de la data aducerii la cunoştinţă a deciziei de aplicare a sancţiunii contravenţionale*" .

Un moment ce merită specificat este că anterior modificărilor și completărilor ce au avut loc în Codul Contravențional, în loc de „ 3 zile lucrătoare" se prevedeau 72 de ore din momentul stabilirii amenzii, fapt ce au dus la anumite dificultăți, mai ales când în unele cazuri, deși individul plănuia să achite amenda beneficiind de această reducere a amenzii conform prevederii legii, i se explica la oficiul poștal că nu e posibil din cauză că 72 de ore deja trecuseră, chiar dacă efectiv, acesta nu avuse posibilitatea de a achita amenda respectivă la oficiul poștal. Deci noile modificări au făcut mai explicite prevederile legale, iar astfel, subiecții vizați în acest sens pot beneficia de acestea.

Revenind la dispoziția aliniatului 3, am atras atenție la sintagma „ de la data aducerii la cunoștință..." , adică nu din momentul întocmirii procesului verbal de către agentul constatator, dar din momentul în care contravenientul a făcut cunoștință cu acest fapt. Tot în acest context , voi face o coraborare cu art. 382 din Codul Contravențional: „*Citarea este o acţiune procedurală prin care autoritatea competentă să soluţioneze cauza contravenţională asigură prezentarea persoanei în faţa sa pentru desfăşurarea normală a procesului contravenţional. Citarea se face prin invitaţie scrisă, care se înmînează de către autoritatea competentă sau se expediază prin poştă, prin notă telefonică sau telegrafică, prin telefax, prin poştă electronică sau prin alt mijloc în cazul în care autoritatea poate dovedi că citaţia a fost primită sau a fost transmisă persoanei citate, dar aceasta a refuzat să o primească*".

Lipsa unei dovezi ce ar confirma că persoana cunoaşte despre faptul că în privinţa acesteia a fost întocmit un proces verbal cu privire la contravenţie, nu acordă dreptul agentului constatator de a realiza careva acţiuni de executare silită a achitării amenzii [5]. Specificarea acestui moment este important deoarece anume

așa dovedim asigurarea unui proces contravențional just și echitabil, în care drepturile celor implicați la raportul contravențional nu sunt încălcate, ci din contra, garantate.

De asemenea, coroborând și cu articolul 448, dar și cu articolul 470 al Codului Contravențional, care prevăd că atât contestația împotriva deciziei emise asupra cauzei contravenționale, cât și recursul împotriva hotărârii judecătorești contravenționale suspendă executarea ei, ajungem la concluzia că atâta timp cât contravenientul contestă decizia agentului constatator aplicată prin procesul verbal cu privire la contravenţie, achitarea amenzii aplicate care este o sancţiune, se suspendă pe întreaga durată cât are loc judecarea contestaţiei, până la emiterea de către instanţa de judecată al unei hotărîri definitive sau irevocabile.

Respectiv, anume din ziua când a fost pronunţată hotărârea definitivă sau irevocabilă al instanţei de judecată urmează a fi calculat termenul de 3 zile lucrătoare pentru achitare în jumate al amenzei contravenţionale aplicate.

Agentul constatator, aduce la cunoștință drepturile şi obligaţiile de care beneficiază contravenientul, și în același timp trebuie să aducă la cunoştinţa contravenientului înlesnirea acordată prin lege de a plăti în condiţiile stabilite, amenda mai mică pentru fapta săvârşită. Totuși, această opțiune devine facultativă pentru contravenient însăși, precum că acesta alege, fie să-și exercite acest drept, posibilitate sau nu.

Dacă totuși, contravenientul nu-și achită integral amenda sau așa cum specifică legea, în ceea ce privește persoana fizică, dacă după expirarea termenului de 30 de zile după data stabilirii amenzii ca sancțiune, amenda nu e fost executată benevol, instanța de judecată o poate înlocui.

Articolul 34 alin. 8 al Codului Contravențional prevede: „ *Amenda se înlocuieşte de către instanța de judecată în a cărei rază teritorială îşi are sediul autoritatea din care face parte agentul constatator care a examinat cauza, la demersul acestuia sau al procurorului care a examinat cauza. În cazul în care sancțiunea este aplicată de către instanța de judecată, înlocuirea se efectuează de către instanța care a judecat cauza în fond, la demersul executorului judecătoresc* ". Ne raportăm și la art. 183 alin.(4) Cod de executare, raportat la prevederile art.312 alin.(1), art. 313 alin.(2) şi 315 Cod de executare, potrivit cărora, executorul judecătoresc, după primirea spre executare a hotărîrii privind aplicarea amenzii, în cazul în care executarea silită nu a fost posibilă din cauza lipsei sau insuficienţei de bunuri sau din cauza eschivării cu rea-voinţă de la achitarea amenzii, solicita, instanţei de judecată, înlocuirea acesteia în conformitate cu prevederile art. 34 alin.(4) Cod contravenţional[6].

Executorul judecătoresc verifică dacă amenda a fost achitată şi, în cazul în care nu a fost achitată de către contravenient, intentează procedura de executare şi execută documentul executoriu în conformitate cu prevederile codului de executare. Concomitent cu amenda, se vor încasa şi cheltuielile de executare.

Evidența executării sancțiunilor amenzilor se ține în Registrul debitorilor. Conținutul Registrului debitorilor, modul de ținere a acestuia și modul de evidență

a executării sancțiunilor amenzilor se reglementează de către Guvern [3, art. 34 alin. 3^1].

Procesul de aplicare a amenzii contravenționale nu ține doar de constatarea din partea agentului constatator al contravenției sau stabilirea mărimii amenzii, dar și de alți factori care survin acestora, și un element necesar pentru asigurarea ordinii de drept în stat este însăși ducerea la bun sfârșit a executării sancțiunii din partea contravenienților, fie într-o manifestare benevolă, fie silită în modul și cazurile prevăzute de lege, aspecte pe care le-am desfășurat succint supra, dar actualmente, nivelul de educație juridică al cetățenilor dă dovada de lacune, ce devin irefutabil o particularitate vulnerabilă a întregului proces contravențional. E necesar ca și „în spatele cortinelor" să cultivăm o conștiință juridică sănătoasă a societății, așa încât în mod responsabil și volitiv să participăm la realizarea dreptului ca și colectiv, căci această „ cultivare" nu e mărginită doar de acțiunile statului. Astfel, pe lângă o integritate avansată a subiecților participanți în raporturile de drept contravențional, dar nu numai, vom evita mai cu seamă comportamentul ilicit, sau/și vom ușura desfășurarea întregului proces.

AMENDA CONTRA UNEI CHITANȚE DE ÎNCASARE

O procedură avantajoasă în ceea ce ține aplicarea amenzii este cea în care contravenientul, pe loc poate să achite amenda contra unei chitanțe de încasare (amendă – chitanță) . În primă instanță, fără multe specificări pare din start o metodă prin care beneficiază atât agentul constatator, precum că e scutit de anumite acțiuni procesuale suplimentare, dar și contravenientul, care poate achita prompt amenda ce-i este destinată.

Prin Ordinul Ministerului Afacerilor Interne nr. 118 din 5 mai 2017 a fost aprobat Formularul chitanţei de încasare a amenzii la locul constatării contravenţiei şi Instrucţiunea privind modul de completare a chitanţei, ordinul fiind publicat în MO nr. 335-33 alin. 9 din 15 septembrie 2017 [7].

Din cele spuse mai sus, ajungem la concluzia că agenții constatatori din cadrul subdiviziunilor Ministerului Afacerilor Interne pot completa și elibera chiar la locul constatării contravenției, această chitanță de încasare a amenzii și pot de asemenea, să perceapă jumătate din mărimea sumei amenzii aplicate, ținând cont de prevederile articolul 34 alin. 3 al Codului Contravențional, toate acestea dacă contravenientul își recunoaște expres vina pentru săvârșirea contravenției propriu-zise și acceptă să plătească amenda contra chitanță. În acest caz, agentul constatator care este împuternicit să folosească această metodă, nu mai e obligat să întocmească un proces-verbal cu privire la contravenție persoanei care a săvârșit-o.

Dar desigur, această procedură simplificată are anumite limitări, căci chitanța nu se poate elibera în următoarele cazuri:

- Sunt constatate contravenții examinarea cărora nu sunt în competența subdiviziunilor Ministerului Afacerilor Interne

- prin contravenţie s-a cauzat un prejudiciu material;

- există corpuri delicte pasibile de confiscare în conformitate cu Codul contravenţional şi Codul de procedură penală;

- sunt săvârşite contravenţiile prevăzute de art.220–226 şi 228–245 din Codul contravenţional [8].

Este importantă precizarea că achitarea amenzii la locul constatării contravenției contra chitanță este de asemenea, un drept al contravenientului, ci nu o obligație a acestuia. Dacă dorește, contravenientul poate să-și exercite dreptul a achita amenda la ghișeele băncilor, mai mult, în cazul în care nu este de acord cu sancțiunea aplicată poate într-un termen de 15 zile să conteste decizia agentului constatator în economia art. 448 al Codului Contravențional.

Un moment pe care l-am sesizat este că în cazul încasării amenzii la locul constatării contravenţiei, cu eliberarea chitanţei, acest lucru se permite fără aplicarea maşinilor de casă şi control [9]. Însă făcând legătura cu prevedere art.34 alin. (3^1) al Codului Contravenţional, pe care le-am invocat și supra, se stipulează că: „*Evidenţa executării sancţiunilor amenzilor se ţine în Registrul debitorilor. Conţinutul Registrului debitorilor, modul de ţinere a acestuia şi modul de evidenţă a executării sancţiunilor amenzilor se reglementează de către Guvern*” .

Chitanţa de încasare a amenzii contravenţionale este un document de strictă evidenţă. Modul de evidenţă, de păstrare şi de eliberare a chitanţelor de către agenţii constatatori se stabileşte printr-un regulament aprobat de Guvern(art 447 alin 3). Însă în ordinul MAI pe care l-am scos în evidență mai sus nu sunt prevăzute modalităţile de evidenţă şi păstrare a chitanţelor. Rezultă că se poate ajunge la o incertitudine în procesul de evidenţă al executării sancţiunii amenzii. Astfel, ne aflăm din nou în prezenţa unor lacune care ar putea afecta eficienţa aplicării prevederilor legale de către agentul constatator.

ABORDARE COMPREHENSIVĂ ASUPRA UNOR ALTERNATIVE A SANCȚIUNII AMENZII

În acest context, merită să ne gândim mai mult la anumite modalități alternative prin care sancțiunea contravențională să-și păstreze din eficacitate.

Anumite state, manifestându-se deja în abordări mai netradiționale în ceea ce ține de calcularea și modul achitării amenzilor, au abordat în codul lor penal „amenda -zi ”(o alternativă a pedepsei pecuniare clasice) . În practică, pentru stabilirea taxei zilinice, o importanţă deosebită are productivitatea economică a vinovatului, luându-se în consideraţie condiţiile sale de viaţă, cât şi cheltuielile pentru sine. Productivitatea economică a vinovatului se determină la momentul examinării dosarului de către instanţa de judecată. Subliniem ca pentru stabilirea amenzii în conformitate cu sistemul de mai sus se fixează numărul taxelor zilnice, care respectiv depind de gradul de pericol social al infracţiunii comise şi gradul de vinovăţie a infractorului. După aceasta se calculează mărimea unei taxe. Spre exemplu, o persoană condamna-

tă „X” la „N” zile-amendă cu „Z” lei trebuie să verse în caznaua statului N•Z lei la o dată fixă, pentru fiecare tranşă neplătită, X trebuie să ispaşească o zi de închisoare.

Totuși, în contextul național, dar și prin prisma specificului dreptului contravențional, această alternativă de aplicarea al amenzii, nu este exemplar adaptabilă, necesitând mai cu seama anumite modificări, pentru că în contextul nostru, nu putem înlocui neplata amenzii contravenționale cu privarea de libertate, această formă de pedeapsă însemnând în dreptul contravențional o sancțiune excepțională. Însă, am putea ține cont de anumite aspecte avantajoase pe care le-am putea prelua din asemenea metode ce deviază de la aplicarea clasică a amenzii contravenționale, pe care le putem depista în practica internațională.

Evident este, așa cum am specificat și supra, că nu trebuie să omitem că amenda, ca formă de sancționare nu e cea mai potrivită în toate cazurile, ci ea trebuie aplicată doar în cazuri individuale, unde aplicarea ei va înlesni cu adevărat schimbarea comportamentul persoanei și așa cum ne-a spus-o și legea, să-l conducă spre corectare și reeducare. Probabil individul are un complex de nesupunere în fața legii și pentru a-l depăși, e necesar ca să treacă printr-un program obligatoriu de reeducare sau consiliere, cu specialiști în domeniu, pentru o perioadă determinată, iar pentru a păstra același ton – statul nu varsă din propriul buget, ci dimpotrivă – frecventarea obligatorie a acestor cursuri speciale să fie plătite de contravenient. Dacă caracterul de nesupunere se transpune și aici, așa încât cel ce a încălcat legea, refuză sau se eschivează, ne aducem aminte că trăim într-o eră în care avem posibilitatea, fără a atinge într-un mod perfid drepturile omului, să dispunem totuși de anumite măsuri prin care să *încurajăm* contravenientul să se conformeze. Îi putem limita cheltuielile zilnice, prin restrângerea articolelor pe care le poate achiziția din contul propriu sau prin mărginirea sumei zilnice pe care o poate cheltui de pe cardul bancar. Asemenea atingeri asupra autonomiei normale a persoanei, iar putea provoca suficiente stimulente pentru ca benevol să se conformeze pedepsii stabilite.

Această perspectivă comprehensivă asupra sancțiunilor subliniază în mod evident importanța adaptării măsurilor punitive la specificul fiecărui caz. Desigur, amenda, sub forma ei tradițională, nu se dovedește întotdeauna a fi cea mai eficientă în inducerea schimbării comportamentale la nivel individual. Astfel, este imperativ să recunoaștem necesitatea unor alternative care să vizeze nu doar sancționarea, ci și corectarea și reeducarea contravenientului. Propunerea unor programe obligatorii de reeducare sau consiliere, coordonate de specialiști în domeniu, pare a fi o soluție promițătoare. Această inițiativă nu doar că ar facilita schimbarea atitudinii contravenientului, dar ar contribui și la menținerea unui climat social mai echitabil și educativ. În plus, pentru a implica direct individul în propriul proces de corectare, se poate susține ideea ca participarea la aceste programe să fie suportată financiar de către contravenient, evitând astfel impactul suplimentar asupra bugetului public. În situația în care contravenientul adoptă o atitudine de nesupunere sau refuză să se conformeze programelor de reeducare, se impun măsuri suplimentare pentru a-l

încuraja să respecte legea. Limitarea cheltuielilor zilnice sau a sumei disponibile pe cardul bancar se prezintă drept opțiuni viabile. Aceste restricții, aplicate cu discernământ și justificare, pot reprezenta un stimulent semnificativ pentru conformarea voluntară a contravenientului, fără a compromite în mod perfid drepturile omului. Din perspectiva opiniei publice, există variate puncte de vedere cu privire la eficacitatea acestor metode alternative. Unii susțin cu fermitate ideea că abordarea centrată pe reeducare și corectare este esențială pentru construirea unei societăți mai responsabile și pentru evitarea recidivei. În contrast, alții pot fi sceptici în ceea ce privește posibilitatea de implementare și eficacitatea acestor programe, întrebându-se dacă nu cumva metodele tradiționale de sancționare nu sunt, totuși, mai directe și mai simple. În concluzie, adoptarea unei astfel de abordări echilibrate și orientate spre schimbarea reală a comportamentului nu doar că redefinește rolul sancțiunilor în societate, ci și deschide drumul către o dezbatere semnificativă despre natura și direcția sistemului de justiție contravențională.

Accentul nu trebuie să fie pus pe partea materială a lucrurilor, pentru că oricum statul nu se „îmbogățește" de pe urma amenzilor încasate, mai degrabă, studiind statisticile, din numărul amenzilor contravenționale emise, mai mult de 50 % sunt neachitate. Mai mult, cine se regăsește în numărul celora care achită amenzile? Mai degrabă cei responsabili sau cei în interiorul cărora spiritul legii dăinuie, față de aceea care se manifestă într-un comportament frecvent antisocial.

ÎNCHEIERE

În perspectiva încheierii acestei lucrări, trebuie să atingem din nou noțiunea amenzii contravenționale și rolul pe care o are aceasta în sistemul sancțiunilor contravenționale. Astfel, această pedeapsă pecuniară clasică, ce se măsoară în unități convenționale, servește nu doar ca răspuns la comportamentul ilegal, ci și ca mijloc de descurajare, reeducare. Prin aplicarea echitabilă și eficientă, această sancțiune reprezintă un instrument în promovarea valorilor societății și menținerea unui echilibru între drepturile individuale și binele comun. Însă, nu putem exagera cu rolul pe care l-ar putea juca amenda în procesul de schimbare a atitudinii contravenientului, precum că această formă de pedeapsă nu a fost schițată în acest scop, mai degrabă în cel de descurajare a contravenientului. În realitatea de azi, trebuie să ne concentrăm spre abordarea unor alternative eficiente, prin care să putem păstra același ton benefic pe care-l are amenda, dar și de a scăpa de vulnerabilitățile cu care se luptă. Pentru a asigura succesul și corectitudinea sistemului de amenzi contravenționale, este esențial să existe o gestionare atentă și echitabilă a procesului legal. Transparența, accesibilitatea informațiilor și proporționalitatea sancțiunilor sunt elemente cheie pentru a construi încrederea în sistem și pentru a evita potențialele abuzuri.

Referințe bibliografice:

1. Baltag D. Teoria răspunderii şi responsabilităţii juridice. Chişinău: ULIM, 2007.
2. Fistiscan E., Păscari A., Furdui S. Administrarea cauzelor de contencios administrativ. Administrarea cauzelor contravenţionale. Cartea VIII. Suport de curs. Chişinău: Cartier, 2009.
3. CODUL CONTRAVENŢIONAL AL REPUBLICII MOLDOVA* Publicat : 17-03-2017 în Monitorul Oficial Nr. 78-84
4. Igor Trofimov Adrian Creţu drept procesual contravenţional. Edit. Cartea militară. Chişinău 2017.
5. ANTOCI, Albert. Particularităţile aplicării şi achitării amenzii contravenţionale. 2018.
6. Recomandarea Curţii Supreme de Justiţie nr. 30 privind soluţionarea cauzelor de înlocuire a amenzii contravenţionale aplicate persoanei fizice de către agentul constatator
7. Ordinul Ministerului Afacerilor Interne Nr. 118 din 05.05.2017 cu privire la aprobarea formularului chitanţei de încasare a amenzii la locul constatării contravenţiei Publicat : 15.09.2017 în Monitorul Oficial Nr. 335-339 art Nr : 1737.
8. ZAVATIN, Vasile, et al. Chitanţa de încasare a amenzii contravenţionale aplicată la faţa locului. *Anale Ştiintifice ale Academiei "Ştefan cel Mare" a Ministerului Afacerilor Interne al Republicii Moldova*, 2020, 2.12: 174-180.
9. Hotărîrea Guvernului Nr. 474 din 28.04.1998 cu privire la aplicarea maşinilor de casă şi control cu memorie fiscală pentru efectuarea decontărilor în numerar Publicat : 09.07.1998 în Monitorul Oficial Nr. 62-65 art Nr : 589
10. STANCIU, Eugen; GROSU, Vladimir. Amenda-zi–Alternativa pedepsei pecuniare clasice. *Revista Naţională de Drept*, 2011, 130.6-7: 201-202.

ROLUL PROCEDURII DEPUNERII DECLARAȚIEI DE AVERE ŞI INTERESE PERSONALE PENTRU CONTROLUL INTEGRITĂȚII

THE ROLE OF DEPOSITING THE DECLARATION OF WEALTH AND PERSONAL INTERESTS IN THE INTEGRITY CONTROL

CZU: 342.74:35.083:330.564.22 **DOI:** https://doi.org/10.59295/ssdoed2024.33

Olga BACIU[1]

ABSTRACT. *The legislation stipulates the obligation of public agents to submit the declaration of wealth and personal interests (DWPI), within the term and in the manner provided by the special legislation at the time of employment, appointment or validation of the mandate, annually and at the end of the mandate, of employment or service relationships. In this article, we will analyze specific aspects related to the filing of the DWPI, including through the lens of the Methodology for the verification and control of wealth and personal interests and regarding compliance with the legal regime of conflicts of interest, incompatibilities, restrictions and limitations. We mention that the submission of the declaration of wealth and personal interests within the procedures for controlling the integrity of the subjects, which ensures the creation of the climate of political integrity and the evaluation of institutional integrity. Namely, by creating the climate of political integrity and institutional integrity within public entities, the cultivation of the climate of integrity in the public sector takes place according to the law of integrity.*

Keywords: *integrity, declaration of wealth and personal interests (DWPI), wealth, personal interference, control, National Integrity Authority (NIA).*

REZUMAT. *Legislația în vigoare prevede obligația agenților publici să depună declarația de avere şi interese personale (DAIP), în termenul şi în modul prevăzute de legislația specială în momentul angajării, numirii sau validării mandatului, anual și la încetarea mandatului, a raporturilor de muncă sau de serviciu. În acest articol vom analiza aspectele specifice ce țin de depunerea DAIP inclusiv prin prisma Metodologiei de efectuare a verificării și a controlului averii și a intereselor personale și privind respectarea regimului juridic al conflictelor de interese, al incompatibilităților, restricțiilor şi limitărilor. Menționam, că depunerea declarației de avere şi interese personale reprezintă unul din procedeele de control al integrității subiecților, ce asigură crearea climatului de integritate politică și evaluarea integrității instituționale. Anume prin crearea climatului de integritate politică și de integritate instituțională în cadrul entităților publice are loc cultivarea climatului de integritate în sectorul public potrivit Legii integrității.*

Cuvinte-cheie: *integritate, declarația de avere şi interese personale (DAIP), avere, interfere personale, control, Autoritatea Națională de Integritate (ANI).*

Declararea averii și a intereselor personale este o practică comună în multe țări, având scopul de a asigura transparența, responsabilitatea și prevenirea corupției în

[1] Olga BACIU, doctorandă, asistent universitar, Facultatea de drept, Universitatea de Stat din Moldova, https://orcid.org/0000-0003-2502-8571, e-mail: baciu.olga@hotmail.com

rândul celor care ocupă funcții publice. Acest proces este menit să ofere informații publice cu privire la situația financiară a funcționarilor și să permită verificarea dacă aceștia acționează în conformitate cu normele etice și actele normative în vigoare.

Fiecare funcționar public or persoană cu funcție de demnitate publică (or orice persoană potrivit prevederilor art.3 din Legea cu privire la declararea averii și intereselor personale[1]) cunoaște că anual, pînă în data de 31 martie, are obligația de a depune declarația de avere și interese personale (DAIP). În această declarație sunt reflectate, potrivit normelor legislative „veniturile obținute de către subiectul declarării împreună cu membrii de familie, concubinul/concubina lui în anul fiscal precedent, de asemenea bunurile deținute și interesele personale" [1].

Depunerea DAIP reprezintă în sine realizarea unui dintre aspectele necesare ce țin de controlul respectării regimului integru de către subiecții declarării. Potrivit Legii privind declararea averii și intereselor personale, „[c]ontrolul averii şi al intereselor personale, al respectării regimului juridic al conflictelor de interese, al incompatibilităților, restricțiilor și limitărilor ale subiecților declarării se efectuează de către Autoritatea Națională de Integritate în conformitate cu Legea nr. 132 din 17 iunie 2016 cu privire la Autoritatea Națională de Integritate (ANI). [1]". Respectiv, una din modalitățile efectuării controlului menționat este colectarea și analiza DAIP. Legea prevede că printre atribuțiile ANI se regăsește inclusiv și stabilirea „metodologiei de efectuare a controlului averii și al intereselor personale și privind respectarea regimului juridic al conflictelor de interese, al incompatibilităților, restricțiilor și limitărilor [2]."

Procesul, din punct de vedere tehnic, al depunerii DAIP nu reprezintă o problematică pentru subiecții declarării, acesta fiind asigurat atât de Regulamentului privind modul de completare a declarației de avere și interese personale în formă electronică aprobat de ANI [3], cât și de multiple ghiduri și suportul tehnic neîntrerupt pe perioada depunerii DAIP. Însă, aspectul ce vizează datele ce urmează a fi completate, necesită o analiză și structură. Astfel, în contextul importanței depunerii DAIP, ne propunem să analizăm acest proces prin prisma la două aspecte majore: aspectele ce țin nemijlocit de procesul depuneri și completării DAIP și aspectele ce țin de controlul acestora.

Procesul depunerii și completării DAIP

Cine depune DAIP. Obligația de depunere a DAIP, potrivit prevederilor art.3 din Legea cu privire la declararea averii și intereselor personale [1] revine unui cerc destul de larg, printre care se regăsesc funcționari publici și persoane cu funcții de demnitate publică, membrii CSM, CSP, consilierii locali, membrii oraganelor colegiale și/sau de etică a profesiilor conexe justiției, conducătorii organizațiilor publice ș.a. De menționat faptul, că în mod indirect, devin subiecți ai declării și membrii familiei, concubinul/concubina al persoanelor specificate în art.3 din Legea cu privire la declararea averii și intereselor personale, aflați în țară și în străinătate la

data declarării. Legea definește în acest sens membrul de familie ca „soţul/soţia, copilul minor, inclusiv cel adoptiv sau persoana aflată la întreţinere a subiectului declarării[1]”, iar în calitate de concubin figurează „partenerul/partenera împreună cu care subiectul declarării a convieţuit și a deținut [...] în comun [...] bunuri [...], fără încheierea căsătoriei[1]”. Legiutorul folosește prezumția concubinajului pentru persoanele ce au locuit împreună cel puțin 183 de zile. Astfel, datele despre averea și interese personale ale persoanelor ce intră în această categorie sunt incluse în DAIP subiecților declarării.

Cînd se depune DAIP? Cu referire la momentul depunerii DAIP, regula generală impune obligația depunerii acesteea până în data de 31 martie. În acest sens urmează a fi specificat faptul că există mai multe categorii de DAIP. Regulamentul privind modul de completare a declarației de avere și interese personale în formă electronică aprobat de ANI[3] divizează DAIP în următarele categorii:

- declarația anuală. La depunerea acestei categorii de declarații se aplică regula generală cu privire la termenul de depunere.
- declarația la eliberare/încetare cu indicarea veniturilor obţinute în anul fiscal curent (de la 1 ianuarie pînă la data intrării în vigoare a actului administrativ), iar bunurile deţinute şi interesele personale se declară celea existente la data depunerii declarației[3].
- declarația la angajare/numire cu indicarea veniturilor obţinute în anul fiscal precedent anului în care a avut loc angajarea/numirea, iar bunurile deţinute şi interesele personale la data depunerii declarației[3].

Modul de depunere. Legea cu privire la declararea averii și intereselor personale presupune posibilitatea de a depune DAIP sub formă de document electronic sau, după caz, în formă scrisă pe suport de hîrtie. Persoana care depune declarația este responsabilă atât pentru respectarea termenului de depunere, cât și pentru veridicitatea și exhaustivitatea informațiilor furnizate.

Ce se introduce în DAIP. Aspectul esențial reprezintă completarea deplină a informației ce urmează a fi prezentată în DAIP. Legiutorul enumeră în art.4 al Legii cu privire la declararea averii și intereselor personale lista obiectelor declarării. Respectiv, în această listă se includ informațiile referitor la avere și interese personale. Cu referire la obiectele ce formează averea, urmează a fi declarate:

- veniturile obținute în anul fiscal precedent. De menționat că veniturile sunt de mai multe categorii, sprecificarea cărora se regăsește în Regulamentul privind modul de completare a declarației de avere și interese personale în formă electronică[3], după cum urmează: venitul obţinut la locul de muncă de bază, […] din activităţi didactice, ştiinţifice şi de creaţie, […] depuneri la instituţiile financiare, […] donaţii şi moşteniri, […], din înstrăinarea bunurilor mobile sau imobile, venitul obţinut din alte surse (pensii, burse, indemnizaţii, premii, […]etc) [3], ș.a.;
- bunurile mobile şi imobile (indiferent de forma lor, cât și dreptul pe care în deține subiectul declarării asupra acestora). Cu rererire la bunurile transmise de către

subiectul declarării cu titlu oneros sau gratuit, acestea devin obiectul declarării dacă valoarea acestora depășește 10 salarii medii pe economie pentru fiecare bun;

- activele financiare (numerarul care depășește valoarea a 15 salarii medii pe economie și care nu face obiectul unor depuneri în instituțiile financiare);

- activele financiare (aflate pe conturile bancare, unitățile de fond în fondurile de investiții, obligațiunile, cecurile, cât și alte active financiare) dacă valoarea însumată a tuturor acestora depășește valoarea a 15 salarii medii pe economie;

- pasivele, adică datoriile dacă valoarea lor depășește valoarea a 10 salarii medii pe economie (având în vedere că legiutorul nu specifică dacă valoarea este per împrumut, înterpretăm analogic prevederelor precedente ca fiind valoarea comună ale acestora);

- bunurile sub formă de metale şi/sau pietre preţioase, obiectele de artă și de cult, obiectele ce fac parte din patrimoniul cultural naţional sau universal, a căror valoare unitară depășește valoarea a 15 salarii medii pe economie;

- colecțiile de artă, numismatică, filatelie, arme sau alte bunuri a căror valoare depăşeşte valoarea a 20 de salarii medii pe economie;

- cota-parte/acţiunile în capitalul social al unui agent economic;

- drepturile patrimoniale care decurg din drepturi de autor, brevete sau drepturi de proprietate intelectuală;

- serviciile sau tipul de servicii procurate a căror valoare cumulativă pe parcursul unui an depășește 10 salarii medii lunare pe economie. Interpretarea primară al acestei norme, a adus la concluzia că valoarea cumulativă pe parcursul unui an depășește 10 salarii medii lunare pe economie reprezintă valoarea tuturor serviciilor procurate de subiectul declarării[3]. Însă, Regulamentul privind modul de completare a declarației de avere și interese personale în formă electronică specifică serviciile ce urmează a fi declarate, și anume acestea includ „orice tip de cheltuieli, servicii medicale […], servicii turistice […], serviciii locative/comunale/necomunale (în sensul Hotărîrii Guvernului nr. 191/2002 despre aprobarea Regulamentului cu privire la modul de prestare și achitare a serviciilor locative, comunale și necomunale pentru fondul locativ, contorizarea apartamentelor și condițiile deconectării acestora de la/reconectării la sistemele de încălzire și alimentare cu apă), serviciile pentru îmbunătățirea sau reparația bunurilor imobile și mobile, achitarea studiilor preșcolare/școlare/liceale/universitare/postuniversitare, achitarea chiriei bunurilor mobile și imobile, achitarea serviciilor de transport, cu condiția că au fost realizate pentru același serviciu sau pentru același tip de servicii. [3]”. Considerăm necesară specificarea și în lege a acestui fapt pentru evitarea perceperii eronate a obiectului declarării;

- bunurile virtuale, inclusiv valuta virtuală, a căror valoare depășește 10 salarii medii lunare pe economie. În contextul acestei categorii de bunuri de menționat că din anul 2023 Legea nr.308 din 22.12.2017 cu privire la prevenirea și combaterea spălării banilor și finanțării terorismului[4] interzice activitatea de prestare a serviciilor privind activele virtuale.

Cu referire la obiectele (or mai bine spus informațiile) declarării ce fac parte din interese personale, urmează a fi completate în DAIP datele despre:

- calitatea de membru a unor organizaţii necomerciale sau societăţi comerciale;

- calitatea de asociat, de acţionar sau de membru în cadrul unui agent economic or organizației necomerciale naționale or internaționale;

- contractele, inclusiv cele de asistență juridică, de consultanță și civile;

Specificăm că în procesul declării, subiecții declarării trebuie inclusiv că țină cont că informația devine obligatorie de introdus inclusiv în cazul când acesta or membrii familiei acestuia figurează în calitate de beneficiari efectivi*.[1]

Controlul DAIP

Legislația referitoare la integritate, cum ar fi Legea integrității, Legea privind evaluarea integrității instituționale, Legea privind declararea averii și a intereselor personale, etc., nu furnizează o definiție unică pentru controlul integrității. Cu toate acestea, în Metodologia de efectuare a verificării și a controlului averii și a intereselor personale și privind respectarea regimului juridic al conflictelor de interese, al incompatibilităților, restricțiilor și limitărilor[5] (denumită în continuare Metodologia), se oferă o explicație a scopului controlului integrității, și anume: „...implementarea eficientă a standardelor de integritate, descurajarea comportamentului coruptibil în serviciul public, stimularea responsabilității subiectului declarării averii și intereselor personale în procesul decizional, sporirea prestigiului organizațiilor publice și catalizarea procesului de implementare a principiilor bunei guvernări.” [5]

Urmare a analizei prevederilor din Metodologiea de efectuare a verificării și a controlului averii și a intereselor personale și privind respectarea regimului juridic al conflictelor de interese, al incompatibilităților, restricțiilor și limitărilor, există 2 categorii de temeiuri pentru efectuarea controlui. Prima este existența unei sesizări în vederea semnalării unor încălcări și a doua este procedura de verificare a declarațiilor de avere și interese personale (DAIP).

În aspectul ce vizează controlul inițiat în temeiul unor sesizări, potrivit pct. 25 al Metodologiei „ANI […] decide inițierea […] controlului […] în cadrul verificării prealabile a sesizărilor depuse […] din oficiu (depuse de către președintele și vicepreședintele ANI sau inspectorii de integritate) ori, de persoane fizice sau juridice, de drept public sau privat[5]”. Din oficiu președintele și vicepreședintele ANI poate depune o sesizare privind în situațiile când: în urma publicării în diferite surse de informare […] a informațiilor despre posibile încălcări admise de către subiecții

[1]* persoana fizică care controlează în ultimă instanță o persoană fizică sau care deține ori controlează în ultimă instanță o persoană juridică sau beneficiarul unei societăți de investiții sau administratorul unei societăți de investiții ori persoana în al cărei nume se realizează o tranzacție sau se desfășoară o activitate și/sau care deține, direct sau indirect, dreptul de proprietate sau controlul asupra a cel puțin 25% din acțiuni ori din dreptul de vot al persoanei juridice sau din bunurile aflate în administrare fiduciară.

declarării; în urma expunerii publice a informațiilor despre posibile încălcări admise de către subiecții declarării […], în cadrul meselor rotunde, emisiunilor radio și de televiziune; în urma informațiilor despre posibile încalcări admise de către subiecții declarări […], comunicate telefonic, în cadrul audiențelor, prin e-mail sau prin aplicația disponibilă pe pagina web oficiala a ANI și în baza notelor de serviciu a subdiviziunilor structurale ale ANI[5] ". Aceaste prevederi, în special cele ce țin de sesizarea în baza unor informații din mass-media sau emisiunile radio ș.a. ar trebui sa fie explicate mai detaliat. Nu subestimăm importanța investigațiilor jurnalistice, totuși, recunoaștem că acestea pot deveni uneori instrumente de manipulare și dezinformare pentru organul de control. În astfel de cazuri, ar fi mai adecvat ca reprezentanții mass-media sau alte persoane care au cunoștință despre posibile încălcări să depună sesizări oficiale. Această abordare respectă principiile legale și normative și previne manipularea organului de control cu informații nedemonstrate și publicate. Cu toate acestea, procedura exactă de selecție a situațiilor care constituie temei pentru autosesizare și cele care nu, rămâne neclară și ar putea beneficia de o mai mare transparență în cadrul legislației.

Cu referire la alt temei de sesizare – „în urma informațiilor despre posibile încalcări […], comunicate telefonic, în cadrul audiențelor, prin e-mail sau prin aplicația disponibilă pe pagina web oficiala a ANI[5] ", ne permitem să criticăm poziția dată din considerentul respectării prevederilor legale și celor normative ce se conțin în Metodologie. Astfel, Legea cu privire la Autoritatea Națională de Integritate în alin. (2) al art. 28 menționează că „ […] controlul din oficiu se inițiază […] în baza informațiilor publice sau a unor sesizări anonime. [2]" Anonimatul autorului sesizării poate fi păstrat și în conformitatea cu prevederea menționată supra în temeiul căreia persoana poate fi audiată telefonic or prin email sau aplicația de pe pagina oficială a ANI. Însă tot în textul Metodologiei, numai că cu câteva puncte înainte, se reglementează că sunt pasibele de repartizare spre examinare sesizările care „întrunesc condițiile de formă și conținut stabilite de prevederile articolelor 72 alin. (3) și 75 alin.(l) din Codul administrativ al Republicii Moldova[5]". Articolul 75 din Codul administrativ în alineatul (1) prevede că „petiția conține […] numele și prenumele sau denumirea petiționarului […] semnătura petiționarului ori a reprezentantului său legal[6]" Prin urmare, Metodologia conține anumite prevederi, ce contravin prevederilor legale și nu pot, în situația dată, invocate în calitate de condiții legale de depunere a sesizării.

În partea ce vizează dreptul inspectorului de integritate la autosesizare, acesta apare în situațiile când: „în urma publicării în diferite surse de inforrnare […] a informațiilor despre posibile încălcări, constatarea căror țin de compeța inspectorului de integritate […] ; în urma examinării unei sesizări anonime (n.a. în acest caz totuși se examinează sesizările anonime) sau […] fără indicarea adresei poştale sau electronice; în baza informațiilor generate de SIA „e—Integritate; în urma expunerii publice a informațiilor despre posibile încălcări admise de către subiecții declară-

rii […];comunicate telefonic, în cadrul audiențelor, prin e-mail sau prin aplicația disponibilă pe pagina web oficiala a ANI; și […], în baza altor informații care i-au devenit cunoscute în exercitarea atribuțiilor de serviciu. [5]". Temei de autosesizare inspectorul de integritate are mai multe decât președintele și vicepreședintele ANI, fapt explicat prin specificul atribuțiilor acestora.

Pe lângă controlul bazat pe sesizări, Declarațiile de Avere și Interese Personale (DAIP) sunt supuse unui proces de verificare reglementat, independent de existența sesizărilor în acest sens. Legea privind declararea averii și intereselor personale nu conține condiții specifice privind selecția DAIP supuse verificării. În schimb, Metodologia specifică că „DAIP verificate anual sunt identificate aleatoriu, în funcție de factorii de risc, factorii de corupție, de vulnerabilitatea subiecților declarării și de criteriile aprobate de Consiliul de Integritate. [5]"

Interpretând aceste prevederi, observăm că termenul "aleatoriu" ar putea să excludă, în mod inițial, aplicarea unor criterii specifice. O formulare mai precisă ar putea indica faptul că DAIP se selectează fie aleatoriu, fie în baza criteriilor menționate. Alternativ, se pot alege inițial DAIP pe baza criteriilor și apoi, în mod aleatoriu, se identifică cele care vor fi supuse controlului.

În situația în care ANI a identificat deja DAIP considerate "problematice", ar putea fi mai oportun ca acestea să fie supuse controlului în mod prioritar. În astfel de cazuri, este esențială concretizarea factorilor stabiliți de Consiliul de Integritate pentru a crea criterii bine definite pentru selecția DAIP care necesită verificare. Aceasta ar asigura o mai mare claritate pentru cetățeni și ar respecta principiul transparenței.

În ceea ce privește criteriile aprobate de Consiliul de Integritate, informații despre acestea nu sunt publicate, ceea ce poate ridica întrebări privind transparența procesului. O astfel de lipsă de transparență nu este acceptabilă dată importanța socială a controlului integrității în asigurarea unui mediu integru.

Legea specifică că „cel puțin 30% dintre declarațiile de avere și interese personale verificate în decursul unui an calendaristic vor viza Președintele țării, deputați, miniștri, secretari de stat, judecători, procurori, conducători ai instituțiilor/autorităților publice autonome."[2] Cu toate acestea, procentajul total al DAIP supuse verificării anual nu este specificat în legislație. Considerăm că cel puțin 50% din DAIP depuse ar trebui verificate pentru a asigura eficiența controlului. Este esențial să se clarifice dacă există o rotație a DAIP supuse verificării, pentru a preveni verificarea constantă a acelorași subiecți și pentru a asigura un proces echitabil și echilibrat.

Potrivit Raportului de activitate ale ANI pentru anul 2022 aprobat prin Hotărârea Consiliului de Integritate nr. 6 din 28 martie 2023[7] pe parcursul anului 2022, ANI a recepționat 72 202 declarații noi. Inspectorii de integritate au verificat din oficiu 1 176 DAIP ale înalților demnitari de stat enunțați, depuse pentru anul 2021 și au întocmit în acest sens 1 176 procese-verbale de verificare, care sunt disponibile pe pagina web ANI.

În anul 2022, inspectorii de integritate au recepționat prin sistemul de repartizare aleatorie 606 petiții și sesizări, privind eventuale încălcări ale regimurilor: averii și intereselor personale – 223; conflictului de interese – 285; incompatibilităților – 85; restricțiilor și limitărilor – 13. Urmare a verificării prealabile a petițiilor și sesizărilor enunțate, au fost întocmite 590 procese-verbale și anume: 133 de inițiere a controlului (22,5%) și 457 de refuz în inițiere a controlului (77,5%). Totodată, în perioada de raportare au fost finalizate 358 proceduri de control și întocmite acte de constatare, ce includ: 165 acte de constatare a încălcării (46%) și 193 de încetare a controlului (54%).

Ca și concluzie, putem menționa că procesul de depunere a Declarației de Avere și Interese Personale (DAIP) reprezintă un aspect esențial în asigurarea transparenței, responsabilității și prevenirii corupției în rândul funcționarilor publici și al celor cu funcții de demnitate publică. Obligația depunerii DAIP revine unui cerc destul de larg, inclusiv membrilor de familie și concubinilor/concubinelor persoanelor vizate de lege.

Controlul DAIP se realizează atât în urma sesizărilor, cât și în mod aleatoriu, conform Metodologiei. Sesizările pot proveni din diverse surse, inclusiv mass-media, iar inspectorii de integritate au dreptul la autosesizare în anumite condiții. În acest sens este important să existe transparență în ceea ce privește criteriile de selecție a DAIP pentru verificare.

Cu toate acestea, există aspecte ce pot necesita o mai mare claritate și detaliere în cadrul legislației, cum ar fi procedura de sesizare bazată pe informații media și clarificarea condițiilor de anonimat în cazul sesizărilor. De asemenea, criteriile de selecție ale DAIP pentru control ar trebui să fie publicate pentru asigurarea transparenței.

În perspectiva controlului efectuat în anul 2022, ANI a depus eforturi semnificative pentru verificarea DAIP, iar rezultatele arată un număr mare de procese-verbale de verificare întocmite. Este important ca această activitate să continue în mod eficient, acoperind o proporție semnificativă din totalul DAIP depuse.

Pe viitor, consolidarea transparenței, clarificarea procedurilor și evaluarea constantă a eficacității sistemului vor contribui la asigurarea integrității și prevenirii corupției în rândul funcționarilor publici și al celor cu funcții de demnitate publică.

Referințe bibliografice:

1. Legea cu privire la declararea averii și intereselor personale: nr. 133 din 17.06.2016. În: *Monitorul oficial al Republicii Moldova*, 2016, nr. 245-246 art. 513.
2. Legea cu privire la Autoritatea Națională de Integritate: nr. 132 din 17.06.2016. În: *Monitorul oficial al Republicii Moldova*, 2016, nr. 245-246 art. 511.
3. Ordinul Autorității Naționale de Integritate cu privire la aprobarea Regulamentului privind modul de completare a declarației de avere și interese

personale în formă electronică: nr. 4 din 25.01.2022. În: *Monitorul oficial al Republicii Moldova*, 18-02-2022, nr. 45-52 art. 167.
4. Legea nr.308 din 22.12.2017 cu privire la prevenirea și combaterea spălării banilor și finanțării terorismului. În: Monitorul oficial al Republicii Moldova, 2018, nr.58-66 art. 133
5. Ordinul cu privire la aprobarea Metodologiei de efectuare a verificării și a controlului averii și a intereselor personale și privind respectarea regimului juridic al conflictelor de interese, al incompatibilităților, restricțiilor și limitărilor: nr.9 din 14.02.2022. Autoritatea Națională de integritate, [citat 09.12.2023]. Disponibil: https://ani.md/sites/default/files/Ord.9%20din%20 14.02.2022%20Metodologia%20controale.pdf
6. Codul administrativ al Republicii Moldova: nr. 116 din 19.07.2018. În: *Monitorul oficial al Republicii Moldova*, 17.08.2018, nr. 309-320, art. 466.
7. Raportul de activitate ale ANI pentru anul 2022 Aprobat prin Hotărârea Consiliului de Integritate nr. 6 din 28 martie 2023. Disponibil: https://ani.md/sites/default/files/Raportul%20ANI%202022%20(aprobat).pdf

PARTICULARITĂȚILE RĂSPUNDERII SUBSIDIARE PENTRU PLĂȚILE PREFERENȚIALE EXECUTATE ÎN LUNA ANTERIOARĂ INSOLVABILITĂȚII DEBITORULUI

SPECIFIC FEATURES OF SUBSIDIARY LIABILITY FOR PREFERENTIAL PAYMENTS MADE IN THE MONTH PRECEDING THE DEBTOR'S INSOLVENCY

CZU: 347.427 + 347.736 **DOI:** https://doi.org/10.59295/ssdoed2024.34

Andrei IOSIP[1]

ABSTRACT. *The insolvency process represents an efficient mechanism that sustains the economic dynamism of states. The institution of holding individuals subsidiarily responsible has its origins dating back to ancient times, with significant regulations being developed by ancient and medieval legislators. The institution of subsidiary liability serves as an effective mechanism capable of compelling the members of the debtor's management organs to be accountable for fraudulent actions committed with the intent to defraud the creditors of the debtor estate.*

Keywords: *insolvency; subsidiary liability; preferential payments; members of management bodies; claims; creditors.*

REZUMAT. *Procesul de insolvabilitate reprezintă un mecanism eficient care menține dinamica economică a statelor. Instituția atragerii la răspundere subsidiară își are originile începând cu perioada antică, cele mai importante reglementări ale aceste instituții au fost elaborate de legiuitorii antici și medievali. Instituția răspunderii subsidiare, reprezintă un mecanism eficient, capabil de a impune membrii organelor de conducere a debitorului de a răspunde pentru acțiunile frauduloase săvârșite cu scopul de a frauda creditorii masei debitaore.*

Cuvinte-cheie: *insolvabilitate; răspundere subsidiară; plăți preferențiale; membrii organelor de conducere; creanțe; creditori.*

Rezultatul activității economice și a comerțului, exprimat prin venitul, profitul și câștigul, reprezintă pilonul central al generării resurselor financiare ce susțin dinamicitatea unei economii. De-a lungul istoriei, protejarea acestui rezultat a constituit o preocupare constantă a legiuitorilor, încă din cele mai vechi timpuri și până în prezent. Într-o perspectivă istorică, romanii au fost printre primii care au conturat scopul activității economice, evidențiind că "*finis mercatorum est lucrum*" – finalitatea comerțului constă în obținerea de câștig și profit. Această conceptualizare subliniază importanța crucială a rezultatelor economice în evoluția și prosperitatea unei societăți, alimentând deopotrivă preocupările contemporane privind reglementarea și promovarea unei activități economice sănătoase și durabile [1, p.69].

[1] Andrei IOSIP, Universitatea de Stat din Moldova, ORCID ID: 0000-0001-5093-03-43, e-mail: avocat.andreiiosip@gmail.com

Procesul de insolvabilitate este un aspect crucial în cadrul sistemului economic și legal al unei țări. Acesta este un instrument juridic și financiar care reglementează situațiile în care o persoană fizică sau o companie nu mai poate face față obligațiilor sale financiare.

Importanța procesului de insolvabilitate în cadrul unui sistem economic și legal este marcată de următoarele aspecte, protecția creditorilor, redresarea financiară, protecția angajaților, stabilitatea sistemului financiar, încurajarea domeniului de afaceri, satisfacerea colectivă a creanțelor, prevenirea și combaterea comportamentului fraudator.

Garantarea satisfacerii colective a creanțelor creditorilor în cadrul unui sistem de drept, la caz în cadrul unui proces de insolvabilitate, este extrem de importantă în contextul în care debitorii înregistrează relații economice pe întreg globul pământesc. Globalizarea comerțului și interdependența debitorilor la nivel global, pot cauza consecințe economice ireparabile pentru toate economiile planetei, în lipsa unei reglementări corespunzătoare a procesului de insolvabilitate și a instituției răspunderii subsidiare, în condițiile în care reprezentanții debitorului intenționat micșorează activele societății debitoare, având scopul fraudării intereselor creditorilor.

Instituția atragerii la răspundere a debitorului aflat în incapacitate de plată își are originea și își începe formarea în antichitate, în epoca veche a dreptului roman.

Prima reglementare, documentată, a procesului de insolvabilitate se înregistrează în anul 451 î.e.n. în cadrul Legii celor XII table. Această lege acorda dreptul creditorilor de a lua în sclavie debitorul aflat în incapacitate de plată, în unele cazuri fiind posibilă și lipsirea de viață a debitorului. Această procedură de recuperare a datoriei se numea *manus iniectio*, care avea unele aspecte de justiție privată [2, p.73].

Ulterior practica de a lipsi de viață debitorul de rea-credință a fost suprimată de către Iulius Caesar, iar închisoarea pentru datorii a fost înlocuită cu cesiunea bunurilor. Pretorul înlocuind definitiv execuția asupra persoanei cu execuția asupra bunurilor acesteia, instituind procedurile *missio in possessionem* (punerea în posesiune) și *venditio bonorum* (vinderea bunurilor) [3, p.45].

Venditio bonorum în forma sa are 2 etape distincte. În prima etapă creditorii pun stăpânire asupra bunurilor debitorului în vederea supravegherii activității acestuia, *missio in bona*. Ulterior are loc procedura *missio possessionem* (punerea în posesie) având ca scop împiedicarea debitorului de a-și spori starea de insolvabilitatea în dauna creditorilor. În etapa aceasta era desemnat un *curator bonorum* care avea scopul protejării bunurilor.

Ulterior avea loc înștiințarea publicului despre vânzarea bunurilor insolvabilului. Debitorul purta denumirea de *decoctor* sau *fraudator*. În a 2-a etapă era desemnat un *magister bonorum*, ales din rândul creditorilor, având obligația de a vinde *in globo* (în bloc) averea debitorului insolvabil. În cazul procesului de lichidare debitorul nu suferea doar prin pierderea patrimoniului, el suferea și o degradare socială,

insolvabilul fiind denumit *infamis*. Prin declararea persoanei ca *infamis* aceasta își pierdea *ipso jure* capacitatea juridică [4, p.75].

La sfârșitul secolului al XV-lea, primele reglementări cu privire la insolvabilitate au început să-și facă simțită prezența în statutele orașelor italiene precum Genovei (1498), Pisa și Florența, marcând astfel o etapă semnificativă în evoluția legislației medievale. Aceste statute au introdus o abordare mai sistematică și clară a procedurilor asociate insolvabilității, consolidând în mod esențial reguli și principii care au rămas relevante în istoria ulterioară a instituției insolvabilității.

O inovație remarcabilă constă în aplicarea pentru prima dată a unei reguli fundamentale, conform căreia procedura de insolvabilitate se putea aplica doar împotriva debitorilor aflați în incapacitate de plată. Acest aspect a reprezentat o schimbare semnificativă în privința tratamentului debitorilor și a pus bazele unei abordări mai echitabile a situațiilor financiare dificile.

De asemenea, în aceeași perioadă, au fost introduse reglementări privind reorganizarea debitorului aflat în incapacitate de plată, reflectând o preocupare pentru gestionarea eficientă a situațiilor de criză financiară. În acest context, s-a recunoscut necesitatea unei diferențieri între două categorii distincte de debitori insolvabili: cei considerați frauduloși și cei considerați scuzabili (*incolpovole*). Această distincție a contribuit la conturarea unui cadru legal mai complex și adaptabil la diversitatea circumstanțelor financiare [5, p.75].

De asemenea, apare pentru prima dată în această perioadă conceptul de nulitate a actelor juridice încheiate anterior intentării procesului de insolvabilitate. Această măsură a avut ca scop prevenirea unor practici dubioase sau abuzive în perioada premergătoare declanșării procedurii de insolvabilitate, consolidând astfel integritatea și eficacitatea sistemului juridic.

În concluzie, statutul orașelor italiene la sfârșitul secolului al XV-lea a reprezentat un punct de cotitură în dezvoltarea reglementărilor privind insolvabilitatea, introducând principii și proceduri care au avut un impact semnificativ asupra evoluției ulterioare a procesului de insolvabilitate.

Procedurile de insolvabilitate reglementate în prezent au la rădăcina lor legislațiile antice și medievale, care, în ansamblu, au contribuit la conturarea instituției tragerii la răspundere subsidiară a organelor de conducere ale debitorului. Această evoluție istorică a legislației evidențiază o transformare semnificativă în abordarea și reglementarea insolvabilității, marcând puncte de referință în dezvoltarea dreptului comercial și financiar.

Răspunderea subsidiară a membrilor organelor de conducere se referă la faptul că aceștia pot fi ținuți personal responsabili pentru anumite datorii sau obligații ale organizației sau companiei pe care o conduc. Această formă de răspundere este adesea aplicată în contextul societăților comerciale sau al altor entități juridice.

Principala caracteristică a răspunderii subsidiare este că, în cazul în care debitorul nu își poate îndeplini obligațiile, creditorii sau alte părți interesate pot

acționa împotriva membrilor organelor de conducere pentru recuperarea sumelor datorate.

Această formă de răspundere este menită să asigure o conduită responsabilă din partea membrilor organelor de conducere și să protejeze interesele creditorilor.

Atunci când starea de insolventa este generata de efectuarea unor operațiuni care au condus la pierderea unor elemente de activ, la crearea unor elemente fictive de pasiv sau la deturnarea activității debitorului de la cursul sau normal, pasivul neacoperit al debitorului, care echivalează în cadrul procedurii insolvenței cu un prejudiciu cauzat creditorilor, poate fi reparat prin angajarea răspunderii persoanelor care, prin activitatea desfășurată, au contribuit la instalarea insolvenței debitorului [6, p.845].

Problema unei răspunderi speciale a persoanelor care au contribuit la starea de insolvență se pune numai în cazul debitorului persoană juridică, a cărui activitate se află, prin ipoteză, sub controlul unor organe unipersonale sau colegiale investite cu atribuții de conducere și de supraveghere. Persoanele care compun aceste organe pot fi chemate sa răspundă în situația în care își exercită atribuțiile de administrare executivă sau neexecutivă în mod fraudulos sau iresponsabil (*wrongful trading*). Totodată, este posibilă antrenarea în aceleași condiții a răspunderii pentru obligațiile sociale în sarcina asociatului/acționarului „activ", care a abuzat de personalitatea juridica distinctă a societății și de beneficiul limitării răspunderii, intervenind în administrarea afacerii (*piercing the corporate veil*)[7, p.847].

În conformitate cu doctrina română, angajarea răspunderii pentru intrarea debitorului în insolvență poate fi dispusă dacă sunt îndeplinite condițiile răspunderii civile pentru fapta proprie (fapta ilicita, prejudiciul, legătura de cauzalitate dintre acestea, vinovăția), particularizate prin elementele speciale prevăzute de lege.

Organele de conducere și supraveghere ale societății răspund pentru faptele ilicite săvârșite în excitarea mandatului. Posibilitatea ca aceste persoane sa răspundă pentru starea de insolvență nu trebuie însă să împiedice asumarea de riscuri comerciale rezonabile sau adoptarea masurilor pe care le presupune cursul normal al activității economice curente și nici gestionarea eficienta a unei situații de dificultate financiară în fazele sale incipiente [8, p.849].

Legea urmărește sancționarea plăților anticipate discriminatorii ale datoriilor, respectiv ale acelor obligații pentru care scadența fusese stabilită pentru o data ulterioara momentului la care au fost plătite de către persoanele responsabile, întrucât aceste plăți produc dezechilibre în raporturile dintre creditorii de același rang. Fapta este apta sa contribuie la apariția stării de insolvență numai în măsura în care, pe deoparte, datoria plătită în mod preferențial nu era exigibilă, în timp ce, pe de alta parte, debitorul avea alte datorii scadente a căror neachitare la termen a făcut sa fie îndeplinite condițiile deschiderii procedurii insolventei. Momentul încetării plăților, ca referință temporală a calculului termenului de o luna prevăzut de text, nu este cel al deschiderii procedurii insolventei, ci cel al instalării *de facto* a incapacității de plata [9, p.852].

De asemenea, Legea insolvenței prevede o dublă limitare a despăgubirilor, consacrată în următorii termeni: „o parte sau întregul pasiv al debitorului, persoană juridică, ajuns în stare de insolvență, fără să depășească prejudiciul aflat în legătura de cauzalitate cu fapta respectiva."

Se instituie, așadar, deopotrivă, un maxim absolut – „întregul pasiv al debitorului", dar și un maxim relativ – „prejudiciul aflat in legătură de cauzalitate cu fapta respectivă", în scopul conservării caracterului reparator al răspunderii și, deci, al evitării unui eventual caracter confiscător al acesteia [10].

Conform reglementărilor reținute de legea insolvabilității a României, se instituie premisa că extinderea prejudiciului să fie determinată în mod direct de acțiunile fiecărei persoane responsabile, astfel încât aceștia pot fi obligați să suporte în întregime sau doar parțial consecințele prejudiciului, în funcție de contribuția lor la producerea acestuia prin activitățile generatoare de pagube. Astfel, prejudiciul rezultă în mod direct din acțiunile debitorului și se materializează în starea de insolvență în care acesta a fost adus ca urmare a faptei ilicite comise de către persoana responsabilă.

Conform art. 61.11, alin. (1), (2) pct. 1), din Legea insolvabilității (Federația Rusă) prevăd, dacă îndeplinirea integrală a obligațiilor față de creditori nu este posibilă din cauza acțiunilor și/sau inacțiunilor unei persoane care controlează debitorul, această persoană poartă răspunderea subsidiară pentru obligațiile debitorului. Până la proba contrară, se prezumă că rambursarea integrală a creanțelor creditorilor este imposibilă din cauza acțiunilor și (sau) inacțiunii ale persoanei care controlează debitorul, dacă există cel puțin una dintre următoarele circumstanțe, dacă drepturile creditorilor au suferit prejudicii semnificative ca urmare a acțiunilor persoanei care controlează debitorul sau acțiunile au fost săvârșite în folosul acelei persoane, inclusiv prin aprobarea de către acea persoană a unei sau mai multor tranzacții ale debitorului (îndeplinirea unor astfel de tranzacții la instrucțiunile acelei persoane), inclusiv tranzacțiile menționate în articolele 61.2 și 61.3 ale prezentei Legi Federale [11].

Reieșind din prevederile art. 61.3 din Legea insolvabilității (Federația Rusă) stabilește, o tranzacție efectuată de către un debitor în raport cu un creditor sau cu o altă persoană, poate fi recunoscută de către instanța de insolvabilitate ca fiind nulă în cazul în care o astfel de tranzacție implică sau poate implica un tratament preferențial al unui creditor față de alți creditori în ceea ce privește satisfacerea creanțelor, în special dacă există una dintre următoarele condiții: tranzacția a condus la acordarea sau ar putea conduce la acordarea unui avantaj semnificativ unui creditor în ceea ce privește satisfacerea creanțelor existente față de debitor înainte de încheierea tranzacției contestate, în comparație cu ceea ce ar fi fost distribuit creditorului în conformitate cu legislația Federației Ruse privind insolvența (falimentul) [12].

Doctrina rusească, definește persoana care controlează un debitor ca fiind o persoană fizică sau juridică care are sau a avut timp de cel mult trei ani înainte de apariția semnelor de faliment, precum și după apariția acestor semne dar înainte ca

instanța de insolvabilitate să accepte cererea de declarare a falimentului, dreptul de a da instrucțiuni obligatorii pentru debitor sau capacitatea de a determina în alt mod acțiunile debitorului, inclusiv executarea tranzacțiilor și stabilirea condițiilor acestora [13].

Sub aspect comparativ, stabilim faptul că legislația Federației Ruse nu operează cu definiția membri ai organelor de conducere dar cu definiția persoana care controlează debitorul. În asemenea situație, legiuitorul lărgește cercul persoanelor pasibile de a fi atrase la răspundere subsidiară față de creditorii societății.

De-asemenea, în cazul imposibilității satisfacerii integrale a creanțelor creditorilor se prezumă, până la proba contrară, că persoana care a deținut controlul asupra debitorului este responsabilă de incapacitatea de paltă a debitorului. În asemenea caz, persoana care înaintează cererea cu privire la atragerea la răspundere subsidiară, urmează să argumenteze în ce măsură acțiunile persoanei care deține controlul asupra debitorului, au dus la incapacitatea de plată a debitorului [14].

În cazul în care o tranzacție preferențială a fost efectuată după ce instanța a acceptat cererea introductivă a debitorului sau în termen de o lună până ca instanța să accepte cererea introductivă a debitorului, atunci, în temeiul articolului 61.3 alineatul (2) din Legea privind falimentul, circumstanțele specificate la articolul 61.3 alineatul (1) sunt suficiente pentru a o declara nulă și, prin urmare, nu este necesară prezența altor circumstanțe prevăzute la alineatul (3) din prezentul articol (în special reaua credință a părții) [15].

În lumina constatării că legislația rusă adoptă mecanisme semnificativ mai protecționiste în favoarea creditorilor în comparație cu legislațiile europene, se poate observa că în situația în care masa debitoare se dovedește insuficientă pentru achitarea creanțelor, prezumția de vinovăție afectează automat membrii organelor de conducere ale debitorului. În acest context, solicitantul care depune o cerere pentru atragerea la răspundere subsidiară este obligat să argumenteze în detaliu în ce măsură acțiunile persoanei responsabile au cauzat prejudicii debitorului.

O distincție semnificativă între procedura atragerii la răspundere subsidiară constă în modalitatea de calcul a termenelor prevăzute în legislația rusă, în comparație cu cea națională. Conform prevederilor legislative ruse, termenul de o lună începe să curgă de la momentul primirii în procedură a cererii introductive. În schimb, legislația națională utilizează termenul „*în luna precedentă încetării plăților*", indicând că intervalul de o lună este calculat din momentul efectiv al încetării plăților și nu este condiționat de depunerea cererii introductive. Această diferență de abordare în calculul termenelor reprezintă un aspect esențial al divergențelor între cele două sisteme legale și poate influența substanțial derularea procesului de atragere la răspundere subsidiară în contexte juridice distincte.

În cadrul cauzelor ce țin de intentarea procesului de insolvabilitate, norma juridică care reglementează obligațiile asociatului (fondatorului) este consacrată de Legea Insolvabilității conform prevederilor articolului 1, alineatul (2). Această lege

este aplicabilă unui spectru larg de entități juridice, indiferent de tipul lor de proprietate sau forma lor juridică de organizare. Astfel, se extinde acoperirea sa asupra persoanelor juridice, întreprinzătorilor individuali, inclusiv titularilor de patentă de întreprinzător, societăților de asigurări, fondurilor de investiții, companiilor fiduciare și organizațiilor necomerciale înregistrate în Republica Moldova conform reglementărilor stabilite.

Conform art. 2 Legea insolvabilității, incapacitate de plată semnifică– situație financiară a debitorului caracterizată prin incapacitatea lui de a își executa obligațiile pecuniare scadente, inclusiv obligațiile fiscale. Incapacitatea de plată este prezumată în cazul în care debitorul este în întârziere de plată mai mult de 60 de zile.

Art. 15 alin. (1) Legea insolvabilității stipulează, în cazul insolvabilității debitorului din culpa fondatorilor (membrilor) lui, a membrilor organului executiv sau a unor alte persoane care au dreptul de a da indicații obligatorii pentru debitor ori care pot influența în alt mod acțiunile debitorului (insolvabilitate intenționată), aceștia poartă răspundere subsidiară solidară față de creditori în măsura în care bunurile debitorului sunt insuficiente pentru executarea creanțelor creditorilor.

Membrii organelor de conducere ale debitorului, sunt stabiliți de art. 247 alin. (1), (2), Legea insolvabilității, în sensul prezentei legi, membri ai organelor de conducere ale debitorului pot fi: debitorul persoană fizică ce desfășoară activitate individuală de întreprinzător, fondatorul întreprinderii individuale sau al gospodăriei țărănești (de fermier), administratorii societăților comerciale, membrii organelor executive, membrii consiliilor de supraveghere (de observatori), lichidatorii și membrii comisiilor de lichidare, contabilii. Prevederile alin. (1) se aplică persoanelor care dețineau funcțiile respective la data intentării procesului de insolvabilitate, precum și celor care au deținut aceste funcții pe parcursul ultimelor 24 de luni anterioare intentării procesului.

Conform art. 248 alin. (1), lit. g), alin. (5) Legea insolvabilității, la cererea administratorului insolvabilității/lichidatorului, a comitetului creditorilor sau a oricărui creditor care are interes legitim, instanța de insolvabilitate poate dispune ca o parte din datoriile debitorului insolvabil să fie suportate de membrii organelor lui de conducere și/sau de supraveghere, precum și de orice altă persoană, care i-au cauzat insolvabilitatea prin una dintre următoarele acțiuni, dispunerea, în luna precedentă încetării plăților, de a se plăti cu preferință unui creditor în dauna celorlalți creditori. Termenul de prescripție pentru acțiunea prevăzută la alin. (1) este de 3 ani. Termenul începe să curgă de la data în care a fost cunoscută sau trebuia să fie cunoscută persoana care a cauzat insolvabilitatea, dar nu mai târziu de 2 ani de la data hotărârii de intentare a procedurii de insolvabilitate [16].

Astfel, în situația în care debitorul nu dispune de o masă debitoare suficientă pentru a satisface creanțele creditorilor, din cauza neglijenței fondatorilor, a membrilor organului executiv sau a altor persoane care au autoritatea de a emite instrucțiuni obligatorii pentru debitor sau care pot influența în mod semnificativ acțiunile debi-

torului, aceștia vor suporta o răspundere subsidiară solidară în fața creditorilor, în limita sumei creanțelor neacoperite ale creditorilor.

Prin „încetarea plăților", se înțelege întreruperea efectivă a plăților, o situație în care debitorul încetează complet să-și onoreze obligațiile financiare către creditori. Termenul „o lună precedentă încetării plăților" trebuie calculat începând cu momentul în care debitorul a sistat integral plățile. Referința centrală în determinarea acestui termen o constituie prevederile articolului 2 din Legea insolvabilității, care oferă o definiție a incapacității de plată a debitorului și stabilește o prezumție în acest sens.

În contextul răspunderii subsidiare asociate cu acțiunile de preferință a unui creditor în detrimentul altora, aceasta poate fi atribuită exclusiv membrilor organelor de conducere a debitorului. Acest mecanism legal se justifică prin faptul că decizia de a dispune, în luna anterioară încetării plăților, de a acorda preferință unui anumit creditor în detrimentul altora este de competența exclusivă a persoanelor investite cu dreptul de a emite astfel de ordine sau de a efectua aceste plăți.

În esență, această restricționare a răspunderii subsidiare la membrii organelor de conducere se bazează pe principiul că doar aceste persoane au capacitatea legală și autoritatea de a influența deciziile financiare cruciale care pot afecta raporturile creditor-debitor în perioada imediat premergătoare procedurii de insolvabilitate.

În conformitate cu prevederile articolului 248 alineatul (5), în contextul înaintării cererii de atragere la răspundere subsidiară, este imperativ să se respecte termenii stabiliți pentru declanșarea unei astfel de acțiuni. Termenul de prescripție al acestei acțiuni este de 3 ani, începând de la momentul în care persoana care a generat insolvabilitatea a fost cunoscută sau ar fi trebuit să fie cunoscută.

Este important să subliniem că acțiunea de atragere la răspundere subsidiară nu poate fi inițiată după scurgerea a termenului de 2 ani de la data pronunțării hotărârii de intentare a procesului de insolvabilitate. Această limitare temporală se impune ca o măsură de protecție a drepturilor și intereselor creditorilor implicați în procedura de insolvabilitate.

În final, stabilim faptul că instituția insolvabilității de-al lungul evoluției a suferit diverse modificări și novații a mecanismelor juridice aplicabile debitorului insolvabil. Cele mai importante reglementări ce țin de procedura în cauză sunt create de către legiuitorii antici și medievali, reglementări ce stau la baza procedurii de insolvabilitate contemporane.

Instituția atragerii la răspundere subsidiară își are existența în majoritatea legislațiilor, indiferent de reglementările individuale a fiecărui stat în parte. Importanța acestei răspunderi, se conturează în faptul că, persoanele responsabile de administrarea debitorului, pot fi urmăriți individual, pentru acțiunile frauduloase săvârșite în detrimentul drepturilor creditorilor care au dus la incapacitatea masei debitoare de a satisface integral creanțele creditorilor.

Analizând aspectele prezentate, se poate concluziona că procedura de insolvabilitate în ansamblu, și în mod deosebit, răspunderea subsidiară, constituie un me-

canism eficient destinat consolidării și menținerii stabilității economice a unui stat. Prin protejarea drepturilor creditorilor, acest sistem contribuie la susținerea și stimularea sectorului de afaceri, considerat fundamentul economiei. Astfel, se conturează un cadru în care, prin intermediul acestor instrumente legale, se asigură echilibrul și funcționarea optimă a mediului economic, promovându-se, în același timp, interesele părților implicate în procesul de insolvabilitate.

Referințe bibliografice:

1. Hotca M. *Bancruta frauduloasă*. București: C. H. Beck SRL, 2008, 69p. ISBN: 978-973-115-286-8. [citat 07.12.2023].
2. Hotca M. *Bancruta frauduloasă*. București: C. H. Beck SRL, 2008, 74p. ISBN: 978-973-115-286-8. [citat 07.12.2023].
3. Stati V. *Răspunderea penală pentru infracțiunile legate de insolvabilitate*. Chișinău: CE USM, 2003, p.45. ISBN: 9975-70-240-6. [citat 07.12.2023].
4. Hotca M. *Bancruta frauduloasă*. București: C. H. Beck SRL, 2008, 75p. ISBN: 978-973-115-286-8. [citat 07.12.2023].
5. Hotca M. *Bancruta frauduloasă*. București: C. H. Beck SRL, 2008, 75p. ISBN: 978-973-115-286-8. [citat 07.12.2023].
6. Bercea L., Bufan R. Tratat practic de insolvență V-I. Hamangiu SRL, 2022, p.845. ISBN: 978-606-27-1964-7. [citat 07.12.2023].
7. Bercea L., Bufan R. Tratat practic de insolvență V-I. Hamangiu SRL, 2022, p.847. ISBN: 978-606-27-1964-7. [citat 08.12.2023].
8. Bercea L., Bufan R. Tratat practic de insolvență V-I. Hamangiu SRL, 2022, p.849. ISBN: 978-606-27-1964-7. [citat 08.12.2023].
9. Bercea L., Bufan R. Tratat practic de insolvență V-I. Hamangiu SRL, 2022, p.849. ISBN: 978-606-27-1964-7. [citat 08.12.2023].
10. Popa M., Bușcu D. Atragerea răspunderii organelor de conducere – aspecte de insolvență și drept fiscal. [citat 08.12.2023]. Disponibil: https://www.juridice.ro/681777/atragerea-raspunderii-organelor-de-conducere-aspecte-de-insolventa-si-drept-fiscal.html.
11. Федеральный закон от 26.10.2002 N 127-ФЗ (ред. от 04.08.2023) “О несостоятельности (банкротстве)”. [citat 08.12.2023]. Disponibil: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_39331/6eb5758ff12ae1b07cfb8acfec122f584582ce83/.
12. Федеральный закон от 26.10.2002 N 127-ФЗ (ред. от 04.08.2023) “О несостоятельности (банкротстве)”. [citat 08.12.2023]. Disponibil: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_39331/6eb5758ff12ae1b07cfb8acfec122f584582ce83/.
13. Гайдук И.Е., Новокшонова Н.А. Определение вины при привлечении к субсидиарной ответственности контролирующего должника лица. În:

Управление в современных системах, Nr. 4(20), 2018, pp. 49-55. ISSN 2311-1313. [citat 08.12.2023]. Disponibil: https://www.elibrary.ru/download/elibrary_36746204_59549386.pdf.
14. Постановление пленума верховного суда Российской Федераций но.53. О некоторых вопросах, связанных с привлечением контролирующих должника лиц к ответственности при банкротстве. [citat 08.12.2023]. Disponibil: https://vsrf.ru/documents/own/26273/.
15. Пленум высшего арбитражного суду Российской Федерации но.63. О некоторых вопросах, связанных с применением главы III.1 федерального закона о несостоятельности (банкротстве). [citat 08.12.2023]. Disponibil: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_109923/.
16. Legea Insolvabilității. Nr. 149 din 29 iunie 2012. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2012, Nr. 193-197.

PRACTICA JUDICIARĂ PRIVIND RECUPERAREA DAUNELOR DE MEDIU ÎN CADRUL CAUZELOR CONTRAVENȚIONALE

JUDICIAL PRACTICE ON THE RECOVERY OF ENVIRONMENTAL DAMAGES IN CONTRAVENTION CASES

CZU: 342.924:349.6 DOI: https://doi.org/10.59295/ssdoed2024.35

Ion CHIRTOACA[1],
Laurențiu SCOBICI[2]

ABSTRACT. *In the context of increasing concerns about environmental protection and the negative impact of human activities on the ecosystem, the recovery of environmental damage in the context of misdemeanour cases is a major issue. The issues of damage recovery are particularly relevant given the alarming increase in environmental incidents and deviant behaviour of society in the area of environmental violations. This study focuses on judicial practice in the recovery of environmental damage in the context of misdemeanour cases, highlighting not only the importance of this procedure, but also the need to standardise judicial practice in this area. At the same time, the recovery of environmental damage is not only a remedial measure but also a useful tool to discourage human behaviour that negatively affects the environment. Thus, this article aims to make a significant contribution to the understanding of judicial practice in the recovery of environmental damage on the side of misdemeanours, highlighting the importance and benefits of its standardisation.*

Keywords: *contravention, infringement, environment, damage, recovery.*

REZUMAT. *În contextul preocupărilor crescânde legate de protecția mediului și de impactul negativ al activităților umane asupra ecosistemului, recuperarea daunelor de mediu în cadrul cauzelor contravenționale reprezintă un subiect de majoră importanță. Aspectele ce țin de recuperarea prejudiciului sunt deosebit de relevante, având în vedere creșterea alarmantă a incidentelor ecologice și a comportamentelor deviante ale societății pe segmentul încălcării normelor de mediu. Prezenta cercetare se focusează pe analiza practicii judiciare în ceea ce privește recuperarea prejudiciilor cauzate mediului în contextul cauzelor contravenționale, evidențiind nu doar importanța acestei proceduri, ci și necesitatea uniformizării practicii judiciare în acest domeniu. Menționăm că, recuperarea daunelor de mediu nu reprezintă doar o măsură reparatorie, ci și un instrument oportun pentru a descuraja comportamentele umane care afectează negativ mediul. Astfel, acest articol își propune să aducă o contribuție la înțelegerea practicii judiciare în recuperarea daunelor de mediu pe latura faptelor contravenționale, subliniind importanța și beneficiile uniformizării acesteia.*

Cuvinte-cheie: *contravenție, încalcare, mediu, prejudiciu, recuperare.*

[1] Ion CHIRTOACA, doctorand, asistent universitar al Catedrei „Procedură penală, criminalistică și securitate informațională" a Academiei „Ștefan cel Mare" a MAI, e-mail: chirtoaca87@mail.ru

[2] Laurențiu SCOBICI – student anul IV al Facultății Drept, Administrație, Ordine și Securitate Publică a „Academiei Ștefan cel Mare" a MAI al RM, e-mail: scobicilaur@gmail.com

Introducere. Într-o societate tot mai conștientă de impactul activităților umane asupra mediului, gestionarea prejudiciilor aduse acestuia prin fapte contravenționale devine o preocupare fundamentală. Primordial, conceptul de prejudiciu de mediu necesită o definire clară pentru a stabili limitele acțiunilor recuperatorii. Prejudiciul poate fi cuantificat nu doar în termeni financiari, ci și prin evaluarea impactului asupra ecosistemelor, biodiversității sau calității vieții umane. În consecință, jurisprudența recentă și legislația specifică aduc în prim-plan o abordare holistică în definirea și evaluarea prejudiciului de mediu.

O preocupare continuă în acest sens o reprezintă perfecționarea legislației de protecție a mediului. Remarcăm că, în ultimii ani s-au făcut o serie de modificări ale legislației naționale din domeniul mediului în sensul ajustării acesteia la standardele europene. În pofida acestor realizări, în prezent se atestă deficiențe în aplicarea eficientă a normelor de drept contravențional din domeniul protecției mediului, ceea ce impune elaborarea acestei cercetări. În prezentul studiu ne propunem să identificăm și să evaluăm acele impedimente și lacune în legislație, care odată înlăturate să contribuie la o mai mare eficiență în aplicarea normelor de drept din domeniul protecției mediului.

La caz, instituirea unei justiții de mediu corecte poate dirija comportamentul oamenilor în direcția respectării regulilor de conduită impuse de dreptul mediului, prin dezvoltarea și aplicarea corespunzătoare a unor forme de răspundere juridică severă. Actualmente, autoritățile competente sunt împuternicite să impună sancțiuni financiare proporționale cu daunele aduse, iar fondurile rezultate pot fi direcționate către proiecte de restaurare și conservare a mediului. Această măsură nu servește doar în calitate de descurajare pentru potențialele încălcări, ci și ca instrument de finanțare pentru programele de protecție a mediului.

Astfel, se pune în discuție necesitatea elaborării unor standarde naționale care să ofere un cadru coerent și echitabil pentru soluționarea cauzelor privind daunele aduse mediului, produse prin fapte contravenționale. Se impunea preciza faptul că, repararea prejudiciului cauzat mediului prin fapte contravenționale reprezintă un domeniu complex al dreptului, care implică aspecte financiare, ecologice și sociale. Procesul de recuperare trebuie să fie nu doar eficient, ci și echitabil, care să promoveze schimbări pozitive în comportamentul agenților economici și persoanelor fizice în mod individual. Prin urmare, eforturile continue de creare a unor bune practici la nivel național sunt imperios necesare pentru a asigura o protecție durabilă și eficientă a mediului în fața amenințărilor continue.

Metode aplicate. La elaborarea prezentei cercetări, autorii au utilizat metodicile specifice studiului abordat, și anume metodica studierii sistemică, metodica interpretării logice, metoda analizei logice.

Rezultate obținute și discuții. Dacă să ne referim la Convenţia Europeană a Drepturilor Omului (în continuare - CEDO) vedem că aceasta nu are un text propriu-zis care să garanteze dreptul la un mediu sănătos. Ţările membre nu au adoptat un

protocol adiţional care să prevadă şi dreptul la mediu, aşa cum s-a procedat în cazul altor drepturi fundamentale, precum dreptul la proprietate, la educaţie, la alegeri libere, la a nu fi judecat de două ori pentru aceeaşi faptă etc., deşi un proiect de protocol adiţional a fost pregătit de profesorul Steiger încă din anul 1973 [9].

Dreptul la un mediu sănătos a fost totuşi consacrat pe cale pretoriană prin interpretarea extensivă a domeniului de aplicare a unor drepturi expres prevăzute de Convenţie pentru că din 1979 Curtea statua: „Convenţia trebuie interpretată din perspectiva condiţiilor de azi”[1, par.41]. Pe de altă parte, CEDO nu are drept scop garantarea unor drepturi teoretice sau iluzorii, ci drepturi concrete şi efective [2, par.33].

Chiar dacă, dreptul la un mediu sănătos nu se regăsește expres în textul Convenției Europene a Drepturilor Omului, fiind o operă a Consiliului Europei, al cărui scop principal este garantarea supremației dreptului. CEDO implică și garantarea la un mediu sănătos, această recunoaștere fiind rezultatul unei evoluții jurisprudențiale care, fără a presupune crearea propriu – zisă a unor noi drepturi, a apelat la extinderea sferei de aplicare a drepturilor deja existente recurgând la efectul “protecției prin ricoșeu”.

În cauza Otgon c. Republicii Moldova, Curtea a remarcat că, conceptul de „viață privată” este un termen larg, nesusceptibil de o definiție exhaustivă. Aceasta cuprinde, *inter alia*, integritatea fizică și psihologică a persoanei. De asemenea, aceasta a stabilit că „în Convenție nu există în mod explicit dreptul la un mediu sănătos și liniștit, dar atunci când un individ este în mod direct și serios afectat de gălăgie sau alte poluări, poate apărea o problemă în baza articolului 8”. Mai mult, „articolul 8 se poate aplica în cauzele ecologice, dacă poluarea este cauzată în mod direct de către Stat sau dacă responsabilitatea Statului apare ca urmare a lipsei reglementării corespunzătoare a industriei private. Atunci când cauza este analizată cu privire la obligațiile pozitive ale Statului de a întreprinde măsuri rezonabile și corespunzătoare de a asigura drepturile reclamanților garantate de alineatul 1 articolul 8 sau în ce privește justificarea amestecului unei autorități publice în conformitate cu alineatul 2, principiile aplicabile sunt în mare parte similare”. Ținând cont de materialele cauzei, Curtea consideră că amestecul în exercitarea drepturilor reclamantei protejate de articolul 8 al Convenției a avut loc, din moment ce integritatea ei fizică a fost afectată de un mediu nesănătos. Observăm astfel că potrivit opiniei Curții Europene statul este cel căruia îi revine obligația pozitivă de a legifera prin acte normative aspectele ce țin de dreptul mediului, inclusiv procedura de acordare a compensațiilor în cazurile de poluare a mediului [3, par.15-17].

Astfel, respectarea legislației de mediu în Republica Moldova este asigurată de trei instituții de bază, care cooperează în domeniul asigurării respectării legislației, și anume: Ministerul Mediului, care elaborează și monitorizează politica de mediu; Agenția de Mediu, responsabilă de implementarea politicilor, emiterea actelor permisive și monitorizarea calității mediului; precum și Inspectoratul pentru Protecția Me-

diului, care efectuează controlul respectării legislației de mediu. În Republica Moldova se utilizează o varietate de răspunsuri la cazurile de nerespectare a legislației de mediu. Acestea includ avertizări verbale și scrise pentru cazuri de nerespectare specificate în legislație; sancțiuni contravenționale și plăți de mediu; revocarea licenței și încetarea activităților; precum și sancțiuni penale, inclusiv amenzi și pedeapsă cu închisoarea.

În continuare ne vom referi la răspunderea contravențională ca formă a răspunderii juridice în domeniul protecției mediului. Cunoaşterea şi aplicarea corectă a dispoziţiilor legale ce reglementează regimul contravenţiilor în Republica Moldova, de către toţi funcţionarii investiţi prin lege să constate şi să sancţioneze astfel de fapte, prezintă o importanţă deosebită în activitatea de prevenire şi combatere a contravențiilor.

Acest lucru rezidă, pe de o parte, din aceea că faptele contravenţionale au o pondere destul de însemnată în aria încălcării dispoziţiilor legale, iar pe de altă parte, că rezolvarea competentă şi legală a diversităţii aspectelor ce pot apărea în procesul de constatare şi sancţionare a acestor categorii de fapte ilicite, nu poate fi posibilă fără o cunoaştere în detaliu a principiilor şi regulilor generale stabilite în Codul contravențional al Republicii Moldova şi a celorlalte dispoziţii legale cuprinse în multitudinea de acte normative care stabilesc reglementări în diferite domenii de activitate.

În această ordine de idei, potrivit art.27 alin.(1) lit.g), h) al Legii nr.1515 din din 16-06-1993 privind protecţia mediului înconjurător, inspectorii de mediu au dreptul de a emite decizii în privința persoanelor fizice și juridice, inclusiv străine, privind repararea prejudiciilor cauzate mediului ca rezultat al poluării lui și/sau folosirii neautorizate/nerațională a resurselor naturale și de a intenta acțiuni civile împotriva organelor de stat, întreprinderilor, instituțiilor, organizațiilor și persoanelor fizice care au cauzat prejudicii mediului ca rezultat al poluării lui și/sau folosirii neautorizate/neraționale a resurselor naturale [7, art. 27 alin.(1)]. În același timp, estimarea și recuperarea prejudiciilor aduse componentelor mediului înconjurător după principiul "poluatorul plătește" constituie una din atribuțiile de bază ale Inspectoratului pentru Protecția Mediului, potrivit pct.9 subpct.4) al HG nr.548/2018 cu privire la organizarea şi funcţionarea Inspectoratului pentru Protecţia Mediului [8, pct.(9)].

În anul 2003-2008, au fost aprobate un șir de instrucțiuni de către ministrul Mediului, cu privire la metodologia de evaluare a prejudiciilor în diferite segmente de mediu, cum ar fi:

- Instrucţiunii de evaluare a prejudiciului cauzat resurselor piscicolem aprobată prin ordinul Ministerului Ecologiei, Construcțiilor și Dezvoltării Teritoriului nr. 206 din 07-10-2003, publicat la 20-08-2004 în Monitorul Oficial Nr. 150-155 art. 291;

- Instrucţiunea nr. 384 din 08-06-2004 privind evaluarea prejudiciului cauzat aerului atmosferic la gestionarea deşeurilor de producţie şi menajere, publicat la 22-10-2004 în Monitorul Oficial Nr. 189-192 art. 384;

- Instrucțiunea privind cuantumul plăţii pentru prejudiciul cauzat spaţiilor verzi ale localităţilor urbane şi rurale aprobată prin Ordinul Ministerului Ecologie și Resurselor Naturale nr.34 din 16-09-2008, publicat la 14-10-2008 în Monitorul Oficial Nr. 186 art. 544;

În detrimentul actualităților contemporane, constatăm cu regret că respectivele Instrucțiuni nu au fost modificate odată cu dezvoltarea societății, or acest aspect constituie una din cauzele diferențelor între prejudiciile real cauzate și cele recuperate. Această argumentare rezidă din realitatea că instrucțiunile pentru calcularea daunelor aduse mediului sunt depășite și nu mai corespund circumstanțelor actuale din țară. Respectiv la acest aspect, Republica Moldova necesită o revizuire a instrucțiunilor respective.

Ca importanţă, se evidenţiază problema răspunderii contravenţionale pentru daunele de mediu, mai ales că astăzi, tot mai frecvent, în doctrină se vorbeşte despre existenţa unei răspunderi specifice dreptului mediului, diferită de cea civilă. Într-adevăr, pentru victimele unei daune ecologice, faptul că persoana ce a cauzat dauna a fost supusă răspunderii penale sau contravenţionale va reprezenta o consolare morală, însă în cea mai mare parte victima va dori o reparare a daunei. Această reparare se dovedeşte a fi, de regulă, un scop principal, iar uneori şi exclusiv. Prin urmare, am putea să afirmăm că pentru situaţia în care s-a cauzat o daună ecologică, răspunderea penală şi contravenţională este subsidiară, iar cea patrimonială, care se exprimă prin obligaţia de reparare a daunei, este una principală [10, p. 8-9].

Calitatea de victimă în cazul contravenţiei de mediu, pornind de la prevederile articolului 37 al Constituţiei Republicii Moldova o are orice persoană [4, art. 37]. Astfel, Constituţia Republicii Moldova stabileşte că fiecare om are dreptul la un mediu înconjurător neprimejdios din punct de vedere ecologic pentru viaţă şi sănătate, precum şi la produse alimentare şi obiecte de uz casnic inofensive. Acest drept al omului nu este limitat de un anumit criteriu, cum ar fi apartenenţa la un stat sau altul, naţionalitate, sex, opinie politică sau religioasă, domiciliul persoanei sau alt criteriu. Prin urmare, orice persoană poate sesiza autoritatea competentă pentru a fi recunoscută drept parte vătămată în procesul contravenţional pentru daunele de mediu. Subsecvent, Codul contravențional prevede în conținutul art. 45 că persoana al cărei drept sau interes legitim a fost lezat prin contravenţie îl poate apăra prin acţiune civilă depusă conform legislaţiei procedurale civile. Această persoană are în special dreptul la repararea prejudiciului patrimonial şi a celui nepatrimonial cauzate prin contravenţie. Prezentul alineat se aplică în egală măsură şi în cazul în care, în sensul art. 30 alin.(11), se consideră că făptuitorul nu a fost supus răspunderii contravenţionale. Soluţionînd cauza contravenţională, autoritatea competentă este în drept, la cererea victimei, să dispună repararea prejudiciului cauzat prin contravenţie în cazul în care nu există divergenţe asupra întinderii lui. Subsidiar, art. 383 alin.(2) din Codul contravențional statuează că, victima, reprezentantul ei, martorul, specialistul, expertul, interpretul, traducătorul, apărătorul (avocatul) au dreptul la repararea

prejudiciului şi a cheltuielilor suportate în procesul contravenţional în ordinea procedurii civile, cu excepţia cazurilor cînd nu există divergenţe asupra întinderii acestora [6, art. 30, 45, 383 alin.(2)].

În acest sens dorim să evidențiem o lacună existentă care constă în faptul că spre deosebire de procedura penală, cea constravențională nu prevede posibilitatea recuperării prejudiciului cauzat prin fapta ilicită direct prin hotărârea instanței care examinează cauza contravențională, ci apare necesitatea sesizării instanțelor civile ca acestea să pună în executare această procedură de recuperare a prejudiciului. Cu alte cuvinte procedura de recuperare a daunelor de mediu se îngreunează nejustificat, or expunerea asupra acțiunii civile prin hotărâre de către instanța care examinează cauza contravențională ar constitui un mijloc mult mai eficient în realizarea scopului final. Prin urmare considerăm oportun de a fi introdus un mecansim asemănător celui deja prevăzut de legea procesual penală, analogic celui specificat în art. 287 din Codul de procedură penală, care stabilește că o dată cu sentinţa de condamnare, instanţa de judecată, apreciind dacă sînt dovedite temeiurile şi mărimea pagubei cerute de partea civilă, admite acţiunea civilă, în tot sau în parte, ori o respinge [5, art.287].

Potrivit unui studiu a autorului Igor Pșenicinîi, realizat în cadrul anuarului IPM 2020, acesta enunța că „conform rezultatelor activității desfășurate în conformitate cu prevederile CCo al RM, de către agenții constatatori ai Inspectoratului au fost gestionate în total 5353 de cauze contravenționale pe diferite acțiuni ilicite prevăzute de CCo al RM cu întocmirea după caz a actelor procesuale, ținând cont de particularitățile specifice a fiecărui caz în parte. Astfel, pe parcursul anului 2020, urmare a acțiunilor ilicite au fost cauzate prejudicii componentelor mediului înconjurător în cuantum de 22.066.443,00 lei, dintre care 1.424.065,00 lei au fost achitate benevol, iar în restul cazurilor, prejudiciile de proporții fac obiectul cercetărilor inițiate de organele de urmărire penală în baza denunțurilor IPM, iar în alte cazuri sunt înaintate pretenții în ordine extrajudiciară pentru repararea benevolă a prejudiciilor sau prin acțiuni civile înaintate în instanțele de judecată. În acest context, Inspectoratul înaintează acțiuni civile în instanțele de judecată în vederea recuperării daunelor cauzate mediului, astfel, pe parcursul anului 2020 au fost înaintate circa 27 acțiuni civile în valoare de 595.947,50 lei dintre care 5 acțiuni au fost admise în valoare de 118.814,75 lei, iar 20 se aflau în curs de examinare” [11, p.159-160].

În aceeași ordine de idei, dorim să reiterăm problematica atestată în acest sens. Conform datelor oferite de Biroul Național de Statistică pentru anul 2022 au fost înregistrate 7.537 de contravenții în domeniul mediului [12]. Printre altele atestăm că există o mare discrepanță în materia ce ține de recuperarea prejudiciului, în sensul că pe portalul național al instanțelor judecătorești se demonstrează numărul mic al acțiunilor civile în partea ce ține de repararea prejudiciului cauzat mediului prin fapte contravenționale.

Se atestă deci, că există o diferență mult prea mare, în parte ace ține de prejudiciile realmente cauzate și cele obținute pentru recuperarea mediului, iar acest

fapt se datorează inclusive datorită insuficiențelor de ordin legislativ menționate *supra.* Totodată, prezentul studiu se axează și pe studierea practicii judiciare din anii precedenți, pe care am dori să o evidențiem în cele ce urmează.

Relevanță pentru prezenta cercetare îl are următorul studiu cazuistic, pe dosarul nr. 2c-31/19: La data de 20 ianuarie 2017 a fost depistat faptul avarierii sistemului de canalizare pe terenul public, din intravilanului orașului Cimișlia, gestionată la momentul dat de către agentul economic S.C.”Făclia” S.R.L., în rezultat au avut loc deversări de ape uzate pe terenul public, formând un bazin acvatic de ape reziduale, poluând apele de suprafață și infectînd resursele funciare. În umra efetuării controlului ecologic s-a constatat o avariere a sistemului de canalizare unde apele reziduale neepurate se deversau în afara sistemului centralizat de canalizare. Conform procesului-verbal nr.068439 din 20 ianuarie 2017, întocmit de Inspectoratul de Stat pentru ecologie a Inspecției Ecologice Cimișlia, S.C.”Făclia” S.R.L a fost recunoscut vinovat de comiterea contravenției prevăzute de art.109 alin.(1) Cod contravențional și i s-a aplicat sancțiunea sub formă de amendă în mărime de 200 u.c., ceia ce constituie 4000 lei. Amenda a fost achitată de contravenient la data de 26 aprilie 2017, fapt confirmat prin ordinul de plată nr.395 din 26.04.2017.

Ulterior, la emiterea hotărârii motivate, instanța de judecată în ordine civilă a reținut că potrivit art.32 lit.e) al Legii nr.1515 – XIII din 16.06.1993 privind protecţia mediului înconjurător „agenții economici, indiferent de forma de proprietate sunt obligați să asigure supravegherea permanentă a construcţiilor şi instalaţiilor în cursul funcţionării lor, să ia măsuri pentru prevenirea avariilor şi poluării accidentale a mediului, iar în caz de producere a acestora să ia măsuri operative pentru înlăturarea cauzelor lor, să anunţe imediat autorităţile pentru mediu, să lichideze pe cont propriu toate consecinţele avariilor şi poluării accidentale, să repare prejudiciile aduse mediului, componenţilor lui, averii altor proprietăţi şi sănătăţii persoanelor afectate”. În același timp art. 1398 Cod civil (redacția de până la 2019) este statuat că, „cel care acţionează faţă de altul în mod ilicit, cu vinovăţie este obligat să repare prejudiciul patrimonial, iar în cazurile prevăzute de lege, şi prejudiciul moral cauzat prin acţiune sau omisiune”, iar art.91 al Legii nr.1515/1993 prevede, că ” persoanele fizice şi juridice sînt obligate a recupera daunele şi prejudiciile produse prin încălcarea prezentei legi în modul şi mărimile stabilite de legislaţia în vigoare”.

Prin urmare, instanța a emis hotărârea prin care s-a admis cererea de chemare în judecată depusă de Inspecției pentru Protecția Mediului versus S.C.”Făclia” S.R.L. cu privire la încasarea prejudiciului cauzat prin contravenție, cu încasarea de la S.C. ”Făclia” S.R.L. în beneficiul Inspecției pentru Protecția Mediului prejudiciul cauzat mediului în sumă de 21 325,84 (douăzeci și unu mii trei sute douăzeci și cinci lei 84 bani) MDL, precum și suma de 641,00 (șase sute patruzeci și unu lei 00 bani) MDL drept compensare a taxei de stat [13].

O altă hotărâre pertinentă studiului reflectă este (dosarul nr. 2c-36/18): La data de 22 noiembrie 2016 a fost depistat faptul că SRL „Evrascon Europe” extrăgea

ilegal substanţe minerale utile în r-nul Hînceşti. În urma controlului efectuat de către Inspecţia Ecologică Hînceşti s-a constatat existenţa în limitele localităţii a două excavații miniere de unde recent s-au extras substanţe minerale utile (argilă) în lipsa dreptului de folosinţă asupra sectorului de subsol în scopul extragerii substanţelor minerale utile, în lipsa actului de confirmare a perimetrului minier, a proiectului tehnic de lucru aprobat în modul stabilit de legislaţie şi a licenţei pentru genul respectiv de activitate. Pentru acţiunile ilegale, Inspecţia Ecologică Hînceşti a întocmit în privinţa pârâtului procesul-verbal cu privire la contravenţie nr. 059931 din 22 noiembrie 2016, pentru contravenţia prevăzută de art. 119 alin. (1) din Codul contravenţional. Dirigintele de şantier al SRL „Evrascon Europe", a recunoscut faptul extragerii neautorizate a subsolului din r-nul Hînceşti. Ministerul Agriculturii, Dezvoltării Regionale și Mediului al RM a invocat că la data de 30 ianuarie 2017, Agenţia pentru Geologie şi Resurse Minerale a emis hotărârea pe cauza contravenţională nr. 119, ca urmare a examinării procesului-verbal cu privire la contravenţie nr. 059931 din 22 noiembrie 2016, SRL „Evrascon Europe" fiind sancţionată pentru folosirea neautorizată a subsolului cu amendă în mărime de 300 unităţi convenţionale, ce constituie suma de 6000 de lei.

Instanța a apreciat că, potrivit raportului privind evaluarea prejudiciului cauzat mediului în rezultatul extragerii nelegitime a substanţelor minerale utile nr. 09-21-014 din 19 decembrie 2016, în rezultatul controlului geologic inopinat şi supraveghere minieră efectuat la data de 16 noiembrie 2016 în limitele r-lui Hînceşti, s-a constatat efectuarea lucrărilor de extracție ilicită a substanţelor minerale utile (argilă), volumul de substanţe minerale extrase constituind 6610 m3 . Urmare a calculelor efectuate în corespundere cu pct. 14 din Instrucțiunea nr. 385 din 08 august 2004 privind evaluarea prejudiciului cauzat mediului în rezultatul nerespectării legislaţiei privind subsolul, publicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova din 22 octombrie 2004, nr. 189-192, art. 385, s-a constatat că prejudiciul cauzat mediului în rezultatul extragerii ilicite de substanţe minerale utile constituie 585.544 de lei. În același timp, instanța a reținut în hotărârea sa că, în conformitate cu art. 80 alin. (1), (3) din Codul subsolului, tragerea persoanei vinovate de încălcarea legislaţiei cu privire la subsol la răspundere contravenţională sau penală nu o eliberează de obligaţia de a înlătura încălcările comise de ea şi de a compensa prejudiciul cauzat. Prejudiciul cauzat mediului ca urmare a activității beneficiarului subsolului urmează a fi compensat din contul acestuia.

Astfel, instanța a emis bazându-se pe normele juridice existente o hotărâre prin care a admis integral acţiunea civilă la cererea de chemare în judecată depusă de Ministerul Agriculturii, Dezvoltării Regionale și Mediului al Republicii Moldova împotriva SRL „Evrascon Europe" cu privire la repararea prejudiciului cauzat mediului, cu încasarea de la SRL „Evrascon Europe" la contul Fondului Ecologic Național suma de 585.544 (cinci sute optzeci și cinci mii cinci sute patruzeci și patru) lei cu titlu de prejudiciu cauzat mediului [14].

Următoare speță de asemenea ce se referă la recuperarea prejudiciului cauzat mediului în ordine civilă este (dosarul nr. 222e43423012014): În speță, la 30.07.2011, inspectorul de stat pentru ecologie a întocmit actul de control nr. 039480 în prezența directorului ”BuseliM” SRL, potrivit căruia s-a constatat că pe teritoriul bazei de odihnă ”Dacia”, amplasată în parcul Nistrean, or. Vadul lui Vodă, pe o suprafață de 125m.p erau stocate deșeuri de producție și de altă natură (de construcție, roți de cauciuc, panouri vechi din lemn, materiale elastice, sticle,pietriș, nisip etc). Astfel, în privința ”BuseliM” SRL a fost încheiat proces-verbal cu privire la contravenție nr. 011408 din 30.07.2011 pe faptul încălcării regulilor de gestionare a deșeurilor în spațiile verzi. Potrivit deciziei agentului constatator SRL ”BuseliM” a fost recunoscută vinovată în contravenția nominalizată sub formă de amendă în mărime de 200 unități convenționale (4000 lei), aceasta fiind achitată benevol de către administrator în termen de 72 ore în mărime de 100 unități convenționale (2000 lei).

Instanța s-a expus asupra cuantumului prejudiciului ce urmează a fi încasat motivând prin prisma pct. 4 al Instrucţiunii privind cuantumul plăţii pentru prejudiciul cauzat spaţiilor verzi ale localităţilor urbane şi rurale din 14.06.2008, care indică formula exactă de calcul a prejudiciului adus mediului în cazul decopertării şi distrugerii litierei, păturii vii și a stratului de sol fertil pentru a le folosi în alte scopuri decît cele silvice, poluării spaţiilor verzi cu deşeuri menajere, de producţie şi de altă natură, cu ape reziduale şi chimicale. Instanța de judecată a mai specificat că persoanele fizice şi juridice răspund pentru daunele pricinuite sănătăţii şi avutului unei persoane ca urmare a unor contravenţii ecologice. Totodată, instanța a invocat că potrivit Hotărîrii Plenului CSJ nr. 18 din 10.07.1997 cu privire la practica aplicării de către instanțele judecătorești a unor prevederi ale legislației în domeniul protecției mediului înconjurător, paguba materiale pricinuite în încălcarea legislației privind mediul înconjurător se repară indiferent de răspunderea administrativă sau penală. Ținînd cont de faptul că intervenţia statului în domeniul protecţiei mediului este determinată şi de necesitatea atingerii sarcinilor şi realizării abordărilor stipulate în Obiectivele de Dezvoltare a Mileniului, care indică că unul din obiectivele de dezvoltare a mileniului este asigurarea durabilității mediului. Prin dispozitivul hotărârii, instanța a admis acţiunea civilă înaintată cu încasarea de la Societatea cu răspundere limitată „BuseliM”, în beneficiul Inspectoratului Ecologic de Stat prejudiciul material cauzat mediului înconjurător în sumă de 90.000 (nouăzeci mii) lei [15].

Concluzii. Sancțiunile în cazurile contravențiilor din domeniul protecției mediului, sunt, preponderent, amenzile, al căror minim și maxim sunt stabilite de legea contravențională, în funcție de gravitatea impactului negativ al faptei și de împrejurarea dacă contravenientul este persoană fizică ori juridică. Însă nu de fiecare dată, cuantumul acestor amenzi este echitabil prejudiciului adus mediului. Or, pe moment prejudiciul adus mediului înconjurător prin faptele ilicite ale persoanelor fizice și/sau juridice nu poate fi evaluat corespunzător, în sistuația în care prejudiciul adus se poa-

te materializa într-un anumit timp. Este știut că orice victimă are dreptul la repararea integrală a prejudiciului suferit.

O reparație efectivă însă impune o reparare atât în natură cât și o reparare pecuniară. Firește, în cazul prejudiciului adus mediului, ideală ar fi repararea în natură. Datorită distrugerii fizice însă, readucerea în starea anterioară nu este întotdeauna posibilă și deci dauna va fi ireversibilă. În acest caz, singurul mod de reparare, ramâne, reparația prin echivalent (ex. constituirea unui fond de reconstrucție ecologică).

În absența unei reglementari de această natură, aprecierea aparține instanțelor judecătorești. Reparația în natură este, de multe ori, complexă iar reglementările actuale nu stabilesc modalitățile de refacere a mediului, din care cauză, din păcate, instanțele judecătorești, preferă să aplice doar sancțiunea pentru faptele ilicite prin care sa prejudiciat mediu și nu poate impune repararea în natură a prejudiciului din considerente că, fie acesta nu este clar determinat sub aspectul evaluării, sau nu este solicitat.

Totuși, credem că problema reparației mediului înconjurător trebuie să fie reglementată de o lege specială privind plățile pentru poluarea mediului în urma faptelor ilicite. Sancțiunile aplicate pentru nerespectarea legislației de mediu nu reflectă în totalitate daunele aduse mediului și de aceea nu sunt suficiente. Drept consecință, în Republica Moldova sa recurs la modificarea cadrului juridic care stabilește sancțiunile pentru nerespectare a legislației de mediu, nu și modul de reparare a prejudiciului adus mediului înconjurător. Astfel, pe final de studiu, venim cu o serie de recomandări proprii, și anume:

- Crearea unui cadru legislativ şi administrativ-instituţional care să conducă la prevenirea eficace a prejudiciilor aduse mediului şi sănătăţii omului;
- Dezvoltarea măsurilor de răspundere juridică, pentru încălcarea legislaţiei de mediu care să reprezinte o pârghie eficientă în soluţionarea problemei de mediu şi să se aplice de rând cu celelalte pârghii de ordin juridic, economic, social;
- Revizuirea și actualizarea instrucțiunilor care reglementează modalitatea de evaluare și calculare a daunelor aduse mediului în corespundere cu circumstanțele caracteristice Republicii Moldova;
- Revizuirea sancțiunilor pentru daunele aduse mediului, astfel în cât reparearea prejudiciilor aduse mediului înconjurător să fie raportată la compensarea prejudiciilor aduse mediului.

Referințe bibliografice:

1. Cauza Marckx c. Belgiei, cererea nr. 6833/74 din 13 iunie 1979 par. 41, disponibil https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-57534%22]} vizitat la 12 ianuarie 2024;
2. Cauza Artico c. Italiei cererea nr. 6694/74 din 08 martie 1979, par. 33, disponibil file:///D:/Users/Office/Downloads/ARTICO%20c.%20ITALIE.pdf vizitat la data de 10 ianaurie 2024;

3. Cauza Otgon c. Republicii Moldova, (Cererea nr. 22743/07) din 25 octombrie 2016, par.15-17;
4. Constituția Republicii Moldova, adoptată la 29-07-1994, publicată la 29-03-2016 în Monitorul Oficial Nr. 78 art. 140
5. Codul de procedură penală al Republicii Moldova: nr.122-XV din 14 martie 2003. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2013, nr.248-251.
6. Codul contravențional al Republicii Moldova: Nr.218-XVI din 24 octombrie 2008. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova Nr. 78-84 art. 100
7. Lege Nr. 1515 din 16-06-1993 privind protecţia mediului înconjurător, nr. 1515-XI. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 10 art. 283.
8. Hotărârea Guvernului Nr. 548 din 13-06-2018 cu privire la organizarea şi funcționarea Inspectoratului pentru Protecţia Mediului. În: Monitorul Oficial Nr. 210-223 art. 602.
9. H. Steiger, Le droit à un environnement humain, Erich Schmidt Verlag, 1973
10. CREŢU Andrian. Teză de doctor: *Procedura contravențională în cazurile de comitere a contravențiilor ecologice.* Chișinău, 2017.
11. Anuarul IPM - 2019 „Protecția mediului în Republica Moldova". Editura Pontos, Chișinău,2020. Disponibil la https://www.ipm.gov.md/upfiles/menu_files/IPM_ANUAR_2020.pdf (accesat la 15.12.2023)
12. Raportul Biroului Național de statistică pentru anul 2022. Disponibil la: https://statistica.gov.md/index.php/ro/contraventii-constatate-in-anul-20229478_60403.html (accesat la 15.12.2023)
13. Sentința judecătoriei Cimișlia, nr. 2c-31/19. Disponibilă: https://jcm.instante.justice.md/pigd_integration/pdf/320fcf4f-f346-4ff4-b392 a9fbb39c1f88 (accesat la 15.12.2023)
14. Sentința judecătoriei Hâncești, sediul central, nr. 2c-36/18. Disponibilă: https://jhn.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/3a698be9-912f-e911-80d6-0050568b7027 (accesat la 15.12.2023)
15. Sentința judecătoriei Chișinău, sediul Ciocana, nr. 222e43423012014. Disponibilă: https://jc.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/e04f9dcd-37f9-e311-8956-005056a5fb1a (accesat la 15.12.2023)

MĂSURILE DE PROTECȚIE ÎN PRIVINȚA VICTIMELOR VIOLENȚEI ÎN FAMILIE PRIN PRISMA DREPTURILOR OMULUI - GARANȚII ȘI RISCURI

PROTECTIVE MEASURES FOR VICTIMS OF DOMESTIC VIOLENCE FROM A HUMAN RIGHTS PERSPECTIVE - GUARANTEES AND RISKS

CZU: 343.211.3:343.615-027.553 **DOI:** https://doi.org/10.59295/ssdoed2024.36

Liuba VASILIU[1]

ABSTRACT. *Domestic violence - means any intentional act or inaction, whether physical or verbal, physical, psychological, spiritual or economic abuse or the infliction of material or non-material harm, committed by a family member against other family members, including children, and against common or personal property. According to Article 3 of the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, domestic violence means all acts of physical or psychological violence occurring within the family. Article 1, in conjunction with Article 3 CEDO, imposes a positive obligation on the State to ensure that individuals under their protection are protected against all forms of ill-treatment prohibited by Article 3 CEDO, even if such treatment has been committed by private persons.*

Keywords: *fundamental rights and freedoms, domestic violence, domestic violence, family, protection measure, victim, perpetrator.*

REZUMAT. *Violenţă în familie - reprezintă orice acţiune sau inacţiune intenţionată, manifestată fizic sau verbal, prin abuz fizic, psihologic, spiritual sau economic ori prin cauzare de prejudicii materiale sau morale, comisă de un membru de familie contra unor alţi membri de familie, inclusiv contra copiilor, precum şi contra proprietăţii comune sau personale. Potrivit art. 3 din Convenţia Consiliului Europei, cu privire la prevenirea şi combaterea violenţei împotriva femeilor şi a violenţei în familie, violenţă în familie înseamnă toate actele de violenţă fizică sau psihologică care au loc în familie. Art. 1, coroborat cu art. 3 din CEDO, impune obligaţia pozitivă a statului de a asigura că indivizii aflaţi sub protecţia lor sunt protejaţi împotriva tuturor formelor de rele tratamente interzise de art. 3 CEDO, chiar şi dacă un astfel de tratament a fost comis de persoane private.*

Cuvinte-cheie: *drepturi și libertăți fundamentale, violență în familie, violență domestică, familie, măsură de protecție, victimă, agresor.*

Introducere

Considerând că recunoaşterea demnităţii inerente tuturor membrilor familiei umane şi a drepturilor lor egale şi inalienabile constituie fundamentul libertăţii, dreptăţii şi păcii în lume, Considerând că ignorarea şi dispreţuirea drepturilor omului au dus la acte de barbarie care revoltă conştiinţa omenirii şi că făurirea unei lumi în

[1] Vasiliu LIUBA, Universitatea de Stat din Moldova, ORCID ID 0009-0002-2355-9897, email: vasiliu.liuba@yahoo.com

care fiinţele umane se vor bucura de libertatea cuvîntului şi a convingerilor şi vor fi eliberate de teamă şi mizerie a fost proclamată drept cea mai înaltă aspiraţie a oamenilor, Considerând că este esenţial ca drepturile omului să fie ocrotite de autoritatea legii pentru ca omul să nu fie silit să recurgă, ca soluţie extremă, la revoltă împotriva tiraniei şi asupririi.

Dat fiind faptul că dreptul la viață, sănătate și integritate psiho-emoțională este garantată prin lege, vom aborda problema violenței în familie prin prisma drepturilor și libertăților fundamentale.

Atsfel în studiul nostru vom porni de la art. 3 din Declarația Universală a Drepturilor Omului, care asigură că orice fiinţă umană are dreptul la viaţă, la libertate şi la securitatea persoanei sale, coraborat cu art. 1care indică,toate fiinţele umane se nasc libere şi egale în demnitate şi în drepturi. Ele înzestraţe cu raţiune şi conştiinţă şi trebuie să se comporte unii faţă de altele în spiritul fraternităţii[1]. O altă garanție a drepturilor și libertăților omului vin art 2 coroborat cu art. 5 din CEDO și art. 24 din Constituția RM[2], care garantează că dreptul la viață a oricărei persoane este asigurat prin lege astfel orice persoană are dreptul la libertate şi la siguranţă. Nimeni nu poate fi lipsit de libertatea sa[2].

Revenind la tema articolului, considerăm absolut necesar de a sublinia garanțiile în acest sens de DDO, care la art. 16 subliniază că odată cu împlinirea vârstei legale, bărbătul şi femeia, fără nici o restricţie în ce priveşte rasa, naţionalitatea sau religia, au dreptul de a se căsători şi de a întemeia o familie. Ei au drepturi egale la contractarea căsătoriei, în decursul căsătoriei şi la desfacerea ei. Căsătoria nu poate fi încheiată decât cu consimţământul liber şi deplin al viitorilor soţi. Familia constituie elementul natural şi fundamental al societăţii şi are dreptul la ocrotire din partea societăţii şi a statului. Tot în această arie a garanțiilor drepturilor și libertăților, vine și art. 8 din CEDO, care indică că orice persoană are dreptul la respectarea vieţii sale private şi de familie, a domiciliului său şi a corespondenţei sale. În acest context, vom reține că la nivel de politici și instrumente se încearcă o garantare absolută a drepturilor și libertăților omului, această încercare uneori eșuează din cauza unor configurații socio-culturale și economice.Astfel, în demersul nostru vom porni de la abordarea familiei ca unitate de bază a societății. Rolul acesteia pentru dezvoltarea societății și a statului de drept este la fel de important ca rolul celulei într-un organism viu. Bunăstarea organismului, și în cazul nostru a societății a societății, depinde de cât de sănătoasă este celula. De aceea, în diverse sfere ale vieții sociale au loc constant discuții despre relațiile familiale și despre eventualele probleme/ riscuri în cadrul acestor relații.

Art. 28 din Constituția RM[2] coroborat cu art. 2 din Codul familiei al RM prevede că familia şi relaţiile familiale sînt ocrotite de stat. Relaţiile familiale sînt reglementate în conformitate principiile: monogamie, căsătorie liber consimţită între bărbat şi femeie, egalitate în drepturi a soţilor în familie, sprijin reciproc moral şi material, fidelitate conjugală, prioritate a educaţiei copilului în familie, manifestare

a grijii pentru întreţinerea, educaţia şi apărarea drepturilor şi intereselor membrilor minori şi ale celor inapţi de muncă ai familiei, soluţionare, pe cale amiabilă, a tuturor problemelor vieţii familiale, inadmisibilitate a amestecului deliberat în relaţiile familiale, liber acces la apărarea, pe cale judecătorească, a drepturilor şi intereselor legitime ale membrilor familiei[3]. Subsecvent acestor prevederi vom menționa că în cadrul acestor relațiilor de familie poate apărea violența, ceea ce duce la încălcarea drepturilor și libertăților anterior menționate.

Violența în familie poate lua mai multe forme, de la violența fizică, psihologică și sexuală până la lipsuri economice și izolare. Aceasta este una dintre cele mai frecvente forme de violență împotriva celor mai vulnerabili membri ai familiei, cu consecințe periculoase pentru sănătatea, siguranța, bunăstarea sau izolarea acestora, pentru sănătatea, siguranța, bunăstarea sau chiar viața lor. Printre cauzele posibile ale violenței în familie se numără abuzul de substanțe, sărăcia și șomajul, precum și faptul că unele victime ale violenței în familie devin victime din cauza nivelului scăzut de educație, a presiunii socio-culturale sau chiar a convingerilor religioase. În acest context, codul penal al RM la art 201[1] stabilește ca drept violenţa în familie acţiunea sau inacţiunea intenţionată comisă de un membru al familiei în privinţa altui membru al familiei, manifestată prin: maltratare, alte acţiuni violente, soldate cu vătămare uşoară a integrităţii corporale sau a sănătăţii; izolare, intimidare în scop de impunere a voinţei sau a controlului personal asupra victimei; privarea de mijloace economice, inclusiv lipsirea de mijloace de existenţă primară, neglijare, dacă au provocat victimei vătămare uşoară a integrităţii corporale sau a sănătăţii[4]. din Legea nr. 45 din 01.03.2007, cu privire la prevenirea și combaterea violenței în familie, ne indică că prevenirea şi combaterea violenţei în familie fac parte din politica naţională de ocrotire şi sprijinire a familiei şi reprezintă o importantă problemă de sănătate publică. Pentru consolidarea, ocrotirea şi sprijinirea familiei, pentru asigurarea respectării principiilor fundamentale ale legislaţiei cu privire la familie, recunoscând faptul că realizarea egalităţii de gen între femei şi bărbaţi constituie elementul-cheie în prevenirea violenţei asupra femeilor, faptul că violenta în familie afectează femeile în mod disproporționat, dar și faptul că și copiii şi bărbații pot fi de asemenea victime ale violenţei[5].

În scop comparativ, menționăm că în legislația română în Legea nr. 217 din 22.05.2003 pentru prevenirea și combaterea violenței domestice regăsim termenul de violență domestică, care în esență are aceleași înțeles și obiectiv, precum ocrotirea și sprijinirea familiei, dezvoltarea și consolidarea solidarității familiale, bazată pe prietenie, afecțiune și întrajutorare morală și materială a membrilor familiei, constituie un obiectiv de interes național. Prevenirea și combaterea violenței domestice fac parte din politica integrată de ocrotire și sprijinire a familiei și reprezintă o importantă problemă de sănătate publică. Statul român, prin autoritățile competente, elaborează și implementează politici și programe destinate prevenirii și combaterii violenței domestice, precum și protecției victimelor violenței domestice[6].

Odată ce am identificat cadrul normativ și garanțiile cu privire la familie și relațiile de familie, urmează să identificăm garanțiile oferite în cazul apariției riscului/ pericolului iminent și anume soluția care este oferită de către lege/ stat pentru a asigura drepturile și libertățile victimelor violenței în familie. Aceste soluții iau forma unor măsuri de protecție din partea statului în raport cu victimele violenți în familie. Potrivit art. 2 din Legea nr. 45 din 01.03.2007, cu privire la prevenirea și combaterea violenței în familie, prin violență în familie se înțelege orice acțiune sau inacțiune intenționată, cu excepția acțiunilor de autoapărare sau de apărare a unor alte persoane, manifestată fizic sau verbal, prin abuz fizic, sexual, psihologic, spiritual sau economic ori prin cauzare de prejudiciu material sau moral, comisă de un membru de familie contra unor alți membri de familie, inclusiv contra copiilor, precum și contra proprietății comune sau personale"[6]. În conformitate cu prevederile normei menţionate, violenţă psihologică reprezintă impunerea voinței sau a controlului personal, provocarea stărilor de tensiune şi de suferință psihică prin ofense, luare în derâdere, înjurare, insultare, poreclire, şantajare, distrugere demonstrativă a obiectelor, prin ameninţări verbale, prin afişare ostentativă a armelor sau prin lovire a animalelor domestice; neglijare; implicare în viaţa personală; acte de gelozie; impunere a izolării prin detenţie, inclusiv în locuinţa familială; izolare de familie, de comunitate, de prieteni; interzicere a realizării profesionale, interzicere a frecventării instituţiei de învăţământ; deposedare de acte de identitate; privare intenţionată de acces la informaţie; alte acţiuni cu efect similar. Norma indicată anterior apreciază violenţa fizică ca vătămare intenționată a integrității corporale ori a sănătăţii prin lovire, îmbrâncire, trântire, tragere de păr, înţepare, tăiere, ardere, strangulare, muşcare, în orice formă şi de orice intensitate, prin otrăvire, intoxicare, alte acţiuni cu efect similar. În temeiul art. 3 din aceiași Lege, subiecți ai violenţei în familie sunt: agresorul şi victima. Aceştia pot fi în condiţia conlocuirii – persoanele aflate în relaţii de căsătorie, de divorţ, de concubinaj, de tutelă şi curatelă, rudele lor pe linie dreaptă sau colaterală, soţii rudelor, alte persoane întreţinute de acestea, iar în condiţia locuirii separate – persoanele aflate în relaţii de căsătorie, copiii lor, inclusiv cei adoptivi, cei născuţi în afara căsătoriei, cei aflaţi sub tutelă sau curatelă, alte persoane aflate la întreţinerea acestora[6]. Conform art. 12 din aceiași Lege, cererea pe faptul actului de violenţă în familie pot depune următoarele persoane: victima, în situaţii de criză membrii de familie, persoanele cu funcţii de răspundere şi profesioniştii care vin în contact cu familia, autoritatea tutelară şi alte persoane care deţin informaţii despre pericolul iminent de săvârşire a unor acte de violenţă sau despre săvârşirea lor[6]. În temeiul art. 15 alin. (3) din Legea menționată supra, instanța de judecată este în drept să stabilească măsuri de protecţie pe un termen de până la trei luni, urmând să fie retrase măsurile de protecţie odată cu dispariţia temeiurilor care au dus la aplicarea măsurilor date şi a pericolului real. Prevederi similare se conţin şi în Capitolul XXII[2] din Codul de procedură civilă, intitulat - Aplicarea măsurilor de protecție în cazurile de violență în familie[7]. În conformitate cu prevederile art. 278[5] din Codul

de procedură civilă, în cererea privind aplicarea măsurilor de protecţie se indică circumstanţele actului de violenţă, intensitatea, durata, consecinţele suportate şi alte circumstanţe care indică necesitatea aplicării măsurilor de protecţie. La fel, potrivit art. 278[6] alin. (3) din Codul de procedură civilă, declaraţia independentă a victimei este suficientă pentru emiterea ordonanţei de protecţie în caz de pericol iminent de comitere a violenței fizice[7].

Jurisprudența CtEDO, care a reiterat că tema violenței în familie nu este o chestiune privată sau de familie ci o chestiune de interes public, care implică acțiunea eficientă a statului de a garanta dreptul la respectul vieții private și de familie și protecția efectivă împotriva violenței în familie. Tot în acest sens, alin. 2 al art. 8 CEDO, reiterează că obligația pozitivă a statului, în situații excepționale este de a garanta dreptul la respectarea vieții private şi de familie și protecția efectivă împotriva violenței în familie[8]. Convenția ONU asupra eliminării tuturor formelor de discriminare față de femei, adoptată la 18 decembrie 1979 la New York, la care Republica Moldova a aderat prin Hotărârea Parlamentului nr. 87 din 28.04.1994[9], obligă statele părți să garanteze prin intermediul tribunalelor naționale competente și al altor instituții publice protecția efectivă a femeilor împotriva oricărui act discriminatoriu și să ia toate măsurile corespunzătoare pentru eliminarea discriminării față de femei de către o persoană, o organizație sau o întreprindere oricare ar fi aceasta. Articolul 4 din Convenția ONU[9], prevede adoptarea de către statele părți a unor măsuri temporare speciale, menite să accelereze instaurarea egalităţii în fapt între bărbaţi şi femei, nu este considerată ca fiind un act de discriminare în sensul definiţiei din prezenta Convenţie, dar nu trebuie ca aceasta să aibă drept consecinţă menţinerea unor norme inegale sau diferenţiate; aceste măsuri trebuie să fie abrogate de îndată ce au fost realizate obiectivele în materie de egalitate de şanse şi tratament, iar adoptarea de către statele părţi a unor măsuri speciale, inclusiv cele prevăzute în prezenta Convenţie, care au drept scop ocrotirea maternităţii, nu este considerată ca un act discriminatoriu.

Raportând normele de drept enunţate la riscul întemeiat a prezenței violenței în familie, instanţa de judecată urmează a considera admisibil şi necesar amestecul statului în persoana autorităţilor sale competente în viaţa privată şi de familie a părţilor, în scopul preîntâmpinării pericolului asupra securităţii vieţii, sănătăţii şi bunăstării victimei deoarece există toate premisele aplicării față de agresor a prevederilor Legii nr. 45 din 01 martie 2007, cu privire la prevenirea şi combaterea violenţei în familie[5]. Analizând constatările CtEDO în cauza Mudric vs. Moldova, la judecarea acestor categorii de pricini urmează să se asigure principiul interesului superior al victimei (copii, femei, vârstnici), consfinţit în actele internaţionale fundamentale în domeniul drepturilor omului, asumate ca obligaţiuni ale statului, şi, la fel, pe principiul toleranţei „zero”, adică aplicarea măsurilor de protecţie trebuie să aibă un efect descurajant pentru agresor. În aceeași cauză, în Recomandarea sa din 30.04.2002 cu privire la ocrotirea femeilor împotriva violenței, Comitetul de Miniștri al Consiliului

Europei a afirmat inter alia, că statele membre ar trebui să introducă, dezvolte și/sau să îmbunătățească unde este necesar politicile naționale împotriva violenței bazate pe siguranță maximă și protecția victimelor, suport și asistență, ajustarea legislației penale și civile, ridicarea conștienței publice, instruirea pentru specialiștii care se confruntă cu violența împotriva femeilor și prevenirea acesteia. Comitetul de Miniștri a recomandat, în particular, ca statele membre ar trebui să sancționeze serios violența împotriva femeilor, cum ar fi violența sexuală și viol, abuzul de vulnerabilitatea victimelor însărcinate, lipsite de apărare, bolnave, cu dizabilități sau în dependență, la fel ca și sancționarea abuzului ținând cont de poziția agresorului. Recomandarea prevede, de asemenea, că statele membre ar trebui să asigure că toate victimele violenței să beneficieze de posibilitatea de a iniția proceduri, să introducă prevederi care să asigure inițierea procedurilor penale de partea procurorului, să încurajeze procurorii să privească violența împotriva femeilor ca un factor agravant sau decisiv la adoptarea soluției de a porni ori nu urmărirea penală într-un interes public, să asigure unde este necesar că măsurile sunt întreprinse eficient în vederea ocrotirii victimelor împotriva amenințărilor și eventualele acțiuni de răzbunare și să întreprindă măsuri specifice pentru a asigura ocrotirea drepturilor copiilor pe parcursul procedurilor. Cu privire la violența în familie, Comitetul de Miniștri a recomandat că statele membre ar trebui să califice toate formele de violență în familie ca infracțiuni și să prevadă posibilitatea de a întreprinde măsuri în vederea, inter alia, de acordare a posibilității judecătorilor să adopte măsuri interimare cu scopul ocrotirii victimelor, să interzică făptașului de a contacta, comunica cu sau de a se apropia de victimă, să locuiască sau să intre în anumite locuri, să sancționeze toate încălcările a măsurilor impuse făptașului și să stabilească o procedură obligatorie de acționare pentru poliție, serviciile medicale și social. În recomandarea sa cu privire la obligațiunile importante a statelor părți în temeiul art. 2 din Convenția cu privire la eliminarea tuturor formelor de discriminare împotriva femeilor, Comitetul pentru eliminarea discriminării față de femei a constatat că statele părți au obligația să prevină, investigheze, să intenteze un proces și să pedepsească acțiunile bazate pe violență de gen[10].

Așadar, aplicarea măsurii de protecție reprezintă o măsură temporară și excepțională prin care se garantează drepturile și libertățile fundamentale ale victimei și se restrâng drepturile și libertățile fundamentale ale agresorului, respectiv dreptul de proprietate, dreptul la libera circulație, dreptul la viața de familie, aceasta putând fi obligată și la purtarea unui dispozitiv electronic menit să avertizeze victima de apropierea agresorului său. În practică, însă, această măsură de protecție, care garantează drepturile și libertățile fundamentale ale individului, a fost banalizată de așa zisele- conflicte familiale, care atunci când ajung la un punct mai condimentat unul dintre parteneri simte nevoia de a-și liniști sentimentele și trăirile personale prin îndepărtarea completă și forțată celuilalt din portretul de familie. Acest lucru este eclipsat de cererea de emitere a unei ordonanțe de protecție din partea statului, în cazul dat din partea instanței de judecată. Nu este neobișnuit ca litigiile din dreptul fa-

miliei, cum ar fi cele legate de divorț, custodie, vizitare a copiilor sau chestiuni legate de deplasarea internațională a copiilor, să fie "întărite" și cu o cerere de emitere a unei ordonanțe de protecție, al cărei scop real este de a stabili în prealabil un avantaj procedural sau de a evita executarea unor obligații de către pretinsa victimă. Un scenariu tipic implică o victimă care își provoacă agresorul, care apoi o înregistrează sau o filmează fără știrea sa, sau care pretinde că este victima violenței domestice și face fotografii nedatate ale victimei cu părul dezordonat, urechile roșii, brațele ciupite, degetele zgâriate etc. Acest scenariu include și minori, iar scopul este de a împiedica copiii să dezvolte o legătură personală cu părintele de care au fost separați. în astfel de situații, statul/ instanța de judecată este folosită pe post de armă și instrument în reglarea conturilor personale și hrănirea amorului propriu. Prin urmare, pentru a evita riscul folosirii statului în scop de răzbunare, instanțele de judecată urmează să cerceteze, analizeze și să examineaze cu mare atenție, precauție cererile cu privire la emiterea ordonanței de protecție, or doar în lumina dovezilor concrete și obiective prezentate de către presupusa victimă aceasta poate fi admisă, în caz contrar ne vom afla în situația când statul rămâne a fi folosit pe post de marionetă întru realizarea și atingerea scopurilor și intereselor personale

Referințe bibliografice:

1. Declarația Universală Drepturilor Omului, https://www.ohchr.org/sites/default/files/UDHR/Documents/UDHR_Translations/rum.pdf
2. Constituția RM , 1994
3. Codul familiei al Republicii Moldova 2000, Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2000
4. Codul penal al Republicii Moldova, Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2002
5. Legea RM nr. 45 din 01.03.2007, cu privire la prevenirea și combaterea violenței în familie
6. Legea nr.217 din 22.05.2003 pentru prevenirea și combaterea violenței domestice a fost republicată în Monitorul Oficial al României
7. Codul de Procedură Civilă al Republicii Moldova, 2003
8. Convenția EDO https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ron
9. Convenția ONU din 18.12.1979
10. Cauza Mudric V. Republica Moldova, https://www.agentguvernamental.md//wp-content/uploads/2015/03/MUDRIC-RO.pdf
11. file:///D:/Users/Office/Downloads/kriminologicheskii-analiz-ponyatiya-domashnee-nasilie.pdf
12. https://rm.coe.int/168046253e

INSTITUȚIA AUTODIZOLVĂRII PARLAMENTULUI. O SOLUȚIE PENTRU REPUBLICA MOLDOVA?

THE INSTITUTION OF SELF-DISSOLUTION OF PARLIAMENT. IS THERE A SOLUTION FOR THE REPUBLIC OF MOLDOVA?

CZU: 342.53:342.565.2(478) **DOI:** https://doi.org/10.59295/ssdoed2024.37

Radu MOLDOVANU[1]

ABSTRACT. *This article aims to provide an analysis of the dissolution mechanism by decision of Parliament as one of the constitutional tool for unblocking constitutional crises.*

Thus, the main objective is to analyse the opportunity to introduce the institution that allow the Parliament to vote for its own dissolution, thus enabling Parliament to decide whether it should dissolve itself before the end of its legal term.

Another important component of the article is to describe the Constitutional Court of Moldova approach regarding this institution and the constitutional experience of the self dissolution mechanism of the Parliament in 1993.

***Keywords**: Constitutional Court, separation of powers in the State, dissolution mechanism, institutional conflicts, dissolution by decision of Parliament, constitutional instability.*

Introducere

Subiectul analizei vizează instituția autodizolvării Parlamentului, atât în sistemul constituțional al Republicii Moldova, cât și în practica mai multor state europene, ca unul din mecanismele de deblocare a conflictelor juridice de natură constituțională. Acest mecanism este menit a fi pus în aplicare, ca o măsură extraordinară în situația blocajului constituțional, care spre deosebire de instabilitatea constituțională, se manifestă sub formă de paralizie constituțională.

Ținând cont de prevederile constituționale ale unor state în ceea ce privește instituția autodizolvării Parlamentului, dar și în baza practicii constituționale a Republicii Moldova, este necesară analiza oportunității introducerii unui asemenea mecanism în sistemul constituțional al țării. Cu atât mai mult, o asemenea instituție a fost pusă în aplicare în 1993 atunci când s-a decis autodizolvarea Parlamentului ales în 1990 și organizarea alegerilor parlamentare anticipate în februarie 1994. Asta, deși termenul de ”autodizovare” poate fi considerat mai degrabă un termen politic decât juridic, deoarece o asemenea instituție de drept constituțional nu exista în acel moment în legislația constituțională.

[1] Radu MOLDOVANU, doctorand, Școala Doctorală Științe Juridice, Universitatea de Stat din Moldova, ORCID ID: 0000-0002-1843-1672, E-mail: radumoldovanu84@yahoo.com

Prevederile constituționale la nivel european în materie de autodizolvare a Parlamentului

Referitor la reglementările constituționale la nivel european în materie de autodizolvare a Parlamentului, în statele care dispun de un asemenea mecanism, există unele diferențe legate de cerințe privind tipul de majoritate necesară pentru a fi pus în aplicare.

Astfel, în unle state Parlamentul poate fi dizolvat prin majorități simple, iar în alte state acest proces poate fi declanșat în baza unor majorități calificate de două treimi sau chiar de trei cincimi.

Un exemplu relevant este cel al Macedoniei. În conformitate cu art.63 din Constituție, dizolvarea Parlamentului (Adunarea Macedoneană) are loc prin votul majorității deputaților. [1]

Un alt exemplu similar este cel al Croației, unde conform Constituției, *Capitolul IV Organizarea guvernământului Secțiunea 1: Parlamentul croat*, art. 78 prevede că ” *Parlamentul croat poate fi dizolvat în vederea organizării de alegeri anticipate dacă acest lucru este decis de majoritatea membrilor săi. Conform articolului 104 Președintele Republicii poate dizolva Parlamentul croat*.” [2]

Prevederi asemănătoare se regăsesc în Constituția Republicii Austria la Capitolul II, *Legislaţia federală Secţiunea A*: *Consiliul Naţional*, care conform art.24 din Constituție exercită puterea legislativă în Austria împreună cu Consiliul Federal. [3]

Astfel, art.29 din Constituție prevede următoarele:

” Alin 2. Înainte de expirarea unui mandat legislativ, Consiliul Naţional poate vota dizolvarea sa în baza unei legi ordinare.

3. După o dizolvare în conformitate cu alineatul 2 de mai sus, precum şi după expirarea perioadei pentru care a fost ales Consiliul Naţional, mandatul legislativ durează până la data la care se întruneşte Consiliul Naţional nou-ales.”

Spre deosebire de exemplelele de mai sus unde este necesară o majoritate simplă, în cazul Poloniei situația este una diferită. Astfel, în conformitate cu prevederile art.98 (alin.3): ”Seimul Poloniei (Camera inferioară a Parlamentului) își poate scurta mandatul printr-o hotărâre adoptată cu o majoritate de cel puțin două treimi din voturile numărului statutar al deputaților. Orice scurtare a mandatului Sejmului va însemna simultan o scurtare a mandatului Senatului.” [4]

O situație similară se regăsește și în Constituția Kosovo, unde este nevoie de o majoritate de două treimi din voturile deputaților pentru a dizolva instituția legislativă. [5]

În cazul Ciprului, deși este suficientă majoritatea absolută a deputaților, prevederile constituționale impun și proporția de voturi din partea reprezentanților aleși de comunitatea turcă. [6]

În acest sens, Partea a IV-a Camera Reprezentanţilor, art.67 din Constituție conține următoarele prevederi:

”1. Camera Reprezentanților se poate autodizolva doar prin hotărâre proprie, adoptată cu o majoritate absolută, inclusiv cel puțin o treime din reprezentanții aleși de comunitatea turcă.

2. Orice astfel de hotărâre, fără a aduce atingere oricăror dispoziții din alineatul 1 al articolului 65 și alineatul 1 al articolului 66, va prevedea data la care se vor desfășura alegerile generale, care nu poate f stabilită mai devreme de 30 de zile și nu poate depăși 40 de zile de la data respectivei decizii, precum și data primei ședințe a Camerei nou-alese, care nu va poate depăși 15 zile de la respectivele alegeri generale, și până la acea dată Camera în funcție va continua să își exercite mandatul.

3. Fără a aduce atingere oricăror dispoziții din alineatul 1 al articolului 65, mandatul Camerei Reprezentanților ce urmează a fi aleasă după dizolvare se va exercita pe perioada de mandat rămasă a Camerei dizolvate. În cazul dizolvării în ultimul an din mandatul de cinci ani, vor avea loc alegeri generale pentru Camera Reprezentanților atât pentru perioada de mandat rămasă a Camerei dizolvate, în care orice sesiune a Camerei nou-alese va fi considerată o sesiune extraordinară, cât și pentru următorul mandat de cinci ani.”

În cazul Lituaniei, conform art.58 din Constituție alegerile parlamentare anticipate pot fi declanșate prin votul Parlamentului, fiind necesare cel puțin 3/5 din voturile deputaților. [7]

Astfel, art. 58 (1) prevede următoarele: ”*Alegerile anticipate pentru Parlament pot avea loc în baza unei decizii a Parlamentului, adoptate cu o majoritate de cel puțin trei cincimi din voturile membrilor Parlamentului.*

(2). Alegerile anticipate pentru Parlament pot fi, de asemenea, declanşate de Preşedintele Republicii:

1. în cazul în care Parlamentul nu adoptă o decizie cu privire la un nou program al Guvernului în termen de 30 de zile de la prezentarea acestuia sau în cazul în care Parlamentul respinge de două ori consecutiv programul înaintat de Guvern, în termen de 60 de zile de la prima prezentare a acestuia;

2. la propunerea Guvernului, în cazul în care Parlamentul dă Guvernului un vot de neîncredere.

3. Preşedintele Republicii nu poate declanşa organizarea de alegeri anticipate pentru Parlament în ultimele şase luni ale mandatului său de Preşedinte al Republicii şi nici în cazul în care nu au trecut minimum şase luni de la ultimele alegeri anticipate pentru Parlament.

4. Data alegerilor pentru noul Parlament se va stabili prin rezoluția Parlamentului sau prin actul emis de Preşedintele Republicii cu privire la organizarea de alegeri anticipate pentru Parlament. Alegerile pentru noul Parlament vor avea loc în termen de trei luni de la adoptarea deciziilor privind organizarea de alegeri anticipate.”

Din exemplele prezentate, se constată unele particularități ale instituției autodizolvării Parlamentului. În pofida unor deosebiri legate de majoritatea necesară pen-

tru a declanșa acest proces, mecanismul este aproape identic în statele menționate, condiția obligatorie fiind votul în Parlament. Spre deosebire de instituția dizolvării Parlamentului de către șeful statului, care este una complexă, fiind necesare parcurgerea unor etape foarte stricte, autodizolvarea nu necesită parcurgerea unor etape sau existența unor condiții clare. Este suficientă doar voința majorităților parlamentare pentru a-și scurta propriul mandat și de a provoca alegeri anticipate.

Experiența Republicii Moldova în materie de autodizolvare a Parlamentului. Aspecte politice, legislative și instituționale

În ceea ce privește experiența Republicii Moldova din anul 1993, trebuie de menționat că autodizolvarea Parlamentului ales în 1990 a fost rezultatul mai multor factori de ordin politic și chiar geopolitic. Printre cauzele care au dus la decizia din 1993 se numără, în primul rând, lipsa consensului cu privire la ratificarea tratatului cu CSI, care a fost semnat în 1991, momentul culminant al căruia a fost neacumularea voturilor necesare în Parlament pentru ratificare în data de 4 august 1993. Un alt moment a fost lipsa consensului cu privire la adoptarea Constituției; poziții diametral opuse cu privire la acordarea statutului Găgăuziei, etc. Toate aceste elemente au fost suprapuse peste reconfigurarea majorităților parlamentare, care erau diferite în raport cu rezultatele alegerilor din 1990. În consecință, s-a produs adâncirea confruntării politice din interiorul Parlamentului, care a dus la o paralizie politică și instituțională. În acel context, s-a ajuns la situația când a fost luată decizia de a încheia activitatea Parlamentului și de a organiza alegeri parlamentare anticipate.

În rezultat, după multiple crize politice, Parlamentul a adoptat o serie de legi și acte, care au creat premisele, atât pentru dizolvarea instituției legislative, cât și pentru pregătirea unei reforme electorale de proporții. Prevederile de bază care urmează a fi expuse mai jos au fost preluate din publicația periodică ”Moldova Suverană” din 14 octombrie 1993. [8]

Astfel, în data de 12 octombrie 1993 legislativul a adoptat următoarea Hotărâre a Parlamentului Republicii Moldova nr.1608 privind alegerile anticipate în Parlament, care prevedea următoarele:

”*Pornind de la necesitatea urgentării reformelor social-economice, dezvoltării democrației și pluralismului politic, conștient de imperativul creării unui Parlament profesionist pe bază de pluripartidism, Parlamentul Republicii Moldova adoptă prezenta hotărâre. Art.1- Efectuarea pe data de 27 februarie 1994 a alegerilor anticipate în Parlament în baza noii legi privind alegerea Parlamentului. Art 2- Împuternicirile Parlamentului de legislatura a doisprezecea expiră la data alegerilor. Art.3- Prezidiul Parlamentului își va exercita funcțiile până la prima ședință a noului Parlament. Art.4- Prezenta Hotărâre intră în vigoare la data semnării*.”

Această Hotărâre a fost adoptată cu 181 de voturi ”pro”, 4 ”împotrivă” și 9 abțineri. După cum se observă în acest proiect, legiuitorul nu utilizează noțiunea

de ”*dizolvare a Parlamentului*”, elementul de bază al hotărârii fiind stabilirea datei alegerilor și constatarea expirării împuternicirilor Parlamentului.

Totodată, Parlamentul nu s-a limitat doar la aspecte legate de dizolvarea proprie ci a adoptat mai multe acte legislative și normative, care au creat condițiile necesare pentru organizarea alegerilor parlamentare din 1994.

În rezultat, au fost operate și modificări constituționale referitor la alegerile parlamentare.

Legea privind alegerea Parlamentului a fost aprobată la 14 octombrie 1993. Elementul fundamental al acestei legi a fost instituționalizarea sistemului pluripartidist și a sistemului de reprezentare proporțională. Această lege, era în esență similară unui Cod electoral, care fixa toate aspectele necesare privind procesul electoral: consacrarea dreptului de a alege și de a fi ales; înființarea circumscripțiilor electorale, divizarea secțiilor de votare, aspecte legate de listele electorale, depunerea candidaturilor, buletinul de vot, modalitatea de desfășurare a campaniei electorale, constatatrea rezultatelor votării precum și răspunderea pentru acțiuni ilicite în efectuarea alegerilor.

Elementul fundamental al acestei legi viza înființarea Comisiei Electorale Centrale, ca una din instituțiile de bază ale democrației electorale și a statului de drept, precum și a comisiei electorale de circumscripție și comisiile electorale (art. 9). Înființarea CEC prevedea și alocarea de resurse pentru organizarea activității, sediu și alte elemente logistice. (Capitolul XIII, Dispoziții finale, art.74, alin.1).

Conform art 10, alin 1,”*Comisia Electorală se constituie în termen de 10 zile de la stabilirea datei alegerilor din 5 judecători ai Curții Supreme de Justiție și din câte un reprezentant din partea fiecărui partid, fiecărei organizații social-politice și fiecărui bloc electoral, care va participa la alegeri, dar nu mai puțin de 16 persoane*”.

Hotărârea pentru modul de punere în aplicare a Legii privind alegerea Parlamentului din 19 octombrie 1993 a prevăzut mai multe elemente concrete de desfășurare a alegerilor parlamentare: înființarea ueni singure circumscripții electorale, care cuprinde întreg teritoriul Republicii Moldova; acordarea candidaților pentru alegeri salarii medii lunare de la bugetul de stat; aspecte legate de implicarea comitetelor executive raionale și primăriile localităților în procesul electoral; degrevarea judecătorilor, care sunt membri ai CEC pe întreaga perioadă a alegerilor; aspecte privind subvenționarea campaniei electorale din partea statului, etc precum și abrogarea Legii nr.3618-XI din 23 noiembrie 1989 cu privire la alegerile de deputați ai poporului RSS Moldovenești.

Legea cu privire la modificarea și completarea Legii privind partidele și alte organizații social-politice din 19 octombrie 1993 a prevăzut unele aspecte privind interdicția partidelor și altor organizații social-politice de a fi finanțate și a transmiterii către acestea a anumitor bunuri de către mai multe entități care au fost enumerate în lege, precum și reglementarea unor aspecte privind finanțarea partidelor și modalitatea de utilizare a resurselor financiare de către acestea.

Un alt moment important a fost Hotărârea Comisie Electorale Centrale din 16 noiembrie 1993 Cu privire la stabilirea numărului de mandate pentru alegerea Parlamentului Republicii Moldova. Pornind de la invocarea numărului populației din 1 ianuarie 1993 și conform prevederilor art.6 (3), CEC a stabilit numărul mandatelor pentru alegerea Parlamentului de 104.

În concluzie, putem spune că deciziile luate în 1993 au condus la stabilirea și instituționalizarea sistemului pluripartidist și a sistemului de reprezentare proporțională, iar Parlamentul ales în februarie 1994 a adoptat Constituția și a continuat reforma statului de drept. Pe de altă parte, legiutorul din 1994 a preferat să nu reglementeze la nivelul Constituției instituția autodizolvării Parlamentului, iar precedentul din 12 octombrie 1993 nu a mai putut fi aplicat ulterior.

Jurisprudența constituțională a Republicii Moldova privind instituția autodizolvării Parlamentului

Chiar dacă instituția autodizolvării Parlamentului nu a fost prevăzută în Constituția Republicii Moldova adoptată în anul 1994, cu toate acestea în jurisprudența Curții Constituționale a Republicii Moldova a existat o Hotărâre de interpretare a instituției autodizolvării și o decizie de inadmisibilitate, care au vizat ambele examinarea aplicării acestei instituții de drept constituțional.

Prima intervenție s-a realizat prin Hotărîrea Curţii Constituţionale nr. 31 din 10 noiembrie 1997 cu privire la interpretarea art. 61 alin. (2) şi (3), art. 63 alin. (1), (2) şi (3), art. III din Titlul VII "Dispoziţii finale şi tranzitorii"din Constituţia Republicii Moldova. [9] Temei pentru examinarea acestei hotărâri au fost sesizările deputatului Vladimir Solonari din 2 iunie 1997 şi 17 septembrie 1997 privind "*dreptul Parlamentului de a se autodizolva, data de la care începe durata mandatului Parlamentului, precum şi despre volumul împuternicirilor Parlamentului de legislatura precedentă, pînă la convocarea Parlamentului nou ales*".

Examinând sesizarea deputatului, Curtea Constituţională a reiterat că în art. 85 " *Constituţia prevede în mod expres şi exhaustiv cazurile şi temeiurile pentru care Parlamentul poate fi dizolvat înaintea expirării mandatului său. Norma respectivă constituie o expresie a principiului stabilit în art. 6 din Constituţie privind separaţia şi colaborarea puterilor în stat, adică al contrabalanţei, prin care se rezolvă un diferend dintre puterea legislativă şi puterea executivă privind prerogativele constituţionale*."

La fel ca și în redacția actuală a Constituției, art.85 prevedea și în anul 1997 două situații în care Parlamentul putea fi dizolvat înainte de expirarea duratei mandatului: imposibilitatea formării Guvernului și blocarea procedurii de adoptare a legilor timp de 3 luni.

Pornind de la acest articol, Curtea a accentuat faptul că" ... *autodizolvarea Parlamentului înainte de expirarea mandatului nu este posibilă, decît în cazul în care*

fiecare deputat şi candidat supleant pe lista partidelor şi blocurilor electorale ce au participat la alegeri depun personal cereri de demisie, ceea ce ar conduce, de fapt, la lipsa cvorului necesar pentru adoptarea legilor. În cazul blocării procesului legislativ intervine, însă, situaţia prevăzută în mod expres de art. 85 din Constituţie, cînd Parlamentul poate fi dizolvat din iniţiativa Preşedintelui Republicii Moldova."

Astfel, după cum reiese din Hotărârea Curții, în lipsa reglementărilor constituționale privind autodizolvarea, orice scurtare a mandatului poate fi realizată exclusiv în conformitate cu art. 85. Totodată, Curtea descrie o modalitate indirectă de autodizolvare, cum ar fi demisia deputaților și supleanților, care ar produce o lipsă de cvorum, iar în consecință incapacitatea de afoptare a legilor, care ar duce la dizolvare conform art.85.

A doua intervenție a Curții Constituționale la acest subiect s-a materializat prin Decizia de inadmisibilitate a sesizării nr. 226b/2020 privind interpretarea articolelor 2 alin. (1), 60 alineatul (1), 61 alineatele (1) și (2) și 66 litera a) din Constituție (autodizolvarea Parlamentului) din 18 ianuarie 2021.[10]

Temei pentru Decizie s-a aflat sesizarea depusă la Curtea Constituțională pe 31 decembrie 2020 de către deputații Mihail Popșoi, Dan Perciun și Virgiliu Pâslariuc, deputați în Parlamentul Republicii Moldova, care îi solicită Curții Constituționale să explice, prin interpretarea articolelor 2 alin. (1), 60 alineatul (1), 61 alineatele (1) și (2) și 66 litera a) din Constituție, dacă Parlamentul are posibilitatea de a se autodizolva prin adoptarea unei hotărâri cu o majoritate calificată (de două treimi) de voturi ale deputaților.

Autorii sesizării în calitate de argumente principale au invocat teza că autodizolvarea Parlamentului nu este interzisă de Constituție, făcând referire la Hotărîrea Curţii Constituţionale nr. 31 din 10 noiembrie 1997. De asemenea, a fost formulată ideea că "*Parlamentul poate interveni prin adoptarea de acte legislative oriunde o consideră necesar, cu condiția ca acest lucru să nu contravină Constituției. Majoritatea calificată de două treimi ar fi o garanție a consensului larg vizând chestiunea dizolvării Parlamentului. De vreme ce Parlamentul poate modifica cu două treimi de voturi orice prevedere din Constituție, cu excepția celor care depășesc limitele revizuirii constituționale, pare firesc ca aceeași majoritate calificată să poată decide și dizolvarea Parlamentului.*"

Curtea a invocat în Decizia de inadmisibilitate faptul că Hotărârea nr. 31 din 10 noiembrie 1997 oferă un răspuns pentru problema de drept a acestei sesizări, făcând trimitere la art.85 din Constituție, care stabilește situațiile când Parlamentul poate fi dizolvat.

De asemenea, Curtea s-a referit la propria competență menționând că nu poate proceda la interpretarea unor articole din Constituție atunci când Constituția conține, într-un alt articol, răspunsul la problema ridicată într-o sesizare sau când există o hotărâre a sa care clarifică subiectul. Totodată, ca răspuns la invocarea instituției autodizolvării de către alte state din partea autorilor sesizării, Curtea a menționat că

trimiterea la experiența altor state este irelevantă, deoarece în constituțiile acestora este reglementat expres procedura de autodizolvare a Parlamentului.

Suplimentar la considerentele invocate, Curtea a reiterat condițiile în care Parlamentul poate fi dizolvat: ” pct. *21. Curtea reține că articolul 85 din Constituție reglementează explicit dizolvarea ca sancțiune pentru un Parlament inactiv, sub aspectulimposibilității formării Guvernului și sub aspectul blocării procedurii de adoptare a legilor timp de 3 luni. Dizolvarea poate opera doar dacă inactivitatea îi este imputabilă Parlamentului, nu și dacă îi este imputabilă altor autorități publice și actori politici (*e.g. *lipsa desemnării unui candidat la funcția de Prim-ministru de către Președintele Republicii, omisiunea candidatului la funcția de Prim-ministru de a cere votul de încredere al Parlamentului asupra programului de activitate și întregii liste a Guvernului, omisiunea Președintelui Republicii de a promulga legile votate de Parlament).”*

Relevanța instituției autodizolvării Parlamentului pentru sistemul constituțional al Republicii Moldova

Instituția autodizolvării Parlamentului trebuie privită ca unul din mecanismele, care pot, în situații de criză, contribui la deblocarea crizelor constituționale și soluționarea conflictelor juridice de natură constituțională prin recurgerea la alegeri parlamentare anticipate. Dat fiind că există riscul constant ca iarăși să se manifeste paralizia constituțională în rezultatul conflictului dintre ramurile puterii în stat, existența unei asemenea instituții ar putea reprezenta un mecanism suplimentar care oferă posibilitatea de a depăși o criză constituțională. Totodată, cunoscând cultura politică joasă a clasei politice autohtone, există riscul că această instituție să reprezinte un instrument prin care să fie provocată instabilitatea constituțională, care ar putea genera mai multe crize constituționale și politice. Analizând avantajele și riscurile, este necesar de stabilit un mecanism constituțional, care să asigure un minim echilibru. În cazul în care va fi necesară o majoritate calificate de două treimi sau chiar de trei cincimi pentru a declanșa autodizolvarea Parlamentului, există riscul ca această instituție să fie una imposibil de aplicat în situații de blocaje constituționale. Pe de altă parte, dacă va fi prevăzută cerința unei majorități simple, există riscul ca această instituție să fie aplicată prea des, în calitate de metodă politică prin care să fie declanșate cu ușurință alegeri anticipate strict conform unor interese politico-electorale de moment și nu ca un instrument de rezolvare a conflictelor juridice de natură constituțională.

Un alt avantaj constă în faptul că această atribuție ar putea contribui la creșterea puterii legislativului și a responsabilității de a lua decizii de sinestătător și de a nu fi impuse asemenea decizii prin voința politică a altor instituții.

În baza celor expuse, analizând experiența mai multor state europene, dar și practica constituțională a Republicii Moldova, instituția autodizolvării ar putea de-

veni un mecanism util, care poate fi aplicat în situații extreme. Din această perspectivă, este necesară o prevedere expresă în Constituție.

Totodată, pentru a face această decizie legitimă și credibilă, care nu ar putea fi exploatată în manieră politicianistă, se recomandă stabilirea cerinței de a avea o majoritate calificată de două treimi după modelul Poloniei, Kosovo, ceea ce ar reprezenta o garanție că există un consens larg privind chestiunea autodizolvării Parlamentului.

Referințe bibliografice:

1. https://constitutii.files.wordpress.com/2013/01/mk014en.pdf
2. https://constitutii.files.wordpress.com/2013/02/croatia.pdf
3. https://constitutii.files.wordpress.com/2013/02/austria.pdf
4. https://constitutii.files.wordpress.com/2013/01/polonia.pdf
5. https://www.idea.int/sites/default/files/publications/dissolution-of-parliament-primer.pdf
6. https://constitutii.files.wordpress.com/2013/02/cipru.pdf
7. https://constitutii.files.wordpress.com/2013/01/lituania.pdf
8. Ziarul ”Moldova Suverană”, 14.10.1993
9. https://www.constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotariri&docid=370&l=ro
10. https://www.constcourt.md/ccdocview.php?tip=decizii&docid=920&l=ro

CREAREA DREPTULUI: ÎNTRE LEGIFERARE ȘI NORMARE

CREATING LAW: BETWEEN LEGISLATING AND NORMING

CZU: 340.13 **DOI:** https://doi.org/10.59295/ssdoed2024.38

Matei LAZĂR[1]

ABSTRACT. *The article contains a brief study on the problem of creating law as a distinct activity of the state, in order to identify the essence of this activity and the ways to achieve it. In particular, in the article is analyzed the distinction between the lawmaking activity and the normative activity of the state, stressing the need to delineate and know in detail the legislative process and the normative process of the state authorities.*

Keywords: *law, creation of law, normative acts, lawmaking, legislative activity, regulation, normative activity.*

REZUMAT. *Articolul cuprinde un studiu succint asupra problemei creării dreptului ca activitate distinctă a statului, în vederea identificării esenței acestei activități și a modalităților de realizare. În special, se pune accentul pe deosebirea dintre activitatea de legiferare și activitate normativă a statului, subliniindu-se necesitatea delimitării și cunoașterii în detalii a procesului legislativ și a procesului normativ al autorităților statului.*

Cuvinte-cheie: *drept, creare a dreptului, acte normative, legiferare, activitate legislativă, normare, activitate normativă.*

Pentru orice stat de drept problema *creării dreptului* reprezintă sau trebuie să reprezinte cel puțin o problemă centrală de un interes major, întrucât anume de la ea pornește ordinea de drept din cadrul statului și a societății.

În esență, *crearea dreptului* presupune foarte succint *crearea normelor de drept*, *crearea dreptului pozitiv* sau *crearea actelor normative* ca izvoare ale dreptului. Desigur, în literatura de specialitate, atestăm și diferite definiții conform cărora *crearea dreptului* este înțeleasă ca: „o activitate procedurală organizată a organelor de stat, orientată spre crearea normelor de drept sau spre recunoașterea/sancționarea regulilor de conduită ce funcționează deja în societate” [1, p. 410]; „activitatea organelor de stat orientată spre adoptarea, modificarea sau abrogarea normelor juridice” [2, p. 297]; „o activitate desfășurată cu precădere de către autoritățile statului, orientată spre adoptarea, modificarea sau abrogarea normelor juridice” [3, p. 288]; „o activitate a organelor de stat și a funcționarilor acestora în rezultatul căreia voința poporului (a clasei, a grupului social) se transpune în lege, se exprimă într-un anumit izvor de drept și constă în elaborarea, modificarea și substituirea actelor normative” [4, p. 116].

[1] Matei LAZĂR, doctorand, Școala Doctorală Științe Juridice și Științe Economice, USM, https://orcid.org/0000-0002-2794-3514; mateilazar34@yahoo.com

Din toate aceste definiții, devine limpede că *crearea dreptului* presupune atât un proces, cât și rezultatul acestuia, materializat în acte normative intrate în vigoare. Pornind de la aceasta, trebuie să recunoaștem că *crearea dreptului* (numită și *elaborarea dreptului* [5, p. 339]) reprezintă o activitate a statului (numită de cele mai multe ori *activitate normativă* [5, p. 339; 6, p. 215]) prin care se realizează una din funcțiile fundamentale ale acestuia – *funcția legislativă* (celelalte două fiind: executivă și judecătorească). În acest sens, cercetătorii subliniază că *crearea dreptului* reprezintă una dintre cele mai importante funcții ale unui stat [7, p. 4].

Evident, nu putem nega acest fapt, de aceea pare straniu de ce foarte puțini cercetători sunt preocupați de problema *creării dreptului* ca subiect de cercetare științifică, în timp ce, în plan practic, autoritățile statului sunt activ și în continuu implicate în *activitatea normativă* a acestuia. În esență, acest moment denotă gradul insuficient de fundamentare științifică a activității normative a statului, ceea ce se răsfrânge destul de negativ în cele din urmă asupra calității actelor normative [8, p. 6]. Pe cale de consecință, susținem și noi necesitatea investigării complexe, aprofundate și continue a acestui subiect. Doar că interesul nostru științific se axează în mare parte pe identificarea și explicarea modalităților concrete de *creare a dreptului*, care la moment sunt menționate în doctrină în număr de două: *legiferarea* (*activitatea legislativă*) și *normarea* (*activitatea normativă*).

Așadar, în încercarea de a dezvolta acest subiect, ținem pentru început să precizăm esența *funcției legislative* a statului, care în literatura de specialitate, a fost definită după cum urmează: „activitatea statului care are ca obiect stabilirea de norme generale, de conduită umană, obligatorii şi cu aplicare repetată” [9, p. 39]; „edictarea de norme juridice, general obligatorii pentru întreaga societate şi pentru toate organele statului, a căror respectare este asigurată prin forţa de constrângere a statului” [10, p. 56]; „edictarea de norme juridice, obligatorii pentru subiectele de drept la care se referă, precum şi pentru executiv, care răspunde de asigurarea realizării legii, îndeosebi în calitate de titular al forţei de constrângere a statului, iar, în caz de litigii, şi pentru puterea judecătorească” [11, p. 29; 12, p. 155].

Pornind de la aceste definiții, se poate desprinde că *funcția legislativă* a statului este realizată prin intermediul *activității de legiferare* (*activități legislative* – e.n.), dată în competența unor autorități publice concrete [13, p. 31]. Evident, în acest caz vorbim despre Parlament, recunoscut la nivel constituțional ca fiind „unica autoritate legiuitoare a ţării” (art. 61 alin. (1) din *Constituția României* [14]) sau „unica autoritate legislativă a statului” (art. 60 alin. (1) din *Constituția Republicii Moldova* [15]).

În cea mai mare parte, teoria generală a dreptului promovează anume această idee. În acest sens, prof. N. Popa susține că „elaborarea normelor juridice, *crearea dreptului* are loc, în principal, prin *activitatea normativă* a organelor de stat, denumite „autorități legiuitoare”, „legiuitor” sau „legislator” [7, p. 215]. Interesant este că prin această afirmație, dl profesor nu reduce *crearea dreptului* doar la *activitatea*

normativă a autorității legiuitoare, întrucât subliniază că „în principal" această activitate revine acestei autorități. Prin urmare, *crearea dreptului* se realizează nu doar de către autoritatea legiuitoare.

Dincolo de aceasta, tot în materia teoriei generale a dreptului, se susține că „*funcția legislativă* este exercitată de Parlament, Guvern și alte organe centrale ale administrației publice stabilite prin lege și desemnate sub denumirea de *putere legislativă*. Aceste organe nu intervin, în același fel, în exercitarea *funcției legislative*, dar fiecare dintre ele are atribuții distincte, toate în ansamblu îndeplinind *funcția de legiferare*" [5, p. 338]. Este greu de acceptat în totalitate această afirmație, întrucât ea vădit contrastează cu norma constituțională citată mai sus, potrivit căreia Parlamentul este „unica autoritate legiuitoare a țării", anume el fiind și unicul exponent al puterii legislative a statului. Aceasta nu înseamnă însă că în activitatea de exercitare a *funcției legislative* a statului nu se implică și alte autorități ale acestuia, mai ales Guvernul (dar care este un exponent exclusiv al puterii executive), care au competențe destul de restrânse și concrete în acest sens (pentru detalii a se vederea V. Arnăut [16, p. 263]).

Într-o manieră asemănătoare opinează și prof. I. Craiovan, care susține că „*elaborarea normelor juridice* are loc în principal prin *activitatea normativă* a organelor de stat, mai ales în statul democratic, prin *activitatea normativă* a Parlamentului și a Guvernului, activitate ce se finalizează prin adoptarea de acte normative. În felul acesta, *activitatea normativă* este una din modalitățile fundamentale de realizare a activității de stat, a funcțiilor statului, este o activitate creatoare de drept, potrivit necesităților dictate de evoluția societății. *Activitatea normativă* a organelor statului se desfășoară în conformitate cu atributele, competențele pe care acestea le au și care sunt stabilite, în primul rând în Constituție și apoi și în alte legi" [17, p. 263].

Observăm în această afirmație că dl profesor atribuie *activitatea normativă* doar la două autorități ale statului: Parlamentul și Guvernul, competențele cărora în acest sens fiind reglementate de Constituție și alte legi. Evident, aceștia nu sunt singurii subiecți ai *activității normative,* după cum vom vedea mai jos. Un al alt moment important ce poate fi desprins din această afirmație este ideea că „*activitatea normativă* este una din modalitățile fundamentale de realizare a activității de stat, a funcțiilor statului". Astfel, obsevăm că în cazul dat *activitatea normativă* nu mai poate fi identificată cu o funcție distinctă, importantă a statului (adică cu *funcția legislativă*). Ea presupune un instrument folosit pentru realizarea altor funcții ale statului.

Așadar, pornind de la ideile desprinse din doctrina românească putem conchide că în cadrul acesteia, *activitatea creatoare de drept* sau *activitatea normativă* a statului ca categorii juridice sunt foarte difuz explicate. Dacă la nivelul teoriei generale a dreptului, acest moment pare a fi neobservabil (și, în linii generale, acceptabil), la nivelul diferitor ramuri de drept (în special, dreptul constituțional și dreptul administrativ) lucrurile stau cu totul altfel, întrucât în cadrul acestora deja este vorba despre competențe concrete ale diferitor autorități ale statului care au caracter normativ.

Din perspectiva dată, considerăm cu mult mai justă distincția realizată în lucrările științifice semnate de autori moldoveni și ruși, în care pentru desemnarea proceselor legate de *crearea dreptului*, adică a normelor juridice și a actelor normative ca izvoare formale ale acestora, sunt folosite două noțiuni de bază distincte – *legiferarea* și *normarea* [8, p. 4].

Noțiunea de *legiferare* se utilizează pentru desemnarea procesului general de adoptare a actelor juridice, indiferent de tipul acestora (de altfel, la fel ca și în doctrina românească [17, p. 263]), iar noțiunea de *normare* – doar pentru adoptarea actelor normative subordonate legilor [18, p. 49]. Totodată, unii autori consideră că, pentru legi și actele normative subordonate legilor, este bine venită folosirea termenului *legiferare,* iar, în cazul actelor adoptate de către organele municipale, de către conducătorii organelor neguvernamentale, persoanelor juridice, este favorabilă aplicarea termenului de *normare* [19, p. 47].

În pofida acestor păreri răzlețe, dominantă rămâne a fi distincția menționată mai sus. Astfel că a devenit tradițional (mai ales, în mediul academic rusesc) ca noțiunea de *activitate normativă* să desemneze activitatea ministerelor și autorităților administrației publice orientate spre adoptarea, modificarea sau abrogarea actelor normative cu caracter administrativ (subordonate legii), adică activitate normativă departamentală. Așadar, *crearea dreptului*, în funcție de semnificația actelor adoptate, cuprinde două segmente distince: *legiferarea* și *activitatea normativă (normarea)*. *Legiferarea* reprezintă procesul de creare a actelor legislative de către autoritatea legislativă supremă a statului (legiuitor), care presupune o procedură specială – etape ale procesului legislativ, în timp ce *normarea* prevede, la rândul ei, *activitatea normativă* a autorităților publice și a funcționarilor din cadrul acestora [20, p. 377].

Reflectând asupra acestor momente, putem conchide că *activitatea normativă* (normarea) nu poate și nici nu trebuie să fie redusă la *activitatea legislativă* (legiferarea) a statului, sau invers, cel puțin din câteva considerente [21, p. 117]:

- în primul rând, *activitatea legislativă* presupune, în sensul său strict, elaborarea și adoptarea legilor ca tip de distinct de acte normative, în timp ce *activitatea normativă* presupune elaborarea și adoptarea tuturor celorlalte acte normative care constituie izvoare de drept (de obicei acestea fiind acte administrative normative);
- în al doilea rând, *activitatea legislativă* poate fi realizată doar de către unica autoritate legiuitoare a țării, în timp ce *activitatea normativă* poate fi realizată de toate celelalte autorități ale statului cu competențe normative (din rândul cărora fac parte Guvernul, autoritățile publice centrale de specialitate, autoritățile publice locale etc.);
- în al treilea rând, pornind de la cele două momente, trebuie să recunoaștem că ambele tipuri de activități se realizează în mod diferit sub aspectul etapelor, regulilor procedurale, principiilor, termenilor, subiecților implicați etc.;
- în fine, un moment nu mai puțin important este că prin *activitatea legislativă* sunt create norme primare de drept, în timp ce prin *activitatea normativă* se asigură

doar cadrul normativ necesar pentru organizarea aplicării și aplicarea nemijlocită a normelor primare de drept. Pe cale de consecință, *activitatea normativă* poate fi verificată prin exercitarea controlului legalității de către puterea judecătorească, în timp ce *activitatea legislativă* poate fi supusă doar controlului constituționalității realizat de către Curtea Constituțională.

În concluzie, subliniem că atât *legiferarea (activitatea legislativă),* cât și *normarea (activitatea normativă)* se desfășoară în cadrul unor procese distincte: *procesul legislativ* și *procesul normativ*, care dispun de caracteristici și reguli distincte, cunoașterea cărora este extrem de necesară în perioada contemporană, când statul are o obligație extrem de importantă – asigurarea calității cadrului său normativ și a securității juridice a raporturilor sociale la nivelul societății.

Referințe bibliografice:

1. Венгеров А.Б. *Теория государства и права*. Москва, 2000. 528 p.
2. Матузов Н.И., Малько А.В. *Теория государства и права*. Москва, 2001. 776 p.
3. Балтаг Д. *Общая теория права*. Курс лекций. Кишинев: Centrul Editorial ULIM, 2009. 395 p.
4. Бужор В., Бужор Т. *Общая теория права и государства*. Кишинэу, 2003. 182 p.
5. Vonica R.P. *Introducere generală în drept.* București: Lumina Lex, 2000. 599 p.
6. Popa N. *Teoria generală a dreptului.* București, 1996. 334 p.
7. Costachi Gh., Butucea E. *Crearea dreptului în statul de drept.* În: Jurnalul Juridic Național: teorie și practică, 2020, nr. 2, p. 4-9.
8. Костаки Г., Бутучя Е. *Правотворчество и нормотворчество: сущность и соотношение понятий*. În: Закон и жизнь, 2013, № 7, p. 6-10.
9. Monac C. *Parlamentul şi securitatea naţională.* Bucureşti: Regia Autonomă „Monitorul Oficial", 2006. 346 p.
10. Hlipcă P. *Activitatea legislativă a statului: esenţă şi particularităţi.* În: Legea şi Viaţa, 2008, nr. 9, p. 38-43.
11. Muraru I., Constantinescu M. *Ordonanţa Guvernamentală: doctrină şi jurisprudenţă.* Bucureşti: Lumina Lex, 2000. 175 p.
12. Muraru I., Tănăsescu E.-S. *Drept constituțional și instituții politice.* Ed. a 13-a. Vol. II. București: C.H. Beck, 2009. 290 p.
13. Arnăut V. *Legiferarea și funcția legislativă a Parlamentului.* În: Supremația Dreptului (Ucraina), 2017, nr. 4, p. 29-35.
14. *Constituţia României* din 21 noiembrie 1991 (revizuită în 2003). În: MO al României, nr. 233 din 21.11.1991. Republicată în MO, nr. 767 din 31 octombrie 2003.

15. *Constituția Republicii Moldova,* nr. 1 din 29.07.1994. În: Monitorul Oficial, nr. 1 din 12.08.1994 (versiune în vigoare la 14.01.2019).
16. Arnăut V. *Procesul legislativ: reglementări naţionale şi de drept comparat.* Teză de doctor în drept. Chişinău, 2019. 151 p.
17. Craiovan I. *Tratat elementar de teoria generală a dreptului.* București: All Beck, 2001. 384 p.
18. Москалькова Т.Н., Черников В.В. *Нормотворчество:* научно-практическое пособие. Москва: Проспект, 2011. 448 p.
19. Шамаров В.М. *К вопросу о содержании понятия «правотворчество» в учебной юридической литературе*. В: Вестник Екатеринского института, 2012, № 2 (18), p. 45-53.
20. Оксамытный В.В. *Теория государства и права*: Учебник. Москва, 2004. 511 p.
21. Lazăr M. *Legiferarea și normarea ca modalități de creare a dreptului.* În: Scientific Collection «InterConf», (68): with the Proceedings of the 3rd International Scientific and Practical Conference «Experimental and Theoretical Research in Modern Science» (July 26-28, 2021). Kishinev, Moldova: Giperion Editura, 2021, p. 112-118.

JURISPRUDENȚA CA IZVOR DE DREPT: DILEME NORMATIVE ȘI DOCTRINARE

CASE LAW AS A SOURCE OF LAW: NORMATIVE AND DOCTRINAL DILEMMAS

CZU: 340.12 **DOI:** https://doi.org/10.59295/ssdoed2024.39

Eugen BUTUCEA[1]

ABSTRACT. *The article contains a study of the place and value of case law in the system of sources of law. As a result of the analysis of several doctrinal opinions, the author argues that case law is not a source of law, it is an important source of uniform interpretation of law by the judiciary in the context of the dispensation of justice.*

***Keywords**: source of law, formal source, material source, case law, judicial precedent, judicial practice, judicial system, interpretation.*

REZUMAT. *Articolul cuprinde un studiu asupra locului și valorii jurisprudenței în sistemul izvoarelor de drept. În rezultatul analizei mai multor opinii doctrinare, autorul argumentează ideea că jurisprudența nu este un izvor de drept, ea reprezintă un izvor important de interpretare uniformă a dreptului de către sistemul judiciar în contextul înfăptuirii justiției.*

***Cuvinte-cheie:** izvor de drept, izvor formal, izvor material, jurisprudență, precedent judiciar, practică judiciară, sistem judiciar, interpretare.*

Pentru a fi respectat, dreptul trebuie să-şi găsească consacrare într-o anumită formă, într-o anumită modalitate de exprimare [1, p. 172]. În teoria dreptului şi în ştiinţele juridice de ramură, modalităţile de exprimare a conţinutului dreptului sunt cunoscute sub denumirea de *izvoare/surse ale dreptului* (Hegel [2, p. 242] citat de N. Popa [3, p. 152].

Însăși noţiunii de *izvor de drept* îi sunt recunoscute două accepţiuni: izvor de drept în sens material (*izvoare materiale* sau *reale*) şi izvor de drept în sens formal (*izvoare formale*, forme de exprimare a normelor de drept) [4, p. 107-108].

Izvoarele materiale desemnează faptul social, forţele creatoare sau factorii care configurează dreptul, acele „dat”-uri ale dreptului, realităţi exterioare acestuia şi care determină acţiunea legiuitorului sau care dau naştere unor reguli izvorâte din necesităţile practice [3, p. 152]. Sunt considerate *izvoare materiale*: *factorii de configurare a dreptului* (mediul/cadrul natural, cadrul social-economic, istoric, etnic, naţional, cadrul politic, cultural-ideologic, factorul internaţional şi factorul uman), *dreptul natural, raţiunea umană* și *conştiinţa juridică* [4, p. 107].

[1] Eugen BUTUCEA, doctorand, Școala doctorală Științe Juridice și Științe Economice USM, ORCID: https://orcid.org/0000-0002-5587-5942; salubrisgrup@yahoo.com

La rândul lor, *izvoarele formale* au în vedere mijlocul cu ajutorul căruia se exprimă izvoarele materiale, forma exterioară pe care o îmbracă dreptul în ansamblul normelor sale, modalităţile prin care conţinutul perceptiv al normei de drept devine regulă de conduită şi se impune ca model de urmat în relaţiile dintre oameni [4, p. 107]. *Izvoarele formale* ale dreptului – impuse de evoluţia de până acum a dreptului – sunt: obiceiul juridic, *jurisprudenţa* (denumită uneori *practică judiciară* sau *precedent judiciar*), doctrina, contractul normativ şi actul normativ [1, p. 173].

Calitatea *jurisprudenței* de a fi izvor al normelor juridice, a fost și continuă a fi un subiect destul de controversat nu doar în literatura autohtonă. Din acest considerent, unii cercetători au atribuit-o la categoria *izvoarelor discutabile* ale dreptului, de rând cu *obiceiul juridic* și *doctrina* [5, p. 25] (categorie distinctă față de *izvoarele certe* ale dreptului: *actele normative* și *tratatele internaționale*).

Desigur, în acest caz nu avem în vedere sistemul *common law* (numit și anglo-saxon), în care, spre deosebire de sistemul de drept continental (numit și romano-germanic), *precedentul judiciar* este alături de *cutumă* principalul izvor de drept, chiar dacă rolul lor este într-o treptată descreștere în favoarea legii [6, p. 156].

Cu titlu de concretizare, subliniem că *jurisprudența* în *sistemul continental* este o sursă secundară de drept. Rolul său este de a aplica o lege generală și abstractă la o situație specifică, adică de a interpreta legea, care este sursa primară de drept. Funcția sa nu este de a constrânge instanțele de judecată, ci de a le ghida [7, p. 234]. *Common law* însă se bazează pe *jurisprudență* și urmează un raționament invers, de la particular la general, plecând de la un caz concret pentru a forma o regulă aplicabilă în alte cazuri. El se bazează pe lipsa/insuficiența legilor scrise, ceea ce justifică rolul creator pe care îl are judecătorul [8, p. 21-22].

În pofida acestei distincții clare, totuși problema *jurisprudenței* ca izvor de drept necesită și în continuare de a fi analizată și dezvoltată (în sistemul continental), mai ales datorită faptului că, în ultima perioadă, acest statut este fundamentat pe caracterul obligatoriu al hotărârilor Curții Europene a Drepturilor Omului. Totodată, în paralel, accentuată devine și problema *jurisprudenței constituționale*, care la fel tinde spre asimilarea rolului de izvor de drept [9; 10, p. 64], ceea ce justifică o dată în plus necesitatea aprofundării subiectului.

În vederea realizării acestui deziderat, pentru început considerăm a fi necesar de a distinge însăși sensul noțiunii de *jurisprudență.* Din punct de vedere etimologic, termenul derivă din lat. *juris* (drept) şi *dictio* (pronunţare) [1, p. 173], semnificând „pronunțarea dreptului" pe care o face judecătorul. Initial însă, într-un înțeles arhaic, aceasta desemna „știința dreptului" sau, mai exact, „știința practică a dreptului" [11, p. 344].

Ca izvor de drept formal – în sistemele juridice care o consacră ca atare – *jurisprudenţa* include experienţa practică a organelor judecătoreşti care aplică dreptul la cazuri concrete [12, p. 31-38]. Astfel, în accepțiunea ei cea mai cuprinzătoare, *jurisprudența* este alcătuită din totalitatea hotărârilor pe care instanțele, de toate gradele, le dau în cauzele ce le-au soluționat [13, p. 24].

În opinia corectă a unor cercetători [5, p. 32], „atunci când se abordează chestiunea *jurisprudenței* ca izvor de norme juridice, trebuie ca, pe de o parte, să se aibă în vedere o accepțiune restrânsă a acestei noțiuni, aceea de totalitate a hotărârilor date într-o anumită materie și nu în general, iar, pe de altă parte, nu trebuie de avut în vedere o anumită practică izolată, a aceleiași instanțe ori a altor instanțe, ci o practică constantă – fixată spre o anumită soluție – și generalizată". Caracterul constant al *jurisprudenței* evocă faptul că ea se formează în timp, asemeni cutumei, cu care, de altfel, a și fost asemănată, spunându-se uneori că jurisprudența este o „cutumă savantă".

Așadar, *jurisprudența* presupune o anumită continuitate și consecvență în interpretarea și aplicarea legii (normelor juridice) într-un anumit fel sau, altfel spus, presupune formarea unui „obicei" al instanțelor în a interpreta și, în consecință, a aplica legea într-un anume fel. Sub acest aspect, se consideră că în măsura în care am recunoaște *jurisprudenței* valoarea de izvor de drept, el ar fi, cu precădere sau chiar în exclusivitate, doar un *izvor de interpretare* [5, p. 33] și nicidecum de creare a dreptului.

Explicația în acest sens este destul de simplă. De exemplu, dacă potrivit practicii judiciare un anumit act juridic este considerat nul din motive neprevăzute expres de lege, toate actele de același fel, încheiate ulterior, trebuie declarate nule de către instanțe în virtutea *jurisprudenței* existente. Implicit însă, această *jurisprudență* își va răsfrânge efectele și asupra raporturilor viitoare ale persoanelor fizice și juridice deoarece acestea vor fi oprite (implicit), sub sancțiunea nulității, să încheie acte de genul aceluia care a fost declarat nul de către instanțe în cursul unor procese anterioare. Dar, nici acest mod de a privi *jurisprudența* nu curmă orice discuție și nu este la adăpost de orice observație, fiindcă și pe mai departe ne putem întreba [5, p. 32]: cum anume ar putea părțile să cunoască practica instanțelor, chiar dacă aceasta este uniformă, din moment ce, în mod obișnuit, ea nu se publică oficial asemeni actelor normative; cine poate garanta părților, care s-au conformat *jurisprudenței*, că instanțele nu își vor schimba practica până la data judecării pricinii lor ori că instanța ce va judeca pricina nu va pronunța o hotărâre potrivnică practicii; va putea oare judecătorul să motiveze hotărârea ce o dă într-o anumită cauză invocând *jurisprudența*; va putea fi atacată o hotărâre judecătorească pe motiv că ea nu este conformă *jurisprudenței* etc.?

Toate aceste momente explică în mare parte opinia majoritară promovată în doctrina românească (în special), conform căreia *jurisprudența* **nu reprezintă izvor al dreptului**, mai ales pe considerentul că organul de judecată este abilitat de a soluționa pricina cu care a fost sesizat, prin aplicarea normelor de drept la situația de fapt pe care a fixat-o cu ajutorul probelor administrate, și nu atribuția de a edicta asemenea norme [14, p. 39].

Pe de altă parte, este bine știut că prin hotărârile judecătorești se pronunță soluții de speță, care produc efecte numai față de părțile din procesul în care a fost

pronunțată, potrivit principiului relativității, soluții ce sunt incompatibile cu natura de izvor de drept, care reprezintă o normă generală, opozabilă tuturor [14, p. 39].

În opinia specialiștilor [14, p. 39], de *lege lata*, argumentul care se opune recunoașterii calității de izvor de drept pentru *practica judiciară* îl reprezintă chiar dispozițiile constituționale, care stabilesc că „judecătorii sunt independenți și se supun numai legii" (art. 124 alin. (3) din *Constituția României* [15]). Or, aceasta înseamnă, implicit, că ei nu trebuie să se supună și *jurisprudenței* [5, p. 33].

În Legea Fundamentală a Republicii Moldova nu atestăm o astfel de dispoziție, ceea ce nu înseamnă că judecătorii moldoveni nu sunt obligați să se supună legii. În acest sens, pornind de la prevederile art. 115 alin. (4) din *Constituția Republicii Moldova* (care statuează: „Organizarea instanţelor judecătoreşti, competenţa acestora şi procedura de judecată sînt stabilite prin lege organică") [16], *Legea cu privire la statutul judecătorului* nr. 544/1995 [17] prevede în art. 1 alin. (2) și (3) următoarele: „(2) Judecătorul este persoana învestită constituţional cu atribuţii de înfăptuire a justiţiei, pe care le execută **în baza legii**. (3) Judecătorii instanţelor judecătoreşti sînt independenţi, imparţiali şi inamovibili şi **se supun numai legii**." Așadar, și în legislația noastră nu este prevăzută obligativitatea supunerii judecătorilor *jurisprudenței*, ceea ce confirmă faptul că ultima nu poate fi considerată un izvor de drept.

Desigur că nimic nu se opune procedeului ca un judecător să ia în considerare, în speța pe care o judecă, o soluție dată anterior, de aceeași instanță, într-un proces analog, însă această soluție, chiar dacă ar influența mai multe procese, nu se transformă într-o normă obligatorie, astfel încât nu poate fi și creatoare de drept [18, p. 36].

Din acest considerent, *jurisprudența* este catalogată la categoria *izvoarelor interpretative*, alături de *doctrină*, întrucât nu creează norme noi, ci doar le interpretează pe cele existente, în timp ce *legea* și *cutuma* sunt considerate izvoare creatoare, deoarece anume acestea creează norme noi [19, p. 146].

O opinie distinctă în acest sens, a expus N. Șandrovschi**,** potrivit căruia „dacă recunoaștem *jurisprudenței* calitatea creatoare a normelor de drept, atunci precedentul va avea același statut, aflându-se la originea *jurisprudenței*. O remarcă este necesară. Recunoașterea precedentului nu trebuie făcută în opoziție cu legea. Acesta trebuie să acționeze doar în cazul în care legea nu reglementează raportul material litigios sau este obscură și să fie creat doar conform principiilor generale ale sistemului de drept. De cele mai dese ori, *precedentul* va apărea în calitatea sa de creator al normelor juridice, atunci când instanțele vor aplica *analogia dreptului*. În toate celelalte cazuri, *precedentul* trebuie să fie învestit cu valoare interpretativă și de unificare a jurisprudenței" [20, p. 34]. Așadar, în opinia autorului citat, totuși *jurisprudența* poate fi ca excepție creatoare de drept atunci când judecătorul este nevoit să recurgă la aplicarea *analogiei dreptului* ca procedeu juridic. În ceea ce ne privește, considerăm că și în această situație *jurisprudența* rămâne a fi un izvor interpretativ și nicidecum creator de drept, deoarece în esență judecătorul prin aplicarea *analogiei dreptului* interpretează principiul fundamental al dreptului (corespunzător) în așa

manieră încât acesta să permită soluționarea cauzei deduse în fața sa, dar nu creează o normă de drept distinctă.

Dincolo de ideile de mai sus, autorul citat a propus și o definiție a *jurisprudenței*, văzând-o ca „totalitatea de hotărâri judecătoreşti pronunţate în cadrul unui sistem judiciar, caracterizată prin soluții similare în litigii similare, derivate din precedentele obligatorii sau interpretative emise de instanța judecătorească supremă, repetate o perioadă suficientă de timp pentru crearea unui sistem unic" [20, p. 34].

Așadar, observăm că definiția pune un accent distinct pe factorul principal creator al *jurisprudenței* – instanța supremă. În opinia noastră, acest moment prezintă importanță, întrucât anume datorită instanței supreme se poate asigura continuitatea și consecvența în interpretarea și aplicarea legii de către sistemul judiciar. Acest moment însă nu trebuie înțeles ca fiind un argument/temei suficient pentru recunoașterea *jurisprudenței* ca izvor de drept.

Ca urmare a celor menționate, admitem, alături de alţi autori [1, p. 175; 21, p. 159-162], că valoarea *jurisprudenței* în dreptul romano-germanic se conturează în funcţie de trei reguli fundamentale: obligaţia judecătorului de a judeca (indiferent de existența sau calitatea legii); interdicţia de a legifera, de a se pronunţa pe calea unor decizii generale; relativitatea lucrului judecat.

Așadar, mai întâi, judecătorul trebuie să judece chiar dacă legea este lacunară. Cu toate acestea, se consideră că sistemul de drept nu admite lacune, căci orice situaţie socială trebuie să fie reglementată, dacă nu de o normă legală, cel puţin de un principiu fundamental.

Prin urmare, în sistemul romano-germanic, rolul creator al *jurisprudenţei* este subordonat legii. Teoretic, judecătorul nu poate adăuga sistemului juridic o normă nouă, el doar descoperă o normă existentă, implicit, în sistem [21, p. 161]. El nu procedează ca judecătorul englez, formulând un principiu, ci se declară legat de un principiu care există deja şi căruia îi face aplicaţia. Diferenţa faţă de dreptul anglo-saxon este că *precedentul* astfel creat nu este obligatoriu, ci are doar valoare persuasivă. Judecătorul nu este obligat să aplice în speţele similare principiul ce constituie *ratio decidendi* al unei decizii anterioare. În mod practic însă, el se va sprijini pe acest principiu, deşi nu poate invoca *jurisprudenţa* anterioară ca pe un temei juridic al noii decizii. El va invoca principiul ca fiind inerent sistemului şi nu ca fiind creat de practica judiciară [21, p. 161].

În al doilea rând, potrivit principiului separaţiei puterilor în stat, doar Parlamentul poate legifera. Prin urmare, a recunoaşte *jurisprudenţei* caracterul de izvor de drept, înseamnă a încălca acest principiu fundamental. În acest sens, pentru a evita imixtiunea judecătorului în exerciţiul funcţiei legislative a Parlamentului, legislaţia din ţările sistemului romano-germanic interzice judecătorului să se pronunţe pe calea unor dispoziţii generale sau reglementare.

În al treilea rând, în sistemele de drept romano-germanice, hotărârea judecătorească se bucură doar de autoritatea relativă a lucrului judecat, ceea ce înseamnă că

decizia nu este obligatorie decât în cauza în care a fost pronunţată *(res iudicata inter partes tantum ius facit).* Această regulă este de o importanţă fundamentală, deoarece judecătorul nu este obligat să dea aceeaşi soluţie într-o altă cauză. El nu este legat în viitor nici de propria practică, nici de practica instanţelor superioare, ceea ce duce la concluzia că *precedentul* nu are nicio valoare juridică obligatorie, el bucurându-se doar de o *autoritate intelectuală* [21, p. 162]. În această lumină, *jurisprudenţa* nu poate avea un rol creator, altfel, spus, nu poate fi izvor de drept.

Cu toate acestea, în doctrină, rolul creator al *jurisprudenței* este văzut printr-o altă prismă. Acesta este sintetizat prin identificarea unor funcții spontane (neorganizate) ale *jurisprudenței*, grupate în raport cu rezultatul lor după cum urmează [5, p. 34-35]:

-*funcția de interpretare* a normelor de drept, care are un caracter creator, fiindcă dezvăluie înțelesul real al normelor juridice, înțeles care poate avea un aport decisiv în aplicarea legii într-un mod cât mai apropiat atât față de realitatea faptelor, cât și de intenția legiuitorului;

-*funcția de particularizare* sau, după caz, de întregire a conținutului normelor juridice cu prevederile normelor generale și de aplicare, în lipsa oricărei norme, a regulilor ce se degajă din conținutul principiilor generale ori speciale ale dreptului;

-*funcția de adaptare și extensie* a textelor de lege la realitatea și evoluția relațiilor sociale.

După cum se poate observa în cazul tuturor acestor așa-numite funcții, în cele din urmă, nu este vorba de altceva decât de o interpretare a legii.

Realizarea acestor funcții, ce sunt impuse deopotrivă tuturor instanțelor, atât de realitățile legislative cât și de cele de fapt, nu poate fi lăsată însă la voia întâmplării, fiindcă înfăptuirea justiției, pentru a se bucura de credibilitate, trebuie să aibă coerență și continuitate. Sub acest aspect anume jurisprudența instanței supreme, atunci când se fixează constant pe anumite soluții, reprezintă elementul cel mai potrivit să asigure coerența și continuitatea actului de justiție [5, p. 35].

Aşadar, conchid cercetătorii, *jurisprudența* nu înseamnă o practică izolată, ci una relativ generalizată și cu tendință de statornicie. Cu toate acestea însă, nici în aceste condiții ea nu creează norme de drept cărora judecătorul urmează să se supună așa cum potrivit normelor legale în vigoare acesta trebuie să se supună legii (moment enunțat ceva mai sus – e.n.). Așa fiind, se poate spune, eventual, că în darea horărârilor judecătorul (instanța) trebuie să aplice legea și să țină seama de soluțiile jurisprudențiale în materie. Aceasta deoarece, chiar dacă excludem jurisprudența din rândul izvoarelor nemijlocite ale dreptului – și o privim doar ca un izvor prin interpretare, așa cum frecvent este privită în literatura franceză, ea rămâne o realitate ce ține de domeniul ordinii de drept, o realitate ce nu poate fi ocolită, adeseori, decât cu riscul abaterii de la însuși spiritul legii [5, p. 35-36].

Din aceste reflecții desprindem destul de ușor ideea că *jurisprudența* nu reprezintă izvor de drept, întrucât nu creează dreptul (nu este competentă să o facă). Totodată însă, ea reprezintă principalul izvor de interpretare a dreptului, menit să asigure

aplicarea uniformă a acestuia ca exigență finală a principiului securității juridice într-un stat de drept [22, p. 7-8].

Astfel privită, *jurisprudența* din statele sistemului continental se apropie mult (sau trebuie să se aproprie) de statutul *jurisprudenței* Curții Europene a Drepturilor Omului. Interesant este sub acest aspect că nu există dispoziții în *Convenția Europeană a Drepturilor Omului* [23] care să oblige Curtea să își respecte propria *jurisprudență*. Totuși, ea a adoptat ca *uzanță* practica de a urma deciziile sale pronunțate în cauze judecate anterior și de a le aplica „învățămintele" în interesul securității juridice și al dezvoltării coerente a jurisprudenței sale privitoare la Convenție. Hotărârile adoptate în cauze individuale constituie în mod evident precedente, fiind de altfel imposibil de a pronunța o decizie într-un anumit caz individual care să fie concepută însă în așa fel încât să nu aibă aplicabilitate în alte cauze [24, p. 1115]. S-a arătat că această practică constituie un precedent de tip european, care se distinge de cel anglo-saxon, prin faptul că nu obligă a fi urmat, ci se prezintă ca o recomandare puternică în acest sens, cu excepția unui motiv valabil de a se îndepărta de la acesta [25, p. 33-34].

Reiterând ideea de mai sus, subliniem că pentru Republica Moldova este crucială o astfel de înțelegere a *jurisprudenței* și a rolului său pentru sistemul de drept. Cu regret însă, în legislația în vigoare atestăm o vădită distorsionare a ideii enunțate, moment de natură doar să creeze confuzii. Este vorba în acest context de prevederile art. 2 alin. (1) din *Codul de procedură civilă al Republicii Moldova* [26] care stabilesc că: „Procedura de judecare a cauzelor civile în instanţele judecătoreşti de drept comun este stabilită de Constituţia Republicii Moldova, de hotărîrile şi deciziile Curţii Europene a Drepturilor Omului, de hotărîrile Curţii Constituţionale, de prezentul cod şi de alte legi organice." Observăm deci că valoarea juridică a jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului și a jurisprudenței Curții Constituționale practic a fost egalată de către legiuitor cu valoarea Constituției, a Codului de procedură civilă și a altor legi organice, ceea ce în opinia noastră este absolut eronat.

Interesant este că în cazul celorlalte proceduri (contravențională, penală, administrativă), asemenea norme nu atestăm. Bunăoară, potrivit art. 2 alin. (1) din *Codul de procedură penală a Republicii Moldova* [27]*: „*Procesul penal se reglementează de prevederile Constituţiei Republicii Moldova, de tratatele internaţionale la care Republica Moldova este parte şi de prezentul cod."

Toate aceste momente în ansamblul lor ne determină să conchidem că problema valorii/forței juridice a *jurisprudenței* nu este una doar teoretică (după cum a fost până acum), ci a ajuns să fie chiar o problemă de tehnică legislativă, soluționarea căreia la nivel normativ devenind la moment absolut necesară și stringentă [28].

Referințe bibliografice:

1. Bădescu M. *Jurisprudența – izvor de drept.* În: Rolul jurisprudenţei în dezvoltarea noului drept român*,* Sesiunea anuală de comunicări ştiinţifice, 10

mai 2019. București, Institutul de Cercetări Juridice „Acad. Andrei Rădulescu”, p. 172-178.
2. Hegel *Principiile filosofiei dreptului.* Bucureşti: Editura Academiei RSR, 1969.
3. Popa N. *Teoria generală a dreptului*. Ed. a V-a. Bucureşti: C.H. Beck, 2014.
4. Bădescu M. *Teoria generală a dreptului*. Craiova: Sitech, 2018.
5. Reghini I., Diaconescu Ș., Vasilescu P. *Introducere în dreptul civil.* Ed. a II-a. Cluj-Napoca: Sfera juridică, 2008. 691 p.
6. Zlătescu V. D. *Panorama marilor sisteme conteporane de drept.* București: Continent XXI, 1994.
7. Lemieux Ch. *Jurisprudence et securite juridique: une perspective civiliste*. In: Revue de droit de l'Université de Sherbrooke, 29(1-2), 1998-1999, p. 223-243. [citat 20.08.2023]. Disponibil: https://www.usherbrooke.ca/droit/fileadmin/sites/droit/documents/RDUS/volume_29/29-12-lemieux.pdf.
8. Danileț C. *Studiu cu privire la unificarea practicii judiciare și asigurarea principiului securității raporturilor juridice în Republica Moldova*: Evaluare și propuneri. Chișinău: S.n., 2014. 56 p.
9. *Hotărîrea Curții Constituționale a Republicii Moldova nr. 33 din 10-10-2013 privind interpretarea articolului 140 din Constituţie (Sesizarea nr. 45b/2013).* În: Monitorul Oficial nr. 297-303 din 20.12.2013.
10. Iacub I. Interpretarea Constituției: între necesitate, limite și riscuri. În: Revista Națională de Drept, nr. 4-6, 2020, Ediție specială, p. 53-74.
11. Ghestin J., Goubeaux G. *Traite de droit civil. Introduction generale.* Paris: LGDJ, 1990.
12. Ionaşcu T. *Jurisprudenţa – izvor de drept.* În: Analele Universităţii „Constantin Brâncuşi” din Târgu-Jiu, Secţia Ştiinţe Juridice, 2014, nr. 3, p. 31-38.
13. Hamangiu C., Bălănescu I.R., Băicoianu Al. *Tratat de drept civil român.* București: Naționala, 1928.
14. Trușcă P., Trușcă A.M. *Drept civil. Partea generală.* București: Universul Juridic, 2016. 288 p.
15. *Constituţia României* din 21 noiembrie 1991 (revizuită în 2003). În: Monitorul Oficial al României, nr. 233 din 21.11.1991. Republicată în MO, nr. 767 din 31 octombrie 2003.
16. *Constituția Republicii Moldova,* nr. 1 din 29.07.1994. În: Monitorul Oficial, nr. 1 din 12.08.1994 (versiune în vigoare la 14.01.2019).
17. *Legea cu privire la statutul judecătorului* nr. 544 din 20.07.1995. Republicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2012, nr. 185 (modificată prin Legea nr. 222 din 04.12.2020, MO360-371/25.12.20).
18. Pop T. *Drept civil român. Teoria generală.* București: Lumina Lex, 1993.

19. Popa N. *Teoria generală a dreptului.* București: C.H. Beck, 2008.
20. Șandrovschi N. *Particularitățile jurisprudenței în calitate de izvor de drept*. În: Revista Națională de Drept, 2016, nr. 7, p. 30-36.
21. Dănişor D.-C., Dogaru I., Dănişor Gh. *Teoria generală a dreptului.* Ed. a 2-a. Bucureşti: Ed. C.H. Beck, 2008.
22. Costachi Gh., Iacub I. *Reflecţii asupra securităţii juridice în statul de drept.* În: Legea şi Viaţa, 2015, nr. 5, p. 4-9.
23. *Convenţia Europeană pentru apărarea drepturilor omului şi a libertăţilor fundamentale* din 4 noiembrie 1950 (Roma), ratificată de Republica Moldova prin Hotărârea Parlamentului nr. 1298- XIII din 24.07.1997. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 21.08.1997, nr. 54-55/502.
24. Bârsan C. *Convenția Europeană a Drepturilor Omului. Comentariu pe articole*. Ediția a II-a. București: CH. Beck, 2010.
25. Renucci J-F. *Tratat de drept european al drepturilor omului*. București: Hamangiu, 2009.
26. *Codul de procedură civilă al Republicii Moldova* nr. 225 din 30.05.2003. Republicat în Monitorul Oficial nr. 285-294 din 03.08.2018 (modificat prin Legea nr. 13 din 12.03.2021, MO96-99/09.04.21).
27. Codul de procedură penală al Republicii Moldova nr. 122 din 14.03.2003. Republicat în Monitorul Oficial nr. 248-251 din 05.11.2013 (modificat prin Legea nr. 10 din 12.02.2021, MO108-110/30.04.21).
28. Butucea E., Costachi Gh. *Jurisprudența în sistemul izvoarelor dreptului.* În: *Scientific Collection «InterConf»,* (69): with the Proceedings of the 9th International Scientific and Practical Conference «Scientific Horizon in the Context of Social Crises» (August 6-8, 2021). Tokyo, Japan: Otsuki Press, 2021, p. 137-147.

IMPLICAȚIILE NOILOR MODIFICĂRI LEGISLATIVE DIN DOMENIUL CONCURENȚEI ASUPRA ACORDURILOR ANTICONCURENȚIALE

IMPLICATIONS OF NEW CHANGES IN COMPETITION LAW FOR ANTI-COMPETITIVE AGREEMENTS

CZU: 340.134:346.545 **DOI:** https://doi.org/10.59295/ssdoed2024.40

Grigore CHIȚANU[1]

ABSTRACT. *On July 25, 2023, the Parliament adopted in its final reading Law no. 199 by which significant changes were made to the Competition Law no. 183/2012 which entered into force on September 18, 2023. These changes were made in order to implement the international commitments assumed by the Republic of Moldova, in the context of obtaining the status of a candidate country for accession to the European Union and the Association Program between the European Union and the Republic of Moldova 2021-2027, with the aim of harmonizing the national legislation with the normative framework of the European Union and implementing the good practices of the member states of the European Union.*

The new provisions of the Competition Law no. 183/2012, come with several amendments including those related to anti-competitive agreements and the procedure for carrying out inspections, which are to be analyzed in this communication.

Keywords: *cartel, anti-competitive agreement, inspection, companies, Competition Council*

REZUMAT. *La data de 25 iulie 2023 Parlamentul a adoptat în lectură finală Legea nr. 199 prin care au fost efectuate modificări semnificative la Legea concurenței nr.183/2012 care au intrat în vigoare la 18 septembrie 2023. Aceste modificări au fost realizate în vederea implementării angajamentelor internaționale asumate de Republica Moldova, în contextul obținerii statutului de țară-candidat pentru aderare la Uniunea Europeană și Programul de Asociere dintre Uniunea Europeană și Republica Moldova 2021-2027, având drept scop armonizarea legislației naționale cu cadrul normativ al Uniunii Europene și implementarea bunelor practici ale statelor membre ale Uniunii Europene.*

Noile prevederi ale Legii concurenței nr. 183/2012, vin cu mai multe amendamente inclusiv referitoare la acordurile anticoncurențiale și la procedura de efectuare a inspecțiilor, care urmează să fie analizate în prezenta comunicare.

Cuvinte-cheie: *cartel, acord anticoncurențial, inspecție, întreprinderi, Consiliul Concurenței*

Schimbările economice, sociale, geopolitice și tehnologice ridică permanent provocări noi pentru guverne în domeniul concurenței. Astfel noile evoluții îi obligă pe decidenții politici să evalueze dacă setul actual de instrumente prevăzute în legislația din domeniul concurenței mai oferă o eficacitate necesară pentru atingerea obiectivului său general sau dacă acest set trebuie adaptat.

[1] Grigore CHIȚANU, doctorand, USM, grigorechitanu02@gmail.com

Astfel, la data de 4 aprilie 2023 Guvernul Republici Moldova într-un comunicat a anunțat că va iniția procesul de revizuire a Legii concurenței în contextul armonizării acesteia cu legislația Uniunii Europene și pentru întărirea capacității instituționale a Consiliului Concurenței, conform prevederilor europene în materie. Conform comunicatului, „*Principalele articole ce urmează a fi revizuite din Legea Concurenței se referă la metode mai eficiente de depistare a cartelurilor - una dintre cele mai grave încălcări care provoacă distorsiuni majore pe piețe, metode de stabilire a cotelor de piață care definesc existența unor poziții dominante pe diferite piețe ale unor companii, mecanisme de depistare și sancționare a acestor tipuri de încălcări, precum și noi reglementări procedurale care conduc la o mai bună aplicare a legislației în domeniul concurenței*." [1]

La data de 25 iulie 2023 Parlamentul a adoptat în lectură finală Legea nr. 199 prin care au fost efectuate modificări semnificative la Legea concurenței nr.183/2012 (în continuare –legea concurenței) care au intrat în vigoare la 18 septembrie 2023. Cu toate că considerăm că era necesară o intervenție a legiuitorului la Legea concurenței nr.183/2012, modalitatea cum a fost făcută modificarea cadrului legal și rapiditatea elaborării proiectului și adoptării în lectură finală, a unui proiect atât de important, a ridicat multe întrebări din partea mediului de afaceri, și într-un final a dus la aprobarea unor modificări criticate de specialiștii din domeniu.

Ținând cont că Legea concurenței a fost modificată semnificativ la mai multe capitole în continuare mă voi limita doar la analiza modificărilor referitoare la prevederile ce interzic acordurile anticoncurențiale.

O primă modificare este introducerea noțiunii de „cartel" conform căreia „*cartel – acord sau practică concertată între doi sau mai mulți concurenți care urmărește coordonarea comportamentului concurențial al acestora pe piață sau influențarea parametrilor relevanți ai concurenței prin practici care includ fixarea sau coordonarea prețurilor de achiziție sau de vânzare ori a altor condiții comerciale, inclusiv în legătură cu drepturile de proprietate intelectuală, alocarea cotelor de producție sau de vânzare, împărțirea piețelor și a clienților, manipularea procedurilor de cerere de oferte, restricționări ale importurilor sau exporturilor sau acțiuni anticoncurențiale împotriva altor concurenți.*" [2] Noțiunea respectivă a fost preluată din Directiva UE 2029/1 a Parlamentului European și a Consiliului din 11 decembrie 2018 privind oferirea de mijloace autorităților de concurență din statele membre astfel încât să fie mai eficace în aplicarea legii și privind garantarea funcționării corespunzătoare a pieței interne, publicată în Jurnalul Oficial al Uniunii Europene nr. L 11 din 14 ianuarie 2019. [3]

Din analiza noțiunilor din legea concurenței, constat că cartelul reprezintă de fapt un acord orizontal care este definit ca - acord sau practică concertată ce se realizează între două sau mai multe întreprinderi care funcționează pe piață la același (aceleași) nivel (niveluri). Diferența dintre aceste noțiuni constă în faptul că la definiția cartelului este indicat obiectul acordului, însă este de precizat că definiția

acordului orizontal o înglobează pe ce a cartelului. Astfel, constat că noțiunile respective au aceiași semnificație, fapt care poate crea confuzie în special în aplicarea prevederilor art. 5 și 6 din legea concurenței, care au fost modificate și ele.

1. Art. 5 a fost completat cu alin.(4) cu următorul cuprins „*Prin natura cartelurilor, ca fiind cele mai grave acorduri anticoncurențiale, se prezumă că acestea, prin obiectul lor, au capacitatea de a împiedica, restrânge sau denatura concurența.*", iar art. 6 cu alin. (6) care prevede că „*Cartelurile nu beneficiază de exceptările prevăzute în prezentul articol.*" Aceste modificări nu sunt clare și chiar contrare cu prevederile existente. Ori art. 5 alin. (1) prevede că „sunt interzise, fără a fi necesară o decizie prealabilă în acest sens, orice acorduri între întreprinderi sau asocieri de întreprinderi, orice decizii ale asocierilor de întreprinderi și orice practici concertate care au ca obiect sau efect restrângerea, împiedicarea sau denaturarea concurenței, în special cele care:

a) stabilesc, direct sau indirect, prețurile de cumpărare sau de vânzare ori orice alte condiții de tranzacționare;

b) limitează sau controlează producția, comercializarea, dezvoltarea tehnică sau investițiile;

c) împart piețele sau sursele de aprovizionare;

d) participă cu oferte trucate la licitații sau la orice alte forme de concurs de oferte;

e) aplică, în raporturile cu partenerii comerciali, condiții inegale la prestații echivalente, creând astfel acestora un dezavantaj concurențial;

f) condiționează încheierea contractelor de acceptare de către parteneri a unor prestații suplimentare care, prin natura lor sau în conformitate cu uzanțele comerciale, nu au legătură cu obiectul acestor contracte."

Cu alte cuvinte art. 5 alin. (1) interzice cartelurile, deoarece noțiunea cartelului prevede același obiect și efect care sunt enumerate la articolul menționat supra.

Totodată, legiuitorul în legea concurenței la art. (6) alin.(1) a prevăzut unele excepții de la art. 5 alin.(1) și permite încheierea unor acorduri anticoncurențiale sau categoriilor de acorduri anticoncurențiale care îndeplinesc cumulativ următoarele condiții:

a) contribuie la îmbunătățirea producerii sau distribuției de produse ori la promovarea progresului tehnic sau economic;

b) asigură consumatorilor o parte echitabilă din beneficiul obținut;

c) nu impun întreprinderilor în cauză restricții care nu sunt indispensabile pentru atingerea obiectivelor menționate la lit. a) și b);

d) nu oferă întreprinderilor posibilitatea de a elimina concurența în ceea ce privește o parte semnificativă a produselor în cauză.

Astfel, colaborând prevederile art. 5 alin. (1) și art. 6 alin. (1) din legea concurenței un acord anticoncurențial care are ca obiect spre exemplu stabilirea prețului de vânzare sau cumpărare nu în toate cazurile este interzis. Pe când un cartel

ce are ca obiect la fel stabilirea prețului de vânzare sau cumpărare este interzis în toate cazurile prin prisma ultimelor modificări la art. 6 alin. (6) din legea concurenței, ori acesta prevede expres că „*Cartelurile nu beneficiază de exceptările prevăzute în prezentul articol.*"

Acum revenim la confuzia despre care am vorbit mai sus, spre exemplu un acord anticoncurențial ce are ca obiect stabilirea prețului, încheiat între două companii concurente ce vând produse alimentare, va fi definit drept cartel sau acord orizontal? În cazul în care va fi definit drept cartel, atunci având în vedere noile modificări de la art. 6 menționate supra, acesta nu va beneficia de exceptările prevăzute de legea concurenței, în cazul în care nu va fi definit drept cartel, atunci întreprinderile pot demonstra că acel acord întrunește cumulativ condițiile prevăzute la art. 6 alin. (1) și să nu fie sancționate.

Analizând acquis-ului Uniunii Europene în domeniul concurenței, constat că sunt interzise și nu beneficiază de exceptări cartelurile dure care prin natura lor nu pot întruni cumulativ acele condiții prevăzute la art. 6 alin. (1) din legea concurenței. Conform recomandării Organizației pentru Cooperare și Dezvoltare Economică (OECD) privind măsurile eficiente împotriva cartelurilor dure din 1998, cartelurile dure (hard core cartels) nu includ acordurile, practicile concertate sau aranjamentele care: sunt legate în mod rezonabil de reducerea costurilor în mod legal sau creșterea progresului tehnic; sunt excluse direct sau indirect din aria aplicării legilor din statele membre sau sunt autorizate conform legii. [4]

În literatura de specialitate a Federației Ruse, se face o diferențiere dintre carteluri dure și alte tipuri de carteluri. Astfel, „cartelurile dure" sunt definite ca „acorduri care produc cel mai negativ impact asupra concurenței. Scopul acestora este stabilirea de către concurenți a prețurilor, convenite printr-un acord, la produsele lor, divizarea pieței între concurenți în baza principiului geografic (divizarea teritorială a pieței) sau în funcție de categoria de cumpărători ai produsului, precum și stabilirea de către concurenți a cotelor la producere sau vânzare a produselor pe piață", în timp ce alte tipuri de carteluri sunt descrise ca „acorduri dintre agenți economici concurenți, cu scopuri altele decât cele indicate mai sus, însă ca rezultat al realizării cărora se limitează/poate fi limitată concurența."[5]

Consider că modificarea de la art. 6 alin. (6) din legea concurenței coroborând cu noțiunea cartelului, contravine articolului 101 din Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene. În acest context sunt relevante Orientările Comisiei privind aplicabilitatea articolului 101 din Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene acordurilor de cooperare orizontală din 2011, potrivit cărora cooperarea orizontală poate duce la avantaje economice substanțiale în care aceasta reprezintă un mijloc de partajare a riscurilor, de reducere a costurilor, de creștere a investițiilor, de unire a know-how-ului, de sporire a calității și diversității produsului și de lansare mai rapidă a inovației. Cu toate acestea, cooperarea orizontală poate duce la probleme de concurență în cazul în care produce efecte negative pe piață în ceea ce privește

prețurile, rezultatele, inovația sau diversitatea și calitatea produselor. Astfel, întreprinderile implicate în acorduri au dreptul să prezinte probe ce atestă îndeplinirea cumulativă a condițiilor prevăzute la articolul 101 alin. (3) din Tratat, ce permit exceptarea acordului de la aplicarea interdicțiilor și sancțiunilor. [6]

2. În vederea depistării și probării acordurilor anticoncurențiale Consiliul Concurenței efectuează inspecții inopinate la întreprinderile supuse investigației. Astfel, consider benefice și salut modificările efectuate la art. 56 și 56^1 din legea concurenței ce reglementează procedura de efectuare a inspecției.

În acest context evidențiez noile prevederi de la art. 56 alin. (10) și 56^1 alin. (1) lit. f), g) și h) din legea concurenței, potrivit cărora „persoanele delegate pentru efectuarea inspecției au dreptul de a inspecta și de a obține toate informațiile legate de obiectul și scopul investigației de la subiectul supus inspecției, inclusiv în format digital, indiferent de suportul pe care sunt stocate și locul aflării acestora. Persoanele delegate pentru efectuarea inspecției au următoarele drepturi:

f) să solicite schimbarea parolei/blocarea unor conturi de utilizator și/sau de e-mail pe durata și în măsura necesară inspecției;

g) să caute și să copieze, utilizând echipamente tehnice și/sau programe specializate, documente, fișiere sau alte informații stocate pe dispozitive care nu sunt identificate cu precizie în prealabil;

h) să folosească echipamente tehnice și programe specializate de restabilire, copiere și analiză a informației, indiferent de forma și suportul de stocare."

Astfel, ținând cont de progresul tehnico-științific și digitalizarea proceselor în activitatea fiecărei întreprinderi, înțelegerile anticoncurențiale nu se mai produc prin semnare unor contracte pe suport de hârtie, sau întâlniri tete-a-tete. În prezent, mai toate discuțiile și schimburile de informații dintre întreprinderi are loc în format electronic. Din analiza Deciziilor emise de Consiliul Concurenței privind constatarea acordurilor anticoncurențiale, majoritatea probelor care au stat la baza confirmării înțelegerilor dintre întreprinderi au fost obținute în cadrul inspecțiilor prin verificarea calculatoarelor de serviciu.

Evident, că întreprinderile rău intenționate nu stau locului și recurg la alte metode pe care le oferă tehnologia informațională și comunicațiilor cum ar fi criptarea informațiilor, stocarea informațiilor pe diferite servere ce se află fizic peste hotare sau în țară în locuri necunoscute, ștergerea automată a informațiilor, etc.

În acest context, salut decizia autorilor noilor modificări de a fortifica posibilitățile Consiliului Concurenței în cadrul inspecțiilor în vederea acumulării probelor în format electronic, prin oferirea dreptului de a solicita modificarea parolei sau blocarea unor conturi pe durata inspecției, deoarece atunci când angajații Consiliului Concurenței vin la sediul unei întreprinderi în vederea efectuării inspecției, până la cercetarea propriu zisă a poștei electronice trece un timp suficient ca datele din poștă să fie șterse. La fel unele informații din poșta electronică sau de pe alte conturi de utilizator, pot fi șterse chiar în procesul de verificare a acestora, de pe alt cal-

culator de către o persoană care cunoaște parola de acces. Respectiv, la prima vedere întreprinderea se supune inspecției și oferă acces spre exemplu la poșta electronică, însă în moment ce angajatul Consiliului Concurenței verifică informațiile din poșta respectivă, o altă persoană din partea întreprinderi de la alt calculator, cunoscând parola de acces, concomitent, șterge acele mesaje electronice care nu ar trebui să fie găsite de Consiliu. Astfel, pentru a diminua riscul distrugerii probelor de pe poșta electronică sau alte conturi, este necesară modificarea parolei de îndată ce s-a început inspecția și s-a oferit acces la acele conturi.

La fel, este foarte bună și modificarea în privința posibilității utilizării diferitor soft-uri, programe de restabilire și copiere a informațiilor șterse. După cum am menționat și mai sus, cei rău intenționați utilizează diferite programe/procese de ștergere a informațiilor, după un anumit timp de la deschidere/citire, sau prin introducerea unei combinații de diferite simboluri să fie șterse anumite mape cu informația care ar putea fi utilă pentru Consiliul Concurenței în vederea demonstrării unei înțelegeri anticoncurențiale.

Însă trăim într-o societate care se dezvoltă atât de repede că și cu aceste noi posibilități, Consiliul Concurenței va fi cu un pas în urmă față de posibilitățile întreprinderilor de a ascunde probele înțelegerilor anticoncurențiale. Și nu va fi de mirare dacă peste o perioadă nu tare lungă de timp vor fi oferite alte posibilități/drepturi Consiliului Concurenței în cadrul inspecțiilor.

O altă modificare la care mă voi referi este cu privire la comunicările dintre subiectul suspus inspecției și avocatul acestuia. Conform art. 56 alin. (14) – (16) din Legea concurenței „*Comunicările dintre subiectul supus inspecției și avocatul acestuia, realizate în cadrul și în scopul exclusiv al exercitării dreptului la apărare al subiectului supus inspecției, care are legătură cu obiectul investigației, nu pot fi folosite ca probă în cursul investigației desfășurate de Consiliul Concurenței.*

Obligația de a proba îndeplinirea condițiilor prevăzute la alin. (16) revine subiectului supus inspecției. Dacă subiectul supus inspecției nu dovedește caracterul protejat al comunicării, aceasta se sigilează și se ridică, în două exemplare. În procesul-verbal de inspecție se stabilește un termen în care subiectul supus inspecției urmează să remită probele și explicațiile de natură a demonstra caracterul protejat.

Președintele Consiliului Concurenței decide, de urgență, cu privire la caracterul protejat al comunicării pe baza cererii și a probelor și argumentelor prezentate de subiectul supus inspecției. Dacă președintele Consiliului Concurenței respinge cererea privind caracterul protejat al comunicării, desigilarea documentului poate avea loc doar după expirarea termenului în care ordinul poate fi contestat, potrivit alin. (17), sau, în cazul în care decizia este contestată, după ce hotărârea instanței de judecată devine irevocabilă."

Urmare a analizei acestor prevederi, constat cu regret că legiuitorul prin noile modificări a admis o ingerință prea mare în comunicarea avocat-client și a legat confidențialitatea comunicărilor de obiectul investigației. Considerăm că aceste noi

prevederi ale Legii concurenței, în situația când Dispoziția Consiliului Concurenței deseori are un caracter confuz cu privire la obiectul investigației., sunt contrare celor mai bune practici internaționale de protejare a confidențialității dintre avocat și client. Susținem poziția că toate comunicările dintre avocat și client urmează să fie tratate cu confidențialitate, indiferent de obiectul investigației, chiar dacă la nivelul statelor membre ale Uniunii Europene confidențialitatea comunicărilor dintre avocat-client este tratata diferit.

În accepțiunea europeană, privilegiul profesional juridic conferă, în cadrul procedurilor *antitrust*, protecție pentru următoarele tipuri de documente: (1) comunicările scrise dintre avocat și client, referitoare la asigurarea dreptului de apărare al clientului, cu mențiunea că avocatul trebuie să fie considerat independent de clientul pentru care prestează asistența juridică și să aibă drept de a profesa într-un stat membru al Uniunii Europene; (2) documentele interne care conțin informațiile transmise cu ocazia comunicărilor dintre avocat și client; (3) documentele inițiale care au fost pregătite în scopul exclusiv al obținerii unei opinii juridice legale din partea avocatului, referitoare la exercitarea dreptului la apărare al clientului. [7]

Respectiv, aceste noi prevederi ale Legii concurenței atentează grav la principiul confidențialității dintre client și avocat și implicit, atentează la exercitarea liberă, independentă și fără ingerințe a profesiei de avocat și respectarea dreptului la apărare și la un proces echitabil.

În concluzie la cele relatate supra, conchid că deși intenția autorilor de modificare a Legii concurenței, conform notei informative la proiect a fost îmbunătățirea cadrului legal actual din domeniul concurenței prin armonizarea acestuia la legislația Uniunii Europene și pentru întărirea capacității instituționale a Consiliului Concurenței, modificările ce se referă la acordurile anticoncurențiale nu au îmbunătățit cadrul legal, din contra creează și mai multe posibilități de interpretări diferite a unor prevederi legale.

Totodată, modificările ce se referă la efectuarea inspecțiilor prin care Consiliului Concurenței are dreptul utilizării diferitor programe/softuri/echipamente tehnice în vederea restabilirii, copierii și analizei a informației și posibilitatea schimbări parolei de acces/blocarea unor conturi de utilizator și/sau de e-mail pe o durată de timp, vor duce nemijlocit la fortificarea capacităților Consiliului Concurenței în acumularea probelor necesare demonstrării unor acorduri anticoncurențiale.

Referințe bibliografice:

1. Comunicatul Guvernului Republicii Moldova, cadrul legal în domeniul concurenței urmează să fie modificat și aliniat la standardele europene din 04.04.2023, [citat 26.11.2023]. Disponibil: https://gov.md/ro/content/cadrul-legal-domeniul-concurentei-urmeaza-sa-fie-modificat-si-aliniat-la-standardele

2. Legea concurenței nr. 183 din 11.07.2012. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 14.09.2012, nr. 193-197, art.667.
3. Directiva UE 2029/1 a Parlamentului European și a Consiliului din 11 decembrie 2018 privind oferirea de mijloace autorităților de concurență din statele membre astfel încât să fie mai eficace în aplicarea legii și privind garantarea funcționării corespunzătoare a pieței interne, publicată în Jurnalul Oficial al Uniunii Europene nr. L 11 din 14 ianuarie 2019. [citat 26.11.2023]. Disponibil: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=CELEX%3A32019L0001
4. Recommendation of the Council concerning Effective Action Against Hard Core Cartels, OECD, 25.03.1998. [citat 03.12.2023]. Disponibil: https://www.oecd.org/daf/competition/2350130.pdf
5. Алешин Д.А., Артемьев И.Ю., Борзило Е.Ю., Сушкевич А.Г. Отв. ред. И.Ю. Артемьев, А.Г. Сушкевич. Конкурентное право России. Учебник. Москва: НИУ ВШЭ, 2012, p. 169. [citat 03.12.2023]. Disponibil: https://studfile.net/preview/16694408/page:17/
6. Comunicarea Comisiei, Orientări privind aplicabilitatea articolului 101 din Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene acordurilor de cooperare orizontală, publicată în Jurnalul Oficial al Uniunii Europene nr. C 11/1 din 14 ianuarie 2011. [citat 03.12.2023]. Disponibil: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=celex%3A52011XC0114%2804%29
7. Mihai Mareș. Regimul juridic al privilegiului avocat-client și regula confidențialității în relația avocat-client. Considerații teoretice și practice, 16.09.2019.. [citat 07.12.2023]. Disponibil: https://www.juridice.ro/655191/regimul-juridic-al-privilegiului-avocat-client-si-regula-confidentialitatii-in-relatia-avocat-client-consideratii-teoretice-si-practice.html#_edn11

RELEVANȚA MAJORĂ A PRINCIPIULUI PRECAUȚIEI ÎN IMPLEMENTAREA EFICIENTĂ A MECANISMULUI DE EVALUARE A BIODIVERSITĂȚII

THE MAJOR RELEVANCE OF THE PRECAUTIONARY PRINCIPLE IN THE EFFICIENT IMPLEMENTATION OF THE BIODIVERSITY ASSESSMENT MECHANISM

CZU: 349.6:574.1 **DOI:** https://doi.org/10.59295/ssdoed2024.41

Irina PUNGA[1]

ABSTRACT. *In light of unprecedented threats to biodiversity posed by human activities in the contemporary era, it is imperative to adopt effective and sustainable measures to protect biological diversity. Among these measures, the implementation of efficient biodiversity assessment mechanisms plays a crucial role in identifying and mitigating the negative impact of climate change, massive deforestation, and loss of natural habitats.*

This article proposes an analysis of the exceptional importance of the precautionary principle in the context of effectively implementing biodiversity assessment mechanisms. We will explore the theoretical foundations of this principle, emphasizing its justifications in the face of associated risks and uncertainties. Understanding and appropriately applying the precautionary principle can be an essential tool in our efforts to efficiently implement biodiversity assessment mechanisms and ensure biodiversity protection, promoting sustainable management of natural resources.

Keywords: *precautionary principle, biodiversity, environmental protection, biodiversity assessment mechanism, sustenability*

REZUMAT. *În lumina amenințărilor fără precedent la adresa biodiversității, generate de activitățile umane în era contemporană, este imperativ să adoptăm măsuri eficiente și sustenabile pentru protejarea diversității biologice. Printre aceste măsuri, implementarea unor mecanisme de evaluare a biodiversității joacă un rol crucial în identificarea și contracararea impactului negativ al schimbărilor climatice, defrișărilor masive și pierderii habitatelor naturale.*

Acest articol propune o analiză a importanței deosebite a principiului precauției în contextul implementării eficiente a mecanismului de evaluare a biodiversității. Vom explora bazele teoretice ale acestui principiu, subliniind justificările sale în fața riscurilor și incertitudinilor asociate. Înțelegerea și aplicarea adecvată a principiului precauției pot constitui un instrument esențial în eforturile noastre de a aplica eficient mecanismul de evaluare a biodiversității și de a asigura protecția biodiversității, promovând o gestionare sustenabilă a resurselor naturale.

Cuvinte-cheie: *principiul precauției, biodiversitate, protecția mediului, mecanismul de evaluare a biodiversității, sustenabilitate.*

[1] Irina PUNGA, Doctorand Universitate de Stat a Republicii Moldova, e-mail: iri.punga@gmail.com, https://orcid.org/0000-0002-6004-9338

Introducere

Biodiversitatea, reprezentând varietatea vieții pe Pământ în toate formele ei, de la microorganisme la plante și animale, constituie un element esențial al echilibrului ecologic și al sustenabilității globale. Ecosistemele Pământului și serviciile pe care le furnizează, cum ar fi hrana, apa curată, reglarea bolilor, reglarea climatică, împlinirea spirituală și bucuria estetică, reprezintă o dependență totală pentru oameni. Acestea furnizează direct alimente, medicamente, combustibil și materiale de construcție. Totodată, susțin servicii ale ecosistemului, precum polenizarea culturilor, fertilitatea solului, ciclul de nutrienți și controlul inundațiilor. Ecosistemele oferă beneficii estetice, spirituale și recreative, contribuind în mod esențial la securitatea umană, reziliența, sănătatea, relațiile sociale, și libertatea de alegeri și acțiune[1].

Cu toate acestea, în epoca contemporană, diversitatea biologică se confruntă cu amenințări fără precedent, în special ca urmare a activităților umane extinse și intensive. Schimbările climatice, defrișările masive, poluarea și pierderea habitatelor naturale sunt doar câteva exemple ale presiunilor antropice care pun în pericol diversitatea biologică și funcționarea ecosistemelor.

Potrivit studiului ”*Turning the Tide on Biodiversity Loss: Critically Exploring the Potential of a Circular Economy for a Nature-Positive Future*”[2], actuala diminuare a diversității biologice, care include declinul mai multor componente precum genetica, speciile și ecosistemele, s-a extins într-o măsură atât de semnificativă încât necesită recunoașterea ca o amenințare sistemică pentru supraviețuirea umană în perspectiva viitoare. Această problemă este conturată ca una dintre cele trei provocări majore în cadrul crizei planetare, alături de schimbările climatice și poluare. Extracția excesivă a resurselor naturale este responsabilă pentru 90% din pierderea biodiversității și se preconizează că se va dubla până în 2060. Starea curentă a reducerii biodiversității la nivel global a determinat comunitatea științifică să tragă concluzia că ne confruntăm cu cea de-a șasea extincție de masă[3].

Potrivit raportului global de evaluare al Platformei Interguvernamentale Știință-Politică privind Biodiversitatea și Serviciile Ecosistemelor (IPBES), se estimează că rata de dispariție a speciilor are loc cu până la o mie de ori mai mult decât ritmul natural, iar prognozele indică că peste un milion de specii vor dispărea în deceniul următor[4]. Mai mult ca atât, încă din anii 1970, consumul uman de resurse naturale depășea capacitatea regenerativă a Pământului într-un singur an. În prezent, necesităm echivalentul a 1,6 planete pentru a satisface cerințele noastre anuale impuse asupra mediului[5].

Drept urmare, este imperativ să acordăm o atenție deosebită evaluării impactului semnificativ generat de activitatea antropică asupra mediului. Aceasta nu este doar o necesitate, ci și o prioritate crucială pentru conservarea biodiversității. În lumina acestor provocări, aplicarea principiului precauției și adoptarea unor mecanisme de gestionare și protecție a biodiversității devine esențială pentru asigurarea unui viitor

durabil și echilibrat atât pentru ecosistemele noastre, cât și pentru supraviețuirea umană pe termen lung.

Rezultate și discuții

În istoria umanității, gestionarea corectă a semnalelor timpurii de avertizare privind amenințările la adresa biodiversității a reprezentat unul dintre cele mai complexe și delicate aspecte ale procesului decizional. De-a lungul timpului, abordarea adoptată în luarea deciziilor a reflectat adesea o tendință de a subestima sau ignora semnalele de avertizare, cu consecințe pe termen lung asupra mediului înconjurător și sănătății umane. În acest context, gestionarea incertitudinilor a devenit un factor esențial, iar justificarea amânării deciziilor prin aceasta a avut consecințe devastatoare.

Autorii lucrării "*Biodiversity and the Precautionary Principle: Risk, Uncertainty and Practice in Conservation and Sustainable Use*"[6] consideră că incertitudinile persistente și adesea intractabile legate de conservarea și gestionarea biodiversității, trebuie abordate prin prisma principiului precauției. Anume abordarea precaută aduce o schimbare în echilibrul procesului decizional, orientându-l către anticipare, monitorizare, prevenire și atenuare a amenințărilor potențiale aduse mediului.

Evoluția principiului precauției în contextul deciziilor și politicii internaționale privind mediul a constituit un proces dinamic și semnificativ, având un impact profund asupra abordărilor în gestionarea riscurilor ecologice. În anii 1970, primele semne ale Principiului Precauției au apărut sub forma conceptului german "*Vorsorgeprinzip*" sau principiul previziunii. Această abordare a fost adoptată inițial de guvernul suedez, marcând o preocupare crescândă pentru anticiparea și prevenirea posibilelor daune asupra mediului. Totuși, impactul global a devenit evident în 1992, când Conferința Națiunilor Unite privind Mediu și Dezvoltare de la Rio de Janeiro a produs Declarația de la Rio[7].

Principiul 15 al acestei declarații a introdus principiul precauției la nivel internațional, recunoscând necesitatea unei abordări proactive în fața incertitudinilor științifice. Afirmând că "*în situațiile în care există amenințări de daune grave sau ireversibile, lipsa certitudinii științifice deplină nu trebuie să fie folosită ca motiv pentru amânarea măsurilor rentabile de prevenire a degradării mediului*" acest principiu a devenit un ghid fundamental pentru luarea deciziilor.

În lucrarea ***"****Environmental Law Principles: From Political Slogans to Legal Rules 2e"[8]* autorul Sadeleer N. A subliniat importanța centrală a principiului precauției în contextul protecției mediului. El a evidențiat că acest principiu nu doar încurajează măsuri preventive, dar și reflectă recunoașterea riscului asociat cu așteptarea certitudinii absolute. În abordarea sa proactivă, principiul subliniază că este mai prudent să se prevină posibilele daune decât să se aștepte dovezi clare și complete.

Evoluția ulterioară a principiului precauției s-a manifestat în integrarea sa în diverse acorduri și convenții internaționale privind mediu. Acest principiu a influențat re-

glementările și strategiile globale pentru abordarea schimbărilor climatice, conservarea biodiversității și alte provocări ecologice majore. Astfel, principiul precauției a devenit nu doar un concept teoretic, ci și o normă esențială în luarea deciziilor la nivel global.

În domeniul conservării biodiversității și gestionării resurselor biologice, principiul precauției a câștigat o recunoaștere extinsă și a fost integrat în legislația și politicile la nivel internațional. Acest principiu este formalizat în preambulul Convenției privind Diversitatea Biologică (CDB) și a fost ulterior inclus în deciziile CDB și în activitățile conexe, acoperind o varietate de aspecte.

Principiul precauției, fundamental în gestionarea riscurilor asupra mediului, ocupă o poziție centrală în abordarea Directivei europene 92/43/CEE a Consiliului din 21 mai 1992 privind conservarea habitatelor naturale și a speciilor de floră și faună sălbatice (Directiva Habitate). Deși Directiva Habitate nu introduce în mod explicit principiul precauției, aceasta adoptă ferm o abordare precaută în ceea ce privește siturile naturale și speciile vulnerabile, reflectând angajamentul UE față de conservarea mediului și biodiversității[9].

Mai mult ca atât, principiul precauției reprezintă o filosofie a prevenirii, încurajând luarea de măsuri proactive în fața incertitudinilor științifice. Articolul 6, alin. (3) al Directivei Habitate consacră această filosofie prin instituirea mecanismului de evaluare adecvată pentru proiectele și planurile cu potențial impact semnificativ asupra siturilor Natura 2000.

Prin urmare, principiul precauției impune o abordare prudentă în fața amenințărilor la adresa biodiversității și a habitatelor naturale. Acest principiul este fundamentat pe convingerea că, în absența certitudinii științifice deplină, este mai sigur să se prevină daunele potențiale decât să se aștepte dovezi absolute. Principiul precauției ghidează statele membre ale Uniunii Europene în implementarea evaluării adecvate atunci când un proiect sau un plan poate afecta semnificativ un sit Natura 2000.

Evaluarea adecvată, ca procedură cheie în cadrul Directivei Habitate, constituie o componentă esențială a strategiei Uniunii Europene în gestionarea impactului asupra mediului și atingerea unui echilibru între nevoia de dezvoltare economică și protecția habitatelor și biodiversității. Acest mecanism complex implică o analiză amănunțită și comprehensivă a posibilelor consecințe negative ale proiectelor și planurilor, având ca scop identificarea și implementarea măsurilor preventive necesare. Principiul precauției devine astfel un catalizator esențial pentru luarea deciziilor responsabile în contextul evaluării adecvate.

Pentru a crea și institui mecanismul de "evaluare adecvată" la nivel național, statul a transpus prevederile art. 6 al Directivei Habitate în următoarele acte legislative naționale:

a) Legea nr. 94/2007 cu privire la rețeaua ecologică (Articolul 12^6 referitor la Evaluarea impactului noilor activități și facilități pe teritoriul rețelei Emerald)[10];

b) Legea nr. 86/2014 privind evaluarea impactului asupra mediului (Capitolul III^1 EVALUAREA BIODIVERSITĂȚII)[11];

c) Legea nr. 11/2017 privind evaluarea strategică de mediu (Articolul 8^5 referitor la Evaluarea biodiversității)[12].

Notăm, că în cadrul Directivei Habitate, termenii utilizați sunt cei de ”appropriate assessment” ce s-ar traduce ca „evaluare adecvată”, denumire care nu a fost preluată în legislația națională. Legiuitorul moldav a ales să intituleze mecanismul în cauză drept „evaluare a biodiversității”. În esență, indiferent de terminologia utilizată, scopul mecanismului rămâne esențialmente aceleași: evaluarea potențialului impact semnificativ al implementării unui document de politici și planificare și al activității planificate asupra siturilor Emerald.

Este de menționat faptul că prin adoptarea acestui mecanism, atât Uniunea Europeană cât și Republica Moldova manifestă o abordare angajată și sustenabilă în fața provocărilor legate de impactul asupra mediului. Integrarea principiului precauției în procesul decizional subliniază responsabilitatea și dorința de a proteja patrimoniul natural pentru generațiile viitoare. Această abordare reflectă angajamentul către o dezvoltare durabilă și echilibrată, în care protecția mediului este un element central al procesului de luare a deciziilor. Prin aceste acțiuni, Republica Moldova demonstrează nu doar respectul pentru biodiversitate și habitatele naturale, ci și responsabilitatea față de viitorul planetei și bunăstarea generațiilor care vor urma.

Concluzii

Fenomenul precum pierderea biodiversității nu cunoaște granițe, afectând întreaga planetă. Prin subestimarea consecințelor acțiunilor noastre, am fost martorii unei pierderi iraționale a resurselor naturale și a distrugerii habitatelor, contribuind astfel la un declin dramatic al numeroaselor specii și la modificări în lanț ale ecosistemelor. Această tendință de a amâna deciziile a generat repercusiuni nu doar în sfera ecologică, ci și în cea a politicii și reglementărilor globale și naționale.

Astfel, în contextul schimbărilor rapide ale lumii noastre contemporane, adoptarea unei abordări precaute în fața amenințărilor la adresa biodiversității nu mai reprezintă doar un concept, ci s-a transformat într-un element crucial în procesul decizional uman. Necesitatea unei abordări precaute în procesul decizional devine crucială pentru prevenirea și gestionarea acestor amenințări la nivel global. Principiul precauției furnizează cadrul necesar pentru luarea deciziilor informate și responsabile, în special în situațiile în care cunoștințele științifice sunt limitate sau incomplete.

În acest context, implementarea mecanismului de “evaluare a biodiversității” în legislația națională a Republicii Moldova reprezintă un pas semnificativ către responsabilizare și conservarea patrimoniului natural al țării. Acest mecanism nu este doar o formalitate legală, el devine o filosofie a prevenirii, încurajând măsuri proactive în fața incertitudinilor științifice. Această abordare proactivă demonstrează angajamentul țării față de conservarea mediului înconjurător în vederea construirii unui viitor durabil pentru generațiile următoare. Astfel, Republica Moldova se situează în

rândul țărilor care înțeleg importanța protejării biodiversității și recunosc nevoia de a acționa înainte ca amenințările să devină ireversibile.

Referințe bibliografice:

1. Millennium Ecosystem Assessment, 2005. Ecosystems and Human Well-being: Synthesis. Island Press, Washington, DC. https://www.millenniumassessment.org/documents/document.356.aspx.pdf
2. Sophia Vlieger de Oliveira, Thor Lindskog ”Turning the Tide on Biodiversity Loss: Critically Exploring the Potential of a Circular Economy for a Nature-Positive Future” Circular Press, 2023. ISBN 978-87-94507-00-4.
3. Ceballos, G., Ehrlich, P. R., & Dirzo, R. ”Biological annihilation via the ongoing sixth mass extinction signaled by vertebrate population losses and declines. Proceedings of the national academy of sciences”,2017, 114(30), E6089-E6096.
4. E. S. Brondizio, J. Settele, S. Díaz, and H. T. Ngo (editors): ”Global assessment report on biodiversity and ecosystem services of the Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services”, 2019. IPBES secretariat, Bonn, Germany. 1148 pages. https://doi.org/10.5281/zenodo.3831673
5. https://www.eeas.europa.eu/eeas/biodiversity-risk-were-part-problem-and-part-solution_en.
6. Biodiversity and the Precautionary Principle: Risk, Uncertainty and Practice in Conservation and Sustainable Use. Iran: Taylor & Francis, 2012. ISBN 9781136571008.
7. Declaraţia de la Rio cu privire la mediu şi dezvoltare https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_CONF.151_26_Vol.I_Declaration.pdf.
8. Sadeleer, Nicolas de. Environmental Law Principles: From Political Slogans to Legal Rules 2e. Regatul Unit: Oxford University Press, USA, 2020.p.540. ISBN:9780191879890, 0191879894.
9. Directiva nr. 92/43/CEE a Consiliului din 21 mai 1992 privind conservarea habitatelor naturale și a speciilor de faună și floră sălbatică, publicată în Jurnalul Oficial al Uniunii Europene nr. L 206 din 22 iulie 1992.
10. Legea nr.94/2007 cu privire la rețeaua ecologică. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2007, nr. 90–93, art.395. În vigoare din 29.06.2008.
11. Legea nr.86/2014 privind evaluarea impactului asupra mediului. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2014, nr. 174-177 art. 393. În vigoare din 04.01.2015.
12. Legea nr.11/2017 privind evaluarea strategică de mediu. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2017, nr. 109-118 art. 155. În vigoare din 07.04.2018.

PREEMINENȚA ”INTERESULUI SUPERIOR AL COPILULUI” ÎN CONTEXTUL PROCEDURII DE ÎNAPOIERE A COPILULUI SAU EXERCITAREA DREPTULUI DE VIZITARE

THE PREEMINENCE OF THE BEST INTERESTS OF THE CHILD ÎN THE CONTEXT OF THE CHILD'S RETURN PROCEDURE OR EXERCISE OF VISITATION RIGHTS

CZU: 342.7-053.2:347.61/.64 **DOI:** https://doi.org/10.59295/ssdoed2024.42

Dina VRABIE[1]

ABSTRACT. *The principle of the best interest of the child aims to guarantee the supremacy of his rights, compared to the multitude of rights belonging to mature people. The child turns out to be helpless when the adults disguise their revenge on each other under pretexts of special care and affection for the child. The state is impartial and has assumed responsibility for ensuring the interests of the child by implementing appropriate mechanisms. In the procedure for returning or exercising the right of visitation, the interest of the child is examined in the light of the benefits or risks that a possible return of the child or the approval of the right of visitation could bring, for the physical and mental integrity of the child.*

Keywords: *child, best interests of the child, return, non-return, right of visitation, illegal displacement, illegal detention*

REZUMAT. *Principiul ”interesului superior al copilului” vizează garantarea supremației drepturilor acestuia, raportat la multitudinea de drepturi aparținând persoanelor mature. Copilul se dovedește a fi neputincios atunci când adulții își deghizează răzbunarea unul pe celălalt sub pretexte de grijă și afecțiune deosebită față de copil. Statul este nepărtinitor și și-a asumat răspunderea pentru asigurarea intereselor copilului prin implementarea mecanismelor adecvate. În procedura de înapoiere sau exercitare a dreptului de vizitare, interesul copilului se analizează în lumina beneficiilor sau riscurilor pe care le-ar putea aduce o eventuală înapoiere a copilului sau încuviințarea a dreptului de vizitare, pentru integritatea fizică și psihică a copilului.*

Cuvinte-cheie: *copil, interes superior al copilului, înapoiere, ne-înapoiere, drept de vizitare, deplasare ilicită, reținere ilicită*

În spectrul disociat al drepturilor omului, un loc deosebit îl ocupă anume drepturile copilului și tendința de a le oferi o protecție specială. Nu în zadar Declarația privind drepturile copilului din 1924 prevedea în felul următor: *omenirea datorează copilului tot ce îi poate oferi mai bun*. Securitatea, prosperitatea statului în mod direct sunt influențate de nivelul educației și dezvoltării copiilor. Dar ne întrebăm: *când*, *unde* și *cum* copiii pot primi o educație corectă? Este adevărat, scopul ar fi de realizat mai cu seamă în sânul familiei, cu multă implicare din partea ambilor părinți. Însă viața este

[1] Dina VRABIE, doctorand în cadrul Școlii Doctorale Științe Juridice USM. ORCID ID: 0009-0009-4486-4728, e-mail: vrabiedina1993@gmail.com

mult prea diferită de idealurile și așteptările noastre. Realitățile ne confruntă cu divorțuri și separări ale părinților, ce adesea impun problema cu referire la încredințarea copilului unui părinte și cu acordarea dreptului de vizitare pentru celălalt.

Mai neplăcute și în egală măsură contrare legii sunt acțiunile unuia dintre părinți atunci când parcurge la deplasarea sau reținerea ilicită a copilului, ceea ce contravine vădit intereselor copilului. În atare situații, intervine posibilitatea de a apela la procedura de înapoiere a copilului în statul reședinței sale obișnuite sau exercitarea dreptului de vizitare a copilului.

Definind înapoierea copilului sau exercitarea dreptului de vizitare, constatăm că aceasta reprezintă o procedură specială prevăzută de Codul de procedură civilă al Republicii Moldova, în temeiul căreia instanța de judecată decide asupra admiterii sau respingerii cererii de înapoiere în statul reședinței sale obișnuite a copilului deplasat sau reținut ilicit într-un alt stat, de către unul dintre părinți, sau decide asupra dreptului de a duce copilul pentru o perioadă limitată de timp în alt loc decât cel al reședinței sale obișnuite.

Actualitatea subiectului abordat nu poate fi negată datorită cursului urmat de Republica Moldova, care implică tendințele statului nostru de a corespunde standardelor internaționale în domeniul protecției drepturilor omului în general, și în special ale drepturilor copilului. Statul Republica Moldova depune efort pentru a implementa politicile și recomandările Comitetului ONU pentru Drepturile Copilului privitor la asigurarea interesului superior al copiilor, ceea ce face imposibil de a lăsa fără atenție reușitele și carențele legislației naționale.

Scopul lucrării constă în elucidarea noțiunii și particularităților principiului ”interesului superior al copilului” anume în contextul procedurii înapoierii copilului sau exercitării dreptului de vizitare. Ne propunem să stabilim cum ar trebui să acționeze toți subiecții participanți la examinarea cauzelor privind înapoiere copilului sau exercitarea dreptului de vizitare, astfel încât aceste acțiuni să corespundă interesului superior al copilului.

Comitetul ONU pentru Drepturile Copilului recomandă Republicii Moldova să-și intensifice eforturile pentru a se asigura că interesul superior al copilului este integrat în mod corespunzător, interpretat și aplicat în mod consecvent în toate procedurile și hotărârile legislative, administrative și judiciare, precum și în toate politicile, programele și proiectele care sunt relevante pentru copii și au impact asupra copiilor, inclusiv îngrijirea alternativă, adopția și justiția juvenilă. În acest sens statul este încurajat să elaboreze proceduri și criterii de îndrumare a tuturor persoanelor responsabile relevante, pentru a stabili interesul superior al copilului în fiecare domeniu și a-l lua în considerare în mod primordial[1].

Cauzele ce vizează drepturile copiilor se atribuie subiectelor sensibile, și necesită o abordare cu mare atenție. Dar primordial ar fi să dăm noțiunea conceptului de copil, și cine cade sub incidența protecției speciale din partea statului. Astfel că în conformitate cu prevederile Legii privind protecția specială a copiilor aflați în situații

de risc și a copiilor separați de părinți, copil se consideră a fi persoana care nu a împlinit vârsta de 18 ani și nu are capacitatea de exercițiu deplină.

Altele sunt prevederile Convenției de la Haga din 1980 asupra aspectelor civile ale răpirii internaționale de copii (în continuare Convenția de la Haga din 1980), care atribuie calitatea de copil și oferă o protecție împotriva unei rețineri sau deplasări ilicite, precum și asigură exercitarea dreptului de vizitare persoanelor ce au o vârstă de până la 16 ani. În acest sens constatăm o discrepanță între prevederile Convenției de la Haga din 1980 și alte instrumente internaționale, cum ar fi și Convenția ONU cu privire la drepturile copilului (prevede că copil este persoana până la 18 ani), din care motiv ne exprimăm îngrijorările privind o posibilă atingere sau violarea a interesului superior al copilului. Persoanele a căror vârstă este cuprinsă între 16 și 18 ani, care de iure sunt încă copii, se dovedesc a fi limitate în protecția de care beneficiază copiii sub vârsta de 16 ani.

Copilul este purtător de drepturi începând cu ziua nașterii sale. În special dreptul la protecția împotriva violenței psihice este vizat atunci când are loc deplasarea sau reținerea ilicită a copilului într-un alt stat decât cel al reședinței sale obișnuite. Violența psihică în acest caz concret se manifestă prin suferințele morale provocate copilului de: schimbarea mediul social, pierderea prietenilor, schimbarea instituției de învățământ sau educative, îndepărtarea de unul dintre părinți ș.a.

Convenția de la Haga din 25.10.1980 consfințește principiul ”interesului superior al copilului” chiar la început: Statele semnatare ale prezentei convenții, profund *convinse că interesul copilului este de importanță primordială în orice problemă privind încredințarea sa,* dornice *să protejeze copilul, pe plan internațional, împotriva efectelor dăunătoare ale unei deplasări sau ne-înapoieri ilicite și să întocmească proceduri în vederea garantării imediatei înapoieri a copilului în statul reședinței sale obișnuite, precum și de a asigura protecția dreptului de vizitare*, au hotărât *sa încheie o convenție în acest scop...*

Conceptul de ”interes superior al copilului”, este definit în Legea privind protecția specială a copiilor aflați în situații de risc și a copiilor separați de părinți, și acesta ar presupune: ***asigurarea condițiilor adecvate pentru creșterea și dezvoltarea armonioasă a copilului, ținând cont de particularitățile individuale ale personalității lui și de situația concretă în care acesta se află.***

Noțiunea citată *supra*, individualizează două împrejurări pe care e necesar a le avea în vedere:

1. general și valabil pentru toți copiii: *asigurarea condițiilor adecvate pentru creșterea și dezvoltarea armonioasă a copilului*;

2. distinct și specific pentru fiecare copil în parte: *particularitățile individuale ale personalității lui și situația concretă în care acesta se află*.

Raportăm aceste necesități ale copilului la cauzale ce țin de înapoierea copilului și exercitarea dreptului de vizitare și constatăm că interesul superior al copilului rezidă în:

1. Interese de ordin general:
- a nu fi expus unui risc sau pericol psihic sau fizic;
- a fi asigurat cu un loc de trai;
- a fi asigurat cu hrană și îmbrăcăminte.

2. Interese de ordin special:
- afecțiunea față de părinți și ceilalți membri ai familiei;
- relațiile de prietenie stabilite la locul reședinței sale;
- adaptarea în instituția de învățământ sau cea educativă;
- deprinderile și îndeletnicirile copilului

Într-o altă viziune, interesul superior al copilului presupune recunoașterea și garantarea unor prerogative fundamentale ale copilului și ale omului în general, cu mențiunea că garantarea lor în cazul copilului presupune luare în considerare a faptului că un copil are nevoi speciale datorită vârstei și gradului său de maturitate[2].

Copilul într-adevăr are necesități specifice, datorită vârstei și maturității sale, acestuia îi este mai greu să se încadreze într-un nou mediu, să își stabilească noi relații de prietenie ș.a. Considerăm că definitoriu pentru stabilirea interesului superior al copilului în cadrul procedurii înapoierii sau exercitării dreptului de vizitare este acceptarea realității conform căreia: *copiii nu trebuie să mai fie considerați proprietatea părinților ci trebuie să fie recunoscuți ca indivizi având propriile drepturi și nevoi* [3].

Atunci când analizăm principalele izvoare de drept care stabilesc regulile privind înapoierea copilului sau exercitarea dreptului de vizitare [4], [5] , stabilim că se va considera în interesul copilului:

1. colaborarea eficientă între autoritățile centrale ale statului solicitant și ale celui solicitat pentru a asigura imediata înapoiere de bună voie a copiilor și a realiza celelalte obiective ale convenției;

2. dispunerea înapoierii imediate a copilului în statul reședinței sale obișnuite când o perioadă de mai puțin de un an s-a scurs cu începere de la deplasare sau ne-înapoiere până în momentul introducerii cererii înaintea autorității judiciare sau administrative a statului contractant unde se află copilul;

3. respectarea termenului rezonabil de examinare a acestui tip de cauze;

4. respectarea termenului rezonabil de executare a hotărârilor ce vizează înapoierea copilului sau exercitarea dreptului de vizitare;

5. examinarea de către instanța a necesității asigurării contactului între copil și persoana care solicită înapoierea copilului[7];

6. dacă s-a scurs un termen mai mare decât un an cu începere de la deplasare sau ne-înapoiere până în momentul introducerii cererii de înapoiere a copilului să fie dispusă înapoierea copilului doar dacă nu se stabilește că copilul s-a integrat în noul său mediu;

7. prezentarea unei declarații din partea autorității administrative sau judiciare sesizate asupra motivelor întârzierii în cazul în care nu statuează în termen de 6 săptămâni din momentul sesizării asupra înapoierii;

8. posibilitatea să nu fie dispusă înapoierea dacă nu a avut loc o deplasare sau o reținere ilicită;

9. posibilitatea să nu fie dispusă înapoierea copilului, dacă se stabilește că persoana, instituția sau organismul care avea în îngrijire copilul nu exercita efectiv dreptul privind încredințarea la data deplasării sau ne-înapoierii, ori consimțise sau achiesase ulterior acestei deplasări sau ne-înapoieri;

10. posibilitatea să nu fie dispusă înapoierea copilului dacă se constată că există un risc grav ca înapoierea copilului să-l expună unui pericol fizic sau psihic sau în orice alt chip să-l situeze într-o situație intolerabilă;

11. posibilitatea să nu fie dispusă înapoierea copilului dacă se constată că acesta se împotrivește înapoierii sale și că a atins o vârstă sau o maturitate care face necesar să se țină seama de opinia sa;

12. posibilitatea să nu fie dispusă înapoierea dacă returnarea nu ar fi permisă de principiile fundamentale ale statului solicitat cu privire la protecția drepturilor omului și a libertăților fundamentale;

13. imposibilitatea autorităților judiciare sau administrative ale statului contractant unde copilul a fost deplasat sau reținut de a putea statua asupra fondului dreptului privind încredințarea până când nu se va stabili că nu se află întrunite condițiile convenției pentru înapoierea copilului sau până când o perioadă rezonabilă nu se va fi scurs fără ca o cerere pentru aplicarea convenției să se fi făcut.

Printre acțiunile necesar a fi întreprinse, care ar fi în favoarea intereselor copilului se numără colaborarea eficientă între autoritățile centrale ale statului solicitant și ale celui solicitat pentru a asigura imediata înapoiere de bună voie a copiilor și a realiza celelalte obiective ale convenției. Persoana, instituția sau organismul care pretinde că un copil a fost deplasat sau reținut prin violarea dreptului privind încredințare poate să sesizeze fie autoritatea centrală a reședinței obișnuite a copilului, fie pe aceea a oricărui stat contractant, pentru ca acesta să acorde asistența lor în vederea asigurării înapoierii copilului. Fiecare stat contractant desemnează o autoritate centrală însărcinată să satisfacă obligațiile ce-i sunt impuse prin Convenție. Astfel, în sensul Legii nr. 140 din 14.06.2013 privind protecția specială a copiilor aflați în situație de risc și a copiilor separați de părinți, autoritatea centrală pentru protecția copilului în Republica Moldova este Ministerul Muncii și Protecției Sociale, abilitat să elaboreze, să promoveze și să monitorizeze realizarea politicii statului în domeniul protecției copilului.

Colaborarea autorităților centrale ale statului solicitat și celui solicitant este necesară pentru atingerea următoarelor obiective:

- pentru localizarea unui copil deplasat sau reținut ilicit;
- pentru prevenirea de noi pericole pentru copil sau de pagube pentru părțile interesate, luând sau procedând astfel încât sa fie luate măsuri provizorii;
- pentru a asigura înapoierea de bună voie a copilului sau a înlesni o soluție ambiantă;

- pentru schimb de informații, dacă se dovedește util, privitoare la situația socială a copilului;
- pentru a furniza informații generale privind dreptul statului lor în legătură cu aplicarea convenției;
- pentru a introduce sau a înlesni deschiderea unei proceduri judiciare sau administrative, menite să obțină înapoierea copilului și, dacă este cazul, să îngăduie organizarea sau exercitarea efectivă a dreptului de vizitare;
- pentru a acorda sau înlesni, dacă este cazul, obținerea de asistență judiciară și juridică, inclusiv participarea unui avocat;
- pentru a asigura, pe plan administrativ, dacă va fi necesar și oportun, înapoierea fără pericol a copilului;
- pentru a se ține reciproc la curent asupra aplicării convenției și, pe cât posibil, a înlătura eventualele obstacole ivite cu prilejul aplicării sale[4].

În interesul superior al copilului este în egală măsură și dispunerea de către autoritatea sesizată, a înapoierii imediate atunci când un copil a fost deplasat sau reținut ilicit și o perioadă de mai puțin de un an s-a scurs cu începere de la deplasare sau ne-înapoiere până în momentul introducerii cererii înaintea autorității judiciare sau administrative a statului contractant unde se află copilul. Autoritatea judiciară sau administrativă, sesizată fiind chiar după expirarea perioadei de un an, urmează, de asemenea, să dispună înapoierea copilului, afară dacă nu se stabilește că copilul s-a integrat în noul său mediu. În general, în materia înapoierii copilului și exercitării dreptului de vizitare se conturează o interpretare conform căreia la expirarea unui an de aflare a copilului într-un alt stat decât cel al reședinței sale obișnuite, se prezumă că copilul s-a încadrat în noul mediu social, astfel încât a dobândit o nouă reședință obișnuită. Totuși există și cazuri când la expirarea unui termen mai mare de un an, se constată că copilul nu s-a adaptat noului mediu, și în aceste cazuri instanța va analiza posibilitatea înapoierii prin prisma altor aspecte, luând în considerare probele aduse de părți în susținerea poziției acestora privind adaptarea sau neadaptarea copilului.

Respectarea termenului rezonabil de examinare a cauzelor ce privesc înapoierea copilului sau exercitarea dreptului de vizitare reprezintă veriga cea mai slabă, iar încălcarea acestuia este practic la ordinea zilei. Amintim că potrivit art. 192 alin.(2) Cod de procedură civilă al RM: cauzele privind apărarea drepturilor și intereselor minorului se judecă de urgență și în mod prioritar. Pentru cauzele ce se judecă în regim de urgență, Codul de procedură civilă al RM conține prevederi speciale, cu termeni mai restrânși ce țin de întregul proces de judecată. Până și prevederile referitoare nemijlocit la procedura de înapoiere a copilului și exercitarea dreptului de vizitare spun că: *Instanța examinează cererile privind înapoierea copilului în statul reședinței sale obișnuite și/sau cea privind exercitarea dreptului de vizitare a copilului în mod prioritar și judecă cauza în fond în termen de 10 zile lucrătoare de la data admiterii cererii*[5]. Pe lângă cele menționate, art. 11 al Convenției de la Haga din 1980 conține o prevedere care îndeamnă autoritățile judiciare sau administrative

sesizate să statueze în termen de 6 săptămâni din momentul sesizării sale asupra înapoierii/ne-înapoierii copilului sau asupra dreptului de vizitare. În pofida acestor reglementări destul de clare, regretabil este faptul că instanțele naționale se dovedesc a fi capabile să încalce grav și grosolan aceste termene, ajungând să emită hotărâri pe acest tip de cauze abia la scurgerea unui termen de 3 ani. În Cauza Crețoi vs RM CtEDO și-a exprimat poziția în felul următor: *în astfel de cauze, orice întârziere de procedură implică riscul ca trecerea timpului să determine soluționarea de facto a cauzei, anterior dezbaterilor judecătorești (Adžić, pre-citată, § 93). Prin urmare, în opinia Curții, durata procedurii în prezenta cauză a fost decisivă pentru soluția adoptată și relațiile ulterioare dintre tată și copilul său. În lumina acestor considerente și a duratei globale de aproximativ trei ani și trei luni a procedurii, fără a aduce atingere marjei de apreciere a Statului reclamat în acest sens, Curtea concluzionează că autoritățile naționale nu au acționat cu diligența excepțională necesară în cauzele cu privire la relația dintre părinte și copilul său, și nu și-au îndeplinit obligațiile sale pozitive în baza Articolului 8 din CtEDO*[10].

În interesul superior al copilului este, după cum am menționat supra, consultarea opiniei acestuia în cauzele ce privesc înapoierea copilului în statul reședinței sale obișnuite sau exercitarea dreptului de vizitare. Autoritatea juridică sau administrativă poate, de asemenea, să refuze a dispune înapoierea copilului, dacă constată că acesta se împotrivește înapoierii sale și că a atins o vârstă sau o maturitate care face necesar să se țină seama de opinia sa [4]. Astfel, potrivit prevederilor art. 8 alin. (2) al Legii privind drepturile copilului: *Statul garantează copilului, capabil să-și formuleze opiniile, dreptul de a-și exprima liber aceste opinii asupra oricărei probleme care îl privește. De opinia copilului care a atins vârsta de 10 ani se va ține cont, în mod obligatoriu, dacă aceasta nu contravine intereselor lui.* În cazul în care instanța, în conformitate cu dreptul și cu procedurile naționale, îi oferă copilului posibilitatea de a-și exprima opinia, aceasta acordă importanța cuvenită opiniei copilului în concordanță cu vârsta și maturitatea acestuia[7].

Deși, articolul 24 din cartă și Regulamentul (CE) nr. 2201/2003 nu impun instanței statului membru de origine să obțină în toate cazurile opinia copilul în cadrul unei audieri, lăsând astfel o anumită marjă de apreciere acestei instanțe, jurisprudența prevede de asemenea că, atunci când respectiva instanță decide să îi ofere copilului posibilitatea de a fi ascultat, aceasta trebuie, în funcție de interesul superior al copilului și având în vedere împrejurările fiecărei spețe, să ia toate măsurile adecvate în vederea unei astfel de ascultări pentru a respecta efectul util al dispozițiilor respective, oferind copilului o posibilitate reală și efectivă de a-și exprima opinia[7].

Un aspect important vizează și faptul că , în cazul în care o instanță preconizează să refuze înapoierea copilului exclusiv în temeiul articolului 13 alineatul (1) litera (b) din Convenția de la Haga din 1980(există un risc grav ca înapoierea copilului să-l expună unui pericol fizic sau psihic sau în orice alt chip să-l situeze într-o situație intolerabilă) , aceasta nu o va putea face în contextul în care partea care solicită

înapoierea copilului demonstrează instanței, prin furnizarea de dovezi suficiente, că s-au luat măsuri corespunzătoare pentru a asigura protecția copilului după înapoierea sa, sau în cazul în care instanța este convinsă de acest lucru în alt mod [7].

Concluzionăm asupra faptului că protecția interesului superior al copilului reprezintă baza și esența implementării procedurii privind înapoierea sau exercitarea dreptului de vizitare a copilului. Toate normele ce reglementează această procedură sunt destinate garantării securității fizice și psihice a copilului.

Este salutabil faptul că la nivel internațional tendințele în materia protecției interesului superior al copilului avansează prin adoptarea de noi instrumente care vin să completeze normele existente deja în materie. În mod inevitabil, la nivel național la fel se produc un șir de schimbări generate de Recomandările Comitetului ONU pentru Drepturile Copilului. Suntem ferm convinși că aceste progrese nu se opresc aici și statele la nivel internațional, cât și național vor implementa politici corecte în ceea ce privește în special: examinarea cât mai urgentă a cauzelor ce țin de înapoiere, la fel și executarea hotărârilor ce privesc aceste cauze ș.a., întru a minimiza abuzurile ce țin de încălcare termenului rezonabil, pentru care CtEDO condamnă statele cel mai frecvent în această materie.

Referințe bibliografice:

1. Recomandările(observațiile finale) ale Comitetului ONU pentru Drepturile Copilului emise în cadrul examinării celui de-al patrulea și al cincilea raport periodic combinat, Chișinău 2019;
2. Determinarea particularităților principiului interesului superior al copilului în contextul asigurării drepturilor lui, autor Tatiana FOCȘA, Revista Legea și Viața, octombrie 2016. [citat: 08.12.2023] Disponibil:https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/24_27_Determinarea%20particularitatilor%20principiului%20interesului%20superior%20al%20copilului%20in%20contextul%20asigurarii%20drepturilor%20lui.pdf;
3. Recomandarea 874 din 1979 a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei;
4. Convenția de la Haga din 25.10.1980 asupra aspectelor civile ale răpirii internaționale de copii. [citat: 04.12.2013]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=118015&lang=ro;
5. Codul de Procedură civilă al RM nr. 225 din 30-05-2003. [citat: 27.11.2023]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=140169&lang=ro#;
6. Convenție internațională nr. 52 din 20-11-1989 cu privire la drepturile copilului. [citat: 04.12.2023]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=115568&lang=ro;
7. Regulamentul (UE) 2019/1111 al Consiliului din 25 iunie 2019 privind competența, recunoașterea și executarea hotărârilor în materie matrimoni-

ală și în materia răspunderii părintești și privind răpirea internațională de copii;
8. Legea nr. 140 din 14-06-2013 privind protecția specială a copiilor aflați în situație de risc și a copiilor separați de părinți. [citat: 27.11.2023]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=133290&lang=ro;
9. Legea nr. 338 din 15-12-1994 privind drepturile copilului. [citat: 04.12.2023]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=136949&lang=ro#;
10. Cauza Crețoi vs Republica Moldova, Hotărâre Strasbourg din14 decembrie 2021. [citat: 04.12.2023]. Disponibil:https://www.agentguvernamental.md//wp-content/uploads/2022/03/hotararea-Cre%C8%9Boi-v.-Republica-Moldova-RO.pdf;
11. Victoria ŢARĂLUNGĂ, Principiul interesului superior al copilului: concept, abordare, particularități, Revista Moldovenească de Drept Internațional și Relații Internaționale / nr. 1, 2010. [citat: 06.12.2023]Disponibil:https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/1.Principiul%20interesului%20superior%20al%20copilului.pdf;
12. Igor COBAN, Natura juridică și particularitățile procedurii de înapoiere a copilului și a exercitării dreptului de vizitare a copilului, Conferința științifică națională cu participare internațională „Integrare prin cercetare și inovare" dedicată Zilei internaționale a Științei pentru Pace și Dezvoltare, 10-11 noiembrie 2022, [citat 06.12.2023]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/334-336_8.pdf

URMĂRIREA BUNURILOR DIGITALE

TRACKING DIGITAL ASSETS

CZU: 347.21:004:347.91/.95 **DOI:** https://doi.org/10.59295/ssdoed2024.43

Mihaela CĂPĂȚÎNĂ[1]

ABSTRACT. *The continuous and accelerated evolution of society necessitates the development and adaptation to current realities in all social spheres, including the justice system, where digitalization is no longer an aspiration but a pressing necessity. The digitalization of justice, including civil proceedings, entails not only the modification of civil procedural legislation but also the implementation of viable mechanisms that align with the technological level of societal development.*

By digitalization of justice, we understand the process of adopting and integrating digital technologies within the judicial system and the administration of justice. Undoubtedly, the integration of digital technologies also pertains to the execution procedure, which is the most complex and crucial stage in a civil process, upon the effectiveness of which largely depends the achievement of the ultimate goal of the civil process.

The tracking of digital assets involves the process of identifying, monitoring, and authenticating rights and ownership of digital objects and elements in the virtual or online environment, for the purpose of executing tasks and achieving the objectives of the execution procedure. Achieving these goals requires amendments to both civil and civil procedural legislation, considerations which will be examined in the present study.

Keywords: *digitalization, digital patrimony asset tracking, execution methods*

REZUMAT. *Evoluția continuă și accelerată a societății, impune dezvoltarea și racordarea la realitățile actuale a tuturor sferelor sociale, inclusiv a justiției, a cărei digitalizare nu mai reprezintă un deziderat, ci o necesitate stringentă.*

Digitalizarea justiției, implicit a procesului civil, nu presupune doar modificarea legislației procesual civile ci și implementarea de mecanisme viabile, care să corespundă nivelului tehnologic de dezvoltare a societății. Astfel, prin digitalizarea justiției înțelegem procesul de adoptare și integrare a tehnologiilor digitale în sistemul judiciar și în administrarea justiției. Integrarea tehnologiilor digitale, în mod indubitabil se referă și la procedura de executare, care este cea mai complexă și importantă etapă dintr-un proces civil și de eficiența mecanismelor căreia depinde în mare măsură realizarea scopului final al procesului civil.

Urmărirea bunurilor digitale presupune procesul de identificare, monitorizare și autentificare a drepturilor și posesiei asupra obiectelor și elementelor digitale în mediul virtual sau online, în vederea realizării sarcinilor și scopului procedurii de executare. Pentru realizarea acestor deziderate, este necesară modificarea atât a legislației civile cât și a celei procesual civile, considerente care vor fi analizate în prezentul studiu.

Cuvinte-cheie**:** *digitalizare, patrimoniu digital,, urmărirea bunurilor, modalități de executare*

[1] Mihaela CĂPĂȚÎNĂ, doctorand în cadrul Școlii doctorale, științe juridice, Universitatea de Stat din Moldova, ORICID ID: 0000-0003-3795-8768, e-mail: capatinamihaela2@gmail.com

I. INTRODUCERE

Executarea silită, reprezintă una din instituțiile fundamentale ale dreptului procesual civil și o componentă importantă a justiției într-un stat de drept. Încrederea publicului in actul de justiție depinde într-o măsură importantă și de eficacitatea mecanismelor de executare silită, fiind absolut necesar ca o hotărâre judecătorească obținută în urma unui demers judiciar, de multe ori, de durată și costisitor, să aibă o finalitate practică concretă, astfel încât justițiabilul să conștientizeze beneficiile rezultate din obținerea unui rezultat pozitiv în cadrul procesului. În caz contrar, în lipsa unor mijloace procedurale coerente, clare, suple și rapide care să garanteze ducerea la îndeplinire efectivă a titlului executoriu, partea ar fi în imposibilitate de a se bucura de câștigarea procesului, titlul executoriu conferind, astfel, creditorului doar un drept teoretic și iluzoriu. [1]

Executarea hotărârilor judecătorești este parte integrantă a dreptului la un proces echitabil și stabilirea regulilor de desfășurare a procesului de executare constituie o obligație pozitivă și o prerogativă exclusivă a statului, care poate institui, în considerarea unor situații deosebite, reguli speciale de procedură.[2]

Prezintă interes faptul că, legislația procesual civilă a Republicii Moldova a cunoscut mai multe proiecte de modificare, prin care s-a conturat necesitatea digitalizării procedurii civile de executare silită, printre care: 1. Hotărârii Guvernului RM, nr. 1520 din 29-12-2007 cu privire la aprobarea Concepției Sistemului informațional automatizat „Registrul procedurilor de executare”[3]; 2. Legea nr. 17 din 05.04.2018 pentru modificarea și completarea unor acte legislative, cunoscută și sub genericul – Simplificarea codului de procedură civilă [4], însă nici una dintre acestea nu au fost suficiente pentru a asigura plenitudinea și eficiența instituțiilor create, mai cu seamă în contextul evoluției continuii și a modificărilor în sfera digitalizării și produsului digital.

II. REGLEMENTĂRI ACTUALE CU PRIVIRE LA MODALITĂȚILE DE URMĂRIRE A PATRIMONIULUI DEBITORULUI:

Dat fiind faptul că, în prezenta lucrarea vom analiza, cu precădere, aspectele urmăririi bunurilor digitale al debitorului, în calitate de modalitate de executare silită, în cele ce urmează vom prezenta prevederile legislative actuale cu privire la conceptul de patrimoniu, bun digital și modalitățile legale de executare silită reglementate de Codul de Executare al RM.

Astfel, potrivit art. 453 alin. (1) din Codul Civil al RM *„Patrimoniul reprezintă totalitatea drepturilor și obligațiilor patrimoniale (care pot fi evaluate în bani), privite ca o sumă de valori active și pasive legate între ele, aparținând unor persoane fizice și juridice determinate*”

Alin. (2) al art. 453 din Codul Civil prevede că, „*Toate bunurile persoanei fizice sau juridice fac parte componentă a patrimoniului ei*”.

Având în vedere tematica abordată, o să menționăm și singura prevedere din legislația civilă moldavă, care se referă la conținutul digital și la bunul digital. Astfel, potrivit art. 477 alin. (1) Cod Civil al RM „*Conținut digital se consideră datele produse și livrate în formă digitală, cum sunt programele de calculator, aplicațiile, jocurile, muzica, înregistrările video sau textele, indiferent dacă sunt accesate prin descărcare sau prin flux continuu, de pe un suport material sau prin orice alte mijloace*". Același articol, prevede la alin. (3) că, se consideră bun digital al unei persoane „*a) conținutul digital la care ea are dreptul; b) contul la o poștă electronică, la o rețea sau alt cont online, la care ea are dreptul*".

Din motiv că, în prezentul studiu ne vom referi în mare parte la urmărirea bunurilor digitale, o să începem printr-o analiză a prevederilor actuale ale Codului de Executare al RM ce se referă la instituția urmăririi patrimoniului.

Astfel, art. 74 din Codul de Executare al RM stabilește că, executarea silită se efectuează prin: a) urmărirea mijloacelor bănești (inclusiv în valută străină) în numerar ale debitorului; b) urmărirea mijloacelor bănești (inclusiv în valută străină) de pe conturile bancare ale debitorului; c) urmărirea bunurilor debitorului prin aplicarea sechestrului pe bunuri și prin vânzarea sau administrarea lor silită; d) urmărirea salariului, pensiei, bursei și altor venituri ale debitorului; e) urmărirea mijloacelor bănești (inclusiv în valută străină) și bunurilor debitorului care se află la terți; f) ridicarea de la debitor și predarea către creditor a obiectelor indicate în documentul executoriu; g) alte măsuri prevăzute de lege.

Prin construcția respectivei norme, legiuitorul indică care sunt acele modalități de executare silită, *i.e.* acele măsuri prin care se asigură executarea documentului executoriu în posesia căruia se află creditorul.

Grație prevederii literei g) de la art. 74 Cod de Executare al RM, observăm totuși că, legiuitorul nu a optat pentru o listă exhaustivă a modalităților de executare. Deși, modalitățile enumerate la lit. a- f ce țin de urmărirea patrimoniului debitorului ne fac să credem că, în cadrul procedurii de executare silită nu este posibilă urmărirea bunurilor digitale, în sensul oferit de Codul Civil, litera g) face totuși trimitere la alte măsuri prevăzute de lege, care ar permite inclusiv urmărirea bunurilor digitale, motiv din care deducem că, procedura de executare silită nu este o reglementare rigidă și conservatoare. În același timp, deși legiuitorul nu a reglementat exhaustiv modalitățile de executare silită, menționăm totuși că, actualele prevederi ale Codului de Executare nu sunt suficiente pentru a asigura plenitudinea unei astfel de măsuri, ori nu există mecanisme viabile prin intermediul cărora executorul judecătoresc ar putea realiza urmărirea de bunuri digitale.

De asemenea, prezintă interes și prevederea art. 88 alin.(1) din Codul de Executare al RM „*Urmărirea bunurilor debitorului constă în sechestrarea, în ridicarea și în vânzarea lor*". Astfel, în cele ce urmează va trebui să analizăm subiectul abordat și sub aspectul competențelor executorului judecătoresc de a sechestra, ridica și vinde patrimoniul digital al debitorului. Ori, alin. (2) al articolului menționat, prevede po-

sibilitatea urmăririi oricărui bun corporal ori universalitate de bunuri ale debitorului, care se află în circuit civil, indiferent de faptul la cine se află în posesiune, precum și orice drept patrimonial sau creanță bănească, cu excepția celor care nu sunt pasibile de urmărire silită.

Din norma menționată, deducem următoarele rigori legale pentru a face posibilă urmărirea unui bun, în cadrul procedurii de executare silită, și anume:

1. Bunul să corespundă sensului de „bun" oferit de Codul Civil al RM;
2. Bunul să aparțină debitorului;
3. Bunul să se afle în circuitul civil;
4. Bunul să fie pasibil de urmărire silită.

Din motiv că, *supra* am analizat noțiunea de bun și bun digital, prevăzută de legislația civilă a RM, ultimul fiind introdus odată cu adoptarea legii de modernizare a Codului Civil [5], este evident faptul că, legislația execuțională are fundamentul juridic necesar în vederea introducerii de noi modalități de executare silită și mecanisme juridice, în așa fel în cât executarea silită ca etapă a procesului civil să corespundă nivelului actual de dezvoltare al societății.

Cu privire la criteriul nr. 2, care instituie regula urmăririi doar a bunurilor ce aparțin debitorului, menționăm că, procedura de executare silită este o procedură personală, motiv pentru care pot fi aduse atingeri doar drepturilor debitorului care refuză executarea benevolă a unei hotărâri judecătorești. [6]

Cel de-al 3-lea criteriu, instituit de legiuitor se referă la aflarea în circuitul civil al bunului urmărit. Menționăm că, art. 457 din Codul Civil al RM prevede că, bunurile pot circula liber, cu excepția cazurilor când circulația lor este limitată sau interzisă prin lege. Astfel, bunurile prohibite unei libere vânzări-cumpărări nu pot fi obiect al urmăririi silite, la fel nu pot fi urmărite și bunurile a căror circuit civil este limitat.

Cu privire la bunurile debitorului care nu pot fi urmărite, remarcăm prevederea art. 89 din Codul de Executare al RM.

În concluzie, menționăm că legiuitorul prevede că bunurile pasibile urmăririi silite vor fi urmărite în ordinea stabilită de comun acord de către părțile procedurii de executare, ținându-se cont de prioritatea intereselor creditorului. Dacă debitorul nu va indica consecutivitatea în care solicită a-i fi urmărite bunurile sau creditorul nu o va accepta, ordinea urmăririi bunurilor va fi stabilită de către creditor, în comun cu executorul judecătoresc, ținând cont de reglementările art. 90 Cod de Executare al RM.

III. URMĂRIREA BUNURILOR DIGITALE, ÎNTRE REALITATE ȘI PERSPECTIVE

Având în vedere faptul că, scopul principal al creditorului este executarea cât mai rapidă a titlului executoriu în a cărui posesie se află, coroborat cu dreptul părților

procedurii de executare de a stabili de comun acord consecutivitatea urmăririi bunurilor debitorului, în situația în care debitorul indică că, deține mai multe bunuri digitale (diverse Software, jocuri video, criptomonede, NFT-uri, etc) ale căror urmărire o solicită în temeiul art. 90 alin. (2) Cod de Executare al RM, iar creditorul de principiu este de acord cu acesta, apare fireasca întrebare, dacă legislația execuțional civilă permite acest fapt

Este evident faptul că, în lumina reglementărilor actuale ale Codului de Executare al RM, o astfel de modalitatea de executare, deși nu contravine prevederilor Codului de Executare (art. 74 lit. g), este totuși imposibilă din lipsa de mecanisme legale instituite de legislația execuțională. Mai mult ca atât, în sensul oferit actualmente instituției de urmărire a bunurilor debitorului, care potrivit legiuitorului constă în sechestrarea, ridicarea și vânzarea lor, în lipsa unei ajustării a respectivelor modalități de valorificare a bunurilor, având în vedere obligația executorului judecătoresc, art. 22 alin. (2) Cod de Executare al RM, de a întreprinde doar măsuri prevăzute de lege, subiectul abordat devine de teoretic și iluzoriu.

Merită să accentuăm și faptul că, reglementarea juridică a conceptului de bun digital, reprezintă o revoluționare a legislației RM, însă acesta nu este suficientă pentru realitățile electronice pe care le cunoaștem în prezent. De asemenea, reglementarea conceptului de bun digital este un prim pas important realizat de legiuitorul moldav, care în mod indubitabil va genera modificări legislative ale legislației procesual civile. Astfel, în prezent, chiar dacă ne-am afla în situația în care, debitorul solicită urmărirea primară a bunurilor sale digitale, iar creditorul ar fi de acord cu o astfel de consecutivitate, în cadrul executării silite, o astfel de modalitate de executare ar fi imposibilă din lipsa unor mecanisme juridice în acest sens.

Menționăm și faptul că, în multe jurisdicții, conceptul de „sechestru" este asociat cu bunurile materiale sau activele fizice, iar aplicarea sechestrului asupra bunurilor digitale este o problemă complexă, care raportată la rapiditatea cu care se dezvoltă și evoluează societatea, în mod categoric va conduce la implementarea de mecanisme corespunzătoare în acest sens, inclusiv în legislația RM.

De asemenea, orice intervenție asupra bunurilor digitale trebuie să fie realizată în conformitate cu legea și cu respectarea drepturilor individuale. Ridicarea unui bun digital de la proprietarul său este o acțiune serioasă și trebuie să fie realizată în cadrul unui proces legal adecvat, ceia ce implică cunoștințe speciale din partea executorului judecătoresc și capacități tehnice speciale, pentru a asigura atât legalitatea procesului, cât și corectitudinea acțiunilor realizate și veridicitatea/ autenticitatea bunurilor ridicate.

Cu referire la cea de a treia componentă prin care poate fi realizată urmărirea patrimoniului debitorului, și anume vânzarea bunurilor respectivului, menționăm că, cu respectiva suntem cel mai mult familiarizați, bineînțeles înafara unei proceduri de executare. Astfel, vânzarea unui bun digital poate fi realizată în mai multe moduri, iar procesul depinde de natura specifică a bunului digital, și anume: prin interme-

diul platformelor online de vânzare (Etsy, eBay sau platforme dedicate vânzării de conținut digital, cum ar fi Shutterstock pentru fotografii sau Themeforest pentru teme WordPress), prin intermediul platformelor de licitații (eBay, de exemplu, oferă și servicii de licitații pentru unele tipuri de bunuri digitale), prin intermediul platformelor de distribuție digitală (pot fi utilizate platforme de distribuție digitală precum Steam, Apple App Store, Google Play sau Amazon Kindle Direct Publishing pentru a vinde bunul digital deținut), site-uri de comerț electronic și altele. Deși toate cele enumerate nu reprezintă o noutate pentru noi, fiecare măcar odată realizând fie o vânzare fie o cumpărătură a unui bun digital, implementarea respectivelor cunoștințe în cadrul procedurii de executare, în lipsa unor reglementări clare și permisive în acest sens este imposibilă. Merită să menționăm că, în ultimii ani, tot mai des se discută despre introducerea în cadrul procedurii de executare a licitațiilor în format electronic, respectiv realizarea acestui deziderat, ar contribui inclusiv la vânzarea bunurilor digitale în cadrul unei proceduri de executare silită.

Având în vedere toate cele expuse în prezentul capitol, care raportate la denumirea acestuia, trebuie să recunoaștem că, actualmente urmărirea bunurilor digitale ale debitorului reprezintă un deziderat, ori reglementările Codului de Executare al RM în mod clar nu permit acest fapt. În aceeași ordine de idei, merită a fi accentuat și faptul că, în prezent se lucrează la modificarea legislației execuționale, fapt ce ne permite să credem că, în curând prevederile Codului de Executare vor permite urmărirea bunurilor digitale ale debitorului, sub aspectul instituirii de mecanisme viabile care să asigure pe de o parte legalitatea procedurii, iar pe de altă parte respectarea tuturor drepturilor și intereselor părților la procedura de executare silită.

IV. CONCLUZII

Prezenta lucrarea reprezintă un prim studiu al subiectului urmăririi bunurilor digitale. Din motiv că, conceptul de bun digital este unul nou în legislația civilă moldavă, în mod evident acesta creează noi premise, inclusiv sub aspectul dezvoltării și reglementării unor noi instituții în legislația procesual civilă, care ar asigura/ garanta legalitatea implementării respectivului concept din punct de vedere procesual.

Este evident faptul că, instituțiile juridice clasice, pe care cu toții le cunoaștem, în marea lor parte nu mai corespundă realităților actuale, fapt care determină adaptarea legislației și intercalarea acesteia cu tehnologiile informaționale.

Deși, în mare parte, tehnologia este parte inerentă din viața fiecăruia, textele de lege naționale, încă sunt destul de conservatoare în acest sens. Astfel, dacă la nivel european există deja o legislație care reglementează inteligența artificială, la nivel național, avem o legislație destul de conservatoare.

Digitalizarea procedurii de executare, pe lângă faptul că, va transforma procedura de executare silită într-o procedură modernă și efectivă, va contribui la realizarea dreptului la un proces echitabil al părților procedurii, prin executarea hotărârilor

judecătorești, inclusiv în termeni rezonabil, prin modalități eficiente, rapide și cu costuri reduse, dar care în același timp vor fi capabile să asigure legalitatea procedurii desfășurate.

În calitate de modalitate de executare, urmărirea bunurilor digitale ale debitorului, ar revoluționa paradigma actuală a executării silite, care în era tehnologiei, când o persoană poate să nu dețină nici un bun material, în accepțiunea clasică (cum ar fi un cont bancar, un bun mobil/ imobil) care ar putea fi urmărit, poate în același timp să dețină bunuri digitale, a căror urmărire ar duce la realizarea sarcinilor procedurii de executare.

Referințe bibliografice:

1. GÂRBULEŢ, I., OPRINA, E. Tratat teoretic și practic de executare silită. București: Universul Juridic, 2013, p.750;
2. Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova, nr.1 din 15 ianuarie 2013, § 71;
3. Hotărârii Guvernului RM, nr. 1520 din 29-12-2007 cu privire la aprobarea Concepției Sistemului informațional automatizat „Registrul procedurilor de executare”;
4. Legea RM, nr. 17 din 05.04.2018 pentru modificarea și completarea unor acte legislative;
5. Legea de modernizare a Codului Civil și modificarea unor acte legislative nr. 133 din 15.11.2018;
6. BELEI Elena, BUDĂI Nelea, și alții. Comentariul Codului de Executare al Republicii Moldova, Cartea I. Executarea hotărârilor cu caracter civil. Chișinău, 2021;

DREPTURILE OMULUI ÎN CONTEXTUL DIGITALIZĂRII

HUMAN RIGHTS IN THE CONTEXT OF DIGITIZATION

CZU: 342.7:004 **DOI:** https://doi.org/10.59295/ssdoed2024.44

Florin RASCU[1]

ABSTRACT. *The purpose of this article is to raise an alarm about the use of digital tools in everyday life. It is not enough to understand the usefulness of digital competence, but we must identify the risks to which we are subject, in such a way as to protect our own fundamental rights but also the rights of those around us.*

The legal systems of the states have in turn adapted to the new social reality, affected by the evolution of information and communication technologies. But the dynamics of the digital revolution go beyond the legislative process, which makes us have a proactive attitude.

Education, correct information on the risks as well as the cooperation of public and private institutions can protect the users of digital tools.

We need to strike a balance between access to information and basic human rights. The role of this balance rests with the legislator and the education system.

Keywords: *digital revolution, human rights, access to information, education, institutional cooperation*

REZUMAT. *Articolul de față are scopul de a trage un semnal de alarmă cu privire la utilzarea instrumentelor digitale în viața cotidiană. Nu este suficient să ne întelegem utilitatea compenentei digitale ci trebuie sa identificăm riscurile la care suntem supuși, în așa fel încât sa ne protejăm propriile drepturi fundamentale dar și drepturile celor din jurul nostru.*

Sistemele juridice ale statelor s-au adaptat la rândul lor la noua realitate socială, afectată de evoluția tehnologiilor informației și comunicațiilor. Insă dinamica revoluției digitale depășește procesul de legiferare, ceea ce face sa avem o atitudine proactivă.

Educația, informarea corectă asupra riscurilor cât si cooperarea instituțiilor publice si private pot proteja utilizatorii instrumentelor digitale.

Trebuie să aducem un echilibru între accesul la informație și drepturile fundamentale ale omului. Rolul acestui echilibru îi revine legiuitorului și sistemului de educație.

Cuvinte-cheie: *Revoluția digitală, drepturile omului, acces la informații, educație, cooperare instituțională*

Introducere

Omenirea cunoaște o dinamică fara precedent în transformările sale economice, sociale și de educație. Digitalizarea oferă imense avantaje în dezvoltarea acestor domenii, grăbind modul de lucru în cercetare, inovare și în implementare.

Una din marile realizări ale omenirii din sec al XIX lea fost revoluția industrială. Nimeni însă din artizanii ei nu a putut anticipa consecințele revoluției industriale, riscurile și impactul asupra mediului înconjurător.

[1] Florin RASCU, Doctorand, anul I, al Scolii Doctorale de Stiinte juridice si economice din cadrul Universității de Stat din Moldova, https://orcid.org/0009-0009-6179-3386 , rascuf@yahoo.com

La două secole distanță, nu ne rămâne decâ să mai reparăm acolo unde se mai poate din ceea ce s-a deteriorat pentru a putea supraveţui într-un ecosistem funcțional. Astfel au apărut programe de ecologizare, activști de mediu, o legislație a mediului și chiar o prioritate pentru protecția mediului.

Revoluția digitalizării înregistrează un ritm mult mai alert decât revoluția industrială, dezvoltarea ei cuprinzând într-un timp foarte scurt întreg mapamondul. Primită cu mare entuziasm și cu mare mobilizare de a o integra în toate domeniile de activitate și în relațiile sociale, mă intreb cât de pregatiți eram la nivel de educație pentru a putea gestiona acest instrument de lucru?

În perspectiva modernă, digitalizarea înseamnă transformarea interacțiunilor, comunicațiilor, relațiilor, funcțiilor de business și a modelelor de afaceri în (mai multe) procese digitale, care adesea se reduc la o combinație de digital și fizic (cum ar fi serviciul pentru client, marketingul integrat sau industrializarea producției și operații manuale, serviciile electronice și așa mai departe)[1].

Dinamica transfomărilor este una fără precedent și depunem eforturi la nivel instituțional dar și individual pentru dezvoltarea și accelerarea procesului de digitalizare.

Vreau în schimb să ne oprim pentru cateva minute din tot acest iureș și să analizăm cât de bine cunoaște utilizatorul inteligenței artificiale impactul, riscul, pericolul acestor instrumente de lucru. Ca și în cazul revoluției industriale când ne-am vazut nevoiți să dezvoltăm un drept al mediului și în cazul revoluției digitale ne simțim constrânși să punem la îndemana omenirii drepturi digitale.

Sintagma drepturi digitale descrie drepturile omului ce permit indivizilor accesul, utilizarea, crearea și publicarea conținutului digital sau să acceseze și să utilizeze calculatoare si alte dispozitive electronice sau rețele de comunicații[2].

Dincolo de avantajele pe care le aduce digitalizarea, preocuparea noastră trebuie să fie centrată pe om și pe asigurarea demnității sale și doar mai apoi pe producție. Într-un cadru juridico-constituțional dar și cibernetic este nevoie de reglementarea clară a identității digitale și dezvoltarea unei inteligențe artificiale democratice.

Despre drepturile fundamentale - scurte premise

În accepţiunea comunităţii ştiinţifice internaţionale reunite în cadrul Colocviului de la Aix din ianuarie 1981, drepturile fundamentale au fost astfel definite:

“Ansamblul drepturilor şi libertăţilor recunoscute atât persoanelor fizice, cât şi persoanelor juridice (de drept privat şi de drept public) în virtutea Constituţiei, dar şi a textelor internaţionale, şi protejate atât contra puterii executive, cât şi contra puterii legislative de către judecătorul constituţional[3][1].

[1] Definiţia este rezultatul Colocviului de la Aix din ianuarie 1981 (Oppenheim’s International Law, ed. a 9-a, vol. I, Longman Group Limited UK, pp. 16-23), fiind citată de T. Drăganu, în Declaraţiile de drepturi ale omului şi repercusiunile lor în dreptul internaţional public, Ed. Lumina Lex, Bucureşti, 1998, p. 23, şi invocată de L. Favoreu, P. Gaia, R. Ghevontian, J.-L. Mestre, O. Pfersmann, A. Roux, G. Scoffoni, Droit constitutionnel, Dalloz, Paris, 2008, ed. a 11-a, p. 854.

În mod similar, autorii români de drept constituţional[4] au convenit asupra unor elemente definitorii comparabile, centrate în jurul următoarelor caracteristici:

(i) în primul rând, natura acestora este a unor drepturi subiective;

(ii) obiectul protecţiei constă în apărarea unor valori esenţiale, precum viaţa, libertatea, demnitatea umană, libera dezvoltare a personalităţii omului, participarea individului la activităţile sociale, politice, culturale ale statului;

(iii) caracterul lor suprem este recunoscut în temeiul normelor juridice cu forţă superioară în cadrul unui sistem normativ (Constituţie şi tratate internaţionale) sau al jurisprudenţei instanţelor de contencios constituţional ori internaţional specifice fiecărei ordini juridice, care asigură justiţiabilitatea acestor drepturi;

(iv) garantarea drepturilor fundamentale este posibilă prin Constituţie, legi şi controlul exercitat de instanţele anterior menţionate;

(v) drepturile fundamentale sunt direct aplicabile, sub "rezerva legii" atunci când dispoziţiile constituţionale prevăd dezvoltarea conţinutului unor drepturi în sarcina legiuitorului ordinar;

(vi) drepturile fundamentale limitează puterile statului în acţiunea organelor sale executive, legislative, judecătoreşti (şi jurisdicţionale) ce ar putea aduce atingere individului, dar în acelaşi timp;

(vii) pot fi la rândul lor supuse unor limitări (restrângeri) în cazuri justificate, cu respectarea criteriilor de legalitate şi proporţionalitate prevăzute de Constituţie, fără afectarea substanţei acestor drepturi[5].

Prin urmare, în definirea drepturilor fundamentale se recurge atât la criteriul substanţial, prin raportare la valorile esenţiale pe care le garantează, dar şi la criteriul formal, potrivit căruia numai drepturile care beneficiază de o pozitivare prin intermediul normelor de cel mai înalt rang se bucură de un astfel de statut, ceea ce le conferă, totodată, stabilitate în cadrul unui anume sistem normativ.

Dreptul la resurse digitale

Un impact decisiv al discriminării digitale este accesul limitat la resursele educaționale. Odată cu creșterea dependenței de platformele de învățare online și instrumentele digitale în școli, elevii fără acces la internet sau dispozitive adecvate se află într-o dezavantaj semnificativ. Acest lucru afectează nu numai performanța lor academică, ci limitează și oportunitățile lor viitoare pentru educație superioară și angajare.

În plus, discriminarea digitală accentuează discrepanțele economice existente. Multe aplicații de angajare și oportunități de muncă sunt acum disponibile exclusiv online, ceea ce face dificilă găsirea unui loc de muncă pentru persoanele fără acces la internet. Acest lucru creează un cerc vicios al sărăciei și oportunităților limitate pentru comunitățile marginalizate, perpetuând ciclul inegalității.

Sănătatea este un alt domeniu în care discriminarea digitală are un impact profund. Telemedicina a devenit tot mai populară, în special în timpul pandemiei de CO-

VID-19. Cu toate acestea, persoanele fără acces la internet sau abilitățile necesare de alfabetizare digitală nu pot accesa aceste servicii. Acest lucru nu numai că împiedică capacitatea lor de a primi îngrijiri medicale, dar contribuie și la disparitățile generale de sănătate experimentate de către comunitățile marginalizate.

Discriminarea digitală afectează, de asemenea, conexiunile sociale și implicarea civică. Platformele de socializare au devenit un instrument vital pentru comunicare și construirea comunității. Cu toate acestea, persoanele fără acces la internet sau abilitățile digitale necesare sunt excluse de pe aceste platforme, izolându-le și mai mult de comunitățile lor. Această lipsă de conectivitate le limitează, de asemenea, capacitatea de a participa la activități civice și de a accesa informații importante.

Discriminarea digitală are un impact profund asupra comunităților marginalizate, limitându-se accesul la educație, angajare, îngrijire medicala si conexiuni sociale. Rezolvarea acestor probleme implică colaborarea între instiuții de învătământ, ONG- uri și institutiile statului pentru asigurarea unui acces egal la resurse digitale.

Dreptul la alegeri libere

Într-un artcol din 2015 Robert Epstein și Ronad Robertson constatau pe baza unui experiment, existent unui așa numit efect de manipulare a motorului de căutare (SEME - Search Engine Manipulation Effect).

În urma cercetării coordonate de cei doi s-a putut confirma ipoteza conform căreia clasamentele făcute de motoarele de căutare sunt părtinitoare si pot schimba preferintele de vot ale alegătorilor indecisi până la un procent de aproximativ 20%, in cazul grupurilor descise până la 80%. In cazul unor grupuri demografice isolate impactul politic al motoarelor de căutare devine essential[6, p.15].

Dreptul la nediscriminare

Informațiile introduse au scopul bine determinat pentru atingerea unui obiectiv. Cresterea de conținut face foarte dificilă moderarea informațiilor.

Consumatorul preia informația ca fiind reală fără a mai face verificarea asupra veridicității ei, însușindusi astfel conceptul,convingerea sau credința autorului informației. În felul acesta se ajunge foarte usor la manipularea maselor alimentând uneori anumite preconcepții preexistente.

De exemplu reclamele care îi favorizează pe bărbați în detrimental femeilor, pe albi în detrimental negrilor sau pe tineri în detrimentul bătrînilor.

Dacă sistemele digitale dezvoltă o anumită prejudecată fata de rasă, sex,religie sau etnie atunci va fi datorată modului în care au fost instruite.

Unele platforme utilizează intelegiența artificială pentru a identifica și elimina conținutul discriminatoriu sau instigator la ură. Cu toate acestea automatizarea moderării poate prezenta multe riscuri pentru drepturi fundamentale, inclusive în

privința libertății de exprimare, a dreptului de a obține informații, precum și a dreptului la viață private și nediscriminare.

Această automatizare ar putea da nastere la practice de cenzură pe scară largă și solicită remedii eficiente în czaul ștergerii abusive a conținutului de la utilizatori, care nu de puține ori nu pot contesta decizia care îi afectează[6, p.16].

Dreptul la protecția datelor

Articolul 26 din Constituţie garantează dreptul la viaţă intimă, familială şi privată. Un drept strâns legat de acesta, dar care nu se confundă, este cel referitor la protecţia datelor personale. Acest drept este mai recent, fiind garantat prin Carta Drepturilor Fundamentale (art. 8), Directiva 95/46/EC şi Convenţia Consiliului Europei pentru Protecţia Persoanelor cu privire la Procesarea Automată a Datelor Personale din 1981.

Implicaţiile utilizării platformelor on-line sunt importante pentru că pe această cale s-a făcut un transfer masiv de date cu caracter personal fără măsuri de protecţia datelor cu caracter personal. *Nume ale elevilor din numeroase şcoli* au fost utilizate pentru a li se constitui conturi în Google Classroom sau Microsoft Team fără să existe o minimă informare cu privire la prelucrarea datelor, modalităţile de ştergere a datelor şi perioada pentru care sunt prelucrate datele. Mai mult, prin aceşti operatori s-au desfăşurat cursuri on-line fără ca profesorii sau elevii să fie pregătiţi din punctul de vedere al securităţii datelor.

Datele angajaților care includeau adresele personale, componența familiei, salariul lunar și cererile medicale ale fiecărui angajat. Aceste date ar trebui criptate pentru a nu se ajunge la publicarea in mod voluntar sau neintenționat.

Un angajat al unui spital decide să copieze *datele pacienților* pe un CD și le publică online. Spitalul află câteva zile mai târziu.

Din momentul în care află, spitalul are la dispoziție 72 de ore pentru a informa autoritatea de supraveghere și, pentru că datele cu caracter personal conțin informații sensibile, cum ar fi dacă un pacient are cancer, dacă o pacientă este însărcinată etc., acesta trebuie să informeze și pacienții. În acest caz, este puțin probabil ca spitalul să fi pus în aplicare măsuri de protecție tehnice și organizatorice – dacă ar fi pus în aplicare măsuri de protecție adecvate (de exemplu, criptarea datelor), riscul nu ar fi susceptibil să se materializeze, iar spitalul ar putea fi scutit de la înștiințarea pacienților.

Protecția copiilor în fața riscurilor mediului online

Thierry Breton, comisarul pentru piața internă, a declarat: Deceniul digital al Europei le oferă copiilor oportunități ample, însă tehnologia poate prezenta și riscuri. Grație noii strategii pentru un internet mai bun pentru copii, punem la dispoziția copiilor competențele și instrumentele necesare pentru a naviga în mediul digital în

condiții de siguranță și cu încredere. Solicităm sectorului de activitate vizat să își asume rolul cuvenit în crearea unui mediu digital sigur și adaptat vârstei pentru copii, în conformitate cu normele UE. [7]

Într-o vastă plajă de informații greu de moderat copii sunt supusi de multe ori riscului de abuz sexual. Neavând maturitatea necesară sa facă diferenta într-o informație nociva și una benefică, copii consumă orice tip de infomație care pare tentantă. Consumul de material explicit sexual sau cu anumite conitații sexuale ajunge să fie din ce in ce mai prezent în rândul copiilor și la o vârstă din ce in ce mai timpurie.

Este responabilittea părinților, a tutorilor și a instituțiilor de educație sa dezvolte capacitatea digitală a copiilor astfel încât copiii să dobândească **aptitudinile și competențele** necesare pentru a face alegeri în cunoștință de cauză și pentru a se exprima în mediul online în condiții de siguranță și în mod responsabil.

Concluzii

Digitalizarea a devenit un set de tehnologii cu un puternic impact asupra umanității, prezent în aproape toate domeniile vieții care aduce beneficii majore dar și riscuri.

În prezent există tehnologii care prezintă riscuri pentru drepturile omului și etica centrată pe om care trebuie examinate cu atenție înainte de utilizare.

Este nevoie de o legislație care care să ghideze actiunile indivizilor, grupurilor, comunităților, instituțiilor și companiilor din mediul public și din mediul privat pentru a asigura încorporarea eticii în toate etapele ciclului de viață a sistemului digital.

Complexitatea problemelor etice, cat si garantarea drepturilor omului din jurul inteligenței artificiale necesită colaborarea mai multor părți interesate la diferite niveluri și sectoare ale comunităților internationale, regionale și naționale. In acest sens este nevoie ca părțile interesate să își asume responsabilitatea comună pe baza unui dialog global și intercultural.

Ca in orice alt domeniu și în dreptul digital legistlația apare în urma apariției problemelor. Mai întâi apar cazurile de încălcare a drepturilor, discriminarea, încalcarea protecției datelor cu character personal și doar după aceea în funcție de problemele apărute cautăm soluții prin legiferare.

Dinamica digitală cunoaște o dinamică mult mai alertă decât dezvoltarea legislativă în materie de drepturi si libertăți, motiv pentru care este nevoie mai mult decât de legiferare.

Este nevoie de educație, de instruite în folosirea cu responsabilitate a acestor instrumente digitale. Este nevoie să ne informăm cu privire la riscurile pe care le presupune atat folosirea gadgeturilor cât și platformele pe care le folosim.

Este nevoie de o atenție sporită a părinților asupra copiilor pentru a-i proteja în fața riscurilor digitale.

Componenta digitală a ajuns să facă parte integrantă din viața noastră. Doar folosită cu precauție, de către oameni bine instruiți și informați aceasta poate constitui progress pentru umanitate.

Referințe bibliografice:

1. https://ro.wikipedia.org/wiki/Digitalizare, accesat la 03 10 2023
2. https://www.google.com/search?q=dreptul+digital, accesat la 03 10 2023
3. Gaia, R. Ghevontian, J.-L. Mestre, O. Pfersmann, A. Roux, G. Scoffoni, Droit constitutionnel, Dalloz, Paris, 2008, ed. a 11-a.
4. I. Muraru, E.S. Tănăsescu, Drept constituţional şi instituţii politice, vol. I, ed. a 14-a.
5. Constituţia României: Art. 53 din "Restrângerea exerciţiului unor drepturi sau al unor libertăţi, Meteor press, Bucuresti, 2002.
6. Robert-Marius Cazanciuc si Cristian Pîrvulescu, Caiet Constitutional II, Monitorul Oficial Editua si Tipografie, Bucuresti, 2023.
7. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/ro/ip_22_2825, accesat în data de 04 10 2023

ATRIBUȚIILE CURȚII CONSTITUȚIONALE DIN REPUBLICA MOLDOVA ȘI ROMÂNIA: ABORDARE COMPARATIVĂ

POWERS OF THE CONSTITUTIONAL COURT OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA AND ROMANIA: COMPARATIVE APPROACH

CZU: 342.565.2:340.5(478+498) **DOI:** https://doi.org/10.59295/ssdoed2024.45

Tatiana GHERGHELEGIU[1]

ABSTRACT. *The study is devoted to the comparative approach of the purpose and powers of the courts of constitutional jurisdiction in two countries - the Republic of Moldova and Romania, aiming to identify and analyze similarities and differences, as well as to elucidate the most optimal models for their regulation.*

***Keywords**: constitutional justice, constitutional court, purpose of constitutional justice, constitutional court's powers, constitutional legality.*

REZUMAT. *Studiul este consacrat abordării comparative a scopului și atribuțiilor instanțelor de jurisdicție constituțională din două state – Republica Moldova și România, urmărindu-se identificarea și analiza asemănărilor și deosebirilor, precum și elucidarea celor mai optime modele de reglementare a acestora.*

***Cuvinte-cheie:** justiție constituțională, curte constituțională, scopul justiției constituționale, atribuțiile curții constituționale, legalitate constituțională*

Realizarea *funcţiilor justiţiei constituţionale* în cadrul statului de drept este posibilă doar prin intermediul exercitării *atribuţiilor*/*competenţelor* curţilor constituţionale, stabilite de Constituție și de legi organice speciale.

În contextul dat, în doctrină au fost puse în discuție *scopul* și *sarcinile* autorității de jurisdicție constituțională, care în esență îi și conturează rolul în cadrul statului și în funcție de care au fost reglementate competențele acestei autorități.

Deci, în alți termeni, putem susține că pentru aprecierea rolului *justiției constituționale* în cadrul statului, este necesar de a identifica concret scopul și sarcinile autorităților care o exercită (Curtea Constituțională), consacrate de cele mai multe ori în actele normative care îi reglementează organizarea și funcționarea [1, p. 72].

Scopul și sarcinile justiției constituționale. Potrivit cercetătorilor, *scopul* presupune o perspectivă de durată, strategică a funcţionării Curţii Constituţionale, care se concretizează prin anumite *sarcini*. În mod concret, se susţine că *scopul justiţiei constituţionale*, a funcţionării curţilor constituţionale rezidă în asigurarea și protecţia supremaţiei Constituţiei, acţiunii directe a acesteia în activitatea tuturor subiecţilor

[1] Tatiana GHERGHELEGIU, doctorand, Școala Doctorală Științe Juridice și Științe Economice, USM, tatiana@agarista.com, ORCID: 0000-0003-4947-3055

relaţiilor sociale pe întreg teritoriul statului, adică a regimului constituţionalităţii [2, p. 7].

La rândul său, cercetătorul G.G. Harutyunyan consideră că scopul major al *justiţiei constituţionale* constă în asigurarea supremaţiei Constituţiei în sistemul izvoarelor de drept, precum și conformitatea activităţii tuturor organelor de stat cu Constituţia. Mai mult, *justiţia constituţională* constituie una din garanţiile soluţionării juridice a conflictelor politice ce pot apărea în societate, a apărării drepturilor și libertăţilor omului faţă de posibilele încălcări din partea organului legislativ și executiv, a asigurării caracterului de drept al regimului social și statal în ansamblu [3].

Se poate susţine de aici că *justiţia constituţională* constituie un element indispensabil al statelor democratice contemporane, deoarece Curtea Constituţională reprezintă un organ de stat ce realizează protecţia drepturilor și libertăţilor fundamentale ale omului și cetăţeanului. Controlul constituţionalităţii are astfel un rol important în procesul de democratizare a vieţii sociale și de edificare a statului de drept [4, p. 80], iar Curtea Constituţională se consideră a fi unul din principalele instrumente ale mecanismului de realizare a principiilor fundamentale ale statului de drept [5, p. 248].

Din punctul dat de vedere, are dreptate G.G. Harutyunyan, când susţine că în noul mileniu controlul constituţionalităţii a devenit un element principal, un pilon al autoapăririi societăţii civile și a statului de drept [3]. Mai mult, în opinia sa, Curtea Constituţională se instituie și funcţionează în scopul apărării regimului constituţional, a drepturilor și libertăţilor fundamentale ale omului și cetăţeanului, asigurării exerciţiului direct al Constituţiei, adică în scopul respectării și asigurării valorilor politice și juridice fundamentale, statuate și garantate de Legea Supremă. Se poate afirma astfel că Curtea Constituţională constituie autoritatea principală a puterii de stat, care efectuează permanent și oficial un monitoring constituţional și supraveghează limitarea puterii de stat în favoarea principiilor de drept [6, p. 44].

Din perspectiva dată, aderăm la opinia cercetătorilor autohtoni [7, p. 498], care susţin că scopul major al Curţii Constituţionale constă în asigurarea și protecţia *legalităţii constituţionale*.

Necesitatea obiectivă de respectare a *principiului constituţionalităţii* ca un scop în activitatea de legiferare, cea judecătorească sau altă activitate practică configurează principalele *sarcini* ale curţilor constituţionale. Respectiv, drept *sarcini* ale justiţiei constituţionale, ale funcţionării curţilor constituţionale servesc asigurarea și protecţia bazelor regimului constituţional, idealurilor și valorilor constituţionale fundamentale, precum [8, p. 201]: suveranitatea poporului, integritatea și inalienabilitatea teritoriului statului, principiul separaţiei puterii, recunoașterea și garantarea drepturilor și libertăţilor fundamentale ale omului și cetăţeanului în calitate de valori supreme, garantarea principiului autonomiei locale, respectarea principiilor și normelor de drept internaţional și a tratatelor și convenţiilor internaţionale la care a aderat Republica Moldova, ca parte a sistemului său de drept intern etc.

Ca urmare, se consideră [6, p. 44] pe bună dreptate că Curtea Constituţională se instituie şi funcţionează în *scopul* apărării regimului constituţional, a drepturilor şi libertăţilor fundamentale ale omului şi cetăţeanului, asigurării exerciţiului direct al Constituţiei, adică în scopul respectării şi asigurării valorilor politice şi juridice fundamentale, statuate şi garantate de Legea Supremă.

În aceeași manieră, opinează și alți autori, care susțin că *scopul* major al justiţiei constituţionale constă în asigurarea supremaţiei Constituţiei în sistemul izvoarelor de drept, precum și conformitatea activităţii tuturor organelor de stat cu Constituţia. Justiţia constituţională constituie una din garanţiile soluţionării juridice a conflictelor politice ce pot apărea în societate, a apărării drepturilor și libertăţilor omului faţă de posibilele încălcări din partea organului legislativ și executiv, a asigurării caracterului de drept al regimului social și statal în ansamblu [9, p. 217].

O poziție distinctă la capitolul acesta poate fi atestată la cercetătorul autohton P. Railean, în opinia căruia *scopul* general al Curții Constituționale constă în asigurarea și protecţia *legalităţii constituţionale,* care „presupune conformitatea actelor normative și a proceselor de exercitare a puterii cu Constituţia” [7, p. 495]. Potrivit autorului *legalitatea constituţională* presupune un regim politico-juridic, bazat pe un nivel înalt de cultură juridică, în cadrul căruia este asigurată supremaţia Constituţiei, sunt protejate normele, principiile și valorile constituţionale, sunt sancţionate eventualele încălcări ale acestora. Totodată, domnia sa subliniază că *legalitatea constituţională* reprezintă o parte importantă a legalităţii în cadrul statului (un segment situat la nivelul activităţii legislative și normative), ea având menirea de a asigura calitatea legii ca fundament al legalităţii, caracterul constituţional al conţinutului acesteia, precum și a practicii de aplicare a ei în realitatea vieţii sociale. Asigurarea *legalităţii constituţionale* constituie astfel o premisă, o condiţie obligatorie pentru afirmarea regimului legalităţii într-un stat de drept democratic, fiind garanţia principală a realizării și protecţiei drepturilor și libertăţilor fundametale ale omului [7, p. 496].

Atribuțiile jurisdicției constituționale. Dincolo de reflecțiile doctrinare enunțate, desigur, o importanță distinctă prezintă *atribuțiile* propriu-zise ale instanțelor de jurisdicție constituțională, reglementate la nivel de lege în mod diferit în statele lumii.

În vederea dezvoltării acestui aspect, menționăm că potrivit *Constituției Republicii Moldova* [10] „Curtea Constituţională este unica autoritate de jurisdicţie constituţională în Republica Moldova” (art. 134 alin. (1)), moment prevăzut și la art. 1 alin. (1) din *Legea cu privire la Curtea Constituțională* nr. 317/1994 [11] și la art. 2 alin. (1) din *Codul Jurisdicției Constituționale* [12]. Normele citate denotă faptul că unicul exponent al justiției constituționale în Republica Moldova este Curtea Constituțională.

Reglementări similare atestăm și în legislația României. Astfel, conform art. 1 alin. (1) din *Legea nr. 47 din 18 mai 1992 privind organizarea şi funcţionarea Curţii Constituţionale* [13]: „Curtea Constituţională este unica autoritate de jurisdicţie constituţională în România.”

Referitor la *scopul* acestei autorități, legislația ambelor state cuprinde norme diferite. Astfel, potrivit art. 142 alin. (1) din *Constituția României* [14]*:* „Curtea Constituțională este garantul supremației Constituției", iar conform art. 1 alin. (3) din *Legea României privind organizarea și funcționarea Curții Constituționale*: „Scopul Curții Constituționale este garantarea supremației Constituției."

Sub aspect comparativ legislația Republicii Moldova prevede un scop mai amplu pentru această autoritate. În acest sens, art. 134 alin. (3) din *Constituția Republicii Moldova*, art. 1 alin. (3) din *Legea cu privire la Curtea Constituțională* nr. 317/1994 și art. 2 alin. (2) din *Codul jurisdicției constituționale*, stabilesc că Curtea Constituțională: „a) garantează supremația Constituției; b) asigură realizarea principiului separării puterii de stat în putere legislativă, putere executivă și putere judecătorească; c) garantează responsabilitatea statului față de cetățean și a cetățeanului față de stat."

În încercarea de a da o apreciere acestei extensii operate de legiuitorul nostru precizăm că „asigurarea realizării principiului separării puterii de stat în putere legislativă, putere executivă și putere judecătorească", dată în competența autorității de jurisdicție constituțională prin formula enunțată, este mult prea pretențioasă. Delimitarea acestei sarcini a Curții față de celelalte, ar sugera că realizarea sa este posibilă și în afara „garantării supremației Constituției". În condițiile în care am nega acest lucru, ar dispărea și necesitatea delimitării, întrucât separarea puterii se fundamentează pe principiul separației puterii în stat ca o valoare constituțională, garantarea căreia se și realizează prin intermediul „garantării supremației Constituției".

Referitor la garantarea „responsabilității statului față de cetățean și a cetățeanului față de stat" ca sarcină/scop a Curții Constituționale, observăm că legislația României nu prevede nimic în acest sens. Mai mult, nici legislația noastră nu dezvoltă această sarcină a Curții Constituționale, nefiind clar la moment care ar fi mecanismul concret de angajare a responsabilității statului față de cetățean pus nemijlocit la îndemâna Curții. O singură prevedere ce are tangență cu această problemă o regăsim în *Codul jurisdicției constituționale,* care în art. 75 alin. (2) stabilește: „Daunele pricinuite persoanelor fizice şi juridice prin aplicarea unui act normativ recunoscut ca fiind neconstituțional se repară în condițiile legii." Cu regret, în întreg sistemul legislativ național s-a evitat a dezvolta aceste prevederi, ceea ce denotă caracterul pur declarativ al acestora.

Dincolo de scopul/scopurile enunțate, este de menționat că autoritatea noastră de jurisdicție constituțională este învestită cu o competență distinctă, prevăzută atât în *Constituție* (art. 135 alin. (1), cât și în *Legea cu privire la Curtea Constituțională* nr. 317/1994 (art. 4 alin. 1) sub formă de *atribuții*, după cum urmează: „a) exercită la sesizare controlul constituționalității legilor, regulamentelor şi hotărârilor Parlamentului, a decretelor Președintelui Republicii Moldova, a hotărârilor şi ordonanțelor Guvernului, precum și a tratatelor internaționale la care Republica Moldova este parte; b) interpretează Constituția; c) se pronunță asupra inițiativelor de revizuire a

Constituţiei; d) confirmă rezultatele referendumurilor republicane; e) confirmă rezultatele alegerii Parlamentului şi a Preşedintelui Republicii Moldova, validează mandatele deputaţilor şi al Preşedintelui Republicii Moldova; f) constată circumstanţele care justifică dizolvarea Parlamentului, demiterea Preşedintelui Republicii Moldova, interimatul funcţiei de Preşedinte, imposibilitatea Preşedintelui Republicii Moldova de a-şi exercita atribuţiile mai mult de 60 de zile; g) rezolvă excepţiile de neconstituţionalitate a actelor juridice, sesizate de Curtea Supremă de Justiţie; h) hotărăşte asupra chestiunilor care au ca obiect constituţionalitatea unui partid."

În plan comparat, atribuțiile *Curții Constituționale din România*, potrivit *Constituției României* (art. 146), sunt: „a) se pronunţă asupra constituţionalităţii legilor, înainte de promulgarea acestora, la sesizarea Preşedintelui României, a unuia dintre preşedinţii celor două Camere, a Guvernului, a Înaltei Curţi de Casaţie şi Justiţie, a Avocatului Poporului, a unui număr de cel puţin 50 de deputaţi sau de cel puţin 25 de senatori, precum şi, din oficiu, asupra iniţiativelor de revizuire a Constituţiei; b) se pronunţă asupra constituţionalităţii tratatelor sau altor acorduri internaţionale, la sesizarea unuia dintre preşedinţii celor două Camere, a unui număr de cel puţin 50 de deputaţi sau de cel puţin 25 de senatori; c) se pronunţă asupra constituţionalităţii regulamentelor Parlamentului, la sesizarea unuia dintre preşedinţii celor două Camere, a unui grup parlamentar sau a unui număr de cel puţin 50 de deputaţi sau de cel puţin 25 de senatori; d) hotărăşte asupra excepţiilor de neconstituţionalitate privind legile şi ordonanţele, ridicate în faţa instanţelor judecătoreşti sau de arbitraj comercial; excepţia de neconstituţionalitate poate fi ridicată şi direct de Avocatul Poporului; e) soluţionează conflictele juridice de natură constituţională dintre autorităţile publice, la cererea Preşedintelui României, a unuia dintre preşedinţii celor două Camere, a primului-ministru sau a preşedintelui Consiliului Superior al Magistraturii; f) veghează la respectarea procedurii pentru alegerea Preşedintelui României şi confirmă rezultatele sufragiului; g) constată existenţa împrejurărilor care justifică interimatul în exercitarea funcţiei de Preşedinte al României şi comunică cele constatate Parlamentului şi Guvernului; h) dă aviz consultativ pentru propunerea de suspendare din funcţie a Preşedintelui României; i) veghează la respectarea procedurii pentru organizarea şi desfăşurarea referendumului şi confirmă rezultatele acestuia; j) verifică îndeplinirea condiţiilor pentru exercitarea iniţiativei legislative de către cetăţeni; k) hotărăşte asupra contestaţiilor care au ca obiect constituţionalitatea unui partid politic; l) îndeplineşte şi alte atribuţii prevăzute de legea organică a Curţii.**"**

La o analiză atentă a atribuțiilor autorităților de jurisdicție constituțională, reglementate de legislația celor două state, putem constata următoarele momente importante:

- Curtea Constituțională din Republica Moldova este competentă să exercite controlul constituționalității „*legilor*, *regulamentelor* și *hotărârilor Parlamentului*, a *decretelor Președintelui Republicii Moldova*, a *hotărârilor și ordonanțelor Guvernului*, precum și a *tratatelor internaționale* la care Republica Moldova este parte", în

timp ce Curtea Constituțională din România exercită doar controlul constituționalității „*legilor*, a *regulamentelor Parlamentului* şi a *ordonanţelor Guvernului*", precum și a „*tratatelor* sau altor *acorduri internaţionale*". Deci, Curtea Constituțională din România nu verifică constituționalitatea *hotărârilor Parlamentului, decretelor Șefului de stat* și *hotărârile Guvernului*. De competența acestei instanțe ține doar verificarea constituționalității actelor normative ce au statut de lege și a celor ce sunt egalate după forța juridică cu acestea (ordonanțele Guvernului), fiind excluse actele normative cu caracter administrativ. În opinia noastră, este o abordare corectă, întrucât, în general, doctrina explică și argumentează destul de clar că *legile* pot fi verificate sub aspectul *constituționalității* (ceea ce ține de competența Curții Constituționale), iar *actele normative subordonate legilor* pot fi verificate sub aspectul *legalității* (ceea ce ține de competența instanțelor de judecată). Or, privind dintr-o altă perspectivă, ce ar însemna constatarea neconstituționalității unei hotărâri de Guvern? Evident, aceasta ar implica și neconstituționalitatea legii în baza căreia aceasta a fost adoptată și executarea căreia o organizează și o asigură.

- Curtea Constituțională din Republica Moldova este competentă să exercite controlul constituționalității legii, conform legislației, după intrarea în vigoare a acesteia (*control a posteriori*), în timp ce Curtea Constituțională din România exercită un astfel de control înainte de promulgarea legilor (*control a priori*). Relativ, recent doar, Curtea Constituțională din Republica Moldova, ca urmare a interpretării normelor constituționale, a decis că este competentă să exercite și controlul *a priori* [15].

- În fața Curții Constituționale din Republica Moldova pot fi ridicate excepții de neconstituționalitate de către *Curtea Supremă de Justiție*, în timp ce în cazul României, asemenea excepții pot fi ridicate de către *instanțele judecătorești* și de *Avocatul Poporului*. La fel, relativ recent, Curtea Constituțională din Republica Moldova a decis că asemenea excepții pot fi ridicate de toate instanțele de judecată.

- Curtea Constituțională din Republica Moldova este competentă doar să „*confirme rezultatele alegerii Parlamentului* şi a *Preşedintelui Republicii Moldova*, validează mandatele *deputaţilor* şi al *Preşedintelui Republicii Moldova*", în timp ce Curtea Constituțională din România „veghează la respectarea procedurii pentru *alegerea Preşedintelui României* şi confirmă rezultatele sufragiului". Deci, în timp ce în România competența Curții este mai largă, aceasta privește doar un singur subiect – șeful statului, și nu se răsfrânge asupra alegerii parlamentarilor.

- Curtea Constituțională din Republica Moldova este competentă să „confirme rezultatele referendumurilor republicane", în timp ce Curtea Constituțională din România „veghează la respectarea procedurii pentru organizarea şi desfăşurarea referendumului şi confirmă rezultatele acestuia". Deci, și în acest caz, atestăm o competență mai largă a Curții din România, ceea ce presupune și o implicare mai activă în organizarea şi desfăşurarea referendumurilor.

- Curtea Constituțională din Republica Moldova este competentă să „constate circumstanţele care justifică *dizolvarea Parlamentului*, *demiterea Preşedintelui Re-*

publicii Moldova, *interimatul* funcţiei de *Preşedinte*, *imposibilitatea Preşedintelui Republicii Moldova* de a-şi exercita atribuţiile mai mult de 60 de zile", în timp ce Curtea Constituțională din România „constată existenţa împrejurărilor care justifică *interimatul în exercitarea funcţiei de Preşedinte al României* şi comunică cele constatate Parlamentului şi Guvernului și dă aviz consultativ pentru propunerea de *suspendare din funcţie a Preşedintelui României*". Deci, putem constata că în România Curtea nu se implică în procesul de dizolvare a Parlamentului (implicare văzută ca un element al sistemului de „frâne și contrabalanțe").

- Spre deosebire de Curtea Constituțională din Republica Moldova, Curtea din România dispune de unele competențe distincte, precum: „soluţionarea conflictelor juridice de natură constituţională dintre autorităţile publice" și „verificarea îndeplinirii condiţiilor pentru exercitarea iniţiativei legislative de către cetăţeni". Din punctul nostru de vedere, și Curții noastre i se poate recunoaște expres competența de a soluţiona conflictele juridice de natură constituţională dintre autorităţile publice, mai ales că o astfel de atribuție poate fi dedusă din chiar scopul autorității date, reglementat de lege: „asigurarea realizării principiului separării puterii de stat în putere legislativă, putere executivă şi putere judecătorească" (art. 2 alin. (2) din *Codul jurisdicţiei constituţionale*). Referitor la cealaltă atribuție – „verificarea îndeplinirii condiţiilor pentru exercitarea iniţiativei legislative de către cetăţeni" – atragem atenția că aceasta este improprie Curții noastre, întrucât cetățenii Republicii Moldova nu dispun de dreptul la inițiativă legislativă.

- La rândul său, și Curtea Constituțională din Republica Moldova dispune de unele atribuții distincte (față de Curtea din România), și anume, ea este competentă să „se pronunțe asupra iniţiativelor de revizuire a Constituţiei" și „să interpreteze Constituția".

În opinia noastră, aceste două atribuții ale Curții Constituționale sunt extrem de importante, valoarea lor fiind accentuată relativ recent (în contextul evenimentelor produse la începutul lunii iunie, anul 2019, calificate ca tentativă de uzurpare a puterii de stat [16, p. 4-9; 17, p. 4-10]). Aceste atribuții se circumscriu practic unei funcții distincte a autorității de jurisdicție constituționale – *garantarea și asigurarea securității și stabilității constituționale* – funcție prin care se înțelege rolul Curții în interpretarea autentică a normelor constituționale și evitarea interpretării conjuncturale a acestora, sub influența diferitor factori, fapt de natură să asigure stabilitatea Constituției în litera și spiritul ei și aplicabilitatea ei în condițiile mereu schimbătoare ale realității [18, p. 48].

Precizăm în context că Curtea rămâne a fi unica autoritate a statului care este investită cu atribuția de a interpreta Constituția, fiind relevante în acest sens următoarele acte normative: *Constituţia Republicii Moldova* – art. 135 alin. (1) lit. b); *Legea cu privire la Curtea Constituțională* nr. 317/1994 – art. 4 alin. (1) lit. b); *Codul jurisdicţiei constituţionale* – art. 4 alin. (1) lit. b) și *Legea cu privire la actele normative* nr. 100/2017 [19] – art. 72.

Evident, securitatea Constituției se poate asigura și prin intermediul atribuției Curții de a se expune asupra inițitivelor de revizuire a Constituției, întrucât doar astfel, Curtea ar putea preveni și împiedica modificarea textului constituțional în diferite conjuncturi cu caracter politic, prin care se urmăresc diferite interese politice în detrimentul interesului general al societății.

În fine, după cum am susținut și cu alte ocazii [16, p. 4-9; 17, p. 4-10], aceste atribuții ale Curții Constituționale practic nu sunt cercetate deloc, cu unele mici excepții. În pofida acestui fapt subiectul în cauză merită o atenție distinctă, mai ales în perioada contemporană, în care, cu mare regret, sunt atestați noi factori de risc la adresa *Constituției Republicii Moldova*, ceea ce nu poate să lase indiferentă nici societatea, nici factorii de decizie responsabili de asigurarea legalității și constituționalității în cadrul statului.

Referințe bibliografice:

1. Gherghelegiu T., Costachi Gh. *Scopul și atribuțiile Curții Constituționale din Republica Moldova și România.* În: *Scientific Collection «InterConf»,* (65): with the Proceedings of the 4th International Scientific and Practical Conference «Global and Regional Aspects of Sustainable Development» (July 6-8, 2021). Copenhagen, Denmark: Berlitz Forlag, 2021, p. 72-82.
2. Марокко Н.А. *Функция защиты основных прав и свобод человека и гражданина в контексте реализации полномочий Конституционного Суда Российской Федерации.* Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Москва, 2009. 181 p.
3. Арутюнян Г.Г. *Конституционное правосудие и развивающееся общество.* Доклад на Первом Международном конгрессе органов судебного конституционного контроля - Кейптаун, 23-24 января 2009 г. [citat 20.08.2023]. Disponibil: http://www.venice.coe.int/WCCJ/ Papers/ ARM_Harutyunyan_Ru.pdf.
4. Мырзалимов Р.М. *Конституционное правосудие и права человека*. В: Вестник Российского университета дружбы народов. Серия юридические науки. Москва, 2013, №1, p. 80-90.
5. Соколов А.Н. *Правовое государство: от идеи до ее материализации*. Калининград: Янтарный сказ, 2002. 456 p.
6. Harutyunyan G. *Justiţia constituţională, expresie a esenţei statutlui de drept și a constituţionalismului*. În: Justiţia constituţională: actualitate și perpective. Conferinţă internaţională consacrată aniversării a 10-a a Curţii Constituţionale a Republicii Moldova. Responsabil de ediţie V. Pușcaș. Chișinău: Cartdidact, 2005.
7. Railean P. *Mecanismul jurisdicţional de asigurare a legalităţii în statul de drept:* Monografie. Chişinău: S. n., 2015. 608 p.

8. Railean P. *Funcţiile Curţii Constituţionale într-o societate democratică*. În: Importanţa instituţiilor democratice în asigurarea drepturilor omului, materialele conf. teoretico-ştiinţifice internaţionale, 27-28 decembrie, 2010, mun. Bălţi. Ch., 2011.
9. АрутюнянГ.Г.,БаглайМ.В.*Конституционноеправо:Энциклопедический словарь*. Москва: Норма, 2006. 544 p.
10. *Constituţia Republicii Moldova,* adoptată la 29.07.1994, în vigoare din 27.08.1994. Republicată în: Monitorul Oficial nr.78/140 din 29.03.2016 (versiune în vigoare din 14.01.2019 în baza modificărilor prin Legea nr. 255 din 22.11.18, MO 467-479/14.12.18).
11. Legea cu privire la Curtea Constituţională nr. 317 din 13-12-1994. În: Monitorul Oficial Nr. 08 din 07-02-1995 (versiune actualizată prin Legea nr. 5 din 06.02.20, MO63-68/28.02.20).
12. Codul Jurisdicţiei Constituţionale nr. 502 din 16-06-1995. În: Monitorul Oficial Nr. 53-54 din 28-09-1995 (versiune actualizată prin Legea nr. 38 din 28.02.20, MO103/14.04.20).
13. *Legea României nr. 47 din 18 mai 1992 privind organizarea şi funcţionarea Curţii Constituţionale.* În: Monitorul Oficial nr. 101 din 22 mai 1992. [citat 20.10.2023]. Disponibil: http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/2248.
14. *Constituţia României* din 21 noiembrie 1991 (revizuită în 2003). În: MO al României nr. 233 din 21.11.1991. Republicată în MO nr. 767 din 31 octombrie 2003. [citat 20.10.2023]. Disponibil: http://www.cdep.ro/pls/dic/site2015.page?den=act2_1&par1=5#t5c0s0sba142.
15. *Hotărârea Curţii Constituţionale nr. 9 din 14.02.2014 pentru interpretarea arti. 135 alin. (1) lit. a) din Constituţia Republicii Moldova* (Sesizarea nr. 52b/2013). În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova Nr. 78-79 din 01.04.2014.
16. Costachi Gh. *Securitatea constituțională în Republica Moldova la 25 de ani de existență a Legii Fundamentale.* În: Legea și Viața, 2019, nr. 8, p. 4-9.
17. Costachi Gh., Iacub I. *Securitatea Constituției – obiectiv major al reformei constituționale din Republica Moldova*. În: Legea și Viața, 2020, nr. 9, p. 4-10.
18. Costachi Gh. *Misiunea justiției constituționale în statul de drept*. În: Revista Națională de Drept, nr. 4-6, 2020, Ediție specială ce cuprinde materialele conferinței științifico-practice internaționale din 5 iunie 2020 „Jurisdicția constituțională din Republica Moldova: abordări, probleme și perspective", p. 41-52.
19. Legea cu privire la actele normative nr. 100 din 22.12.2017. În: Monitorul Oficial nr. 7-17 din 12-01-2018.

PARTICIPAREA STATULUI PRIVIND ASIGURAREA DREPTURILOR OMULUI ÎN ERA DIGITALĂ

STATE PARTICIPATION IN ENSURING HUMAN RIGHTS IN THE DIGITAL EPOCH

CZU: 342.7:004.6.056.5 **DOI:** https://doi.org/10.59295/ssdoed2024.46

Radu MERCUȘ[1]

ABSTRACT. *Actualmente suntem într-o societate dezvoltată din punct de vedere tehnologic cu toate că mai există undeva carențe continuăm să ne mișcăm într-un timp alert pentru a fi în pas cu lumea pentru a reuși să atingem obiectivele stabilite. Domeniul IT reprezintă sursa de care are nevoie societatea pentru a îndeplini acele lucrări care simplei persoane ar avea nevoie de întâmpinat careva dificultăți fie că calitatea materialului ce trebuie executat trebuie să fie îndeplinit după anumite criterii accesibile doar cu tehnica modernă adaptată zilelor noastre și deasemena îndeplinirea comenzilor în perioade stabile de timp.Avem centre de instruire dipsunem de instituții,organizații,agenții specializate în dezvoltarea,promovarea sau protejarea drepturilor omului în era digitală prin adoptarea de diferite proiecte,acte normative,participarea la diferite evenimente ce are drept scop abordarea problemelor cu care se confruntă societatea actualmente și cu am reușit să implementăm anumite proiecte pentru a combate acele dificultăți zilnice.*

Keywords: *state,human rights,security, IT department,cooperation*

REZUMAT. *Actualmente suntem într-o continuă dezvoltare din toate punctele de vedere inclusiv domeniul informațional reprezintă o provocare pentru autorități deoarece informația ce este accesibilă în mediul online reprezintă date cu caracter personal care trebuie protejate fie că acestea să fie accesibile doar unui număr restrâns de persoane.*

Sursele de informații ce sunt accesibile în mediul online reprezintă pentru fiecare ceva util necesar de accesat pentru că astfel reprezintă conexiunea cu neconuscutul spre exemplu știrile,maerialele video sau audio,informațiile necesare oricărui student/elev/profesor pentru a efectua diverse teme,proiecte,referate științifice.

Pentru a fi în pas cu lumea trebuie să accesăm sursele de știri să fim informații ce evenimnete a avut loc azi sau în zilele următoare sau elementar prognoza meteo reprezintă o simplă informație necesară pentru a ne accomoda mediului exterior sau în depedență de activitățile lucrative de a întreprinde măsuri de prevenire a efectelor negative de pe urma condițiilor nefavorabile.

Mediul online oferă o enciclopedie online cu diverse informații la diferite subiecte necesare accesibile oricărui evident în unele cazuri este necesar de achitat careva sprijin financiar pentru a avea acces la o divesitate mai multă de informație.

Dat fiind faptul că activitatea mea de student implică la fel accesul la informație personal pentru elaborarea prezentului articol ne-a fost util accesarea gratuită a diferitor acte normative utile fiiind necesar doar accesul la internet,calculator personal.

Cuvinte-cheie: *statul,securitate,drepturile omului,domeniul IT,parteneriat*

[1] Radu MERCUȘ, student-doctorand, 2 year student,Moldova State University,Faculty of Law,Chisinau,Republic of Modova email:mercusradu@gmail.com

Introducere

Statul suntem noi poporul pe care investim prin propria conștiință sau nu persoane care să ne conducă să facă traiul tuturor cetățenilor mai ușoară prin organizarea funcțională a diferitor instituții,agenții,organisme adoptând acte normative sub diferite forme prin care s-ar reglementa acele drepturi și obligații pe care le avem fiecare pentru exista condițiilor actuale.

Constituția Republici Moldova care reprezintă unul dintre cele mai importante acte normative naționale cuprinde mai multe reglementări referitor la subiectul abordat precum ar fi:

1. art.23- dreptul fiecărui om de a-și cunoaște drepturile și îndatoriile
2. art.28 -viața intimă,familială și privată
3. art.30- secretul corespodenței
4. art.32 -libertatea opiniei și exprimării
5. art.34 -dreptul la informației

Fiecare dintre noi avem drepturi dar corelativ obligații care sunt exemplificate în acte normative naționale sau internaționale dealtfel avem mecanisme de aplicare a diverselor metode de constrângere pentru ca nimănui să nu îi fie îngrădită libertatea de a acționa într-un anumit mod pentru că avem drepturi care ne sunt respectate.

Informația despre viața personală a fiecărui individ trebuie să fie accesibilă doar autorităților publice sau unui cerc restrâns de persoane cum ar fi familia, profesorii, angajatorul rudele apropriate etc.

Mediul online oferă posibilității de comunicare prin diverse aplicații cu diferite persoane de pe tot mapamondul diferite culturi,naționalității,etnii sau limbii vorbite astfel comunicarea trebuie să fie personală,accesul la contul persoanal trebuie să fie accesibilă doar persoanei care deține contul pentru că astfel se încalcă un drept cel al secretului corespodenței dar și viața personală a persoanei devine cunoscută de un cerc numeros de persoane eventual date sensibile despre viața privată a persoanei pot fi cunoscute de toții.

Fiecare ne exprimăm opiniile sub diferite forme chiar și în mediul online fie că interacționanăm cu cineva sau elaborăm diverse proiecte care le distribuim publicului sau vizionăm reportaje care cineva își exprimă propria viziune cu privire la un subiect primordial.

Dreptul la informație reglementat de constiuție cât și de alte acte normative resprezintă sursa zilnică necesară unei persoane probabil nu obligatorie dar utilă pentru a fi în pas cu ceea ce are loc în localitatea în care locuim sau informația pe care avem nevoie este necesară pentru a fi prezentată la serviciu, locul de studii unei alte autorități pentru a se expune final sau a emite o decizie finală pe o anumită chestiune.

Carta Drepturilor Omului prevede la art.8 protecția datelor personale de către autortățiile publice aceste date pot fi folosite în anumite scopuri în interesul persoanei vizate sau în temeiul unui alt motiv prevăzut de lege.

Orice persoană are dreptul:

- de a fi informată cu privire la prelucrarea datelor sale persoanale
- de a avea acces la datele sale persoanale și
- de a solicita ca datele personale incorecte,inexact sau incomplete să fie rectificate,șterse sau restricționate.

Datorită faptului că persoana reprezintă o categorie specială anumite date cu caracter personal sunt considerate sensibile și se aplică o protecție specială cum ar fi datele referitoare la o

- originea rasială sau etnică;
- opiniile politice;
- convingeriile religioase sau filosofice ;
- apartenența la un sindicat ;
- prelucrarea datelor genetice ;
- date biometrice pentru identificarea persoanelor ;
- sănătatea ;
- viața sexuală și orientarea sexuală ;

Actualmente există o instituție specializată pentru respectarea protecției datelor cu caracter personal Centrul Național pentru Protecția Datelor cu Caracter Personal al Republicii Moldova care are drept sarcină monitorizarea respectării de către persoane sau alte instituții,agenții a protecției datelor cu caracter personal intervenind atunci când este cazul și examinând petițiile,plângerile fie de încălcare a dreptului de protecției a datelor personale aplicând sancțiuni atunci când este necesar că măsuri de prevenire și combatere a încălcării dreptului la protecția datelor personale ca măsură coercitivă.

Actualmente în legislația Republicii Moldova sunt prevăzute sancțiuni pentru încălcarea protecției datelor personale sau orice subiect ce se referă la modul de gestionare,utilizare a acestor date de către persoane publice sau persoane terțe astfel Codul Penal la capitolul XI infracțiuni informatice și infracțini în domeniul telecomunicațiilor de la art.259-261^1 sau din Codul Contravențional Capitolul XVI Art.325,328,329,330^4 sau Capitolul XIX Art.365^2 secretizarea/desecretizarea neîntemeiată a informațiilor astfel enumerăm câteva dintre acestea relevante la subiectul abordat în prezenta lucrare:

- art.259 din Codul Penal al Republicii Moldova accesul illegal la informația computerizată
- art.260^5 și 260^6 din Codul Penal al Republicii Moldova- Falsul/frauda informatică
- art.261^1 din Codul Penal al Republicii Moldova- Accesul neautorizat la rețelele și serviciile de telecomunicații
- Art.325 din Codul Contravențional al Republicii Moldova- Divulgarea datelor despre măsurile de securitate
- Art.328 din Codul Contravențional al Republicii Moldova- încălcarea regulilor de păstrare,de completare,de evidență și de folosire a documentelor de arhivă

- Art.330² din Codul Contravențional al Republicii Moldova- publicarea subiectelor pentru examenele de absolvire gimnaziului și de bacalaureat,precum și a soluțiilor la acestea
- Art.365² Codul Contravențional al Republicii Moldova- secretizarea/desecretizarea neîntemeiată a informațiilor

Actualmente avem o instituție specială recunoscută ca Serviciul de Securitate a Republicii Moldova investită prin lege și deasemenea având competențe bine stabilite în actele normative ceea ce ține de securitatea informațională,activitatea specială de invistigații,aciviății de spionaj,activități teroriste sau alte activități extremist împotriva intereselor Republicii Moldova.

Conform art.1 din legea cu privire la serviciul de informații și de securitate aceasta este o instituție administrativă autonomă,căreia îi revine competența de asigurare a securității Republicii Moldova,apărarea ordinii constituționale,contribuirea la apărarea sistemului economic național și la asigurarea capacității de apărare a statului,combaterea terrismului și a altor amenințări la adresa securității statului pentru aceasta planifică activități necesare protecției drepturilor și libertăților fundamentale ale omului.

Concepția Securității Naționale a Republicii Moldova reflectată în legea nr.112 reprezintă un sistem de idei care conturează prioritățile statului în domeniul securității naționale.

Cooperearea internațională reprezintă una din modalități de securizare prin procesul de integrare în Uniunea Europeană recunoscând teritoriul trasnistrean ca un pericol iminent la securitatea teritorială sau informațională a Republicii Moldova.

Statul de neutralitate reprezintă unul din conceptele de securității naționale deasemnea Republica Moldova este un stat suveran și independent,unitar și indivizibil,cu teritoriu inalienabil.

Factorii principali ce constituie pericol la securitatea națională sunt:

- Conflictul trasnistrean
- Conflicte interetnice
- Terorism internațional
- Conflicte sociale
- Amenințări de origine economică
- Amenințări la securitatea informațională
- Pericolul cauzați de factorii umani,tehnogeni sau calamitățiile naturale
- Crima organizată și corupția ș.a

Implementarea unei strategii naționale în domeniul securității economice, sociale, informaționale, apărare reprezintă una din strategiile de bază a instituțiilor naționale prin racordarea la acele reglementări internaționale precum menținerea unei relații de prietenii cu toate statele precum SUA,România sau statele membre ale UE pentru reformarea securității informaționale un domeniul vital pentru dezvoltarea statului.

Concluzii

Securizarea datelor cu caracter personal reprezintă o îndatorire a organelor de ocrotire a normelor de drept pentru aceasta am exemplificat un șir de acte normative referitor la protejarea cetățenilor Republicii Moldova de acei factori nocivii la care pot fi expuși pentru aceasta s-au implementat strategii unde sunt stipulate amenințările la intergritatea statului precum și obiective de parteneriat cu diferite state pentru a a se asigura securitatea economică,socială, informațională.

Actualmente avem instituții specializate în domeniul securității informaționale precum sunt Serviciul Informațional de Securitate, Centrul Național pentru Protecția Datelor cu Caracter Personal,Parlamentul prin adoptarea de acte normative,Guvernul prin aplicarea în practică sau Președenția prin organizarea diferitor evenimente/ adunări/conferințe cu cei mai importante conducătorii ai instituților naționale sau organelle de drept prin aplicarea măsurilor de constrângere atunci când drepturile persoanei sunt încălcate.

Deci Republica Moldova de câțiva ani are drept obiectiv aderarea ca stat membru al Uniunii Europene semnânând diferite acorduri,stabilind diferite parteneriate cu statele membre ale Uniunii Europene în domenii vitale fiind susținu-ți de statele vecine precum România dar personal consider că reprezintă populism neimplimitându-se nimic în practică toate domeniile vitale ale economiei statului menținându-se existența în timp.

Datele cu caracter personal reprezintă o informație sensibilă ce trebuie protejată prin implementarea unui sistem modern de securitate stabilindu-se atribuții concrete pentru toate instituțiile statului informându-se populația la pericolele ce pot fi expuși prin elaborarea diferitor materiale video/audio,întâlniri,manifestări ș.a

Republica Moldova are drept scop necesitatea de a crea un sistem de securitate națională bazat pe un cadru legislative determinative și obiective bine stabilite deasemenea prin acte normative racordate la sistemul internațional/european și un personal de înaltă calificare ce își vor îndeplini îndatoriile în corespundere cu legislația actuală perioadei ce o traversăm aceasta reprezentând domeniul de securizare națională al statului nostru asigurându-se procesul de reformare cu efect asupra instiuțiilor statului cât și a societății în ansamblu.

Referințe bibliografice:

1. Constituţia Republicii Moldova din 29.07.1994 Publicat : 29-03-2016 în Monitorul Oficial Nr. 78 art. 140
2. Codul Contravențional al Republicii Moldova Nr .218 din 24.10.2008 Publicat: 17.03.2017 în Monitorul Oficial Nr.78-84. Art.100
3. Codul Penal al Republicii Moldova Nr.985 din 18.04.2002 Publicat: 14.04.2009 în Monitorul Oficial Nr.72-74,art.195

4. Legea cu privire la accesul la informații nr.982 din 11.05.2000 Publicat : 28-07-2000 în Monitorul Oficial Nr. 88-90 art. 664;
5. Codul administrativ din 19.07.2018 nr. 116/2018 Publicat : 17-08-2018 în Monitorul Oficial Nr. 309-320 art. 466;
6. Legea nr. 133 din 8 iulie 2011 privind protecţia datelor cu caracter personal Publicat : 14-10-2011 în Monitorul Oficial Nr. 170-175 art. 492;
7. Legea nr. 229 din 10 octombrie 2013 pentru aprobarea Strategiei naţionale în domeniul protecţiei datelor cu caracter personal pentru anii 2013-2018 şi a Planului de acţiuni privind implementarea acesteia Publicat : 06-12-2013 în Monitorul Oficial Nr. 284-289 art. 776;
8. Legea nr;. 271 din 07 noiembrie 2013 privind formularea unor declaraţii ale Republicii Moldova la Convenţia pentru protecţia persoanelor referitor la prelucrarea automatizată a datelor cu caracter personal Publicat : 06-12-2013 în Monitorul Oficial Nr. 284-289 art. 780;
9. Legea nr. 158-XVI din 04.07.2008 cu privire la funcția publică și statutul funcționarului public Publicat : 23-12-2008 în Monitorul Oficial Nr. 230-232 art. 840;
10. Legea nr. 71-XVI din 22 martie 2007 cu privire la registre Publicat : 25-05-2007 în Monitorul Oficial Nr. 70-73 art. 314;
11. Legea comunicațiilor electronice nr. 241-XVI din 15.11.2007 Publicat : 14-03-2008 în Monitorul Oficial Nr. 51-54 art. 155;
12. Legea nr. 467-XV din 21.11.2003 cu privire la informatizare și la resursele informaționale de stat Publicat : 01-01-2004 în Monitorul Oficial Nr. 6-12 art. 4;
13. Legea nr. 142 din 19.07.2018 cu privire la schimbul de date și interoperabilitate Publicat : 10-08-2018 în Monitorul Oficial Nr. 295-308 art. 452;
14. Legea nr. 91 din 29.05.2014 privind semnătura electronică și documentul electronic Publicat : 04-07-2014 în Monitorul Oficial Nr. 174-177 art. 397;
15. Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene 2012/C 326/02;
16. Regulamentul UE 2016/679 al Parlamentului European și al Consiliului din 27 aprilie 2016 privind protecția persoanelor fizice în ceea ce privește prelucrarea datelor cu caracter personal și libera circulație a acestor date.
17. Legea nr.618 din 31.10.1995 securității statului Publicat : 13-02-1997 în Monitorul Oficial Nr. 10-11 art. 117
18. Legea nr.136 din 08.06.2023 privind Serviciul de Informații și de Securitate al Republicii Moldova Publicat : 21-06-2023 în Monitorul Oficial Nr. 204-207 art. 358
19. Legea nr.619 din 31.10.1995 privind organele securiății statului Publicat : 13-02-1997 în Monitorul Oficial Nr. 10-11 art. 115
20. Legea Nr.112 privind aprobarea concepției securității naționale a Republicii Moldova Publicat : 03-06-2008 în Monitorul Oficial Nr. 97-98 art. 357

21. Legea nr.59 din 29.03.2012 privind activitatea specială de invetigații Publicat : 08-06-2012 în Monitorul Oficial Nr. 113-118 art. 373
22. Legea nr.299 din 21.12.2017 privind aprobarea Concepției securității informaționale a Republicii Moldova Publicat : 16-02-2018 în Monitorul Oficial Nr. 48-57 art. 122.

ÎNCĂLCAREA DE CĂTRE CONDUCĂTORII DE VEHICULE A REGULILOR DE CIRCULAȚIE RUTIERĂ PRIN COMPORTAMENT AGRESIV

VIOLATION BY VEHICLE DRIVERS OF ROAD TRAFFIC RULES THROUGH AGGRESSIVE BEHAVIOR

CZU: 343.346:316.624:342.924 **DOI:** https://doi.org/10.59295/ssdoed2024.47

Daniela GÎNCO-FODOR[1]

ABSTRACT. *Aggressive traffic behavior significantly increases the risk of road accidents. Sudden maneuvers, dangerous overtaking and aggressive pursuit can lead to collisions with serious consequences. Aggressive leaders endanger not only themselves, but also those around them. Constant stress can have an impact on the physical and mental health of all road users.*

According to traffic laws in various countries, aggressive behavior in traffic is punishable by legal penalties such as fines, suspension of driving license and even imprisonment in serious cases.

To combat aggressiveness in traffic, it is essential to promote road education and responsible driving behavior. Awareness courses and awareness campaigns can help change the mindset of drivers. The preventive approach is essential to reduce aggressive behavior in traffic. Preventive measures such as the creation of road infrastructure, the promotion of mutual respect in traffic and appropriate sanctions can help reduce incidents of aggression.

Keywords: *traffic, aggression, sanction, aggressive behavior, violation, legislation, contravention.*

Introducere

Agresivitatea în trafic- o problemă tot mai evidentă și preocupantă în societatea contemporană, generând consecințe serioase asupra siguranței rutiere și a calității vieții. Cu toate că traficul rutier poate fi un factor stresant, agresivitatea manifestată în acest context este, în mare măsură, rezultatul comportamentelor inadecvate și a lipsei de autocontrol.

Unul dintre principalele aspecte ale agresivității în traficul este comportamentul rutier agresiv, care se manifestă prin depășirea limitelor de viteză, schimbarea abruptă a benzilor, claxoane excesive și gesturi obscene. Acest tip de conduită nu numai că pune în pericol viața șoferilor și a pasagerilor, dar contribuie și la un climat general de nesiguranță pe șosele.

Un alt factor care alimentează agresivitatea în trafic este frustrarea cauzată de aglomerație, întârzieri sau evenimente neprevăzute. În lupta zilnică pentru a ajunge la

[1] Daniela GÎNCO-FODOR, studentă, Universitatea de Stat din Republica Moldova, ORCID ID: 0000-0001-8362-9 08X. E-mail: gfdannelly@mail.ru, Coordonat: Rodica NICHITA, dr. în drept, lector universitar, USM

destinație, oamenii pot deveni iritați și stresați, iar aceste emoții negative se pot transforma în comportament agresiv în trafic. Starea de furie poate fi exacerbată de anumite evenimente, cum ar fi accidentele rutiere sau încălcările de reguli ale altor șoferi.

Un alt aspect important de luat în considerare este impactul agresivității în trafic asupra sănătății mentale și a relațiilor sociale. Șoferii care manifestă comportamente agresive pot suferi de stres cronic și pot avea probleme în relațiile interpersonale. De asemenea, agresivitatea în trafic poate contribui la creșterea tensiunilor în societate, creând un cerc vicios de comportament negativ.

Soluționarea problemelor agresivității în trafic necesită a fi coordonate la nivel individual și societal. În primul rând, este esențial ca șoferii să-și recunoască propriile emoții și să-și dezvolte abilități de gestionare a stresului.

Istoric

Agresivitatea este tratată de Codul Contravențional nu doar sub aspectul încălcărilor regulilor de circulație rutieră, ci și în dispozițiile referitoare la agresivitate fizice, spre exemplu orice comportament agresiv care implică utilizarea forței sau amenințări cu aceasta poate fi considerată contravenție. Dispoziții privind agresivitatea verbală-hărțuirea verbală, inclusiv limbajul agresiv și amenințările verbale cu violența, pot constitui contravenții. Ce ține de sancțiuni, Codul Contravențional, în mare parte, pentru agresivitate, prevede amenda ca sancțiune. Victimele comportamentului agresiv au dreptul la protecție specială, inclusiv ordine de restricție împotriva persoanei agresive, sau privarea acesteia de a dreptul de a deține anumite funcții. De asemenea, sancțiunile pentru comportament agresiv pot fi ajustate în funcție de circumstanțele atenuante, agravante sau cele excepționale, inclusiv relația dintre contravenient și victimă, iar manifestările de agresivitate împotriva minorilor sunt sancționate mai aspru pentru a asigura protecția adecvată a drepturilor acestora. Contravenienții acuzați de manifestări de agresivitate pot fi îndemnați să participe la programe probaționale pentru a preveni repetarea comportamentului agresiv. Totuși, chiar dacă celelalte capitole abordau de mult timp aspectul agresivității la comiterea contravențiilor, comportamentul agresiv manifestat la încălcarea regulilor de circulație apare mult mai târziu.

Articolul 241[1] din Codul Contravențional [1], se completează prin LP8 din 06.04.17, MO134-143/28.04.17 art.210, Art. II. – Codul contravenţional al Republicii Moldova nr. 218/2008 (republicat în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2017, nr. 78–84, art. 100) se modifică și se completează după cum urmează: „Articolul 241 [1]. Încălcarea de către conducătorii de vehicule a regulilor de circulaţie rutieră sau a normelor de conducere preventivă prin comportament agresiv

Definiția Comportamentului Agresiv

Comportamentul agresiv în contextul încălcării regulilor de circulație se referă la acțiuni care implică o intenție deliberată de a intimida, amenința sau provoca alți

participanți la trafic. Aceste acțiuni pot include depășirea vitezei legale, schimbarea bruscă a benzii, tăierea altor șoferi, claxonarea excesivă și alte comportamente care pun în pericol siguranța rutieră.

O definiție plauzibilă este oferită de legea Nr. 8 din 06-04-2017 pentru modificarea şi completarea unor acte legislative, art. I, „comportament agresiv – efectuarea în mod intenționat de către un conducător de vehicul a unor acţiuni sau manevre succesive, prevăzute la art. 33 alin. (3) lit. d) din prezenta lege, neconforme cu prevederile Regulamentului circulației rutiere sau cu normele de conducere preventivă, prin care acesta creează neîntemeiat obstacole circulației, prejudiciază drepturile altor participanţi la trafic sau îi obligă să ia măsuri suplimentare pentru a preveni producerea unui accident sau a nu pune în pericol siguranţa traficului;" [2].

Totuși, chiar dacă există o definiție a agresivității, aceasta este descrisă într-o altă lege, și nu în Codul Contravențional. Da, poate în Cod nu ar trebui să ne axăm pe definirea anumitor termeni, dar cred că ar fi necesar adăugarea unei definiții clare pentru agresivitate care ar putea ajuta la evitarea interpretărilor variate și ar oferi un cadru comun pentru evaluarea comportamentelor agresive.

Dacă codul existent nu abordează suficient agresivitatea verbală, ar putea fi util să se adauge termeni care să acopere amenințările verbale sau limbajul agresiv. Adăugarea unor termeni care să detalieze comportamentul agresiv în contexte specifice, cum ar fi agresivitatea în mediul familial sau școlar, ar putea permite o abordare mai focalizată și eficientă. Introducerea unor termeni care să graduieze severitatea agresivității ar putea contribui la aplicarea sancțiunilor în funcție de gravitatea faptei. Termeni care vizează prevenirea repetării comportamentului agresiv ar putea fi adăugați pentru a promova schimbarea comportamentală și evitarea recidivei.

Cauzele și Impactul Comportamentului Agresiv în Trafic

Comportamentul agresiv în trafic poate fi influențat de o varietate de factori care țin de educație, nivelul de cultură și specificul cultural al unei comunități. În cazul Republicii Moldova, există câțiva factori care pot contribui la comportamentul agresiv în trafic, cum ar fi:

Starea proastă a drumurilor și lipsa infrastructurii adecvate contribuie la frustrarea și stresul din rândul șoferilor, ceea ce duce la comportament agresiv în trafic.

Reglementările rutiere nu sunt aplicate sau sunt percepute ca fiind laxiste, șoferii fiind tentați să ignore regulile, generând situații conflictuale și agresive.

Lipsa unei educații rutiere adecvate sau eficiente duce la necunoașterea regulilor și la interpretări greșite, crescând riscul de comportament agresiv în trafic.

Moldova se confruntă cu probleme de urbanizare și trafic intens în zonele urbane. Această aglomerație și stresul asociat contribuie la manifestarea comportamentului agresiv în trafic.

În Republica Moldova, comportamentul agresiv este perceput ca "normal," acest lucru amplifică problema.

Frustrările legate de probleme sociale și economice pot fi externalizate în comportamentul rutier. Oamenii devenin mai irascibili și agresivi în trafic ca o modalitate de a-și exprima frustrările.

Anumite stiluri de conducere agresive sunt acceptate și chiar glorificate în societatea noastră, șoferii adoptând aceste comportamente în trafic.

Există un nivel redus de coeziune socială și încredere între membrii comunității, aceasta duce la un sentiment de "fiecare pentru sine" în trafic, fără respect pentru ceilalți participanți la trafic.

Șoferii au impresia că pot scăpa nepedepsiți pentru comportamentul agresiv în trafic, aceștia fiind mai puțin reticenți să adopte astfel de comportamente

Comportamentul agresiv la volan poate avea un impact negativ semnificativ asupra siguranței rutiere. Acest comportament poate duce la accidente rutiere grave, inclusiv coliziuni frontale, tamponări și răniri sau decese. În plus, comportamentul agresiv poate crea o atmosferă de tensiune pe șosele, ceea ce poate crește riscul de accidente și poate contribui la apariția unor situații periculoase.

Exemple de Încălcări ale Regulilor de Circulație prin Comportament Agresiv

Comportamentul agresiv la volan poate duce la încălcarea regulilor de circulație și la punerea în pericol a celorlalți participanți la trafic. Câteva exemple de astfel de încălcări sunt [3]:

a) deplasarea succesivă de pe o bandă de circulație pe alta sau de pe un rând pe altul, alternând din stânga în dreapta, în scopul depășirii unui șir de vehicule care circulă în același sens;

b) întoarcerea vehiculului prin folosirea frânei de ajutor;

c) pornirea vehiculului de pe loc prin patinarea excesivă, în gol, a roților motoare;

d) circulația cu vehiculul la o distanță foarte redusă față de un alt vehicul, înaintea sau în spatele acestuia, cât și în lateral, ori reducerea bruscă a vitezei de deplasare fără motiv întemeiat, de natură a intimida conducătorul acestuia;

e) folosirea repetată a semnalelor sonore și/sau luminoase de natură a obliga nejustificat conducătorul de vehicul care circulă în fața sa să elibereze banda de circulație;

f) conducerea mopedului sau motocicletei având în contact cu partea carosabilă numai una dintre roți;

g) mersul cu spatele cu vehiculul în scopul intimidării celorlalți participanți la trafic care circulă în spatele acestuia;

h) realizarea intenționată a unui derapaj controlat al vehiculului în vederea întoarcerii sau rotirii acestuia;

i) conducerea intenționată a unui vehicul prin accelerarea repetată a motorului, de natură a stânjeni persoanele aflate în zona drumului public.

Analiza comparativă a prevederilor legislative din Europa la acest subiect

În Germania, conducerea agresivă este pedepsită prin amendă sau închisoare de până la 5 ani, în funcție de gravitatea infracțiunii(Secțiunea 315c, Periclitarea traficului rutier [4]). De asemenea, conducătorii auto pot fi sancționați pentru încălcarea altor reguli de circulație, cum ar fi depășirea vitezei legale sau trecerea pe culoarea roșie a semaforului.

În Spania, conducerea agresivă este considerată o infracțiune și poate fi sancționată cu închisoarea de la șase luni la doi ani și cu privarea de dreptul de a conduce vehicule cu motor și mopede pe perioade mai mari de un an și până la șase ani [5, art.380].

În Franța, conducerea agresivă este pedepsită prin amendă și/sau suspendarea permisului de conducere. În plus, autoritățile pot impune măsuri suplimentare, cum ar fi obligarea conducătorului auto să urmeze un curs de conducere defensivă.

În Marea Britanie, agresivitatea la volan poate fi pedepsită cu o amendă de până la 5.000 de lire sterline și cu o suspendare a permisului de conducere. De asemenea, conducătorii auto pot fi trimiși în judecată pentru infracțiuni grave, cum ar fi vătămare corporală sau omor din culpă.

Impactul prevederilor legislative asupra comportamentului în trafic

Prevederile legislative au un impact semnificativ asupra comportamentului șoferilor în trafic. Legislația care tratează conducerea agresivă și încălcarea regulilor de circulație prin comportament agresiv este esențială pentru menținerea siguranței rutiere și prevenirea accidentelor.

De exemplu, în unele state europene, cum ar fi Olanda și Danemarca, amenzile pentru conducerea agresivă sunt foarte mari și pot ajunge până la 10.000 de euro. Aceste amenzi dure pot descuraja șoferii să aibă un comportament agresiv în trafic și să conducă mai responsabil.

În plus, legislația care impune sancțiuni mai dure pentru încălcarea regulilor de circulație prin comportament agresiv poate contribui la schimbarea culturii rutiere și la promovarea unui comportament mai sigur și mai responsabil în trafic.

Măsuri pentru Prevenirea Comportamentului Agresiv în Trafic

O educație adecvată în ceea ce privește regulile de circulație și etica rutieră poate fi primul pas pentru prevenirea comportamentului agresiv în trafic. În acest sens, ar trebui să se acorde o atenție deosebită educației rutiere în școli și să se organizeze campanii de conștientizare a importanței respectării regulilor de circulație.

Pedepsele mai aspre pentru încălcarea regulilor de circulație și comportamentul agresiv în trafic pot fi un alt mod de a preveni astfel de comportamente. Aceste pedepse ar trebui să fie suficient de severe pentru a descuraja astfel de comportamente și ar trebui aplicate în mod consecvent și echitabil. Propunerea de sancțiuni pentru contravențiile săvârșite în trafic prin manifestări de agresivitate ar trebui să fie echilibrată, proporțională și să aibă un caracter educativ pentru a încuraja schimbarea comportamentului șoferilor. Pentru prima abatere, șoferii să primească un avertisment oficial și să fie obligați să participe la un program de instruire rutieră sau la un curs de educație rutieră. Introducerea unei scale de amenzi financiare în funcție de gravitatea comportamentului agresiv- cu cât comportamentul este mai grav, cu atât amenda este mai mare. Alocarea de puncte de penalizare în sistemul de permis de conducere, cu un prag maxim care, dacă este atins, poate duce la suspendarea temporară a permisului. Pentru abateri repetate sau comportament agresiv grav, șoferii pot primi o suspendare temporară a permisului de conducere, cu obligația de a urma cursuri suplimentare de educație rutieră. Ca alternativă la amenzi sau suspendare, impunerea unui număr de ore de serviciu comunitar, cum ar fi participarea la proiecte de siguranță rutieră sau educație civică. Pentru comportamentul agresiv grav, instaurarea unei interdicții de conducere pentru o perioadă determinată, după care șoferul poate solicita reluarea permisului de conducere doar dacă acesta a trecut programul de probațiune și poate enumit nr de ore la psiholog sau alte expertize medicale care să demonstreze că acesta nu va mai comite astfel de contravenții prin manifestări de agresivitate. Introducerea unui sistem de înregistrare a incidentelor, astfel încât șoferii care au fost sancționați pentru comportament agresiv să fie supravegheați mai atent, iar recidivele să atragă sancțiuni mai severe, ar fi un ultim mod de prevenire și combatere a fenomenului agresivității în traficul rutier..

Este important ca aceste sancțiuni să fie aplicate într-un mod consecvent și transparent și să fie parte a unui efort mai amplu de educație rutieră și promovare a unei culturi a respectului în trafic.

Campaniile de sensibilizare pot fi un alt mod eficient de a preveni comportamentul agresiv în trafic. Aceste campanii ar trebui să se concentreze pe conștientizarea consecințelor negative ale comportamentului agresiv în trafic și pe promovarea unei conduite responsabile și respectuoase față de ceilalți participanți la trafic.

Infrastructura rutieră poate juca, de asemenea, un rol important în prevenirea comportamentului agresiv în trafic. Monitorizarea și îmbunătățirea infrastructurii rutiere pot reduce congestia, timpul de călătorie și frustrarea, ceea ce poate duce la o scădere a comportamentului agresiv în trafic.

Concluzii

Conform datelor statistice, în primele 8 luni ale anului 2023, au fost înregistrate 270 cazuri de încălcare a regulilor de circulație rutieră prin comportament agresiv [6], ceea ce ne permite să concluzionăm că dacă anterior, statistica pe acest subiect

nu se efectual, numărul de cazuri înregistrate a ajuns unul atât de impunător că deja necesită o abordare statistică. După analizarea prevederilor legislative referitoare la comportamentul agresiv la volan în diferite state europene, putem concluziona că există o lipsă de uniformitate și consecvență în abordarea în abordarea acestei probleme. Cu toate acestea, câteva concluzii cheie din analiza noastră sunt:

1. Nevoia de definiții standardizate. Este nevoie de definiții standardizate ale comportamentului de condus agresiv în toate statele europene pentru a asigura consecvența în aplicarea legilor și a sancțiunilor.

2. Execuție sporită. Statele trebuie să intensifice aplicarea legilor referitoare la comportamentul agresiv de conducere pentru a se asigura că indivizii sunt trași la răspundere pentru acțiunile lor.

3. Sancțiuni mai dure. Mai multe state trebuie să ia în considerare implementarea de sancțiuni mai aspre pentru comportamentul de conducere agresiv pentru a descuraja persoanele să se implice într-un astfel de comportament.

4. Educație și conștientizare. Este nevoie de campanii sporite de educație și conștientizare pentru a educa persoanele cu privire la pericolele comportamentului agresiv de conducere și consecințele încălcării regulilor de circulație printr-un astfel de comportament.

Referințe bibliografice:

1. Cod Contravențional al Republicii Moldova. [citat 25.12.2023]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=139460&lang=ro#.
2. LEGE Nr. 8 din 06-04-2017 pentru modificarea şi completarea unor acte legislative Publicat : 28-04-2017 în *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, Nr. 134-143 art. 210. [citat 25.11.2023]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=98822&lang=ro .
3. Lista modificărilor la Codul rutier 2022. [citat 03.12.2023]. Disponibil: https://economie.hotnews.ro/stiri-auto-25333453-lista-modificarilor-codul-rutier-2022-care-sunt-situatiile-comportament-agresiv-trafic-cum-vor-pe-depsite-plus-noi-contraventii-amenzi-ordonanta-monitorul-oficial.htm .
4. Cod penal german. [citat 03.12.2023]. Disponibil: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/englisch_stgb.html#p3004 .
5. Cod penal spaniol. Disponibil la: https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1995-25444&p=20230428&tn=1#a379 . Accesat la data de 03.12.2023.
6. Statistica. [citat 10.12.2023]. Disponibil: https://esp.md/ro/sobytiya/2023/09/05/statistica-accidentelor-rutiere-moldova-23-000-cazuri-cand-pietonii-au-incalcat..

PARTICULARITĂȚILE INSTITUȚIEI RĂSPUNDERII CIVILE A MAGISTRAȚILOR ÎN REPUBLICA MOLDOVA ȘI ROMÂNIA

THE PARTICULARS OF THE INSTITUTION OF CIVIL LIABILITY OF MAGISTRATES IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA AND ROMANIA

CZU: 347.962.6(478+498) **DOI:** https://doi.org/10.59295/ssdoed2024.48

Olga MIHAILENCO[1]

ABSTRACT. *According to international standards, states must ensure the right to access to justice, which implies not only the possibility of filing an action in court, but also ensuring that the complaint is examined fairly by an independent court, in a procedure in which the citizen's rights are respected. And in the event that damage has been caused to the litigant through the activity of the court, he is entitled to file a civil action against the state, which in turn, in the case of admitting the complaint and paying compensation, is entitled to file an action in recourse against the magistrate. In this article we propose to carry out a detailed analysis of the provisions of the normative framework in the field of civil liability of magistrates in the Republic of Moldova and in Romania, examining their correspondence to the general principles of law and the provisions of the international normative framework.*

Keywords: *the rule of law, objective legal responsibility, subjective legal responsibility, the status of the magistrate, retroactive action, the right to defense.*

REZUMAT. *Potrivit standardelor internaționale statele trebuie să asigure dreptul la accesul la justiție, care presupune nu numai posibilitatea înaintării unei acțiuni în instanța de judecată dar și asigurarea examinării plângerii în mod echitabil de către o instanță independentă, în procedură în care drepturile cetățeanului sunt respectate. Iar în cazul în care prin activitatea instanței de judecată justițiabilului a fost cauzat un prejudiciu acesta este în drept să înainteze o acțiune civilă împotriva statului, care la rândul său, în cazul admiterii plângerii și achitării despăgubirilor, este în drept de a înainta o acțiune în regres împotriva magistratului. În prezenta lucrare ne propunem să efectuăm o analiză detaliată a prevederilor cadrului normativ în domeniul răspunderii civile a magistraților în Republica Moldova și în România, examinarea corespunderii acestora principiilor generale ale dreptului și prevederilor cadrului normativ internațional.*

Cuvinte-cheie: *statul de drept, răspunderea juridică obiectivă, răspundere juridică subiectivă, statutul magistratului, acțiune în regres, dreptul de apărare.*

Aspecte introductive privind răspunderea civilă a magistraților în Republica Moldova. În conformitate cu Articolul 13 din Convenţia Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului şi a Libertăţilor Fundamentale, orice persoană ale cărei drepturi şi libertăţi recunoscute de Convenţie au fost încălcate are dreptul să se adreseze efectiv unei instituţii naţionale, chiar şi atunci cînd încălcarea s-ar datora unor persoane care au acţionat în exercitarea atribuţiilor lor oficiale. Obiectivele acestui articol sunt

[1] Olga MIHAILENCO, Doctorandă, Universitatea de Stat din Moldova, email : olgamihailenco9@gmail.com, https://orcid.org/0009-0002-9344-9503

de a "oferi un mijloc prin care persoanele pot obţine compensaţii la nivel naţional pentru încălcarea drepturilor lor prevăzute de Convenţie [1, pct. 4]. După cum a statuat Curtea Constituțională a Republicii Moldova, printr-o faptă comisă de un judecător, ar putea fi lezate drepturile fundamentale ale unei persoane, încălcările în discuţie pot fi remediate prin intermediul exercitării căilor de atac împotriva hotărârii care lezează un drept, formularea unor acţiuni civile în despăgubire sau alte remedii care pun în aplicare obligaţiile pozitive ale statului de a asigura protecţia drepturilor omului [2, pct. 25].

Corelativ, art. 2007 din Codul civil stabilește că, prejudiciul cauzat persoanei prin acţiunile organelor de urmărire penală, ale procuraturii sau ale instanţelor de judecată se repară de către stat integral, indiferent de vinovăţia persoanei responsabile, în următoarele cazuri: a) condamnare ilegală, tragere ilegală la răspundere penală, aplicare ilegală a măsurii preventive sub forma arestului preventiv sau sub forma declaraţiei scrise de a nu părăsi localitatea; b) aplicare ilegală, în calitate de sancţiune contravenţională, a arestului, a muncii neremunerate în folosul comunităţii; c) acţiuni sau inacţiuni care au dus, după caz, la: constatarea de către Curtea Europeană a Drepturilor Omului, prin hotărâre, a încălcării drepturilor sau libertăţilor fundamentale ale unei persoane şi dispunerea achitării unor sume în beneficiul acesteia; pronunţarea unei hotărâri de către o instanţă judecătorească naţională, ca urmare a condamnării statului de către Curtea Europeană a Drepturilor Omului, prin care s-a dispus achitarea unor sume din contul statului [3].

În cazurile evocate supra, suntem în prezența răspunderii civile obiective care presupune, că statul este obligat sa repare prejudiciul cauzat indiferent de existența vinovăției. La caz, în literatura de specialitate drept condițiile apariției răspunderii civile ale statului pentru activitatea autorităților publice, au fost evidențiate următoarele: acțiunea ilegală (inacțiunea) a unei instituții de stat sau a funcționarilor acestora; cauzarea de prejudicii; legătură cauzală între acţiunea ilegală (inacţiunea) şi prejudiciul cauzat; constatarea ilegalității a actului în modul prescris de către autoritățile competente abilitate să ia o astfel de decizie, sau de către instanța de judecată [4, pag.27].

Totodată, actele normative în vigoare stabilesc faptul că statul are dreptul de a înainta o acțiune de regres împotriva magistratului, în cazul în care eroarea judeciară care a prejudiciat persoană a fost admisă din intenția sau neglijență gravă. Astfel, în cazul răspunderii civile a judecătorului suntem în prezența răspunderii subiective, aceasta are drept fundament ideea de vinovăţie, care implică culpa persoanei care este autorul prejudiciului şi trebuie să fie dovedită [5, pag.93]. Deci drept fundament al răspunderii vine actul sau faptul juridic, pe cînd condițiile răspunderii juridice sînt următoarele: o conduită sau o faptă ilicită; un rezultat dăunător al acestei conduite, care poate fi exprimat printr-un prejudiciu cauzat; un raport de cauzalitate între fapta ilicită şi prejudiciul produs; fapta să fie săvîrşită cu vinovăţie; să nu existe împrejurări sau cauze ce ar exclude caracterul ilicit al faptei sau ar înlătura răspunderea juridică [6, pag. 93].

Repere privind instituția răspunderii civile a magistratului în Republica Moldova. Consiliul Consultativ al Judecătorilor Europeni (CCJE) în Avizul nr. 3 (2002) a susținut introducerea în legislațiile naționale a prevederilor care să permită înaintarea unei acțiuni în regres din partea Statului împotriva unui judecător în cazul în care comportamentul necorespunzător al acestuia a fost constatat în cadrul unei proceduri penale sau disciplinare, însă doar în caz de eroare intenționată sau neglijență gravă [7, pct.63]. Totuși, aspecte privind răspunderea civilă a magistratului pentru emiterea unui act judecătoresc (acțiunea de regres) sunt des legate de problematica aferent independenței judecătorului, mai exact de faptul dacă sancțiunea care în perspectivă ar putea fi aplicată față de magistrat ar fi de măsură să influiențeze activitatea sa de apreciere a probelor și de interpretare a legii.

Reieșind din standardele internaționale nu poate fi antrenată răspunderea civilă sau disciplinară a unui judecător pentru modul de interpretare a legii, apreciere a faptelor sau evaluare a probelor, cu excepţia cazurilor de rea-credinţă şi gravă neglijenţă [7, pct. 65]. Curtea Constituțională a Republicii Moldova a subliniat că judecătorii beneficiază de imunitate în exercitarea justiţiei, iar anularea sau modificarea hotărârii judecătoreşti nu este un temei determinant pentru sancţionarea judecătorului. În opinia Curții, judecătorii nu pot fi constrânşi să-şi exercite atribuţiile sub ameninţarea unei sancţiuni, fapt care poate influenţa în mod nefavorabil hotărârile ce urmează a fi adoptate, în exercitarea atribuţiilor ce le revin, judecătorii trebuie să beneficieze de libertatea neîngrădită de a soluţiona cauzele în mod imparţial, în conformitate cu prevederile legale în vigoare şi propriile aprecieri, neafectate de rea-credință [7, pct. pct.74, 94].

Până la întrare în vigoare a Legii nr. 151 din 30 iulie 2015 cu privire la Agentul guvernamental, prin prisma Legii nr.1545 din 25 februarie 1998 privind modul de reparare a prejudiciului cauzat prin acţiunile ilicite ale organelor de urmărire penală, ale procuraturii şi ale instanţelor judecătoreşti și reieșind din jurisprudența instanțelor naționale, pentru cazurile în care statul a reparat prejudiciu cauzat prin erori judiciare, acțiunea în regres împotriva unui judecător a putut fi înaintată doar în condiții în care actul judecătoresc a fost anulat ca fiind unul ilegal, iar în privința judecătorului care a emis actul există o sentință de condamnare prin care a fost constată vinovăția magistratului.

Prin Legea cu privire la Agentul guvernamental au fost introduse prevederi care au avut ca scop lărgirea cazurilor în care statul ar putea înainta acțiunea în regres împotriva magistratului. Astfel, în corespundere cu art. 27 (în redacția originală) „(1) Statul are dreptul de regres împotriva persoanelor ale căror acţiuni sau inacţiuni au determinat ori au contribuit semnificativ la încălcarea prevederilor Convenţiei care a fost constatată printr-o hotărîre sau a impus soluţionarea amiabilă a cauzei aflate pe rolul Curţii Europene ori formularea unei declaraţii unilaterale[8].

Constituționalitatea articolului vizat a fost examinată de către Curtea Constituțională a RM care a indicat că, în temeiul normei contestate, este posibilă

inițierea acțiunii în regres a statului exclusiv în baza existenței unei hotărâri sau decizii a Curţii Europene. Această normă nu prevede obligativitatea existenței unei sentințe judecătorești, adoptate în cadrul unui proces judiciar separat, prin care să se constate vinovăția persoanei. De asemenea, norma contestată nu specifică pentru care acțiuni sau inacțiuni poate fi antrenată răspunderea materială a persoanelor vizate de aceasta, unicul criteriu fiind existența prejudiciului acoperit de către stat în urma încălcării Convenției Europene. Totodată, dispoziția articolului 27 din Legea cu privire la Agentul guvernamental, spre deosebire de prevederile articolului 1415 din Codul civil *(în vigoare la momentul examinării excepției de neconstituționalitate)*, nu prevede necesitatea constatării elementului de vinovăție printr-o sentință judecătorească, ceea ce face posibilă inițierea acțiunii în regres a statului având ca temei doar hotărârea sau decizia Curţii Europene. Totodată, Curtea a notat că Legea cu privire la statutul judecătorului prevede doar răspunderea disciplinară pentru anularea sau modificarea hotărârii judecătoreşti, dacă judecătorul care a pronunţat-o a încălcat legea intenţionat sau ca urmare a unei neglijenţe grave [7, pct. 81,84,100].

Prevederile cadrului normativ în vigoare aferent instituției răspunderii civile a judecătorului în Republica Moldova. În contextul abordărilor Curții Constituționale al Republicii Moldova expuse în Hotărârea nr. 23 din 25 iulie 2016 privind excepția de neconstituţionalitate a articolului 27 din Legea nr. 151 din 30 iulie 2015 cu privire la Agentul guvernamental, prin Legea nr. 205 din 26.11.2020 *(în vigoare 25.12.2020)* au fost operate modificări în mai multe acte normative ce vizează statutul magistratului și răspunderea civilă a acestuia în cazul emiterii unui act judecătoresc ilegal.

Astfel, art. 19 alin.(3) din Legea nr.544/1995 cu privire la statutul judecătorului a fost expus în următoare redacție: ”Judecătorul nu poate fi tras la răspundere pentru opinia sa exprimată în înfăptuirea justiției și pentru hotărârea pronunțată, cu excepția cazului în care vinovăția acestuia a fost stabilită prin sentința definitivă sau, în cadrul unei proceduri disciplinare, s-a constatat intenția ori neglijența gravă în acțiunile sau inacțiunile sale care a dus la una din consecințele prevăzute la art. 2007 alin.(1) lit.c) din Codul civil. De asemenea, Capitolul VI ”Răspunderea disciplinară și materială a judecătorilor” a fost completat cu art. 21^2 cu următorul cuprins: ”Judecătorii poartă răspundere materială, proporțional gradului de vinovăție stabilit, în acțiunea de regres a statului față de aceștia prin care se solicită restituirea sumelor achitate de stat în cazurile prevăzute la art. 2007 alin.(1) din Codul civil”. În Codul civil au fost operate modificări a art.2007 alin.(1) și art. 2024 alin.(2), iar potrivit ultimului: ”În cazul reparării prejudiciului în temeiul art. 2007, statul are drept de regres față de persoana responsabilă din cadrul organelor de urmărire penală, al procuraturii sau al instanței judecătorești, dacă vinovăția acesteia este constatată prin sentință definitivă sau dacă, în cadrul unei proceduri disciplinare, s-a constatat intenția ori neglijența gravă în acțiunile sau inacțiunile acesteia” [9].

Totodată, Legea nr. 178/2014 cu privire la răspunderea disciplinară a judecătorilor a fost completată cu art.4^1 care reglementează noțiunile de ”intenție” și de

”neglijență gravă”, art. 19 alin.(1) care stabilește subiecții care pot înainta sesizarea privind faptele care pot constitui abateri disciplinare comise de judecători a fost completat cu lit. e) potrivit căreia: ”Ministerul Justiției, la notificarea Agentului guvernamental, în cazul în care se solicit constatarea abaterii disciplinare prevăzute la art. 4 alin. b) (*adoptarea unei hotărîri judecătoreşti prin care, intenţionat sau din neglijenţă gravă, au fost încălcate drepturile şi libertăţile fundamentale ale persoanelor fizice sau juridice, garantate de Constituţia Republicii Moldova şi de tratatele internaţionale privitoare la drepturile fundamentale ale omului la care Republica Moldova este parte*) cu privire la acțiunile sau inacțiunile judecătorului care au dus la una dintre consecințele prevăzute la art. 2007 alin.(1) lit.c) din Codul civil”[10].

Concomitent, Legea nr. 151/2015 cu privire la Agentul guvernamental, a fost completată, cu prevederi prin care au fost extinse obligațiile agentului guvernamental, a suferit modificari art. 27, precum și introdus art. 27^1[11]. Respectiv, în corespundere cu prevederile Legii vizate, persoanele ale căror acţiuni sau inacţiuni au determinat ori au contribuit semnificativ la încălcarea prevederilor Convenţiei, încălcare care a fost constatată de către Curtea Europeană printr-o hotărîre, sînt trase la răspundere penală, contravenţională, disciplinară sau civilă conform legislaţiei. Statul are drept de regres împotriva persoanelor ale căror acţiuni sau inacţiuni au dus la una dintre următoarele consecinţe: a) constatarea de către Curtea Europeană, prin hotărâre, a încălcării drepturilor sau libertăţilor fundamentale ale unei persoane şi dispunerea achitării unor sume în beneficiul acesteia; b) pronunţarea unei hotărâri de către o instanţă judecătorească naţională, ca urmare a condamnării statului de către Curtea Europeană, prin care s-a dispus achitarea unor sume din contul statului. În cazul în care persoana prevăzută la art.27 alin.(1) este judecător sau procuror, acţiunea în regres a statului împotriva acesteia se intentează de către Ministerul Justiţiei doar în situaţia stabilirii, prin sentinţă definitivă, a vinovăţiei persoanei sau dacă, în cadrul unei proceduri disciplinare, s-a constatat intenţia ori neglijenţa gravă în acţiunile sau inacţiunile acesteia care au dus la una dintre consecinţele prevăzute la art.2007 alin. (1) lit.c) din Codul civil.

În ceea ce privește procedura de înaintarea acțiunii de regres, Legea nr.151/2015 stabilește că, pentru asigurarea elucidării circumstanţelor necesare în vederea intentării acţiunii în regres a statului împotriva judecătorului sau procurorului, Agentul guvernamental notifică Ministerul Justiţiei asupra survenirii uneia dintre consecinţele prevăzute la art.2007 alin.(1) lit.c) din Codul civil al Republicii Moldova. Ministerul Justiţiei depune sesizări privind luarea măsurilor, conform competenţei, în adresa Procurorului General, a Consiliului Superior al Magistraturii sau a Consiliului Superior al Procurorilor cu privire la încălcarea drepturilor sau libertăţilor fundamentale ale unei persoane, care a dus la una dintre consecinţele prevăzute la art.2007 alin.(1) lit.c) din Codul civil , precum şi pune la dispoziţia acestora toate actele relevante recepţionate de la Agentul guvernamental. Autorităţile sesizate în conformitate cu prevederile alin.(3) urmează să informeze Ministerul Justiţiei privind rezultatele

acţiunilor întreprinse de către acestea, precum şi despre cazurile în care s-a stabilit în acţiunile judecătorului sau ale procurorului, prin sentinţă definitivă, vinovăţia acestora sau dacă, în cadrul unei proceduri disciplinare, s-a constatat intenţia ori neglijenţa gravă în acţiunile sau inacţiunile acestora, precum şi să pună la dispoziţia Ministerului Justiţiei toată informaţia şi actele necesare în vederea intentării acţiunii în regres împotriva judecătorului sau a procurorului respectiv.

Prevederile aferent instituției răspunderii civile a magistraților în România. Ca și în cazul Republicii Moldova, abordările legislative aferent instituției răspunderii civile a magistratului au suferit mai multe modificări. Reieșind din considerente că, procedura împotriva statului – inclusiv definiția erorii judiciare –, reprezintă calea și condiția *sine qua non* către a doua fază, care implică posibila răspundere personală a judecătorului[12, pct.36, 35], în ceea ce urmează ne propunem de a analiza modificările operate de legiuitor atât aferent răspuderii statului pentru erori judiciare, cât și magistratului.

Înainte de adoptarea Legii nr. 242 din 12 octombrie 2018, care a introdus modificări semnificative aferent instituției răspunderii civile pentru erori judiciare, art. 96 din Legea nr.303/2004 privind statutul judecătorilor și procurorilor, reglementa faptul că statul răspunde patrimonial pentru prejudiciile cauzate prin erorile judiciare. Răspunderea statului este stabilită în condiţiile legii şi nu înlătură răspunderea judecătorilor şi procurorilor care şi-au exercitat funcţia cu rea-credinţă sau gravă neglijenţă. Cazurile în care persoana vătămată are dreptul la repararea prejudiciilor cauzate prin erori judiciare săvârşite în procese penale sunt stabilite de Codul de procedură penală. Dreptul persoanei vătămate la repararea prejudiciilor materiale cauzate prin erorile judiciare săvârşite în alte procese decât cele penale nu se va putea exercita decât în cazul în care s-a stabilit, în prealabil, printr-o hotărâre definitivă, răspunderea penală sau disciplinară, după caz, a judecătorului sau procurorului pentru o faptă săvârşită în cursul judecăţii procesului şi dacă această faptă este de natură să determine o eroare judiciară. Pentru repararea prejudiciului, persoana vătămată se poate îndrepta cu acţiune numai împotriva statului, reprezentat prin Ministerul Finanţelor Publice. După ce prejudiciul a fost acoperit de stat în temeiul hotărârii irevocabile date cu respectarea prevederilor legale, statul se poate îndrepta cu o acţiune în despăgubiri împotriva judecătorului sau procurorului care, cu rea-credinţă sau gravă neglijenţă, a săvârşit eroarea judiciară cauzatoare de prejudicii [13].

Astfel, înainte de modificarea din 2018, răspunderea statului pentru erorile judiciare putea fi stabilită, potrivit dispozițiilor Legii nr. 303/2004, numai dacă s-a stabilit în prealabil prin hotărâre definitivă răspunderea penală sau disciplinară a judecătorului, statul putea formula o acțiune în regres împotriva judecătorului în caz de gravă neglijență sau de rea-credință, fără a oferi alte precizări cu privire la autoritatea competentă sau la procedură [12, pct.56]. Primul aspect care a ridicat mai multe îngrijorări aferent normei enunțate este faptul că dreptul persoanei la repararea prejudiciilor materiale cauzate prin erorile judiciare săvârșite în alte procese decât

cele penale nu se va putea exercita decât în cazul în care s-a stabilit, în prealabil, printr-o hotărâre definitivă, răspunderea penală sau disciplinară judecătorului, fapt ce îngrădește dreptul de acces la justiție și repararea efectivă a prejudiciului cauzat de autoritățile statului.

Norma enunțată a fost obiect al examinării în fața Curții Constituționale a României, care a declarant aceste prevederi drept constituționale. Astfel," Curtea a reținut că dispozițiile de lege criticate nu îngrădesc accesul la justiție, ci, dimpotrivă, stabilesc condițiile în care se poate exercita dreptul persoanei vătămate la repararea prejudiciilor materiale cauzate prin erorile judiciare săvârșite în alte procese decât cele penale. În vederea protejării independenței judecătorului și a evitării supunerii activității acestuia unor presiuni nejustificate, în cazul reparării prejudiciilor cauzate prin erori judiciare nu poate fi angajată răspunderea personală și directă a judecătorului pentru fapte săvârșite în exercițiul funcției publice, în aceste situații intervenind răspunderea statului, în virtutea rolului acestuia de garant al activității autorității judecătorești. Răspunderea judecătorului care și-a exercitat funcția cu rea-credință sau gravă neglijență este subsidiară răspunderii statului și indirectă, statul având drept de regres împotriva magistraților, drept care se exercită ulterior acțiunii în despăgubiri. Curtea a statuat că exercițiul niciunui drept fundamental recunoscut de Constituție sau de tratatele internaționale privind drepturile omului nu trebuie absolutizat, astfel încât instituirea prin lege a unor condiții procesuale de valorificare a respectivului drept, cum este, în speță, obținerea unei hotărâri de angajare a răspunderii penale sau disciplinare a magistratului care a determinat eroarea judiciară, prealabile dreptului la acțiune pentru repararea prejudiciului produs prin eroarea judiciară, nu este incompatibilă cu exigențele constituționale care se circumscriu principiului accesului liber la justiție. Condiționarea dreptului la acțiune pentru repararea prejudiciului produs prin eroarea judiciară de pronunțarea unei hotărâri prealabile prin care să se atragă răspunderea penală sau disciplinară a magistratului nu constituie o încălcare a principiului constituțional al accesului liber la justiție, ci reprezintă, dimpotrivă, o normă favorabilă persoanei îndreptățite la repararea prejudiciului, contribuind la valorificarea dreptului la despăgubire, prin ușurarea sarcinii probei în cadrul acțiunii pentru repararea prejudiciului" [14, Pct 15-19].

Totuși, urmare a modificărilor operate în Legea privind statutul judecătorilor și procurorilor, în redacția Legii nr. 242/2018 instituția răspunderii civile pentru erori judiciare a fost modificată și la moment prevede următoarele. Statul răspunde patrimonial pentru prejudiciile cauzate prin erorile judiciare. Răspunderea statului este stabilită în condițiile legii și nu înlătură răspunderea judecătorilor și procurorilor care, chiar dacă nu mai sunt în funcție, și-au exercitat funcția cu rea-credință sau gravă neglijență. Există eroare judiciară atunci când: a) s-a dispus în cadrul procesului efectuarea de acte procesuale cu încălcarea evidentă a dispozițiilor legale de drept material și procesual, prin care au fost încălcate grav drepturile, libertățile și interesele legitime ale persoanei, producându-se o vătămare care nu a putut fi

remediată printr-o cale de atac ordinară sau extraordinară; b) s-a pronunțat o hotărâre judecătorească definitivă în mod evident contrară legii sau situației de fapt care rezultă din probele administrate în cauză, prin care au fost afectate grav drepturile, libertățile și interesele legitime ale persoanei, vătămare care nu a putut fi remediată printr-o cale de atac ordinară sau extraordinară. Prin Codul de procedură civilă și Codul de procedură penală, precum și prin alte legi speciale pot fi reglementate ipoteze specifice în care există eroare judiciară. Pentru repararea prejudiciului, persoana vătămată se poate îndrepta cu acțiune numai împotriva statului, reprezentat prin Ministerul Finanțelor Publice. Plata de către stat a sumelor datorate cu titlu de despăgubire se efectuează în termen de maximum un an de la data comunicării hotărârii judecătorești definitive. În termen de două luni de la comunicarea hotărârii definitive pronunțate în acțiunea prevăzută la alin. (6), Ministerul Finanțelor Publice va sesiza Inspecția Judiciară pentru a verifica dacă eroarea judiciară a fost cauzată de judecător sau procuror ca urmare a exercitării funcției cu rea-credință sau gravă neglijență, potrivit procedurii prevăzute la art. 74^1 din Legea nr. 317/2004. Statul, prin Ministerul Finanțelor Publice, va exercita acțiunea în regres împotriva judecătorului sau procurorului dacă, în urma raportului consultativ al Inspecției Judiciare prevăzut la alin. (7) și al propriei evaluări, apreciază că eroarea judiciară a fost cauzată ca urmare a exercitării de judecător sau procuror a funcției cu rea-credință sau gravă neglijență. Termenul de exercitare a acțiunii în regres este de 6 luni de la data comunicării raportului Inspecției Judiciare[15].

Astfel, au fost modificate condițiile de introducere a acțiunilor în răspunderea statului în caz de eroare judiciară, nefiind necesară o hotărâre penală sau disciplinară definitivă prin care se stabilește eroarea judiciară înainte de a se putea formula o acțiune în răspunderea statului. Totodată, posibilitățile statului de a exercita o acțiune în regres împotriva judecătorului a cărui hotărâre a dat naștere răspunderii statului nu mai sunt lăsate doar la discreția statului, fără altă precizare, Ministerul Finanțelor Publice este desemnat drept autoritate competentă. Totuși Comisia de la Veneția a considerat problematice faptul că rolul principal este conferit Ministerului Finanțelor Publice, deoarece este un actor din afara puterii judecătorești și nu există criterii de „evaluare proprie" pe care Ministerul trebuie să își întemeieze decizia, împreună cu raportul Inspecției Judiciare, pentru a exercita acțiunea în regres [12, pct.57-58, 63].

De asemenea, experții internaționali au evidențiat faptul că legislația Uniunii Europene nu se opune nici unor dispoziții naționale privind răspunderea statului pentru eroare judiciară precum articolul 96 alineatul (3) din Legea nr. 303/2004, nici existenței posibilității statului de a formula în mod subsecvent o acțiune în regres pentru răspundere civilă împotriva judecătorului vizat în caz de rea credință sau gravă neglijență a acestuia, cu condiția ca procedurile menționate să ofere garanții suficiente pentru a evita supunerea magistraților unor presiuni directe sau indirecte susceptibile să afecteze deciziile lor [12, pct.162]. Mai mult ca atât, magistratului

împotriva căruia ar fi posibilă înaintarea unei acțiuni în regres ar trebui asigurat dreptul de apărare, inclusiv posibilitatea de așI expune poziția în procedură în care se solicit repararea prejudiciului de către stat [12, pct.130].

Concluzii și recomandări. În ultimii ani, comunitatea internațională și-a sporit atenția pe îmbunătățirea sistemelor de justiție din interiorul țărilor. Întărirea cadrelor juridice și a instituțiilor de justiție pentru a lupta împotriva corupției, a atrage investiții, a remedia inegalitățile, a îmbunătăți securitatea și a lărgi accesul persoanelor la resurse a câștigat avânt în rândul guvernelor și al actorilor internaționali. Atenția și intervențiile sporite în sector au adus necesitatea creării unor instrumente mai bune de evaluare a sistemelor de justiție, pentru a identifica principalele elemente care afectează funcționarea mașinii justiției [16, pag.7].

Dreptul de reglementare a instituției răspunderii civile a statului și a magistratului îi revine legiuitorului național. Standardele internaționale nu impun statelor un model concret care urmează a fi aplicat, însă stabiliesc anumite criterii generale sau garanții de care statul trebuie să se conducă la reglementarea instituției vizate. Acest fapt se datorează statutului magistratului și obligativității asigurării independenței acestuia, respectiv excluderea imixtiunilor în activitate judecătorului. Reieșind din analiza legislației RM, României, jurisprudenței Curților Constituționale și prevederilor instrumentelor internaționale în domeniu putem evidenția următoarele particularități ale instituției răspunderii civile a judecătorului.

Răspunderea civilă a judecătorului pentru erori judiciare în sine nu este contrară standardelor internationale, totuși aceasta survine doar în anumite situații și condiții clar stabilite și limitate de legislația națională. Condiție obligatorie pentru tragerea judecătorului la răspundere civilă este stabilirea faptului că acțiunile sau inacțiunile sale au fost comise cu rea-credință sau gravă neglijență. Legislația națională trebuie să definească clar ce acțiuni sunt de măsură să atragă răspunderea personală a magistratului. Acțiunea în despăgubire poate fi înaintată doar împotriva statului, care în cazul admiterii plângerii și achitării despăgubirilor, este în drept de a înainta o acțiune în regres împotriva magistratului. Totodată, standardele internaționale condiționează prezența anumitor garanții suplimentare pentru magistrat, cum ar fi asigurarea dreptului de apărare, inclusiv la etapa examinării acțiunii înaintate împotriva statului, precum și faptul că decizia aferent posibilității înaintării unei acțiuni în regres ar trebui acordat Consiliului Superior al Magistraturii ca organ de autoadministrare judecătorească.

Referințe bibliografice:

1. Hotărîrea Plenului Curții Supreme de Justiție nr. 8 din 24.12.2012, cu privire la examinarea litigiilor privind repararea prejudiciului moral şi material cauzat persoanelor deţinute prin violarea art.3, 5, 8 din Convenţia Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului şi a Libertăţilor Fundamentale. În: *Buletinul Curţii Supreme de Justiţie a Republicii Moldova, 2013, nr.4*.

2. Decizie de inadmisibilitate a sesizării nr. 162g/2023 privind excepția de neconstituționalitate a tezei a doua din articolul 29 alin. (3) din Legea nr. 178 din 25 iulie 2014 cu privire la răspunderea disciplinară a judecătorilor, Chișinău 28 septembrie 2023. [citat 08.12.2023]. Disponibil: https://www.constcourt.md/public/ccdoc/decizii/d_120_2023_162g_2023_rou.pdf
3. Codul civil al Republicii Moldova nr. 1107-XV din 06.06.2002. Republicat în: *Monitorul Oficial al R.Moldova nr.66-75 art.132 din 01.03.2019*.
4. С. Кулаковский, Э. Король, *Ответственность за вред, причиненный субъекту хозяйствования государственным органом*. În: *"Вестник Высшего Хозяйственного Суда Республики Беларусь", 2011г., N 1, стр.27*
5. Corneliu Guzun, *Consideraţii generale privind răspunderea civilă delictuală obiectivă*. În: *Studia Universitatis Moldaviae, Revistă Ştiinţifică a Universităţii de Stat din Moldova, 2013, nr.3(63)*, ISSN 1814-3199. [citat 26.10.2023]. Disponibil: https://social.studiamsu.md/wp-content/uploads/2013/01/14.-p.91-101.pdf
6. Giurcău, *Repararea prejudiciului - principiu al răspunderii materiale (patrimoniale)*. În: *"Legea şi viaţa", 2010, nr.11*.
7. Hotărârea Curții Constituționale nr. 23 din 25 iulie 2016 privind excepţia de neconstituţionalitate a articolului 27 din Legea nr. 151 din 30 iulie 2015 cu privire la Agentul guvernamental (acțiunea în regres). [citat 08.12.2023]. Disponibil: https://www.constcourt.md/public/ccdoc/hotariri/ro-h2325072016roeba96.pdf,
8. Legea nr. 151 din 30.07.2015 cu privile la Agentul guvernamental (redacția originală). [citat 08.12.2023]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=84401&lang=ro#
9. Legea nr. 205 din 26.11.2020 pentru modificarea unor acte normative. [citat 08.12.2023]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=124610&lang=ro
10. Legea nr. 178/2014 cu privire la răspunderea disciplinară a judecătorilor. [citat 08.12.2023]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=140449&lang=ro#
11. Legea nr. 151 din 30.07.2015 cu privile la Agentul guvernamental (în redacția Legii nr. 242 din 12 octombrie 2018). [citat 08.12.2023]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=136750&lang=ro#
12. Concluziile Avocatului General Domnul Michal Bobek prezentate la 23 septembrie 2020 în Cauza C 397/19, AX împotriva Statului Român – Ministerul Finanțelor Publice. [citat 08.12.2023]. Disponibil:https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf;jsessionid=C65279286A8FA5022F53A3D98658105C?text=&docid=231504&pageIndex=0&doclang=RO&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=6861661

13. Legea nr. 303/2004 privind statutul judecătorilor și procurorilor (în redacția până 2018). [citat 08.12.2023]. Disponibil:https://lege5.ro/Gratuit/gi2-tomrvgq/legea-nr-302-2004-privind-cooperarea-judiciara-internationala-in-materie-penala
14. Decizia Curții Constituționale a României nr. 257 din 27 aprilie 2023 referitoare la excepția de neconstituționalitate a dispozițiilor art. 96 alin. (4) din Legea nr. 303/2004 privind statutul judecătorilor și procurorilor, în forma în vigoare anterior modificării prin Legea nr. 242/2018 pentru modificarea și completarea Legii nr. 303/2004 privind statutul judecătorilor și procurorilor. [citat 08.12.2023]. Disponibil:https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/273454
15. Legea nr. 303/2004 privind statutul judecătorilor și procurorilor în redacția Legii nr. 242 din 12 octombrie2018.[citat08.12.2023]. Disponibil:https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/53074
16. Framework for measuring access to justice including specific challenges facing women. Guidance note, 2016, ISBN 978-1-63214-052-4, Produced by UN Women and the Council of Europe, Editor Sid Kane, [citat 08.12.2023]. Disponibil: https://rm.coe.int/framework-for-measuring-access-to-justice-for-women/1680ac787d

ANALIZA CRIMINOLOGICĂ ȘI JURIDICO-PENALĂ A FAPTELOR INCRIMINATE PRIN ART. 317 AL CODULUI PENAL AL REPUBLICII MOLDOVA

CRIMINOLOGICAL AND LEGAL-PENAL ANALYSIS OF THE FACTS INCRIMINATED BY ART. 317 OF THE CRIMINAL CODE OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

CZU: 343.22:343.82:343(478)(094.4)

DOI: https://doi.org/10.59295/ssdoed2024.49

Victor SAMOILENCO[1]

ABSTRACT. *Escaping from places of detention is a criminal act according to the legislation of the Republic of Moldova. The number of escapes that are committed annually is insignificant in correlation with the number of convicts. And yet, the parliament decided that there is a need to keep the act of escape incriminated. And rightfully so, in the absence of incrimination, the number of escapes would increase significantly. The conditions of detention, the imperfections of the prison guard wall, the crisis of human resources play an important role in this case. In this context, the passing through the judicial filter of the few escapes that happen every year must be fair and proportionate. Measures must be taken to improve the legislative framework and the causes that stimulate the escape of convicts must be studied and improved as much as possible. Namely the study of the opportunities for legislative improvement resulting from the analysis of the signs that characterize the elements of the crime component as well as the identification of the causes that stimulate the escape are the object of this research. In the object also are contained the measures that can be taken to improve these causes.*

Keywords: *escape, legal object, objective side, subject of the crime, subjective side, criminogenic factors.*

REZUMAT. *Evadarea din locurile de detenție este o faptă incriminată în legislația Republicii Moldova. Numărul evadărilor care se petrec anual nu este unul foarte mare în coraport cu numărul populației carcerale. Și totuși, legiuitorul a decis că există necesitatea de a menține incriminată fapta de evadare. Și pe bună dreptate, în lipsa unei incriminări numărul evadărilor ar crește semnificativ. Condițiile de detenție, viciile edificiului de pază, criza de resurse umane joacă în cazul dat un rol important. În acest context, justificarea puținelor evadări care se petrec anual trebuie să fie corectă și proporțională. Trebuie de întreprins măsuri orientate spre perfecționarea cadrului legislativ iar cauzele care stimulează evadarea trebuie să fie studiate și pe cât de mult posibil ameliorate. Anume studierea oportunităților de perfecționare legislativă rezultată din analiza semnelor ce caracterizează elementele componenței de infracțiune precum și identificarea cauzelor care stimulează evadarea reprezintă obiectul prezentei cercetări. De asemenea în obiect se include și măsurile care pot fi întreprinse pentru ameliorarea acestor cauze.*

Cuvinte-cheie: *evadare, obiect juridic, latură obiectivă, subiect al infracțiunii, latură subiectivă, factori criminogeni.*

[1] Victor SAMOILENCO, ofițer principal al DICI al ANP MJ, comisar de justiție, doctorand în cadrul Școlii Doctorale Științe Juridice a USM, ORCHID: 0000-0002-9277-5983, E-mail: vic84@mail.ru

Prin articolul 317 al Codului Penal al Republicii Moldova (CP RM), legiuitorul țării noastre a incriminat fapta de evadare din locurile de detenție, într-o variantă tip și o variantă agravantă. În varianta tip, norma de incriminare prevede că *„evadarea din locurile de deținere, săvârșită de persoana care execută pedeapsa cu închisoare, precum și de persoana care se află sub arest preventiv, se pedepsește cu închisoare de până la 3 ani."*[1] *„Aceiași acțiune: a) săvârșită de 2 sau mai multe persoane, b) însoțită cu alicarea violenței ori c) săvârșită cu aplicarea armei sau altor obiecte folosite în calitate de arme"*, constituie agravantă și *„se pedepsește cu închisoare de până la 6 ani."* [1] Pentru a evita condamnările inutile și crearea unor situații juridice și de fapt, inechitabile, legiuitorul, la alineatul 3 al aceluiași articol a precizat că: *„nu constituie infracțiune în sensul prezentului articol (317), evadarea din locurile de detenție a persoanei în privința căreia la momentul evadării nu exista sau a încetat temeiu legal al detenției."* [1]

Oportunitatea incriminării faptei de evadare din locurile de deținere a fost argumentată de S. Brînza și V. Stati prin faptul că „nu în toate cazurile măsurile extrapenale de combatere a faptei de evadare din locurile de detenție își dovedesc eficacitatea." [2] Prin măsurile extrapenale, în accepțiune curentă avem în vedere: a) toate măsurile care se întreprind de către ofițerii de penitenciare din cadrul unui serviciu al Administrației Naționale a Penitenciarelor și a penitenciarului, distinct, special conceput și abilitat pentru a urmări persoanele evadate, urmărire care face obiectul activității operative de investigație [3] în sensul articolului 222 din Codul de Executare al Republicii Moldova; b) toate măsurile care se întreprind de către Serviciul Siguranță și Regim Penitenciar pentru a asigura respectarea regimului de detenție în cadrul instituției penitenciare (în special măsurile de contracarare a acelor încălcări de regim care implică și momentul de pregătire ori înlesnire a actului de evadare); c) toate măsurile care se întreprind de către Serviciul Pază și Escortă a penitenciarelor și de către Direcția Pază Escortă și Comenduire a Administrației Naționale a Penitenciarelor întru contracararea oricărei tentative de evadare a condamnaților care se dețin în penitenciar, sunt escortați în afara penitenciarului ori se află în proces de transfer de la o instituție penitenciară la alta; d) suma măsurilor întreprinse de către Administrația Națională a Penitenciarelor pentru a crea un cadru cât mai eficient de implementare a politicii elaborate de către Ministerul Justiției în domeniul execuțional-penal, măsuri printre care se numără și asigurarea penitenciarelor cu personal calificat, bine antrenat în domeniul asigurării pazei și regimului, dotarea penitenciarelor cu mijloace tehnice de supraveghere și contracarare a tentativelor de escaladare ori trecere subterană a edificiului de pază, mijloace electronice de monitorizare a condamnaților în timpul escortării ori acordării dreptului de deplasare fără escortă etc.

Aceste măsuri extrapenale nu pot garanta faptul că persoanele încarcerate nu vor încerca să se eschiveze de la executarea pedepsei sau măsurii preventive. Chiar și în condițiile în care serviciul de pază instituit în fiecare penitenciar va contracara în mod activ tentativele de evadare și vor reuși să împiedice consumarea unor asemenea fapte,

pentru a descuraja comportamentul de eschivare al condamnaților de la executarea sentințelor și măsurilor preventive, incriminarea evadării din locurile de deținere este oarecum binevenită. Administrația Națională a Penitenciarelor raportează în medie 1-2 evadări pe an, însă deseori condamnații evadează în grup, iar multe dintre evadări sunt contracarate încă la faza pregătitoare, sau cel târziu în momentul săvârșirii lor, de unde denotă că există suficientă motivație în cadrul populației carcerale de a comite acte de eschivare în legătură cu executarea pedepselor penale și a măsurilor preventive. Prin aceasta și se manifestă pericolul social al evadării ca atare: prin faptul că potențează o tendință socială negativă în cadrul populației carcerale care se manifestă prin eschivarea încarceraților de la răspunderea penală ori pedeapsă și neasumarea efectelor înfăptuirii justiției. Acest pericol crește în momentul în care persoanele evadate devin motivate să săvârșească noi infracțiuni: mulți condamnați sunt predispuși să comită acte de agresiune sexuală și alte crime de violență, sunt motivați spre răzbunare, mai ales pe acele persoane care au contribuit la încarcerarea lor, ori, fiind fugari și lipsiți de mijloace de existență redevin hoți, jefuitori, tâlhari etc., recidivând grav.

Mai jos exprim punctul meu de vedere cu privire la obiectul juridic al infracțiunii prevăzute la art. 317 al CP RM:

a) Obiectul juridic general al infracțiunii de evadare din locurile de detenție îl reprezintă relațiile sociale care apar în contextul ocrotirii și conservării prin normele dreptului penal a tuturor valorilor prevalente existente în societate, precum și a relațiilor sociale care apar în jurul acestor valori.

b) Obiectul juridic suprageneric îl constituie relațiile sociale cu privire la menținerea securității, a ordinii publice și de drept.

c) Obiectul juridic generic îl constituie relațiile sociale cu privire la ***înfăptuirea*** justiției și menținerea ordinii de drept. Anume astfel trebuie formulată denumirea obiectului juridic generic și nicidecum „relațiile sociale cu privire la ***ocrotirea*** justiției", pentru a se evita o interpretare eronată și inadecvată contextului a termenului de justiție. (sublinierea este necesară și îmi aparține) Voi cita în acest sens pe V. Cușnir și A. Doga care propun: „pentru excluderea unei interpretări largi a noțiunii de justiţie, propunem reformularea capitolului XIV din partea specială a Codului penal din „Infracţiuni contra justiţiei" în „Infracţiuni care împiedică înfăptuirea justiţiei". Din această intitulare ar rezulta că infracţiunile în cauză nu atentează în exclusivitate la relaţiile sociale condiţionate de activitatea jurisdicţională realizată de către instanţele judecătoreşti, ci şi la relaţiile sociale ce ţin de activitatea celorlalte instituţii implicate în cazul de înfăptuire a justiţiei." [4, pag. 18]

d) Obiectul juridic subgeneric (de subgrup) îl constituie relațiile sociale cu privire la menținerea ordinii de drept în penitenciare (ca instituții care participă la înfăptuirea justiției).

e) Obiectul juridic special îl constituie relațiile sociale care apar în legătură cu contracararea tentativelor de ieșire voluntară și nejustificată din punct de vedere legal, din custodia statului a persoanelor condamnate și prevenite.

S. Brînza și V. Stati consideră că obiectul juridic special al infracțiunii prevăzute la art. 317 CP RM îl constituie „relațiile sociale cu privire la prevenirea evadării din locurile de deținere a persoanei care execută pedeapsa cu închisoarea sau a persoanei care se află sub arest preventiv.” [2] V. Chetraru consideră că „evadarea din locurile de deţinere atentează la relaţiile sociale, care asigură activitatea normală atât a organelor de urmărire penală, cât şi a instanţelor judecătoreşti, precum şi a instituţiilor penitenciare, relaţii sociale care asigură obligativitatea actelor procesuale.” [5, pag. 98] În literatura de specialitate de peste Prut obiectul juridic special al infracțiunii de evadare mai este formulat și ca „relații sociale privitoare la înfăptuirea justiției și respectarea stării legale de reținere sau deținere.” Trebuie să menționăm faptul că în cazul în care evadarea se produce cu aplicarea violenței, vom avea un obiect juridic secundar al infracțiunii constituit din relațiile sociale care apar în contextul protecției sănătății persoanei și integrității corporale a acesteia împotriva vătămărilor fizice care se produc pe cale infracțională, dar și un obiect material care se va concretiza în corpul persoanei care a suferit o anumită leziune în cadrul evadării.

Latura obiectivă a infracțiunii prevăzute la art. 317 a CP RM se exprimă prin fapta prejudiciabilă manifestată prin evadarea din locurile de detenție. În latura obiectivă se înscrie numai fapta de sustragere de la privarea de libertate care s-a produs în condițiile legii, ceea ce înseamnă că o persoană care este victimă a unei alte infracțiuni înfăptuită contra justiției, precum reținerea sau arestarea ilegală, prevăzută la art. 308 CP RM, în caz de evadare, în mod obiectiv nu va putea fi acuzată de săvârșirea unei infracțiuni. Fapta sa va fi calificată mai curând ca un comportament de autoconservare, ca ripostă la un abuz comis asupra propriei persoane, dar nicidecum ca infracțiune. Deși legiuitorul nu a prevăzut express, în latura obiectivă a respectivei infracțiuni se include și evadarea care se comite în sala de judecată, sub escortă, în timpul prestării unor munci pe teritoriul întreprinderilor sau în cariere, câmp etc., mai puțin în timpul acordării dreptului de deplasare fără escortă, pentru care există altă normă de incriminare (prevăzută la articolul 319 CP RM).

În varianta agravantă a infracțiunii, fapta prejudiciabilă în mod obligatoriu trebuie să se exprime nu doar prin comportamentul de evadare, dar și prin cel puțin una din acțiunile precum: evadarea în grup, aplicarea violenței, utilizarea armelor/obiectelor care pot folosi ca arme. Legiuitorul nu menționează care obiecte, la fel cum nu menționează asupra cui poate fi aplicată violența, de unde rezultă că poate fi vorba despre civili, angajați ai penitenciarului sau alți condamnați. Deasemenea, legiuitorul nu folosește în norma de incriminare decât expresia „locuri de deținere/detenție”, evitând să folosească sintagme precum „din penitenciar”, „din casa de arest”, „de la domiciliu” etc., de unde denotă că în egală măsură am putem aplica norma de incriminare în situații de evadare a persoanei din casa de arest, dintr-un spital etc., dacă exista în privința lui măsură preventivă sau sentință de condamnare și se deținea în custodia statului în condiții similare deținerii, însă nu și în cazul persoanelor aflate în arest la domiciliu sau persoanelor aflate în arest contravențional, cu atât mai mult

în cazul arestului militarului care a încălcat disciplina militară sau în cazul persoanei internate într-o instituție psihiatrică.

Din păcate legiuitorul țării noastre nu a prevăzut în partea specială a legii penale în care cazuri de evadare se aplică regula concursului de infracțiuni și când pur și simplu se adaugă termenul de pedeapsă adăugat peste termenul neexecutat, la fel cum este destul de vag momentul sancționării tentativei de infracțiune. Aceste aspecte se apreciază în baza dispozițiilor din partea generală a legii penale. Pentru toate aceste situații, legiuitorul României spre exemplu, a prevăzut norme cu mult mai precise în partea specială a legii penale. În țara vecină se aplică regula concursului de infracțiuni numai pentru evadarea din arest la domiciliu, în rest, se adaugă pedeapsa pentru evadare la termenul neexecutat. În România legea penală prevede în partea specială sancționarea tentativei la această infracțiune. [6] Deasemenea legea penală a Republicii Moldova nu sancționează, comparativ cu legea penală a României, evadarea din arestul la domiciliu.

Din punctul meu de vedere, este un mare avantaj remarca legiuitorului moldav de la alineatul 3, prin care sunt enumerate cauzele care înlătură caracterul penal al faptei, însă, pe lângă inexistența sau încetarea temeiului legal al detenției, s-ar putea crea avantaje și să mai fie absolvit de pedepasă:

a) condamnatul care a săvârșit evadarea din motivul că avea bănuieli rezonabile privitoare la un potențial pericol pentru propria securitate și anterior nu a obținut un răspuns pozitiv din partea administrației penitenciarului în momentul când a solicitat prin cerere orală sau scrisă, asigurarea securității personale;

b) condamnatul care după ce a săvârșit infracțiunea s-a predat benevol autorităților, dar numai dacă nu a mai săvârșit evadări sau tentative de evadare anterior.

Aceste modificări trebuie să fie operate din simplul motiv că unele persoane încarcerate evadează din motive rezonabile: sunt victime ale subculturii, sunt împovărate de datoriile la jocul de cărți, suportă amenințări ori intimidări din partea altor condamnați etc. În același timp, la fel cum prin pedeapsă descurajăm evadarea, putem încuraja predarea benevolă a fugarului către autorități prin înlăturarea caracterului penal al faptei. În cazul evadărilor săvârșite pe motiv de securitate este imperativ ca legiuitorul să opereze modificări referitoare la înlăturarea caracterului penal al faptei, pe când stimularea prin aceiași metodă a predării benevole nu este imperativă ci facultativă, pentru că numărul evadărilor soldate cu succes oricum este mic iar persoanele evadate din penitenciar de regulă sunt identificate de către organele de drept în cel mult 24 de ore, astfel nu este ca și cum nu putem face față unui număr mare de persoane evadate și trebuie să creăm mecanisme pentru a simplifica munca cadrelor implicate în căutare.

Consider că în latura obiectivă a infracțiunii de evadare din locurile de deținere, în varianta agravantă, am putea opera modificări pentru a include și alte acțiuni prejudiciabile precum:

a) evadarea prin deposedarea personalului penitenciar de arme, muniții, mijloace tehnice și speciale (baston, cătușe, stație radio etc);

b) evadarea în scopul de eschivare de la răspunderea penală pentru o altă infracțiune săvârșită în penitenciar;

c) evadarea în stare de ebrietate alcoolică ori narcotică (pentru că pe lângă dinamica grupului, factoul de consum este un alt catalizator al acestei infracțiuni);

d) evadarea prin sedarea altor persoane ori prin recurgerea la contaminarea sursei de apă potabilă și a hranei acestora cu substanțe psihotrope, tranchilizante ori alt efect toxic (ex. angajați ai penitenciarului, alți condamnați care altmiteri ar putea fi martori și ar putea să denunțe fapta etc.);

e) evadarea care s-a dovedit că s-a produs pentru a realiza un scop infracțional ș. a.

Subiectul infracțiunii de evadare din locurile de detenție, trebuie să îndeplinească cumulativ următoarele trăsături: a) persoană fizică responsabilă; b) persoană care execută o pedeapsă penală privativă de libertate (închisoare sau detențiune pe viață) ori persoană în privința căreia s-a dispus aplicarea măsurii arestului preventiv; c) persoană căreia nu i s-a anulat ori expirat temeiul legal al detenției în conformitate cu prevederile legislației penale și procesual-penale a țării noastre; d) persoană care a atins vârsta de 16 ani în cazul în care fapta corespunde componenței de infracțiune prevăzută de varianta-tip și 14 ani pentru varianta agravantă, reieșind din dispozițiile generale ale legii penale cu privire la calitatea de subiect al infracțiunii.

Latura subiectivă a infracțiunii de evadare din locurile de detenție nu se poate realiza decât prin intenție directă. Imprudența este așadar, exclusă. Privitor la motivele infracțiunii, nu există o listă precis determinată, și un asemenea aspect, ar face mai curând obiectul unei investigații criminologice, motiv pentru care, vom explica și cauzal evadarea din locurile de detenție ca și fenomen infracțional în cadrul acestui demers.

Victima infracțiunii de evadare din locurile de detenție este de regulă statul, care: a) pierde în procesul de identificare, reținere și reîncarcerare al condamnaților evadați resurse; b) pierde deasemenea resurse din contul faptului că trebuie să asigure din nou inițierea unui proces penal și să creeze condiții pentru ca instanța de judecată să se pronunțe în privința cauzei; c) deasemenea statul este prejudiciat prin faptul că cetățenii săi își pierd încrederea în justiție, prin faptul că cetățenii pot trăi momente de panică și sentimente de insecuritate atunci când află că o persoană periculoasă a evadat; d) prin faptul că statul nu-și poate onora pe deplin rolul său în a oferi protecție cetățenilor prin asigurarea unor condiții de executare a pedepselor penale stricte și în conformitate cu legea; e) deasemenea dacă evadarea s-a produs prin deteriorarea unui sau mai multor elemenete ale infrastructuii penitenciare (ușă, edificiu de pază), statul pierde resurse materiale. În cazul în care evadarea se produce prin aplicarea violenței, victima infracțiunii de evadare din locurile de deținere poate fi și o persoană fizică, care poate avea o calitate oficilă, de angajat al unei autorități publice, poate fi o persoană privată de libertate sau un simplu civil.

Urmează acum să tratăm privitor la motivele pentru care condamnații săvârșesc astfel de infracțiuni și să analizăm factorii criminogeni ai fenomenului de evadare din locurile de detenție. Pot să mă expun destul de complex, reieșind din experiența pe care am acumulat-o pe parcursul a peste 12 ani de activitate în Penitenciarul nr.3 și în cadrul Administrației Naționale a Penitenciarelor, perioadă în care am fost, bineînțeles, observator al câtorva evenimente de evadare, spun evenimente pentru a sublinia caracterul excepțional al evadării și faptul că evadarea nu face parte din rutina penitenciarelor precum acțiunile de automutilare, altercațiile între deținuți ș. a. m. d. Acest fapt nu înseamnă că nu există un nivel înalt de latență al acestei infracțiuni. În relitate autoritățile penitenciarelor reușesc să combată fenomenul încă la faza de pregătire a infracțiunii. Spre exemplu, un condamnat cu intenții de evadare, care iese la muncă pe câmp îmbrăcat în haine prea îngrijite, care nu corespund hainelor de lucru, va fi monitorizat cu strictețe, iar acesta respectiv, nu va încerca să evadeze văzând că este intens supravegheat. Dacă ținuta este mult prea îngrijită în mai multe zile lucrătoare, acesta poate fi stopat de la muncă, de regulă oferindu-i-se altă ofertă de muncă mai atractivă pe teritoriul penitenciarului, dar se mai practică invocarea unui motiv medical, dacă cadrele medicale îl pot motiva. Există așadar, situații când condamnații ar dori să evadeze dar nu-și pot realiza acest scop, în virtutea faptului că ofițerii și subofițerii din penitenciar mențin un nivel înalt de vigilență.

În practica mea penitenciară am întâlnit condamnați care au evadat sau au dorit să evadeze, ghidați de motive foarte variate precum: dorința de a fi aproape de familie, dorința de a consuma alcool, dorința de a avea raporturi sexuale, dorința de a se răzbuna pe membri ai familiei sau pe victime, dorința de a se eschiva de la executarea pedepsei și a ieși din țară, dorința de a evita un pericol din mediul carceral privitor la propria securitate, dorința de a săvârși o nouă infracțiune și chiar dorința de a crea incomodități și probleme angajaților din penitenciar. Spre exemplu, am cunoscut un condamnat care avea ură față de un angajat din motiv că acesta în momentul efectuării controlului corporal nu-i permitea accesul înpenitenciar cu struguri, și a preferat să evadeze anume în tura lui și anume când respectivul angajat era șeful grupului de escortă. Condamnatul era la curent că angajatul urma să fie avansat în grad în termen și a întreprins acțiunea de evadare inclusiv din motive de ură față de angajat, pentru ca acesta să fie sancționat pentru neglijență și să nu poată fi avansat în grad special. Din analiza acestor motive, putem sintetiza o listă de factori criminogeni care ar favoriza infracțiunea de evadare din locurile de detenție pe care îi vom analiza: adicțiile de consum, factorii subculturali, tendințele psihopatologice, dinamica grupului, vârsta, sexul, statutul social, educația și cultura juridică, condițiile de detenție precare, probleme familiale, termenul mare de detenție etc.

Adicțiile de consum. Predispunerea la evadare o au condamnații în stare de sevraj, respectiv cu necesitate de a ieși în exterior atunci când nu găsesc în penitenciar alcool sau droguri, dar mai ales au fost înregistrate tentative de escaladare a edificiului de pază de către condamnați în stare de ebrietate alcoolică sau/și narcotică. Deci,

când este vorba despre adicții, nu sevrajul ci starea de ebrietate care diminuează capacitatea condamnatului de a fundamenta rațional comportamentul catalizează în mod decisive infracțiunea. Condamnații sunt destul de ingenioși în a-și fabrica singuri, în mod clandestin băuturi alcoolice, iar pentru a evita sevrajul narcotic, au ca soluție participarea benevolă la tratamentul farmaceutic cu metadonă, care este o alternativă la drogurile utilizate de ei.

Factorii subculturali. Din păcate penitenciarele Republicii Moldova, la fel ca și în alte state, reprezintă medii carcerale puternic subculturalizate. Apanajul subcultuii din penitenciarele moldovenești este ierarhia informală a condamnaților care impune un sistem de castă foarte dur – baza tuturor relațiilor conflictuale dintre condamnați și paravanul întregii criminalități penitenciare ca atare. Din cauza relațiilor subculturale, condamnații sunt impuși să joace cărți și să se împovăreze de datorii, fiind persecutați de liderii interlopi și constrânși în cele din urmă să încerce să evadeze sau să meargă pe calea sine-izolării.

Tendințe psihopatologice. Sănătatea mintală a condamnaților este cumva pusă în pericol în mod natural, deoarece orice privare de libertate poate avea asemenea repercursiuni. Dacă intervin și alți factori, la condamnați poate începe un proces de psihopatologizare care diminuează din capacitatea de a aprecia critic faptele și a fundamenta conduita prosocial. Evadarea deseori este o predispunere a condamnaților care sunt depresivi, anxioși, hipomaniacali, dependenți, cu tulburări de atașament, paranoici, schizoizi, epileptoizi etc. În aceste patologii este diminuată semnificativ facultatea de a analiza urmările pe termen lung.

Dinamica grupului. Este un factor criminogen care ține de evadările colective. În unele grupuri de condamnați există mai multă motivație pentru astfel de acte. Spre exemplu, ultimele 2 evadări din Penitenciarul nr.10 au fost săvârșite de grupuri a câte 3 condamnați, fapt din care rezultă că minorii sunt predispuși la evadări în grup. Cazuri relativ recente de evadări în grup au fost raportate și în Penitenciarul nr.4. Condamnații nu săvârșesc de regulă evadări în grup focusați pe ideea de a dispersa echipele de căutare, sporindu-și în acest mod șansele, deoarece după evadare, ei sunt prinși de regulă în aceiași locație, de unde rezultă că grupurile de evadare sunt relative bine coagulate și tind să păstreze interese comune.

Vârsta. Sexul. Statutul social. Practica penitenciară ne spune că evadează mai fregvnt minorii și tinerii decât adulții, mai des bărbații decât femeile și mai des persoanele social-vulnerabile decât cele avantajate social. Persoanele condamnate cu statut social înalt, își pot asigura o mai bună calitate a vieții în detenție, se bucură de suportul emoțional și financiar al familiei și conștientizează mai bine consecințele pe termen lung ale evadării.

Educația și cultura juridică. Deși condamnații sunt informați în legătură cu drepturile și obligațiile lor, le sunt puse la dispoziție regulamente și legi pentru a fi informați și a avea o conduită crespunzătoare, adevărul este că o bună parte din ei nici măcar nu conștientizează efectele juridice pe care le poate avea evadarea. Mai

ales minorii, care în ultimul caz de evadare dat pe sinteza sistemului penitenciar, au aplicat violența asupra colaboratorului, fiind pasibili de o nouă condamnare în baza articolului 317, alineatul 2. În momentul evadării mulți condamnați în mod ușuratic sunt convinși că în cazul în care vor fi prinși judecătorul nu le vada pedeapsa maxim prevăzută ci numai câteva luni. Unii condamnați cunosc în linii generale că pentru evadare se dă o pedeapsă de până la 3 ani dar nu cunosc despre agravante.

Condițiile de detenție precare. În foarte rare cazuri condițiile precare de detenție sunt o cauză directă a evadării. Precaritatea condițiilor este de regulă direct proporțională cu precaritatea lor socială, ambele înlănțuindu-se în legături cauză-efect diverse: inadaptare socială, conflicte intrapersonale și interpersonale, încălcări de regim etc. Condamnații care dispun de resurse reușesc să își asigure o calitate a vieții mai bună în penitenciar, ceilalți se limitează la modestul „strict legal și necesar" pus la dispoziție de penitenciar. Totuși, condamnații care trăiesc în condiții precare sunt mai predispuși la evadare, pentru că precaritatea lor îi predispun în primul rând psihologic către gesturi extreme. În rândul acestor condamnați sunt mai fregvente și cazurile de automutilare, suicid etc.

Problemele în familie. Acest factor criminogen include o multitudine de posibilități: poate fi vorba despre o rudă ori membru al familiei bolnav ori accidentat, conflicte în relația de cuplu sau pur și simplu nu răspunde partenerul/partenera la telefon. Izolați de familie, condamnații tind să își creeze în mintea lor scenarii și prognoze negative care le alimentează dorința de a evada. Spre exemplu, odată în rândul ofițerilor s-a dispus monitorizarea mai vigilentă a unui condamnat căruia îi fugise fiica minoră de acasă, și care a revenit peste 5 zile. În acest timp, condamnatul era foarte agitat și declara verbal că îi vine să sară edificiul de pază, dădea telefoane acasă foarte des etc. După rezolvarea situației de acasă, condamnatul a revenit la starea lui normală. Din fericire acesta a fost un caz în care nu s-a comis tentativă de evadare.

Termenul mare de detenție. Este practic o chestiune de protocol monitorizarea mai vigilentă a condamnaților cu termene mari la începutul executării pedepsei. Dorința de evadare poate fi alimentată în cazul lor de lipsa de speranță, de negarea ideii de a petrece în spatele gratiilor un termen îndelungat. În parte, profilaxia acestui factor este asigurată prin interzicerea escortării acestor condamnați la munci în afara penitenciarului ori prea aproape de edificiul de pază și prin munca educativ-informativă în carantină, când condamnatului i se prezintă un scenariu mai optimist, vorbindu-i-se despre importanța comportamentului pozitiv în cazuri precum eliberarea condiționată și aplicarea unei eventuale amnistii. De asemenea i se aduce la cunoștință despre zilele cu calcul privilegiat, fiind motivat să muncească. Unii condamnați țin cont de aceste aspecte, și, având perseverență, disciplină și mai ales fon ocupațional nici nu simt cum trece timpul până la eliberarea condiționată.

Dorința de a impresiona. Mai există în rândul condamnaților tendința de a manifesta un comportament demonstrativ, față de administrație cât și de alți condamnați. Spre exemplu, într-un caz de evadare, condamnatul în mod ironic a declarat că a

evadat ca să bea o bere. În fapt, cu berea în mână a și fost prins, pe un peron al unei gări din Chișinău. În cazul respectiv condamnatul (care era și un mare confabulator mitoman) a declarat că a salutat numeroși polițiști, a cerut unuia un foc pentru a-și aprinde o țigară, s-a comportat absolut firesc și practic nu s-a străduit ca să nu fie prins. Din evadarea sa condamnatul a făcut o adevărată pățanie pe care o povestește și azi la alți deținuți, în fapt, înflorind-o cu detalii care nici nu au existat. Dorința de a impresiona este specifică deținuților, din acest motiv, rămâne un factor criminogen deosebit de important, pentru mai multe infracțiuni.

Finalizăm acest demers prin a puncta faptul că infracțiunea de evadare din locurile de detenție, deși nu are o incidență mare comparativ cu alte infracțiuni și în coraport cu numărul populației carcerale, în sens juridico-penal cât și criminologic, nu ar trebui să piară de sub „ochiul ager" nici al legiuitorului și nici al cercetătorilor. Fapta de evadare necesită în continuare a fi descurajată prin incriminare deoarece evadările deși nu sunt numeroase, au un nivel înalt de latență, datorită factorilor criminogeni care guvernează în mediul de detenție. Am demonstrat că o evadare se poate realiza, ipotetic vorbind, prin mult mai multe acțiuni prejudiciabile decât cele prevăzute de legiuitor, prin urmare, legiuitorul ar putea să opereze modificări în articolul 317 a Codului Penal. Aceste modificări ar putea să fie efectuate inclusiv pentru a crea un cadru de incriminare a faptei de evadare de sub arestul la domiciliu (care tot este un loc de deținere în cazul dat). Din păcate, o parte din factorii criminogeni ai evadării ca și fenomen infracțional, sunt și mai tare potențați de factorii subculturali. Anume relațiile subculturale dintre deținuți favorizează acele stări psihologice și acele conflicte între condamnați care le alimentează dorința de a evada. Pentru a asigura un nivel acceptabil de profilaxie, autoritățile trebuie să slăbească efectul subculturii penitenciare asupra condamnaților, să creeze condiții de egalitate între condamnați, să impună respectarea regimului și în același timp să ofere un climat moral psihologic în detenție favorabil conservării echilibrului lor emoțional și respectiv, a sănătății mintale a acestora, pentru ca motivația de a evada și apetența de a săvârși noi infracțiuni să nu fie stimulate în nici un mod.

Referințe bibliografice:

1. Codul Penal al Republicii Moldova nr. 985 din 18.04.2002, publicat în Monitorul Oficial nr. 72-74, art. 195 din 14.04.2009;
2. Brînza, S., Stati, V., Drept Penal. Partea Specială, vol. II. Chișinău: F. E.– P. „Tipografia Centrală", 2011, 1324 pag.;
3. Codul de Executare al Republicii Moldova nr. 443 din 24.12.2004, publicat în Monitorul Oficial nr. 214-220, art. 704 din 05.11.2010;
4. Cușnir, V., Doga, A., Reflecţii asupra noţiunii de justiţie ca valoare socială protejată de normele juridico-penale. În: Revista Națională de Drept, nr. 12(158) din 2013, pp. 16-18;

5. Chetraru, V., Aspecte juridico penale privind delimitarea evadării din locurile de deţinere de alte infracţiuni conexe. În: *Anale ştiinţifice ale Academiei „Ştefan cel Mare" a MAIRM: ştiinţe juridice*, 2012, nr. 12(2), pp. 98-103;
6. Lege [5]. Portal legislativ. Codul Penal al României. Accesat [10.12.2023] Disponibil: https://lege5.ro/gratuit/gezdmnrzgi/cuprins-codul-penal?dp=gqytsojshe4do

SECURITATEA STATULUI ȘI RESPECTAREA DREPTURILOR OMULUI ÎN ERA DIGITALĂ

STATE SECURITY AND RESPECT FOR HUMAN RIGHTS IN THE DIGITAL AGE

CZU: 342.7:004.6.056.5:351.751 **DOI:** https://doi.org/10.59295/ssdoed2024.50

Roxana Mihaela MOISOIU[1]

ABSTRACT. *We live in a highly digitized era where access to the latest technologies allows us to access information that we can use both in the sphere of professional concerns and in the sphere of research challenges.*

It is known that Europe as the cradle of civilization in the Balkan Peninsula is the target of a cyber attack every 44 seconds. The statistics are not at all encouraging, as two out of 5 European citizens have experienced cyber security issues, and one out of 8 businesses have been targeted by such attacks.

Romania enjoys a won and confirmed place in the field of digital security. In this sense, our country was chosen to host the European Competence Center in the field of Cyber Security. In the private sector we have one of the largest antivirus companies in the world. But we still have a lot to learn from the highly developed countries that dominate cyber security. Digitization from the perspective of the consequences on the economic level is a particularly complex process because it obviously accelerates the fulfillment of each of the objectives of sustainable development.

However, the advantages and disadvantages of digital technology should not be minimized, especially from the point of view of risks such as the risk of personal data theft, the spread of terrorism and crimes, as well as obvious difficulties regarding the lack of specialization of the global population for new jobs which will be digitized by the disappearance of other jobs.

The use of information technology provides anonymity to users, facilitates the logistical support of criminals and reduces the risk that they will be brought to justice by favoring remote controlled operations.

Analyzing the impact of digitization, both from the point of view of the advantages and the disadvantages it presents, is an obvious necessity, dictated by the economic social political reality existing at the level of the EU as well as at the level of Moldova and Romania. Thus, cyber security must be analyzed and argued in the context of respecting human rights, especially economic rights, which will facilitate a dignified and smooth existence of social welfare.

Keywords: *digital technology, security, cyber security, strategy, social welfare*

REZUMAT. *Trăim într-o eră puternic digitalizată în care accesul la ultimele tehnologii ne permite să accesăm informații pe care le putem folosi atât în sfera preocupărilor profesionale cât și în sfera provocărilor din domeniul cercetării.*

Este cunoscut faptul că, Europa ca leagăn al civilizației din Peninsula Balcanică este ținta unui atac cibernetic la fiecare 44 de secunde. Statistica nu este deloc încurajatoare, deoarece doi

[1] Roxana Mihaela MOISOIU, Drd - U.S.P.E.E. ”Constantin Stere” Moldova – Chișinău, Prof. Colegiul German „Goethe” România – București, ID orcid 0009-0005-0515-0432, roxana_moisoiu@yahoo.com

din 5 cetățeni europeni au avut probleme de securitate cibernetică, iar una din 8 afaceri a fost vizată de asemenea atacuri.

România se bucură de un loc câștigat și confirmat în domeniul securității digitale. Sens în care, țara noastră a fost aleasă să găzduiască Centrul European pentru Competențe în domeniul Securității Cibernetice. În domeniul privat avem una dintre cele mai mari companii antivirus din lume. Însă mai avem multe de învățat de la țările foarte dezvoltate care domină securitatea cibernetică. Digitalizarea din perspectiva consecințelor asupra nivelului economic constituie un proces deosebit de complex deoarece accelerează în mod evident îndeplinirea fiecăruia dintre obiectivele de dezvoltare sustenabilă.

Nu trebuie minimalizate însă avantajele și dezavantajele tehnologiei digitale, mai ales din punctul de vedere al riscurilor precum, risc de furt a datelor personale, de propagarea terorismului și a crimelor, cât și dificultăți evidente privind lipsa de specializare a populației globale pentru noile locuri de muncă care se vor digitaliza prin dispariția altor joburi.

Utilizarea tehnologiei informației oferă anonimatul utilizatorilor, facilitează sprijinul logistic al infractorilor și reduce riscul ca aceștia să fie aduși în fața justiției favorizând realizarea unor operațiuni controlate de la distanță.

Analizarea impactul digitalizării, atât din punctul de vedere al avantajelor cât și al dezavantajelor pe care le prezintă, constituie o necesitate evidentă, dictată de realitatea economică social politică existentă la nivelul UE cât și la nivelul, Moldovei și României. Astfel, trebuie analizată și argumentată securitatea cibernetică în contextul respectării drepturilor omului, în special a drepturilor economice , care să-i faciliteze o existență demnă și lină de bunăstare socială.

Cuvinte-cheie: *tehnologie digitală, securitate, securitate cibernetică, strategie, bunăstare socială*

Motto:

„Noua strategie de securitate cibernetică îi permite, Uniunii Europene să se afirme ca lider în materie de norme și standarde internaționale în spațiul cibernetic și să consolideze cooperarea cu partenerii din întreaga lume pentru a promova un spațiu cibernetic mondial, deschis, stabil și sigur, bazat pe statul de drept, drepturile omului, libertățile fundamentale și valorile democratice.”[1]

Motto:

„The new Cybersecurity Strategy also allows the EU to step up leadership on international norms and standards in cyberspace, and to strengthen cooperation with partners around the world to promote a global, open, stable and secure cyberspace, grounded in the rule of law, human rights, fundamental freedoms and democratic values.”

Viața internațională este într-o perioadă extrem de contradictorie. Manifestarea asimetrică a relațiilor internaționale, complexitatea și dinamismul vieții internaționale a condus la dificultăți ce afectează mediul de securitate. La modul general, securitatea reprezintă unul dintre principiile de bază ale supraviețuirii statului.

În planul securității naționale o atenție deosebită este acordată implementării strategiei de securitate [1, Strategia de securitate cibernetică a României 2022-2027 aprobată prin HG nr 1321- 03.12. 2021] prin actualizarea politicilor publice, cu

[1] https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/ro/IP_20_2391

scopul realizării unei protecții adecvate valorilor societății în gestionarea riscurilor și vulnerabilităților existente. Pentru o imagine realistă a intereselor naționale și a securității naționale, a contracarării oricăror agresiuni, este imperios necesar să cunoaștem amenințarea.

Politicile publice, ca un garant al democrației trebuie să ofere o abordare interdisciplinară, capabilă să fie aplicată în practică. Liniile de bază ale politicilor publice se reunesc în cadrul strategiilor naționale de apărare, documente ce sunt reevaluate în funcție de mediul politic și social existent, dar și ținând cont de contextul mondial.[2, Legea 58 /14.03.2023 privind securitatea cibernetică a României] Orice eveniment sau conflict în scena actorilor globali, influențează, fără doar și poate, mediul național.

Era digitală a creat virtualizarea politică și socială, a digitalizat relațiile dintre stat și cetățeni, dar și în sfera globală, dintre state. Dacă în trecut conflictele dintre state se dezbăteau în câmpul de luptă, astăzi aceste conflicte se propagă în mediul informatic. Pe măsură ce capacitatea umană a dezvoltat indicatori specifici și tehnologia a căpătat noi însușiri, statul și securitatea națională are noi valențe în domeniul apărării societății.

Noua ordine mondială, polii de putere, conflictele existente, toate acestea arată că ne aflăm la o răscruce a unei noi paradigme de securitate care interacționează în mai multe domenii adaptate la dinamica mediului de securitate.

Războiul este informațional[3, AFD – Actul legislativ privind piețele digitale Consiliul UE 14 septembrie 2022], amenințările emergente au creat premisele evoluției conceptului de cultură de securitate. Cultura de securitate trebuie analizată în contextul în care elementele sale se manifestă în fiecare organizație, în fiecare stat, chiar dacă îmbracă forme specifice. Dezvoltarea societății informaționale a fost creată pentru a crește calitatea vieții.

Un stat funcțional înseamnă o țară sigură care oferă cetățenilor condiții optime pentru un trai decent, în deplină siguranță, care să protejeze valorile și resursele statului de drept.

Securitatea cibernetică, raportată la sectorul tehnologiei informației și telecomunicațiilor în cadrul amplului proces de globalizare și dezvoltare transfrontalieră a mediului online, favorizează și permite derularea sau sprijinirea producerii unor consecințe de natură infracțională. În fapt asistăm, la un atac evident al criminalității cibernetice asupra securității cibernetice ,atât la nivel individual, social, zonal, statal, național, internațional.

Context în care asistăm la dezvoltarea nedorită a structurilor ierarhice clasice ale crimei organizate, ce acționează sub anonimatul utilizatorilor în mediul virtual. Realitatea social economică, juridică și de politică penală își modifică întregul ansamblu de strategii de intervenție și control asupra criminalității cibernetice.

Transformarea societății în era digitalizării (România are un procent de peste 79% dintre cetățeni care utilizează mediul online) securitatea cibernetică preocupă factorii decidenți ai societății. Începând cu anul 2013 securizarea rețelelor și a sistemelor informatice au devenit o prioritate pe agenda statelor europene. [4,https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/ro/IP_20_2391]

Controlul informațiilor capătă noi dimensiuni, așa cum conflictele transformă raporturile de putere și poziția factorilor de securitate.

În acest mediu complex, securitatea în ansamblul său capătă noi direcții - de reacție și de adaptare.

Strategia națională are ca obiectiv prioritar de asemenea securitatea României, a cetățenilor săi, politicile publice bazându-se pe direcțiile asumate de toate instituțiile publice cu atribuții și responsabilități în domeniul securității țării. Indiferent de riscuri și vulnerabilități putem afirma că o țară funcțională este o țară sigură, chiar și în condițiile în care sunt iminente amenințările cibernetice și de tip hibrid.

În contextul actual instabilitatea din Orientul Mijlociu proiectează amenințări majore în planul securității atât în spațiul european cât și occidental.

Acțiunile informative ostile, canalele de propagandă pro și contra Hamas, respectiv al Israel bulversează opinia publică dând naștere la analize politice continue, a căror derulare in mediul online îmbracă, fără doar și poate, uneori atacuri cibernetice lansate de entități statale și non statale.

Criminalitatea informatică ca și consecință directă a dezvoltării erei digitalizării, înregistrează o tendință ascendentă, evidente fiind activitățile ilicite speciale din aceasta sferă (compromitere de atm- uri, clonarea carduri, acces neautorizate în sistemelor informatice, interceptarea ilegala de date informatice, postare de anunțuri fictive, infectarea sistemelor informatice și chiar utilizarea sau exploatarea criptomonedelor pentru derularea de operațiuni ilicite din zona economică).[5, https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/joint-cyber-unit]

Din perspectiva celor evidențiate mai sus, evoluția în Republica Moldova reprezintă un risc din cauza contrabalansării orientării europene și cea euro-asiatică, facilitând astfel apariția de riscuri în mediul de securitate națională. Un reper asupra căruia trebuie să ne îndreptăm analiza este de ordin economic , în ceea ce privește perpetuarea economică subterană și a corupției, a evaziunii fiscale deoarece toate aceste aspecte au o legătură directă cu precaritatea socială, nivelul de trai scăzut, rata șomajului ridicată, degradarea socială, materială și implicit a demnității umane a fiecărui individ aflat în risc material. Sens în care, capacitatea instituțiilor statului de a evalua și diminua impactul riscurilor și a amenințărilor este limitată de persistența acestor vulnerabilități. Datorită faptului că încă există lacune legislative în domeniul securității naționale din Republica Moldova în contextul agresiunilor informaționale fără precedent asistăm la un fenomen destabilizator cu implicații directe asupra prevenirii contracarării oricărui tip de amenințare.

De asemenea, Moldova se confruntă cu un nivel redus de securitate cibernetică, ca efect direct al vulnerabilităților tehnologice și procedurale ale infrastructurilor deținute de operatorii de comunicații.

O caracteristică evidentă a situației actuale din țara vecină o reprezintă acutizarea decalajului tehnologic și valorificarea insuficientă a noilor tehnologii în domeniile de activitate de ordin strategic.

Decalajele de dezvoltare economică influențează capacitatea statului de a face față schimbărilor climatice și dezvoltării durabile.

Toate aceste aspecte mai sus inserate, afectează atât România cât și statele vecine ei, în următoarele domenii în domeniul educației asistăm la o calitate scăzută a actului educațional, domeniul administrației publice asistăm la deprofesionalizarea datorat unei politizări excesive, iar la nivelul societății civile ne confruntam cu un nivel scăzut al culturii de securitate. Toate acestea au consecință asupra demersurilor conjugate și coerente de modernizare digitalizare și finanțare a proiectelor de infrastructura necesare asigurării armoniei sociale.[6,http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/economiccrime/cybercrime/Documents/Convention%20and%20protocol/ETS%20185%20Romanian.pdf]

Este incontestabil avantajul informației electronice și ale sistemului informatic dar există și efecte nocive ale procesului informatic. Infracțiunile informatice sunt acțiuni grave, ce pot pune în pericol valorile apărate de societate, și sunt sancționate de Codul Penal. Acest tip de infracțiuni au un grad ridicat de clandestinitate favorizând câștigul material imediat, în timp ce șansele de a fi descoperiți sunt destul de reduse.

Spațiul virtual a oferit condiții optime pentru o răspândire de amploare a infracționalității. Intervenția neîntârziată a autorităților judiciare în vederea controlului fenomenului se impune ca atare extrem de rapid. [7, https://www.enisa.europa.eu/topics/national-cyber-security-strategies/ncss-map/roncss.pdf] Este cunoscut faptul că, prin comiterea de infracțiuni informatice se vizează obținerea unor produse financiare și se pot crea importante prejudicii persoanelor fizice și juridice.[8, Convenția Consiliului Europei privind criminalitatea informatică, Budapesta 2001]

În legislația din Republica Moldova menționăm astfel că prin Legea nr. 6 din 02.02.2009[1] Parlamentul Republicii Moldova a ratificat Convenția Consiliului Europei privind criminalitatea informatică adoptată la Budapesta la 23 noiembrie 2001[2].

În conformitate cu art. 2 al Convenției, Republica Moldova s-a angajat să adopte măsurile legislative și alte măsuri considerate necesare pentru a incrimina ca infracțiune, potrivit dreptului său intern, accesarea intenționată și fără drept. Se poate condiționa incriminarea comiterii infracțiunii.

Prin urmare, legiuitorul din Republica Moldova [9, Codul Penal din Republica Moldova publicat la 14.04 .2009 M.Of nr.72-74] a prevăzut la art. 259 C.P .alin 1 infracțiunea de acces ilegal la informația computerizată(varianta tip).La litera h a aliniatului 2 din art. 259 C.P. legiuitorul a prevăzut a doua variantă tip de infracțiune. În ceea ce privește formele agravante ale acestei infracțiuni sunt prevăzute la b-g alin 2 art.259.

[1] Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2009, nr.37-40.

[2] Convenția Consiliului Europei privind criminalitatea informatică. http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/economiccrime/cybercrime/Documents/Convention%20and%20protocol/ETS%20185%20Romanian.pdf

În art. 260 C.P. este prevăzută fapta de producere, import, comercializare sau punere la dispoziție în mod ilegal a mijloacelor tehnice sau produselor program.

La art.260 bis C.P. se prevede fapta de interceptare ilegală a unei transmisii de date infoirmatice.260 cu 2 bis se retine fapta de alterarea integrității datelor informatice ținute într-un sistem informatic.

La 260 cu 3 este prevăzută infracțiunea de perturbare a funcționării sistemului informatic. Iar la art.260 cu 4 cp este prevăzută fapta de producere, import, comercializare sau punere ilegală la dispoziție a parolelor codurilor de acces sau a datelor similare. Conform art. 261 C.P. din Republica Moldova legiuitorul prevede fapta de încălcare a regulilor de securitate a sistemelor informatice.

Legiuitorul din Moldova conferă astfel (prin faptele prevăzute la art. mai sus menționate)un spațiu amplu care să apere securitatea informațională prin asigurarea protecției spațiului cibernetic al Republica Moldova. Și nu în ultimul rând interesele de bază ale persoanei, respectiv securitatea informatică individuală constituie un reper care evidențiază preocuparea juridică a legiuitorului prin tragerea la răspundere penală a tuturor acelora care se fac vinovați de săvârșirea acestor infracțiuni.

Dacă analizăm definirea termenilor acestor tipuri de infracțiuni în codul penal român constatăm că nu sunt cuprinse într-o singură grupă, ca în cazul altor infracțiuni ci, se adoptă o anumită logică. În prezent, în Cod penal din România există două grupuri de infracțiuni informatice:

Primul grup - "Fraude comise prin sisteme informatice și mijloace de plată electronice", infracțiunile contra patrimoniului (Titlul II, Capitolul IV din Partea specială) și cuprinde patru infracțiuni, anume "Frauda informatică" (art. 249 C. P.), "Efectuarea de operațiuni financiare în mod fraudulos" (art. 250 C.P.), Operațiuni ilegale cu instrumente de plată fără numerar (art. 250[1]) și ,f"Acceptarea operațiunilor financiare efectuate în mod fraudulos" (art. 251 C.P..).

Al doilea grup, intitulat "Infracțiuni contra siguranței și integrității sistemelor informatice", este inclus printre infracțiunile contra siguranței publice (Titlul VII, Capitolul VI din Partea specială) și cuprinde șase infracțiuni, anume "Accesul ilegal la un sistem informatic" (art. 360 C.P.), "Interceptarea ilegală a unei transmisii de date informatice" (art. 361 C. P.), "Alterarea integrității datelor informatice" (art. 362 C. P..), "Perturbarea funcționării sistemelor informatice" (art. 363 C. P.), "Transferul neautorizat de date informatice" (art. 364 C.P..), "Operațiuni ilegale cu dispozitive sau programe informatice" (art. 365 C.P..).

Aceste infracțiuni au fost prevăzute, inițial, în câteva legi speciale:

 Legea nr.64/2004, pentru ratificarea Convenției Consiliului Europei privind criminalitatea informatică, adoptată la Budapesta, în data de 23 noiembrie 2001;

 Legea nr.161/2003/Titlul III, care cuprinde prevederi referitoare la Prevenirea și Combaterea Criminalității Informatice;

 Legea nr. 365/2002 privind comerțul electronic unde se definesc "infracțiunile săvârșite în legătură cu emiterea și utilizarea instrumentelor de plată electronică și cu utilizarea datelor de identificare în vederea efectuării de operațiuni financiare;

 Legea nr. 455/2001 privind semnătura electronică prin care se stabilește regimul juridic al semnăturii electronice și al înscrisurilor în formă electronică, precum și condițiile furnizării de servicii de certificare a semnăturilor electronice;

 Legea nr.39/2003, privind prevenirea și combaterea criminalității organizate, care reglementează măsuri specifice de prevenire și combatere a criminalității organizate la nivel național și internațional, definindu-se noțiunea de „infracțiune gravă" căruia i se circumscriu mai multe categorii de infracțiuni printre care se nominalizează și "infracțiunile săvârșite prin intermediul sistemelor și rețelelor informatice sau de comunicații";

 Legea nr. 677/2001 pentru protecția persoanelor cu privire la prelucrarea datelor cu caracter personal și libera circulație a acestor date;

 Legea nr. 506/2004 privind prelucrarea datelor cu caracter personal și protecția vieții private în sectorul comunicațiilor electronice, lege ce se completează cu prevederile Legii nr. 677/2001;

 Legea nr. 544/2001 privind liberul acces la informațiile de interes public;

 Hotărârea nr. 1259/2001 privind aprobarea Normelor tehnice și metodologice pentru aplicarea Legii nr. 455/2001 privind semnătura electronică;

 Ordinul Avocatului Poporului nr. 52/2002 privind aprobarea Cerințelor minime de securitate a prelucrărilor de date cu caracter personal;

 Ordinul Avocatului Poporului nr. 53/2002 privind aprobarea formularelor tipizate ale notificărilor prevăzute de Legea nr. 677/2001 pentru protecția persoanelor cu privire la prelucrarea datelor cu caracter personal și libera circulație a acestor date;

 Ordinul Avocatului Poporului nr. 54/2002 privind stabilirea unor situații în care nu este necesară notificarea prelucrării unor date cu caracter personal care cad sub incidența Legii nr. 677/2001 pentru protecția persoanelor cu privire la prelucrarea datelor cu caracter personal și libera circulație a acestor date, ca elemente de bază ale informației.

Raportul explicativ al Convenției Consiliului Europei privind criminalitatea informatică aduce mai multă claritate cu privire la conceptul de date informatice, arătându-se că: prin expresia apte de a fi procesate folosită de Convenție se înțelege că datele informatice trebuie să se afle într-o anumită formă care să poată fi în mod direct procesată de un sistem informatic computerizat; ii) datele informatice trebuie să fie în formă electronică sau orice altă formă care să poată asigura procesarea lor directă. (HP. Decizia ICCJ nr. 37/2021 [M. Of. nr. 707 din 16 iulie 2021]).

Din analiza comparativă a conceptului de sistem informatic, legiuitorul român s-a raportat la decizia cadru 2005/222/JAI a Consiliului, care include în conceptul menționat atât dispozitivul sau grupul de dispozitive interconectate sau omologate care asigură prin intermediul unui program prelucrarea automată a datelor informatice cât și datele stocate prelucrate, recuperate sau transmise.

În Partea Generală, Titlul X, intitulat "Înțelesul unor termeni sau expresii in legea penala", Capitolul III, "Dispoziții comune", art.181 Cod penal explică înțelesul

termenilor de sistem informatic și date informatice. Astfel prin sistem informatic se înțelege orice dispozitiv sau ansamblu de dispozitive interconectate sau aflate în relație funcțională. Datele informatice sunt reprezentarea unor fapte sau concepte ce pot fi prelucrate într-un sistem informatic.

În Titlul II din Partea speciala, Capitolul IV, Infracțiuni contra patrimoniului, se reglementează "Fraude comise prin sisteme informatice si mijloace de plata electronice".

În art.249 din Codul penal se prezintă următoarele modalități de comitere a infracțiunii:

• introducerea, modificarea sau ștergerea de date informatice;

• restricționarea accesului la aceste date;

• ori împiedicarea în orice mod a funcționării unui sistem informatic ;

în scopul de a obține un beneficiu material pentru sine sau pentru altul, dacă s-a cauzat o pagubă unei persoane.

Efectuarea de operațiuni financiare în mod fraudulos, infracțiune informatica prevăzută in art.250 Cod penal Poate fi comisă prin mai multe modalități.

• efectuarea unei operațiuni de retragere de numerar; încărcare sau descărcare a unui instrument de monedă electronică ori de transfer de fonduri;

• prin utilizarea, fără consimțământul titularului, a unui instrument de plată electronică sau a datelor de identificare care permit utilizarea acestuia;

• efectuarea uneia dintre operațiunile prevăzute în alin. (1), prin utilizarea neautorizată a oricăror date de identificare;

• sau prin utilizarea de date de identificare fictive;

• transmiterea neautorizată către altă persoană a oricăror date de identificare, în vederea efectuării uneia dintre operațiunile prevăzute în alin. (1).

Acceptarea operațiunilor financiare efectuate în mod fraudulos Infracțiunea este prevăzută in art.251 din Codul penal si consta in următoarele.

• -acceptarea unei operațiuni de retragere de numerar, încărcare sau descărcare a unui instrument de monedă electronică ori de transfer de fonduri.

• cunoscând că este efectuată prin folosirea unui instrument de plată electronică falsificat sau utilizat fără consimțământul titularului său;

• acceptarea uneia dintre operațiunile prevăzute în alin. (1). Cunoscând că este efectuată prin utilizarea neautorizată a oricăror date de identificare sau prin utilizarea de date de identificare fictive.

Falsul în înscrisuri, ca infracțiune informatică - Infracțiunea de fals informatic, prevăzută de art.325 Cod penal. Constituie fapta de a introduce, modifica sau șterge, fără drept, date informatice; ori de a restricționa, fără drept, accesul la aceste date, rezultând date necorespunzătoare adevărului. Fapta are ca scop de a fi utilizarea datelor în vederea producerii unei consecințe juridice.

- art. 360 C.P. se referă la accesul ilegal la un sistem informatic: accesul, fără drept, la un sistem informatic se pedepsește cu închisoare de la 3 luni la 3 ani sau cu amendă, fapta prevăzută în alin. (1), săvârșită în scopul obținerii de date informatice; dacă fapta a fost săvârșită cu privire la un sistem informatic la care; prin intermediul unor proceduri, dispozitive sau programe specializate; accesul este restricționat sau interzis pentru anumite categorii de utilizatori. Pedeapsa este închisoarea de la 2 la 7 ani.
- art.361 C.P. sancționează interceptarea ilegală a unei transmisii de date informatice interceptarea, fără drept, a unei transmisii de date informatice care nu este publică și care este destinată unui sistem informatic; provine dintr-un asemenea sistem sau se efectuează în cadrul unui sistem informatic; cu aceeași pedeapsă se sancționează și interceptarea, fără drept, a unei emisii electromagnetice provenite dintr-un sistem informatic, ce conține date informatice care nu sunt publice;
- art. 362 C.P. se referă la alterarea integrității datelor informatice fapta de a modifica, șterge sau deteriora date informatice ori dea restricționa accesul la aceste date, fără drept, se pedepsește cu închisoarea de la unu la 5 ani.
- art. 363 C.P. sancționează perturbarea funcționării sistemelor informatice.

Aceasta constau în următoarele:

- fapta de a perturba grav, fără drept, funcționarea unui sistem informatic, prin introducerea, transmiterea, modificarea, ștergerea sau deteriorarea datelor informatice;
- sau prin restricționarea accesului la date informatice, se pedepsește cu închisoarea de la 2 la 7 ani".
- art.364 reglementează transferul neautorizat de date informatice, transferul neautorizat de date dintr-un sistem informatic sau dintr-un mijloc de stocare a datelor informatice.
- art.365 C.P. sancționează operațiuni ilegale cu dispozitive sau programe informatice
- fapta persoanei care, fără drept, produce, importă, distribuie sau pune la dispoziție sub orice formă dispozitive sau programe informatice concepute sau adaptate în scopul comiterii uneia dintre infracțiunile prevăzute în art. 360-364; – parole, coduri de acces sau alte asemenea date informatice care permit accesul total sau parțial la un sistem informatic, în scopul săvârșirii uneia din infracțiunile prevăzute în art. 360-364;
- deținerea, fără drept, a unui dispozitiv, a unui program informatic, a unei parole, a unui cod de acces; sau a altor date informatice dintre cele prevăzute în alin. (1), în scopul săvârșirii uneia dintre infracțiunile prevăzute în art. 360-364.

Putem vorbi de asemenea și de reglementarea infracțiunilor informatice la nivel european.(Convenția Consiliului Europei privind criminalitatea informatică) Un as-

pect important îl conferă internetul care creează un imens potențial de dezvoltare în toate domeniile vieții sociale, aplicațiile sale fiind practic inepuizabile.

Ușurința în utilizare, costul scăzut, rapiditatea și asigurarea unui caracter anonim fac din internet un mediu propice infracțiunilor. Din cauza faptului că internetul oferă posibilitatea ascunderii autorului putem spune că este o încurajare a săvârșirii infracțiunii. O reglementare juridică internațională în domeniul criminalității informatice este dată de Convenția Consiliului Europei privind criminalitatea informatică. Prevederile sale și ratificarea acesteia de un număr mare de state conduce la educația celor care utilizează frecvent internetul și la protejarea acestora.

Cu referire la definiția datelor informatice în Raportul Explicativ al Convenției Consiliului Europei privind criminalitatea informatică aceasta se regăsește la punctul 25 în care se specifică că „,,doar datele informatice care sunt procesate automat de sistemul informatic fac obiectul infracțiunilor regăsite în convenție".

Încrederea și securitatea sunt elementele centrale ale Deceniului digital al UE[1]
.

Pentru un grad superior de securitate cibernetică, Comisia propune strategii cu privire la detectarea atacurilor cibernetice, iminente în sectoarele publice și din ce în ce mai complexe, și nu numai, ci și private. Pe măsură ce IA(inteligența artificială) este în continuă evoluție, operațiunile de securitate sunt menite să prevină și să contracareze , să acționeze înainte de producerea unor daune irecuperabile. Se menționează necesitatea unui efort comun prin întărirea rezilienței cibernetice(Directiva NIS revizuită sau „NIS 2"),

Margrethe Vestager, vicepreședintă executivă pentru o Europă pregătită pentru era digitală, a declarat: „*Europa se angajează pe calea transformării digitale a societății și a economiei. Trebuie deci să o sprijinim cu niveluri de investiții fără precedent. Transformarea digitală se accelerează, dar ea va avea succes numai dacă cetățenii și întreprinderile sunt convinși că produsele și serviciile conectate, pe care se bazează, sunt sigure."*

Este lesne de înțeles necesitatea colaborării interumane și interstatale. Transformările în domeniul cibernetic sunt evidente, au un caracter deschis și acest lucru conduce la eforturi și investiții din partea tuturor celor implicați.

Josep Borrell, Înaltul Reprezentant, a declarat: „*Securitatea și stabilitatea internaționale depind mai mult ca niciodată de un spațiu cibernetic global, deschis, stabil și sigur, în care statul de drept, drepturile omului, libertățile și democrația să fie respectate. Strategia de astăzi constituie un demers prin care UE vizează protejarea guvernelor, a cetățenilor și a întreprinderilor sale împotriva amenințărilor cibernetice mondiale și atingerea poziției de lider în spațiul cibernetic și se asigură în același timp că toți cetățenii pot beneficia de avantajele internetului și de utilizarea tehnologiilor."*

[1] https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/ro/IP_20_2391

Uniunea Europeană își extinde competențele în sfera digitală pentru a îmbunătăți și proteja drepturile și libertățile cetățenilor statelor membre. În condițiile unei schimbări necontenite a politicii și securității mondiale, prin existențe conflictelor deschise și a celor înghețate, securitatea trebuie să fie asigurată pe toate palierele, pentru o viață normală, într-o societate modernă, normală.

Margaritis Schinas, vicepreședintele pentru promovarea modului nostru de viață european, a declarat: „*Securitatea cibernetică este o parte centrală a uniunii securității. Nu mai există distincții între amenințările online și cele offline. Mediul digital și cel fizic sunt acum indisolubil legate între ele. Setul de măsuri de astăzi arată că UE este pregătită să își utilizeze toate resursele și cunoștințele de specialitate cu scopul de a se pregăti pentru amenințările fizice și cibernetice și de a răspunde acestora cu aceeași hotărâre.*"

Prin estimarea numărului de obiecte conectate la internet ce vor fi în folosință până în anul 2024 (22,3 miliarde)Uniunea Europeană nu face altceva decât să anticipeze evoluția tehnologiilor și a criminalității. Costul anual al criminalității cibernetice pentru economia globală este estimat că a ajuns la 5,5 trilioane de euro la sfârșitul anului 2020.Finanțarea U.E. în cadrul financiar multianual 2021-2027 s-ar putea ridica la 2 miliarde EUR în total, plus investițiile statelor membre și din industrie. În acest context, trebuie valorificate și consolidate toate resursele și toate instrumentele pentru ceea ce se dorește a fi un internet global și deschis, sigur, operațional, un internet care să promoveze: Regulamentul UE privind securitatea cibernetică, Regulamentul general privind protecția datelor (GDPR), Regulamentul de identificare electronică (e-IDAS)

Thierry Breton, comisarul pentru piața internă, a afirmat: „*Amenințările cibernetice evoluează rapid și sunt din ce în ce mai complexe și adaptabile. Pentru a asigura protecția cetățenilor și a infrastructurilor, trebuie să gândim în perspectivă. Scutul de securitate cibernetică al Europei, un dispozitiv rezilient și autonom, ne va permite să ne utilizăm calificările și cunoștințele pentru a detecta amenințările și a reacționa mai rapid la acestea, pentru a limita eventualele daune și pentru a ne spori reziliența. Investițiile în securitatea cibernetică sunt investiții în sănătatea viitoare a mediilor noastre online și în autonomia noastră strategică.*"

Unitatea comună cibernetică este o nouă platformă care își propune să consolideze cooperarea între instituțiile, agențiile, organismele și autoritățile UE din statele membre.[1]

În pofida practicii judiciare neunitare referitoare la infracțiuni ce intra în sfera criminalității informatice. identifică o singură hotărâre pentru unificarea practicii judiciare.[2]

Din perspectiva aspectelor de natură teoretică și practică specifice infracționale

[1] https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/joint-cyber-unit

[2] Decizia 15/2013 a ICCJ prin care a fost soluționat un recurs în interesul legii cu privire la interpretarea dispozitiilor art 42 alin 1 -2,3, din L 161/2003

din sfera criminalității informatice în scopul apărării securității inform. prin decizia nr 37/2021 ICCJ „publicarea de anunțuri fictive online care au avut drept consecință producerea unei pagube, fără ca prin această activitate să se intervină asupra sistemului informatic sau asupra datelor informatice prelucrate de acestea realizează condițiile de tipicitate, ale infracțiunii de înșelăciune prevăzute de art. 244 din CP românesc".[10, Codul Penal al României actualizat în 2023]

Amenințările de natură informatică asupra spațiului cibernetic național s-au diversificat, atât din punct de vedere cantitativ cât și din punct de vedere al complexității tehnicii, căpătând un caracter transfrontalier. Investigațiile activității infracționale transfrontaliere implică un volum mare de activități și o strânsă colaborare internațională a celor care desfășoară activități în domeniul asigurării siguranței informaționale.

Concluzionând, criminalitatea informatică ca domeniu aflat în permanentă inovare, dezvoltare și diversificare în era digitalizării -produce consecințe exponențiale atât asupra nr de utilizatori și implicit riscurilor de victimizare.

Nu trebuie minimalizat impactul asupra securității informaționale la nivel strategic de apărare a spațiului terestru aerian maritim, respectiv al suveranității) deoarece o astfel de vulnerabilitate ar determina consecințe devastatoare de natură a bulversa apărarea siguranței și securității naționale, economice sociale și politice.
De aceea fiecare cetățean, entitate socială, statal trebuie să conștientizeze că luarea măsurilor de prevenție este o necesitate obiectivă, fără de care echilibrul n-ar mai exista, ci anarhie, haos global.

Era digitală deschide noi oportunități, promovează valorile unei societăți democratice, deschise care dezvoltă tehnologie aplicativă și permite o economie actuală ancorată în realitatea imediată. Uniunea Europeană prin Comisia Europeană creează premisele unei dezvoltări durabile și a unei ere digitale de încredere.

Acronime:
C.P. Cod Penal
I.A. Inteligența Artificială
I.C.C. J Înalta Curte de Casație și Justiție
U.E. Uniunea Europeană
GDPR Regulamentul general privind protecția datelor
EUR Euro
e-IDAS Regulamentul de identificare electronică

Referințe bibliografice:

1. Strategia de securitate cibernetică a României 2022-2027 aprobată prin Hotărârea de Guvern nr. 1.321 din 30 decembrie 2021,
2. LEGE nr. 58 din 14 martie 2023- privind securitatea și apărarea cibernetică

a României, precum și pentru modificarea și completarea unor acte normative
3. Actul legislativ privind piețele digitale (APD)Consiliul UE 14 septembrie 2022

Site-uri:
4. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/ro/IP_20_2391
5. https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/joint-cyber-unit
6. http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/economiccrime/cybercrime/Documents/Convention%20and%20protocol/ETS%20185%20Romanian.pdf
7. https://www.enisa.europa.eu/topics/national-cyber-security-strategies/ncss-map/roncss.pdf
8. Convenția Consiliului Europei privind criminalitatea informatică Budapesta 2001
9. CODUL PENAL AL REPUBLICII MOLDOVA, Publicat : 14-04-2009 în Monitorul Oficial Nr. 72-74
10. NOUL COD PENAL AL ROMÂNIEI cu modificările ulterioare, actualizat în 2023.

CONTRAVENȚIA DE VIOLENȚĂ ÎN FAMILIE

CONTRAVENTION OF DOMESTIC VIOLENCE

CZU: 343.615-027.553:342.924 **DOI:** https://doi.org/10.59295/ssdoed2024.51

Ecaterina ROȘCA[1]

ABSTRACT. *Domestic violence is an illicit action, aggressive behavior of one or more family members. Nowadays, although we live in a democratic state, where the rights and obligations of each person are respected, this phenomen is widespread, so I think it is necessary to find it in the contravention code, not only in the criminal code. In my article, I will approach violence from the point of view of contravention.*

Keywords: *violence, family, contravention, woman, reeducation, victim, behavior, protection.*

REZUMAT. *Violența în familie sau violența domestică, reprezintă o acțiune ilicită, un comportament agresiv a unuia sau mai multor membri a familiei. În zilele noastre, cu toate că trăim într-un stat democrat, în care se respectă drepturile și obligațiile fiecărei persoane, totuși acest fenomen este larg răspândit, de aceea cred că acesta e necesar să se regăsească și în codul contravențional, nu doar în codul penal. În articolul meu, voi aborda violența din punct de vedere al contravenționalului.*

Cuvinte-cheie: *violență, familie, contravențional, femeie, reeducare, victimă, comportament, protecție.*

Introducere

Familia este una dintre fundamentele în toate societățile, fiind cea mai veche dintre instituțiile create de om de a lungul existenței sale istorice, ea constituie o formă de comunitate umană între membrii acesteia existând o serie de relații cum ar fi moral spirituale sau biologice. Aceasta este definită , ca un "grup de persoane unite prin căsătorie sau rudenie, care au o viată comuna bazata pe sentimente, aspirații si interese comune, familia, deși se regăsește la toate popoarele si comunitățile, totuși, se individualizează in raport de alte grupuri sociale prin stilul de viată practicat, prin normele, obiceiurile, valorile promovate si transmise de la o generație la alta"[1]. Din punct de vedere juridic aceasta este un grup de persoane între care s-a stabilit anumite drepturi și obligații reglementate de legislație.

Putem deduce că familia este nucleul oricărei societăți de aceea trebuie protejată și respectată, însă în zilele noastre se observă o creștere masivă a violenței in familie, chiar între membrii acesteia, de aceea legislația Republicii Moldova și nu numai, a implementat numeroase acte legislative pentru combatere și prevenirea acestui feno-

[1] Ecaterina ROȘCA, Studentă, anul II, Universitatea de stat din Moldova, Facultatea de Drept, roscaecaterina0@gmail.com

men, cu ar fi articolul 201[1] din Cod Penal, articolul 78[1] Cod Contravențional privind „Violența în familie", dar și numeroase prevederi din Codul Familiei.

Violența reprezintă o manifestare comportamentală a unei stări de agresivitate, o totalitate de conduite agresive, în care un subiect mai puternic din punct de vedere fizic sau psihic, îl supune pe altul mai slab la tratamente inumane (amenințări, viol, constrângere psihică...).

Putem evidenția că subiecți ai violenței în familie sunt agresorii/agresorul și victima/victimele membrii ai aceleiași familii, prin membri putem subînțelege persoanele aflate în căsătorie, în divorț, sub tutelă, curatelă, rudele, afinii lor ... .

„Prevenirea şi combaterea violenței în familie fac parte din politica națională de ocrotire şi sprijinire a familiei şi reprezintă o importantă problemă de sănătate publică. Pentru consolidarea, ocrotirea şi sprijinirea familiei, pentru asigurarea respectării principiilor fundamentale ale legislației cu privire la familie, recunoscând faptul că realizarea egalității de gen între femei şi bărbați constituie elementul-cheie în prevenirea violenței asupra femeilor, faptul că violența în familie afectează femeile în mod disproporționat, dar și faptul că și copiii şi bărbații pot fi de asemenea victime ale violenței"[2].

Metode utilizate

În această scriere am utilizat diferite metode și tehnici de cercetare. Tehnicile de cercetare reprezintă o totalitate de procese și instrumente care sunt folosite la începerea unui studiu unui anumit fenomen. Aceste metode permit colectarea examinarea și afișarea informațiilor, realizând în așa mod obiectivul principal al tuturor cercetărilor, care este dobândirea de noi cunoștințe. Alegerea celei mai adecvate tehnici de cercetare depinde de problema ce trebuie de rezolvat și de obiectivele stabilite motiv pentru care aceasta lege se dovedește a fi un punct fundamental în toate procesele de investigație.

Există 2 tipuri generale de tehnici de cercetare, tehnici cantitative și calitative. Eu m-am bazat pe ambele tipuri de cercetarea, calitativă, deoarece principalul obiectiv al cercetării date este înțelegerea și interpretarea interacțiunilor sociale în acest fel are ca rezultat descrierea unui fenomen. Această tehnică acordă o importanță majoră contextului în care se desfășoară cercetarea ce oferă o perspectivă naturalistă și umană. Câteva din metodele folosite de mine aici sunt: observarea, ce constă în faptul că cercetătorul participă la un anumit fenomen pentru a obține informații și anume cea neparticipantă, în care cercetătorul colectează informații din exterior fără a interveni la acțiune. Cercetările bibliografice, ce are ca scop investigarea a ceea ce deja a fost scris in istoria omenirii, spre exemplu m-am referit la evoluția violenței în familie in Republica Moldova. Studiul de caz, este o altă metodă, ce presupune examinarea aprofundată a unei singure instituții sau fenomen, oferind un studiu mai exact al cercetării, in acesta situație m-am referit la hotărârile de guvern, legi, convenții cu referire la violența domestică.

Un alt tip de tehnica de investigare este cea cantitativă ce se bazează pe obiectivitatea sa. O metodă utilizată este sondajul, în care datele sunt obținute printr-un chestionar, prin statistică. Compararea pe orizontal si pe vertical, ce presupune compararea unui efect in același stat dar in timpuri diferite și în state diferite dar în același timp.

Cercetarea

Fenomenul de violență în familie este reglementat în numeroase acte legislative internaționale și naționale, cum ar fi Declarația Universală a Drepturilor Omului ce prevede că familia este elementul fundamental și natural întregii societăți și trebuie să fie ocrotită de către stat și societate. Totodată este stipulat și în Constituția RM, prin articolul 48.

Pentru a preveni și combate acest tip de violență, legiuitorul Republicii Moldova a adăugat în anul 2009 articolul 201[1] în codul Penal care conține o pedeapsă mai dură, „(1) Acţiunea sau inacţiunea intenţionată comisă de un membru al familiei în privinţa altui membru al familiei, manifestată prin:

a) maltratare, alte acţiuni violente, soldate cu vătămare uşoară a integrităţii corporale sau a sănătăţii;

b) izolare, intimidare în scop de impunere a voinţei sau a controlului personal asupra victimei;

c) privarea de mijloace economice, inclusiv lipsirea de mijloace de existenţă primară, neglijare, dacă au provocat victimei vătămare uşoară a integrității corporale sau a sănătăţii, se pedepseşte cu muncă neremunerată în folosul comunităţii de la 150 la 180 de ore sau cu închisoare de pînă la 4 ani”[3].

S-a mai adoptat legea numărul 196 din 28.07.2016, prin care se adaugă un nou articol în codul contravențional și anume articolul 78[1] cu denumirea de „ Violența în familie„ ce are o sancțiune mai ușoară decât în Penal, întrucât contravenția reprezintă o acțiune sau inacțiune ilicită mai redus din punct de vedere al gradului de pericol decât infracțiunea. „Maltratarea sau alte acţiuni violente, comise de un membru al familiei în privinţa altui membru al familiei, care au provocat vătămare neînsemnată a integrităţii corporale se sancţionează cu muncă neremunerată în folosul comunităţii de la 40 la 60 de ore sau cu arest contravenţional de la 7 la 15 zile”[4].

Prin legea numărul 144 din 2021 a fost ratificată convenția Consiliului Europei privind „prevenirea și combaterea violenței împotriva femeilor și a violenței domestice„ . Astfel Republica Moldova a devenit al 35-lea stat membru al Consiliului Europei care ratifică acest document cunoscut și sub numele de convenția de la Istanbul adoptată la 11 mai 2011. Tratatul obligă statele părți de a asigura măsuri eficiente de prevenire și combatere a violenței împotriva femeilor și a violenței în familie protejarea victimelor urmărirea penală a agresorilor precum și adoptarea politicilor integrate. Din cele menționate în temeiul articolului 7 și 8 din legea numărul 45 din 2007 cu privire la prevenirea și combaterea violenței în familie precum și în

conformitate cu secțiunea 4.5.3 din planul de acțiuni pentru anii 2021-2022 privind implementarea strategiei naționale de prevenire și combatere a violenței față de femei și a violenței în familie pe anii 2018 -2023 aprobată prin hotărârea guvernului numărul 281 din 2018 a fost aprobat ordinul comun numărul 89/22/170/56/20/121 (MAI, MMPS, MS, MJ,PG, MEC) din 28 februarie 2022 cu privire la ,,instituirea mecanismului interministerial de monitorizare și analiză a cazurilor de violență în familie soldate cu deces sau cu vătămare gravă a integrității corporale a victimei,,

Analizând raportul din 2020 al Ministerului Sănătății, Muncii și Protecției Sociale, privind violența în familie și față de femei, am observat că în timpul pandemiei Covid-19 și anume când au fost impuse restricțiile pentru a preveni răspândirea acestui virus, au avut un impact grav pentru siguranța și drepturile victimelor violenței din familie. Această izolare în locuințe a oamenilor i-au făcut mai vulnerabili, astfel abuzând de parteneri[5].

Conform notei informative privind ,,starea infracționalități ce atentează la viața și sănătatea persoanei și celor comise în sfera relațiilor familiale pe parcursul anului 2022,, se accentuează faptul că 852 cazuri, au întrunit elementele constitutive ale componenței de infracțiune; iar 1619 cazuri, au întrunit elementele constitutive ale componenței de contravenție.

Conform studiului „Bunăstarea și siguranța femeilor” elaborat de către OSCE în anul 2019 se observă faptul că în Republica Moldova circa 73% de femei au fost supuse cel puțin unei forme de violență din partea partenerului intim la un moment dat în viață. Violența psihologică constituie cea mai răspândită formă de violență 71%.

Din cele expuse anterior se poate observa cât este de important ca familiei și a relațiilor dintre membrii ei sa fie ocrotite prin toate mijloacele posibile, de aceea recent s-a adoptat Hotărâre de Guvern Nr. 332 din 31-05-2023 ,,cu privire la aprobarea Programului național privind prevenirea și combaterea violenței față de femei și a violenței în familie pentru anii 2023-2027”[6].

Programul își propune să contribuie la asigurarea egalității de gen și la combaterea stereotipurilor de gen; toleranța zero față de toate formele de violență față de femei și violența în familie; asigurarea răspunsului multidisciplinar eficient la cazurile de violență, centrat pe victimă, prin dezvoltarea de servicii sociale suficiente și adecvate nevoilor victimelor și a răspunsului eficient al sistemului de justiție la cazurile de violență prin atragerea la răspundere a agresorilor și dezvoltarea programelor pentru agresori. Programul prevede elaborarea/modificarea cadrului normativ și edificarea cadrului instituțional corespunzător, precum și dezvoltarea capacităților tuturor specialiștilor (din asistența socială, administrația publică locală, poliție, justiție, sănătate, educație) pentru un răspuns eficient la cazurile de violență în familie în conformitate cu rigorile Convenției de la Istanbul și cu cele mai bune practici în domeniu. Pentru a realiza un progres real și a avea un impact sustenabil este necesară implicarea și responsabilizarea tuturor autorităților publice centrale și locale,

a partenerilor din societatea civilă, a mass-mediei și a mediului privat, precum și a fiecărei comunități să conlucreze pentru a preveni și a combate violența față de femei și violența în familie și a asigura accesul la servicii de sprijin pe termen lung pentru victime[7].

Un obiectiv general este urmărirea în justiție ce a fost realizat în proporție de 31%. Principalele lacune observate sunt: lipsa unui mecanism privind informarea victimelor despre eliberarea persoanei condamnate pentru violența în familie, practici defectuoase în aplicarea normelor contravenționale și penale în cazurile de violență în familie și violență sexuală, neexecutarea ordonanțelor de protecție și tergiversarea examinării cauzelor de violență în familie și violență sexuală, inclusiv a cazurilor în care sunt implicați copiii victime și martori ai infracțiunilor.

Recent, la Chișinău, 4 decembrie 2023 platforma Femeilor Deputate din Parlamentul de legislatura a XI-a a organizat masa rotundă cu genericul „Rupem cercul violenței împreună", în cadrul Campaniei ONU „16 zile de activism împotriva violenței în bază de gen", cu participarea de deputate, reprezentanți ai Guvernului Republicii Moldova, ai autorităților publice locale, ai partenerilor de dezvoltare, precum și ai societății civile.

Potrivit datelor statistice, în anul 2023, 40 de femei și-au pierdut viața ca urmare a violenței, 71 % de femei suferă de violență psihologică, 33 % de femei sunt grav afectate de violență fizică. Cea mai alarmantă este cifra de 55 % de femei din Republica Moldova care consideră că violența domestică, violența fizică este o chestiune privată, care trebuie clarificată în interiorul familiei. Această cifră este de patru ori mai mare decât în statele membre ale Uniunii Europene.

Campania lansată în acest an de Platforma Femeilor Deputate cu genericul «Nicio scuză» înseamnă nicio scuză pentru violența la muncă, acasă, în public, online", a remarcat în debutul evenimentului președinta Consiliului de coordonare a Femeilor Deputate din Parlamentul Republicii Moldova, deputata Doina Gherman.

Concluzie

Este important ca articolul 78^1 să se regăsească în Codul Contravențional, deoarece scopul legii contravenționale este de a apăra drepturile și libertățile persoanei și cel mai important de a preveni comiterea a noi contravenții.

Totodată dreptul contravențional reglementează relații sociale ce vizează prevenirea faptelor contravenționale aici se pune accent pe relațiile sociale cu privire la informarea publică cum ar fi prin intermediul rețelelor sociale privind respectarea normelor cu caracter contravențional, se plasează ghiduri, note informative.

Relații sociale cu privire la instruirea persoanelor prin seminare, traininguri

Relații sociale privind îndrumare socială prin efectuarea controalelor, avertizări...

Dreptul contravențional nu are scop de a sancționa persoanele, în primul rând scopul principal este de a preveni și de a combate aceste contravenții, fapte ilicite.

În momentul în care dreptul Contravențional își va atinge scopul, contravenția nu s-ar mai transforma în infracțiune, cu un grad social mai grav și mai periculos. Este necesar ca victimele să conștientizeze necesitatea de a se adresa la timp autorităților în cazul supunerii pentru prima dată la violență pentru a combate de săvârșirea unor infracțiuni grave ce se pot solda cu decesul victimei.

Recomandări

Cu toate acestea afirmate, pot spune că sancțiunea aplicată pentru contravenient este neînsemnată pentru astfel de acțiune ilicită. Cu titlu de recomandare a-și adăuga o sancțiune ce prevede că persoana care a săvârșit contravenția de la articolul 78^1 , să fie obligată pentru a vizita psihologul pentru o perioadă determinată, stabilită de către psiholog, în cazul in care contravenientul nu va dispune de bani să efectueze o anumită muncă, iar banii automat să se transfere în contul psihologului. În așa mod se va lucra cu psihica persoanei pentru a-l face să înțeleagă graviditatea acțiunii sale.

Referințe bibliografice:

1. Catalin Zamfir, Lazar Vlasceanu, *Dictionar de Sociologie,* Editura Babel, Bucuresti, 1998
2. Lege Nr. 45 din 01-03-2007 cu privire la prevenirea şi combaterea violenţei în familie Online: LP45/2007 (legis.md)
3. Cod Nr. 985 din 18-04-2002 Codul penal al Republicii Moldova Online: CP985/2002 (legis.md)
4. Cod Nr. 218 din 24-10-2008 Codul contravențional al Republicii Moldova Online: CC218/2008 (legis.md)
5. Raportul pentru anul 2020 cu privire la violenţa în familie și violența față de femei Ministerul Sănătății, Muncii Și Protecției Sociale Online: Raport-2020-privind-violența-în-familie-și-față-de-femei.pdf (gov.md)
6. Hotărâre de Guvern Nr. 332 din 31-05-2023 cu privire la aprobarea Programului național privind prevenirea și combaterea violenței față de femei și a violenței în familie pentru anii 2023-2027 Publicat : 14-07-2023 în Monitorul Oficial Nr. 240-245 art. 598 *Modificat HG926 din 29.11.23, MO463-464 /05.12.23 art.1127; în vigoare 01.01.24* Online: HG332/2023 (legis.md)
7. Hotărâre de Guvern Nr. 332 din 31-05-2023 Online: HG332/2023 (legis.md)

VULNERABILITĂȚILE ARESTULUI CONTRAVENȚIONAL. ASPECTE DE DREPTURILE OMULUI

VULNERABILITIES OF CONTRAVENTIONAL ARREST. ASPECTS OF HUMAN RIGHTS

CZU: 342.924:343.232:342.9(478)(094.4)
DOI:https://doi.org/10.59295/ssdoed2024.52

Inesa LUPECA[1]

ABSTRACT. *The protection of social values is a priority mission of the state, by virtue of which the legislator elaborates a series of legal norms intended to defend the social and legal order against harmful acts. Violation of these imperative norms triggers the mechanism of state coercion, which aims to attract the perpetrator to a certain form of legal responsibility, depending on the degree of social danger of the act committed, in our case - the misdemeanor. Contraventional arrest is a sanction that is applied exceptionally and consists of deprivation of liberty for a period established by the court decision and which is executed under the conditions provided by the Enforcement Code. At the same time, it is applied for the commission of a deed, which threatens or creates a real danger for the health or bodily integrity of the person, or in the case of the intentional non-execution of another contraventional sanction.*

Keywords: *sanction, contravention, contraventional arrest, vulnerabilities, guarantees, acquittals, rights.*

REZUMAT. *Ocrotirea valorilor sociale este o misiune prioritară a statului, în virtutea căreia legiuitorul elaborează un şir de norme juridice menite să apere ordinea socială şi de drept împotriva faptelor prejudiciabile. Încălcarea acestor norme imperative antrenează mecanismul constrângerii statale, care urmăreşte atragerea făptuitorului la o anumită formă de răspundere juridică, în funcţie de gradul de pericol social al faptei comise, în cazul nostru – contravenţia. Arestul contravenţional, este o sancţiune ce se aplică în mod excepţional şi care constă în privarea de libertate pe un termen stabilit prin hotărârea judecătorească şi care se execută în condiţiile prevăzute de Codul de executare. Totodată, se aplică pentru săvârşirea unei fapte, care atentează sau creează un pericol real pentru sănătatea ori integritatea corporală a persoanei, sau în cazul neexecutării intenţionate a unei alte sancţiuni contravenţionale.*

Cuvinte-cheie: *sancţiune, contravenţie, arest contravenţional, vulnerabilităţi, garanţii, achitate, drepturi.*

Aplicarea sancţiunilor juridice nu trebuie să constituie în sine niște mijloace de răzbunare a societăţii, ci viceversa de prevenire a săvârşirii tuturor faptelor cu caracter ilicit, iar în acest sens **aplicarea sancţiunii contravenţionale** nu prezintă un scop în sine, ci un simplu mijloc de ocrotire a relaţiilor sociale şi de formare a unui spirit de responsabilitate. Starea normală și firească a unei persoane este starea

[1] Inesa LUPECA, Studentă anul II, USM, inesalupeca@gmail.com, Coordonator: PANTEA Oleg, dr. în drept, conf. univ

de libertate. Un individ poate fi privat de libertate numai în anumite situații, strict stabilite de lege. De aceea, reglementarea dreptului la siguranță, ca o componentă a dreptului la libertate și siguranță, oferă protecția contra ingerințelor arbitrare ale autorităților publice în dreptul la libertate. [1, p.16] Privarea de libertate, ca stare contrară celei normale și firești a unui individ, poate fi definită drept plasarea acestuia într-un stabiliment de detenție, chiar dacă libertatea de mișcare nu este anulată. În dreptul contravențional această sancțiune este aplicată **mai rar**, fiind de competența instanței de judecată. Arestul contravenţional este considerată cea mai severă măsură punitivă luată de către autoritățile statului și se aplică numai în cazurile când printr-o contravenţie **se pune în pericol real sănătatea ori integritatea corporală a persoanei.** Chiar dacă se atentează la valorile supreme ale persoanei, nu în cazul tuturor contravenienţilor se aplică această sancţiune. Arestul contravențional se aplică doar persoanelor fizice și pentru o perioadă determinată. Ar fi ireal și oarecum ilogic ca arestul contravențional să poată a fi aplicat persoanelor juridice. [2]

Prin arestare doar omul poate fi constrâns, lipsit de libertate, lipsit de una din cele mai de preț valori sociale care există într-un stat. Această sancțiune constă în izolarea de societate a contravenientului prin încarcerarea acestuia, sub regimul prevăzut de lege. [3, p.113] Se pune problema cât este de corect de a aplica arestul contravențional în cazul săvârșirii contravențiilor și în ce măsură această formă de sancționare este eficientă și potrivită pentru faptele cu un grad social mai redus decât infracțiunea. Există multe dezbateri referitor la faptul că **arestul** trebuie să țină exclusiv de dreptul penal, nicidecum de cel contravențional. Suntem de acord cu această opinie, deoarece arestul oarecum este privit ca o formă mai gravă și mai complexă de răspundere și nu pare a fi potrivită pentru sancționarea în cazul contravențiilor, însă legiuitorul nostru totuși reglementează arestul contravențional în articolul 38 al Codului Contravențional din Republica Moldova Astfel se prevăd următoarele:

(1) Arestul contravenţional este o **sancţiune** contravenţională **excepţională** care constă în privarea de libertate pe un termen stabilit prin hotărâre judecătorească şi care se execută în condiţiile prevăzute de Codul de executare.

(2) Arestul contravenţional se aplică, de regulă, pentru săvârşirea unei **fapte care ameninţă** sau pune în pericol real sănătatea ori integritatea corporală a persoanei.

(3) Arestul contravenţional poate fi aplicat şi în cazul neexecutării intenţionate a unei alte sancţiuni contravenţionale.

(4) Durata arestului contravenţional este de la 3 la 15 zile. În cazul **concursului** de contravenţii sau al cumulului de hotărâri de sancţionare, pentru care, conform legii, se prevede în calitate de sancţiune arestul contravenţional, instanţa de judecată poate aplica această sancţiune pe un termen de pînă la 30 de zile.

(5) Durata reţinerii contravenţionale se include în durata arestului contravenţional.

(6) Arestul contravenţional **nu** poate fi aplicat, dacă acesta ar ameninţa sau ar pune în pericol real sănătatea ori integritatea corporală a contravenientului,

- persoanelor cu **dizabilităţi severe** şi **accentuate**,
- militarilor în termen,
- militarilor şi angajaţilor cu statut special ai Ministerului Afacerilor Interne,
- angajaţi în bază de contract,
- **minorilor**,
- **femeilor gravide**,
- femeilor care au copii cu vârsta de până la 8 ani,
- persoanei care este unicul întreţinător al copilului cu vârsta de până la 16 ani şi
- nici persoanelor care au împlinit vârsta generală de pensionare. [4]

Pentru săvârșirea contravenției prevăzute la art. 78^1 poate fi aplicat arestul contravențional persoanelor care au împlinit vârsta generală de pensionare, cu **condiția** că nu există impedimente justificate legate de starea lor de sănătate.

În conformitate cu normele expuse în art. 38 din Codul Contravențional al Republicii Moldova ne propunem să clasificăm vulnerabilitățile arestului contravențional față de:

- Învinuit;
- Victima contravenției;
- Stat.

Chiar din prevederile alin. (6) identificăm că legiuitorul ține cont de **cât de vulnerabilă** este persoana căreia îi poate fi aplicat arestul contravențional, astfel observăm că nu tuturor li se poate aplica această sancțiune, fiind prevăzut expres categoriile de persoane care nu sunt supuse arestului contravențional.

Este necesar să abordăm fiecare situație din perspectiva drepturilor omului, astfel una dintre categoriile de persoane care nu pot fi supuse arestului contravențional sunt persoanele cu **dizabilităţi severe** şi **accentuate**. Este obligatoriu a se stabili gradul de dizabilitate al persoanei și starea lui atât fizică, cât și psihică. Aceste persoane sunt **protejate**, din motiv că sunt considerate vulnerabile și au nevoie de ajutor, iar scopul legii contravenționale nu este de a pedepsi sau izola persoana prin orice mijloace, dar de a apăra drepturile şi libertăţile legitime ale acesteia. Nu este scuzat faptul că aceștia au săvârșit o contravenție, dar măsurile de reeducare sunt diferite față de cei mai vulnerabili.

În cazul **minorilor**, de asemenea este o situație specială, deoarece din prevederile legii vedem că nici lor nu li se poate aplica arestul contravențional. Este corect după părerea mea că aceștia sunt protejați, deoarece minorii sunt cel mai ușor de manipulat și influențat și în cazul în care persoana nu și-a format încă principiile și caracterul, atunci este foarte probabil că arestul nu îl va reeduca, dar îl va înrăi mai tare și este posibil ca el să comită contravenții mai departe sau mai grav, să ajungă să comită infracțiuni. Deși fapta minorului amenință sau pune în pericol real sănătatea

ori integritatea corporală a persoanei, se ține cont de faptul că minorul are dreptul la siguranță și libertate. Arestul cu scopul „corectării comportamentului" sau pentru a preveni minorul să recidiveze nu este permis.

Ne dăm seama din cele descrise că persoanele vulnerabile sunt cele care au cea mai mare nevoie de sancțiuni potrivite din partea statului ca aceștia să le poată executa. Altfel care ar mai fi scopul legii contravenționale, dacă nu cel de a servi societății și de a o proteja. Este necesar pentru ca sancțiunea contravențională să-ți atingă scopul, trebuie să fie aplicată în raport cu fiecare contravenție în parte și cu fiecare persoană în parte, luându-se în considerare principiul caracterului personal al răspunderii contravenționale și al individualizării răspunderii contravenționale

Însă totuși ce facem cu astfel de persoane dacă în practică acestea nu pot achita nici amenda, nici nu pot să muncească neremunerat (din cauza sănătății, gravidității, au copii mici de îngrijit sau sunt unicul întreținător al lor) și nici arestului contravențional nu pot fi supuse. Cum le vom sancționa? Vor fi cumva acestea eliberate de răspundere contravențională? Sigur că aceste întrebări vor avea răspuns în momentul în care se vor umple golurile din legislație, deoarece fiecare răspunde pentru fapta comisă ilegal, fără excepție.

Însă în ceea ce privește arestul contravențional aș dori să evidențiez faptul că nu este de ajuns să protejăm doar pe cel care a săvârșit fapta contravențională și este vulnerabil, dar și victima contravenției. Însă aici ne vom referi la art. 78 [1] din Codul Contravențional al Republicii Moldova care descrie violența în familie ca maltratarea sau alte acţiuni violente, comise de un membru al familiei în privinţa altui membru al familiei, care au provocat vătămare neînsemnată a integrităţii corporale și se sancţionează cu muncă neremunerată în folosul comunităţii de la 40 la 60 de ore sau cu arest contravenţional de la 7 la 15 zile. Pentru săvârșirea contravenției prevăzute la art. 78[1] până recent nu putea fi aplicat arestul contravențional persoanelor care au împlinit vârsta generală de pensionare. Ne putem da seama că dacă este vorba despre vătămare neînsemnată a integrității corporale, această faptă nu este foarte gravă, dar există riscul ca violența să continue, iar victima să aibă de suferit. Aici se atribuie perfect arestul ca sancțiune, însă când acesta nu poate fi aplicat, devine o problemă.

Dacă este să raportăm asta la drepturile omului atunci unul dintre principalele motive pentru sancționarea unei persoane este protejarea drepturilor și libertăților **altor persoane**. Chiar dacă violența în familie este privită în dreptul contravențional ca o faptă cu un grad social de pericol redus, totuși noi considerăm că această faptă trebuie pedepsită conform codului penal, indiferent dacă aduce o vătămare neînsemnată a integrității corporale. Da, altfel este situația în care victima își provoacă în continuare partenerul sau alt membru al familiei la astfel de acțiuni, însă vorbind din prisma drepturilor omului dreptul la viață și securitatea personală este **fundamental**. Orice act de violență care pune în pericol viața sau integritatea fizică a unei persoane încalcă acest drept. Din păcate Republica Moldova încă se confruntă cu această problemă, deoarece victimelor le este frică să se plângă autorităților și nu este garantat

că actele de violență nu se vor mai repeta. Observăm cât de defavorabilă ar putea fi situația aceasta pentru victimă, din motiv că trebuie în continuare să locuiască cu membrul de familie abuzator, din motiv că nu poate fi ținut sub arest, trecând de vârsta de pensionare. Gradul de vulnerabilitate trebuie luând în considerare și din această perspectivă, deoarece atrage consecințe negative și se formează un decalaj destul de mare între sancțiunile care trebuie aplicate și cele care sunt aplicate și executate de fapt.

În acest sens, recent, în urma examinării acestei probleme ca fiind una urgentă și necesară, Curtea Constituțională s-a pronunțat asupra aplicării arestului pentru comiterea contravenției prevăzute de art. 78^1 CC [5] (violența în familie), prin **excepție** de neconstituționalitate: „În cazul comiterii contravenției prevăzute de art. 78^1 CC, instanțele judecătorești le pot aplica arestul contravențional persoanelor care au împlinit vârsta generală de pensionare, **dacă** starea lor de sănătate permite acest fapt." Curtea a conchis că, interdicția **absolută** a aplicării arestului contravențional în cazul persoanelor care au împlinit vârsta generală de pensionare este disproporționată în raport cu obligația procedurală a autorităților statale de a stabili un sistem **efectiv** de sancționare a tuturor formelor de violență în familie. Suntem de acord cu această hotărâre, deoarece în acest mod victima, care este partea vulnerabilă este protejată de legea contravențională și putem menționa că acesta este un succes pentru legislația noastră. În aceste cazuri tipul de sancțiune contează, deoarece nu va fi eficient să sancționezi contravenientul cu arest la domiciliu atâta timp cât acolo se află și victima afectată de fapta săvârșită de el.

Însă arestul contravențional nu este mereu o formă de disciplinare corectă și eficientă. Tendințele de astăzi a lumii civilizate sunt orientate către aplicarea pe larg a pedepselor **alternative** la detenție. Iar noi ce facem? Creăm mecanisme de constrângere din partea statului și supraaglomerăm la maximum locurile de detenție din țară. Nu este eficient ca statul să cheltuie mai mult pentru întreținerea unui contravenient în arest care nu și-a achitat spre exemplu amenda, care poate fi mai mică decât cheltuielile statului pentru o zi de arest. Din acest motiv ar trebui exclus arestul contravențional din categoria sancțiunilor contravenționale. Este suficient ca persoanele care comit infracțiuni să fie arestate și să-și execute pedeapsa în închisoare. Aici este și vulnerabilitatea cea mai mare a statului nostru în ceea ce privește arestul contravențional. Încă o vulnerabilitate o mai desprindem din faptul că **contravenientul de azi poate deveni infractorul de mâine** din motiv că și-a petrecut câteva zile în rest. Suntem conștienți că această formă de sancționare se aplică rar, dar ea nu ar trebui aplicată deloc în sferă de contravenții.

Executarea sancțiunii arestului contravențional este asigurată de instituțiile penitenciare, în condiţiile stabilite pentru regimul iniţial într-un penitenciar de tip semiînchis. Specificul acestui regim inițial constă în deținerea contravenienților în încăperi izolate (în sistemul de celulă), câte 4 persoane. Regimul arestaților asigură drepturile specifice ale acestora pe timpul deţinerii, cum ar fi dreptul la hrană, la asis-

tenţă sanitară, dreptul la vizite, corespondenţă, pot primi colete sau pachete cu provizii. Chiar dacă arestații contravențional sunt deținuți separat de persoanele deținute pe cauze penale, în încăperi/ blocuri aparte, fiind exclusă orice formă de contact, chiar și în cazul transportării lor de la o instituție la alta, asta nu înseamnă că ei se vor reeduca, din contra, vor avea o atitudine negativă, sau chiar depășită referitor la autoritățile statului, dar nu acesta trebuie să fie scopul statului nostru.

Suntem de acord cu opinia dr. în drept, conf. Univ. Pantea Oleg care menționează că: „Întemnițarea unei persoane, chiar și pe termen scurt, trebuie totuși reglementată în aria dreptului penal și nu contravențional, având în vedere gradul de pericol social al fapte comise și caracterul consecințelor faptei.”[2] Dreptul contravențional este o ramură distinctă de drept, și pentru a evita confuzia cu dreptul penal sau alte ramuri de drept, este necesar să identificăm limitele celor două ramuri. Nicidecum nu putem pune semnul egal între contravenții și infracțiuni, iar din acest motiv persoanele care au săvârșit contravenții și stau arestate în penitenciarele statului nostru nu trebuie să ocupe locurile din celule pentru niște contravenții. În schimb ar putea fi stabilite alte sancțiuni prin care persoanele să fie reeducate și într-adevăr să nu mai comită fapte ilicite. De exemplu le-ar putea fi blocate cardurile pentru câteva zile, sau accesul la internet, iar probabilitatea că nu vor mai comite după fapte ilicite este mai mare. Mai este conturată o idee prin care arestul contravențional să fie înlocuit cu o sancțiune contravențională nouă „arestul la domiciliu”, cu supravegherea de către Oficiului Central de Probațiune. Acest tip de sancțiune nu ar fi la fel de costisitor ca arestul contravențional și în acest mod vor putea fi aplicate și față de categoriile de persoane vulnerabile cărora organele competente nu le poate aplica arestul contravențional, cum ar fi femeile gravide, femeile care au copii cu vârsta de până la 8 ani, persoanei care este unicul întreţinător al copilului cu vârsta de până la 16 ani şi persoanele care au împlinit vârsta generală de pensionare. Aceasta sancțiune nu necesită mari cheltuieli din partea statului, însă revine cu o responsabilitate în plus pentru consilierii de probațiune.

Indiferent de tipul sancțiunii, persoana are dreptul la apărare, la siguranță și protecție din partea statului. Astfel conform CEDO, în articolul 5 menționează expres:

1. Orice persoană are dreptul la libertate şi la siguranţă. Nimeni nu poate fi lipsit de libertatea sa, cu excepţia următoarelor cazuri şi potrivit căilor legale :

a) dacă este deţinut legal pe baza condamnării pronunţate de către un tribunal competent ;

b) dacă a făcut obiectul unei arestări sau deţineri legale pentru nerespectarea unei hotărâri pronunţate de un tribunal, conform legii, ori în vederea garantării executării unei obligaţii prevăzute de lege ;

c) dacă a fost arestat sau reţinut în vederea aducerii sale în faţa autorităţii judiciare competente, atunci când există motive verosimile de a se bănui că a săvârşit o infracţiune sau când există motive temeinice ale necesităţii de a-l împiedica să săvârşească o infracţiune sau să fugă după săvârşirea acesteia ;

d) dacă este vorba de detenţia legală a unui minor, hotărâtă pentru educaţia sa sub supraveghere sau despre detenţia sa legală, în vederea aducerii sale în faţa autorităţii competente ;

e) dacă este vorba despre detenţia legală a unei persoane susceptibile să transmită o boală contagioasă, a unui alienat, a unui alcoolic, a unui toxicoman sau a unui vagabond ;

f) dacă este vorba despre arestarea sau detenţia legală unei persoane în scopul împiedicării pătrunderii ilegale pe teritoriu sau împotriva căreia se află în curs o procedură de expulzare ori de extrădare.[6]

Articolul 5 al CEDO este destinat protecției libertății fizice a oricărei persoane împotriva arestării sau detenției arbitrare sau abuzive. Observăm că la nivel internațional se pune accent pe interesele persoanei și se oferă garanții de protecție a drepturilor acestora. Curtea Europeană a Drepturilor Omului, a trasat anumite linii directoare în ceea ce privește condițiile și **limitele** aplicării arestului, plasând pe primul plan **prezumția libertății** ca punct de reper la examinarea unei situații concrete. Curtea apreciază negativ utilizarea în exclusivitate a unor temeiuri formale sau citarea unor texte de lege la emiterea hotărârilor judecătorești de aplicare a arestării.

Dreptul constituțional la libertate individuală și siguranță presupune că persoana nu poate fi lipsită de libertate și supusă reținerii sau arestului în mod arbitrar și samovolnic, după bunul plac al reprezentanților organelor statale. Totuși, acest drept nu este unul absolut, deoarece spre exemplu în cazul infracțiunilor arestul este o pedeapsă mai des aplicată și mai potrivită. Și aici observăm că gradul de pericol social și prejudiciul cauzat sunt mult mai mari, decât în cazul contravențiilor. Nu putem compara eschivarea de la plata amenzii cu o omorul. Aici ne confruntăm cu o transformare a amenzii contravenţionale în închisoare, iar acest aspect, de asemenea, are o conotaţie penală, în ipoteza în care făptuitorul, prin neplata amenzii stabilite, s-ar expune riscului de a fi condamnat la pedeapsa închisorii. **Se pune întrebarea- este mai vulnerabilă persoana care stă în arest pentru neachitarea amenzii sau cea care își execută pedeapsa în închisoare pentru săvârșirea unui omor?** Fără mult efort ne dăm seama care este răspunsul și unde mai are de lucrat legiuitorul moldav. Individul nu se mai simte protejat şi drepturile sale şi libertățile sunt afectate și atinse de un posibil pericol după părerea lui.

Având în vedere specificul arestului, dar și drepturile esențiale ale persoanei care pot fi afectate în mod semnificativ, acesta este un **mod dur** de influență socială, deoarece poate degenera cu ușurință în crearea unor daune extrem de grave persoanei. Persoana poate fi afectată considerabil din punct de vedere psihologic. Chiar dacă arestul poate fi pe timp de 3 zile, în acest timp persoana este lipsită de drepturile sale fundamentale, de posibilitatea de a dispune de bunurile sale, să comunica liber cu alte persoane, lucruri care produc schimbări stresante în ritmul obișnuit al vieții unei persoane și o face **vulnerabil**. prin reținere demnitatea persoanei este umilită.

Ne bucurăm însă de faptul că nu oricine poate aplica arestul contravențional, deoarece este de competența exclusivă a instanței de judecată. Dar nu este suficient ca agentul constatator să stabilească contravenția și să întocmească procesul-verbal, apoi instanța să pronunțe hotărârea, mai este nevoie ca contravenientul să fie pus la respect de autoritățile statului, nu neapărat cu arest contravențional, în măsura în care să nu mai comită ulterior astfel de fapte. Ne bucurăm că agentul constatator doar stabilește contravenția, nu are în competența sa și aplicarea arestului contravențional. Dacă ar fi posibil ca agentul constatator să poată aplica arestul contravențional, ar fi un dezechilibru major în sistemul sancțiunilor contravenționale.

Concluzii

Sancționarea contravențională este o instituție fundamentală în prevenirea și combaterea faptelor care contravin conviețuirii sociale. Autoritățile statului trebuie să conștientizeze care este rolul lor în prevenirea și combaterea acestor fapte cu grad redus de pericol social și, respectiv, în găsirea unor pârghii adecvate pentru eficientizarea realizării scopului preventiv și represiv pentru care au fost aplicate. Arestul contravențional este o sancțiune excepțională, care sperăm că pe parcurs va fi exclusă din lista sancțiunilor contravenționale. Ne-am convins de vulnerabilitățile aplicării arestului contravențional și de faptul că această „formă de reeducare" aparține dreptului penal. Lăsăm loc liber pentru alte opinii, însă persoana se află în centrul societății, ea este primordială, și atâta timp cât se creează o ură și antipatie față de organele de drept, atunci este o problemă considerabilă în legislație. Însă normele de drept au scopul de a fi perfecționate în așa mod în care să fie aplicate corect și să servească intereselor societății.

Referințe bibliografice:

1. Spînu Igor, Spînu Oleg *Particularitățile sancțiunilor contravenționale în cadrul raportului de răspundere contravențională* [citat 05.12.2023]. Disponibil : https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/16-23_13.pdf;
2. Oleg Pantea *Caracterele juridice ale arestului contravențional* [citat 05.12.2023]. Disponibil: https://juridicemoldova.md/11475/caracterele-juridice-ale-arestului-contraventional.html ;
3. Furdui Sergiu *Dreptul contravențional* Ediția I, Chișinău: Editura Cartier SRL, 2005 [citat 06.12.2023];
4. *Codul Contravenţional al Republicii Moldova* Nr. *218 din 24-10-2008,* în Monitorul Oficial Nr. 78-84 din 17-03-2017;
5. Hotărârea nr. 28 din 22.11.2018 privind excepţia de neconstituţionalitate a unor prevederi de la articolul 781 din Codul contravențional. [citat 06.12.2023]. Disponibil: http://constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotariri &docid=675&l=ro;
6. Convenţia europeană a Drepturilor Omului [citat 07.12.2023]. Disponibil: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ron.

CONTRACTE DIGITALE

DIGITAL CONTRACTS

CZU: 347.44:004.77 **DOI:** https://doi.org/10.59295/ssdoed2024.53

Aliona RUSNAC[1]

ABSTRACT. *In this article be will analysed the concept of digital contract and its status within legislation of the Republic of Moldova. Also, it will be emphasised the concept of unnamed type of contract in online sphere, qualification of this contracts. The issues of implementation of the new provisions of EU directives on digital contracts, harmonization of the internal legislation to EU acquis.*

Keywords*: digital asset, digital contract, contract in online sphere, distant contract, contract negotiatied outside of commercial spaces*

În vederea analizării noțiunii de contract digital și al identificării contractului în mediul online este necesar să analizăm noțiuni generale privind bun digital, conținut digital și nemijlocit implicarea acestora la încheierea contractului la distanță și contractul în afara spațiilor comerciale de noțiunile nominalizate.

Noțiunea de contract digital a apărut ca rezultat al necesității de a accede serviciile și produsele online și de apărare al drepturilor consumatorilor. Astfel, au fost adoptate norme contractuale privind furnizarea de conținut digital, norme în materie de contracte privind vânzarea de bunuri online. În continuare vom discuta regulamentele privind piața digitală și regulamentul privind serviciile digitale.

Regulamentul privind piețele digitale (Digital Markets Act – DMA), COM/2020/825, 15.12.2020 [1] și Regulamentul privind serviciile digitale (Digital Services Act – DSA), COM/2020/825, 15.12.2020 [2] sunt regulamentele revoluționare în sfera piețelor digitale și ale serviciilor digitale. Regulamentul privind serviciile digitale (DSA) determină modul în care platformele online mari vor funcționa în deceniile următoare pentru a asigura o concurență loială și mai multe opțiuni pentru utilizatori. Regulamentul privind piețile digitale (DMA) va viza păzitorii de acces, adică grupurile corporative care au impact semnificativ asupra pieței interne servesc drept o importantă pentru utilizatorii de afaceri și se bucură (sau se vor bucura) de o poziție consolidată și durabilă – toate acestea fiind presupuse dacă grupul depășește anumite praguri monetare și de bază de utilizatori. Spre deosebire de legea concurenței ex post DMA este adesea considerat un instrument ex ante care urmărește să repare piețele digitale chiar înainte de a se produce vreun prejudiciu.

Noțiunea de bun digital în raport cu noțiunea clasică de bun captivează atenția cercetătorilor față de calificarea juridică a bunului digital. Actualul Cod civil al RM

[1] Aliona RUSNAC, Doctor în drept, conferențiar universitar, ORCHID 0000-0002-2026-2206

folosește sintagma de „*conținut digital*” în unsprezece cazuri, iar ce privește termenul „*digital*” îl găsim în patruzeci și nouă de cazuri enunțate expres de către Codul civil al RM.

În vederea examinării detaliate a definiției de „*digital*” urmează să ne familiarizăm cu prevederile legislative privind această instituție, astfel sintagma de ”*conținut digital*”.

Potrivit alin.(1), art.477 Cod civil RM se consideră **conținut digital:** *”datele produse și livrate în formă digitală, cum sunt programele de calculator, aplicațiile, jocurile, muzica, înregistrările video sau textele, indiferent dacă sunt accesate prin descărcare sau prin flux continuu, de pe un suport material sau prin orice alte mijloace”.*

Chestiunea ce poate fi ivită dacă un conținut digital este livrat pe un suport material, cum sunt CD-urile sau DVD-urile, lui i se va aplica dispozițiile privind bunurile corporale. Cu toate acestea conținutul digital se referă la conținutul ce sa află nemijlocit pe CD sau DVD.

Condițiile de existență a unui bun digital sunt următoarele:

a) existența unui conținutul digital sau a unui cont la poșta electronică, la o rețea sau un alt cont online;

b) persoana are dreptul la acel conținut digital sau poștă electronică, la rețeaua sau alt cont online.

În legislația Republicii Moldova pentru prima dată conceptele de conținut digital și bun digital au fost abordat în art. 301[1] din legea nr. 133 din 15.11.2018 privind modernizarea Codului civil și modificarea unor acte legislative [3]. În codul civil modernizat al Republicii Moldova aceste noțiuni noi sunt expres prevăzute în art. 477 și art. 478 [4]. În vederea caracterizării complete vizavi de conceptul de bun digital vom expune definițiile bunului digital, prima accepțiune este că a rămas exact ca la celelalte bunuri, caracteristic ansamblului de lucruri şi drepturi patrimoniale. Altă accepțiune este că noua prevedere nu indică nici un fel de drept ce urmează să aibă persoana asupra conținutului digital, bunul digital include și dreptul nepatrimonial asupra conținutului digital [5]. Problema ce apare în explicațiile definițiilor indicate spre exemplu ar fi dacă dreptul la acces la informație sau dreptul la autor s-ar încadra în noțiunea de bun digital, sau dacă ar fi încadrat în noțiunea de drept patrimonial, de exemplu oferirea unui serviciu a conținutului digital.

Dihotomia conceptului de bun digital și abordarea acestuia ca fiind o noțiune separată sau contradictoriu ca fiind specie a unui bun incorporal, (excepția fiind dacă un conținut digital este livrat pe suport material atunci este considerat drept bun corporal) [6], a fost și va fi acel nucleu al discuțiilor. Or, atunci când pornim de la o definiție al unui bun și desjucăm noțiunea de bun digital ca fiind o definiție specială ce este definită prin elementele de conținut, fie prin elementele generale ale acestuia.

Autorul Octavian Cazac a caracterizat în monografia sa “*Moștenirea. Drept civil*” [7], a cercetat cazuri practice din legislația germană privind transmiterea prin

moștenire a unei rețele de socializare fiind deci un bun digital care nu e partajabil căruia i se aplică prevederile art. 2497, alin.2 BGB, aceleași prevederi conform celor invocate de autor se aplică și în Republica Moldova adică un cont online să fie nepartajabil. Totodată, autorul dă o explicație privind neconfundarea cu dreptul de a avea acces la cont care dă acces la bani deținuți digital (e.g. paypal), criptomonede și alte valori patromoniale care pot fi convertite în bani, în aces sens pot fi divizibile.

Practica americană privind bunul digital este prevăzută de regulile model din Actul Uniform de Acces la Bunuri Digitale Revizuit (Fiduciary Access to Digital Assets Act (RUFADAA)) [7] explică că *bun digital* poate avea și valoare economică sau sentimentală, tot în cadrul aceluiași document se dă definiția de „*bun digital înseamnă o înregistrare electronică în care o persoană are un drept sau un interes. Termenul nu include un activ (bun) sau o obligație subiacent, cu excepția cazului în care activul (bunul) sau pasivul este el însuși o înregistrare electronică*". Observăm că este o definiție mai largă, mai amplă și nu doar o categorisire a conținutului. Reglementarea juridică al instituțiilor juridice clasice adaptate la evoluția tehnologiilor informaționale constituie un proces anevoios, deoarece progresul tehnico-științific avansează cu pași rapizi și ajustarea la realitățile moderne implică luarea acțiunilor rapide de încadrare în texte juridice.

Secțiunea 4. al RUFADAA *"Instrucțiunea utilizatorului pentru divulgarea activelor digitale. (a) Un utilizator poate folosi un instrument online pentru a indica custodei să dezvăluie unui destinatar desemnat sau să nu dezvăluie unele sau toate* ***activele digitale*** *ale utilizatorului, inclusiv conținutul comunicațiilor electronice. Dacă instrumentul online permite utilizatorului să modifice sau să șteargă o instrucțiune în orice moment, o instrucțiune privind dezvăluirea folosind un instrument online prevalează asupra unei instrucțiuni contrare din partea utilizatorului într-un testament, încredere, procură sau altă înregistrare* [7]*".* În acest sens, menționăm și lucrarea Dlui Vladimir Palamarciuc [6], care a analizat definiția/calificativul monedei virtuale prin prisma instituțiilor asociate precum bun digital (digital asset) și bunuri crypto (crypto assets), și a ajuns la concluzia că coraportul dintre bun digital și criptovalută ar fi de gen-specie, unde bunul digital constituie genul, totodată autorul a analizat partea legislativă și anume art. 477 alin. 3 Cod civil care este inspirat, în principal din practica americană a regulilor model RUFADAA, totodată autorul menționează moneda virtuală ar putea fi calificată, criptovaluta ar putea fi calificată ca bun digital.

În literatura de specialitate engleză întâlnim noțiunea de *digital content* care se referă la bunul sau serviciul prestat în formă digitală.

Confuzie apare la calificarea regimului juridic cu privire la bun dacă ar putea fi aplicabil bunului digital, mai ales reieșind din exemple care ar putea crea incertitudini precum "*concesionarea bunului digital, aplicarea mijloacelor de apărare a posesiei sau apărare a proprietății, fenomenul cripto-valutelor (dar nu numai) s-ar putea integra în conceptul de bun digital, astfel ar putea dispărea mai multe divergențe*

și discuții cu privire la calificarea juridică a cripto-valutelor. În context, Republica Moldova ar putea deveni, probabil, una din cele mai prietenoase jurisdicții care să ofere calificare juridică acestor bunuri-criptate [5]".

Domeniul de aplicare prevăzut de art.1081 alin. (3) Cod civil indică „*În sensul prezentului capitol, prin bunuri se înțelege și conținutul digital furnizat în temeiul contractului de furnizare de conținut digital*".

Custodele bunurilor digitale sunt profesioniștii care oferă acces, menţine, procesează, primeşte sau păstrează bunul digital al unei persoane care este numită utilizator, în strictă conformitate cu contractul dintre custode şi utilizator.

Utilizatorul poate folosi serviciul electronic oferit de custodele bunului digital pentru a ordona custodelui să ofere acces sau să nu ofere acces la toate sau anumite bunuri digitale, inclusiv la conținutul comunicărilor electronice. Dacă utilizatorul nu a folosit serviciul electronic oferit de custodele bunului digital sau dacă custodele nu oferă un asemenea serviciu, utilizatorul poate permite sau interzice, printr-un testament sau mandat, accesul anumitor persoane determinate sau determinabile la toate sau anumite bunuri digitale.

Noțiune de **platformă digitală** presupune un concept computațional și arhitectural [9], care acționează ca un mediator facilitând acte sociale pe care le formează și modelează. Autorul Van Dijck, Jose a menționat „*software care procesează (meta) date prin intermediul unor algoritmi și protocoale înainte de a prezenta logica lor internă sub forma unei interfețe care reflectă alegerile strategice ale proprietarului platformei* [10, pag.]". Totodată, autorul a indicat că, platformele reprezintă structuri organizatorice socioeconomice, ce implică structuri de proprietate și modele de business cu constructe tehno-culturale, fiind implicați utilizatori ce folosesc anumite moduri de utilizare având ca bază conținut. Cu mai multe detalii vizavi de platformele și importanța acestora în dezvoltarea raporturilor juridice contractuale electronice o vom detalia în capitolul II al prezentului studiu.

În acest sens, legislatorul evită de a da o definiție a contractului electronic. În prezent noțiunea contractului încheiat în mediul online diferă de la o sursă la altă de la un caz la altul în dependență de practicile stabilite între părți, legislația aplicabilă. Autoarea Mihaela Tudorache [11, pag. 58] a cercetat în monografia sa, abordările privind noțiunile de contract încheiat prin mijloace electronice. Astfel, în doctrina străină [12, pag. 12] este definit printr-o noțiune simple ...*contractul electronic este contractul încheiat prin mijloace electronice*... , sau în alte cazuri sunt doar expuse titlurile de contract electronic și sunt caracterizate mijloacele de încheiere al acestor contracte și încheierea valabilă al acestora fără a se propune o definiție [13].

Potrivit prevederilor codului civil al RM (art. 22), se consideră notificarea ajunsă la destinatar, comunicarea unui act juridic sau a unei informații într-un scop juridic care se transmite prin poșta electronică sau prin alt mijloc de comunicare individuală [14]. Totodată sunt prevăzute conform alin. 9 al art. 22 CC al RM dispoziții speciale în materia de comunicări judiciare rămân aplicabile, în acest sens, conform art. 100

CPC al RM, comunicarea actelor de procedură, cererea de chemare în judecată și actele procedurale se comunică participanților la proces și persoanelor interesate, contra semnătură ... la adresa electronică indicată în cererea de chemare în judecată sau înregistrată prin intermediul Programului integrat de gestionare a dosarelor, sau prin alte mijloace care să asigure transmiterea textului cuprins în act și confirmarea primirii lui. Cu toate că direct prevederea menționată nu are tangență tematicii propuse spre abordare dar cu precădere va prezenta interes pentru anumite aspecte ale acesteia precum asimilarea comunicării cu comunicarea actelor juridice în mediul online și alte aspecte precum apărarea drepturilor persoanelor va aduce aport la valoarea tematicii prezentului studiului fiind în dezvoltare permanentă [15].

Tematica abordată al mediului online nu poate fi imaginată și aplicată fără internet, această noțiune apare de trei ori în prevederile codului civil al RM. Internetul este sursa importantă pentru operabilitatea contractelor în mediul online, în contextul facilitării accesului utilizatorilor/subiecților acestor contracte și nemijlocit acel element important al facilitării aspectului absenței părților contractante fie la încheierea contractului fie nemijlocit la executarea acestuia sau în alte faze contractuale. Un alt aspect important în prezentul studiu sunt aplicațiile software. Software este termenul utilizat în domeniul tehnologic pentru aplicațiile informatice sau cu alte cuvinte denumite programe informatice ce sunt utilizate pentru operarea și supravegherea orice sistem electronic. Avem câteva categorii de software, sistemul de operare (în engleză este utlizat *operating system*) care prestează o serii de funcții și servicii principale pentru aplicațiile informatice care sunt respectiv utilizate de destinatarii finali, acestea pot fi împărțite pe categorii după tehnologie, proprietate, licență, starea curentă, modul de folosire, drept exemplu sunt: iOS, Android, Microsoft Windows, Mac, Hewlet Packard, IBM. Prezentarea noțiunii de software are o importanță pentru aplicarea (executarea) contractelor la distanță și ale celor negociate în afara spațiilor comerciale conform art. 1015 CC al RM, care o vom analiza în continuare. Aplicaţiile software sunt acele programe informatice care necesită un sistem de operare pentru a putea fi utilizate precum aplicaţiile soft pot fi programe informatice de calcul tabelar sau editare de texte (Office, Open Office), de editare video, de redare multimedia, de navigare pe Internet (Internet Explorer, Chrome, Firefox), de control al proceselor tehnologice (SCADA). În legislația națională [16] identificăm și noțiunea de „*Interoperabilitate*” ce reprezintă informații referitoare la echipamentul hardware și mediul software standard cu care este compatibil conținutul digital, cum ar fi sistemul de operare, versiunea necesară, anumite caracteristici ale echipamentului hardware. Hardware-ul este partea fizică a unui sistem informatic, constituită din ansamblul de componente electrice, electronice și mecanice care împreună pot primi, prelucra, stoca și reda informații, sub diverse forme de semnale electrice, acustice sau optice, spre deosebire de software, care este partea logică - cea care comandă hardware-ul prin intermediul unor programe (aplicații, sisteme de operare și drivere) - și de datele asupra cărora operează respectivul sistem de calcul.

În vederea analizării aplicabilității și aspectului practic, vom analiza definiția '*Contractului la distanță*' – orice contract negociat și încheiat între profesionist și consumator în cadrul unui sistem de vânzări sau de prestări de servicii la distanță organizat, fără prezența fizică simultană a profesionistului și a consumatorului, cu utilizarea exclusivă a unuia sau a mai multor mijloace de comunicare la distanță, până la și în momentul în care este încheiat contractul, inclusiv orice comandă făcută de consumator care produce efecte obligatorii asupra lui'. În definiția legislatorului autohton observăm de fapt o enumerare al etapelor pre-negociere, negociere și post-negociere, adică strict la caracteristica etapei de negociere între subiecții implicați, relațiile dintre profesionist și consumator care legislația actuală a uniformizat și standardizat obligațiile profesionistului, în special obligațiile de informare a consumatorului și asigurarea că acesta a fost informat corect, prin explicarea că părțile nu sunt prezente fizic, cu toate că definiția include termenul '*distanță*', inclusiv prin explicarea/enumerarea utilizării unor sau mai multor mijloace electronice, de fapt e și logic în cazul contractelor la distanță nu utilizăm acest termen doar deoarece părțile se află la o distanță fizică, cu toate acestea părțile se pot afla fizic prezente una lângă alta și oricum să folosească un dispozitiv electronic și să încheie un contract la distanță, dorind să certifice încheierea contractului prin mijloc/probă electronică, și aici legislatorul a migrat în noțiunea oferită de colegii din România, de '*contract încheiat prin mijloace electronice*', care de fapt după părerea noastră este mai aproape de natura juridică al contractului explicat.

Ținem să atenționăm că autorul Vlada Calmâc a analizat în teza de doctor *Cadrul juridic actual al vânzării la distanță* [17]care a analizat particularitățile instituției vânzării la distanță și ale contractului de vânzare la distanță, particularitățile naturii juridice și trăsăturile distinctive ale instituției vânzării la distanță, elementele contractului de vânzare la distanță și efectele contractului de vânzare la distanță, delimitarea contractului de vânzare la distanță de alte instituții. Prezentul studiu este relevant deoarece a fost printre primele studii privind contractele la distanță, cu toate că autoarea a venit cu propuneri de *lege ferenda* privind modificarea compartimentului contractului de vânzare la distanță, a prezentat analiza doctrinară al autorilor, legislația europeană privind obiectul contractului de vânzare la distanță totuși prezentul studiu analizează detaliat o instituție nouă precum sunt contractele în mediul online.

Regulamentul (UE) 2016/679 (Regulamentul general privind protecția datelor - GDPR): deși abordează în primul rând protecția datelor, GDPR are implicații pentru contractele electronice, în special în ceea ce privește prelucrarea datelor cu caracter personal în tranzacțiile digitale.

Directiva 2006/123/CE (Directiva Servicii): Această directivă are ca scop stabilirea unui cadru pentru furnizarea de servicii pe piața internă. Acesta include prevederi legate de utilizarea mijloacelor electronice pentru furnizarea de servicii și tranzacții.

Directiva 2014/61/UE (Directiva privind serviciile de plată 2 - PSD2): PSD2 introduce reguli pentru serviciile de plată electronică și îmbunătățește măsurile de securitate. Ea afectează contractele legate de serviciile de plată și tranzacțiile digitale.

În acest sens, analiza natura juridică al contractului în mediul online prin prisma schimbărilor de ordin social, economic, juridic care au avut loc în ultima perioadă . Începând cu anul 2020 (criza Covid 19) și din condițiilor și restricțiilor de deplasare, de securitate a sănătății, tot mai mult contractele încheiate în mediul on-line luase anvergură. Astfel, în doctrina au fost inițiate tot mai multe discuții referitor la faptul este totuși contractul în mediul online (sau mai bine spus în doctrina e utilizată noțiunea de contract digital indicată de legislația Uniunii Europene sau contract electronic ca fiind un contract numit, sau totuși forma electronică de încheiere a contractului este doar o modalitate de încheiere al acestuia.

În literatura de specialitate s-a pus problema preciziei terminologice şi a delimitării contractului încheiat prin mijloace electronice de contractul în formă electronică, contractul electronic respectiv contractul în mediul online. În primul rând, se arată că noţiunea de contract încheiat prin mijloace electronice este foarte cuprinzătoare implicând toate aceste mijloace chiar dacă nu au valoare probatorie. Contractul în formă electronică este încheiat prin mijloace eletronice de prelucrare a informaţiei şi poate fi şi probat prin atare de mijloace. Deci diferenţa dintre cele două tipuri de contracte este dată de aspectul probatoriu. Astfel delimitate noţiunile, contractul încheiat prin mijloace electronice este genul, iar contractul în formă electronică-specia. Mai mult, se consideră că, la rândul ei, noțiunea de contract electronic este improprie, căci aceasta este specifică deosebirii speciilor de contracte în funcţie de materia juridică din care fac parte, din acest punct de vedere existând contracte civile, contracte comerciale, contracte administrative, iar contractul în formă electronică (şi implicit contractul încheiat prin mijloace electronice) nu reprezintă o nouă specie de contract [18].

Contractul în mediul online l-am definit anterior ceea ce diferă de tipurile de contract prezentate anterior este că este încheiat, executat și încetat pe un mediu online, ceea ce este caracteristic acestor contracte este elementul de încredere, în procesul de contractare părțile de cele mia deseori nici nu s-au întâlnit anterior, sau din cauza vitezei rapide a contractelor online, este posibil ca părțile să nu aibă posibilitatea de a citi cu precizie termenii și condițiile contractelor.

Contractul în mediul online ce combină mai multe elemente atât de formă electronică, elemente din alte contracte fiind un contract hibrid, îmbină caracteristici specifice ale mai multor tipuri de înțelegeri. Acesta poate include aspecte atât al contractelor cu termen fix, cât și ale celor cu termen nelimitat, sau poate combina caracteristici ale contractelor de vânzare-cumpărare cu cele de furnizare al serviciilor. Este un instrument flexibil, adaptat pentru a satisface nevoile specifice ale părților implicate.

Adițional art. 1013 **contract la distanță** – *orice contract negociat și încheiat între profesionist și consumator în cadrul unui sistem de vânzări sau de prestări de* ***ser-***

vicii la distanță organizat*, fără prezența fizică simultană a profesionistului și a consumatorului, cu utilizarea exclusivă a unuia sau a mai multor mijloace de comunicare la distanță, până la și în momentul în care este încheiat contractul, inclusiv orice comandă făcută de consumator care produce efecte obligatorii asupra lui*; art. 1015 cerințe de conținut al informațiilor în cazul contractelor la distanță și celor negociate în afara spațiilor comerciale, art. 1017 cerințe de formă față de informații în cazul contractelor la distanță fiind enumerate condițiile prezentării informațiilor în spațiile online în cazul utilizării platformelor și mijloacelor de comunicare la distanță.

În lumina celor prezentate anterior afirmăm, cu certitudine că avem o poziție clară privind definirea sau identificarea contractului în mediul online drept un contract numit. Suntem de părerea că societatea evoluează accesând sau apelând tot mai mult la aceste contracte în mediul online, în doctrină se conturează tot mai multe tipuri de contracte precum - contractul inteligent, contractul electronic, contractul digital cu alte cuvinte afirmăm că tendința este de a-l evidenția ca un contract numit având din ce în ce mai mult o necesitate stringentă de a-l defini, ca un model hibrid de contract.

Adițional la cele remarcate autorul *Sankalp Jain* vine cu o tipologie al contractelor în mediul online precum sunt: *click-wrap contracts, shrink – wrap contracts*. Dacă am analiza definițiile acestor contract vom observa că se referă la modalitatea încheierii contractelor prin diferite tehnologii noi.

Și în continuare, venim cu o ultimă novație definiția contractului inteligent sau așa numitul *„Smart contract”*. Un contract inteligent este un tip de înregistrare blockchain care conține cod scris extern și controlează activele digitale bazate pe blockchain. Atunci când este declanșat de un eveniment de scriere blockchain specificat, un contract inteligent își execută imuabil codul și poate duce la un alt eveniment blockchain.

În cadrul UE este utilizată noțiunea de de contract digital [19] cunoscute și sub denumirea de contracte electronice sau e-Contracte, sunt acorduri pe care le formați și le executați folosind metode digitale. La 1 ianuarie 2022 au intrat în aplicare Directiva (UE) 2019/770 privind anumite aspecte privind contractele de furnizare de conținut digital și servicii digitale și Directiva (UE) 2019/771 privind anumite aspecte privind contractele de vânzare de bunuri [20].

Conform celor analizate, venim cu noțiunea de contract în mediul online cu autoexecutare : viziune semantică, *fiind acel raport juridic stabilit între părți în cadrul unui spațiu online (mediu virtual) contract în mediul online ca fiind un acord între două sau mai multe părți în vederea creării obligațiilor între ei, care sunt modelate, specificate și executate în mod autonom de un sistem software (online).*

Referințe bibliografice:

1. Regulamentul privind piețele digitale (Digital Markets Act – DMA), COM/2020/825, 15.12.2020

2. Regulamentul privind serviciile digitale (Digital Services Act – DSA), COM/2020/825, 15.12.2020
3. Legea nr. 133 din 15.11.2018 de modernizare a Codului Civil și modificarea unor acte legislative, Montiorul Oficial al RM nr. 467-479 din 14.12.2018.
4. Codul civil al RM nr.1107 din 06.06.2002, Publicat în: Monitorul oficial nr.66-75 din 01.03.2019, art. 132.
5. Palamarciuc V., *Bunul digital – inovație și dilemele juridice în reforma Codului civil din Republica Moldova,* https://juridicemoldova.md/3086/bunul-digital-inovatia-si-dilemele-juridice-reforma-codului-civil-din-republica-moldova.html (vizitat 11.09.2023).
6. Palamarciuc V., *Banii si obligatiilor pecuniare,* pag. 94.
7. Cazac O., *Drept civil. Moștenirea*. Seria Animus, Editura: Bons Offices, Chișinău, 2022, 900 pag., pag. 26.
8. *Fiduciary Access to Digital Assets Act*, Revised https://my.uniformlaws.org/committees/community-home/librarydocuments?communitykey=f7237fc4-74c2-4728-81c6-b39a91ecdf22&tab=librarydocuments (vizitat 11.09.2023).
9. *Ce înțelegem prin platforme digitale*? https://platforme-digitale.com/cursuri/tipuri-platforme/platforme-digitale/ (vizitat 24.10.2023).
10. Dijck V.J., *The culture of connectivity: A critical history of social media*. Oxford University Press, 2013.
11. Tudorache M., *Contractul încheiat prin mijloace electronice: în reglementarea din Noul Cod civil*, Editura C.H. Beck, 2013, 373 pag., pag. 58.
12. Riefa C., *The reform of electronic consumer contracts in Europa: towards an effective legal framework*? Lex Electronica, vol. 14, no.2, automne/fall 2009, p.12.
13. Wright C.S., *Electronic Contracting in an insecured world, GIAC Legal issues* (GLEG) SANS Legal Issues in Information Technology and Information Security, LEG – 523, SANS Institute, 2008.
14. Legea nr. 133 din 15.11.2018 de modernizare a Codului Civil și modificarea unor acte legislative, Montiorul Oficial al RM nr. 467-479 din 14.12.2018.
15. Cod procedură civilă, Legea nr. 225 din 30.05.2003, Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 285-294 din 03.08.2018.
16. Hotărîrea Guvernului RM nr. 314/2021 privind constituirea Agenției Servicii Publice (Monitorul Oficial al RM, 2017, nr.162-170, art. 396) modificat prin Hotărârea Guvernului RM nr. 662/2023, Monitorul Oficial al Republicii Moldova.
17. Calmâc V, *Cadrul juridic actual al vânzării la distanță*, http://www.cnaa.md/files/theses/2020/56108/vlada_calmic_thesis.pdf (vizitat 01.11.2023).
18. Bleoancă A. Contractul în formă electronică. Bucureşti: Hamangiu, 2010, p. 15-23.

19. Digital contracts for Europe, https://commission.europa.eu/business-economy-euro/doing-business-eu/contract-rules/digital-contracts/digital-contract-rules_en, (vizitat 05.08.2023).
20. Directiva (UE) 2019/770 privind anumite aspecte privind contractele de furnizare de conținut digital și servicii digitale și Directiva (UE) 2019/771 privind anumite aspecte privind contractele de vânzare de bunuri.

RĂSPUNDEREA CONSTITUȚIONALĂ A ȘEFULUI STATULUI

CONSTITUTIONAL LIABILITY OF THE HEAD OF STATE

CZU: 342.511.5 **DOI:** https://doi.org/10.59295/ssdoed2024.54

Mihai BALABAN[1]

ABSTRACT. *The head of state occupies an important place in the mechanism of interaction between branches of power, and contributes to ensuring the functioning of state authorities. At the same time, the responsibility of the head of state intervenes in case of violation of the constitutional provisions in the matter. Thus, the forms of responsibility of the head of state in the Republic of Moldova and their grounds are provided by the Constitution. The Constitution of the Republic of Moldova provides for two mechanisms of liability of the President of the Republic, namely: legal liability (criminal) and political liability (constitutional).*

***Keywords**: Constitution, liability of the head of state, constitutional liability, suspension, forms of liability.*

REZUMAT. *Șeful de stat ocupă un loc important în mecanismul interacțiunii dintre ramurile puterii și contribuie la asigurarea funcționării autorităților statului. Totodată, răspunderea șefului de stat intervine în cazul încălcării prevederilor constituționale în materie. Astfel, formele răspunderii șefului de stat în Republica Moldova și temeiurile acestora sunt prevăzute de Constituție. Constituția Republicii Moldova prevede două mecanisme de răspundere a Președintelui Republicii, și anume: răspunderea juridică (penală) și răspunderea politică (constituțională).*

***Cuvinte-cheie**: Constituție, răspunderea șefului statului, formele răspunderii, răspundere constituțională, suspendare.*

Introducere. În prezent, societatea are la bază respectul față de anumite norme de conduită generale, iar nerespectarea acestora va atrage răspunderea celor care le vor încălca. Potrivit, principiului răspunderii, nimănui nu-i este permis să încalce drepturile altei persoane și să-i provoace acestuia o pagubă prin acțiunea sau omisiunea sa. Iar totalitatea normelor prin care se reglementează aplicarea acestuia în practică o reprezintă instituția răspunderii, scopul fiind acela de a garanta stabilitatea și ordinea. Răspunderea poate să fie de natură: politică, juridică, morală, religioasă, iar prin declanșarea răspunderii și suportarea consecințelor se restabilește ordinea de drept încălcată. În prezenta lucrare ne vom referi la răspunderea constituțională a șefului de stat, care derivă din răspunderea politică.

Scopul prezentei cercetări constă în abordarea teoretică a instituției răspunderii șefului de stat, în baza doctrinei, practicii și a legislației în vigoare, în vederea evidențierii conținutului acesteia, precum și a formelor concrete de manifestare.

[1] Mihai BALABAN, drd, Universitatea de Stat din Moldova

Revenind la subiectul analizei, țin să reiterez că Președintele unui stat veghează echidistant la buna funcționare a autorităților publice, înlesnind, totodată, colaborarea autorităților publice, aplanând sau prevenind relațiile tensionate dintre acestea ori dintre ele și societate. [2, p.325]

Prin urmare, din perspectiva exercitării unei asemenea funcții, șeful statului are un rol important în sistemul general al „frânelor și contrabalanțelor". Cu toate acestea, este important de a cunoaște pârghiile din partea autorităților statului prin care s-ar putea influența și echilibra puterea șefului de stat.

În prezent, în statele contemporane democratice, răspunderea șefului de stat este considerată a fi un element important al mecanismului de separare a ramurilor puterii în stat. Totodată, este important ca limitele și mecanismul răspunderii șefului de stat să corespundă cerințelor generale ale răspunderii juridice sau politice, să garanteze stabilitatea și continuitatea puterii de stat în general și a puterii șefului de stat în special și să contribuie la depășirea crizelor constituționale ale puterii.

Actualmente, tot mai mult se susține că fenomenul răspunderii șefului de stat reprezintă cea mai credibilă probă a unui regim democratic. Sub acest aspect, în statele cu regim politico-juridic autoritar instituția în cauză fie lipsește, fie are un caracter fictiv. În acest sens, doctrina de drept constituțional și constituțiile statelor moderne au stabilit două modalități referitoare la răspunderea șefului de stat. În formele de guvernământ monarhice, șeful statului este „iresponsabil" pentru actele pe care le-ar îndeplini în această calitate. [3] Responsabilitatea în acest caz revine miniștrilor sau primului-ministru care au atribuția de a contrasemna actele monarhului. Această exonerare de răspundere are la bază principiul potrivit căruia „regele nu poate face nimic rău". Așadar, în statele monarhice, nu se recunoaște răspunderea șefului de stat, întrucât personalitatea monarhului se consideră inviolabilă, iar puterea acestuia este concepută ca având proveniență divină. Dispoziții corespunzătoare se conțin practic în Constituțiile majorității statelor monarhice. Constituția Regatului Danemarcei în articolul 13 stabilește: „Regele este liber de răspundere, persoana lui este sacră. Miniștrii sunt responsabili de actul guvernării, responsabilitatea lor fiind reglementată de lege". Cu referire la formele de guvernământ republicane, se consideră că răspunderea trebuie să existe, deoarece șeful statului nu poate fi în afara răspunderii politice a guvernanților. [4]

Cu referire la instituția răspunderii șefului de stat reglementată de Constituția Republicii Moldova, reținem că aceasta prevede două mecanisme de răspundere și anume: răspunderea juridică (penală) și răspunderea politică (constituțională).

Totodată, cu privire la aspectele generale privind răspunderea juridică, țin să accentuez că aceasta intervine numai prin stabilirea tuturor circumstanțelor de către o instanță cu competența legală în domeniu și numai în limitele legii (potrivit principiului legalității). Ea este un fapt social și nu reprezintă altceva decât atitudinea statului vizavi de o faptă catalogată condamnabilă.

În context, menționez că răspunderea juridică (penală) a Președintelui țării este reglementată de articolul 81 alin. (3) din Constituție. Acest articol prevede că Parlamentul poate hotărî punerea sub acuzare a Președintelui Republicii Moldova, cu votul a cel puțin două treimi din numărul deputaților aleși, în cazul în care săvârșește o infracțiune. Competența de judecată îi aparține Curții Supreme de Justiție, în condițiile legii. Președintele este demis de drept la data rămânerii definitive a sentinței de condamnare.

Cu privire la răspunderea politică (constituțională), reținem că, de fapt, răspunderea constituțională este fapta subiectului concret al raporturilor juridice constituționale, care nu corespunde normelor constituționale, protejate de sancțiunea constituțională. În general, fapta dată este denumită delict constituțional, definit ca o abatere negativă în comportamentul subiecților raporturilor juridice constituționale de la cerințele normelor dreptului constituțional, care atrage aplicarea măsurilor de răspundere constituțională. Prin urmare, delictul constituțional implică executarea inadecvată sau neexecutarea obligațiilor prevăzute de normele dreptului constituțional de către organele statului, funcționarii publici; depășirea competențelor; lezarea drepturilor și intereselor legale ale participanților raporturilor juridice constituționale, precum și a șefului de stat.

Răspunderea constituțională a șefului de stat în Republica Moldova este reglementată de articolul 89 din Constituție. Acest articol prevede că în cazul săvârșirii unor fapte grave prin care încalcă prevederile Constituției, Președintele Republicii Moldova poate fi suspendat din funcție de Parlament, cu votul a două treimi din deputați (alin. (1)). Propunerea de suspendare din funcție poate fi inițiată de cel puțin o treime din deputați și se aduce, neîntârziat, la cunoștința Președintelui Republicii Moldova. Președintele poate da Parlamentului explicații cu privire la faptele ce i se impută (alin. (2)). Dacă propunerea de suspendare din funcție este aprobată, în cel mult 30 de zile se organizează un referendum pentru demiterea Președintelui (alin. (3)). În consecință, reținem că prin posibilitatea suspendării și demiterii Președintelui Republicii, în cazul încălcării grave a prevederilor Constituției, se asigură realizarea principiului separației și colaborării puterilor în stat reglementat de articolul 6 din Constituție. Astfel, ținem să concluzionez că, acest mecanism constituțional urmărește scopul de a restabili echilibrul puterilor în stat încălcat de șeful statului prin sfidarea prevederilor Legii Supreme.

În context, este necesar de subliniat că Constituția nu definește noțiunea de „faptă gravă". Prin urmare, atribuția de interpretare a Constituției îi revine Curții Constituționale, care urmează să stabilească gravitatea faptelor șefului statului în cadrul constatării circumstanțelor care justifică suspendarea Președintelui Republicii Moldova din funcție. Astfel, potrivit competențelor sale anume Curtea Constituțională la examinarea sesizării privind constatarea circumstanțelor ce justifică suspendarea din funcție a Președintelui Republicii Moldova, determină gravitatea faptelor comise de șeful statului care ar argumenta suspendarea sa din funcție.

Totodată, dacă legislatorul constituant s-a referit exclusiv la „fapte grave", *per a contrario,* nu pot fi reținute drept element declanșator al procedurii de suspendare acele fapte care, deși contravin normelor constituționale, nu produc efecte juridice majore, care să modifice decisiv echilibrul constituțional între autoritățile statului. În acest context, cu referire la faptele de încălcare a ordinii juridice constituționale, pot fi considerate fapte grave de încălcare a prevederilor Constituției actele de decizie sau sustragerea de la îndeplinirea unor acte de decizie obligatorii, prin care șeful statului ar împiedica funcționarea autorităților publice, ar suprima sau ar restrânge drepturile fundamentale ale omului, ar tulbura ordinea constituțională ori ar urmări schimbarea acesteia. Totodată, dacă ne referim la suspendare, ca la o modalitate care în consecință are scopul de a sancționa șeful statului, constatăm că aceasta este mai degrabă o stare intermediară, dar nu una definitivă în materia sancțiunilor. Prin urmare, aplicarea suspendării ca efect al sancționării pentru săvârșirea unor fapte grave de către șeful statului, ar fi mai degrabă o sancțiune formală.

Totuși, actualmente, suspendarea șefului de stat din funcție constituie un element ale instituției răspunderii șefului de stat, care face parte din răspunderea politică (constituțională). Astfel, în cazul în care șeful statului refuză să-și onoreze obligațiile constituționale, Curtea Constituțională examinează și se pronunță referitor la suspendarea șefului de stat și instituirea interimatului funcției. În context, reiterez că odată ce a depus jurământul, Președintele Republicii Moldova își asumă necondiționat, în mod public și solemn obligația de a acționa exclusiv în spiritul Constituție și de a nu încălca jurământul în nici o împrejurare. În jurisprudența sa, Curtea Constituțională a constatat că, refuzul deliberat al Președintelui țării de a-și îndeplini obligația constituțională de numire a candidaturii propuse repetat de Prim-ministru constituie o încălcare gravă a obligațiilor sale constituționale și a jurământului, circumstanță ce justifică inițierea de către Parlament a procedurii de suspendare a Președintelui, în conformitate cu articolul 89 din Constituție. [5]

De asemenea, Curtea a reținut în jurisprudența sa, că nu poate acceptată poziția Președintelui, potrivit căruia el este pasibil doar de răspundere politică în fața electoratului, și nici analogia cu caracterul reprezentativ al mandatului deputatului în Parlament și interzicerea mandatului imperativ. În același context, necesitatea clarificării distincției între răspunderea politică și cea juridică a Președintelui, invocată de acesta, nu poate justifica exonerarea de orice răspundere pentru acțiunile sau omisiunile sale. În acest context, Curtea reamintește că articolul 56 (Devotamentul față de țară) din Constituție prevede că: „[...] Cetățenii cărora le sunt încredințate funcții publice [...] răspund de îndeplinirea cu credință a obligațiilor ce le revin […]. Astfel, responsabilitatea reprezintă o valoare consacrată de Constituție. De asemenea, Curtea a subliniat că Președintele țării nu este omnipotent, ci este ținut de obligația de devotament constituțional, de a respecta limitele impuse de Constituție și poartă răspundere pentru îndeplinirea cu bună-

credință a atribuțiilor ce îi revin."[6, pct.84] De asemenea, Curtea în jurisprudența sa a stabilit că, fiind un act cu forță juridică supremă, Constituția se întemeiază pe valori universale și incontestabile, precum faptul că suveranitatea aparține poporului, democrația, recunoașterea drepturilor omului și a libertăților fundamentale și respectarea acestora, respectarea legii și a statului de drept, sistemul de echilibre și contragreutăți, iar datoria instituțiilor statului este de a servi poporul și de a fi aplicată răspunderea acestora față de societate.[7, pct.69-72]

Totodată, țin să reiterez faptul că, în căutarea soluției în cazul neîndeplinirii obligațiunilor constituționale de către șeful statului, Curtea Constituțională a interpretat Constituția și a reținut că textul „imposibilitate temporară [a Președintelui Republicii] de a-și exercita atribuțiile" de la articolul 91 cuprinde și situația în care Președintele țării refuză deliberat, din considerente subiective (lipsa dorinței), să-și exercite atribuțiile constituționale. Curtea a constatat că, prin refuzul deliberat de a-și executa una sau mai multe obligații constituționale, Președintele Republicii Moldova se înlătură el însuși de la exercitarea acestora. În acest sens, Curtea a reținut că imposibilitatea temporară a președintelui țării de a-și exercita atribuțiile constituționale justifică instituirea interimatului funcției, care se asigură, în ordine, de Președintele Parlamentului sau de Prim-ministru. [8]

Prin urmare, având în vedere cele invocate *supra,* se impune concluzia că Legea Supremă reglementează elemente ale instituției răspunderii șefului de stat precum și formele de răspundere.

Concluzii și propuneri. În virtutea faptului că statul și-a asumat prin intermediul Constituției importante obligații față de societate și individ, este necesar și inevitabil să răspundă pentru onorarea acestora prin instituțiile sale. Totodată, referitor la motivele răspunderii constituționale, în doctrină se identifică ca fiind acele circumstanțe sau împrejurări în prezența cărora răspunderea survine potrivit normelor juridice constituționale, nominalizând: motivul normativ, temeiul faptic și temeiul procesual. De asemenea, țin să remarc faptul că, Constituția Republicii Moldova nu stabilește o noțiune a „faptelor grave" care încalcă prevederile constituționale. Potrivit dispozițiilor constituționale, legislatorul a stabilit doar o clauză adjectivală pentru intensitatea încălcării Constituției pentru care Președintele țării poate fi suspendat din funcție și demis. Astfel, pentru a exclude orice ambiguitate în cazul aplicării mecanismului privind răspunderea Președintelui Republicii Moldova este necesară existența unei normei constituționale certe, care să stabilească un anumit model de comportament și sancțiunea pentru o eventuală faptă ce contravine normei constituționale.

Totuși, concluzionez că principalul merit pentru echilibrul și armonia autorităților statului, nu este al răspunderii (care sancționează conduitele neconforme), ci al responsabilității, concretizată prin sentimentul de conformare normelor de drept existente.

Referințe bibliografice:

1. Deleanu I. *Drept constituțional și instituții politice. Tratat*. Vol. II. București: Europa Nova, 1996. [9, p. 334].
2. Arseni A. *Drept constituțional și instituții politice. Tratat.* Vol. II. Chișinău: CEP, USM, 2014, p. 325.
3. Ionescu C. *Drept constituțional și instituții politice. Sistemul constituțional românesc*. Vol. II. București: Lumina Lex, 1997.
4. Tataru Gheorghi. Răspunderea șefului de stat: concept și forme. În: *Supremația dreptului*. [Accesat 20.06.2022]. Disponibil: http://sd-vp.info/2016/raspunderea-sefului-de-stat-concept-si-administra-forme/
5. Muraru I., Tănăsescu E. S. *Drept constituțional și instituții politice*. Ed. 12, Vol. II. București: C.H. Beck, 2006.
6. Hotărârea Curții Constituționale, nr. 28. Chișinău, 17 octombrie 2017, pct. 84 [Accesat 20.06.2022]. Disponibil: https://www.constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotariri&docid=635&l=ro?tip=hotariri&docid=635&l=ro
7. Hotărârea Curții Constituționale, nr. 28. Chișinău, 17 octombrie 2017, pct. 69-72. [Accesat 20.06.2022]. Disponibil: https://www.constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotariri&docid=635&l=ro?tip=hotariri&docid=635&l=ro
8. Hotărârea Curții Constituționale, nr. 23. Chișinău, 6 august 2020. [Accesat 20.06.2022]. Disponibil: https://constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotariri&docid=744&l=ro

INCESTUL. ASPECTE LEGALE ŞI ETICE

INCEST. LEGAL AND ETHICAL ASPECTS

CZU: 343.542.5 **DOI:** https://doi.org/10.59295/ssdoed2024.55

Dănuţ-Gheorghiţă CAIA[1]

ABSTRACT. *Incest has, over time, experienced a tumultuous incrimination, from the death penalty to decriminalization and re-incrimination. The arguments put forward in support of this rule are often related to the eugenic aspect and the affectation of family relationships. In this publication, we discussed both reasons, the first of which, in contrast to genetic diseases and malformations that may occur during pregnancy, in non-incestuous couples, and the last, we presented in the light of the theory of genetic sexual attraction.*

Keywords: *incest, family relations, genetics, legal accountability*

REZUMAT. *Incestul a cunoscut, de-a lungul timpului, o incriminare tumultuoasă, de la pedeapsa cu moartea până la dezincriminare și reincriminare. Argumentele invocate în sprijinul acestei reguli sunt deseori legate de aspectul eugenic și de afectarea relațiilor de familie. În această publicație, am discutat ambele motive, primul dintre care, spre deosebire de bolile genetice și malformațiile care pot apărea în timpul sarcinii, la cuplurile non-incestuoase, iar ultimul, l-am prezentat în lumina teoriei atracției sexuale genetice.*

Cuvinte-cheie: *incest, relații de familie, genetică, răspundere juridică*

Competenţa de comunicare etică include în sine abilitatea de a exprima şi interpreta gânduri, sentimente şi fapte atât verbal, cât şi în scris, de a interacţiona într-un mod adecvat în cadrul întregii game de contexte sociale şi culturale, la serviciu, acasă sau întimpul liber.Incestul este definit în Dicționarul Explicativ al Limbii Române din anul 2009 ca fiind „Infracțiunea care constă în întreținerea de relații sexuale între părinți și copii sau între frați și surori. – Din fr. inceste, lat. incestus.”

Atât in România cât și în Republica Moldova, incestul este interzis de legea penală. În România, incestul este pedepsit de Codul Penal. Articolul 377 stipulează că „Raportul sexual consimțit, săvârșit între rude în linie directă sau între frați și surori, se pedepsește cu închisoarea de la un an la 5 ani.”.

Infracțiunea se află în Capitolul II al Titlului VIII, denumit „Infracțiuni contra familiei”, specific acestui tip de infracțiuni este protejarea relațiilor de familie și în mod particularizat diferite aspecte privind viața de familie. Luând în considerare alegerea legiuitorului de a incrimina doar raportul sexual (conjuncție între organul genital al bărbatului și cel al femeii) și nu și actul sexual oral sau anal, relațiile homosexuale, actele de perversiune sexuală sau alte acte de natură sexuală, relația de familie care este protejată de această normă este ocrotirea stării de sănătate biologică

[1] Dănuţ-Gheorghiţă CAIA, drd., Universitatea de Stat din Moldova

şi a perpetuării speciei, împotriva raporturilor sexuale primejdioase pentru specia umană și nu a ceea ce este considerat a fi normalitatea morală.

De asemenea, o particularitate pe care o prezintă infracțiunea de incest este faptul că ambii parteneri din cadrul raportului sexual sunt subiecți activi ai infracțiunii, circumstanțiați de lege ca fiind rude în linie directă ori frați și surori (indiferent dacă au un singur părinte comun), în plus, o parte a doctrinei consideră că si frații rezultați în urma procesului de adopție pot fi condamnați pentru incest. În ceea ce privește subiectul pasiv al infracțiunii, acesta este statul, lucru care a făcut mulți specialiști din domeniul dreptului să se întrebe dacă există cu adevărat o victimă a acestei infracțiuni. Infracțiunea poate fi săvârșită doar cu intenție, directă sau indirectă, și este incriminată o singură variantă, tip, actele preparatorii și tentativa nefiind incriminate. Incestul este singura infracțiune din acest capitol față de care legiuitorul a prevăzut ca sancțiune doar pedeapsa cu închisoarea, având și cele mai mari valori ale acestei pedepse (de la 1 an la 5 ani). Cu privire la acțiunea penală care poate fi intentată în raport cu infracțiunea de incest, aceasta se pune în mișcare din oficiu, având în vedere că subiectul pasiv este unul abstract, necesitatea îndeplinirii condiției plângerii prealabile este redundantă.

În Republica Moldova, Codul penal (art. 201) prevede: Articolul 201. Incestul -Raportul sexual între rude pe linie dreaptă pînă la gradul trei inclusiv, precum și între rude pe linie colaterală (frați, surori), se pedepsește cu închisoare de pînă la 5 ani. Persoanele prevăzute la alin.(1) nu sînt pasibile de răspundere penală dacă, la momentul săvîrșirii faptei, nu au împlinit vîrsta de 18 ani și diferența de vîrstă între ei nu este mai mare de 2 ani. Se observă deci, că în Republica Moldova, există o excepție în cazul în care actul are loc între minori cu o diferența de vârstă între ei mai mică de 2 ani (dacă actul nu se încadrează în alte infracțiuni - precum violul de exemplu).

În alte țări, societățile umane diferă mult în atitudinile lor față de incest. Deși unele societăți sunt tolerante, majoritatea descurajează incestul în mod activ, de la propagarea tabuurilor până la incriminarea în coduri penale. Franța, Olanda, Spania, Turcia, China, Rusia, Coasta de Fildeș, Israel, Benelux și Portugalia nu au interdicții legale asupra incestului între adulți. Relațiile incestuoase mai sunt interzise în țări ca Ucraina, Slovenia, Slovacia, Polonia, Norvegia, Suedia, Ungaria, Grecia, Bulgaria, Irlanda, Elveția, Croația sau Cipru. În Austria, incestul se pedepsește cu o pedeapsă de până la doi ani de închisoare. În Danemarca, incestul cu un descendent se pedepsește cu până la 6 ani de închisoare, iar sexul între frați se pedepsește cu până la 2 ani de închisoare. În Germania, incestul este ilegal, pedepsindu-se cu până la 3 ani de închisoare, iar în Italia pedeapsa este de la 2 la 8 ani de detenție, limita crescând dacă unul din indivizi este minor.

Cât vine vorba despre religie. Vechiul Testament interzice incestul, prin textul din Levitic, în care se prescrie că: Nici unul din voi să nu se apropie de ruda lui de sânge, ca să-i descopere goliciunea. Eu sunt Domnul. Iar textul care urmează poruncii definește clar cine sunt considerate rude de sânge, respectiv cu cine este interzisă

căsătoria. Aceea sunt părinții, părinții vitregi, soră, frate, nepot sau nepoată, mătușă, soția fratelui, mătușa de pe unchi, noră, etc. După altă traducere, textul sună astfel: Nimeni să nu se apropie de nici o rudă după trup, cu gândul ca să-i descopere goliciunea. Eu sunt Domnul! Sensul este același.

Dacă am căuta în istoricul legislativ vom observa că incestul este văzut, încă din cele mai vechi timpuri, ca o faptă interzisă, imorală, inacceptabilă social. Sigmund Freud dezvoltă, în eseul său „Teama de incest" din volumul „Totem și tabuu", ideea că incestul este o faptă care nu a fost acceptată nici măcar în triburile primitive și că până și în această mini societate subdezvoltată, persoanele erau obligate să-și caute partenerii, nu doar în afara grupului familial, dar chiar în afara grupului totemic, deoarece totemul era considerat strămoșul fiecărui membru al grupului.

În ceea ce privește incriminarea incestului în România, acesta a fost pentru prima dată reglementat în „Îndreptarea legii" din anul 1652: „Fratele de se va împreuna cu soru-sa, fără nici o nădejde se va omorî". Putem observa cât de aspră este sancțiunea infracțiunii, pedeapsa capitală, deși „Îndreptarea legii" este considerată, nu doar un cod normativ care a unit gândirea juridică în Țara Românească, dar și un cod normativ care a adoptat foarte multe principii moderne în ceea ce privește legislația penală. Astfel, ne putem da seama care a fost perspectiva societății asupra acestei infracțiuni și a gravității sale. Surprinzătoare este următoarea perspectivă socială asupra incestului. Codul Penal adoptat în 1864, considerat primul Cod Penal real pe care l-a avut România, nu a mai incriminat incestul, luând modelul Codului Penal Francez care a dezincriminat fapta. Această schimbare este una esențială, luând în considerare faptul că a fost dezincriminată o faptă pentru care a fost prevăzută pedeapsa capitală. Codul Penal Cuza a fost în vigoare până la adoptarea noului Cod Penal în 1936, care a ales să incrimineze din nou incestul, dar cu o sancțiune mult mai mică. Articolul 447: „Raportul sexual sau de inversiune sexuală între rude în linie directă, precum şi între frate şi soră, constituie delictul de incest şi se pedepseşte cu închisoare corecţională de la 1 la 3 ani." Legiuitorul a preferat să considere incestul un delict și nu o crimă, pentru cea din urmă prevăzându-se unele pedepse mai grele. Codul Penal din 1969 a crescut valoarea pedepsei în ceea ce privește incestul, articolul 203: „Raportul sexual între rude în linie directă sau între frați și surori se pedepsește cu închisoare de la 2 la 7 ani."

Ca și *aspect genetic* în ceea ce privește raporturile sexuale între rude fertile, fără a se folosi vreo metodă contraceptivă, existând, astfel, riscul nașterii unor copii cu malformații și dizabilități, considerăm că nu ar trebui să incriminăm incestul, dacă nu suntem pregătiți să incriminăm și raporturile sexuale dintre persoanele neîndrudite, care pot transmite defecte genetice copiilor. Lucru care este imposibil, dacă luăm în considerare faptul că există peste 4,000 de boli genetice descoperite până astăzi.

În ceea ce privește transmiterea malformaților și dizabilităților către copil prin malformația genetică a unui părinte, aceasta se prezintă sub forma eredității. „Ereditatea reprezintă transmiterea informației genetice de la părinți la urmași în succesi-

unea generațiilor. Mai poate fi definită și ca proprietatea unui individ de a transmite urmașilor atât caracterele biologice proprii, cât și caracterele speciei din care provine. Prin informația codificată în ADN-ul gameților care se unesc pentru a forma zigotul sunt transmise de la părinți la copii genele responsabile de apariția caracterelor fenotipice ale noului organism**.** Bineînțeles, și copiii născuți din părinți sănătoși au o probabilitate de 25% de a dezvolta ereditatea autosomal recesivă, deși este adevărat că această probabilitate crește când părinții sunt înrudiți. Statisticile ne mai arată și cum se transmit prin „moștenire" diferite boli, precum oligofrenia (stare patologică caracterizată prin rămânerea în urmă a dezvoltării facultăților psihice, însoțită uneori de tulburări ale dezvoltării fizice și de leziuni ale sistemului nervos central), în cazul căreia, conform unui studiu, ereditatea este cel mai des întâlnită formă de dobândire a oligofreniei – 147 de pacienți din 61 de familii (66,3%) din totalul de pacienți studiați de către cercetători au dobândit această boală prin ereditate.

De asemenea, schizofrenia (afecţiune psihiatrică majoră cu etiologie necunoscută, ce se caracterizează prin simptome pozitive (delir, halucinaţii, comportament dezorganizat) şi negative (aplatizare afectivă, alogie, avoliţie, anhedonie) cu afectarea întregii personalităţi) este o boală cu o transmisibilitate ereditară incredibilă -, conform cercetărilor, copiii ce au un părinte cu schizofrenie au risc de 5-6% de a face boala, copiii cu un părinte şi un frate au un risc de 17%, copiii cu ambii părinţi au un risc de 45%, gemenii monozigoți au un risc de 40-50%, gemenii dizigoti: risc de 10-23%, iar studiile pe adopţii efectuate au concluzionat că riscul e conferit de părintele biologic şi nu de cel adoptiv.

Un alt exemplu este acondroplazia (cel mai frecvent tip de nanism cu membre scurte, se caracterizează prin oprirea creșterii oaselor lungi în perioada intrauterină), care apare de cele mai multe ori fără ca un părinte să aibă o mutație genetică, dar din momentul în care un părinte are această mutație există o probabilitate de 50% ca moștenitorii să dezvolte și ei malformația, iar dacă ambii părinți suferă de acondroplazie, atunci există o probabilitate de 75% ca nou-născuții să dezvolte și ei această malformație.

O altă ipoteză ce merită discutată este cea a avortului terapeutic care, având ca premisă o situație medicală, ce pune în pericol viața mamei sau teste concludente, din care rezultă neîndoielnic faptul că fătul prezintă anormalități severe, reprezintă o opțiune a părinților, în ceea ce privește ducerea sarcinii la bun sfârșit sau întreruperea cursului acesteia, înainte ca fătul să poată supraviețui pe cont propriu. Printre problemele de ordin medical, ce pot pricinui contemplarea asupra unei astfel de decizii, se numără atât afecțiuni ce ar avea ca efect împiedicarea instalării vieții extrauterine sau moartea copilului la scurt timp după naștere, cât și complicații ce pot conduce la malformații la nivelul membrelor sau al feței, de exemplu. În astfel de situații, în urma a numeroase investigații efectuate în cursul sarcinii, punerea în pericol a vieții copilului sau dependența acestuia de grija altor persoane pe tot parcursul vieții devine o certitudine, în timp ce rațiunea incriminării incestului reprezintă o potențialitate.

Argumentul *social*, adus adesea în sprijinul incriminării incestului, dar și al imoralității acestuia, presupune faptul că astfel de legături afectează relațiile de familie, însă, așa cum vom vedea, noțiunea de "familie" este, în ce privește această incriminare, inconsecventă.

Conform prevederilor dreptului familiei, adopția operează cu efecte depline, fiind asimilată rudeniei firești, ceea ce face căsătoria adoptatului cu o rudă de sex diferit, în linie dreaptă la nesfârșit sau în linie colaterală, până la gradul IV să fie nulă absolut, potrivit art. 274 C. Civ, atât în ceea ce privește raporturile acestuia cu familia adoptatoare, cât și cele cu familia biologică. Mai mult decât atât, în jurisprudență s-a statuat că legăturile incestuoase încalcă și relațiile de familie, fapt subliniat și de reglementarea infracțiunii în Titlul VIII. Infracțiuni care aduc atingere unor relații privind conviețuirea socială, Capitolul II. Infracțiuni contra familiei. Astfel, se pune următoarea problemă – în ipoteza în care există deja o căsătorie între un frate și o soră, spre exemplu, care, la momentul încheierii căsătoriei, nu cunoșteau legătura de rudenie, aceștia având și un copil împreună, iar soții află despre această legătură biologică, relațiile din care familie sunt, de fapt, afectate prin declararea căsătoriei nulă absolut? Din acest exemplu, pare că singura familie ale cărei relații au de suferit este cea întemeiată de soți, nici pe departe nu este vorba despre relațiile din familia biologică, cel mai probabil inexistente, având în vedere că cei doi nu se cunoșteau drept frate și soră.

Raportat la relațiile sexuale dintre un părinte și un copil, acestea nu sunt imorale în vederea faptului că sunt incestuoase, ci atunci când prezintă caracteristica lipsei consimțământului. Înlăturând discuțiile referitoare la vârsta exprimării consimțământului minorului și încadrarea acestor fapte ca infracțiuni mai grave, precum actul sexual cu un minor, coruperea sexuală a minorilor sau agresiunea sexuală și admițând faptul că relațiile sexuale consimțite sunt, uneori, un mijloc de exprimare a intimității, alteori, o modalitate de dominare și manipulare, discuția poate fi extrapolată și la tutore, profesor, doctor și alte figuri autoritare. Legislația actuală prevede, într-adevăr, în art. 275 C. Civ., imposibilitatea căsătoriei tutorelui cu persoana aflată sub tutelă, impediment care încetează, totuși, odată cu tutela. Strict din punctul de vedere al relațiilor de familie, se poate argumenta faptul că relația copiilor adoptați cu familiile biologice, în unele cazuri, nu a existat niciodată, pe când, în cazul tutorelui, acesta exercită drepturile părintești pentru o anumită perioadă de timp, iar după ce aceasta se încheie, o căsătorie ar fi valabilă, ceea ce, din această perspectivă, este inechitabil.

De asemenea, interesant este fenomenul atracției sexuale genetice, definit ca fascinația resimțită față de o rudă cu care o persoană ia legătura pentru prima dată, având în vedere numeroasele similarități pe care le regăsește în aceasta, similarități pe care, adesea, le caută în parteneri. De cele mai multe ori, aceste persoane, aflate în stadii incipiente ale relației lor, tind să petreacă mult timp împreună, încercând să recupereze ce au pierdut, fiind despărțite. Persoanele cele mai predispuse să manifes-

te astfel de sentimente sunt cele adoptate, cele născute în urma reproducerii umane asistate medical cu terț donator, copiii separați de un părinte din cauza abandonului, a divorțului sau a încarcerării.

O altă teorie relevantă este cea prezentată de antropologul finlandez, Edward Westermark, încă din secolul al XIX-lea, susținând faptul că, având în vedere riscurile incestului, din punct de vedere medical, oamenii și-au construit un mecanism de protecție care să limiteze comportamentul incestuos, împiedicându-i, astfel să simtă atracție sexuală și, implicit, să aibă relații sexuale cu persoane alături de care au crescut, cum ar fi un frate cu care au făcut baie sau cu care au împărțit dormitorul, în copilărie. Este situația copiilor crescuți laolaltă, în kibbutz-urile israeliene, între care căsătoriile au fost aproape inexistente, când au ajuns la maturitate, dar și a căsătoriilor aranjate, comune cândva, în Taiwan, acestea presupunând ca părinții unui băiat să adopte o fată, încă din copilărie, cei doi urmând să crească la fel ca frații, urmând, totuși, să se căsătorească. De cele mai multe ori, grație efectului Westermarck, cei doi se opuneau căsătoriei, iar rata divorțurilor era extrem de ridicată, în eventualitatea în care căsătoria se încheia. Prin urmare, atunci când doi adulți înrudiți se regăsesc, la maturitate, absența efectului Westermarck îi face predispuși la atracția sexuală genetică și, mai mult decât atât, pe lângă opoziția persoanelor, la care este prezent efectul Westermack, pe care o au față de incestul cu persoanele cu care au crescut, acesta determină și opoziția acestora în ceea ce privește săvârșirea incestului de către terțe persoane.

În sprijinul aceleiași idei, vine și experimentul social al lui Jonathan Haidt, care le-a prezentat subiecților săi următoarea ipoteză: Julie și Mark, frați adulți, merg împreună într-o vacanță și decid să întrețină relații sexuale doar ca să experimenteze. Julie ia anticoncepționale, dar folosesc, oricum, metode contraceptive suplimentare, ca să fie siguri. Deși experiența se dovedește a fi plăcută, cei doi decid să nu o repete, rămânând un secret între ei, care îi apropie și mai mult. Reacțiile participanților la studiu au fost nerezonabile, aceștia invocând, cu încăpățânare, aspecte care fuseseră deja excluse din speță, cum ar fi posibilitatea conceperii unui copil cu malformații sau faptul că relația lor ar putea avea de suferit și, fiindu-le învederat faptul că argumentele nu se aplică în acest caz, răspunsul a fost „Nu știu, nu pot să explic, pur și simplu știu că e greșit”, fundamentând, astfel, opoziția discutată anterior.

Referinţe bibliografice:

1. Bodoroncea G., Cioclei V., Kuglay I., Lefterache L.V., Manea T., Nedelcu I., Vasile F.M. *Codul penal. Comentariu pe articole*, Ed. C.H. Beck, Bucureşti, 2014.
2. Avram M. *Drept civil. Familia.* Ediția a 2-a, revizuită si adăugită, Ed. Hamangiu, București, 2016.

3. Leslie Pate Mackinnon. *Genetic Sexual Attraction.* [Accesat: 20.06.2022]. Disponibil: www.adoptionnetwork.org
4. Lieberman D., Tooby J., Cosmides L. *Does morality have a biological basis? An empirical test of the factors governing sentiments relating to incest.* [Accesat: 20.06.2022]. Disponibil: www.royalsociety.org

PERSPECTIVELE IMPLEMENTĂRII LICITAȚIEI ELECTRONICE ÎN PROCEDURA DE EXECUTARE

PERSPECTIVES OF THE IMPLEMENTATION OF ELECTRONIC AUCTION IN THE EXECUTION PROCEDURE

CZU: 347.952 **DOI:** https://doi.org/10.59295/ssdoed2024.56

Radu DUBOLARI[1]

ABSTRACT. *Enforcement is one of the fundamental institutions of civil procedural law and an important component of justice in a just state. Public confidence in the act of justice also depends to a large extent on the effectiveness of enforcement mechanisms, and it is absolutely necessary that a court decision obtained following a judicial procedure, often lengthy and costly, has a practical purpose, so that the litigant is aware of the benefits of obtaining a positive outcome in the process. Otherwise, in the absence of coherent, clear, flexible and expeditious procedural means to ensure that the enforceable title is effectively enforced, the party would be unable to enjoy the proceedings, the enforceable title thus conferring on the creditor only a right theoretically and illusory.*

Keywords*: enforced execution, court, procedural incidents, bailiff.*

REZUMAT. *Executarea silită reprezintă una din instituțiile fundamentale ale dreptului procesual civil și o componentă importantă a justiției într-un stat drept. Încrederea publicului în actul de justiție depinde într-o măsură importantă și de eficacitatea mecanismelor de executare silită, fiind absolut necesar ca o hotărâre judecătorească obținută în urma unui demers judiciar, de multe ori, de durată și costisitor, să aibă o finalitate practică concretă, astfel încât justițiabilul să conștientizeze beneficiile rezultate din obținerea unui rezultat pozitiv în cadrul procesului. În caz contrar, în lipsa unor mijloace procedurale coerente, clare, suple și rapide care să garanteze ducerea la îndeplinire efectivă a titlului executoriu, partea ar fi în imposibilitate de a se bucura de câștigarea procesului, titlul executoriu conferind, astfel, creditorului doar un drept teoretic și iluzoriu.*

Cuvinte-cheie: *executare silită, instanță de judecată, incidente procesuale, executor judecătoresc*

Executarea silită reprezintă una din instituțiile fundamentale în procesul de înfăptuire a justiției și o componentă importantă a acesteia într-un stat de drept. Încrederea societății în actul de justiție depinde într-o măsură importantă și de eficacitatea mecanismelor de executare silită, fiind absolut necesar ca o hotărîre judecătorească obținută în urma unui demers judiciar, de multe ori, de durată și costisitor, să aibă o finalitate practică concretă, astfel încît justițiabilul să conștientizeze beneficiile rezultate din obținerea unui rezultat pozitiv în cadrul procesului. În caz contrar, în lipsa unor mijloace procedurale coerente, clare, suple și rapide care să garanteze ducerea

[1] Radu DUBOLARI, drd, Universitatea de Stat din Moldova, ORCID ID: 0000-0001-5564-1890, e-mail: radu.dubolari@gmail.com

la îndeplinire efectivă a documentului executoriu, partea ar fi în imposibilitate de a se bucura de cîștigarea procesului, iar documentul executoriu va conferi creditorului doar un drept teoretic și iluzoriu. Astfel, statului îi revine obligația pozitivă de a organiza un sistem de punere în aplicare a hotărîrilor judecătorești definitive și irevocabile.

Jurisprundența Curții Europene a Drepturilor Omului a afirmat în repetate rînduri ideea că executarea silită eficientă reprezintă o parte inerentă a dreptului persoanei la un proces echitabil. Privită din această perspectivă, executarea silită determină reușita întregului proces de judecare a cauzei și este un indicator infailibil al eficienței actului de justiție, determinat pentru încrederea publicului în sistemul de justiție [1, p.412].

La fel, CtEDO a consacrat executarea silită drept ultima fază a procesului civil, subsecvent, acesteia fiindu-i aplicate toate rigorile stabilite de art. 6 al Convenției Europene a Drepturilor Omului. Instanța Europeană a menționat că dreptul la un proces echitabil nu acoperă doar procedura pînă la pronunțarea hotărîrii, ci se extinde și asupra executării acesteia, iar statul are obligația de „a se plia" unei hotărîri judecătorești pronunțate contra sa, considerînd că executarea silită face parte integrantă din noțiunea de proces, în sensul art. 6 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului. Astfel, CtEDO a menționat în Hotărîrea Hornsby contra Greciei din 19.03.1997 *că ar fi iluzoriu dacă sistemul juridic intern al unui Stat Contractant ar permite ca o decizie judecătorească definitivă și obligatorie să rămînă inoperantă în detrimentul unei părți. (...) executarea unei sentințe sau hotărîri, a oricărei instanțe trebuie astfel să fie considerată parte integrantă a unui ,,proces" în sensul art. 6*.

Prin urmare executarea silită a hotărîrilor judecătorești se efectuează prin urmărirea bunurilor debitorului care constă în sechestrarea, în ridicarea și în vînzarea lor și constituie un mijloc procedural de executare silită, prin care pot fi valorificate bunurile debitorului pentru acoperirea creanței pecuniare a creditorului.

În scopul executării cu succes a unui document executoriu pot fi urmărite orice bunuri ce aparțin debitorului cu drept de proprietate privată (mobile, imobile, mijloace bănești, valori, mobiliare, drepturi patrimoniale ale debitorului), cu excepțiile stabilite prin lege.

Procesul de urmărire a bunurilor în cadrul procedurii de executare este unul complex și va include atît activități de sechestrare, ridicare, evaluare cît și vînzare a bunurilor. Aceste activități urmînd a fi realizate succesiv, debitorul fiind în drept să-și execute obligațiile stabilite prin documentul executoriu pînă la finisarea urmăririi bunurilor.

Art. 88, al. (1) Cod de Executare al RM prevede că *urmărirea bunurilor debitorului constă în sechestrarea, în ridicarea şi în vînzarea lor.* Al. (2) al aceluiași articol prevede că *poate fi urmărit orice bun corporal ori universalitate de bunuri ale debitorului, care se află în circuit civil, indiferent de faptul la cine se află în posesiune, precum şi orice drept patrimonial sau creanţă bănească, cu excepţia celor care nu sînt pasibile de urmărire silită.*

Urmărirea bunurilor debitorului implică 3 etape: sechestrarea, ridicarea și vînzarea bunurilor. Doar în prezența acestor activități va avea loc urmărirea silită a bunurilor- moment definitoriu pentru a putea face deosebire între asigurarea unei executări silite (etapă la care se aplică anumite interdicții, restricționîndu-se unele drepturi ale debitorului, fără a fi efectiv adusă atingere patrimoniului său) de executarea nemijlocită (care presupune implicarea directă în patrimoniu, prin sechestrarea bunurilor, lipsirea de dreptul de a se folosi de acestea (conform prevederilor art. 122 Cod de Executare al RM), ridicarea și vînzarea lor) [2, p. 215].

Astfel, sechestrarea bunurilor constă în restricționarea exercitării dreptului de proprietate al debitorului asupra bunurilor sale, restricționare care poate atinge toate atributele dreptului de proprietate (posesia, folosința și dispoziția) sau doar ultimele două. Sechestrarea este acea măsură asiguratorie aplicată de executorul judecătoresc, în temeiul legii și întru executarea prescripțiilor din titlu executoriu, care constă în întocmirea unui proces-verbal de sechestru în care se enumeră obiectele și documentele sechestrate, indicîndu-se numărul, măsura, greutatea lor, genul, elemnetele de individualizare, gradul de uzură și pe cît este posibil valoarea lor, prin sigilarea acestor bunuri, pentru ca ulterior, în caz de neonorare benevolă a creanței din partea debitorului să poată purcede la ridicarea și vînzarea silită a acestora obiecte.

În urma analizei art. 88 Cod de Executare al RM s-au mai constatat cîteva momente semnificative, care necesită a fi evidențiate, și anume:

- pot fi supuse urmăririi doar bunurile aflate în circuitul civil- astfel bunurile prohibite unei libere vînzări-cumpărări nu pot fi obiect de urmărire silită (de exemplu, substabțele stupefiante depistate la debitor);
- bunurile a căror circuit civil este limitat (cum ar fi armele de foc) pot fi urmărite dar cu respectarea condițiilor impuse de lege;
- legea exclude sau limitează, din rațiuni umanist-sociale, posibilitatea urmăririi anumitor bunuri, chiar dacă acestea sînt bunuri din circuitul civil (prevăzute la art. 89 Cod de Executare al RM) [2, p. 216].

Ridicarea obiectelor se va efectua numaidecît cu întocmirea actului sau procesului-verbal de ridicare a obiectelor în care vor fi enumerate și descrise obiectele.

Conform prevederilor art. 125, al. (5) Cod de Executare al RM *bunurile sechestrate se vînd, de regulă, la licitaţie sau prin organizaţii comerciale specializate, în bază de contract de comision.*

În prezent, data şi locul desfăşurării licitaţiei de vînzare a bunurilor sechestrate se fixează de către executorul judecătoresc, ţinîndu-se cont de necesitatea asigurării integrităţii bunurilor şi de cheltuielile legate de păstrarea lor.

Licitaţia este desfăşurată de executorul judecătoresc în a cărui procedură se află documentul executoriu și se organizează la sediul biroului acestuia sau într-un alt loc stabilit.

Anunţul despre desfăşurarea licitaţiei se publică într-un ziar de nivel raional ori naţional sau în Monitorul Oficial al Republicii Moldova şi se afişează la sediul biro-

ului executorului judecătoresc. La solicitarea creditorului, pot fi aplicate suplimentar şi alte modalităţi de anunţare a licitaţiei.

Anunţul despre desfăşurarea licitaţiei va cuprinde:

a) data, ora şi locul desfăşurării licitaţiei;

b) specificarea bunurilor, principalele lor caracteristici tehnico-economice, locul aflării;

c) informaţii despre proprietarul bunurilor;

d) informaţii despre terenul pe care sînt amplasate bunurile imobile şi condiţiile de utilizare a terenului de către proprietar;

e) preţul iniţial de vînzare a bunurilor;

f) specificarea formei de plată;

g) modul în care se ia cunoştinţă în prealabil de bunurile scoase la licitaţie;

h) termenul-limită de depunere a cererii şi a acontului de 5% din preţul iniţial al bunurilor scoase la licitaţie și contul bancar la care urmează să fie vărsat;

i) termenul-limită de înregistrare a prezenţei şi de primire a biletului de participare la licitaţie;

j) cuantumul taxei de participare;

k) datele de contact ale executorului judecătoresc.

Licitaţia va avea loc la cel puţin 15 zile de la data anunţării organizării ei.

La licitaţie se admit persoanele care au depus la timp cerere de participare şi au prezentat documentele necesare.

Doritorii de a participa la licitaţie prezintă următoarele documente:

a) cerere de participare la licitaţie, în care indică preţul propus pentru bunul scos la licitaţie;

b) copie de pe documentul de plată care confirmă depunerea acontului în mărimea stabilită la art.129 din prezentul cod şi a taxei de participare pe contul bancar indicat în anunţul despre organizarea licitaţiei;

c) procură, după caz, pentru dreptul de a participa la licitaţie.

Primirea cererilor şi a documentelor se încheie cu o zi înainte de data licitaţiei.

Executorul judecătoresc înregistrează persoana care a depus cerere în calitate de participant la licitaţie. În cazul în care persoana nu a respectat cerinţele referitoare la întocmirea şi la prezentarea documentelor sau nu are dreptul de a participa la licitaţie, executorul judecătoresc refuză să o înregistreze.

Sub sancţiunea nulităţii absolute, nu pot participa la licitaţie deputaţii, judecătorii, avocaţii, notarii, procurorii, executorii judecătoreşti, poliţiştii, ofiţerii de urmărire penală.

În ziua licitaţiei, la înmînarea biletelor de participare, executorul judecătoresc înregistrează participanţii prezenţi. Înregistrarea se încheie cu 10 minute înainte de începutul procedurii de licitare. Participanţii care au întîrziat la înregistrare nu sînt admişi la licitaţie.

Executorul judecătoresc oferă bunul (lotul) la preţul iniţial. Persoana care acceptă preţul ridică biletul de participare.

Executorul judecătoresc oferă bunul spre vînzare de cel puţin 3 ori la rînd, la intervale de timp care să permită opţiuni şi suprasolicitări. După ce unul dintre participanţi ridică biletul, ceilalţi pot pretinde la bun (lot), propunînd un preţ mai mare cu unul sau cu mai mulţi paşi de ridicare. Dacă nimeni nu oferă un preţ mai mare decît cel acceptat, strigat de 3 ori, executorul judecătoresc fixează, prin lovitură de ciocan, vînzarea bunului.

Petrecerea licitației este consemnată prin proces-verbal, compus din 2 părți pe care executorul judecătoresc îl expediază în instanța de judecată pentru examinarea și confirmare.

Astfel, un element novatariu pentru statul Republica Moldova ar fi licitația electronică, care nu este reglementată în legislația națională, însă este aplicată în sistemele de executare a altor state, cum ar fi Ucraina și Lituania și care se prezintă ca un mecanism eficient pentru realizarea bunurilor sechestrate prin intermediul internetului. Introducerea mecanismului dat în legislația națională, în epoca tehnologiilor avansate, va acorda posibilitatea realizării mai mari și eficiente a bunurilor sechestrate de către executorii judecătorești în cadrul procedurilor de executare silită a documentelor executorii și va asigura transparența realizării acestora.

Mai mult ca atît tehnologiile informaționale și de comunicare capătă un rol din ce în ce mai important în dezvoltarea durabilă a unei societăți, inclusiv contribuie la starea justiției într-un stat. Astfel, asigurarea accesului liber la justiție, termenul mediu de soluționare a unui litigiu, mijloacele aplicate în procesul de efectuare a justiției, transparența în luarea hotărîrilor sînt direct proporționale cu nivelul de aplicare și implementare a tehnologiilor informaționale și de comunicare în domeniul justiției.

Menționăm că cadrul legal care reglementează procedura de executare silită urmează a fi ajustat în corespundere cu cerințele Recomandării Rec(2003)17 a Comitetului de Miniştri a Consiliului Europei către statele membre cu privire la executare, care prevede în pct. 6 că trebuie să existe posibilitate să se strîngă repede și eficient informații despre bunurile debitorului, prin accesul la informații relevante, conținute în registre și alte surse. [3]

Recomandarea *Rec(2003)17* mai prevede că bunurile debitorului trebuie vîndute fără întârziere, urmărind, în același timp, obținerea celei mai mari valori de piață și evitarea oricărei deprecieri costisitoare și inutile.

De asemenea, în recomandare se accentuează că statele trebuie să fie conştiente de riscul că, fără un sistem eficient de executare, pot să apară alte forme de „justiţie privată" şi să aibă consecinţe negative asupra încrederii publice în sistemul judiciar şi asupra credibilităţii acestuia.

Astfel, introducerea licitației electronice în sistemul de executare silită din Republica Moldova ar veni cu mai multe avantaje, cum ar fi:

- Posibilitatea creditorului urmăritor de a beneficia de rezultatele executării silite într-un timp mai scurt;
- Posibilitatea debitorului de a avea acces deschis și transparent la procedura de urmărire a bunurilor ce-i aparțin cu drept de proprietate, inclusiv la vînzarea acestora;

- Posibilitatea de a urmări procedura de evaluare a bunurilor, scopul căreia ar constitui stabilirea unor prețuri care ar fi în interesul major al creditorului;

- Posibilitatea executorilor judecătorești de a reduce complexitatea urmăririi bunurilor debitorilor;

- Posibilitatea monitorizării procesului de realizarea a bunurilor atît de către participanții procedurii de executare, cît și de alte persoane interesate, inclusiv a organelor de control (Uniunea Națională a Executorilor Judecătorești, Ministerul Justiției);

- Va crea o bază de date unică a licitațiilor petrecute de către executorii judecătorești în cadrul procedurilor de executare și a bunurilor realizate;

- Posibilitatea realizării unor categorii de bunuri (altele decît imobile sau mijloace de transport), care creează dificultăți în cadrul urmăririi acestora.

În primul rând, trebuie dezvoltat și aprobat la executorii judecătorești a unui concept de transfer a licitațiilor către spațiul electronic, care trebuie să acopere atât instrumente funcționale, cât și instrumente tehnice.

Licitația va fi organizată pe un portal electronic prin intermediul căruia participanților la licitație i se vor furniza toate instrumentele pentru serviciul- participare la licitație.

Un astfel de sistem electronic (procesul de realizare a bunurilor debitorului) va fi mai ușor de monitorizat, controlat și analizat.

Este de competența autorităților responsabile să decidă în ce măsură și între ce termene s-ar desfășura procesul de organizare în format electronic a licitațiilor executorului judecătoresc. Țările Uniunii Europene utilizează diferite modalități de tranziție de la licitațiile publice organizate fizic la cele electronice. Aceste două direcții esențiale pot fi identificate după cum urmează:

- *Adoptare lentă.* Tranziția treptată către un sistem de licitații complet electronic, adică, cu crearea unei alternative la executorii judecătorești, pentru o perioadă determinată de timp, pentru a organiza licitațiile pentru bunurile debitorului atât în birourile executorului judecătoresc, cât și prin intermediul unei platforme electronice de licitații (poate fi menționată experiența din Estonia).

- *Tranziție cu începere de tip sprint.* Un sistem electronic de licitații devine complet operațional de la o anumită dată și este creată o platformă publică de licitații electronice, în care găzduirea și stabilirea prețurilor tuturor licitațiilor bunurilor publicate ale debitorilor sunt obligatorii. Bunurile debitorilor vor fi vândute doar prin intermediul platformei electronice de licitații. Nu există altă modalitate prin care persoanele interesate (cumpărătorii) să participe și să dobândească bunurile debitorilor în cadrul licitațiilor organizate de un executor judecătoresc (în acest sens, poate fi menționată experiența din Lituania, Letonia și Polonia).

Fiecare dintre aceste abordări are avantajele și dezavantajele sale, dar a doua opțiune prevalează, atunci când este trasată o linie de pornire și procesul de licitare a activelor debitorului de către executorii judecătorești devine complet electro-

nic într-un stat întreg. Acest mod clar de organizare a licitațiilor permite analizarea deficiențelor sistemului, colectarea și analizarea datelor mai actualizate și asigurarea transparenței maxime a procesului prin creșterea prețului bunurilor de vânzare.

Un exemplu relevant în acest context este proiectul M-Tender (https://mtender.gov.md/en). Întrucât Ministerul Finanțelor al Republicii Moldova conduce o tranziție către achizițiile publice digitale, pentru a asigura cheltuielile mai transparente și mai eficiente ale bugetului de stat, noua platformă digitală (denumită serviciu guvernamental) va sprijini achizițiile publice de la planificarea achiziției la plata contractelor publice. Se presupune că aceasta va reduce timpul de licitație pentru organismele publice și timpul de așteptare pentru plată, pentru furnizori și contractanți. Acest proiect este susținut de Banca Europeană pentru Reconstrucție și Dezvoltare (BERD) și pare să aducă deja rezultate. Având în vedere proximitatea conceptuală a licitațiilor publice cu licitații din punct de vedere juridic, economic și social și asemănările în ceea ce privește implementarea tehnică a acestora, este recomandabil să se ia în considerare adaptarea/integrarea platformei de licitație electronică pentru diverși actori, inclusiv executori judecătorești, în proiectul M-Tender.

Utilizarea IT devine din ce în ce mai răspândită în întreaga lume, astfel încât fluxurile de informații au dus și la necesitatea mutării serviciilor de executare în spațiul electronic. Unul dintre obiectivele principale este creșterea transparenței activităților executorilor judecătorești. În ceea ce privește serviciile, licitația electronică oferă servicii 24 de ore pe zi, șapte zile pe săptămână fără necesitatea vizitării biroului executorului judecătoresc.

Procedurile din spațiul electronic garantează publicitatea maximă, accesibilitatea și eficiența licitațiilor. Acestea nu permit mai multe oportunități pentru ca participanții să reducă artificial prețul bunului de vânzare.

Trebuie să reținem faptul că oportunitatea de înregistrare și participare la licitațiile care au început deja trebuie privită ca un avantaj. În plus, pentru a obține prețul maxim pentru bunurile debitorului din vânzarea forțată, se recomandă să nu se creeze niciun fel de obstacole în ceea ce privește participarea aceleiași persoane la mai multe licitații selectate în același timp. Durata optimă a licitației ar crea condiții favorabile pentru atragerea mai multor participanți.

Referințe bibliografice:

1. *Manual de Drept Procesual Civil. Partea specială*. Coord. Elena Belei. Chișinău, 2016, Tipograf. „Lexon-Prim”.
2. Belei E., Budăi N., Pruteanu V., Stratulat Gh. *Comentariul Codului de Executare al Republicii Moldova. Cartea I. Executarea hotărîrilor cu caracter civil*. Chișinău, 2021, ÎS FEP „Tipografia Centrală”.
3. Recomandarea Rec(2003)17 a Comitetului Miniștrilor către Statele membre privind executarea hotărârilor judecătorești.

REPERE CONCEPTUALE ÎN JURISPRUDENȚA CURȚII CONSTITUȚIONALE A ROMÂNIEI PRIVIND SOLUȚIONAREA CONFLICTELOR ÎNTRE RAMURILE PUTERII ÎN STAT

CONCEPTUAL BENCHMARKS IN THE JURISPRUDENCE OF THE CONSTITUTIONAL COURT OF ROMANIA REGARDING THE RESOLUTION OF CONFLICTS BETWEEN THE BRANCHES OF POWER IN THE STAT

CZU: 342.565.2:342.3(498) **DOI:** https://doi.org/10.59295/ssdoed2024.57

Radu MOLDOVANU[1]

REZUMAT. *Acest articol își propune să ofere o analiză a problemelor conceptuale legate de competența Curții Constituționale a României în soluționarea conflictelor instituționale dintre autoritățile politice.*

Astfel, obiectivul principal este de a analiza abordarea Curții Constituționale a României privind asigurarea principiului separației puterilor.

Cuvinte-cheie : *Curtea Constituțională a României, separarea puterilor în stat, conflicte instituționale între autorități.*

ABSTRACT. *This article aims to provide an analysis of the conceptual issues related to the Constitutional Court of Romania jurisdiction in solving institutional conflicts between the political authorities.*

Thus, the main objective is to analyze the Constitutional Court of Romania approach regarding the insurance of the separation of powers principle.

Keywords*: Constitutional Court of Romania, separation of powers in the State, institutional conflicts between the authorities.*

Considerații generale legate de aplicarea principiului separației puterii în stat

Prima încercare de a conceptualiza ideea de separare a puterilor în stat a fost formulată de către filozoful englez John Lock (1632-1704) în ”*Tratatul despre cârmuirea civilă”*, care delimitează puterea de stat în 3 entități: ”puterea legislativă”, ”puterea executivă” și ”puterea federativă”, cunoscută în doctrină și ca „putere diplomatică„ care are funcția de a garanta securitatea între state. Conform teoriei sale, ultimele 2 puteri trebuie să fie subordonate celei legislative. În același context, trebuie de amintit că Locke este și autorul mai multor principii, care au fost dezvoltate și aplicate ulterior în statele democratice: principiul de guvernare reprezentativă, nece-

[1] Radu MOLDOVANU, doctorand, Școala Doctorală Științe Juridice, Universitatea de Stat din Moldova, ORCID ID: 0000-0002-1843-1672, E-mail: radumoldovanu84@yahoo.com

sitatea limitării stricte a puterii statului; respectarea legii ca o garanție fundamentală a protejării drepturilor omului, etc. [1]

Contribuția fundamentală în conceptualizarea principiului de separare a puterii în stat, îi aparține lui Charles-Louis de Secondat, baron de la Brede et de Montesquieu (1689-1755), în lucrarea sa fundamentală ”Despre spiritul legilor” (1748). Această concepție pornește de la formularea tendinței naturale a guvernanților de a comite abuzuri, iar pentru a împiedica concentrarea excesivă a puterii este nevoie de a diviza puterea politică în mai multe puteri de diferit tip și echilibrate capabile să reziste presiunii fiecăreia dintre acestea. Astfel, au fost formulate 3 tipuri de puteri: legislativă, executivă și judecătorească. Montesquieu pune accent pe echilibrul dintre puteri, care sunt determinate să colaboreze, cu excepția puterii judecătorești care trebuie să resspecte o independență pentru a asigura justa aplicare a legii. În opinia istoricilor, autorul s-a inspirat de modelul monarhiei engleze.[2]

Conceptul separării puterilor se întâlneşte şi în lucrarea lui Jean-Jacques Rousseau intitulată ”Contractul social”. Astfel, puterea legislativă se corelează cu conceptul de suveranitate, care este un drept al poporului. Ea nu putea fi exercitată decât pe cale directă, prin votul întregii naţiuni şi nu putea să aibă caracter general şi impersonal. Puterea executivă sau Guvernul nu putea să consiste decât în acte particulare şi se distingea în mod necesar de dreptul legiuitorului.

Acest principiu fundamental a avut o evoluție constituțională solidă, fiind recunoscut ca un principiul fundamental în sistemele constituționale democratice actuale.

În sistemele constituționale contemporane, pe lângă principiul de separație a puterilor în stat, tot mai mult este utilizat și aplicat principiul echilibrului instituţional “checks and balances”. Acest concept a fost definit chiar și de către Curtea Constituțională a Republicii Moldova prin Hotărârea CC nr.23 din 9 noiembrie 2011 privind interpretarea articolului 116, alin. (4) din Constituţie. Astfel, au fost oferite reperele conceptuale ale acestui principiu.[3]

În opinia Curții Constituționale din Republica Moldova (în continuare ”CCM”) ”Principiul echilibrului instituţional, cunoscut astăzi sub denumirea “checks and balances” (în traducere aproximativă din limba engleză însemnând “sistemul de frâne şi contrabalanţe”), stă la baza democraţiei şi presupune echilibrul puterilor şi controlul lor reciproc, astfel încât puterile statale să aibă aproximativ aceeaşi pondere, adică să fie echilibrate, pentru a se putea limita reciproc, evitând astfel ca puterea statală să fie folosită în mod abuziv”. În viziunea Curții, principiul echilibrului instituțional ar trebui să împiedice ”omnipotenţa legislativului, pe cea a executivului sau a judiciarului”. Principala concluzie a Curții constă în ”împiedicarea hegemoniei unei puteri constituţionale în detrimentul altora şi evitarea încălcării ordinii constituţionale stabilite prin voinţa neviciată a poporului”.

Pornind de la premiza că orice sistem politic are nevoie de stabilitate, majoritatea absolută a statelor democratice au identificat mecanisme constituționale adecvate

pentru soluționarea conflictelor de natură constituțională prin consolidarea principiului echilibrului instituțional între ramurile puterii în stat.

Astfel, pe pacursul evoluției constituționale au fost identificate mecanisme eficiente și suple de soluţionare şi deblocare a crizelor (blocajelor) instituţionale. În majoritatea absolută a sistemelor constituționale, instituția responsabilă care garantează supremația Constituției și asigură realizarea principiului separării puterii de stat este autoritatea de jurisdicție constituțională.

Un alt principiu fundamental, care derivă din principiile separației puterii în stat, a echilibrului instituțional, întâlnit în practica constituțională a statelor europene, este cel al loialității constituţionale (comportament loial al instituțiilor statului în procesul de cooperare). Elementele de bază ale acestui principiu se referă la colaborarea și respectul reciproc între organele statului. Conform doctrinei europene, sunt consacrate în textele de lege, dar și actele de jurisdicție constituțională, comportamente şi practici constituţionale, care să faciliteze conformitatea cu regulile formale de către toate organele constituţionale şi respectul reciproc între acestea.

În Republica Federală Germania, spre exemplu, în contextul aplicării principiului de separare a puterii în stat, este relevantă jurisprudenţa Curții Constituţională Federală a Germaniei începând cu anul 2009, unde principiul loialității constituționale a fost dezvoltat. [4] În cadrul acestei decizii, a fost invocat principiul constituţional al loialităţii federale, care presupune o conduită favorabilă în raport cu Federaţia, și care obligă atât Federaţia cât şi landurile să-şi acorde respect reciproc în cadrul acţiunilor lor. Jurisprudența constituțională a Germaniei reprezintă un interes și pentru Republica Moldova, unde principiul loialității constituționale nu este pe deplin aplicat în exercitarea puterii de stat.

Un interes deosebit pentru dreptul constituțional din Republica Moldova reprezintă jurisprudența Curții Constituționale a României în materie de asigurare a principiului de separare a puterilor în stat.

Elemente conceptuale în jurisprudența Curții Constituționale a României în contextul soluționării conflictelor juridice de natură constituțională între ramurile puterii în stat

Jurisprudența Curții Constituționale a României (în continuare ”CCR”) oferă o serie de clarificări conceptuale (definiții, explicații, interpretări) care pot reprezenta interes și pentru jurisprudența Curții Constituționale a Republicii Moldova privind soluționarea conflictelor juridice de natură constituțională între ramurile puterii în stat.

Un element important constă în însăși definirea ”*conflictului juridic de natură constiţuţională*”, care a fost formulat prin mai multe decizii ale CCR. Astfel, potrivit jurisprudenței CCR reflectate în Decizia nr.53 din 28 ianuarie 2005, acest tip de conflict presupune acte sau acţiuni concrete prin care o autoritate ori mai multe îşi

arogă puteri, atribuţii sau competenţe care, potrivit Constituţiei, aparţin altor autorităţi publice ori omisiunea unor autorităţi publice, constând în declinarea competenţei ori în refuzul de a îndeplini anumite acte care intră în obligaţiile lor. [5] Totodată, acest tip de conflict există între două sau mai multe autorităţi şi se referă la conţinutul ori amploarea atribuţiilor acestora, decurgând din Constituţie, ceea ce înseamnă că acestea sunt conflicte de competenţă, pozitive sau negative, şi care pot crea blocaje instituţionale.

Un alt aspect principial al acestui tip de conflict, potrivit jurisprudenței CCR din Decizia Curţii Constituţionale nr.901 din 17 iunie 2009 [6] se referă la faptul că acestea nu se limitează doar la conflictele de competenţă, pozitive sau negative, care ar putea crea blocaje instituţionale, ci vizează orice situaţii juridice conflictuale a căror apariție rezidă în mod direct în textul Constituţiei. Astfel, aceste conflicte au o natură constituțională, întrucât întreaga situație litigioasă este legată de prevederile constituționale ce țin de rolul instituțiilor precum și raporturile juridice dintre acestea. O asemenea delimitare conceptuală clară ar putea fi dezvoltată și în jurisprudența Republicii Moldova.

În ceea ce privește rolul jurisdicției constituționale, jurisprudența românească stabilește nivelul de angajare a CCR.

Așadar, implicarea CCR este necesară, în măsura în care există mecanisme prin care autoritățile publice să se autoregleze prin acțiunea lor directă și nemijlocită. Într-un asemenea caz, rolul CCR este unul subsidiar. Pe de altă parte, în lipsa acestor mecanisme, rolul Curții Constituționale devine unul principal și primordial pentru înlăturarea blocajului constituțional.

Un aspect concret se referă la rolul unor declarații publice, cu caracter politic, pentru a proba fie existența, fie inexistența conflictului juridic de natură constițuțională. În baza jurisprudenței CCR prin Decizia nr.53 din 28 ianuarie 2005, opiniile, judecăţile de valoare sau afirmaţiile titularului funcției de demnitate publică, de exemplu Preşedintele României, nu constituie prin ele însele conflicte juridice între autorităţi publice. De asemenea, orice opinii exprimate chiar și critice nu declanșează blocaje instituţionale, dacă nu sunt urmate de acţiuni sau inacţiuni de natură să împiedice îndeplinirea atribuţiilor constituţionale ale acelor autorităţi publice.

În ceea ce privește soluționarea conflictelor dintre Președinte și Parlament în ceea ce privește desemnarea candidatului pentru funcția de Prim-ministru, jurisprudența CCR a formulat câteva referințe particulare. Astfel, luând ca bază interpretările CCR prin Decizia nr. 875 din 19 decembrie 2018 [7], competența partajată între Președintele României și Parlament, precum și faptul că numirea Guvernului este condiționată de votul de încredere al Parlamentului, rezultă că etapa inițierii procedurii de învestitură a Guvernului, respectiv exercitarea competenței Președintelui în privința desemnării candidatului la funcția de prim-ministru, vizează, ca finalitate, obținerea acestui vot de încredere. Anume în acest fel pot fi interpretate dispozițiile constituționale, și anume în sensul realizării scopului pentru care au fost reglemen-

tate. În acest sens, CCR accentuează faptul că un candidat desemnat de Președinte la funcția de prim-ministru nu reprezintă alegerea exclusivă a Președintelui, ci este rezultatul unor consultări și/sau negocieri dintre acesta și partidul politic care are majoritatea absolută în Parlament sau a celor parlamentare, dacă nu există o atare majoritate. În aceeași logică, în spiritul Deciziei CCR nr.80 din 16 februarie 2014, [8] președintele nu poate ignora rezultatul alegerilor parlamentare, și nici finalitatea procedurii, care stabilește desemnarea unui candidat care să poată asigura coagularea unei majorități parlamentare în vederea obținerii votului de încredere.

Totodată, CCR menționează că Președintele României, nu poate avea rol de decident în această procedură, ci de arbitru și mediator între forțele politice. În această logică, președintele are doar competența de a desemna drept candidat pe reprezentantul propus de alianța politică sau partidul politic care deține majoritatea absolută a mandatelor parlamentare sau, în cazul în care nu există o asemenea majoritate, pe reprezentantul propus de alianța politică sau partidul politic care poate asigura susținerea parlamentară necesară obținerii votului de încredere al Parlamentului. Din această perspectivă, Curtea nu admite desemnarea de către Președinte a unui candidat la funcția de prim-ministru care să nu fie asumată de responsabilitatea formării unui nou Guvern, și care să nu acționeze în sensul obținerii votului de încredere al Parlamentului.

Un alt aspect al raporturilor dintre Președinte și Parlament ține de procesul de consultare a partidelor din Parlament privind desemnarea candidatului la funcția de prim-ministru, care nu este nu este un act formal, ci trebuie să fie realizat în mod sincer și responsabil, astfel încât față de persoana desemnată de Președinte în urma consultării să se formeze convingerea că va reuși să obțină susținerea majorității parlamentarilor, așadar, votul de încredere pentru noul Guvern. Conform jurisprudenței CCR, desemnarea candidatului la funcția de prim-ministru trebuie să aibă la bază convingerea Președintelui României că persoana desemnată va putea să coaguleze o majoritate parlamentară în vedere învestiturii Guvernului. Aceste prevederi dezaprobă practicile de a încerca declanșarea alegerilor parlamentare anticipate prin mecanismul de desemnare a candidaturii primului ministru.

Revenind la principiul loialității constituționale, CCR prin Decizia nr.356 din 5 aprilie 2007 [9] a statuat expres că raporturile dintre autorităţii trebuie să funcţioneze în cadrul constituţional al loialităţii şi al colaborării, pentru realizarea atribuţiilor constituţionale distinct reglementate pentru fiecare dintre autorităţi. De asemenea, este menționată ”ordinea normativă constituțională” care guvernează relațiile dintre părți în scopul asigurării echilibrului între puterile statului. În acest sens, CCR definește loialitatea constituțională ca fiind o valoare-principiu constituțională, în vreme ce colaborarea loială între autoritățile/instituțiile statului are un rol definitoriu în implementarea Constituției.

În ceea ce privește finalitatea acestui principiu, CCR formulează două componente. Prima se referă la finalitatea primordială legată de buna funcţionare a autori-

tăţilor statului, buna administrare a intereselor publice şi respectul faţă de drepturile şi libertăţile fundamentale ale cetăţenilor, iar a doua ține de evitarea conflictelor interinstituţionale şi înlăturarea blocajelor în exerciţiul prerogativelor lor.

Concluzii privind jurisprudența Curții Constituționale a României în contextul soluționării conflictelor juridice de natură constituțională între ramurile puterii în stat

În rezultatul analizei jurisprudenței Curții Constituționale a României, au fost identificate unele repere de natură conceptuală privind soluționarea conflictelor juridice de natură constituțională între ramurile puterii în stat:

1. Prin jurisprudența CCR s-a reușit formularea unor concepte menite să aducă claritate în funcționarea mecanismului de separare a puterilor în stat și al cooperării instituțiilor, cum ar fi: criterii de stabilire a existenței sau inexistenței ”*conflictului juridic de natură constiţuțională*” și formele de manifestare a acestuia, ”*principiul loialității constituționale*” și finalitățile acestuia; rolul și misiunea Curții Constituționale în contextul soluționării conflictelor juridice de natură constituțională, etc.

2. Curtea Constituțională a României a transpus în jurisprudența proprie cu mai multe ocazii prevederile constituționale conform cărora Președintele României exercită funcţia de mediere între puterile statului. În acest sens, s-a accentuat faptul că alegerea candidaturii primului ministru nu reprezintă alegerea exclusivă a președintelui, acesta doar desemând candidatul propus de majoritatea din Parlament. De asemenea, prin jurisrudența CCR i s-a limitat posibilitatea președintelui chiar și desemnarea unui Prim ministru, care a fost demis anterior prin moțiune de cenzură în baza Deciziei CCR nr.85 din 24 februarie 2020 asupra cererilor de soluționare a conflictelor juridice de natură constituțională dintre Președintele României și Parlamentul României. [10] Cu toate acestea, chiar dacă jurisprudența CCR a diminuat rolul Președintelui în contextul procesului de desemnare a Primului ministru, realitatea politică a demonstrat că rolul Președintelui a rămas definitoriu. În pofida unui rol de autoritate mediatoare și care ia act de voința politică a Parlamentului, Președintele României, de facto, a obținut pe parcursul istoriei politice a României în cadrul sistemului constituțional instituționalizat începând cu anul 1991 un rol decisiv în desemnarea Primului ministru și în exercitarea puterii politice. Atfel, Președintele României continuă să joace un rol primordial în configurația instituțională a României. Aceste realități demonstrează o discrepanță dintre norme și practici;

3. Jurisprudența CCR a arătat lipsa unor mecanisme suple de a debloca crizele constituționale, inclusiv dizolvarea Parlamentului prin intermediul declanșării alegerilor anticipate, precum și a instrumentelor de ”actualizare a legitimității”, etc. Jurisprudența CCR practic exclude posibilități de a obține alegeri anticipate și resetarea vieții politice;

4. Deși există multe similitudini dintre jurisprudența CCR și a Curții Constituționale a Republicii Moldova în procesul de soluționare a conflictelor juridice de natură constituțională între ramurile puterii în stat, în special prin consolidarea rolului Parlamentului, în cadrul jurisprudenței CCM începând cu anul 2021 au fost puse bazele unor elemente noi în materie de asigurare a principiului separării puterilor în stat, care vizează creșterea rolului șefului statului în relația cu Parlamentul. Astfel, Avizul nr. 1 din 15.04.2021 al CCM pentru constatarea circumstanțelor care justifică dizolvarea Parlamentului după consumarea celor două tentative nereușite de numire a Guvernului [11] este una din puținele decizii ale Curții care dă câștig de cauză instituției prezidențiale în cadrul conflictului cu majoritatea parlamentară. Un alt moment important este utilizarea conceptului de ”sancțiune constituțională” aplicabilă Parlamentului cauzată de incapacitatea acestuia de a forma Guvernul și respectiv de a nu-și putea exercita funcțiile. Ca un element de noutate este constatarea că dizolvarea Parlamentului și desfășurarea alegerilor anticipate, reprezintă o soluție oferită alegătorilor să rezolve pe cale constituțională conflictul dintre autorități. Până în prezent, opțiunea dizolvării Parlamentului și organizării alegerilor parlamentare anticipate, era privită de Curte ca un factor de instabilitate politică.

Referințe bibliografice:

1. Nay O. *Istoria ideilor politice*. Iași: Editura Polirom, 2008
2. Rosu A. (traducere). *Despre spiritul legilor în 3 volume*. Editura Științifică, București, 1964-1970
3. Hotărârea Curții Constituționale nr.23 din 09.11.2011. [Accesat 20.02.2022]. Disponibil: https://www.constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotariri&docid=17&l=ro
4. Tribune of Comparative and International Law. [Accesat 20.02.2022]. Disponibil: http://www.tribunajuridica.eu/arhiva/An3v1/art8.pdf
5. Decizie nr.53 in 28 ianuarie 2005. [Accesat 20.02.2022]. Disponibil: https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/59331
6. Decizie nr.901 din 17 iunie 2009. https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/109751
7. Decizie nr.875 din 19 decembrie 2018. [Accesat 20.02.2022]. Disponibil: https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/209344
8. Decizie nr.80 din 16 februarie 2014. [Accesat 20.02.2022]. Disponibil: https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/157153
9. Decizie nr.356 din 5 aprilie 2007. [Accesat 20.02.2022]. Disponibil: https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/81978
10. Decizie nr.85 din 24 februarie 2020. [Accesat 20.02.2022]. Disponibil: http://www.ccr.ro/wp-content/uploads/2020/06/Decizie_85_2020.pdf
11. Avizul nr.1 din 15.04.2021. [Accesat 20.02.2022]. Disponibil: https://www.constcourt.md/ccdocview.php?tip=avize&docid=74&l=ro

LIBERTATEA CONȘTIINȚEI, RELIGIEI ȘI GÂNDIRII LA LOCUL DE MUNCĂ

FREEDOM OF CONSCIENCE, RELIGION AND THOUGHT AT THE WORKPLACE

CZU: 342.731:331.105.24 **DOI:** https://doi.org/10.59295/ssdoed2024.58

Maria PÎSLARUC[1]

REZUMAT. *Diversitatea concepțiilor pe care indivizii le au în raport cu anumite aspecte ale vieții, impune necesitatea asigurării unui echilibru între interese, care uneori pot fi diametral opuse. Locul de muncă unește într-un spațiu comun, fie fizic, fie virtual, salariați cu diferite idei, concepții, religii, care trebuie să coexiste și să genereze un rezultat. Modul de gândire, credința, tradițiile, convingerile, etc. exprimate de către salariat la locul de muncă, indiscutabil determină anumite efecte în raport cu alți subiecți a raportului juridic de muncă, fiind necesară conturarea unor reguli sau evidențierea anumitor limite, pentru a asigura respectarea drepturilor și libertăților fundamentale a tuturor persoanelor.*

Cuvinte-cheie: *salariat, angajator, libertate, religie, gândire, discriminare, echilibru, loialitate, loc de muncă.*

ABSTRACT. *The diversity of conceptions that people have concerning certain aspects of life, imposes the need to ensure a balance between interests, which can sometimes be opposed. The workplace unites in a common space, whether physical or virtual, employees with different ideas, conceptions, and religions, which must coexist and generate a result. The way of thinking, faith, traditions, beliefs, etc. expressed by the employee at work, indisputably determines certain effects on other subjects of the legal employment relationship, it is necessary to outline some rules or highlight certain limits, to ensure respect for the fundamental rights and freedoms of all people.*

Keywords: *employee, employer, freedom, religion, thinking, discrimination, balance, loyalty, job.*

Pornim de la articolul 31 din Constituția Republicii Moldova, care prevede că libertatea conştiinţei este garantată. Ea trebuie să se manifeste în spirit de toleranţă şi de respect reciproc. Chiar dacă prima propoziţie este extrem de concisă, articolul reglementează libertatea conștiinței și a religiei pentru toate persoanele care se află sub jurisdicţia Republicii Moldova, fără discriminare, la nivel individual și colectiv.

Revendicarea libertăţii religiei este, fără îndoială, unul dintre cele mai importante elemente care au dus la depășirea concepţiilor medievale asupra lumii și dezvoltarea percepţiilor moderne asupra drepturilor fundamentale ale omului. [1, p.138]

Prin libertatea de gândire înțelegem dreptul de a-și forma anumite idei, viziuni și cunoștințe și de a le schimba, în mod liber și independent, iar libertatea de

[1] Maria PÎSLARUC, Universitatea de Stat din Moldova, ORCID ID: 0000-0003-1191-1232, masha.pyslaruc@gmail.com

conștiință presupune o parte componentă a libertății de gândire și constă în libertatea de a alege liber ideile morale bazate pe moralitate, ideologie și drept.

Libertatea conștiinței presupune posibilitatea recunoscută persoanei de a lua în mod independent decizii cu privire la respectarea oricăror principii morale și personale. Astfel, libertatea de conștiință permite fiecărei persoane să aleagă tipul adecvat de comportament social și atitudine față de lumea din jur. [2]

Conform poziției Comitetului Organizației Națiunilor Unite pentru drepturile omului, libertatea de conștiință nu presupune dreptul de a se eschiva de la executarea obligațiilor impuse de lege.

Libertatea de religie/convingeri este o parte componentă a libertății de gândire, și constă în libertatea de alege sau de a schimba religia/convingeri, fără presiuni și/sau condamnări din partea statului și a societății, în timp ce conceptul de religie înglobează atitudinea unei persoane față de ceea ce consideră sacru, sfânt, spiritual sau divin (creștinism, islam, budism, etc.). Convingerile includ în sine idei, valori și principii, în care omul are o încredere fermă și puternică (ateism, pacifism, vegetarianism, etc).

Codul Muncii al Republicii Moldova la art. 5 reglementând principiile juridice aplicabile raporturilor juridice de muncă, reglementează egalitatea în drepturi şi în posibilităţi a salariaţilor. Principiul enunțat prinde contur în coraport cu prevederile art.8 din Codul Muncii al Republicii Moldova, potrivit căruia În cadrul raporturilor de muncă acţionează principiul egalităţii în drepturi a tuturor salariaţilor. Orice discriminare, directă sau indirectă, a salariatului pe criterii de sex, vârstă, rasă, culoare a pielii, etnie, religie, opţiune politică, origine socială, domiciliu, dizabilitate, infectare cu HIV/SIDA, apartenenţă sau activitate sindicală, precum şi pe alte criterii nelegate de calităţile sale profesionale, este interzisă. Conform aceluiași articol, nu va constitui discriminare setarea unor diferenţieri, excepţii, preferinţe sau drepturi ale salariaţilor, care sînt determinate de cerinţele specifice unei munci, stabilite de legislaţia în vigoare, sau de grija deosebită a statului faţă de persoanele care necesită o protecţie socială şi juridică sporită.

Obligațiile salariatului prevăzute la art.9 alin. (2), lit.d[1]) și d[2]) de a manifesta un comportament nediscriminatoriu în raport cu ceilalţi salariaţi şi cu angajatorul și să respecte dreptul la demnitate în muncă al celorlalţi salariaţi, se completează cu obligațiile angajatorului, reglementate la art. 10 alin. (2), privind asigurarea egalității de şanse și de tratament tuturor persoanelor la angajare potrivit profesiei, la orientare şi formare profesională, la promovare în serviciu, fără nici un fel de discriminare, aplicarea aceloraşi criterii de evaluare a calităţii muncii, de sancţionare şi de concediere, să asigure respectarea demnităţii în muncă a salariaţilor.

Potrivit noțiunilor generale definite de legislația muncii în vigoare, prin demnitate în muncă înțelegem, climat psihoemoţional confortabil în raporturile de muncă ce exclude orice formă de comportament verbal sau nonverbal din partea angajatorului sau a altor salariaţi care poate aduce atingere integrităţii morale şi psihice a salariatului.

Nu mai puțin prezintă interes din punct de vedere al reglementărilor, art. 9 din Convenția europeană pentru drepturile omului (în continuare Convenție), potrivit căruia orice persoană are dreptul la libertatea de gândire, de conștiință și de religie. Acest drept include libertatea de a-și schimba religia sau convingerea, precum și libertatea de a-și manifesta religia sau convingerea în mod individual sau în colectiv, în public sau în particular, prin cult, învățământ, practici și îndeplinirea ritualurilor.

Alineatul 2 al aceluiași articol stabilește că libertatea de a-și manifesta religia sau convingerile nu poate face obiectul altor restrângeri decât acelea care, prevăzute de lege, constituie măsuri necesare, într-o societate democratică, pentru siguranța publică, protecția ordinii, a sănătății sau a moralei publice ori pentru protejarea drepturilor și libertăților altora.

Art. 9 din Convenție este invocat adesea în coroborare cu art. 14 din aceeași Convenție, care interzice discriminarea bazată, printre altele, pe religie sau convingeri

Este important de subliniat faptul că limitările prevăzute la art.9 din Convenție se referă numai la dreptul de a manifesta o religie sau convingere, nu la dreptul de a avea una.

Regulile anumitor religii poate, în unele cazuri, riscă să între în conflict cu obligațiile profesionale ale susținătorilor acestora, angajatorul urmând să ia măsuri specifice pentru a le armoniza. Acțiunile angajatorului legate de încheierea, executarea sau încetarea contractului individual de muncă, cum ar fi aplicarea sancțiunii disciplinare, concedierea, nepromovarea salariatului, din cauza anumitor convingeri sau idei a salariatului, poate presupune încălcarea prevederilor art.9 din Convenția europeană pentru drepturile omului.

În cauza Kostetki vs Fosta Republica Iugoslava a Macedoniei, reclamantul lucrând la o companie de utilități publice, nu s-a prezentat la serviciu, în ciuda instrucțiunii superiorului său conform căreia niciun angajat nu i-a fost permis să-și ia zile libere timp de o săptămână din cauza volumului mare de muncă. [3] Reclamantul și-a justificat absența prin faptul că a celebrat o sărbătoare religioasă musulmană, care era o sărbătoare publică pentru cetățenii de credință musulmană în conformitate cu Constituția și legea respectivă. Urmare situației descrise, angajatorul a sancționat reclamantul, fapt cu care ultimul nu a fost de acord.

Jurisprudența Curții europene arată că, deși libertatea religioasă este în primul rând o chestiune de conștiință individuală, ea implică și, printre altele, libertatea de a-și manifesta religia nu numai în comunitate cu ceilalți, în public și în cercul celor a căror credință o împărtășește, dar și singur și în privat. Curtea a concluzionat că nu a existat o încălcare a articolului 9 din Convenție, dat fiind faptul că procedura a scos la iveală o ingerință în libertatea de religie a reclamantului, însă aceasta nu a fost disproporționată și poate fi considerată justificată deoarece este prevăzută de lege și necesară într-o societate democratică pentru apărarea drepturilor altora.

În cazul în care salariatul solicită o anumită scutire, nu este este considerat abuz sau în conflict cu libertatea de conștiință ca angajatorul să ceară un anumit nivel de

fundamentare, deoarece solicitarea în cauză se referă la un privilegiu sau un drept care nu este disponibil în mod obișnuit.

Jurisprudența Curții europene prezintă un interes deosebit deoarece conturează anumite limite în ceea ce privește exercitarea libertății de gândire, religie și conștiință a salariaților la locul de muncă și în afara acestuia.

În cazul Ivanova împotriva Bulgariei, reclamanta a fost concediată, pentru neândeplinirea cerințelor de studii și calificare profesională pentru postul de „șef de piscine", nefiindu-i totodată comunicate cerințele pe care ultima nu le îndeplinește. [4] Reclamanta a susținut că concedierea ei a fost direct legată de credințele ei religioase și refuzul ei de a demisiona, dat fiind faptul că anterior ar fi adeptă a unei mișcări religioase (cândva interzise în Bulgaria). Pe marginea speței descrise, Curtea europeană a constatat că încetarea raportului de muncă al reclamantei nu a fost pur și simplu rezultatul unei modificări justificate a cerințelor postului său, ci, de fapt, a avut loc din cauza convingerilor sale religioase și a apartenenței sale la o mișcare religioasă, constituind astfel o ingerință în dreptul său de a libertatea religioasă în contradicție cu articolul 9 din Convenția europeană pentru drepturilor omului.

Analiza normelor juridice și a jurisprudenței denotă faptul că trebuie să existe un echilibrul just care trebuie realizat între interesul general la locul de muncă și interesele individului, angajatorul beneficiind în orice caz de o marjă de apreciere.

Cert este faptul că angajatorul nu poate dicta ceea ce crede un salariat sau nu poate lua măsuri coercitive pentru a-l face să-și schimbe convingerile. Totodată, dreptul la libertatea religioasă, așa cum este înțeles de Convenție, exclude orice evaluare din partea statului a legitimității credințelor religioase sau a modului în care acestea sunt exprimate.

Unele măsuri adoptate în privința salariaților pot constitui o măsură necesară menită să păstreze credibilitatea unității per ansamblu, având în vedere în special natura postului pe care îl ocupa aceștia și gradul de fidelitate „datorat" locului de muncă.

Impunerea angajaților obligații de loialitate și în cele din urmă, acordarea unei ponderi mai mari intereselor unității decât celor ale salariatului ar putea ridica în sine o problemă de intervenție în viața privată și drepturile fundamentale. Totuși, angajatorul trebuie să se asigure că nu impune obligații de loialitate inacceptabile angajaților săi.

În această ordine de idei, în cazul Obst contra Germaniei, Curtea a considerat că nu a fost încălcate prevederile art.8 din Convenție, atunci când directorul pentru Europa din cadrul Departamentului de Relații Publice al Bisericii lui Isus Hristos a Sfinților din Zilele din Urmă („Biserica Mormonă") din Germania, a fost concediat după ce acesta i-a dezvăluit superiorului său ierarhic faptul că are o relație extraconjugală. [5] În cazul descris mai sus, natura particulară a cerințelor profesionale impuse salariatului rezulta din faptul că acestea au fost stabilite de un angajator a cărui etică se bazează pe religie sau convingeri.

În acest sens, prezintă interes art. 4 din Directiva 2000/78/CE a Consiliului Uniunii Europene din 27.11.2000 de creare a unui cadru general în favoarea egalității de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă și ocuparea forței de muncă, potrivit căruia statele membre pot să prevadă că un tratament diferențiat bazat pe o caracteristică legată să nu constituie o discriminare atunci când, având în vedere natura unei activități profesionale sau condițiile de exercitare a acesteia, caracteristica în cauză constituie o cerință profesională esențială și determinantă, astfel încât obiectivul să fie legitim, iar cerința să fie proporțională. Statele membre pot reglementa dispoziții în temeiul cărora, în cazul activităților profesionale ale bisericilor și ale altor organizații publice sau private a căror etică este bazată pe religie sau convingeri, un tratament diferențiat bazat pe religia sau convingerile unei persoane nu constituie o discriminare atunci când, prin natura acestor activități sau prin contextul în care sunt exercitate, religia sau convingerile constituie o cerință profesională esențială, legitimă și justificată în privința eticii organizației. Acest tratament diferențiat trebuie exercitat cu respectarea dispozițiilor și principiilor constituționale, precum și a principiilor generale de drept comunitar, și nu poate justifica o discriminare bazată pe un alt motiv.

Așadar, desprindem faptul că în anumite circumstanțe, angajatorul poate impune personalului care lucrează o atitudine de bună-credință și de loialitate față de etica organizației. [6]

Concluzia desprinsă *supra*, este susținută și de Convenția europeană a drepturilor omului, astfel încât un angajator a cărui etică se bazează pe religie sau pe o convingere filozofică poate impune cu siguranță angajaților săi obligații specifice de loialitate, însă la adoptarea unei decizii în privința salariatului bazată pe o încălcare a unei astfel de obligații nu poate fi examinată într-un mod limitat, fără a ține cont de natura funcției persoanei în cauză și fără o echilibrare efectivă a intereselor în joc care să aibă loc în lumina principiului proporţionalităţii.

Într-o altă speță examinată în cadrul forului european, obiect al cărei a fost nereînnoirea contractului de muncă al unei femei musulmane angajate ca asistent social în secția de psihiatrie a unui spital public francez, pe motivul refuzului acesteia, în urma unui avertisment, de a nu purta văl la locul de muncă, Curtea a concluzionat că nu există încălcarea prevederilor art.9 din Convenție. [7]

Îndatoririle deontologice ale unui funcționar care reprezintă statul pot afecta viața sa privată atunci când, datorită comportamentului său, chiar și în particular, funcționarul poate prejudicia imaginea sau reputația instituției pe care o reprezintă.

La fel, a fost cristalizat faptul că necesitatea ca un angajat să își informeze angajatorul în prealabil cu privire la cerințele sale dictate de religia/convingerile sale, pe care dorește să o invoce pentru a solicita un privilegiu, nu poate fi echivalată cu o obligație de a-și dezvălui convingerile. [8, p.36]

Un aspect nu mai puțin important aferent exercitării libertăților analizate, se referă la consecințele încetării raportului de muncă cu angajații din domenii de ac-

tivitate care implică componenta de conștiință sau religie. Salariatul concediat de un angajator al cultelor religioase, fiind în același timp adept la cultul religios în cauză, ar avea posibilități mai limitate de a găsi un nou loc de muncă, atunci când angajatorul ocupă efectiv o poziție predominantă într-un anumit sector de activitate și beneficiază de anumite derogări de la legislația generală sau atunci când pregătirea salariatului concediat este de o natură specială, astfel încât îi va fi dificil sau chiar imposibil să găsească un nou post.

În societățile democratice, în care mai multe religii coexistă în cadrul unei și aceleiași populații, poate fi necesar să se pună restricții asupra unor libertăți pentru a reconcilia interesele diferitelor grupuri sau subiecți ai diferitor raporturi juridice (cum ar fi în cazul raporturilor juridice de muncă, salariați și angajator) și pentru a se asigura că convingerile fiecăruia sunt respectate.

Salariatul semnând contractul individual de muncă, acceptă o ,,datorie de loialitate" față de angajator care are impact într-o anumită măsură asupra dreptului la respectarea vieții sale private. Astfel de limitări contractuale nu sunt contrare dispozițiilor legale, dacă sunt liber acceptate, dar în același timp nu presupun un angajament personal neechivoc de a trăi restrictiv, în detrimentul propriu. O asemenea abordare ar afecta însăși esența dreptului la respectarea vieții private al angajatului.

În același timp, respectul datorat drepturilor și libertăților salariaților la locul de muncă, nu exclud posibilitatea de a sancționa salariații (având în vedere impactul serviciului acestora) ca urmare a apartenenței lor la partide politice sau grupuri cu idei rasiste sau xenofobe ori la secte care stabilesc o legătură de solidaritate rigidă și indisolubilă între membrii lor sau care urmăresc o ideologie contrară normelor democrației.

Referințe bibliografice:

1. Negru B., Osmochescu N., Smochină A., Gurin C., Creangă I., Popa V., Cobăneanu S., Zaporojan V., Țurcan S., Șterbeț V., Armeanic A., Pulbere D. *Constituția Republicii Moldova. Comentariu*. Editura ARC.
2. Libertatea de gândire, de conștiință și de religie/convingeri a persoanelor cu dizabilități. [Accesat 14.06.2022]. Disponibil: https://cdpd.md/libertatea-de-gandire-de-constiinta-si-de-religie-convingeri-a-persoanelor-cu-dizabilitati/
3. HUDOC. [Accesat 14.06.2022]. Disponibil: https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-73343%22
4. Ivanova v. Bulgaria. [Accesat 14.06.2022]. Disponibil: https://www.refworld.org/cases,ECHR,4642ecdd2.html
5. Obst v. Germany. [Accesat 14.06.2022]. Disponibil: https://www.lawpluralism.unimib.it/en/oggetti/681-obst-v-germany-no-425-03-e-ct-hr-fifth-section-23-september-2010

6. Schuth v. Germany. [Accesat 14.06.2022]. Disponibil:https://www.lawpluralism.unimib.it/en/oggetti/686-schuth-v-germany-no-1620-03-e-ct-hr-fifth-section-23-september-2010
7. Ebrahimian v. France. [Accesat 14.06.2022]. Disponibil: https://www.lawpluralism.unimib.it/en/oggetti/227-ebrahimian-v-france-no-64846-11-e-ct-hr-fifth-section-26-november-2015
8. Ghid privind art. 9 din Convenția europeană a drepturilor omului. Libertatea de gândire, de conștiință și de religie. Actualizat la 30 aprilie 2019. Consiliul Europei / Curtea Europeană a Drepturilor Omului, 2019.

PROCESELE SUBCULTURALE – FACTOR REPRESIV AL DREPTURILOR OMULUI ÎN PENITENCIARE

SUBCULTURAL PROCESSES – REPRESSIVE FACTOR OF HUMAN RIGHTS IN PRISON

CZU: 343.211.3:343.82 **DOI:** https://doi.org/10.59295/ssdoed2024.59

Victor SAMOILENCO[1]

REZUMAT. *În zilele noastre, drepturile omului rerpezintă un imperativ oriunde în lume inclusiv în mediul carceral. Din păcate capacitatea organelor de drept de a garanta respectarea lor în mediul carceral este uneori diminuată de factori precum subcultura criminală și procesele negative pe care aceasta le include. Apare necesitatea de a transforma formarea și dezvoltarea profesională a cadrelor penitenciare într-un element-cheie al strategiei combative. În formarea și dezvoltarea profesională a cadrelor penitenciare, drepturile omului trebuie să reprezinte o prioritate și este necesar ca formatorii să acționeze cognitiv și atitudinal. Este la fel importantă cunoaşterea legilor în domeniul drepturilor omului cât şi mecanismele lor de implemnetare. Fără o bună pregătire a cadrelor pnitenciare drepturile omului nu pot fi garantate şi subcultura criminală nu poate fi diminuată.*

Cuvinte-cheie: *subcultură criminală, drepturile omului, persoane condamnate, mediu carceral, violență, stratificare socială.*

ABSTRACT. *Nowadays, human rights represent an imperative everywhere in the world, including in the prison environment. Unfortunately, the ability of the law enforcement agencies to guarantee their compliance in the prison environment is sometimes diminished by factors such as the criminal subculture and the negative processes it includes. There is a need to transform the training and professional development of prison staff into a key element of the combative strategy. In the training and professional development of prison staff, human rights must be a priority and the trainers should act at the cognitive and attitudinal level. It is equally important to know the laws in the field of human rights as well as their implementation mechanisms. Without good training of prison staff, human rights cannot be guaranteed and the criminal subculture cannot be diminished.*

Keywords: *criminal subculture, human rights, prisoners, prison environment, violence, social stratification*

Scopul prezentei cercetări este de a realiza în baza observațiilor efectuate asupra comportamentului persoanelor private de libertate în mediul de detenție o sinteză privind modalitatea în care procesele subculturale influențează în sens negativ respectarea drepturilor și libertăților fundamentale ale condamnaților și de a formula recomandări cu caracter ameliorativ.

[1] Victor SAMOILENCO, drd., Universitatea de Stat din Moldova, https://orcid.org/0000-0002-9277-5983, vic84@mail.ru

Actualitatea temei rezultă din însăși amploarea și impactul negativ pe care îl are la moment subcultura criminală asupra rutinei carcerale în penitenciarele Republicii Moldova, favorizând perpetuarea unui cult al violenței și slăbirea mecanismelor care garantează respectarea drepturilor omului: regimul de detenție și prevalența ordinii impuse de reprezentanții autorităților legale ale penitenciarelor.

Metode de cercetare: analiza, sinteza, metoda observației, metoda studiului bibliografic, metoda modelării.

Drepturile omului ca și concept, are un parcurs tumultuos, considerându-se că „ignorarea şi dispreţuirea lor au dus la acte de barbarie care revoltă conştiinţa omenirii" [1]. În sens doctrinar, noțiunea „drepturi ale omului" este una dintre cele mai inter- și multidisciplinare categorii, fiind obiectul științelor juridice în primul rând, dar și al gândirii filosofice, politice, sociale, etc. Dimensiunea actuală a conceptului reflectă ideea că există un cuantum de drepturi care sunt garantate fiecărui homo sapiens fără nici o discriminare, și că ele nu pot fi anulate, ci numai limitate anumitor categorii de persoane în condițiile legii, cu excepția dreptului la viață și dreptului de a nu fi torturat, dreptului de a nu fi ținut în sclavie și/sau obligat la muncă forțată și dreptului la neretroactivitatea legii penale. Persoanele private de libertate reprezintă una din respectivele categorii, cărora legea le restrânge pe o durată determinată unele drepturi, însă categoric fără a le abroga în sensul deplin al cuvântului. Respectarea drepturilor unor persoane considerate la nivel de comunitate „odioase" din cauza că au prejudiciat grav alte persoane, este legată de ideea de „demnitate a ființei umane", dar această atitudine „nerăzbunătoare" ci mai curând tolerantă, adecvată, acceptabilă și necesară nu a existat în toate timpurile, fiind o achiziție relativ recentă și poate fi argumentată inclusiv prin „riscul de nevinovăție a celui condamnat" în urma unor erori judiciare, care întodeauna este unul potențial, sau, de ce nu, prin considerarea criminalului drept „victimă a criminogenezei epocii sale" [2, p. 339], abordându-l spre exemplu, ca pe o persoană căreia nu i-au fost satisfăcute anumite necesități educaționale și psihologice în procesul de formare a personalității, necesități care apropo, tot intră în categoria drepturilor, de unde rezultă că atitudinea umană în corelație cu terapiile psihosciale cât și alte acțiuni de resocializare din penitenciar, care sunt oferite condamnaților, depășesc cu mult latura punitivă a sancțiunii penale, apropiindu-se mai curând de sensul de „remediere".

Pentru persoanele private de libertate, există un cadru juridic alcătuit atât din reglementări naționale cât și internaționale în domeniul drepturilor omului. În Republica Moldova, fundamentul respectării drepturilor omului pentru persoanele din detenție la fel ca și pentru celelalte persoane, îl constituie indiscutabil Constituția, în care este prevăzut ca printre altele și rolul determinant al tratatelor internaționale. Enumerarea tuturor actelor normative ce țin de domeniul respectării drepturilor omului (în spațiile de detenție mai ales) nu este necesară în acest context, de îndată ce ele sunt arhicunoscute, însă, trebuie punctat că majoritate au o abordare din care rezultă că pericolul încălcării drepturilor omului în spațiile de detenție emană de regulă de

la o autoritate a statului prin reprezentanții ei. Este un fapt că unii colaboratori ai organelor de drept nu acționează cu bună credință și comit grave încălcări ale drepturilor persoanelor private de libertate, încălcări care deseori prin forma și gradul prejudiciabil pot constitui latură obiectivă al unor infracțiuni, însă, „colaboratorii necinstiți" nu constituie nici pe departe singurul factor represiv al drepturilor omului în spațiile de detenție.

Dimpotrivă, se prezumă că ofițerii și subofițerii din subdiviziunile Ministerului Justiției au o comportare prosocială, sunt instruiți în domeniul respectării drepturilor omului, și se conduc în activitatea lor de lege, încălcările care au loc fiind de facto, cazuri indezirabile dar izolate. În instituțiile penitenciare, cel mai important factor represiv al drepturilor omului și cel mai mare potențial de încălcare al acestora emană de la condamnați, persoane antisociale, lipsite de empatie, care duc un mod infracțional de viață în virtutea unor norme și tradiții informale, și mai ales, persoane care sunt elementul cheie în cadrul unui sistem închis, în miezul căruia se desfășoară o sumedenie de procese subculturale, unele dintre ele invizibile, care nu pot fi identificate și contracarate nici măcar de colaboratorii organelor de drept și care prezintă un pericol social enorm. Indiscutabil, obligativitatea de a asigura respectarea drepturilor omului în spațiile de detenție revine autorităților, dar însăși respectarea drepturilor omului este o obligație opozabilă pentru toate persoanele, indiferent dacă acestea sunt sau nu investite cu funcții publice, în virtutea prevederilor constituționale legate de îndatoririle fundamentale: „orice persoană îşi exercită drepturile şi libertăţile constituţionale cu bună-credinţă, fără să încalce drepturile şi libertăţile altora" [3, art.55]. Condamnații respectiv, se bucură de drepturi pe toată durata detenției și au abligația de a respecta la rândul lor drepturile altor condamnați, însă, în detenție, acest fapt nu se realizează ca atare.

Deformate moral sub presiunea tradiției subculturale și lupta pentru existență, persoanele private de libertate ignoră ideea de respectare a drepturilor omului, în schimb, sunt extrem de docile și insistente în apărarea drepturilor proprii, înaintând deseori pretenții exagerate către autoritățile statului. Din păcate, în Republica Moldova politica penală și execuțional-penală a statului pornește de pe o rampă greșită. Există o tendință de a educa persoanele din detenție doar să pretindă, și mai puțin să își asume obligații când este vorba despre drepturile omului. S-a dat prioritate tratatelor internaționale din domeniul respectării drepturilor omului, fapt care nu este ceva rău, însă, cadrele penitenciare nu au fost instruite să gestioneze „isteria în masă a condamnaților" generată de acestea. Spre exemplu, colaboratorii penitenciarelor sunt reticenți când trebuie aplicată forța fizică și mijloacele speciale, având frica ca acest fapt să fie interpretat ca act de tortură, întrucât din partea condamnaților parvin petiții care invocă actul de tortură în asemenea situații.

Angajații sistemului penitenciar se simt strâmtorați de această nouă realitate juridică și au sentimentul că există pentru ei din ce în ce mai puține pârghii pentru a controla masa de deținuți. Este dificil să asiguri ordinea și securitatea în penitenciar,

dar și respectarea drepturilor și a regimului de detenție când munca se desfășoară sub astfel de presiuni. În dialogul profesional pe care îl au între ei colaboratorii din penitenciare, deseori poate fi auzit cum aceștia se plâng de faptul că „condamnatul are mai multe drepturi ca noi". Dar oare ideea nu era că toți suntem egali atunci când este vorba de drepturi?

În fine, ar fi ireal și nedemocratic să abrogăm o sumedenie de acte normative, inclusiv tratate internaționale pentru a limita drepturile condamnaților în scopul sau sub pretextul asigurării ordinii și securității în penitenciare, însă, angajații penitenciarelor trebuie ajutați să se adapteze și instruiți să acționeze cooperant. Subcultura criminală deși este una violentă și bazată pe stratificare socială, are capacitatea de a uni condamnații în uneltirile lor împotriva administrației. Din păcate, cultura organizațională a cadrelor penitenciare nu are aceiași capacitate de a ține uniți angajații și de a-i face să acționeze cooperant în menținerea ordinii, asigurarea securității, organizarea eficientă a acțiunilor de resocializare și contracararea faptelor ilicite a persoanelor private de libertate. De facto, nu atât munca cu deținuții determină ca activitatea de penitenciarist să fie una dificilă ci însăși relațiile de la locul de muncă. Condamnații se folosesc de acest context pentru a perpetua și a fortifica propria subcultură în mediul carceral și tind să o exporte în exterior, iar unde predomină subculturile criminale, drepturile omului sunt tratate superficial și devin drepturi ale unui număr restrâns de persoane, care au săvârșit „infracțiuni nobile" duc un „trai demn" și trăiesc foarte puternic sentimentul de „mândrie infracțională".

Penitenciarele Republicii Moldova nu sunt unicele în care condamnații au reușit să impună o subcultură. Oriunde în lume se întâmplă acest fapt. Totuși, numai în statele cele mai slăbite din punct de vedere economic și cu un sitem precar de justiție condamnații reușesc să creeze din această subcultură un paravan pentru infracțiuni atât în mediul de detenție cât și în mediul extracarceral, constituind o amenințare pentru societatea civilă și creând un pericol absolut real de criminalizare a întregii suprastructuri sociale și de a face ca elementele subculturii să interacționeze cu politicul și să conlucreze cu acesta la obstrucționarea justiției. Din această perspectivă, subcultura criminală este o amenințare la adresa drepturilor omului nu doar în spațiile de detenție, dar și în exteriorul penitenciarelor. Acest lucru se întâmplă deoarece subcultura condamnaților promovează violența, ura, segregarea, amenințarea, șantajul, expansiunea, cultul celui puternic și crima în general.

Totuși, la moment subcultura criminală este un factor represiv al drepturilor omului numai în mediul de detenție. Stratificarea socială, procesul subcultural de bază, care constituie și una din trăsăturile dominante ale acestei subculturi, în primul rând obstrucționează exercitarea drepturilor umane. Aceasta presupune categorisirea persoanelor private de libertate în caste superioare și inferioare: a) blatnâie (блатные) – casta superioară care au rolul de a supraveghea comportamentul comunității criminale; b) mujâki (мужики) – condamnați care sunt dispuși să muncească dar nu colaborează cu administrația; c) cazlâ (козлы) – condamnați care colaborează des-

chis cu administrația; d) opuscenâe (опущенные) – condamnații din casta inferioară [4, p.145-146]. Prin urmare, unii condamnați, deși în fața legii sunt considerați egali și autoritățile statului indiscutabil îi abordează ca pe cetățeni de rând, cu drepturi și libertăți egale, în interiorul societății carcerale, alți deținuți le încalcă privilegiul de a fi egali în drepturi. Legea prevede că „toţi cetăţenii Republicii Moldova sînt egali în faţa legii şi a autorităţilor publice, fără deosebire de rasă, naţionalitate, origine etnică, limbă, religie, sex, opinie, apartenenţă politică, avere sau de origine socială" [3, art.16]. În penitenciare, această prevedere constituțională nu este decât o utopie.

Teoretic, un deținut din casta inferioară se poate adresa autorităților din penitenciar pentru a fi angajat ca bucătar auxiliar la cantină. Totuși, unei astfel de cereri administrația penitenciarului nu-i poate da curs pentru că ar crea un pericol pentru securitatea respectivului condamnat, care în mod cert va fi bătut de ceilalți, întrucât contactul cu hrana înseamnă „contaminarea" tuturor condamnaților cu această „calitate de a fi inferior". Rezultă că anumite cereri către administrația penitenciarului (de a fi transferat într-o anumită celulă, sau de a presta anumite munci, etc.) pot fi înaintate numai de către anumiți condamnați sau au în mod obiectiv, pot fi satisfăcute numai anumitor condamnați. Autoritățile din penitenciare agreează acest fapt numai din motiv că altmiteri, represiunile din partea condamnaților ar face ca deținuții „tupeiști" să aibă probleme permanente de securitate iar conform legii „administraţia penitenciarului întreprinde măsurile de rigoare în vederea înlăturării pericolului pentru securitatea personală a condamnatului" [5, art.206]. Înlăturarea acestor pericole implică izolarea de masă, limitează comunicarea cu alți condamnați, iar acest fapt în mod sigur are anumite implicații psihologice, întrucât omul este ființă socială și are nevoie de apartenență. Pe termen lung, izolarea îi poate periclita starea de bine, sănătatea mentală și fizică, echilibrul psihic, etc. Prin urmare, administrația penitenciarului când nu examinează asemenea cereri, nu acționează cu rea credință, ci dimpotrivă, ia în calcul consecințele pe termen lung.

Când este vorba de inegalitate, în penitenciare, condamnații din castele superioare au prioritate deplină nu doar la desfășurarea anumitor munci, așa cum am ilustrat în exemplul anterior, dar sunt cei care votează primii în zilele când sunt organizate alegeri, au prioritate privind accesul la camerele complexului de întrevederi, etc. Dimpotrivă, condamnații din casta „umiliților" sunt cei care prestează muncile cele mai grele și murdare, au cele mai precare condiții de trai iar unele spații ale penitenciarului pur și simplu nu le sunt accesibile (bucătăria, unele băi, etc.). Totuși, este admisibil ca deținuții din casta inferioară, dacă dispun de resurse, să își creeze în propria celulă anumite comodități și să execute anumite lucrări de reparație, acest fapt însă nu compensează statutul lor inferior în raport cu alți condamnați, statut care deși nu este recunoscut de către administrația penitenciarelor, este vizibil și resimțit de către acești condamnați. Normele de subcultură se opun așadar totalmente ideii de egalitate. Deși Constituția prevede egalitatea în fața legii și a autorităților publice indiferent de opinie, în penitenciare, dacă ai calitatea de condamnat, e preferențial

să ții opiniile „la adăpost”. Spre exemplu, nu doar apartenența la comunitatea LGBT este un fapt reprobabil care diminuează iremediabil statutul unui deținut dar și orice opinie din care rezultă că este agreată sau sprijinită o astfel de comunitate pot atrage asemenea consecințe.

Deși nu este neapărat un criteriu de a diminua statutul unui condamnat, faptul de a fi avut în trecut o funcție publică sau de a fi lucrat la un stăpân, este suficient pentru un deținut ca să fie desconsiderat, tratat cu suspiciune sau în cel mai bun caz luat peste picior. Explicația este simplă: funcționarii publici sunt cei care se conduc în activitatea lor de lege, însă normele subculturale prescriu un dispreț vădit nu doar față de normele legale dar și față de cei care le aplică, iar faptul de a lucra la stăpân se asociază cu supunerea și cu muncile înjositoare, de unde rezultă că normele subculturale prevăd o atitudine cinică, disprețul față de persoanele slabe, și dimpotrivă, o adorație a celor puternici, considerați singurii care sunt „curați” și „demni” de a li se oferi un trai mai bun. Rezultă că prevederile constituționale care constituie fundamentul egalității în drepturi a cetățenilor nu au viabilitate în mediul de detenție: originea socială a unui condamnat, trecutul, profesia anterior practicată, opinia, orientarea sexuală, însăși tipul infracțiunii săvârșite sunt criterii suficiente pentru ură și discriminare.

Subcultura criminală a condamnaților reprezintă la moment o ideologie a elitei criminale din penitenciare prin care aceasta își consolidează poziția în instituție și în societate. Această ideologie promovează un cult al violenței, tolerând chiar și molestarea fizică și sexuală a violatorilor și pedofililor. Așadar, inviolabilitatea persoanei, constituită conform doctrinarilor dreptului din „inviolabilitatea fizică, psihică, morală, spirituală, sexuală, securitatea personală şi posibilitatea de a dispune liber de sine însuşi” [6, p.23] reprezintă deasemenea o utopie în interiorul comunității carcerale. În doctrină este acceptată limitarea dreptului la inviolabilitatea personală numai în măsura în care acest fapt este important pentru înfăptuirea justiției penale și numai dacă această acțiune este de natură procesuală și înfăptuită de persoane abilitate prin lege cu această prerogativă [7, p.48]. Cu alte cuvinte, nu este justificat nici un atac asupra unui condamnat de către alt condamnat: nici în sensul de violență fizică, nici în sensul de violență sexuală, psihică, verbală și cu atât mai mult în sensul de limitare a libertății. Din păcate, în mediul de detenție toate aceste forme de violență au loc și în același timp, cele mai multe din ele rămân tăinuite, nefiind denunțate, și nu pot fi contracarate de organele de drept din cauza politicii foarte agresive și brutale pe care o impun hoții în lege prin intermediul normelor de subcultură în raport cu turnătorii, fiind prevăzute „relații de neiertat față de aceștia” [8, p.148].

Violența fizică care are loc în timpul altercațiilor și bătăilor în mediul de detenție apare în contextul luptei pentru existență, a răfuielilor, a colectării datoriilor, trișatului la jocul de cărți, consumului de alcool și droguri, etc., pentru toate acestea subcultura servind drept paravan. Conform ultimului raport anual privind activitatea sistemului Administrației Naționale a Penitenciarelor în mediul deținuților au fost

depistate 1153 de cazuri de leziuni corporale, dintre acestea, 144 au fost stabilite ca fiind rezultatul altercațiilor dintre deținuți [9, p.8-9], această cifră fiind evident irelevantă, deoarece deținuții agresați invocă motivele cele mai bizare atunci când sunt chestionați în legătură cu proveniența leziunilor. Violența psihică apare în contextul în care normele subculturale au favorizat „un joc al celui mai puternic", fiecare condamnat dorindu-și să se impună și să își demonstreze puterea tocmai din cauza că aceasta a devenit pentru el o necesitate, având distorsiunea că intimidând și formând impresia unui individ care știe să facă pressing psihologic ar avea un plus de securitate (în sensul că nimeni nu s-ar atinge de un individ periculos).

S-ar crede că detenția nu ar afecta în nici un mod dreptul de proprietate, de îndată ce penitenciarul este o instituție a statului păzită non-stop. De facto, în penitenciar condamnații recurg deseori la violență economică, folosind abuziv patrimoniul altor deținuți mai slabi iar uneori prin escrocherie, amenințare sau prin șantaj pretind sume de bani inclusiv de la rudele acestora [10]. Au fost situații când pentru a onora o datorie la jocul de cărți condamnații au impus rudele să le vândă automobilul, locuința sau alte bunuri de preț deținute de aceștia sau rudele lor. Asemenea practici țin deseori de crima organizată, fiind cunoscute cazuri când au fost efectuate descinderi chiar în penitenciar pentru a fi contracarată activitatea infracțională. În urma acestora de regulă sunt ridicate persoanele de la vârful piramidei (membri ai elitei criminale) și doar foarte rar condamnați din clasa de mijloc.

Unul din cele mai importante drepturi constituționale este dreptul la învățătură. Acesta este asigurat „prin învăţământul general obligatoriu, prin învăţământul liceal şi prin cel profesional, prin învăţământul superior, precum şi prin alte forme de instruire şi de perfecţionare" [3, art.35]. Învățământul în penitenciarele Republicii Moldova este asigurat de către ofițerii Secțiilor de Reintegrare Socială în cooperare cu personalul instituțiilor de învățământ cooptat pentru a desfășura munca în penitenciar cu deținuții. Implicarea în activități de învățare este un element important al acțiunilor de resocializare, reprezentând în acest sens nu doar un drept dar și o îndatorire a fiecărui condamnat. În special este pus accentul pe învățământul profesional-tehnic în scopul sporirii șanselor de reintegrare socială prin crearea oportunităților de angajare în câmpul muncii în baza calificărilor obținute. Pentru anul de studii 2021-2022, la instruirea vocațional-tehnică au fost înmatriculate 490 de persoane la 20 de meserii [9, p.16]. Învățătura în penitenciar înseamnă pentru unii condamnați un contact cu deținuți din caste inferioare, contactul cu administrația și cooperarea cu aceasta, ori, normele de subcultură nu agreează un asemenea comportament pentru membrii elitei criminale. Totodată, deținuților suspectați că sunt turnători deseori le este interzis să intre în blocurile administrative ale penitenciarelor, fiind obligați să petreacă timpul în blocul locativ. Prin urmare, până și exercitarea dreptului la educație în penitenciare decurge anevoios din cauza subculturii criminale. Restricțiile care se impun au scopul de a reduce contactul condamnaților cu administrația, de a le păstra modul infracțional de gândire, de a împiedica eventuale achiziții intelectuale și valori ce

pot schimba atașamentul față de subcultură, cu alte cuvinte, de a împiedica preluarea unui model pozitiv și de a lăsa condamnații ancorați într-un stil criminal de viață cât mai mult timp.

Concluzionăm faptul că procesele subculturale din mediul de detenție constituie un factor represiv al drepturilor omului și determină ca foarte multe persoane private de libertate să rămână ancorate într-un stil de viață infracțional pe de o parte, iar pe de altă parte, să îndure suferință, umilință, panică, stres, să trăiască sub o presiune psihologică constantă, care are efect negativ asupra stării lor de sănătate, asupra stării de bine și asupra echilibrului lor interior, iar în acest declin, persoanele din detenție nu reușesc să beneficieze și să se bucure de garanțiile constituționale privind ocrotirea drepturilor. Este de la sine înțeles că nu se poate face nimic în sensul de a nimici subcultura criminală, mai ales în mediul carceral, însă, pot fi întreprinse măsuri în sensul de a slăbi efectele negative ale acesteia. Este de la sine înțeles că stratificarea socială, care constituie miezul acestei subculturi va exista în penitenciarele Republicii Moldova încă foarte mult timp de acum încolo, totuși, pot fi întreprinse unele măsuri ca aceasta să nu se răsfrângă chiar atât de negativ în exercitarea drepturilor și libertăților de către condamnați.

Consider că educația este un mijloc de umanizare a masei de condamnați și din acest punct de vedere, o nouă abordare a acțiunilor de resocializare ar fi binevenită. Este necesară includerea unor noi programe de terapie psihosocială care să aibă capacitatea de a dezrădăcina condamnații din stilul infracțional de viață, organizarea unor noi comunități terapeutice, monitorizarea calității acțiunilor de resocialziare, evaluarea eficienței acestora, elaborarea de noi terapii, etc. Totodată, este foarte important de a transforma munca cu deținuții în carantină într-o prioritate de către ofițerii secțiilor de reintegarre socială, deoarece este mult mai important ca noi sosiții în penitenciar să aibă un prim contact cu persoane de orientare socială pozitivă decât cu persoane care respectă și se conduc de normele de subcultură. Aceste acțiuni trebuiesc corelate cu activiățile de muncă, cu promtitudinea, consistența și coerența măsurilor de regim cât și alte măsuri menite să asigure respectarae regimului de detenție. În acest mod, se poate ajunge la o slăbire semnificativă a efectelor pe care le produc procesele subculturale în mediul de detenție, la creșterea calității vieții condamnaților și a nivelului de resocializare, la diminuarea riscului de recidivă, și, în cele din urmă la o mai bună respectare a regimului de detenție.

Pe lângă intervențiile menite să amelioreze conduita condamnaților, recomand identificarea unor măsuri capabile să sporească capacitatea angajaților de a se opune proceselor subculturale. Este foarte important ca însăși cultura organizațională a ofițerilor și subofițerilor să fie „deparazitată” de anumite detalii preluate de la condamnați. Codul deontologic nu trebuie de oferit angajaților ca pe o informație pe care să o însușească pur și simplu, trebuie stimulată trecerea prin filtrul conștiinței a acestei informații, în sensul de a crea un atașament față de valorile autentice ale instituției: devotamentul, curajul, patriotismul, onoarea, etc.

O altă măsură care trebuie întreprinsă vizavi de angajați este creșterea competenței emoționale, aceasta din urmă va servi ca fundament pentru dezvoltarea unor relații de muncă mai productive, mai puțin acide, mai cooperante, bazate pe toleranță și respect reciproc.

Într-un final, respectarea drepturilor omului în mediul de detenție se poate transforma din deziderat în realitate atunci când cadrele penitenciare au o bună instruire în domeniul drepturilor omului, nu doar la nivel teoretic dar și practic. În acest sens, cunoașterea legii reprezintă punctul de început, iar cunoașterea mecanismelor de implementare punctul final. Instruirile în domeniul drepturilor omului trebuie să fie o prioritate în agenda formatorilor de la Centrul Instructiv al Administrației Naționale a Penitenciarelor și să se desfășoare constant în subdiviziuni. Vorbim despre cunoașterea legislației în domeniul respectării drepturilor omului ca despre o competență care necesită reactualizată și întărită permanent și care de ce nu, supusă evaluării cu regularitate. Recomand de asemena nu doar întreprinderea măsurilor necesare pentru ca personalul din cadrul și din subdiviziunile Administrației Naționale a Penitenciarelor să cunoască legislația în domeniul respectării drepturilor omului dar și măsuri care să aibă impact la nivel de atitudine, pentru că admiterea încălcărilor nu întotdeauna rezultă din ignoranță ci și din atitudinea disprețuitoare și cinică față de persoanele private de libertate, care sunt privite de unii angajați ca niște „rebuturi ale societății", eventual ca „persoane de ultimă speță" aflate într-un stadiu de degradare socială atât de avansat încât nu se mai pot preta recuperării, ori această concepție este totalmente greșită, pentru că fiecare caz, necesită o abordare individuală și oricine poate evolua în aspect moral, câtuși de puțin dacă sunt valorificate eficient metodele de educare și corijare potrivite.

Referințe bibliografice:

1. Declarația Universală a Drepturilor Omului. Preambul. [Accesat 16.06.2022]; Disponibil: https://www.ohchr.org/sites/default/files/UDHR/Documents/UDHR_Translations/rum.pdf
2. Ciobanu I. *Criminologie*, Chișinău: 2013, 559 p.
3. Constituția Republicii Moldova. [Accesat 16.06.2022] Disponibil: https://www.legis.md/ cautare/getResults?doc_id=111918&lang=ro
4. Rusu O. Resocializiarea persoanelor supuse pedepsei cu închisoare prin prisma standardelor în domeniul drepturilor omului, Chișinău: Ed. Cartea Militară, 2019, 283 p.
5. Codul de Executare al Republicii Moldova. [Accesat 16.06.2022]. Disponibil: https://www.legis.md/ cautare/getResults?doc_id=119760&lang=ro
6. Costachi G., Chetruș U. Inviolabilitatea persoanei – drept fundamental pasibil de restrângere. În: *Revista Națională de Drept*. Nr. 5. Chișinău: 2013, pp.21-26.

7. Демирчян В.В. Пределы ограничения права на личную неприкосновенность при применении задержания в уголовном процессе. În: *Современное право*. Nr. 8. Москва: 2008, pp.46-49.
8. Rusu O. Generalități privind evoluția și conținutul subculturii criminale. În: *Analele Științifice ale Academiei „Ștefan cel Mare" a MAI al RM*. Compartimentul Științe socioumanistice. Chișinău: 2007, pp.147-150.
9. Administrația Națională a Penitenciarelor. Raport privind activitatea sistemului administrației penitenciare pentru anul 2021. [Accesat 16.06.2022] Disponibil: https://drive.google.com/ file/d/1ltu2_qZ8BYQznVTuSEvjVP-PfO0j67MOr/view
10. Administrația Națională a Penitenciarelor. Deținuți din 5 penitenciare – percheziționați după ce au obținut prin șantaj 280 000 lei de la un alt deținut. [Accesat 16.06.2022]. Disponibil: http://anp.gov.md/ detinuti-din-5-penitenciare-perchizitionati-dupa-ce-au-obtinut-prin-santaj-280000

STATUL, SECURITATEA ŞI DREPTURILE OMULUI ÎN ERA DIGITALĂ

Materialele conferinţei ştiinţifico-practice internaţionale

Bun de tipar 2024. Formatul 70x100 $^{1}/_{12}$.
Comanda 14 sp. Tirajul 20 ex.

Centrul Editorial-Poligrafic al USM
str. Al.Mateevici, 60, Chişinău, MD-2009
e-mail: cep1usm@mail.ru